

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, LXXXVI

FERRAN SOLDEVILA

Les quatre grans Cròniques

III. Crònica de Ramon Muntaner

Revisió filològica de
JORDI BRUGUERA

Revisió històrica de
M. TERESA FERRER I MALLOL

BARCELONA
2011

Les quatre grans Cròniques

III. Crònica de Ramon Muntaner

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, LXXXVI

FERRAN SOLDEVILA

Les quatre grans Cròniques

III. Crònica de Ramon Muntaner

Revisió filològica de
JORDI BRUGUERA

Revisió històrica de
M. TERESA FERRER I MALLOL

BARCELONA
2011

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Les **Quatre** grans cròniques. — (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 73, 80, 86)
Referències bibliogràfiques. — Conté: 1. Llibre dels feits del rei en Jaume --
2. Crònica de Bernat Desclot -- 3. Crònica de Ramon Muntaner
ISBN 9788472839717 (o.c.)
I. Jaume I, rei de Catalunya-Aragó, 1208-1276. Llibre dels feits II. Desclot, Bernat. Llibre del rei En Pere
III. Muntaner, Ramon, 1265-1336. Crònica IV. Soldevila, Ferran, 1894-1971, ed. V. Bruguera, Jordi, 1926-
VI. Ferrer i Mallol, Maria Teresa, 1940- VII. Massot i Muntaner, Josep, 1941-, ed.
VIII. Institut d'Estudis Catalans IX. Col·lecció: Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 73, 80, 86
1. Corona Catalanoaragonesa — Història — 711-1516 — Obres anteriors al 1800
849.9-9"12/13"
946.7"12/13"

L'edició d'aquesta obra
ha estat a cura de Josep Massot i Muntaner,
membre de l'Institut d'Estudis Catalans

© Hereus de Ferran Soldevila
© Hereus de Jordi Bruguera, per la revisió filològica
© M. Teresa Ferrer, per la revisió històrica
© Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: febrer de 2011
Primera reimpressió: maig de 2015
Segona reimpressió: novembre de 2016

Compost per Víctor Igual, SL
Imprès a Service Point FMI, SA

ISBN (obra completa): 978-84-7283-971-7
ISBN (volum tercer): 978-84-9965-035-7
Dipòsit Legal: B 5645-2011

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Taula

NOTA EDITORIAL	7
PREFACI A LA CRÒNICA DE RAMON MUNTANER	9
CRÒNICA DE RAMON MUNTANER	21

Nota editorial

El 2006 va aparèixer en aquesta mateixa sèrie l'edició revisada de la Crònica de Jaume I, que posava a l'abast dels estudiosos i dels lectors interessats la feina que Ferran Soldevila havia dut a terme a *Les quatre grans Cròniques*, publicat per l'Editorial Selecta el 1971. El 2008 hi aparegué la Crònica de Bernat Desclot, i ara tenim el goig de presentar la Crònica de Ramon Muntaner, que segueix exactament els mateixos criteris que els dos volums anteriors. Jordi Bruguera, que dissortadament no ha pogut veure les proves del llibre a causa de la cruel malaltia que no fa gaire ha produït el seu traspàs, ha utilitzat fonamentalment per a la seva revisió el text de l'edició semicrítica de la Col·lecció Popular Barcino, obra de Josep M. de Casacuberta —amb la col·laboració de Miquel Coll i Alentorn—, usada també implícitament per Soldevila. M. Teresa Ferrer ha complementat útilment les notes de Soldevila, afegint-hi una gran quantitat de bibliografia i corregint-les sovint d'acord amb les investigacions més recents.

Com als volums anteriors, tots plegats ens hem esforçat per oferir un text al més correcte possible, mirant de corregir les múltiples errades que es van escapar a l'edició de *Les quatre grans Cròniques*, apareguda quan Soldevila ja havia traspassat i, per tant, objecte d'una correcció molt deficient.

Un cop més he d'agrair a Núria Mañé que hagi passat a l'ordinador les notes de Ferran Soldevila i que hagi conjuminat tot el conjunt de l'obra, tenint presents els canvis que hi han estat fets per Jordi Bruguera, per M. Teresa Ferrer i per mi mateix.

JOSEP MASSOT I MUNTANER

Prefaci a la Crònica de Ramon Muntaner

Segurament pensant en la forma que donaria a la seva introducció a la Crònica que temps ha venia rumiant, En Ramon Muntaner va creure finalment haver-la trobada: li donaria la forma d'un somni, d'un somni que ell hagués tingut. Ell s'imaginaria en l'alqueria que tenia a l'horta de València, una alqueria seva per nom Xilvella. Naturalment si havia d'imaginar que tenia un somni hi escauria que estigués fent la sesta en son llit. I llavors començaria el somni. Somnaria que se li apareixia en visió un prohóm vell vestit de blanc que li parlava en el mateix llenguatge d'En Muntaner, i que li deia familiarment:

—Muntaner, lleva sus e pensa de fer un llibre de les grans meravelles que has vistes que Déus ha fetes en les guerres on tu és estat, com a Déu plau que per tu sia manifestat.

L'aire venerable del prohóm ja el predisposava a escoltar-lo atentament; però la seva atenció no féu sinó doblar-se de gros interès en oir-li que li deia les raons:

—E vull que sàpies que per quatre coses senyaladament t'ha Déus allongada vida, e t'ha aportat en bon estament e t'aportarà a bona fin.

Aquí l'atenció d'En Muntaner no féu sinó redoblar: i més quan sentí que li enumerava les quatre causes i que eren totes en elogi seu:

—La una primera con tu has tengudes moltes senyories, així en mar com en terra, on pogres haver fet més de mal molt que no has.

»La segona és per ço con jamés no has volgut guardar a negun que en ton poder fos ne sia vengut, mal per mal, ans molts homes de gran afer són venguts en ton poder, qui t'havien molt de mal fet, qui cuidaven ésser morts con venien en ta mà, e tu llavors faïes gràcies a nostre Senyor de la mercè que et faïa, e lla on ells se tenien per pus perduts, tu els reties a nostre Senyor ver Déus pròpriament e els delliuraves de la tua presó, e els ne trameties en llurs terres salvament e segura, vestits e aparellats segons que a cascun se pertanyia.

»La terça raó és que a Déu plau que tu recontes aquestes aventures e meravelles con altre no és viu qui ho pogués així ab veritat dir.

»E l'altra és per ço que qualque sia rei d'Aragon, que s'esforç de bé a fer e a dir e entenen les gràcies que Déus ha fetes en aquests afers que tu recontaràs, a ell e a les sues gents, e que pens que de bé en mellor iran tots temps, mentre ells vullen en veritat e en dretura metre e despendre son temps, e que veja e conega que la dretura ajuda tots temps nostre Senyor. E qui ab veritat guerreja e va, Déus lo exalça e li dóna victòria, e que ab poques gents fa vençre e destruir moltes qui ab supèrbia e malvestat van e es fien més en llur poder que en lo poder de Déu.

»E així, per aquesta raon, lleva, e comença ton llibre e ta història, als mills que Déus t'aministrarà.

Llavors En Ramon Muntaner es va despertar i va cuidar trobar el prohò, i no el trobà gens, i es va fer el senyal de la creu damunt el front. I va deixar que passessin uns quants dies sense posar-se a començar res, meditant sobre les coses, tan assenyades, que el vell prohò li havia dit i que, amb poques paraules, li havia deixat fet tot un programa d'actuació.

I l'altre dia, en aquell lloc mateix, també en visió va tornar a veure el dit prohò que el va escometre així:

«—O foll! què fas? Per què menysprees lo meu manament? Lleva e fe ço que jo t'he manat; e sàpies que, si ho fas, que tu e tos infants e tots tos parents e amics n'hauran bon mèrit de Déu per l'afany e treball que tu ne passaràs; encara n'hauràs mèrit de tots los senyors qui són eixits ne són en l'alta casa d'Aragó.

»E sí pensà a senyar e beneir mi e ma muller e mos infants, e anà-se'n.

»E jo aitantost comencé aquest llibre»...

Doncs, no s'ho va fer dir gaires vegades. Indubtablement, el projecte del vell prohò li havia plagut. Segurament formava part dels projectes que ja complaien el vell Ramon Muntaner de pensar-hi... «Aitantost comencé aquest llibre, lo qual prec a cascuns qui l'oiran (de manera que a certs moments ja se l'imaginava llegint-lo en veu alta per a algun o alguns auditors) que creguen que per cert tot és així veritat com ho oiran, e no hi posen dubte negun. E, tota hora que oiran les batalles e feits d'armes, vaja-los lo cor que totes les victòries estan tan solament al poder e a la volentat de Déu, e no en poder de gents.»

Ens tornem a trobar, a poca distància d'altres afirmacions providencials, amb el providencialista que era Ramon Muntaner. En això com els altres quatre grans cronistes catalans, sense excepció de cap d'ells, però, tal vegada, més intensament que els altres tres.

«E sàpia cascun que jo no trop ne pusc pensar que la companya qui en Romania ha tant durat, de catalans, que per àls hi haja tant durat com per dues coses les quals han tots temps haüdes e encara han, ço és: la primera que anc victòria que haguessen no reputaren jamás a llur bondat, mas tan solament al poder de Déu; e

l'altra, que tots temps volgren que justícia se tengués entre ells. E aquestes dues coses tenien tots en llur volentat, del menor al major».

I així, En Muntaner, adreçant-se als «senyors qui aquest llibre oïrets» (torna a estar recitant el llibre que acaba de començar), els recomana dues coses assenyalamment: pensar sempre en el poder de Déu, car qui pensa en el poder de Déu i pensa en el poder nostre, cadascú deu pensar que no hi ha altra cosa que Déu i el seu poder, perquè aquest llibre es fa assenyalamment a honor de Déu i de la seva beneïta mare i (En Muntaner no ho oblidia) del casal d'Aragó.

I per això comença amb la gràcia que Déu va fer al senyor rei En Jaume, per la gràcia de Déu rei d'Aragó, que fou fill del rei En Pere d'Aragó i de la molt alta madona Maria de Montpeller, qui fou molt santa dona i bona a Déu i al món, i del més alt llinatge del món, així com aquella que eixí de l'emperador de Roma (vol dir de Bizanci) per si i per son llinatge.

I comença per parlar d'aquell rei En Jaume perquè ell va veure: «con jo el viu, e senyaladament lo viu que jo era fadrí. E el dit senyor rei anà a la dita vila de Peralada, on jo nasquí, e posà en l'alberg de mon pare, En Joan Muntaner, qui era dels majors albergs d'aquell lloc e era al cap de la plaça».

«E per ço reconte aquestes coses que cascun sàpia que jo viu lo dit senyor rei e que pusc dir ço que d'ell viu e aconseguí, que d'als jo no em vull entremetre sinó de ço que en mon temps s'és fet.»

I a partir d'ara deixa En Muntaner de parlar dels seus familiars, i comença a parlar dels reis. I comença la llista pel rei En Pere, fill major del rei En Jaume, i el seu fill segon, el rei En Jaume de Mallorca, i segueix amb tots els altres descendents, successors o no, fins a arribar al darrer que ell mateix aconseguí: el «senyor infant En Jacme, fill del senyor infant En Ferrando de Mallorca».

«E quan de tots aquests hajam parlat e de les honors que Déus ha fetes a ells e a llurs sotsmeses, porà cascun ben saber que sobre ells e llurs pobles ha Déus trama de la sua gràcia compliment; e, si a ell plau, sí es farà d'aquí avant a tots aquells qui són davallats d'ells e de llurs vassalls. Emperò tota hora sia plaer d'ells que els sia membrant lo poder de Déu, e que no es fien massa en llur valor ne en llur bondat, ans totes coses jaquesquen a la man de Déu.

»Car manifestament pot hom entendre que la gràcia de Déu és e deu ésser ab tots aquells qui deixenduts són del senyor rei En Jacme davant dit, fill del senyor rei En Pere e fill de la molt alta dona Maria de Montpeller, con la sua naixença fo miracle senyaladament de Déu e per obra sua. E per ço que tots aquells ho sàpien qui d'aquí avant oïran aquest llibre, ho vull jo recontar».

Ara Muntaner troba lloc on encabir l'engendrament del rei En Jaume, després que acaba de dir que la seva naixença fou miracle senyaladament.

Després d'haver parlat tantes vegades elogiosament del rei En Jaume en la poca estona que ha durat l'exposició de la crònica, es creu obligat a insistir-hi:

«Que dic, e així fo veritat, que ell fo rei de ventura e rei de vertut e de gràcia; que assenyaladament havets entès que obra de Déu fo lo seu naiximent e dels majors miracles e pus visibles que Déus faés pus pres carn humana de madona santa Maria. Per què cascuns dels reis qui són estats en Aragon, e a Mallorca e en Sicília ne d'aquí avant hi seran, d'ell deixendents, podem fer compte que són, en aquell mateix grau, reis de gràcia e de vertut e de vera natura. E que així com Déus los ha creats, així los exalça e exalçarà tots temps contra tots llurs enemics. Per què lo pare sant, lleixats tots los altres reis del món, faria gran mercè a la cristiandat, que ab aquests se lligàs e s'unís e es fermàs, que aquests, ab bastament que els donàs de la moneda del tresor de la santa Esgleia, li cobrarien la terra d'Ultramar e metrien a baix tots los infeels. Cor la obra que Déus féu en fer néixer lo dit senyor rei En Jacme d'Aragon, no la féu debades, ans ho féu al seu servii, e ha-ho mostrat d'aquell temps entrò a ara, e ho demostrarà d'aquí avant».

Veiem com en Muntaner ens va donant de mica en mica tot el seu pensament polític en relació amb tots els problemes que li surten al pas i com en aquest pensament destaca i s'hi imposa constantment una cosa: l'exalçament de la casa d'Aragó i Catalunya. I això que hem pogut veure des del començament no es desmentirà ni un sol instant en la resta de la crònica. Això porta naturalment aparellades les recomanacions a la unió de tots els sobirans dels diversos regnes catalans i de tots els seus dominis. Tornem-lo a escoltar en una nova prèdica seva:

«E així, senyors d'Aragó e de Mallorques e de Sicília, qui eixits e sots deixendents d'aquest senyor rei En Jacme, que Déus per la sua obra e vertut féu néixer, estats ab bon cor, e siats tots d'un voler e d'una volentat, e així serets sobirans a tots los prínceps del món; e males llengües no us facen per res departir, que el departir seria contra ço que Déus ha format; e tenits-vos per pagats de ço que Déus vos ha donat e us donarà. E vaja-us lo cor en tot ço que davant havets entès, que ben podets entendre que tots sots factura de Déu, e Déus és veritat e misericòrdia e justícia. E així, la veritat, misericòrdia e justícia sia ab vosaltres».

Malgrat tot això, el regnat de Jaume I és tractat molt resumidament, i d'una manera abreujada són tractades les conquestes de Mallorca, València i Múrcia. I, a propòsit de la conquesta de Múrcia, Muntaner ha de fer aparèixer les gestes d'un nou personatge del qual ha parlat en la seva crònica, però del qual haurà de parlar com de cap altre. Em refereixo a l'infant Pere, que fou primogènit i hereu de Jaume I, del qual ha presentat el matrimoni amb Constança de Sicília. El rei Jaume, passant a València, hi trobà l'infant Pere, «qui hac meses los moros, tots aquells qui li foren rebels, a destrucció; e sí fo molt alegre e pagat d'ell e de tots sos fets. E finalment, tractà e ordonà que li donàs muller, per ço con de moltes parts li venien molts honrats matrimonis de filles d'emperadors e de reis. E finalment acor-

dà's que li donàs la filla del rei Manfrè, qui era rei de Sicília», i de moltes altres terres que Muntaner enumera, i afegeix que era fill de l'emperador Frederic, «qui era lo pus alt senyor del món e de la major sang del món. E lo dit senyor rei Manfrè vivia pus honradament que rei que en aquell temps fos en el món e ab majors fets e messions.

»E així, aquell matrimoni plagué al senyor rei d'Aragón e al senyor infant En Pere, son fill, més que matrimoni que en el món fos. Sí que hac sos missatges bons e honrats... e con foren en Nàpols fermaren llur fet ab lo rei Manfrè. E ab deu galees bé armades amenaren la donzella, qui era d'edat de catorze anys e era la pus bella creatura e la pus sàvia e la pus honesta qui nasqués après madona santa Maria... E el dit senyor infant pres-la per muller legítimament així com la santa Esglesia mana...»

I d'aquesta donzella qui hagué nom reina Constança, hagué el dit infant En Pere molts infants, dels quals sobrevisqueren al rei llur pare quatre mascles i dues donzelles, ço és a saber: «l'infant N'Anfós e l'infant En Jacme e l'infant En Frederic e l'infant En Pere. E cascuns d'aquests senyors eixiren los pus savis prínceps del món e els mellors d'armes e de tots llurs fets... E de les donzelles... fo l'una reina de Portegal, e és encara, e l'altra fo muller del rei Robert, rei de Jerusalem».

Així fou gràcies a l'infant Pere que el somni d'expansió del seu pare va seguir acomplint-se. I no fou solament gràcies al seu enllaç matrimonial, sinó també gràcies a les seves gestes. Escoltem com Muntaner ens parla de les seves conquestes en terres murcianas: un passatge que val la pena de reproduir:

«Què us diré? —s'engega En Muntaner, segons la seva expressió habitualment cara—. Un mes tot entegre, ab ses hosts cremant e afogant, estec en lo dit regne; e tots aquells qui eren ab ell foren rics e benanants de les grans preses que tragueren, així de catius e de catives e robes e bestiar que n'amenaren. Sí que el dit senyor infant ne tramès al senyor rei, son pare, bé mil cabeces de bestiar gros, e ben vint mília de bestiar menut, e bé mil catius sarraïns e altres mil catives sarraïnes. Los quals catius e catives lo dit senyor rei donà e presentà, qui al papa, qui als cardenals gran res, e a l'emperador Frederic e al rei de França e a comtes e a barons amics seus; les catives a la senyora reina de França, filla sua, e a comtesses e a baronesses, per tots llocs, en tal manera que no se'n lleixà un, ans tots los departí e los donà; de què lo pare sant e els cardenals e los altres senyors del món de crestians foren molt alegres e pagats, e faeren professons a honor de nostre Senyor, ver Déus, qui al dit senyor infant havia donada aquella victòria.»

Muntaner continua parlant amb gran entusiasme de la lluita de l'infant Pere contra els sarraïns. «E així mateix menà la guerra molt vigorosament e aspra contra lo rei de Múrcia, així que los sarraïns no sabien a què se'n prenguessen: que con ells se pensaven que el senyor infant los fos deu jornades lluny, con se llevaven

ells veïen córrer tots llurs llocs, e pendre e afogar tot quant havien: així que ell los havia mes l'esglai en el ventre. E així seguí aquesta vida tot aquell any, que el senyor rei se n'anava deportant per sos regnes, e ell tranuitava e soferia freds, calors, fams e desaires sobre los sarraïns: que en son cor no es posava que un jorn de repòs degués haver, mas lla on era major festa nostra, que els sarraïns se pensaven que ell faés festa, aquell dia era sobre ells, e els confonia en captivar e en destruccions de béns. Con siats cert que anc no nasqué fill de rei qui fos de tan alt cor, ne pus ardit, ne pus valent, ne pus bell de sa persona, ne pus savi ne pus adret de sos membres: que d'ell se pot dir ço que es diu d'aquell que és complit de totes gràcies, que es diu que ell no és àngel ne és diable, ans és complidament home. Per què, per cert, del dit senyor infant se pot dir aquest proverbi: que vertaderament és home ab compliment de totes gràcies».

Quan Muntaner parla del poblament del regne de València no pot dir, com en el cas de Múrcia, «e con la dita ciutat hac presa poblà-la tota de catalans», perquè entre la població de València hi ha una part de població aragonesa. En canvi, després de la ciutat de Múrcia pot afegir: «e així mateix Oriola e Elx e Alacant e Guardamar, Cartagènia e los altres llocs; sí que siats certs que tots aquells qui en la dita ciutat de Múrcia e en los davant dits llocs són, són vers catalans e parlen de bell catalanesc del món». «E pot hom bé dir que aquell és dels graciosos regnes del món: que en veritat vos dic que entre tot lo món jo ne altre no pot saber que dues províncies sien mellors ne pus gracioses de totes coses com són lo regne de València e el regne de Múrcia».

I poc més avall ens presenta un altre dels seus personatges preferits:

«Lo dit senyor infant En Pere havia en casa sua dos fills de cavallers qui eren venguts ab madona la reina Constança muller sua, e la u havia nom En Roger de Llòria, qui era d'honrat llinatge de senyors de senyeres; e sa mare havia nom madona Bella, qui nodrí la dita reina madona Constança, e ab ella venc en Catalunya, e era molt sàvia dona e bona, e no es partí null temps, mentre fo viva, de madona la reina; e així mateix lo fill, que havia per nom Roger de Llòria, no es partí d'ella, ans nodrí en la cort, així que ell era molt fadrí con venc en Catalunya. E la baronia sua era en Calàbria, qui són vint-e-quatre castells en un tinent, e el cap de la dita baronia havia nom Llòria. E el dit en Roger de Llòria ja en aquest temps fo creegut, e fo gran e aut e faïa's molt amar al senyor infant e a madona la reina e a tots.»

Un cop presentat en Roger de Llúria, Muntaner passa a presentar-nos el seu company En Corral Llança: «E així mateix venc amb madona la reina altre honrat fadrí, qui era de comte fill, e era parent de madona la reina e havia nom En Corral Llança, e una sua germana, nina e fadrina, e nodrí amb madona la dita reina. E aquest En Corral Llança eixí dels bells hòmens del món e el mills parlant e pus savi; sí que en aquell temps se deïa que el pus bell catalanesc era, del món, d'ell e

d'en Roger de Llòria. E no era meravella, que ells, així con davant vos he dit, vengren molt fadrins en Catalunya, e nodriren-se tota hora ab lo senyor infant; e així apreseren del catalanesc de cascun lloc de Catalunya e del regne de València tot ço qui bon ne bell era, e així cascun d'ells fo lo pus perfet català que anc fos e ab pus bell catalanesc.»

Aquí ens cal fer l'advertiment que el regne de Múrcia aleshores comprenia una part —la meridional— del regne de València, la que després, en temps de Jaume II, va passar a formar-ne part.

«E així lleixar-vos he ara a parlar del dit noble En Roger de Llòria, con avant ne parlarem: que ell fo aquell e tal, que els seus fets aportaran raó que jo en deja parlar, que dir pot hom que, anc pus Déus venc en madona santa Maria, no fo null hom, qui fill de rei no fos, a qui Déus faés tantes gràcies ne encara honràs son senyor en tots fets qui comanats li fossen»...

I Muntaner reconta, a continuació, com En Corral Llança combaté, amb quatre galeres, deu galeres de moros.

Passem ara a reproduir, puix que ens ve al pas, l'elogi dels reis d'Aragó:

«Con certs siats que els bons senyors ajuden als vassalls llurs a fer bons; e sobre tots senyors ho han aquells del casal d'Aragó, que no us diré que sien senyors a llurs vassalls; que ans los són companyons. Que qui pensa los altres reis del món com estan cars e cruus envers llurs vassalls, e es pensa hom los senyors del casal d'Aragó quantes gràcies fan a llurs sotsmeses, la terra deurien besar que calciguen.

»E si negun me demana: —En Muntaner, ¿quines gràcies coneixets vós que fan més los senyors del casal d'Aragó a llurs sotsmeses que altres?—, jo us ho diré.»

I els ho diu tal com el lector ho trobarà en el text de la crònica. I poca cosa més parla de les gràcies dels reis catalans abans de trobar-se en el curs de la seva narració amb la commovedora mort del rei Jaume:

«E con fo en la ciutat de València, on tota la ciutat era eixida a carrera, al Reial aportaren-lo, e aquí confessà moltes vegades e combregà, e puis lo peroliaren; e molt devotament pres tots los sagraments de santa Esgleia davant dits. E con ho hac fet, ab gran alegre que hac ab si mateix con veé la bona fi que Déus li havia atorgada, féu apellar los reis, sos fills, e aquells néts, que hi eren, seus; e a tots donà sa benedicció e els adoctrinà e els pregà. E ab son bon seny e ab sa bona memòria, comanant tuit a Déu, comanant si mateix, ab les mans encroades posant sobre son pits, dix l'oració que nostre Senyor, ver Déus, Jesucrist dix en la creu. E con l'hac dita, l'ànima se partí del seu cors e se n'anà en Paraís, a sis dies a l'eixida de juliol de l'any mil dos-cents setanta-sis, ab gran alegre e ab gran pagament.»

Amb això podem donar per finit el nostre comentari al somni de Ramon Muntaner, perquè, fins a la mort de Jaume I, tot en aquestes anotacions té l'aire d'un arreplec de dades per a introduir els lectors en la mentalitat d'alguns perso-

natges, que hauran d'ésser els més importants d'aquest llibre o d'alguna de les seves parts. Algunes de les afirmacions de Muntaner ja no ens seran estranyes, ans començaran a ésser-nos familiars. I el mateix podem dir d'algunes de les seves expressions. Perquè En Muntaner no vacillarà a repetir-se, ans semblarà complaure-s'hi. Ja hem pogut observar-ho en els fragments que ens hem complagut a reproduir. I ens caldrà repetir-ne l'observació fins a la sacietat, amb la particularitat que les seves repeticions, lluny d'engendrar fatiga o cansament, aporten a l'ànim una curiosa complaença.

Això és el que ens esdevindrà amb la continuació d'aquest espigoleig que ens proposem de prosseguir per tal de persistir en la familiarització del nostre autor amb nosaltres mateixos. I podem afirmar per endavant que amb pocs autors es produeix tan intensament aquest fenomen. Vegeu-ne un exemple en l'elogi de Catalunya que segueix el gran alegre i la gran glòria amb què el rei Pere, un cop mort Jaume I, rebé «la garlanda, d'on fo coronat comte de Barcelona e senyor de tota Catalunya». Diu així l'esmentat elogi: «E nengú no es pens que en Catalunya sia poca província, ans vull que sàpia tothom, que en Catalunya ha comunament pus ric poble que negú poble que jo sàpia ne haja vist de neguna província, si bé les gents del món la major part los fan pobres. Ver és que en Catalunya no ha aquelles grans riqueses de moneda de certs hòmens senyalats, que ha en altres terres; mas la comunitat del poble és lo pus benanant que poble del món, e qui viuen mills e pus ordonadament en llur alberg ab llurs mullers e llurs fills que poble qui en el món sia...

»E així jo us he dita cosa dels catalans que és vera veritat. E seran molts qui se'n meravellaran e ho tendran en falla, però què es vullen se'n diguen, que així és la veritat.»

I ara vegeu com explica Muntaner el coronament de Carles d'Anjou com a rei de Nàpols i Sicília: «E així lo comte eixí del consistori ab la corona en testa e altra corona que trasc en la mà, que el papa li donà que posàs a la comtessa con seria a Marsella, e que la coronàs reina. E li lliurà un cardenal, que féu legat del papa, qui de part del papa, ab lo rei Carles ensems, la li posàs al cap e la coronàs reina de Sicília. E així se complí.

»E, con açò fo fet, pres comiat del papa. E el papa hac publicada aquesta donació e aquest coronament e lliurà molt tresor al rei Carles, e al cardenal, que no es partís d'ell. E el rei Carles tornà-se'n a Marsella, on trobà la comtessa, qui hac gran alegre e gran goig, e majorment con fo coronada reina.»

I així era preludejada la derrota i mort del rei Manfrè a Benevento (26 de febrer del 1266), la desfeta del «rei Corral» a Tagliacozzo (23 d'agost del 1268) amb la seva execució subsegüent, i el propòsit del nostre rei Pere de venjar aquelles morts.

Els personatges del drama han estat presentats i aquest comença a desenvolupar-se.

A la vila de Peralada, l'any 1265, va néixer Ramon Muntaner: la seva imaginació d'infant, diu Lluís Nicolau d'Olwer, restà sempre més colpida per la vista del rei Jaume per la primavera del 1274, quan va allotjar-se a l'alberg del seu pare, Joan Muntaner, al cap de la plaça. Al mateix alberg el futur cronista va veure Alfons *el Savi* de Castella i la seva muller, filla de Jaume I, pel desembre del mateix any. Per aquells temps Nicolau oblida de recollir una dada biogràfica important que Muntaner consigna més endavant en plena crònica. Fou en ocasió que l'infant Pere, abans de morir el seu pare, va anar a França a visitar el rei i la reina. I hi fou rebut per ells amb gran honor, amb gran goig i amb gran alegria. «E lla estec ben dos meses ab gran deport e solaç; e lla ell bornà e tirà a taulat e anà ab armes ab los cavallers e fills de cavallers qui eren anats ab ell, e ab molts comtes e barons de França qui ho assajaven per amor d'ell e honor. Què us diré? Tanta d'amor entrà entre lo dit senyor rei En Pere (llavors infant) e el rei de França que de una hòstia sagrada combregaren ab doses; e juraren e es faeren homenatge que jamés la un a l'altre no es valguessen contra per neguna persona del món, ans s'ajudassen e es valguessen contra tots hòmens. Sí que l'amor fo així coral entre ab doses com pot ésser entre dos frares: que jo, mon cors, viu que el rei de França en les sues selles que cavalcava portava a quarters lo senyal del rei d'Aragó per amor d'ell, e en l'altre quarter lo seu senyal de les flors; e així mateix se faïa lo senyor rei d'Aragó.»

Això va esdevenir-se durant els mesos de gener i febrer del 1276 i degué ésser aleshores que Muntaner, quan encara no tenia onze anys, va deixar la seva vila nadiua de Peralada, com ell mateix ens explica en començar la crònica. Potser anava en el seguici de Roger de Llúria, a la persona i llinatge del qual va ésser sempre molt afecte.

Després devia seguir més o menys les passes de l'almirall, i sabem, perquè també ens ho afirma ell mateix, que després del 1285 ja no va tornar a Peralada. El podem situar a Mallorca quan hom hi preparava la conquesta de Menorca a començament de l'hivern de 1286-1287. El 1298 és ciutadà de Mallorca, però poc després va, sens dubte, a Sicília i s'hi troba «del primer dia entrò al darrer» dins el setge de Messina (1300) i després en el moment d'ésser pactada la pau de Caltabellotta (19 d'agost del 1302). Feia un temps que era procurador general de Roger de Flor a Sicília i quan aquest hi organitza la Companyia catalana que ha d'anar a l'imperi d'Orient esdevé mestre racional d'aquesta. Muntaner, amb la Companyia, surt vers les terres de l'Imperi pel setembre del 1303. Fent tant d'administrador com de guerrer, segueix amb els almogàvers fins al 1307, que els deixà per seguir el seu estimat infant Ferran de Mallorca. Amb aquest és fet presoner a Negrepoint pels venecians i el futur cronista és tornat a la Companyia, on el reben amb grans demostracions d'afecte, li ofereixen rics presents i el deixen anar lliurement, contra el que esperaven els qui l'havien capturat. Muntaner va llavors

novament a Negrepoint i després a Tebes, on l'infant Ferran està pres, i aconseguix d'estar amb ell dos dies, passats els quals torna a Negrepoint i, després de seguir tota la costera del sud de Grècia i de remuntar-la fins a Corfú, passa al golf de Tàranto i arriba a Messina, des d'on puja a Castronuovo a veure el rei Frederic. D'aquí sembla haver anat a Calàbria i finalment a Catalunya. Molt aviat torna a Sicília, on a mitjan 1309 rep del rei Frederic la comanda del govern de les illes de Gerba i els Querquens, que exerceix fins al 1315, amb un petit parèntesi de la primavera del 1311 quan Muntaner, havent deixat les illes ben pacificades, pot anar per fi a Sicília, a Mallorca i finalment a València a prendre muller als quaranta-sis anys. Retorna a Gerba amb la seva muller Valençona passant per Mallorca, Menorca i Sicília, i segueix governant les illes de la costa de Barbaria fins que, a mitjan 1315, ha de dur un nen de poques setmanes, fill de l'infant Ferran i futur rei de Mallorca amb el nom de Jaume III, de Catània a Perpinyà, passant per Tràpani, per l'illa de Sant Pere a la costa sarda, per Salou, Tarragona, Barcelona, Bàscara i el Voló. De Perpinyà, Muntaner passa a València, on arriba el 22 de desembre. Establert a València, hi fa de procurador de Bernat de Sarrià (de qui parlarà sovint en la crònica) almenys des del 1316 al 1320. El 1321 hi ha soldejat gent per anar en ajut de Frederic de Sicília. El 15 de maig de 1325, a la seva alqueria de Xilvella (avui Xirivella, prop de Mislata), a l'edat de seixanta anys, comença la seva crònica, que enllestirà en poc més de tres anys. Mentrestant, el 1322 ha escrit el seu Sermó en vers provençal, per a ésser cantat amb la tonada de la cançó de gesta francesa *Gui de Nanteuil*, referent a la preparació del passatge per a la conquesta de Sardenya. Des de València col·labora en la participació valenciana a la dita empresa durant la primera meitat del 1324. És elegit i reelegit jurat de la ciutat de València i com a tal assisteix a les festes de la coronació d'Alfons el Benigne a Saragossa del 2 al 6 d'abril del 1328, amb la minuciosa descripció de les quals va cloure la seva crònica. El 12 de juny del 1329, encara a València, Muntaner fa el seu testament. Pel novembre col·labora en l'organització de la intendència per a la guerra contra Granada. Encara per la tardor del 1331, tot i els seus seixanta-sis anys, voldria tornar a Sicília, però el rei Alfons no li ho permet. Llavors es trasllada a Mallorca, on el sabem al començament del 1333 i on és nomenat per Jaume III camarlenc seu i batlle d'Eivissa. El rei de Mallorca, recordant sens dubte els valuosos serveis prestats pel cronista al seu pare i a ell mateix, l'omple de benifets. Per fi, en exercici del seu càrrec de batlle d'Eivissa, mor en aquesta illa a mitjan 1336, als setanta-un anys d'edat, havent conegut cinc reis de la confederació catalanoaragonesa, tres de Mallorca i un de Sicília, i havent recorregut extensos territoris, de Peralada a València, de Saragossa a Gallípoli, i de Gerba a Perpinyà. La seva crònica era un fruit assaonat d'aquesta experiència única i d'uns dots de narració verament excepcionals.

MANUSCRITS

- A. Bibl. d'El Escorial, ms. K-I-6. Paper. Segles xiv-xvii.
- B. Bibl. Universitària de Catània, cod. Vent. 92. Pergamí. Fi del segle xiv.
- C. Bibl. Nacional de Madrid, ms. 1803. Paper. any 1342.
- D. Bibl. de Catalunya, ms. 4. Paper. Any 1353.
- E. Bibl. Universitària de Barcelona, ms. 759. Paper. Fi del segle xiv.
- F. Bibl. Universitària de Barcelona, ms. 67. Paper. Segona meitat del segle xv.
- G. Bibl. del Seminari Conciliar de Barcelona, ms. 74. Paper. Segle xv.
- H. Bibl. Universitària de València, ms. 212. Paper. Segle xv.
- I. Bibl. de Catalunya, ms. 487. Paper. Segle xv.

TRADUCCIONS

- I. Versió castellana de Miguel Monterde. Fi del segle xvi. Feta sobre l'edició del 1558.
- II. Versió castellana d'Antoni de Bofarull. Barcelona 1860.
- III. Versió castellana de J. F. Vidal i Jové. Madrid 1970.
- IV. Versió siciliana medieval fragmentària. Bolonya 1865.
- V. Versió italiana de Filippo Moisé. Florència 1844.
- VI. Versió italiana fragmentària. Nàpols 1878.
- VII. Versió francesa de J. A. C. Buchon. París 1827.
- VIII. Versió francesa de J. A. C. Buchon, refeta amb l'ajut de Josep Tastu. París 1840. Reeditada a Orleans 1875.
- IX. Versió alemanya de Karl F. W. Lanz. Leipzig 1842.
- X. Versió anglesa de Lady Goodenough. Londres 1921.
- XI. Paràfrasi castellana de Francesc de Montcada, *Expedición de catalanes y aragoneses contra turcos y griegos*. Barcelona 1623. Reeditada a Madrid 1805.
- XII. Paràfrasi francesa de Gustave Schlumberger, *Expédition des «almugavars» ou routiers catalans en Orient de l'an 1302 à l'an 1311*. París 1902. Reeditat el 1925.
- XIII. Paràfrasi novellada castellana de l'expedició a Orient de Ramón J. Sender, *Bizancio*, Barcelona, 1968.

EDICIONS

- I. València 1558.
- II. Barcelona 1562. Feta sobre l'edició I.
- III. Stuttgart 1844. Feta sobre l'edició I per Karl F. W. Lanz.

- IV. Palma de Mallorca 1850. Fragmentària de la conquesta de Mallorca. Feta sobre l'edició I per Josep M. Quadrado.
- V. Barcelona 1860. Feta sobre I per Antoni de Bofarull.
- VI. Nàpols 1878. Fragmentària. Feta sobre I per Enric Cardona.
- VII. Montpeller 1879. Fragmentària del *Sermó*. Feta sobre els mss. C i D per Manuel Milà i Fontanals.
- VIII. Barcelona 1880. Feta sobre I per Josep Coroleu.
- IX. Montpeller 1881. Fragmentària del *Sermó*. Millorada per Manuel Milà i Fontanals.
- X. Barcelona 1926 («Els Nostres Clàssics»). Fragmentària de l'expedició dels catalans a Orient per Lluís Nicolau d'Olwer. Feta sobre el ms. C.
- XI. Barcelona 1932 («Crestomaties Barcino»). Autors catalans antics, I («Historiografia»). A cura de Ramon d'Alòs-Moner. Fragmentària. Feta sobre el ms. C a través de les edicions X i XII.
- XII. Barcelona 1927-1952 («Col·lecció Popular Barcino»). Feta sobre el ms. C, corregit excepcionalment a la vista de l'edició I i dels mss. D i E principalment, per Josep M. de Casacuberta amb la col·laboració de Miquel Coll i Alentorn.
- XIII. Barcelona 1966 («Antologia catalana»). A cura de Ramon Sumoy. Fragmentària. Feta sobre l'edició XI amb grafia modernitzada.

Crònica de Ramon Muntaner

[PER QUÈ EN MUNTANER ESCRIU AQUEST LLIBRE]

[Pròleg] En nom de nostre Senyor ver Déus Jesucrist e de la sua beneita mare, madona santa Maria, e de tots los seus beneits sants e santes. Amén.

Per ço com deute és que cascun deja retre gràcies e mercès a Déu e a la sua beneita mare, de la gràcia e de la mercè que li fa, encara, que no la deja tenir celada, ans ho deu manifestar per ço que cascun ne prenga bon eximpli e s'esforç de bé a fer e a dir, car segurament pot tenir cascun per veritat que qui bé fa ne pensa ne tracta, Déus li'n ret bon mèrit, e, si fa lo contrari, esper que contrari li vendrà, si doncs no se n'esmena, en així que el mal, aitant con pusca, faça tornar en bé, con a Déu res no pot ésser amagat. E plau-me d'una paraula qui notòriament se diu en lo regne de Sicília, que diu, con la u se contrasta ab l'altre: *Or laixa andà a fide, que Deus te vide*.¹ E així cascun farà que savi que vaja a fe, que Déus lo veu; que a Déu no pot ésser res amagat.

E per ço com, entre els altres hòmens del món, jo Ramon Muntaner, nadiu de la vila de Peralada e ciutadan de València,² és raó que faça moltes gràcies a nostre

1. Aquesta és la primera mostra que ens dóna Muntaner de la seva coneixença d'altres idiomes. El temps que estigué a Sicília, on fou procurador de Roger de Flor i on, com ell mateix ens diu, va prendre part en el setge de Messina, "del primer dia entrò al darrer" (cap. cxcv), és més que suficient, sense comptar altres estades que hi féu, per haver après, més o menys, el sicilià. El sentit sembla: "deixa, véa a fe, que Déu et veu". És també el primer proverbi que Muntaner sembla, çà i lla, al llarg de la crònica.

2. Muntaner insisteix en altres indrets de la crònica sobre el lloc de la seva naixença: Peralada: dins el mateix pròleg una mica més avall, i caps. II, XXIII, CXXVI. Del que ell mateix diu en aquest pròleg, ha de deduir-se que va néixer-hi l'any 1265. Establert a València, després de la seva vida d'aventures, en fou elegit i reelegit jurat (1322-1329). Vegeu ALMARCHE VÁZQUEZ, *Ramón Muntaner, Cronista dels Reis d'Aragó, ciutadà de València*, "I Congr. Cor. Aragó", 1909, p. 483-505. [Sobre la vida de Muntaner cf. també Rafael TÀSIS, *La vida d'en Ramon Muntaner*, Barcelona, R. Dalmau ed., 1964 (Episodis de la Història, 51); J. P. RUBIES I MIRABET, *Mentalitat i ideologia de Ramon Muntaner*, a *Historiogra-*

Senyor ver Déus e a la Verge madona santa Maria e a tota la cort celestial, de la gràcia e de la mercè que m'ha feita, de molts perills que m'ha gitats he escapat, així de trenta-dues batalles entre de mar e de terra en què son estat, e de moltes pressions e turments qui en ma persona són estats donats en les guerres on jo son estat, e per moltes persecucions que he haüdes, així en riqueses com en altres maneres, segons que avant porets entendre en los fets qui en mon temps són estats.

E segurament que jo m'estegra volenters de recontar aquestes coses, mas convén-me a fer que ho deja recontar, e assenyalamment per ço que cascun entena que en tants perills negú no poria escapar sens l'ajuda e la gràcia de Déu e de la sua beneita Mare. Per què vull que sapiats que con jo isquí del dit lloc de Peralada, que no havia encara onze anys complits,³ e con fiu aquest llibre e el comencé era en temps (la Déu mercè) de seixanta anys. Lo qual llibre jo comencé el quinze dia de maig de l'any de l'encarnació de nostre Senyor Déu Jesucrist mil e trescents vint-e-cinc.

[SOMNI D'EN MUNTANER]

1 E estant jo en una alqueria mia per nom Xilvella, que és en l'Horta de València, e dorment en mon llit, a mi venc en visió un prohóm vell vestit de blanc qui em dix:

—Muntaner, lleva sus e pensa de fer un llibre de les grans meravelles que has vistes que Déus ha fetes en les guerres on tu és estat, com a Déu plau que per tu sia manifestat. E vull que sàpies que per quatre coses senyaladament t'ha Déus allongada vida e t'ha aportat en bon estament e t'aportarà a bona fin. De les quatre coses és la una, primera, con tu has tengudes moltes senyories així en mar com en terra, on pogres haver fet més de mal molt que no has. La segona és per ço com jamés no has volgut guardar a negun que en ton poder fos ne sia vengut, mal per mal, ans molts hòmens de gran afer són venguts en ton poder, qui t'havien molt de mal fet, qui cuidaven ésser morts con venien en ta mà, e tu llavors faïes gràcies a nostre Senyor de la mercè que et faïa, e lla on ells se tenien per pus perduts, tu

phie de la Couronne d'Aragon et les pays de Langue d'Oc (1204-1349), "Actes du XIIe Congrès d'Histoire de la Couronne d'Aragon", *Mémoires de la Société Archéologique de Montpellier*, xvii (1988), p. 83-108, i Anton Maria ESPADALER, *Ramon Muntaner, exemple, servei i aventura*, «Revista de Catalunya», 133 (octubre 1998), p. 94-107. M. T. F.]

3. Muntaner va anar-se'n aleshores en el seguici de l'infant Pere, fill de Jaume I, que s'adreçava a París. Això era l'any 1275; segons la indicació cronològica, que dona a continuació, en aquesta data hauria d'haver tingut deu o onze anys, segons el mes que hagués nascut. Vegeu F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, III, p. 389. És totalment inadmissible el compte i la rectificació consegüent de les afirmacions de Muntaner mateix que fan alguns historiadors donant per assentat que la sortida de Muntaner de Peralada és llavors del seu incendi en 1285. Així Antoni de Bofarull, ed. de la *Crònica*, p. 2, n. 2. Aquests historiadors obliden una indicació del mateix Muntaner (cap. xxxvii).

els reties a nostre Senyor ver Déus pròpiament, e els delliuraves de la tua presó, e els ne trameties en llurs terres salvament e segura, vestits e aparellats segons que a cascun se pertanyia. La terça raó és que a Déu plau que tu recontes aquestes aventures e meravelles con altre no es viu qui ho pogués així ab veritat dir.⁴ E l'altra és per ço que qualque sia rei d'Aragon, que s'esforç de bé a fer e a dir e entenen les gràcies que Déus ha fetes en aquests afers que tu recontaràs, a ell e a les sues gents, e que pens que de bé en mellor iran tots temps mentre ells vullen en veritat e en dretura metre e despendre son temps, e que veja e conega que a la dretura ajuda tots temps nostre Senyor. E qui ab veritat guerreja e va, Déus lo exalça e li dóna victòria, e que ab poques gents fa vençre e destruir moltes qui ab supèrbia e malvestat van e es fien més en llur poder que en lo poder de Déu. E així, per aquesta raon, lleva e comença ton llibre e ta història, als mills que Déus t'aministrarà.

E jo, con açò haguí entès, desperté'm e cuidé trobar lo dit prohóm, e no en trobé gens, e sí em fiu lo senyal de la creu en mon front, e lleixé'm alscuns dies que no volguí res d'açò començar. E altre dia, en aquell lloc mateis, en visió jo viu lo dit prohóm, qui em dix:

—O foll! Què fas? Per què menysprees lo meu manament? Lleva e fe ço que jo t'he manat; e sàpies que, si ho fas, que tu e tos enfants e tots tos parents e amics n'hauran bon mèrit de Déu per l'afany e treball que tu ne passaràs; encara n'hauràs mèrit de tots los senyors qui són eixits ne són en l'alta casa d'Aragó.

E sí pensà a senyar e beneir mi e ma muller e mos infants,⁵ e anà-se'n.

[EN MUNTANER COMENÇA EL LLIBRE]

E jo aitantost comencé aquest llibre, lo qual prec a cascuns qui l'oiran que creguen que per cert tot és així veritat com ho oiran, e no hi posen dubte negun. E, tota hora que oiran les batalles e feits d'armes, vaja-los lo cor que totes les victòries estan tan solament al poder e a la volentat de Déu e no en poder de gents.⁶

4. "Dels quals la major part ne són morts en les guerres aquestes de la casa d'Aragó", dirà més endavant referint-se als naturals de Peralada que se n'havien allunyat com ell i s'havien llançat a les empreses guerreres (cap. cxxv). I això es podria aplicar a molts altres catalans del seu temps.

5. La muller de Muntaner es deia Valençona, i era la pubilla de l'alqueria de Xilvella. Es van casar en 1313. Els fills són Macari i Martí. Més tard naixeria una filla: Caterina. [El nom actual de l'alqueria de Xilvella és Xirivella. M. T. F.]

6. Com ja hem fet observar, aquesta atribució a Déu de totes les victòries i prosperitats, que es troba i es retroba constantment a la crònica de Muntaner, es troba també a les altres cròniques, amb l'excepcionalitat de la de Desclot, on no té ni llunyanament la intensitat que té en les altres: on no és erigit en principi fonamental de la història. [Són molts els autors que han remarcat el providencialisme a la crònica de Muntaner. Per exemple: Miquel Àngel GÓMEZ I ALEPUZ, *El providencialisme en la "Crònica" de Ramon Muntaner*, a Antoni FERRANDO i Albert HAUF (ed.), *Miscel·lània Joan Fuster. Estudis de llengua i literatura*, III, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985, p. 67-84. També J. A. AGUILAR, *Fieri pax per eum*, p. 129-132, assenjala el providencialisme, l'exemplaritat i l'afany moralit-

E sàpia cascun que jo no trop ne pusc pensar que la companya qui en Romania ha tant durat, de catalans, que per àls hi haja tant durat com per dues coses les quals han tots temps haüdes e encara han, ço és: la primera, que anc victòria que haguessen no reputaren jamés a llur bondat, mas tan solament al poder de Déu; e l'altra, que tots temps volgren que justícia se tengués entre ells. E aquestes dues coses tenien tuit generalment en llur volentat, del menor al major.

E així, per amor de Déu, a vosaltres, senyors qui aquest llibre oirets, vaja-us lo cor en aquestes dues coses senyaladament. E així com vos vendrà davant, metets-ho en obra, e Déus adreçar n'ha mills vostres fets. Car qui pensa lo poder de Déu e pensa lo poder nostre, lleugerament pot cascun pensar que no és àls, mas Déu e el seu poder. Con, aquest llibre senyaladament se fa a honor de Déu e de la sua beneita Mare e de l'alt casal d'Aragon.⁷

[REIS I PRÍNCEPS DE QUI PARLA]

2 E per ço començaré a la gràcia que Déus féu al molt alt senyor rei En Jacme, per la gràcia de Déu rei d'Aragó, qui fo fill del molt alt senyor rei En Pere d'Aragó e de la molt alta dona madona Maria de Montpesller, que fo molt santa dona e bona a Déus e al món, e fo del pus alt llinatge del món, així com aquella qui eixí de la casa de l'emperador de Roma, per si e per son llinatge.⁸

zador de la crònica, com els "Specula principum". Raquel HOMET, *Actitudes ante el tiempo en la obra de Ramon Muntaner*, "Temas Medievales", 2 (1992), p. 159-183, concretament p. 171-177, insisteix en el plantejament de l'aliança de la casa "d'Aragó" amb Déu; també ho fa en el treball *Los sujetos históricos en la obra de Ramon Muntaner*, "Fundación", 1 (1997-1998), p. 21-36, on examina, des d'un punt de vista antropològic, els subjectes col·lectius, com el poble català, i els individuals de la crònica. Cf també de la mateixa autora: *Aspectos de la imaginaria política: los conceptos de cristiandad, España y nacionalidad en las grandes crónicas catalanas*, "Temas medievales", 5 (1995), p. 254-256. M. T. F.]

7. Aquí tenim, segons Muntaner mateix, no precisament l'objectiu del llibre (que l'objectiu ja l'ha declarat el vell prohóm de l'aparició), però sí, podríem dir, la dedicació. [Sobre l'objectiu del llibre de Muntaner i del seu caràcter històric, però també literari, parla Alberto VARVARO, *Il testo storiografico come opera letteraria: Ramon Muntaner*, a *Symposium in honorem prof. M. de Riquer*, Barcelona, Universitat de Barcelona i Quaderns Crema, 1986, p. 403-415. Sobre un tema proper: Lola BADIA, *Verdad y literatura en las crónicas medievales catalanas: Ramon Muntaner*, "Dispositio", x /27 (Michigan, 1987), p. 29-44. També Stefano M. CINGOLANI, "Jo Ramon Muntaner". *Consideracions sobre el paper de l'autobiografia en els historiadors en llengua vulgar*, «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», 11 (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985). *Miscel·lània Badia i Margarit*, III, p. 95-125, remarca que el llibre que escriu Muntaner no és memorialístic, com sembla en el primer plantejament, sinó que adopta el relat en primera persona perquè l'autor fou testimoni o actor de molts dels fets que explica, relacionats amb la dinastia catalana, mentre que deixa de banda els fets de la seva vida que no hi estan relacionats. Sobre la difusió de la crònica: G. GRILLI, *Aspects de la fortuna de la crònica de Muntaner*, a *Historiographie de la Couronne d'Aragon et les pays de Langue d'Oc (1204-1349)*, "Actes du XIIe Congrès d'Histoire de la Couronne d'Aragon", *Mémoires de la Société Archéologique de Montpellier*, xvii (1988), p. 109-117. M. T. F.]

8. Sobre Maria de Montpeller, muller de Pere el Catòlic i mare de Jaume I, vegeu el *Llibre dels Feits*, § 2-7. L'emperador de Roma és el de Bizanci (vegeu cap. II, n. 13 del mateix llibre).

E per ço començ al fet del dit senyor rei En Jacme con jo el viu, e senyaladament lo viu que jo era fadri. E el dit senyor rei anà a la dita vila de Peralada, on jo nasquí,⁹ e posà en l'alberg de mon pare, En Joan Muntaner, qui era dels majors albergs d'aquell lloc e era al cap de la plaça.¹⁰

E per ço rechte aquestes coses que cascun sàpia que jo viu lo dit senyor rei e que pusc dir ço que d'ell viu e aconseguí, que d'als jo no em vull entremetre sinó de ço que en mon temps s'és fet.¹¹

E d'ell avant parlaré dels fets del molt alt senyor En Pere, per la gràcia de Déu rei d'Aragó, fill major seu; e del molt alt senyor En Jacme, rei de Mallorca, així mateix fill del dit senyor rei; e après, del molt alt senyor rei N'Anfós d'Aragó, fill del molt alt senyor rei En Pere; e après, del molt alt senyor rei En Jacme, fill del dit senyor rei En Pere; e del molt alt senyor rei Frederic, fill del dit senyor rei En Pere; e del molt alt senyor En Pere, germà llur; e après, del molt alt senyor infant N'Anfós, primer engenrat del davant dit senyor rei En Jacme;¹² e del senyor infant En Pere, fill del dit senyor rei En Jacme; e del senyor infant En Ramon Berenguer, fill del dit senyor rei En Jacme; e del senyor infant En Jacme, primer engenrat del dit senyor rei de Mallorca; e del senyor infant En Ferrando, fill del dit senyor rei de Mallorca; e de l'infant En Felip, fill del dit senyor rei de Mallorca; e encara del senyor infant En Jacme, fill del senyor infant En Ferrando de Mallorca.

E quan de tots aquests hajam parlat e de les honors que Déus ha fetes a ells e a llurs sotsmeses, porà cascun ben saber que sobre ells e llurs pobles ha Déus tramesa de la sua gràcia compliment; e, si a ell plau, sí es farà d'aquí avant a tots aquells qui són davallats d'ells e de llurs vassalls. Emperò tota hora sia plaer d'ells que els sia membrant lo poder de Déu, e que no es fien massa en llur valor ne en llur bondat, ans totes coses jaquesquen a la man de Déu.

3 Car manifestament pot hom entendre que la gràcia de Déu és e deu ésser ab tots aquells qui deixenduts són del senyor rei En Jacme davant dit, fill del dit senyor rei En Pere e fill de la molt alta dona madona Maria de Montpesller, con la sua naixença fo miracle senyaladament de Déu e per obra sua.¹³ E per ço que tots aquells ho sàpien qui d'aquí avant oiran aquest llibre, ho vull jo recontar.

9. Segona declaració del seu lloc de naixença.

10. Deu tractar-se de la plaça de l'església, que avui porta el nom de Ramon Muntaner.

11. Delimitació cronològica de la crònica, que Muntaner manté fins a un cert punt, perquè els primers capítols els dedica a esdeveniments anteriors al seu temps.

12. Aquí Muntaner erra, perquè el primer engenrat de Jaume II fou, no Alfons (el Benigne), sinó Jaume. Vegeu *Crònica de Pere el Cerimoniós*, cap. 1, § 2 i ss.

13. Recordem que el matrimoni de Pere el Catòlic amb Maria de Montpeller va tenir lloc l'any 1204. A continuació Muntaner exposa la llegenda de l'engendrament de Jaume I en la forma més desenrotllada que ha arribat fins a nosaltres.

[NAIXENÇA DE JAUME I]

Veritat és que el dit senyor rei En Pere pres per muller e per reina la dita madona Maria de Montpesller, per la gran noblea que havia de llinatge e per la sua noblea e per ço com se'n creixia de Montpesller e de la baronia la qual havia en franc alou.¹⁴

E per temps avant lo dit senyor rei En Pere, qui era jove con la pres,¹⁵ per escalfament que hac d'altres gentils dones, estec que no tornà ab la dita dona Maria, ans venia alcunes vegades a Montpesller que no s'acostava a ella, de què eren molt dolents e despagats tots los sotsmeses, e senyaladament los prohòmens de Montpesller.

Sí que una vegada s'esdevenc que el dit senyor rei En Pere venc a Montpesller e enamorà's d'una gentil dona de Montpesller, e per aquella bornava e anava ab armes e traïa a taulat,¹⁶ e faïa tant que a tothom ho donava a conèixer.

E els cònsols e els prohòmens de Montpesller, qui saberen açò, faeren-se venir un cavaller qui era privat del dit senyor rei en aitals afers, e dixeren-li que, si ell volia fer ço que ells li dirien, que ells que el farien per tots temps ric e benanant.¹⁷ E ell dix que li diguessen ço que els plagués, que no era res en el món que ell fer pogués a honor d'ells que no faés, salvant la sua fe.

E d'aquesta raó demanaren secret los uns als altres; e sí dixeren:

—Ara, sabets vós què us volem dir? La raon és aquesta: que vós sabets que madona la reina és de les bones dones del món e de les santes e de les honestes,¹⁸

14. És a dir, en plena propietat. —Recordem que Maria era del llinatge imperial dels Comnens, néta, per la seva mare Eudòxia, de l'emperador de Constantinoble Manuel I. Pel seu pare, Guillem VIII, pertanyia a la dinastia dels Guillems de Montpeller. [Ja hem dit a la nota 14 del *Llibre dels Feits* que Eudòxia no era filla de l'emperador Manuel sinó neboda néta, filla de Joan Comnè Ducas, sebastocràtor de l'imperi i amb dret a dur el títol d'emperador: S. DE VAJAY, *Eudoquia Comnena, abuela bizantina de Jaime I el Conquistador*, a *Jaime I y su época*, X Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Comunicaciones, 1-2, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1980, p. 611-631. M. T. F.]

15. Pere el Catòlic, quan va tenir lloc l'engendrament de Jaume I, o sia pel maig de 1207, no podia tenir gaire més de trenta anys, trenta-dos a tot estirar, perquè els seus pares van casar-se el 18 de gener de 1194.

16. Per al joc de taulat, vegeu més endavant el mateix Muntaner, xxiii i xxxvii.

17. Recordem que el *Llibre dels Feits*, § 5, dóna un nom: Guillem d'Alcalà, i que DESCLOT, cap. iv, tot deixant-lo en l'anonimat i dient simplement el majordom, s'expressa en termes semblants a Muntaner. [F. Soldevila creia que aquest passatge de la Crònica havia estat redactat aprofitant un poema narratiu, una reconstrucció del qual figura a la nota 11 del capítol 3 de la seva edició de l'editorial Selecta, que no hem inclòs en aquesta edició i que estudià en el seu article *Un poema joglaresc sobre l'engendrament de Jaume I*, a *Estudios dedicados a Menéndez Pidal*, vii, 1957, p. 71-80. Cf. també Josep Miquel SOBRE, *L'èpica de la realitat. L'escriptura de R. Muntaner i Bernat Desclot*, Barcelona, Curial, 1978, p. 78. R. ГОМЕТ, *Actitudes ante el tiempo*, p. 167-168, assenyala la sacralització del fet, que Muntaner arriba a qualificar de miracle. M. T. F.]

18. Recordem que la santedat de Maria de Montpeller és també assenyalada pel *Llibre dels Feits*, § 8, i pels *Gesta Comitum*.

e sabets que el senyor rei no torna ab ella, de què és gran minva e dan de tot lo regne. E la dita madona reina passa-s'ho així com a bona dona, que no en fa res semblant que greu li sia; mas a nós torna lo dan: que, si lo dit senyor rei moria e no hi havia hereu, seria gran dan e deshonor de tota sa terra, e senyaladament seria gran dan de madona la reina e de Montpesller, qui convendria que vengués en altres mans. E nós per neguna raó no volríem que Montpesller isqués null temps del reialme d'Aragó. E així, si vós vos volets, hi podets consell donar.

Respòs lo cavaller:

—Dic-vos, senyors, que ja no romandrà en mi que en tot ço que jo pusca consell donar qui sia honor e profit de mon senyor lo rei e de la reina madona Maria e de tots los pobles, que jo no faça volenters.¹⁹

—Ara, doncs, pus tan bé ho deïts, nós sabem que vós sots privat del senyor rei de l'amor que ha a aital dona, e que vós percaçats que ell l'haja; per què, nós vos pregam que vós que li digats que vós havets acabat que ell haurà aquella dona e que vendrà a ell tot secretament en la sua cambra, mas que no vol que llum hi haja, per ço que per negun no sia vista. E d'açò haurà ell gran plaer. E con ell serà gitat e tothom haurà despatxada la cort, vós vendrets a nós ací en el lloc del consolat de Montpesller,²⁰ e nós serem, los dotze cònsols, e haurem, entre cavallers e ciutadans, altres dotze dels mellors de Montpesller e de la baronia; e haurem madona Maria de Montpesller, reina, que ab nós, ensems ab dotze dones honrades, de les pus honrades de Montpesller, e ab dotze donzelles, irà ab nós al dit senyor rei. E sí vendran ab nós dos notaris, los mellors de Montpesller, e l'oficial del bisbe²¹ e dos canonges e quatre hòmens de religió. E cascun hom e cascuna dona e donzella portarà un ciri en la mà, lo qual encendrà con la dita Dona Maria entrarà en la cambra del senyor rei. E a la porta de la dita cambra tuit estaran justats entrò que sia prop de l'alba, que vós obrirets la cambra. E, con oberta serà, nós ab los ciris cascun en la mà entrarem en la cambra del senyor rei. E aquí ell se meravellarà,²² e llavors nós li direm tot lo fet, e mostrar-li hem que té de prop la dita madona Maria, reina, e que havem fe en Déu e en madona santa Maria que en aquella nit engenrarà tal fruit de què Déu e tot lo món ne serà pagat e el seu regne ne serà proveït.

19. Els cònsols eren els regidors de la ciutat. Era el nom que acostumaven a rebre a les ciutats del Lenguadoc i de Provença. La iniciativa, que en Desclot (cap. iv) pertany a la reina, en Muntaner ha passat als cònsols i prohoms de Montpeller. El que allí és un afer íntim, aquí esdevé un afer públic. D'on la més gran amplitud que pren l'episodi. [Sobre la història de Montpeller en aquesta època, cf. J. BAUMEL, *Histoire d'une seigneurie du midi de la France. II. Montpellier sous la seigneurie de Jacques I le Conquereur et des rois de Majorque*, Montpeller, Ed. Causse, 1969. M. T. F.]

20. El lloc del consolat, o sia la Casa de la ciutat.

21. Del bisbe de Magalona.

22. Cf. cap. v: "e lo rei... meravellà's".

4 E con lo cavaller entès e oí la llur raon, qui era santa e justa, dix que era aparelat que compliria tot ço que ells havien dit, e que d'açò no s'estaria per paor de perdre l'amor del senyor rei e encara la persona; e que havia fe en nostre Senyor ver Déus que així com ells ho havien pensat ne cogitat, que així vendria a bon acabament, e que d'açò esteguessen tots segurs.²³

—Mas emperò, senyors —dix lo cavaller—, pus vosaltres havets tan bé pensat, jo us prec que per amor de mi hi façats més.

E ells dixeren:

—Nós som aparelats que hi façam ço que vós consellets.

—Doncs, senyors, a honor de Déu e de madona santa Maria de Vallvert, vui és dissabte, que havem començat a tractar d'aquests afers;²⁴ jo us prec e consell que dilluns,²⁵ a honor de Déu e de madona santa Maria, comencen tots quants preveres ne hòmens d'orde haja en Montpesller a cantar misses de madona santa Maria, e tenguen-ho set jorns per los set goigs que ella hac del seu car fill; e que li plàcia que a nós tuit don Déus goig e alegre d'aquest tractament, e que hi don fruit d'on lo regne d'Aragon e el comtat de Barcelona, d'Urgell e Montpesller²⁶ e totes les altres terres ne sien bé proveïdes de bon senyor. En així, que ordonaria que el dicmenge següent a vespre farien tots los fets segons que havien tractat, e així mateix que a madona santa Maria de Vallvert faessen cantar misses.²⁷

E a açò s'acordaren tots. Encara ordonaren que el dicmenge que açò es faria: que totes les gents de Montpesller se n'anassen per les esglesies e que hi vetllassen tots dient oracions mentre la reina seria ab lo rei; e que tuit haguessen lo dissabte dejunat en pa e en aigua.

E així fo ordonat e endreçat. E sobre açò tots ensems, així com eren estats al consell, anaren-se'n a madona Maria de Montpesller, reina d'Aragon, e dixeren-li tot ço que ells havien ordonat. E la dita dona dix-los que ells eren sos naturals, e que era cert que per tot lo món se deïa que el pus savi consell del món era aquell de Montpesller; e, així com tot lo món testimoniejava açò, que a ella paria que es

23. Cf. amb Desclot, cap. iv, on el majordom, al contrari, mostra “gran paor que no vinga en ira del rei”.

24. Si, com apunta MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I*, p. 14, l'engendrament va tenir lloc a la primeria de maig de 1207, aquest dissabte degué ésser el dia 5.

25. Dilluns dia 7 de maig, segons el càlcul precedent.

26. No fou sinó a la mort d'Ermengol VIII d'Urgell (1208) que Guerau de Cabrera, casat amb una germana del difunt, va voler emparar-se del comtat, i la comtessa vídua, Elvira de Subirats, es va posar sota la protecció de Pere el Catòlic i li va cedir els seus drets. L'hereva del comtat era, però, Aurrembiaix, filla d'Ermengol VIII, i el rei Pere i Elvira de Subirats van pactar el futur matrimoni d'Aurrembiaix amb l'infant Jaume. MONFAR I SORS, *Historia de los Condes de Urgel*, “Colección docs. inédts. Arch. Cor. Ar.”, ix, 1852, p. 429 i segs. Aleshores (1219) hauria tingut alguna justificació que se'n parlés com a futur hereu de Montpeller, no pas l'any 1207.

27. Una altra de les esglésies de Montpeller era sota aquesta advocació.

degués tenir per pagada de llur consell e que prenia la llur venguda en lloc de la salutació de l'àngel Gabriel, que féu a madona santa Maria; e que així com aquella salutació se complí a salvació de l'humana llinatge, que així lo llur tractament vengués a compliment e a plaer de Déu e de madona santa Maria e de tota la vera cort celestial e a honor e profit de l'ànima e del cors del senyor rei e d'ella e de tots los seus sotsmeses, e que així es complís. Amén.

E així partiren-se ab gran alegre, e podets-vos bé pensar que tots estegueren aquella setmana en oracions e en dejunis, e senyaladament la senyora reina.

5 Ara poria hom dir: Com se poria fer que açò no sentís lo senyor rei, pus així manifestament aquella setmana se faés pregària d'aquest fet e manàs hom dejunar?

Jo respon e dic: Que ordinació era per tota la terra del dit senyor rei, que tots dies se faïa oració especialment que Déus donàs pau e bona amor entre el dit senyor rei e la senyora reina, e que Déus donàs tal fruit a ells, que fos a plaer de Déu e bé del regne; e especialment tots temps que el senyor rei fos a Montpesller se'n faïa professó senyalada. E con ho deïen al senyor rei, ell deïa: —Ben fan; serà com a Déu plaurà—. E així aquesta bona paraula que el rei deïa, ab moltes d'altres bonees que ell deïa e que deïa la senyora reina e llurs pobles, retraïen a les profecies, perquè nostre Senyor ver Déus ho complí així com a ell venc en plaer e avant oïrets. Per què de les ordinacions qui es faïen ne es deïen per aquesta raó, lo rei no se'n movia de res, ne null hom no sabia que així degués anar, salvant aquells qui al consell eren estats.

E així les dites oracions e misses e beneficis se faeren per set dies aquella setmana. E entretant lo cavaller obrà en los fets e aportà lo fet en aquell acabament que havets oït que era tractat.

Així que el dicmenge a nit, quan tothom fo colgat al palau, los dits vint-e-quatre hòmens bons e abats e priors e l'oficial del bisbe e hòmens d'orde e les dotze dones e les dotze donzelles ab los ciris en la mà entraren en lo palau, e els dos notaris; e vengren entrò a la cambra del senyor rei a la porta. E aquí entrà madona la reina. E ells estegren defora agenollats en oracions tots ensems. E lo rei e la reina foren en llur deport, que lo senyor rei cuidava tenir de prop la dona de què era enamorat.

E així estegren aquella nit mateixa totes les esgleies de Montpesller obertes, e tot lo poble que hi estava pregant Déu, així com davant és dit que era ordonat.

E con fo alba los prohòmens tots e prelats e hòmens d'orde e dones, cascun ab son ciri encès en la mà, entraren en la cambra on lo rei era en son llit ab la reina. E meravellà's²⁸ e saltà tantost sobre el llit e pres l'espaa en la mà. E tots agenollaren-se e digueren en plorant:

—Senyor, mercè sia de gràcia e de mercè vostra, que vejats qui us jau de prop.

28. Recordem el que ha anunciat abans, cap. III: "E aquí ell se meravellarà".

E la reina dreçà's, e el rei la conec. E sí li contaren tot ço que havien tractat. E lo rei dix que, pus així era, que plagués a Déu que fos complit llur enteniment. E sí calcà aquell dia e es partí de Montpesller.²⁹

6 E los prohòmens de Montpesller retengren sis cavallers d'aquells que el senyor rei amava més, e ab ells ensems tuit, així com eren estats al fet a tractar, ordonaren que no es partissen del palau ne de la reina, ne ells ne les dones aquelles qui estades hi eren, ne les donzelles, entrò que nou meses foren complits; e los dos notaris així mateix, los quals davant lo senyor rei faeren cartes de la dita raó públiques, e escriviren la nit aquella e el canelar.³⁰

E així tots ensems ab gran deport e alegre estegueren ab la reina. E l'alegre fo molt major con saberen e veeren que a Déu havia plagut que lo llur tractament vengués a acabament bo; que la reina engruixà e als nou meses, així con natura vol, ella infantà un bell fill e graciós, qui bona fo nat a ops de crestians e majorment a ops de sos pobles.³¹ que jamés no nasc senyor a qui Déus faés majors gràcies ne pus assenyalades.

E ab gran alegre e ab gran pagament batejaren-lo a l'esgleia de madona Santa Maria de les Taules, de Montpesller; e meteren-li nom, per la gràcia de Déu, En Jacme; lo qual regnà molt de temps³² ab grans victòries e ab molt creiximent que donà a la santa fe catòlica e majorment a tots sos vassalls e sotmeses. Lo dit infant En Jacme cresqué e mellorà més en un jorn que altre no fera en quatre.³³

[REGNAT DE JAUME I]

E no havia molt de temps que el bon rei son pare morí,³⁴ e ell fo coronat rei d'Aragon e comte de Barcelona e d'Urgell e senyor de Montpesller.³⁵ E hac per

29. A la darrera de maig el rei va tornar a Catalunya.

30. Recordem les paraules que Desclot, capítol iv, atribueix a Maria de Montpeller: "E fets escriure la nit e la hora". [La llegenda de la substitució d'una altra dona per la reina podia haver sorgit, després de la mort de Jaume I, com assenyala M. de RIQUER, *Història de la Literatura Catalana*, I, p. 387, per la necessitat de provar la legitimitat de Jaume I en el curs de les reclamacions sobre Montpeller presentades per França, en el segle xiv. M. T. F.]

31. L'1 de febrer de 1208.

32. Prop de seixanta-tres anys, del 12 de setembre de 1213, data de la mort de Pere el Catòlic, fins al 27 de juliol de 1276, data de la mort del Conqueridor.

33. Aquesta creixença de Jaume I va donar per resultat que, quan fou gran, era, com diu DESCLOT, cap. xii, "major que altre hom un palm", i que les seves *braces*, per les quals es van amidar sovint (*braces del senyor rei*) les terres en el repartiment de Mallorca, fossin tals, que vint de les seves equivalien a vint-i-dues de qualsevol altre home d'alçada normal. ANTONI DE BOFARULL, *Crònica catalana de Ramón Muntaner*, Barcelona, 1860, p. 13, n. 1.

34. A la batalla de Muret, que Muntaner no esmenta per res, potser no sense causa, tractant-se d'una desfeta.

35. Urgell. Repetim el que hem dit a la nota 26.

muller filla del rei En Ferrando de Castella,³⁶ de què hac un fill qui hac nom d'Anfós, qui fóra senyor de gran cor e de gran a ésser, si visqués, mas morí abans que el rei, son pare, per què no me'n cal pus parlar.³⁷ E la reina, mare del dit infant N'Anfós, era ja morta gran temps havia:³⁸ que poc estec ab lo dit senyor rei.

E puis lo dit senyor rei pres per muller la filla del rei d'Hongria³⁹ e d'aquesta hac tres fills e tres filles. Lo major hac nom infant En Pere; e l'altre, infant En Jacme; e l'altre, infant En Sanxo, qui fo arquebisbe de Toledo; e de les filles, l'una fo reina de Castella; e l'altra, reina de França; e l'altra, muller de l'infant En Manuel, germà del rei de Castella.⁴⁰

E de cascuna d'aquestes dues reines, en vida del dit senyor rei En Jacme, eixiren grans generacions de fills e de filles. E de l'infant En Pere, e de l'infant En Jacme atretal, los quals lo dit senyor rei En Jacme viu en sa vida.

E sí tornaré d'aquí avant a mon propòsit: al fet del dit senyor rei En Jacme.

[ELOGI DEL REI JAUME]

Que dic, e així fo veritat, que ell fo rei de ventura e rei de vertut e de gràcia; que assenyaladament havets entès que obra de Déu fo lo seu naiximent e dels majors miracles e pus visibles que Déus faés, pus pres carn humana de madona santa Maria. Per què cascuns dels reis qui són estats en Aragon e a Mallorca e en Sicília ne d'aquí avant hi seran, d'ell deixendents, podem fer compte que són, en aquell mateix grau, reis de gràcia e de vertut e de vera natura. E que així com Déus los ha creats, així los exalça e exalçarà tots temps contra tots llurs enemics. Per què lo pare sant, lleixats tots los altres reis del món, faria gran mercè a la crestiandat, que ab aquests se lligàs e s'unís e es fermàs, que aquests, ab bastament que els donàs de

36. Elionor, filla d'Alfons VIII de Castella, no de cap Ferran, com diu Muntaner, i d'Elionor Plantagenet, filla d'Enric II d'Anglaterra. Les noces tingueren lloc a Àgreda el 6 de febrer de 1221. P. DE BOFARULL, *Condes de Barcelona vindicados*, II, p. 234. [Tant Castella com la Corona catalanoaragonesa travessaven un període de minoria dels titulars del tron, amb Ferran III i Jaume I, respectivament, i necessitaven assegurar la frontera comuna per afrontar altres perills; l'enllaç era, doncs, molt convenient per a totes dues bandes: M. GONZÁLEZ, *Fernando III el Santo*, Sevilla, Fundación José Manuel Lara, 2006, p. 32, 34, 37, 42, 44, 48, 53-61. M. T. F.].

37. L'infant Alfons va morir l'any 1260, pocs anys després d'haver contret matrimoni amb Constança, filla de Gastó VII, hereva del Bearn. Sobre el personatge, vegeu FERRAN DE SAGARRA, *Noticias y documentos inéditos referentes al infante don Alfonso*, "Bol. Ac. B. Letras", 1917.

38. Retirada al convent de Las Huelgas de Burgos, després d'haver hagut de separar-se del seu marit per raó de parentiu i en virtut de sentència de divorci (1229). Va morir cap a l'any 1251. P. DE BOFARULL, *op. cit.*, II, p. 234.

39. Violant o Iolanda, filla d'Andreu II d'Hongria i de Violant de Courtenay.

40. Pere el Gran, II de Catalunya, III d'Aragó; Jaume II de Mallorca; Sanç, arquebisbe de Toledo; Violant, muller d'Alfons el Savi, de Castella; Isabel, muller de Felip III l'Ardit, rei de França; Constança, muller de l'infant Manuel, tal com diu Muntaner, el qual oblida, però, un fill, Ferran, que morí jove, i dues filles, Sança, que morí a Terra Santa, i Maria, que morí a Saragossa, ambdues fadrines.

la moneda del tresor de la santa Esgleia, li cobrarien la terra d'Ultramar e metrien a baix tots los infeels. Cor l'obra que Déus féu en fer néixer lo dit senyor rei En Jacme d'Aragon, no la féu debades, ans ho féu al seu servii, e ha-ho mostrat d'aquell temps entrò a ara, e ho demostrarà d'aquí avant.

Per què debades se treballa qui vol contrastar ab aquesta obra que Déus féu, cor per cert com majors seran aquells qui ab los deixendents d'aquest senyor contrastaran, que major crebant prendran, cor contra l'obra que Déus ha creada e feta no pot res durar.

E així, senyors d'Aragó e de Mallorques e de Sicília, qui eixits e sots deixendents d'aquest senyor rei En Jacme, que Déus per la sua obra e vertut féu néixer, estats ab bon cor e siats tots d'un voler e d'una volentat, e així serets sobirans a tots los prínceps del món; e males llengües no us facen per res departir, que el departir seria contra ço que Déus ha format; e tenits-vos per pagats de ço que Déus vos ha donat e us donarà. E vaja-us lo cor en tot ço que davant havets entès, que ben podets entendre que tots sots factura de Déu, e Déus és veritat e misericòrdia e justícia. E així, la veritat, misericòrdia e justícia sia ab vosaltres.⁴¹

7 En après, per ço que cascú entena les grans gràcies que Déus féu en sa vida al dit senyor rei En Jacme d'Aragon, vos en vull dir partida sumàriament, que no ho vull tot per ordre recontar. Cor per ço me n'estic, cor ja se'n són fets molts llibres de la sua vida e de les sues conquestes e de la sua bonea, e cavalleries e assaigs e proeses.⁴² Mas en suma vos ho contaré, per ço que mills venga a la matèria de què us vull parlar.

Con ja davant vos he dit, jamés no nasqué rei a qui Déus faés tantes gràcies en sa vida com féu a aquest senyor rei En Jacme. E de les gràcies que Déus li féu, vos contaré partida. Primerament, que mostrà gran miracle en lo seu naiximent, així com davant vos he contat.⁴³ E après, que es veé lo pus bell príncep del món e el pus savi e el pus graciós e el pus dreturer e cell qui fos més amat de totes gents, així dels seus sotsmeses com d'altres estranys e privats, que rei qui anc fos; que, aitant con lo món dur, se dirà "lo bon rei En Jacme d'Aragon". Après, amà e temé Déus

41. Aquest passatge és sovint adduït com un dels que millor encarnen el sentiment de solidaritat entre els reis de la casa de Barcelona en la seva triple branca catalana, mallorquina i siciliana, així com entre els pobles respectius. També se l'adueix pel consell que conté; de frenar les ambicions a costa dels altres, especialment dels reis d'Aragó respecte als de Mallorca. Muntaner havia viscut les de Pere el Gran, Alfons el Liberal i Jaume II. Per això parla i sermoneja, temorós encara del que reserva l'esdevenidor.

42. ¿Coneixia Muntaner el *Llibre dels Feits* o la crònica de Desclot? No ho sembla pas, perquè, si els hagués coneguts, sembla que en una forma o altra, en un o altre lloc, hauria traspuat en la seva crònica. I no se'n troba cap rastre. Quant al *Llibre de la presó de Mallorca*, de què parla tot seguit, vegeu més avall, n. 45. També parla d'un Llibre de la conquesta de València (cap. ix).

43. Remarquem la insistència a parlar de miracle. És la tercera vegada que en parla (abans, caps. iii i iv).

sobre totes coses: e qui ama Déu sí ama justícia e veritat e misericòrdia; e de tot ço fo ell ben bastat. E après, fo lo mellor d'armes que nengun altre. E totes aquestes gràcies poguí jo veure e saber, e tots aquells qui el veeren e d'ell oïren ne oïran parlar. Après, féu-li Déus gràcia dels bons fills e bones filles e bons néts e nètes que es veé en sa vida, així con davant vos he contat. Après, encara li féu Déus gràcia que, abans que hagués vint anys complits,⁴⁴ conqués lo regne de Mallorca e tolç a sarraïns ab molt d'afany que soferí ell e ses gents, així per batalles, com per desaire de viandes, com per malauties, com per altres raons, segons que porets entendre en lo llibre que es féu de la presó de Mallorca.⁴⁵ E, encara, que vull que sapiats que la dita preson se féu pus vigorosament e pus baronil que anc preson se presés d'aital ciutat com Mallorca és, qui és de les forts ciutats del món e la mills murada.⁴⁶

[CONQUESTA DE MALLORCA]

Esdevenc-se que con lo damunt dit senyor rei En Jacme hac tengut llong de temps ab freds e ab calors e ab destrets de viandes lo setge, ell manà al bon comte d'Empúries fer una cava per la qual la ciutat s'esvaí, que un gran tros del mur ne venc en el dia del benaurat monsenyer Sent Silvestre e de Santa Coloma, qui fo en l'any de mil dos-cents vint-e-vuit.⁴⁷

Per lo dit lloc on la dita cava se féu, la host del dit senyor rei entrà en la ciutat; e vull que sapiats que el dit senyor rei, a força de ses gents, fo dels primers ab l'espaa en la man, dins en lo carrer qui ara s'apella de Sent Miquel, lla on pus forts era la batalla. Lo senyor rei conec lo rei sarraí e per força d'armes acostà's a ell e pres-lo per la barba. E açò féu ell per ço com ell havia jurat que jamés no partiria d'aquell lloc estrò lo dit rei sarraí hagués pres per la barba; e així volç salvar son sagrament. E aquest sagrament féu lo dit senyor rei per ço com lo rei sarraí li havia gitats ab trabucs en la host catius crestians, per què plac a nostre Senyor que ell los ne venjàs.⁴⁸

44. Hi ha un petit error de compte: Jaume I, quan va passar a Mallorca, per conquerir-la, ja tenia vint-i-un anys i nou mesos.

45. Tal com Muntaner designa, aquest *Llibre de la presó de Mallorca* ha de tractar-se d'un text dedicat exclusivament a tractar de l'expedició a Mallorca i de la conquesta. Així resten exclosos el *Llibre dels Feits* i la crònica de Desclot. Però ignorem de quin llibre podia tractar-se.

46. Elogi de la ciutat de Mallorca, que es completa amb el que el mateix Muntaner fa al final del capítol VIII, i que pot posar-se al costat del que fa Jaume I en la seva crònica (§ 67).

47. En realitat, fou el 1229. Per a les caves fetes pel comte d'Empúries, vegeu la Crònica de DES-CLOT, caps. XL, XLII i XLIII-XLIV.

48. Ni el *Llibre dels Feits*, ni Desclot no donen cap nom de carrer. És el cronista de Peralada qui localitza en aquesta forma el lloc d'entrada. El carrer de Sant Miquel existeix encara avui. Quant a l'episodi de la presa del rei sarraí per la barba, Desclot parla del jurament fet pel rei Jaume, però amb motiu de la resposta donada pel rei de Mallorca a la reclamació per l'apresament de les naus catalanes que determinà l'expedició (cap. XIV).

[MENORCA SE LI FA TRIBUTÀRIA]

8 E après que hac presa la ciutat, tot lo regne se reté a ell. E hac a lleixar l'illa de Menorca, que és a trenta milles prop l'illa de Mallorca, al moixerif de Menorca qui se'n féu son hom e son vassall, e s'avenc ab ell que li donàs son cert traüt tots anys.

[SUBMISSIÓ D'EIVISSA]

E semblantment féu de l'illa d'Ivissa, que és a seixanta milles prop l'illa de Mallorca. E cascuna és bona illa e honrada; e cascuna vogi cent milles; e cascuna era molt bé poblada de bones gents de moros.⁴⁹

E açò féu lo dit senyor rei per ço com no s'hi podia aturar, que els sarraïns del regne de València li corrien gran res de la sua terra, e així les fronteres soferien-ne gran damnatge, per què a ell fo mester que hi anàs acórrer. E per ço senyaladament lleixà així les dites illes que en aquella saon no en gità los sarraïns; e així mateix los lleixà per ço con havia a poblar de les sues gents la ciutat de Mallorca e l'illa tota, e així l'una població valgra menys per l'altra; per què li parec mellor, e així fo: que lleixà les dites dues illes poblades de sarraïns, qui en sa mà s'era tota hora de conquerir depuis.

E con hac presa la dita ciutat e tota l'illa de Mallorca ell féu molt grans dons a totes les sues gents e gran gràcia. E poblà la dita ciutat e illa ab majors franquees e llibertats que ciutat que sia en el món; per què és vui una de les bones ciutats que sia en el món e noble e ab majors riquees e poblada tota de catalans, tots d'honrats llocs e de bo, per què en són eixits hereus qui són vui la pus covinent gent e mills nodrida que ciutat qui en el món sia.⁵⁰

[CONQUESTA DE VALÈNCIA]

9 E con tot açò hac fet, tornà-se'n en Catalunya e puis en Aragon; e en cascuna d'aquestes províncies ell féu corts on donà a sos barons e a sos sotsmeses molts rics dons e franquees e llibertats, així com s'havia fet a Mallorca.

E no creats que ell anàs molt sejoignant per la terra, ans tantost se n'anà a Tortosa a la frontera, e començà la guerra ab lo rei sarraí de València e ab tots los altres sarraïns del món, així per mar con per terra, e sofrent pluges, vents, trons, fams, freds, calors, anant conquistant viles, castells, burgs e llocs de muntanyes e de plans, tolent als dits sarraïns. E durà tant aquest afany, que, depús fo partit de

49. Per a les conquestes o submissions de Menorca i Eivissa, vegeu *Jaume I*, § 117-126.

50. L'elogi de la ciutat de Mallorca esmentada en la n. 46. Recordem que Muntaner comença a escriure la crònica en 1325, i és a aquest temps que es refereix l'elogi.

Mallorca estrò que fo al setge davant la ciutat de València e l'hac presa, foren deu anys passats sens pus e sens menys.⁵¹

E après que la dita ciutat de València hac presa, qui és pres lo vespre de Sent Miquel de l'any mil dos-cents trenta-vuit, e poblada de les sues gents pròpies,⁵² anà conquistant e prenent tot ço que del dit regne era, de València anant envers lo regne de Múrcia. Així, que ell pres Algesira, qui és de les pus forts viles del món e bona vila e honrada; e puis pres lo castell de Xàtiva e la vila. Lo castell de Xàtiva és lo pus reial castell que null hom haja, ço és, negun rei; e la vila, bona e gran e de gran valor e forts e ben murada.⁵³ E après pres lo castell de Cocentina, e la vila d'Alcoi, e Albaida, Penàguila e molts d'altres llocs qui serien llong d'escriure. E així mateix ab molts barons sarraïns que havia en lo dit regne ell féu treves per ço que els llocs que havia pogués poblar; e tots aquells emperò ab qui ell féu les dites treves li responien de cosa sabuda l'any.

E encara puis pres lo castell de Cullera, qui és riba mar, e la vila e el castell de Corbera, la vall d'Alfandec ab tres castells que hi havia. E après pres Bairén, qui és bon castell e forts; puis Palma, Vilallonga, Rebollet, Gallinera e la vall de Laguar, vall d'Aixelló, vall de Xèbea, Alcalà, Segària, Dénia, Locaibe, Pop, Tàrbena, Garix, Bèrdia, Calp, Altea, Polop, Godalest, Confrides e el castell Orxeta, Finestrat, Relleu e molts d'altres castells e viles qui són d'aquella part. Encara pres Serra, Alocau, Torres Torres, Castellnou, la ciutat de Segorb e el castell e la vila de Xèrica, Castalla, Tibi, Ibi, Seixona e d'altres llocs molts qui són d'aquelles parts. E pres Quart, Manitzes, Paterna, Riba-roja, Vilamarxant, Xest, Benaguatzir, Lliria, Xiva, Bunyol, Macastre, Madrona, Xulell, Vall d'Aiora, qui són set castells en una vall; e Navarrés e Llombai, Ènguena e totes Terres Albes, qui són més de deu castells; e molts d'altres llocs los quals jo no vull escriure per ço com ja davant vos he dit que en lo llibre qui és fet de la conquesta ho trobarets.⁵⁴ Mas emperò, abans que la

51. Malgrat les seguretats que Muntaner ens dona ací, hi ha també error en el seu compte, ja que la tornada de Mallorca a Catalunya fou a finals d'octubre de 1230 (MIRET, *Itinerari*, p. 89); el primer episodi de la conquesta del regne de València, la presa de Morella per Blasc d'Alagó, és del 1232; i la presa de la ciutat de València és del 28 de setembre de 1238.

52. Observem la fórmula: "de les sues gents pròpies", no com altres vegades, poblada de catalans, perquè hi intervingueren també aragonesos.

53. Ja hem fet referència a aquest elogi de la vila i castell de Xàtiva, amb motiu de la descripció que fa Desclot dels dos castells de Xàtiva (cap. XLIX). [El tractat de rendició de Xàtiva fou publicat i estudiat per R. I. BURNS, P. CHEVEDDEN, *Negotiating Cultures. Bilingual Surrender Treaties in Muslim-Crusader Spain under James the Conqueror* (With a Contribution by Mikel de Epalza), Leiden, Brill, 1999, com també el tractat amb Al-Azraq, al qual es deu referir Muntaner quan parla, seguidament, de les treves amb barons sarraïns. M. T. F.]

54. Muntaner, malgrat el que diu aquí, no ha fet sinó referència al *Llibre de la presó de Mallorques* (cap. VII). Aquest és de la conquesta del regne de València, i el cronista torna a referir-s'hi una mica més avall. No pot tractar-se del Desclot, perquè Desclot no fa aquestes llargues enumeracions de castells i poblacions. Una pregunta s'acut: ¿No es tractaria del *Llibre del Partiment*? Muntaner, propie-

ciutat de València hagués conquesta, havia ja conquests molts bons llocs, viles e castells, així con davant vos he dit. Mas emperò nomenar-vos n'he molts llocs que són reials llocs, qui cascun tanyeria a ésser ciutat. Primerament conqués, ixent de Tortosa envers la marina, Amposta, qui en aquell temps era reial lloc, e el castell d'Uldecona, Peníscola, Orpesa, Castelló e Borriana, Almassora, Xilxes, Almenara, Vall de Segon, Morvedre e el Puig. E així mateix conqués envers la terra ferma Vall de Roures, Morella, Sent Mateu, Cervera, Valltraiguera, La Jana, La Salsadella, Les Coves, Cabanes e Bell-lloc, Vilafamés e el castell de Montornés, Borriol, Nules e el castell d'Uixó e La Vall, Altura e tot riu de Millars, qui són bé trenta castels, forts a meravella; e el castell e la vila d'Onda, que hi ha aitanes torres com dies ha en l'any (e així mateix n'ha a Dénia, de qui davant vos he parlat); e molts d'altres castells que en el llibre de la conquesta trobarets.⁵⁵

E com tot açò hac conquest e ordonat, volc anar visitar lo regne d'Aragon e Catalunya e el comtat de Rosselló e de Cerdanya e de Conflent, que son cosí germà, lo comte En Nuno Sanç li lleixà, qui ab ell era passat a Mallorca.⁵⁶ E així mateix anà visitar Montpesller, de què ell havia gran desig a visitar. E en cascuns dels llocs on ell anava faïen-li grans professons e lloaven molt nostre Senyor ver Déus, qui ell los havia salvat, e faïen balls e jocs e solaços de diverses maneres, que cascuns s'esforçaven que li poguessen fer honor e plaer. E ell, així mateix, a tuit faïa dons e gràcies tantes, que encara ne són tots benanants aquells qui eixits ne romases són après ell.

[ALÇAMENT DELS SARRAÏNS]

10 Estant ell en aital deport e plaer, los sarraïns del regne de València qui ab ell eren en treves e en pau, s'alçaren con saberen que el dit senyor rei los era lluny, e

tari de Xilvella, ciutadà de València, podia conèixer bé el regne, o algunes parts almenys, i aquestes llistes, malgrat un cert desordre, ho mostren.

55. Nova al·lusió al Llibre de la Conquesta. Remarquem aquestes ràpides i fortes evocacions de castells i viles, amb uns quants mots. [Muntaner amplia les conquestes fetes per Jaume I amb localitats catalanes situades al sud de Tortosa com Amposta o Uldecona, ocupades des de molt abans: Amposta després de la conquesta de Tortosa (1148), en temps del comte Ramon Berenguer IV, i Uldecona pocs anys després, almenys des del 1178: M. BONET, *La Orden del Hospital en la Corona de Aragón. Poder y gobierno en la castellanía de Amposta* (ss. XII-XV), Madrid, CSIC, 1994, p. 32-34, 281-282. A. VIRGILI, *Ad detrimentum Spanie. La conquesta de Turtúsa i la formació de la societat feudal (1148-1200)*, València, Publicacions de la Universitat de València / Universitat Autònoma de Barcelona, València, 2001, p. 84. M. T. F.]

56. Recordem que Nunyo Sanç era cosí germà de Pere el Catòlic, no del seu fill Jaume I. Recordem també que Pere el Catòlic havia fet donació a Nunyo Sanç del comtat de Rosselló, Cerdanya i Conflent. Pergamí 416 de Pere I, Arx. Cor. Aragó; BOFARULL, *Condes de Barcelona*, II, p. 190. [Jaume I ja disposà dels comtats de Nunyo Sanç per deixar-los al seu fill Pere en el seu testament de 1241, abans de la mort de comte, esdevinguda el 1242: F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2ª ed. ampliada a cura de M. T. FERRER, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1995, I, p. 18. M. T. F.]

que abans que ell hi pogués haver acorregut haurien cobrats molts castells e molts llocs. E així con se pensaren, ab consell e ab ajuda del rei de Múrcia e del rei de Granada, alçaren-se per les fronteres ab los castells que pogren haver, dels quals hagren molts abans que els crestians se'n fossen percebuts. Corregren tota la terra e cativaren molts crestians e faeren molt de damnatge.

E tantost lo procurador del regne e rics hòmens e la ciutat e viles e llocs trameseren llurs missatges al senyor rei e faeren-li saber tota la veritat del fet, de la qual cosa fo molt ell despagat. E tantost ell ordonà que el senyor infant En Pere, fill major seu, que pensàs de venir en el regne de València; e que se'n menàs companya de cavallers de Catalunya e d'Aragon. E donà-li tot poder en totes coses, així com la sua persona.

[L'INFANT PERE A VALÈNCIA]

E lo dit senyor infant En Pere, així com aquell qui era de pus alt cor e de mellor que null qui anc fos nat ne creu que naixerà, ab gran pagament e alegre reebé lo dit poder. E pres comiat del rei, son pare, qui el beneí e el senyà e li donà la sua gràcia. E tantost pensà de venir en el regne de València ab rics hòmens, cavallers e peons de Catalunya e d'Aragon. E con fo en la ciutat de València pensà d'ordonar sos rics hòmens e cavallers, ciutadans e almogàvers e sirvents de mainada e hòmens de mar; e departí'ls tots lla on veïa que faïen major ops.

E ell anà-se'n vers Xàtiva e sí es trobà ab los moros, qui eren grans gents, a la canal d'Alcoi, e desconfi-los e los menà tots a mort e a confusió.

E puis va d'altra part e féu atretal; així que con hom se pensava que fos en un lloc ell era en altre, e lla on no podia anar a cavall anava a peu ab los almogàvers. E així menà tan fortament la guerra, que els sarraïns no es sabien què es fessen; que lla on cuidaven ésser pus sauls, en aquell lloc los prenia e los ouceïa, e en captivava aquells que es volia: així, que la mort e la paor los mes en el cor, en tal manera que no sabien a què se'n presessen.

E sí es pensaren que faessen ajust en un fort castell qui és a una llegua prop de Xàtiva, qui ha nom Montesa, e que d'aquell lloc darien damnatge a tota la terra. E lo dit senyor infant sabé lo llur propòsit per espies que tenia entre ells e lleixà-hi ajustar grans gents. E un matí, abans que jorn fos, ell fo entorn del castell e de la mola ab grans gents de peu, e après tramès per tota sa terra, a sos rics hòmens e cavallers, que venguessen a ell, e així se féu com ell los ho manà. En així, que hi venc la host de la ciutat de València e de totes les viles del regne. E assetjà lo dit lloc de Montesa e tenc-lo en tal manera assetjat, e tant, tro que hac lo dit lloc, que es reteren a ell.

E pus lo dit lloc de Montesa fo retut, tots los llocs qui es foren alçats se reteren: així que segurament hom pot ben dir que el dit senyor infant En Pere conqués

partida del regne, altra vegada, de València. En així que tots jorns les novelles anaven al rei, son pare, dels grans ardiments, cavalleries, almogaveries e assaigs que el dit senyor infant faia sobre los moros, de què ell havia gran goig e gran plaer.⁵⁷

[MISSATGE D'ANFÓS DE CASTELLA]

11 Emperò al pus tost que ell pogué, ell venc en el regne de València. E senyaladament com hac missatge que el rei Don Alfonso de Castella se volia veer ab ell, qui era son gendre, e qui amenava en València la reina, sa filla, e sos infants⁵⁸ (per honor e per amor del dit senyor rei En Jacme, que ell tenia en compte de pare), pensà de venir en València.

[CASAMENT DE L'INFANT PERE]

E trobà lo senyor infant En Pere qui hac meses los moros, tots aquells qui li foren rebels, a destrucció; e sí fo molt alegre e pagat d'ell e de tots sos fets. E finalment tractà e ordonà que li donàs muller per ço con de moltes parts li venien molts honrats matrimonis de filles d'emperadors e de reis. E finalment acordà's que li donàs filla del rei Manfrè, qui era rei de Sicília e de Principat e de Terra de Llavor e de Calàbria e de Terra de Taranto e de Terra de Trento e de Polla e de Bruç⁵⁹ e de tota aquella encontrada entrò a la ciutat d'Escales, qui és en la Marca d'Ancona; e la sua mar tenia de Platja Romana entrò sus a Sent Fabian, qui és mar de la dita ciutat d'Escales e de Fermo;⁶⁰ e era fill de l'emperador Frederic, qui era lo pus alt senyor del món e de la major sang del món.⁶¹ E lo dit senyor rei Manfrè

57. Ja hem expressat en el nostre *Pere el Gran*, I, p. 119-120, l'opinió que ens mereix tot aquest passatge de Muntaner. El cronista ha fos (i confós) aquí tota una sèrie d'esdeveniments, que van des del 1261 o 1262 fins al 1277, ja dins el regnat de Pere el Gran (conquesta de Montesa). El fet que col·loqui aquests esdeveniments abans de les noces de Pere i Constança obligaria a situar-los abans del juny de 1262, data incompatible amb altres dels esdeveniments narrats. «Però —dèiem— si aquest capítol del Muntaner no té gaire valor històric com a relació dels fets i encara menys del punt de vista cronològic, té valor, i molt gran, en connexió amb la figura de l'infant Pere, perquè amb aquest capítol el cronista de Peralada inicia l'actuació capdavantera de l'infant».

58. La reina de Castella era Violant, filla del Conqueridor. Sobre aquesta vinguda a València d'ella i el seu marit Alfons X, vegeu més avall, cap. XII.

59. La terra de Trento no pot referir-se al Trentino i a la ciutat de Trento, que és al Nord-est d'Itàlia, sinó a Otranto, al Sud-est. La Polla, anomenada altres vegades la Pulla, és la Puglia; i el Bruç és l'Abruzzo.

60. La Marca d'Ancona, una de les Marques, regió al Nord de la dels Abruços, entre l'Úmbria i la mar Adriàtica. La ciutat d'Escales, Ascoli Piceno, Fermo més al Nord, a una quarantena de quilòmetres d'Ascoli.

61. Manfred era fill de Frederic II i de Blanca Lancia. [No era fill legítim, però el seu pare li havia confiat el govern del regne de Sicília. El casament significà un gir molt important en les relacions internacionals de Jaume I: s'aliava així amb una família enemiga de l'Església i, poc després, enemiga dels Anjou i de

vivia pus honradament que rei que en aquell temps fos en el món, e ab majors fets e messions.

E així, aquell matrimoni plagué al senyor rei d'Aragon e al senyor infant En Pere, son fill, més que matrimoni que en el món fos. Sí que hac sos missatges bons e honrats qui anaren fermar lo fet ab los missatges del rei Manfrè qui per aquella raó eren venguts; e con foren en Nàpols fermaren llur fet ab lo rei Manfrè. E ab deu galees bé armades amenaren la donzella qui era d'edat de catorze anys e era la pus bella creatura e la pus sàvia e la pus honesta qui nasqués après madona santa Maria.

E ab gran goig e ab gran alegre, molt bé acompanyada de rics hòmens e de cavallers, de ciutadans e de prelats, de dones e de donzelles, amenaren-la en Catalunya.

E el dit senyor infant pres-la per muller legítimament així com la santa Esgleia mana. E a les noces fo lo bon rei, son pare, e tots sos germans e tots los barons d'Aragon e de Catalunya. E pogra-us dir los grans fets qui en aquelles noces se faeren, mas qui ho volrà saber vaja-se'n en el llibre que es féu de l'infant En Pere depuis que fo rei, e lla trobarets les grans noblees e dons que en aquelles noces se faeren e d'altres llongues raons que jo lleix d'escriure per ço com ja està en escrit.⁶²

[FILLS DE L'INFANT PERE]

E d'aquesta donzella qui hac nom reina Constança hac lo dit senyor infant En Pere molts infants dels quals sobrevisqueren a la dita senyora reina e al rei, llur pare, quatre mascles e dues donzelles, ço és a saber: l'infant N'Anfós e l'infant En Jacme e l'infant En Frederic e l'infant En Pere. E cascuns d'aquests senyors eixiren los pus savis prínceps del món e els mellors d'armes e de tots llurs fets, segons que avant trobarets, con lloc e temps serà que parlem d'ells. E de les donzelles, així com davant vos he dit, fo l'una reina de Portegal, e és encara, e l'altra fo muller del rei Robert, rei de Jerusalem.⁶³

França. Sobre la reina Constança, a més de la bibliografia indicada a la nota 371 de la *Crònica* de Bernat Desclot, cf. Marta VAN LANDINGHAM, *The Hohenstaufen Heritage of Constanza of Sicily and the Mediterranean Expansion of the Crown of Aragon*, a *International Medieval Research*, 1. *Across the Mediterranean Frontiers. Trade, Politics and Religion, 650-1450*, ed. D. A. AGIUS i I. R. NETTON, Brepols, 1997, p. 87-104. M. T. F.]

62. Nosaltres també, per a tots aquests fets enviem el lector a la crònica de DESCLOT, cap. LI, i a les notes corresponents (o al nostre *Pere el Gran*, I, p. 90-103). ¿Es referia Muntaner a la crònica de Desclot, en parlar del "llibre que es féu de l'infant En Pere depuis que fo rei?" Probablement; sense que això vulgui dir que el conegués; sinó per referències. Si l'hagués conegut directament, es manifestaria en una forma o altra.

63. La reina de Portugal fou Isabel, muller del rei don Dionís; la muller del rei Robert de Nàpols (que s'anomenava rei de Sicília i de Jerusalem) fou la infanta Violant. [Sobre la reina Isabel, santa Isabel, cf. Nuno PIZARRO DIAS, *Dinis e Isabel, uma difícil relação conjugal e política*, "Revista Portuguesa de História", xxxi-2 (1996), p. 129-165. M. T. F.]

[CASAMENT DE L'INFANT JAUME]

E així, fet aquest matrimoni, donà lo rei muller a l'altre fill per nom l'infant En Jacme, e donà-li per muller la filla del comte de Foix, qui és lo pus honrat baró e el pus ric que sia en la Llenguadoc, la qual filla del dit comte de Foix havia nom madona Esclarmunda,⁶⁴ e fo de les pus sàvies dones e de mellor vida e de la pus honesta que anc fos. En aquelles noces així mateix se faeren de grans fets e d'honrats, per barons d'Aragon e de Catalunya e de França e de Gascunya e de tota la Llenguadoc.

[FILLS DE L'INFANT JAUME]

E d'aquesta dona hac lo dit senyor infant En Jacme molts fills e moltes filles, dels quals sobrevisqueren al pare e a la mare quatre fills e dues filles, així mateix com del dit senyor infant En Pere. E el primer fill hac nom l'infant En Jacme, l'altre l'infant En Sanxo e l'altre infant En Ferrando e l'altre infant En Felip. E de tots aquests senyors vos diré la llur vida e el llur fet con lloc e temps serà. E de les donzelles, fo l'una muller de Don Joan, fill de l'infant En Manuel de Castella, e l'altra, muller del davant dit Robert, rei, qui la pres depús fo morta madona Violant, filla qui fo del senyor rei En Pere.⁶⁵ E de tots aquests infants vos contaré llur vida e llur estament con lloc e temps serà.

[L'INFANT SANXO]

Aprés que hac mullerats aquests dos fills seus, féu arquebisbe lo terç fill, qui havia nom infant En Sanxo, e fo molt devot e bon: que en lo temps de sa vida lo faïa hom u dels mellors prelats del món e dels pus savis e honests e aquell qui molt ajudà a créixer la santa fe catòlica en Espanya e donà gran dan e baixament als sarraïns. Sí que en la fin morí en batalla per sarraïns: e així pot l'hom metre en compte dels màrtirs, que per la santa fe catòlica a mantenir e a exalçar morí.⁶⁶

E com lo dit senyor En Jacme d'Aragon veé complides totes aquestes coses, estec molt alegre e pagat e endreçà tots sos regnes.

64. Esclarmunda era filla del comte de Foix Roger Bernat III. [Sobre la familia reial de Mallorca cf. J. Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, *La tràgica història dels reis de Mallorca. Jaume I. Jaume II. Sanç. Jaume III. (Jaume IV). (Isabel)*, Barcelona, Ed. Aedos, 1960. M. T. F.]

65. La muller de l'infant Joan Manuel, fill del germà d'Alfons X de Castella, l'infant Manuel, fou, en primeres noces, la infanta Isabel, filla de Jaume II de Mallorca (1299). En segones noces l'infant Joan Manuel es va casar amb la infanta Constança, filla de Jaume II de Catalunya i Aragó. La segona muller del rei Robert fou Sança de Mallorca. [Sobre don Juan Manuel i la seva família: A. GIMÉNEZ SOLER, *Don Juan Manuel. Biografía y estudio crítico*, Saragossa, 1932. M. T. F.]

66. Sobre la mort de l'infant Sanç, arquebisbe de Toledo, vegeu DESCLOT, cap. LXVII, n. 470.

[ANFÓS DE CASTELLA A VALÈNCIA]

12 E sí retornaré con lo dit senyor rei N'Anfós de Castella venc en València ab la reina sa muller e ab los infants. E lo dit senyor En Jacme d'Aragon eixí-li a carrera, ab sos fills, als mollons dels regnes. E ordonà en tal manera sa terra que les gents qui ab lo rei de Castella venien no trobaren res a vendre per negun diner, ans tuit venien pendre ració de totes aquelles coses que demanaven de boca, de la cort del senyor rei d'Aragon. E donà-los hom tan bastantment tot ço que demanaven ne havien ops, que els troters⁶⁷ d'aquells venien per les places moltons entegres e cabrits, e quarters de vedells e de vaques, e pa e vi, capons e gallines, conills, perdius e de totes altres volateries: així que les gents del lloc on eren vivien quaix per no-res; tant faïen bon mercat de les coses. E així durà aquesta messió més de dos meses que el rei de Castella estec en la ciutat de València e en lo regne, que anc un diner no despeneren, ell ni persona qui ab ell hi fos. E dins aquest temps podets saber que viviren los reis e les reines e los infants, comtes, vescomtes, barons, prelats e cavallers (que hi havia molts de tots los regnes), e ciutadans e hòmens de mar, a gran alegre e deport.

[EL REI CASTELLÀ DEMANA AJUDA]

E, estant ensems, lo rei de Castella parlà un jorn ab lo senyor rei d'Aragó e dix-li:

—Pare, ben sabets que vós me prometés, con me donàs vostra filla per muller, que m'ajudaríets a conquerir lo regne de Múrcia. E és veritat que en lo dit regne havets vós bona part en la conquesta; que de la conquesta vostra és Alacant, Elx, Vall d'Elda, de Noetla, Asp, Petrer, Crivillén, Favanela, Callosa, Oriola, Guardamar, entrò sus al camp de Montagut per terra, e per mar entrò a Cartagènia.⁶⁸ E la

67. Troters eren els homes de la casa del rei o d'algun senyor que en llurs desplaçaments viatjaven a peu: els servidors, doncs, d'inferior categoria. [Sobre aquesta visita d'Alfons X i la seva família a València cf. el *Llibre dels Feits*, cap. 501. M. T. F.].

68. No és aquesta la sola vegada que Muntaner sosté que la regió d'Alacant era de conquesta del rei d'Aragó. Cf. caps. xvii, clxxxviii i cclxlv. [Muntaner busca justificar per un pacte previ la divisió del regne de Múrcia entre la Corona catalanoaragonesa i Castella que es produí a la fi de la guerra entre ambdós estats el 1304 mitjançant la sentència de Torrellas i la concòrdia d'Elx de 1305; en aquests moments tots els llocs esmentats per Muntaner foren adjudicats efectivament a Jaume II, però també Villena (Velenà), que Muntaner posa entre els llocs que pertocaven a Castella, confusió deguda segurament al fet que Villena continuà en mans de don Juan Manuel i per tant la pertinença a la Corona catalanoaragonesa era poc visible. Jaume II renuncià a Cartagena pocs anys després i l'alt domini sobre Villena es perdé durant el regnat de Pere el Cerimoniós. Cf. M. T. FERRER I MALLOL, *Entre la paz y la guerra. La Corona Catalano-aragonesa y Castilla en la Baja Edad Media*, Barcelona, Institución Milá y Fontanals. CSIC, 2005, especialment el capítol "La guerra con Castilla de 1296-1304, p. 27-253; a la p. 158 hi ha un mapa on consten les delimitacions successives. M. T. F.].

ciutat de Múrcia e encara Montagut, Molina Seca, Cartagènia, Alhama, Llorca, Mula, Caravaca, Senes, Bulles, Nogalt, Llibreny, Vena, Almansa e molts d'altres castells qui són del dit regne, són de la conquesta nostra. E així, pus Déus vos ha feta tanta de gràcia que havets conques lo regne de València prec-vos, així com fill pot pregar a pare, que vós m'ajudets a conquerir lo dit regne; e con conquest sia, vós hajats los llocs que són de la vostra conquesta, e nós los nostres que per cert a nós ve gran dan del dit regne e a totes les nostres terres.

E mantinent lo senyor rei d'Aragó respòs que molt era pagat de ço que dit li havia, e que així era ver de totes coses com ell havia dit; e que pensàs d'anar en la sua terra e donàs consell en les altres fronteres, que ell prenia sobre si la conquesta de Múrcia e del regne, e que jurava davant ell que jamés no cessaria tro que li hagués conquesta la ciutat de Múrcia e gran res del regne.

E tantost lo dit senyor rei de Castella llevà's e anà besar en la boca lo dit senyor rei En Jacme e dix-li:

—Pare senyor, jo us faç moltes gràcies de ço que vós m'havets dit; e, pus que així és, jo me'n tornaré en Castella e pensaré d'endreçar totes les fronteres qui són envers la terra del rei de Granada, e senyaladament Còrdova, Úbeda e Jaén e Baesa e la frontera de Sivília; e pus jo em tenga per segur que mal no em pusca venir del regne de Múrcia, bé em defendré del rei de Granada e del rei de Marrocs e de tots los valedors, que el major perill que ma terra porta és per lo regne de Múrcia, e d'aquí avant, ab l'ajuda de Déu e de madona santa Maria, vós me'n defendrets.

E sobre aquestes covinences lo dit senyor rei de Castella tornà-se'n en sa terra; e lo dit senyor rei d'Aragó acompanyà'l tro que fo fora de son regne, e li féu tota hora sos ops a ell e a totes les sues gents, així com davant és dit.⁶⁹

13 E d'aquí avant lleixarem estar lo senyor rei de Castella, qui se'n tornà en sa terra e en sos regnes, e tornarem a parlar del senyor rei d'Aragó, qui s'aparellà d'intrar en lo regne de Múrcia.

[L'INFANT PERE EMPRÈN LA CONQUISTA DE MÚRCIA]

Finalment, lo senyor rei d'Aragon hac son consell ab sos fills e ab sos barons, e tuit atorgaren e s'acordaren que pus la promessió s'era feta al rei de Castella, la qual ell los contà per orde, que tantost pensàs d'entrar. E cascuns proferiren-se de seguir ell a llur cost e messió, e que negun temps no li defalrien mentre vida ha-

69. Tot aquest episodi, que sols Muntaner reporta, és inventat pel cronista. El rei Jaume no fou a València des de l'any 1261 al mes d'abril de 1265, quan l'infant Pere ja havia començat la campanya de Múrcia. I és abans d'aquesta campanya que el rei de Castella va demanar auxili al seu sogre: de Castella estant i en forma molt diferent, tal com ho explica el *Llibre dels Feits*, cap. 378.

guessen en el cors e que ell fos vengut a cap de la dita conquesta. E d'açò lo dit senyor rei fo molt alegre e pagat e los en féu moltes gràcies.

Sí que encontinent ordonà que el dit senyor infant En Pere faés una correguda en lo regne de Múrcia per ço que regonegués tot lo dit regne de Múrcia entrò a la ciutat. Sí que el dit senyor infant En Pere, batalla arregada, ab molts rics hòmens e cavallers de Catalunya e d'Aragó e del regne de València, ciutadans, homes de mar e almogàvers, per mar e per terra, correc tot lo regne e talà e afogà tota la terra. E en cascun lloc ell estava tant tro que l'havia talat. Que primerament talà e afogà tota l'horta d'Alacant e Nompot e Agost; e puis talà Elx e la Vall d'Etra e de Noetla,⁷⁰ Vilena e Asp, Petrer, Crivillén, Cretal, Favarella, Callosa, Guardamar, Oriola, e anà entrò sus al castell de Montagut, qui és en l'horta de Múrcia, e ell en aquell lloc talà e afogà.

En així, que eixí lo sarraí rei de Múrcia ab tot son poder de cavall e de peu; e el dit senyor infant estec-li dos jorns, batalla arregada, davant, que anc lo rei de Múrcia no es gosà combatre ab ell. E segurament vos dic que, si no fossen les síquies qui eren entre ambdues les hosts, que el senyor infant haguera brocat sobre ells; mas séquies e els assarp e els aiguals eren tan grans en el mig d'ells, que no ho pogren fer. E emperò, sí hi hac fet molt bo fet d'armes, que pròpiament en un torneig que hi hac, lo dit senyor infant, de ses mans, trobaren que hi matà més de deu cavallers de genets; que lla on ell brocava, con l' hageren regonegut, no creats que li gosassen aturar de cara en neguna manera.⁷¹

Què us diré? Un mes tot entegre, ab ses hosts cremant e afogant, estec en lo dit regne; e tots aquells qui hi eren ab ell foren rics e benanants de les grans preses que trageren, així de catius e de catives e robes e bestiar que n'amenaren. Sí que el dit senyor infant ne tramès al senyor rei, son pare, bé mil cabeces de bestiar gros, e ben vint milia de bestiar menut, e bé mil catius sarraïns e altres mil catives sarraïnes. Los quals catius e catives lo dit senyor rei donà e presentà, qui al papa, qui als cardenals gran res, e a l'emperador Frederic e al rei de França e a comtes e a barons amics seus; les catives a la senyora reina de França, filla sua, e a comtesses e a baronesses, per tots llocs, en tal manera, que no se'n lleixà un, ans tots los departí e los donà; de què lo pare sant e els cardenals e los altres senyors del món de crestians foren molt alegres e pagats, e faeren professons a honor de nostre Senyor, ver Déus, qui al dit senyor infant havia donada aquella victòria.⁷²

70. Elda i Novelda. [Seguidament menciona Cretal per Catral i abans ha esmentat Nompot, nom antic de Montfort. M. T. F.].

71. Per a aquesta campanya de l'infant Pere a Múrcia, començada pel juny del 1265, vegeu la crònica de DESCLOT, cap. LXV i les notes corresponents en el nostre *Pere el Gran*, I, p. 124-129.

72. Vegeu la lletra del papa Climent IV a l'infant Pere, felicitant-lo, per les seves gestes. MARTÈNE et DURAND, *Thesaurus novus anecdotorum*, II, col. 210-211; RAYNALD, *Annales eccles.*, 1265, núm. 35, 1266, núms. 25 i 26. [Muntaner esmenta l'emperador Frederic entre els beneficiaris dels regals de captius; degué ésser el seu successor Conrad IV, perquè Frederic havia mort el 1250. M. T. F.].

[EL REI JAUME S'ACONSELLA AMB L'INFANT PERE]

14 E en après lo dit senyor infant, ab totes les gents qui ab ell eren anats, venc-se'n en la ciutat de València, on atrobà lo senyor rei, son pare,⁷³ qui els féu gran festa e gran alegre; e, con la festa fo passada de la sua venguda, lo dit senyor rei mes en una cambra lo dit senyor infant e demanà'l de tot ço que havia fet ne li era esdevengut depús partí d'ell. E sí li ho dix, emperò ell se guardà bé que anc no li dix negun feit d'armes que ell hagués fet de sa persona, ans havia castigat tothom que res no li'n digués. E així lo dit senyor rei hac gran plaer e gran alegre de ço que el dit senyor infant li hac contat que li era esdevengut, e majorment hac gran plaer con veé lo bon seny e lo bon enteniment que el dit senyor infant havia.

E sobre aquestes paraules lo senyor rei dix al senyor infant què li consellava que faés de la conquesta ne si li paria temps que ho degués començar.

E el dit senyor infant respòs-li:

—Pare senyor, lo meu consell no és bastant donar a vós ne a la vostra saviea, mas emperò jo, senyor, vos en diré lo meu enteniment, e puis vos farets-ne ço que mellor vos en parrà, e Déus, per la sua bonea, vos ho aministrarà. Lo meu consell, pare senyor, seria aquest: que vós a la bona ventura pensàssets d'anar a visitar Aragó e Catalunya e Montpesller e totes les altres terres vostres, e lleixats a mi ací en la frontera, e jo fer-los he guerra guerrejada⁷⁴ en tal manera, que res no poran sembrar e, si ho sembren, no ho colliran; e d'aquí a un any vós, senyor, ab gran re de vostre poder, siats tornat en València, e en la bona hora, en lo mes d'abril, con ells deuen començar a recollir llurs béns (per ço com ja en abril comença hom a segar ordís en aquelles terres qui són primerenques), llavors, vós, senyor, entrarets; e no pensarets d'aturar tro que siats sobre la ciutat de Múrcia e aquí posarets vostre setge, e, mentre vós estarets al setge, jo correré tota la terra e tendré los passos, que secors del rei de Granada no li pusca venir; e així destroirets la ciutat e tot lo regne.

—Fill —dix lo rei—, lo vostre consell tenc per bo e així vull que sia defenit con vós havets ordonat.

[CORTS A VALÈNCIA]

E així manà ses corts per tot lo regne de València, així a rics hòmens com a prelats com a cavallers e hòmens de viles, que tuit fossen en la ciutat de València a jorn cert; e així fo complit com ell manà.

73. Això ens porta a finals d'octubre o començaments de novembre de 1265: sabem el rei Jaume a València el dia 26; l'infant el 4 de novembre, tornant, però, d'una anada a Catalunya. Vegeu SOLDEVILA, *Pere el Gran*, I, p. 130.

74. Guerra guerrejada, vet aquí l'expressió pròpiament catalana per a designar la guerra de guerrilles.

E aquell dia, con tots foren ensems en la claustra de madona Santa Maria de la Seu de València, lo dit senyor rei féu son sermon bo e dix moltes bones paraules qui faïen en el temps e recomanà per major e cap lo dit senyor infant a ells, e manà'ls que guardassen e obeïssen la sua persona, així com la sua pròpria:

—E així ab tot poder complidament lleixam vicari e procurador e major de tot lo regne de València.⁷⁵

E tuit comunament ab gran alegre e ab gran plaer reeberen lo dit senyor infant ab tot lo poder que el dit senyor rei son pare li donà. E el dit senyor infant, així mateix molt alegrement, reebé lo dit poder, e senyaladament per ço com sabia que romania en lloc on tots jorns hauria a fer en fet d'armes. Mas ell s'encobria aitant com podia per ço que el senyor, son pare, no sabés la gran volentat que ell havia, que per cert si lo senyor rei, son pare, sabés la desena part dels perills en què ell se metia per aitals dos regnes,⁷⁶ no l'hi lleixara, com hagra gran paor que no l'hi perdés. Mas així es tenia secret los perills en què ell se metia en lo fet d'armes, que el dit senyor rei res no en sabia, ans se pensava que el dit senyor infant menàs guerra molt madurament e ab gran seny. E així segurament era veritat com ell se pensava, mas ultra açò, a son dia, lo dit senyor infant no hi guardava pont ne palanca: que lla on veïa lo pus estret fet d'armes e sabia que hi devia ésser, lla era ell tota vegada. Per què los fets ne venien a mellor fin; que segurament lla on cascun veu son senyor natural no pensa en àls, mas en guardar la persona e l'honor d'ell, que bé us pensets que en aquell pas membre a negun muller ne fill ne filla que haja, ne res que sia en el mon, sinó tan solament que son senyor ajut a treir d'aquell lloc ab honor e ab victòria e ab salvament de sa persona.

E sobre totes les gents del món tenen açò en llur cor catalans e aragoneses e tots los sotsmeses del dit senyor rei d'Aragó, cor tots estan endret llur senyor plens de fina amor natural.

[EL REI JAUME A MONTPELLER]

15 E així la cort se partí ab gran concòrdia e ab gran alegre. Que el dit senyor rei se n'entrà en Aragó e puis en Catalunya e en Rosselló e anà a Montpesller. Que tota hora volia ell anar a Montpesller,⁷⁷ con natural cosa és que tota persona, e puis tota au e tota creatura, ama la pàtria e el lloc on és nat: per què lo dit senyor

75. No tenim cap notícia d'aquest nomenament de vicari i procurador del regne de València, si bé és molt probable que, des de la partició definitiva dels reialmes (1262), l'infant degué exercir el càrrec de Procurador del regne de València.

76. Deu referir-se als regnes de València i Múrcia.

77. És cert que, mentre l'infant Pere lluitava a Múrcia, el rei Jaume estigué a Catalunya, a Aragó i a Montpeller (MIRET, *Itinerari*, p. 561-562); però això fou abans de l'estada a València de què acaba de parlar.

rei En Jacme, com nasc a Montpesller, amà molt tots temps aquell lloc. E tots los senyors qui deixendents són seus lo deuen així mateix amar per los miracles que Déus hi demostrà en lo seu naiximent.⁷⁸

E així vull que sapiats que així mateix no ha vassalls lo senyor rei d'Aragon haüts ne ha encara que més pusquen amar los deixendents del dit senyor rei En Jacme con fan los bons hòmens naturals de Montpesller. Mas d'aquell temps a ençà hi ha venguts poblar, per bona senyoria que hi trobaven, hòmens de Cohors e de Fijac e de Sent Xantoni e d'altres llocs molts e d'Alvernya, que no són naturals drets de Montpesller, a qui ha plagut que la casa de França s'hi sia mesa; mas siats cert que no plau ne plaurà jamés a negun d'aquells qui són de dreta llinya naturals de Montpesller. Per què per cert totes les terres deixendents del dit senyor rei deuen ésser de cor e de volentat que amen e honren tots los hòmens de Montpesller. Que no ho deuen perdre per trenta o per quaranta cases dels davant dits qui hi són venguts poblar; ans requir e prec a senyors, rics homes, cavallers, ciutadans, consellers, mercaders, patrons de naus e mariners, almogàvers e peons, qui sien de la senyoria del senyor rei d'Aragó e de Mallorca e de Sicília, que amen e honren tots aquells qui de Montpesller en llur poder vendran; e, si ho fan, per vertut de Déu e de madona santa Maria de Vallvert e de les Taules, de Montpesller, e del senyor rei En Jacme d'Aragon qui lla nasqué, n'haurets bon mèrit, e per aquest món e per l'altre, e farets cortesia e honor a vosaltres mateix e conservarets la dreta amor qui entre vosaltres e ells deu ésser, e serà tots temps, si a Déu ve en plaer.

[CAVALLERIES DE L'INFANT PERE]

E, partit lo dit senyor rei del regne de València, lo dit senyor infant tenc lo regne de València en gran dretura; e no hi havia sarraí ne altre qui es mogué contra raó, que tantost ell no el punís.

E així mateix menà la guerra molt vigorosament e aspra contra lo rei de Múrcia, així que los sarraïns no sabien a què se'n prenguessen: que con ells se pensaven que el senyor infant los fos deu jornades lluny, con se llevaven ells veïen córrer tots llurs llocs, e pendre e afogar tot quant havien: així que ell los havia mes l'esglai en el ventre. E així seguí aquesta vida tot aquell any, que el senyor rei se n'anava deportant per sos regnes, e ell tranuitava e soferia freds, calors, fams e desaires sobre los sarraïns: que en son cor no es posava que un jorn de repòs degués haver, mas lla on era major festa nostra, que els sarraïns se pensaven que ell faés festa, aquell dia era sobre ells e els confonia en captivar e en destruccions de béns. Con siats cert que anc no nasqué fill de rei qui fos de tan alt cor, ne pus ardit, ne pus valent, ne pus bell de sa persona, ne pus savi, ne pus adret de sos membres: que d'ell se pot dir ço

78. Vegeu abans, caps. III-VI.

que es diu d'aquell que és complit de totes gràcies, que es diu que ell no és àngel ne és diable, ans és complidament home. Per què, per cert, del dit senyor infant se pot dir aquest proverbi: que vertaderament és home ab compliment de totes gràcies.

E així dins aquest temps lo senyor rei oïa bones noves del dit senyor infant En Pere, son fill, e el dit senyor infant oïa bones noves del senyor rei, son pare, qui ab gran plaer e ab gran alegre anava visitant ses terres e sos llocs.

[SETGE DE MÚRCIA]

16 Al temps que fo ordonat, lo dit senyor rei venc en el regne de València ab gran res de son poder e pensà d'entrar en lo regne de València així aparellat e arreat per mar e per terra que anc rei no poc dir que mills ordonat ne endreçat anàs sobre altre rei. E ab gran alegre entrà en el dit regne de Múrcia per mar e per terra; e per ço tenc la mar, que les sues hosts fossen bastades de viandes. E així, fo ordonat així: que de mantinent ell pres lo castell de la vila d'Alacant e Elx e tots los altres llocs que davant vos he contats qui són entre lo regne de València e el regne de Múrcia. E posà son setge sobre la ciutat de Múrcia, qui és ciutat molt noble e honrada e molt forts e mills murada que ciutat gaire que sia en el món.⁷⁹ E aitan-tost con fo davant la dita ciutat, ordonà son setge en tal manera que de neguna part no hi podia null hom entrar. E no us en faré llongues noves: que el setge durà tant, que venc ab ell a pau, que els sarraïns li reteren la meitat de la ciutat, e l'altra se retengueren a llurs ops sots la sua senyoria. Sí que en passa per mig de la ciutat un carrer qui és ara un dels bells carrers de la ciutat ne sia en neguna ciutat: que el dit carrer és gran e ample e comença del lloc en què es fa lo mercat, qui és davant los Preïcadors, e dura entrò a l'esgleia major de madona santa Maria; e en aquell carrer és la Pellisseria e els Canvis e la Draperia e d'altres oficis molts.

[MÚRCIA, POBLADA DE CATALANS]

Emperò con aquesta ciutat fo així partida, lo dit senyor rei la poblà de les sues gents. E a pocs dies los sarraïns veeren que entre ells e los crestians no podia haver bona companya en la dita ciutat; demanaren e suplicaren al dit senyor rei que li

79. A afegir a les ràpides descripcions elogioses de ciutats a què ens hem referit (capítol IX, n. 55). [Sobre la conquesta del regne de Múrcia cf., a més de *Pere el Gran*, de SOLDEVILA: J. TORRES FONTES, *La reconquesta de Murcia en 1266 por Jaime I de Aragón*, Múrcia, Diputación de Murcia, 1967. C. de AYALA MARTÍNEZ, *Jaime I y la sublevación mudéjar-granadina de 1264*, a *Homenaje al Prof. Juan Torres Fontes*, I, 1987, Murcia, Universidad y Academia Alfonso X el Sabio, p. 93-107. J.-D. GARRIDO I VALLS, *Jaume I i el regne de Múrcia*, Barcelona, Dalmau ed., 1997. R. I. BURNS, *The crusade against Murcia; Provisioning the Armies of James the Conqueror, 1264-1267*, a H. J. HAMES ed. *Jews, Muslims and Christians in and around the Crown of Aragon. Essays in Honour of Professor Elena Lourie*, Brill, 2004, p. 35-73. M. T. F.]

plagués que presés la llur part de la ciutat, e que la poblàs de qui ell tengués per ben, e els donàs un raval en què ells se poguessen murar e estar segurs. E lo dit senyor rei, ab plaer que n'hac, obeí les llurs pregàries e donà'ls un raval de fora la ciutat, que els muraren, qui ha nom la Reixaca, e aquí ells se mudaren. E així la dita ciutat de Múrcia fo presa per lo dit senyor rei En Jacme d'Aragon en lo mes de maig de l'any mil dos-cents seixanta-sis.⁸⁰

17 E, con la dita ciutat hac presa, poblà-la tota de catalans, e així mateix Oriola e Elx e Alacant e Guardamar, Cartagènia e los altres llocs; sí que siats certs que tots aquells qui en la dita ciutat de Múrcia e en los davant dits llocs són, són vers catalans e parlen de bell catalanesc del món, e són tots bons d'armes e de tots fets. E pot hom bé dir que aquell és dels graciosos regnes del món; que en veritat vos dic que entre tot lo món jo ne altre no pot saber que dues províncies sien mellors ne pus gracioses de totes coses com són lo regne de València e el regne de Múrcia.

[EL REI JAUME DÓNA MÚRCIA ALS SEUS GENDRES]

E, con lo dit senyor rei hac poblada la dita ciutat de Múrcia e los altres llocs, ell lliurà-ho tot, e la sua part e l'altra, al senyor rei de Castella, son gendre, per ço que tot ensems se pogués ajudar, que els uns ajudassen als altres. E senyaladament lliurà a son gendre, l'infant En Manuel, Elx, Vall d'Etra e de Noetla, Asp, Petrer. E lo senyor rei de Castella, Don Alfonso, féu així mateix lo dit infant En Manuel adelantat⁸¹

80. Sobre el que es va esdevenir amb els sarraïns de la ciutat i sobre la data de la conquesta, vegeu el *Llibre dels Feits*, § 443-445 i SOLDEVILA, *Pere el Gran*, I, p. 137. [Sobre els repartiments de terres, ja hem indicat la bibliografia recent a la nota 2160 del *Llibre dels feits*, però la repetim aquí: J. TORRES FONTES, *Repartimiento de Murcia*, Múrcia, CSIC-Academia Alfonso X el Sabio, 1960. ID., *Repartimiento de la huerta y campo de Murcia en el siglo XIII*, Múrcia, Patronato José Mª Quadrado-Academia Alfonso X el Sabio, 1971. ID., *Repartimiento de Orihuela*, Murcia, Academia Alfonso X el Sabio-Patronato "Ángel García Rogel", Orihuela, 1988. ID., *Repartimiento de Lorca*. Estudio y edición, Múrcia, Real Academia Alfonso X el Sabio, 1994². ID., *Los Repartimientos murcianos del siglo XIII, a De Al-Andalus a la sociedad feudal: los Repartimientos bajomedievales*, Barcelona, CSIC. Institución Milá y Fontanals, 1990, p. 71-94. J. M. FONT I RIUS, *La Reconquista y repoblación de Levante*, a *La reconquista y repoblación del país*, Saragossa, 1951, p. 107-121. ID., *El Repartimiento de Orihuela. Notas para el estudio de la repoblación levantina*, a *Homenaje a J. Vicens Vives*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1965, I, p. 417-430. Vegeu els estudis on es reflecteix l'altíssima proporció de gent d'origen català en aquests llibres i a M. GUAL CAMARENA, *La Corona de Aragón en la repoblación murciana*, "VII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó" (Barcelona, 1962), Comunicaciones, II, Barcelona, 1964, p. 303-310. Una síntesi sobre els percentatges de població a: J.-D. GARRIDO I VALLS, *Jaume I i el regne de Múrcia*, p. 121-131. M. T. F.]

81. Els *adelantados de comarca o fronterizos* eren càrrecs de caràcter judicial i militar amb funcions també executives. Eren nomenats pel rei, com en aquest cas; però després van tendir a vincular-se en grans famílies. Vegeu R. R. HILL, *The Office of Adelantado*, "Political Science Quarterly", XVIII, 1913, p. 648-652. [Sobre la figura de l'adelantat cf. J. M. ORTUÑO SÁNCHEZ-PACHECO, *El adelantado de*

de tota la sua part. E així totes les terres s'ajudaren e es defensaren dels moros, los uns ab los altres.

Emperò, ab aquella covinença lliurà lo dit senyor rei En Jacme d'Aragó la sua part del regne de Múrcia a son gendre, lo rei Don Alfonso de Castella, e a son gendre, l'infant En Manuel: que, tota hora que ell ho volgués cobrar, que li ho retessen. E així li ho prometeren; e d'açò es faeren bones cartes. Sí que per aquesta raon la casa d'Aragó ha cobrats los dits llocs, e foren cobrats segons que avant jo us diré con temps e lloc serà.⁸²

[REPARTIMENT DE LA PROCURADORIA DEL REGNE]

E con lo dit senyor rei d'Aragon hac los damunt dits llocs ordonats e poblats e establits e lliurats als davant dits senyors, sos genres, ell se'n tornà al regne de València. E en la ciutat de València ell manà ses corts.⁸³ E ajustaren-s'hi molt grans gents; e en la dita cort foren los infants, sos fills, qui ab gran plaer estegren ab lo senyor rei, llur pare, e ab tots los barons, rics hòmens, cavallers e ciutadans.

la Corona de Castilla, Múrcia, 1977. Sobre els adelantats i l'adelantament de Múrcia: J. TORRES FONTES, *Los adelantados mayores del reino de Murcia en el siglo XIII*, Múrcia, Academia Alfonso X el Sabio, 1980; J. TORRES FONTES, A. L. MOLINA, *El adelantamiento murciano, marca medieval castellana*, a *Historia de la región murciana*, IV, Múrcia, Mediterráneo, 1982, p. 2-101; J. TORRES FONTES, *El adelantamiento mayor del reino de Murcia en la crisis castellana de 1282-1284*, "Estudios sobre patrimonio, cultura y ciencia medievales", III-IV (2001-2002), p. 227-235. Braulio VÁZQUEZ CAMPOS, "Frontera" y adelantamiento en época de Alfonso X, "Historia, Instituciones, Documentos", 30 (2003), p. 513-535 i, del mateix autor: *El adelantamiento murciano en el contexto de las reformas alfonsinas 1258-1283. I*, "Miscelánea Medieval Murciana", XXVII-XXVIII (2003-2004), p. 159-177, i II, ibídem, XXIX-XXX (2005-2006), p. 105-121. M. T. F.]

82. Muntaner es refereix aquí a l'arbitratge en virtut del qual la regió d'Alacant va restar en poder de Jaume II. Vegeu més endavant, cap. CCLXV. [La tesi de Muntaner que a Jaume I li havia correspost la meitat septentrional del regne de Múrcia, però que l'havia cedida al seu gendre, l'infant Manuel, com a dot de la seva filla Constança, apareix encara més endavant, al capítol 245; els documents dels quals parla Muntaner que provaven, segons ell, el que deia, no existeixen o no s'han conservat. És curiós, però, constatar que don Juan Manuel a la seua *Libro de las Armas*, afirma que la reina Violant de Castella convencé el seu pare per intervenir en el regne de Múrcia amb la promesa que així Constança tindria un regne: "ca el et el Rey su marido podian muy ayna cobrar el Reyno de Murçia con que los moros se avian entonçe alçado et darlo al infante don Manuel et a la infanta donna Constança et asi seria guardada la su iura [de casar la infanta amb un rei] et ella et su marido et sus fijos sin reçelo de perder la onra que avian..." (A. GIMÉNEZ SOLER, *Don Juan Manuel*, p. 684-685). El fet que aquesta informació provinguí tant de part catalana com castellana li dóna una certa versemblança, però també podria ésser una transposició intencionada a l'època de Jaume I d'una proposta feta pel mateix don Juan Manuel, el 1325, a Jaume II perquè casés una de les seves filles amb el rei de Castella i li donés com a dot la meitat del que li havia correspost de l'antic regne de Múrcia, és a dir, de la regió Alacant-Oriola. Cf. M. T. FERRER I MALLOL, *Entre la paz y la guerra*, p. 28-30. M. T. F.]

83. Aqueixa estada a València, immediata a la conquesta de Múrcia, és del mes d'abril de 1266 (MIRET, *Itinerari*, p. 386). Aquestes Corts que esmenta Muntaner deuen ésser la reunió en què el rei i els infants van confirmar la moneda valenciana de reials (SOLDEVILA, *Pere el Gran*, I, p. 139).

E la festa fo molt gran qui per totes les gents se féu en la dita ciutat; e no era meravella, que tantes de gràcies los havia Déus feitas a tots, que molt se devien alegrar en Déu e en lo senyor rei e en los senyors infants.

En aquella cort ordonà lo senyor rei que féu procurador e vicari general lo senyor infant En Pere del regne d'Aragó e del regne de València e de tota Catalunya estrò al coll de Panissars; e així mateix féu vicari e procurador lo senyor infant En Jacme del regne de Mallorca, de Menorca e d'Ivissa e del comtat de Rosselló e de Conflaent e de Cerdanya e de Montpessler, per ço que cascuns visquessen així com a senyors ab les reines, llurs mullers, e los infants e infantes llurs, e que les terres ne fossen mills regides e governades, e que ell en sa vida veés e conegués lo bon seny e el bon recapte e el bon regiment de cascuns.⁸⁴ Con siats certs que jamés no pot hom conèixer null hom, de qualque condició sia, estrò hom li dóna poder; e tantost con a la persona sia donat poder, quisvulla sia, hom o dona, tantost potrets conèixer lo seu recapte. Per què lo dit senyor volc açò ordonar e complir, e així mateix per ço que ell pogués haver repòs e anant deportant e visitant tots sos regnes e les altres terres.

E així, la dita cort amb aquesta ordinació, de què totes les gents foren molt pagats, partiren-se'n cascuns e anaren-se'n en llurs afers. E lo dit senyor rei anà visitant totes ses terres ab gran goig e ab gran alegre; e lla on sabia que eren les reines, nores sues, e sos néts, anava'ls visitant e agraciant e faïa gran festa ab ells e ab elles.

[ROGER DE LLÚRIA I CORRAL LLANÇA]

18 Lo dit senyor infant En Pere havia en casa sua dos fills de cavallers qui eren venguts ab madona la reina Constança, muller sua, e la u havia nom En Roger de Llòria, qui era d'honrat llinatge de senyors de senyeres; e sa mare havia nom madona Bella,⁸⁵ qui nodrí la dita reina madona Constança, e ab ella venc en Catalunya, e era molt sàvia dona e bona, e no es partí null temps, mentre fo viva, de madona la reina; e així mateix lo fill, que havia per nom Roger de Llòria, no es partí d'ella, ans nodrí en la cort, així que ell era molt fadrí con venc en Catalunya. E la baronia sua era en Calàbria, qui són vint-e-quatre castells en un tinent, e el cap de la dita baronia havia nom Llòria. E el dit En Roger de Llòria ja en aquest temps fo creegut e fo gran e aut e faïa's molt amar al senyor infant e a madona la reina e a tots.

84. Sobre aquesta distribució de procuradories, que si de cas és anterior d'uns quants anys a aquesta data, vegeu el que en diem en el nostre *Pere el Gran*, p. 139-140. —Muntaner assaja aquí una justificació de la partició dels regnes.

85. Bella d'Amichi. El cognom consta en algun document (vegeu P. LLUÍS FULLANA, *La casa de Lauria en el reino de Valencia*, "Terç Congrès d'Hist. de la Corona d'Aragó", València, 1923, p. 65-66).

E així mateix venc ab madona la reina altre honrat fadrí qui era de comte fill, e era parent de madona la reina, qui havia nom En Corral Llança, e una sua germana, nina e fadrina, e nodrí ab madona la dita reina.⁸⁶ E aquest En Corral Llança eixí dels bells hòmens del món e el mills parlant e pus savi; sí que en aquell temps se deïa que el pus bell catalanesc era, del món, d'ell e d'En Roger de Llòria. E no era meravella, que ells, així con davant vos he dit, vengren molt fadrins en Catalunya e nodriren-se tota hora ab lo senyor infant; e així apreseren del catalanesc de cascun lloc de Catalunya e del regne de València tot ço qui bon ne bell era, e així cascun d'ells fo lo pus perfet català que anc fos e ab pus bell catalanesc.

E el dit senyor infant En Pere féu cavaller cascun d'ells; e donà per muller la donzella germana d'En Corral Llança al dit En Roger de Llòria, la qual eixí molt bona dona e sàvia e honesta e de bona vida. E de la dita dona sobrevisqueren a ell e a ella un fill per nom En Rogeró, qui fóra estat de gran afer hom, si hagués molt viscut llong de temps; mas jove de vint-e-dos anys morí. Emperò d'ell parlarem avant, que covendrà a fer; que d'aquell temps que visc féu tals fets, que raó és que en dejam parlar con temps serà. E així mateix n'hac tres filles, que totes foren bones dones; que la major fo muller del noble En Jacme de Xèrica, nebot del senyor rei En Pere, qui fo dels mellors barons e dels pus honrats d'Espanya per part de pare e de mare;⁸⁷ fo molt bona persona. E l'altra fo muller del noble En Not de Montcada; e l'altra, muller del comte de Sancto Cebrino, qui és en Principat. E aquella dona, germana d'En Corral Llança, con hac haüts los dits infants, morí, de què féu gran tala per la sua bonea e per sos infants, qui romangueren tots fort pocs.

86. Margarida Llança o Lancia, que, com diu tot seguit, va casar-se amb Roger de Llúria. Sobre ella, com sobre Roger i sobre Conrad Llança a la cort de l'infant Pere i Constança de Sicília, vegeu SOLDEVILA, *Pere el Gran*, II. [Conrad Llança fou nomenat almirall el 1278, rebé el senyoriu d'Albaida, el 1280 fou lloctinent del procurador del regne de València, durant la seva absència i del 1283 al 1285 fou mestre racional, el primer que hi hagué: J. V. CABEZUELO PLIEGO, *Poder público y administración territorial en el reino de Valencia 1239-1348. El oficio de la procuración*, València, Generalitat Valenciana, 1998, p. 67-69. T. de MONTAGUT I ESTRAGUÉS, *El Mestre Racional a la Corona d'Aragó (1283-1419)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1987, p. 65-93. Sobre Roger de Llúria cf. també: J. H. PRYOR, *The Naval Battles of Roger of Lauria*, "Journal of Medieval History", 9 (1983), p. 179-216. L. V. MOTT, *Sea Power in the Medieval Mediterranean. The Catalan-Aragonese Fleet in the War of the Sicilian Vespers*, Gainesville, University Press of Florida, 2003. Un resum biogràfic de divulgació: E. FORT I COGUL, *Roger de Llúria*, Barcelona, R. Dalmau, 1966 (Episodis de la Història, 81). Ch. E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane et le Maghrib, aux XIIIe et XIVe siècles*, Paris, PUF, 1966, p. 88, 138, 245-247, 254, 263-267, 271, 278, 280-282, 284, 286-293, 295, 298, 328, 341, 408, 417, 428, 430 (Trad. catalana: *L'expansió catalana a la Mediterrània occidental, segles XIII i XIV*, ed. Vicens Vives, Barcelona, 1969). M. T. FERRER, *La incursió de l'exèrcit de Granada de 1304 pel regne de València i l'atac a Cocentaina*, "Alberri", 15 (Cocentaina, 2002 [2005]), p. 53-150. M. T. F.]

87. Jaume II d'Eixèrica, fill de Jaume d'Eixèrica i nét del *Conqueridor*. La seva mare, Elfa Álvarez d'Açagra. Casat amb Beatriu de Llúria (P. DE BOFARULL, *Condes de Barcelona*, II, p. 237). [Sobre Jaume de Xèrica: M. M. COSTA I PARETAS, *La casa de Xèrica i la seva política en relació amb la monarquia de la Corona d'Aragó (segles XIII-XIV)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1998, p. 57-87. M. T. F.]

E puis lo dit noble En Roger de Llòria pres per muller la filla d'En Berenguer d'Entença, qui és del pus honrat casal de rics hòmens qui sia en Aragon e en Catalunya. E d'aquesta dona hac, que li sobrevisqueren, dos fills e una filla.⁸⁸

E així lleixar-vos he ara a parlar del dit noble En Roger de Llòria, con avant ne parlarem; que ell fo aquell e tal, que els seus fets aportaran raó que jo en deja parlar, que dir pot hom que, anc pus Déus venc en madona santa Maria, no fo null hom, qui fill de rei no fos, a qui Déus faés tantes gràcies ne encara honràs son senyor en tots fets qui comanats li fossen. E tornaré un poc a parlar de son cunyat En Corral Llança, d'un bell fet qui per gràcia de Déu e del senyor rei En Pere li esdevenç.

[COM EN CORRAL LLANÇA COMBATÉ, AMB QUATRE GALERES,
DEU GALERES DE MOROS]

19 Veritat fo que el dit senyor rei d'Aragó En Pere... per avant, mas ara vos ho vull contar, que aitant se val con faria a avant; e fa-ho fer per ço con són en la matèria d'aquests dos rics hòmens, e ha mills lloc ara a parlar d'aquest fet que el dit noble En Corral Llança féu, que no hauria a enant. Que de tots fets, pus hom diga veritat, en qual lloc se vulla hom del llibre ne pot hom parlar, con en lloc n'hauria hom per aventura a parlar que en torbaria altra matèria, e majorment que no sia hestòria llonga. E així a cascuns prec que em perdonen, si en aquest lloc o altre troben que es diguen coses qui sien dites abans de temps que dir no es deguessen; e emperò, si a mi ho demanassen, jo els respondria raó, que ells me'n tendrien per excusat. Emperò on se vullen sien meses les raons, que de ço vos faç tots segurs que tot és veritat, així com trobarets per escrit, e no hi metats dubte negun.⁸⁹ Doncs, vull-vos dir la gràcia que Déus féu a aquest ric hom En Corral Llança.

Lo senyor rei d'Aragó deu haver tots temps traüt del rei de Granada e del rei de Tiremsè⁹⁰ e del rei de Tunis; e per ço cor havia molt de temps que el traüt no havien tramès al dit senyor rei d'Aragó, ell féu armar en València quatre galees, e féu-ne lo dit noble En Corral Llança capità. Sí que anà al port de Tunis e a Bugia e per tota la costera, barrejant e trencant tots los ports. Sí que venc en la mar del rei de Tunis e de Tiremsè, en una illa que ha nom Alfabiba; e en aquell lloc ell venc per llevar aigua. E així com ell venc en aquell lloc per l'aigua a llevar, deu galees de sarraïns qui eren del rei de Marrocs e eren estades armades a Cepta, vengueren en aquell lloc mateix així per llevar aigua. E aquestes deu galees de sarraïns eren les

88. Saurina d'Entença fou la segona muller de Roger de Llúria. Els fills foren Rogeró i Carlet (vegeu més endavant, caps. CCXLIX i CCL).

89. Muntaner justifica ací la mancança d'ordre, que jutja accessòria, amb la presentació constant de la veritat, que és l'essencial.

90. Tiremsè o sia Tlemcèn.

mills armades e de mellors gents de sarraïns que jamás no fossen armades; e havien ja fet gran dan a llenys que havien preses de crestians, e tenien molts catius en les galees, de què era gran pecat.

E con les galees d'En Corral Llança veeren venir les deu galees eixiren de la posta; e los sarraïns qui les veeren, que ja n'havien haüda llengua, cridaren en llur sarraïnesc:

—Aür, aür!⁹¹

E molt vigorosament vengren vers les galees d'En Corral Llança. E les galees d'En Corral Llança estegren en roda e aplegaren-se totes quatre ensems e hagren llur consell. E lo dit Corral dix-los:

—Senyors, vosaltres sabets que la gràcia de Déu és ab lo senyor rei d'Aragó e ab tots sos sotsmeses e sabets quantes victòries han haüdes sobre sarraïns. Ben podets saber que el senyor rei d'Aragó és present ab nós en estes galees, que veus aquí lo seu estendard qui representa la sua persona. E així, que ell sia ab nós, la gràcia de Déu e d'ell nos aidarà e ens darà victòria. E seria gran vergonya del dit senyor rei e de la ciutat de València, d'on som tuit, que per aquests cans giràssem la cara, que anc null hom qui del senyor rei d'Aragó fos no ho féu. Per què jo us prec a cascuns que us membre lo poder de Déu e de madona santa Maria e la santa fe catòlica e l'honor del senyor rei e de la dita ciutat de València e de tot lo regne; e vigorosament tots, així com estan afrenellades totes quatre les galees, que firam,⁹² e vui en aquest dia façam tant, que tots temps parlen de nós. E segurament que nós los vençrem e serem tots temps benanants. Emperò tuit veets que tants havem d'ells avantatges que a nostre sau nos en podem anar, que, si ens volem, no ens poden forçar de batalla. E així cascuns digam ço que mellor nos en parrà; mas de mi ja us he dit mon enteniment. E encara vos ho dic e us prec de part del dit senyor rei e de la ciutat de València, que firam, que tots són nostres.

E tots començaren a cridar:

—Firam, firam, que tots són nostres!

E sobre açò armaren-se tuit molt ben, e els sarraïns faeren atretal. E con foren armats cascun de cascuna part, En Corral Llança ab una voga bella tirada anà-se'n

91. Aquest crit és també llançat pels almogàvers i es troba en el mateix Muntaner (cap. LVIII).

92. Recordem que galeres afrenellades vol dir unides les unes amb les altres per llargues perxes. [Sobre la tècnica i el lèxic naval i la tàctica d'aquests combats navals narrats per Muntaner: Federico FOESTER LAURES, *La táctica de combate de las flotas catalano-aragonesas del siglo XIII, según la describe Ramon Muntaner (1265-1315)*, "Revista de Historia Naval", 16 (1987), p. 23-36 i del mateix autor: *The warships of the Kings of Aragón and their fighting tactics during the 13th and 14th centuries AD*, reproduït a Susan ROSE, *Medieval Ships and Warfare*, Ashgate, 2008, cap. 22. William SAYERS, *The lexicon of naval tactics in Ramon Muntaner's crònica*, reproduït ibidem, cap. 24. Susan ROSE, *Reportage, Representation and Reality. The extent to which Chronicle Accounts and Contemporary Illustrations can be relied upon when discussing the Tactics used in Medieval Galley Warfare*, reproduït ibidem, cap. 23. Lawrence V. MOTT, *Ships of the 13th-century Catalan Navy*, reproduït ibidem, cap. 21. M. T. F.]

envers ells, sí que hi hac sarraïns qui dixeren al llur capità que les galees venien a ell per ço que es retessen a ell; e gran res dels sarraïns eren en aquesta opinió, per ço com en les galees dels sarraïns havia molt bo cavaller sarraí, e no es pensaven que els crestians fossen tan folls que ab ells se volguessen combatre.

Mas l'almirall dels sarraïns era savi hom de mar e era estat en molts fets d'armes e havia provats los catalans qui eren;⁹³ e començà a menar lo cap e dix:

—Barons, foll pensament havets vosaltres! No coneixets les gents del rei d'Aragó així com jo els conec. Ara siats certs que ells se vénen bé e sàviament combatre ab nós, e vénen així acordats de morir, que guai lo fill de la mare qui els espera! Per què així com ells vénen acordats d'haver victòria o de morir, que us metats al cor açò mateix: que vui serà lo dia que, si bé no us esforçats, que serets tots morts o catius. E plagués a Déu que jo els fos lluny cent milles, mas, pus així és, jo em coman a Déu e a Mahomet.

E ab aitant féu tocar les trompes e les nàcares e ab gran brogit e ab grans crits començaren a fer un baixamà molt vigorós. E les quatre galees, tot bellament e menys de crits e de paraules e de tabustol negun, van ferir enmig de les deu galees.

Aquí la batalla fo molt cruel e aspra e durà del matí entrò a hora de vespres que anc no hac negun lleer de menjar ne de beure. Mas nostre Senyor, ver Déus, e la sua beneita Mare, de qui vénen totes gràcies, e la bona ventura del senyor rei d'Aragó donà als nostres victòria en tal manera, que totes les deu galees foren desbaratades, e los hòmens, morts e preses. Beneit sia aquell Senyor qui ho féu!

E con hagueren vençuda la batalla, e totes les galees desbaratades e preses, deslligaren los crestians catius que hi trobaren e a cascun donaren aitant bona part de ço que hi trobaren, que Déus los havia donat a guanyar, com a negun d'ells.

E així ab gran alegre e ab gran victòria tornaren-se'n en València ab les galees que amenaren e ab molts catius sarraïns qui s'eren amagats dejús, dels quals tengren encant.

20 E lo senyor rei féu-los gràcia que tot quant havien guanyat, que fos llur, que no en volc quinta ne res.⁹⁴ E volc que les mullers d'aquells crestians qui en la ba-

93. Un altre passatge en què Muntaner comprèn els valencians sota el nom genèric de catalans. [L'incident se situa en les tensions pel domini de l'estret de Gibraltar. Poc abans del raid de Llança, els castellans havien estat derrotats en aquestes aigües pels marroquins; les relacions dels catalans amb els marroquins tampoc no eren bones: Ch. E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane et le Maghrib*, p. 200-202 i 239-241. M. T. F.]

94. El rei tenia dret a la cinquena part de la presa realitzada. [Sobre la quinta o quint reial de les preses corsàries: M. T. FERRER, *Corso y piratería entre Mediterráneo y Atlántico en la Baja Edad Media, a La Península ibérica entre el Mediterráneo y el Atlántico. Siglos XIII-XV*, V Jornadas Hispano-Portuguesas de Historia Medieval (Cádiz 1-4 abril 2003), Sevilla-Cádiz, Diputación de Cádiz. Servicio de Publicaciones - Sociedad Española de Estudios Medievales, 2006, p. 255-322, concretament p. 310-313. M. T. F.]

talla moriren, e llurs fills, haguessen així bona part del guany con aquells que n'escaparen, de què foren tuit molt alegres e pagats; que tant ho tengren tuit a bé, que a tothom doblà lo cor de bé a fer, e mostraren-ho per avant en los grans fets e batalles que per avant entendrets.

[ELOGI DELS REIS D'ARAGÓ]

Con certs siats que els bons senyors ajuden als vassalls llurs a fer bons; e sobre tots senyors ho han aquells del casal d'Aragó, que no us diré que sien senyors a llurs vassalls, que ans los són companyons.⁹⁵ Que qui pensa los altres reis del món com estan cars e cruus a llurs vassalls, e es pensa hom los senyors del casal d'Aragó quantes gràcies fan a llurs sotsmeses, la terra deurien besar que calciguen.

E, si negun me demana:

—En Muntaner, quines gràcies coneixets vós que fan més los senyors del casal d'Aragó a llurs sotsmeses que altres?

Jo us ho diré:

—La primera gràcia és que tenen llurs rics hòmens, prelats, cavallers e ciutadans e hòmens de viles e de mases⁹⁶ mills en veritat e en dretura que neguns altres senyors del món.

D'altra part, que tots temps los donen e els fan moltes gràcies.

D'altra part, que cascun se pot fer major ric hom que no és, que no ha paor que contra raó e justícia sia a negun res demanat ne llevat; ço que no és així dels altres senyors del món. Per què les gents de Catalunya e d'Aragon ne viuen pus alts de cor com se veen així poblats a llur guisa. E null hom no pot ésser bon d'armes, si no és alt de cor.

E així mateix encara han ab ells aquest avantatge: que cascun pot parlar ab ells aitant com se meta en cor que parlar-hi vulla, e aitantes hores ell escoltarà graciosament e pus graciosa li respondrà.⁹⁷

E d'altra part que, si un ric hom, cavaller, ciutadà o hom de vila qui honrat sia vol maridar sa filla e requer a ells que li facen honor, que hi iran e li faran honor a l'esgleia e lla on los plàcia. E aitals mateix se fan, si alcun mor o d'alcun volen fer aniversari, que així hi iran com farien llurs contritals; e d'açò no façats compte d'altres senyors del món.

D'altra part, a les grans festes, que faran convit a tota bona gent e menjaran en

95. Cf. aquesta afirmació amb la del rei Alfons el Benigne (*Crònica de Pere el Cerimoniós*, cap. 1, § 48).

96. És a dir de *masos*.

97. Alfons el Benigne duia aquesta condescendència fins a un tal grau que el seu pare Jaume II hagué de reconvenir-l'en. Vegeu F. VALLS TABERNER, *Els sobrenoms dels reis Alfons II i Alfons III*, "Estudis Univ. Catalans", 1915-1916, p. 103.

la presència de tuit, e lla on tots aquells que hauran convidats menjaran; ço que los altres senyors del món no fan.⁹⁸

D'altra part, que, si ric hom, cavaller, prelat, ciutadà, hom de vila, pagès ne altre natural lo los tramet fruita o vi o altres coses, que sens tot dubte ho menjaran; e encara pendran en llurs castells, viles, llocs, alqueries, llurs convits, e menjaran de tot ço que els facen aparellar, e dormiran en les cambres que li hauran endreçades.⁹⁹

E d'altra part, que cavalquen tots dies per les ciutats, viles e llocs, e es mostren a llurs pobles. E, si un bon hom o fembra pobra los crida: —Senyor, mercè!—, que tiraran la regna e oir-los han e els daran tantost consell a llur necessitat.

Què us diré? Que tant són bons e gracioses a llurs sotsmesos, que llonga cosa seria d'escriure. E per ço los llurs sotsmesos són enflamats de llur amor, que no temen mort per exalçar llur amor e honor e senyoria, ans en res no guarden pont ne palanca ne en temen a soferir fred ne calor ne null perill. Per què Déus creix e mellora en tots fets ells e llurs pobles e los dóna victòria e honor, e farà d'aquí avant, si a Déu plau, sobre tots llurs enemics.

Ara lleixaré a parlar d'esta matèria e parlaré del senyor rei e de sos fills.

[EL CONCILI DE LIÓ]

21 E con lo dit senyor rei En Jacme hac anat així llong de temps sojornant per ses terres, e el senyor infant En Pere atretal, e l'infant En Jacme, missatges vengueren al senyor rei d'Aragó que el pare sant faria concili general al Lleó del Roine¹⁰⁰ e que pregava e requeria a tots los reis de crestians del món que hi fossen, ells o llurs procuradors: d'on lo dit senyor rei s'aparellà d'anar.

[MISSATGE DEL REI DE CASTELLA]

E en així com ell tractava que hi anàs on pus honradament poria, missatges li vengren del senyor rei N'Anfós de Castella, genre seu, que ell volia anar al dit concili e volia passar per la sua terra ab la reina e ab gran res de sos infants, e que senyaladament volia passar per la sua terra per dues raons: la primera, que ell e la reina e sos fills havien gran desig de veer ell e els infants; e l'altra, per ço com ell anava al dit concili per tan grans afers, que volia sobre aquells haver son consell així

98. Vegeu el convit de Pere Martell, *Llibre dels Feits*, § 47; les festes de la coronació d'Alfons el Benigne (MUNTANER, c. CCXCVII), el banquet de la coronació de Pere el Cerimoniós com a rei de Mallorca (*Crònica de Pere el Cerimoniós*, cap. III, § 48), per no citar-ne d'altres.

99. En tenim un exemple en la mateixa crònica de Muntaner i a casa del seu pare, a Peralada (cap. II).

100. També Lleó de França, o sia Lió.

com de pare, e del senyor infant En Pere e del senyor infant En Jacme així com de frares. E el dit senyor rei e els dits senyors infants hagueren gran plaer d'aquest fet. E tantost ab los missatges del rei de Castella ells n'hi trameteren molt de gran valor, e trameteren-li a dir que molt eren pagats de la llur venguda e que pensàs de pendre tota llur terra a son servii així com la sua pròpia, e que per aquests missatges que els faés a saber certament per qual part volria entrar en llur terra ne el dia que vendria.

22 E així los missatges se'n tornaren. E el senyor rei e els senyors infants faeren molts dons honrats als missatges qui aquest novell los havien aportat, així que se'n tornaren molt alegres e pagats en Castella, ensems ab los missatges que el senyor rei d'Aragó los trametia e els senyors infants. E així los dits missatges foren reebuts per lo rei de Castella e per la reina e per l'infant En Ferrando e per l'infant En Sanxo e per tots los altres, e majorment con oïren llur missatgeria e oïren les llaors que els llurs missatges ne deïen. E així mateix als dits missatges ells donaren molts rics dons e trameteren fer gràcies al senyor rei d'Aragó e als infants de llur profer-ta; e los trameteren a dir que volien entrar per lo regne de València e los digueren lo temps.

E lo dit senyor rei En Jacme d'Aragó e los infants hagueren gran plaer e pensaren d'ordonar per lla on començarien a entrar per llur terra entrò a Montpesller les viandes e tot ço que ops haurien. Que en tal manera endreçaren que jamás negun senyor no fos tan bastat ab totes ses companyes com ell fos; e de res, del dia que seria entrat en llur terra entrò que fos fora de Montpesller, que no despesés lo rei de Castella res del seu, ne persona qui ab ell fos. E així se complí tan abundantment con davant havets oït que fo fet l'altra vegada con estec al regne de València;¹⁰¹ sí que el rei de Castella e aquells qui ab ell eren, e la reina e els infants, se meravellaren con ho poc bastar, ne la terra de Catalunya com ho poc sofrir,¹⁰² que ells no es podien pensar que per res la terra del senyor rei d'Aragó fos tan fèrtivol ne ab tanta d'abundància, segons que per avant entendrets.

23 Ara lleixaré estar açò, que bé m'hi sabré tornar, mas parlaré del senyor rei d'Aragó.

E, con lo senyor rei En Jacme d'Aragó e els infants hagueren ordonades totes aquestes coses, ell pensà com poria anar al dit concili honradament, e majorment que li trameteren a dir cardenals e altres qui eren del consell del papa, que en partida lo concili aquell s'era ordonat per lo pare sant per gran desig que havia que veés lo senyor rei En Jacme d'Aragó e la glòria que ell podia haver, que es ves lla aitals

101. Vegeu més amunt, cap. XII.

102. Un altre passatge on Muntaner comprèn el regne de València sota el nom de Catalunya.

dos reis per genres, com era lo rei de França e el rei de Castella, e les sues filles reines, e néts e nétes; com lo papa se volia adelitar en veer aquella obra que Déus havia feta al naiximent del dit senyor rei En Jacme d'Aragó,¹⁰³ e volia veer la bona fin en què vendria; e així mateix que a consell d'ell (que el tenia per lo pus savi senyor del món e el mellor d'armes e de tots fets) que ordonàs amb tota la cristiandat passatge sobre los infeels.

E, com ell hac ordonada la sua anada, pensà d'eixir a carrera, ell e els senyors infants, al rei de Castella, e vengren al regne de València e volgren saber les viandes con eren ordonades. E així fo-los tot mostrat; e fo així bé ordonat e complit, que no hi hac mester mellorament. E així lo dit senyor rei e els senyors infants acostaren-se lla on lo rei de Castella devia entrar.

E, con lo rei de Castella e la reina e los infants llurs saberen que el dit senyor rei e els infants eren aparellats que els reebessen a gran honor, cuitaren-se de venir e vengren.¹⁰⁴ E, con foren a l'entrant de la terra del senyor rei d'Aragó, lo dit senyor rei e els infants los foren aquí e els reeberen ab gran alegre e ab gran deport e ab grans professons e jocs que en cascun lloc los faïen les gents del rei d'Aragó.

[FESTES AL REI DE CASTELLA]

E, depuis que foren entrats dins la terra del dit senyor rei d'Aragó, estegren onze jorns abans que fossen a la ciutat de València; e con foren a la ciutat null hom no poria escriure los jocs, los alegres, taules redones, taulats, juntes de relló, de cavallers salvatges, barons anar ab armes, borns, galees e llenys armats que els hòmens de mar faïen anar ab carretes per la Ramla, e batalles de taronges e encortinaments: sí que tants foren los jocs que havien a passar con foren a l'esgleia de Sent Vincenç, on avallaren per fer reverència con entraren, que nuit escura fo ans que fossen al reial, on lo senyor rei manà que posassen lo rei de Castella e la reina. E els infants posaren cascun en honrades posades.¹⁰⁵ Què us diré? Quinze

103. Encara una al·lusió a la naixença de Jaume I com un esdeveniment d'intervenció divina.

104. La vinguda del rei de Castella Alfons X va tenir lloc pel novembre-desembre de 1274. Cf. amb el *Llibre dels Feits*, § 547-549, i les notes corresponents, que també tracten del tema. Especialment interessant és l'*Itinerario de Alfonso X* d'Antonio Ballesteros, "Bol. R. Ac. de la Hist.", CVII (1935) i CVIII (1936). [Cf. sobre el viatge del rei castellà: M. GONZÁLEZ JIMÉNEZ, *Alfonso X el Sabio*, Barcelona, Ariel, 2004, p. 280-283. Les despeses foren enormes. Pel que fa a la mena de festes celebrades a València, hi hagué espectacles cavallerescs, variants del torneig: taules rodones, taulats, juntes de relló, borns; els cavallers salvatges feien combats lúdics, mentre que les representacions de combats navals es feien a les galeres o llenys armats muntats en carros; la taronjada també era un joc bèl·lic amb taronges com a projectil. Sobre els espectacles, encortinaments etc.: Francesc MASSIP BONET, *La monarquía en escena. Teatro, fiesta y espectáculo del poder en los reinos ibéricos de Jaume El Conquistador al Príncipe Carlos*, Madrid, Comunidad de Madrid, 2003, p. 36-40, amb il·lustracions. M. T. F.]

105. Malgrat que el Reial de València era el palau del rei, veiem aquí ben clarament com no era capaç d'allotjar els reis i els infants castellans, i calia allotjar els infants en altres casals.

dies tots entegres durà la festa en València, que anc ministrals ne altre no hi féu obra, ans tots dies refrescaven los jocs e les danses; e els babans e les racions que el dit senyor rei d'Aragó faia donar a les gents del rei de Castella seria una meravella d'oir.

Què us diré? Que qui contar vos ho volia tot, seria cosa que allargaria la mia matèria e vendria tard al meu propòsit. Mas, finalment, vos dic que partent de València anaren tuit a madona Santa Maria del Puig de València, e de Santa Maria del Puig a Morvedre, e de Morvedre a Borriana, e de Borriana a Castelló, e de Castelló a Cabanes, e de Cabanes a les Coves, e de les Coves a Sent Mateu, e de Sent Mateu a Uidecona, e de Ulldecona a la ciutat de Tortosa, aturaren-hi sis jorns;¹⁰⁶ e puis, de Tortosa al coll de Balaguer, e passaren per Sent Jordi, que encara llavors no hi era la font del Perelló poblada;¹⁰⁷ e del coll de Balaguer a Cambrils, e de Cambrils a la ciutat de Tarragona. Que així mateix seria gran infinitat de dir l'honor que aquí los fo feta; que l'arquebisbe de Tarragona, ab nou bisbes de sa província, qui són totes de la senyoria del rei d'Aragó,¹⁰⁸ e ab molts abats e priors e ab gran quantitat de gents de religió e de clergues, professó feta, cantant e lloant Déus los reeberen; e estegeren en la ciutat de Tarragona vuit dies. Aprés, de Tarragona anaren-se'n a s'Arboç, e puis a Vilafranca de Penedès, que és una noble vila e bona, on los fo feita aianta d'honor com en una ciutat; e estegren a Vilafranca tres jorns. De Vilafranca anaren a Sent Climent; de Sent Climent a Barcelona; e de Barcelona no me'n cal escriure, que pensar podets com hi foren reebuts, que molt fort seria de recontar; mas així com Barcelona és la pus noble ciutat e la

106. Cf. amb el *Llibre dels Feits*, § 547, el qual diu que el rei de Castella devia entrar a Tortosa un dijous.

107. S'ha suposat que el Perelló és l'antiga Trajacàpita romana. Sabem que la reina Blanca d'Anjou, muller de Jaume II, va fundar un Hospitalet "circa locum Fontis Perilionis" i que en 1327 ja existia la parròquia. Vegeu CARRERAS CANDI, *Geografia General de Catalunya, Tarragona*, per EMILI MORERA, p. 756. [De l'Ampolla i el golf de Sant Jordi al coll de Balaguer s'estenia una comarca desèrtica anomenada el desert d'Alfama, guardat des del 1201 per l'orde de Sant Jordi d'Alfama, que hi construí un castell-hospital, que tenia algunes dependències construïdes ja el 1205: R. SÁINZ DE LA MAZA, *La Orden de San Jorge de Alfama. Aproximación a su historia*, Barcelona, CSIC. Institución Milá y Fontanals, 1990, p. 2-7, 27. Atès que l'orde de Sant Jordi d'Alfama no havia reeixit gaire en el propòsit de repoblar-lo, Jaume II fundà una població a la Font del Perelló, el 1294, on més tard la seva esposa, la reina Blanca, decidí fundar un hospital, per disposició al seu testament de 1308, que el rei Jaume II s'encarregà de fer edificar després de la mort prematura de la seva esposa; d'aquest hospital, a l'actual lloc del Perelló, no en queda res; queda, en canvi, alguna ruïna de l'altre hospital que un dels fills de Jaume II i Blanca, l'infant Pere, féu edificar a la vessant nord-oriental del mateix coll de Balaguer des del 1343: E. FORT I COGUL, *Els hospitals del coll de Balaguer*, "Estudis d'Història Medieval", III (1970). *Estudis dedicats a Ferran Soldevila en ocasió del seu setanta-cinquè aniversari*, 3, p. 11-37. El pas del coll de Balaguer continuà, però, essent perillós: E. FORT I COGUL, *El trànsit pel coll de Balaguer*, Barcelona, Dalmau, 1974 (Episodis de la Història, 152). M. T. F.]

108. Devien ésser els bisbes de les diòcesis catalanes i valencianes, si bé aleshores no existia l'arquebisbat de Saragossa, ni el de València, i totes llurs diòcesis depenien de Tarragona.

mellor que el senyor rei d'Aragó haja, així passà la festa e els jocs de totes altres ciutats.¹⁰⁹

E aquí s'aturaren deu jorns; e après, de Barcelona anaren a Granollers, e de Granollers a Hostalric, e d'Hostalric a la ciutat de Gerona. Aquí, si los fo feta festa, no me'n cal parlar, que sol los ciutadans de Gerona, menys dels cavallers, qui són molts en aquella encontrada, hi faeren tant, que tothom faeren meravellar; e aquí estegren quatre jorns. E après, partent de Gerona vengren albergar a Bàsquera e a Pontons; e puis lo rei e la reina ensems vengren albergar a Peralada. E açò sé jo per ço com era fadrí, e el dit senyor rei de Castella e la reina jagueren aquella nit en la cambra de l'alberg de mon pare, on ja vos he contat que el damunt dit senyor rei, En Jacme d'Aragon, havia posat;¹¹⁰ sí que, per ço com lo rei de Castella e la reina ensems foren, aquella nit féu hom un portal de l'alberg d'En Bernat Rossinyol, qui es tenia ab l'alberg de mon pare, on lo rei passàs en la cambra de la reina; e així per vista, no per oïda, vos pusc dir açò per cert.¹¹¹ En Peralada estegren dos dies, que En Dalmau de Rocabertí, senyor de Peralada, hac suplicat al senyor rei d'Aragó que li plagués que un jorn los pogués convidar a Peralada, e el senyor rei, a precís d'ell e com l'amava molt, dix-li que ell no lleixaria que un jorn no els faés llurs ops en Peralada, e l'altre jorn que ell, de gràcia especial, li ho atorgava: de la qual cosa En Dalmau li féu grans gràcies, e dec-ho fer, que aquest fo un plaer que anc no volc atorgar a prelat ne a ric hom qui fos en Catalunya, salvant a ell, per què fo cosa que En Dalmau li ho graí molt.

E, après que hagueren estat dos jorns en Peralada ab gran goig e ab gran alegre, anaren-se'n a la Jonquera; de la Jonquera as Veló; del Veló al Masdeu, qui és molt bell lloc, qui era del Temple; del Masdeu entraren-se'n a Perpinyà. E no em demanets la festa gran que aquí es féu, e durà vuit jorns.

Puis après anaren-se'n a Salses, de Salses a Vilafranca, de Vilafranca a Narbona, d'on N'Eimeric de Narbona los féu molta d'honor e de plaer, e per ço com ell e el senyor infant En Jacme d'Aragó havien sengles germanes per mullers, filles del comte de Foix.¹¹² E de Narbona, on estegren dos jorns, anaren a Besers, e de Besers a Sent Tiberí, e de Sent Tiberí a Lopià, e de Lopià a Montpesller; mas los jocs e l'alegre qui foren a Montpesller passarien a totes altres festes. E aquí estegren quinze jorns, e d'aquí trameteren llurs missatges al papa; e aquí hagueren resposta. E, con hagren haüda resposta e hagueren endreçat llur camín d'entrar per la terra del rei de França, partiren-se de Montpesller.

109. Aquest elogi de Barcelona pot posar-se al costat de l'elogi que en farà Pere el Cerimoniós: "cum civitas Barchinone sit notabilior domini nostri" (CAPMANY, *Memorias históricas*, II, apèndix XII). Cf. també MUNTANER, cap. CCXIV.

110. Més amunt, cap. II.

111. Muntaner, doncs, infant de nou anys, era encara a Peralada, pel desembre de 1274.

112. Vegeu més amunt, cap. XI.

Ara d'aquí avant no pertany a la matèria d'aquest llibre que jo deja d'ells parlar, que assats me basta que parles de la matèria per què aquest llibre se fa: ço és a saber, de l'honor e de la gràcia que Déus ha feta ne fa al casal d'Aragó.¹¹³ E per ço com jo entén que aquesta sia matèria que torna a gran honor de la casa d'Aragó e de ses gents, he-us-en feta menció.

E no us pensets que sia poc ço que costà al senyor rei d'Aragon e a sos fills aquest fet, ans vos promet que muntà a tant, que tota Castella no ho poria pagar de quatre anys. Per què vosaltres que oirets aquest llibre, qui no sabets lo poder qual és del senyor rei d'Aragó, pensats qual és, que en veritat forts seria que el rei de França hi pogués bastar; e con hi bastàs lo seu tresor, no li bastaria lo cor que ho fes, que per desfet se tendria.

E lo senyor rei En Jacme d'Aragon fo d'aquest fet pus alegre a totes hores, que no fóra, si tant con ell despenia vengués en don o en servei del papa o d'altres gents. E així Déus bastà al bon cor, per què Déus lo bastà e l'honrà en tots fets en la sua vida.

Ara lleixem anar lo rei de Castella, qui se n'és anat al concili, e parlem del senyor rei d'Aragon.

[EL REI EN JAUME A LIÓ]

24 Aprés quinze jorns que el senyor rei d'Aragó se fo partit de Montpesller e del rei de Castella, anà en lo dit concili.¹¹⁴ E con entrà per la ciutat del Lleó del Roine, com hi fo reebut fo gran cosa, que no hi romàs comte, rei ne baró ne cardenals, arquebisbes, bisbes, abats e priors, que no li eixissen a carrera a rebre-lo. E lo rei de Castella e sos fills li eixí un jorn abans que tots los altres.

E con fo davant lo papa, lo papa eixí fora la cambra e el besà, en la cambra, sus en la boca tres vegades e li dix:

—Fill e gamfonaner e defenedor de la santa Esgleia Romana, ben siats vós vengut.

E lo rei volc-li besar la mà, e no ho soferí. E tantost convidà ell e les sues gents a l'endemà, ço que no havia fet a negun rei que hi fos vengut. Sí que el dit senyor rei reebé més d'honor e de dons e de gràcies en aquell concili per lo pare sant e per los cardenals e per los reis que hi eren, que negun rei qui en lo dit concili fos vengut.

E així, lo dit concili començà con lo dit senyor rei d'Aragó hi fo. Mas d'açò que s'hi tractà ne s'hi féu no vull jo parlar, que no pertany a la matèria d'aquest

113. S'enllaça amb el que ha declarat en el cap. 1, això és, que el seu llibre "se fa a honor de Déu e de la sua beneita Mare e *del casal d'Aragó*".

114. Es tracta del Concili Lugdunense II, convocat pel papa Gregori X. Però Muntaner s'equivoca, perquè Jaume I ja havia assistit al concili, quan hi va anar el rei de Castella. Jaume hi fou pel maig de 1274. Vegeu *Llibre dels Feits*, § 525 i seg. i les notes corresponents.

llibre, salvant que el dit senyor hi acabà e hi endreçà tot ço que de boca demanà, en tal manera que alegre e pagat hi anà e alegre e pagat hi estec, e ab gran alegre se'n tornà en la sua terra, sa e alegre ab molt plaer.¹¹⁵

[EL REI CASTELLÀ VOLIA ÉSSER EMPERADOR D'ESPANYA]

Mas del rei de Castella vos he aitant dir que hi era anat per ço com cuidava ésser emperador d'Espanya,¹¹⁶ que anc res no hi poc recaptar, ans se n'hac en tornar en sos regnes. E, al tornar que fo en Castella, així mateix lo senyor rei d'Aragó li féu tota sa messió, aitant con anà per sa terra, e molt mills e ab major abundància que no havia fet al venir. Mas no tornà per aquelles parts on era entrat, ans se'n tornà per Lleida e per Aragon;¹¹⁷ e així seria molt llong d'escriure les honors que li foren fetes. E així ell fo tornat en Castella ab la reina e sos infants, on hagren gran plaer e gran goig los seus sotsmeses con l'hagren cobrat.

D'aquí avant lleixar-vos he lo rei de Castella, qui és en sa terra ab la reina e sos infants, e tornaré al senyor rei, En Jacme d'Aragó.

25 Quan lo senyor rei En Jacme d'Aragó hac acompanyat lo dit senyor rei de Castella entrò fo fora de son regne, e el dit senyor rei de Castella e la reina e sos infants se foren agraciats del dit senyor rei En Jacme d'Aragó, e ell los hac donat, així com a pare, la llur benedicció, anà visitant tots sos regnes e ses terres en manera de pendre comiat, per ço com lo romanent de sa vida volia fenir a honor de Déu e a exalçar la santa fe catòlica, així com havia fet en son jovent. E ab bell cor ell se n'anà en el regne de València, que anàs sobre el rei de Granada e que el gitàs de terra, en tal manera que el nom de Déu e de madona santa Maria hi fos exalçat e beneit.

[CORTS ALS REGNES. JUREN ELS INFANTS PER SUCCESSORS DEL REI JAUME]

E con ell hac visitades totes les sues terres e demanà e veé lo bon regiment que sos fills havien fet e faïen, fo molt alegre e pagat e lloà e beneí Déu con tan bons fills li havia donats. E manà ses corts en Arago, a Saragossa; e aquí foren ajustats barons, mainaders, prelats, cavallers, ciutadans e hòmens de viles. E con tota la cort

115. Cf. amb el *Llibre dels Feits*, *loc. cit.*, on les coses són presentades molt diferentment.

116. Del que sabem que es va tractar en el Concili és de la qüestió del títol imperial d'Alemanya (vegeu ANTONIO BALLESTEROS, *Alfonso X emperador (electo) de Alemania*, Madrid, 1918). [Cf. sobre el fracàs d'Alfons X en l'intent d'aconseguir el suport papal a les seves pretensions a l'Imperi romanogermànic: C. de AYALA MARTÍNEZ, *Alfonso X: Beaucaire y el fin de la pretensión imperial*, "Hispania", 165 (1987), p. 5-35, i M. GONZÁLEZ JIMÉNEZ, *Alfonso X el Sabio*, p. 283-286. M. T. F.]

117. Vegeu les *op. cit.* de Ballesteros, especialment l'*Itinerario*.

fo ajustada, ell los preïcà e los dix moltes bones paraules e raons, e manà que jurassen lo senyor infant En Pere per rei d'Aragon e per senyor, e la senyora reina Constança, muller (de què us he ja parlat),¹¹⁸ per reina. E així con ell ho juraren tuit ab gran alegre e ab gran plaer. E, si en la dita cort hac joia ne festa, no m'ho cal dir, que cascuns vos ho podets pensar.

E con lo dit senyor rei En Pere fo jurat, e madona la reina, vengueren tuit en València, e així mateix aquí lo senyor rei féu corts en semblantment ajustar, e juraren-lo que fos rei de València, e la reina atretal. Puis anaren-se'n en Barcelona, e així mateix lo senyor rei manà corts a Barcelona e féu jurar lo senyor rei En Pere comte de Barcelona e senyor de tota Catalunya, e així mateix madona la reina per comtessa.

E, fet tot açò, heretà e féu rei de Mallorca, de Menorca e d'Ivissa lo senyor infant En Jacme, fill seu, e comte de Rosselló, de Conflaent e de Cerdanya e senyor de Montpesller; e madona Esclarmunda, muller sua, així mateix per reina e per comtessa dels dits llocs e dona de Montpesller.¹¹⁹

E con tot això fo complit, ab la gràcia de Déu, ell tornà-se'n en el regne de València per l'enteniment que davant vos he contat, que volia que el romanent de sa vida despesés en créixer e en multiplicar la santa fe catòlica e abaixar e abatre la fe de Mahomet.

[MALALTIA DEL REI]

26 E con fo en la ciutat de València estec deportant, alegrant si mateix, e anava a caça e a deportes, sí que així caçant anava visitant tots los castells e viles del regne. E con fo a Xàtiva, així com Déu venc en plaer, malautia de febre li venc. E fo molt malalt, que no es podia llevar; e tots los metges n'estaven en mala opinió, e senyaladament per ço com ell havia més de vuitanta anys;¹²⁰ e així la persona qui és vella ja sabets que no pot haver aquell reveniment que ha un jove, no per tant que neguna hora no fo que ell no fos en bon seny e en sa bona memòria.

[REVOLTA DELS SARRAÏNS DE VALÈNCIA]

E estant que ell estava així malaut, los sarraïns del regne ho saberen, que ab ell eren en guerra, e entraren més de mil hòmens a cavall e gran res de peu entrò sus a Alcoi. E ab aquella entrada trobaren-se ab En Garcia Ortiz, qui era tinent lloc de

118. Més amunt, cap. xi.

119. La veritat és que no tenim notícia de la celebració de totes aquestes Corts de què parla Muntaner i del traspàs de la corona als seus fills, que no va tenir lloc sinó estant ja greument malalt (vegeu *Llibre dels Feits*, § 565, i les notes corresponents).

120. Exageració notable: Jaume I no tenia, quan va morir, sinó seixanta-vuit anys.

procurador en lo dit regne; e combateren-se ab ell e ab bona companya que el dit Garcia Ortiz tenia, ço era tro a dos-cents hòmens a cavall e cinc-cents peons. A Déu plac que en aquellencontre morí lo dit Garcia Ortiz e gran res de sos companys. ¹²¹ Així que el senyor rei En Jacme, estant en son llit, sabé açò e cridà:

—Tost amenats-me mon cavall e aparellats mes armes, que jo vull anar contra los traïdors de sarraïns qui es cuiden que jo sia mort. No s'ho cuiden! Que ans los destroviré tots!

27 E la volentat portava'l tant contra ells, que ab la fellonia volc-se dreçar al llit; mas no poc. E llavors ell llevà les mans a Déu e dix:

—Ah, Senyor, per què us plau que en aquest punt jo sia així despoderat? Ara tost, pus llevar no em pusc, isca tost la mia senyera e fets portar mi en una anda entrò siam ab ells, que no em pens pus que jo sia ab los malvats ne ells vegem l'anda on jo jaga que tantost no es meten en vençó, e així haurem-los tots morts o preses.

E així com ell ho manà, així es féu. Mas, abans que ell fos ab ells, lo senyor rei En Pere, son fill, se fo cuitat e ferí entre ells; e la batalla fo molt aspra e cruel, e no era meravella, que a un crestià que hi hagués hi havia quatre sarraïns.

[VICTÒRIA DE L'INFANT PERE]

Emperò lo dit senyor rei En Pere brocà així fermament entre ells que els mes en vençó; emperò perdé-hi dos cavalls, e dues vegades descavalcaren cavallers seus que li donaren llurs cavalls, e ell muntava en ells, e ells romanien a peu. Així, que els sarraïns foren aquell dia tots morts e preses. Així, con los crestians llevaven lo camp, la senyera del senyor rei En Jacme aparec en l'anda en què el portaven.

E lo senyor rei En Pere, son fill, fo molt despagat per ço con hac paor que al senyor rei, son pare, no faés damnatge aquell afany. E brocà e venc envers ell e avallà e féu posar l'anda en terra e aturà la senyera e besà'l los peus e les mans, en plorant, a son pare, e dix-li:

—Ah, pare, senyor, què és açò que vós havets fet? Com no us pensàvets que jo tenia vostre lloc e que vós no hi fariets fretura?

—Fill —dix ell—, no em digats això. Mas què és dels malvats sarraïns ?

—Pare, senyor, que Déus e la vostra bonea e bona ombra e ventura los ha tots vençuts, que tots són morts e preses.

—Fill, és veritat així com vós deïts?

—Pare, senyor, hoc.

121. Sobre aquesta desfeta dels cristians, vegeu DESCLOT, cap. LXVII i les notes corresponents. També *Llibre dels Feits*, § 557. [Sobre Garcia Ortiz d'Azagra: J. V. CABEZUELO, *Poder público*, p. 59-61. M. T. F.]

E llavors ell llevà les mans envers lo cel e féu moltes gràcies a nostre Senyor, ver Déus, e besà tres vegades son fill en la boca e li donà moltes vegades la sua benedicció.¹²²

28 E con lo dit senyor rei En Jacme hac vist açò, e fetes moltes gràcies a nostre Senyor, tornà-se'n a Xàtiva, e lo rei En Pere, son fill, ab ell. E, con foren a Xàtiva, veérets d'una part molt gran alegre fer de la victòria que Déus los havia donada, e d'altra part estaven despagats del senyor rei En Jacme, que veïen tan cuitat.

Emperò fo acord del senyor rei En Pere, son fill, e dels barons e prelats, cavallers, ciutadans e hòmens de la vila de Xàtiva e d'altres viles, que ab aquell confort e alegre que el senyor rei En Jacme havia de la batalla, que el portassen a la ciutat de València. Sí que així fo acordat e així se complí.¹²³

[MORT DEL REI JAUME]

E con fo en la ciutat de València, on tota la ciutat era eixida a carrera, al Reial aportaren-lo, e aquí confessà moltes vegades e combregà, e puis lo peroliaren; e molt devotament pres tots los sacraments de santa Esgleia davant dits. E con ho hac fet, ab gran alegre que hac ab si mateix con veé la bona fi que Déus li havia atorgada, féu apellar los reis, sos fills, e aquells néts, que hi eren, seus; e a tots donà sa benedicció e els adoctrinà e els pregà. E ab son bon seny e ab sa bona memòria, comanant tuit a Déu, comanant si mateix, ab les mans encroades posant sobre son pits, dix l'oració que nostre Senyor, ver Déus, Jesucrist, dix en la creu. E con l'hac dita, l'ànima se partí del seu cors e se n'anà en Paraís, a sis dies a l'eixida de juliol de l'any mil dos-cents setanta-sis, ab gran alegre e ab gran pagament.¹²⁴

E lleixà que el seu cors fos portat a l'orde de Poblet, qui és enmig de Catalunya, de monges blancs.¹²⁵

[L'ENTERRAMENT DEL REI JAUME]

E els dols e els plors e els plants e els crits començaren per tota la ciutat, que no hi romàs ric hom, mainader ne cavaller, ciutadà, dones e donzelles, que tuit

122. Tot aquest episodi és llegendari, si bé és certa la intervenció decisiva de l'infant Pere (vegeu SOLDEVILA, *Pere el Gran*, III, p. 409 i seg.).

123. El rei Jaume va partir de Xàtiva el dia 28 de juny de 1276, i després va aturar-se a Alzira fins al 3 de juliol, que va prosseguir el viatge cap a València.

124. Els sis dies a l'eixida de juliol no és el 6 de juliol com s'ha interpretat a vegades, sinó el 26 de juliol.

125. La ubicació enmig de Catalunya és només aproximada.

anaven darrere la senyera e l'escut seu, e deu cavalls a qui hom havia tolt la coa. E així anaven tuit plorant e braidant; e aquest dol durà en la ciutat quatre dies.¹²⁶

E puis tots aquells qui eren honrats acompanyaren lo cors, e en cascun castell, vila o lloc on venien, així com d'abans lo solien reebre ab grans balls e ab grans alegres, així el reebien ab grans plors e crits e plants. Sí que ab aital dolor com oïts lo cors fo portat a l'orde de Poblet.¹²⁷

E con fo lla, foren venguts arquebisbes, bisbes e abats, priors, abadesses, prioresses, hòmens d'orde, comtes, barons, mainaders, cavallers, ciutadans, hòmens de viles e hòmens de totes condicions, de totes les sues terres: així que a sis llegües lluny, per viles ne per llocs no podien caber. E aquí foren los reis, sos fills, e les reines e els néts e les nètes qui nats eren. Què us diré? Que tant era la congregació de la gent, que enfenitat era, així que no es trobà que anc tan grans gents fossen ajustades null temps a sebollir negun senyor.

E aquí, tots ensems, ab grans professons e ab moltes oracions, e grans plors e plants e crits, ell fo enterrat. Déus, per la sua mercè, haja la sua ànima! E així és ma fe que ell sia ab los sants en Paradís. Amén. E açò devem cascuns creure.

E con açò fo fet, cascuns dels reis se n'anaren en llurs terres, e els comtes e els barons e altres gents atretal.

[ELS ANIVERSARIS DEL REI JAUME]

E podem ben dir la conclusió d'aquest senyor: que bona fo anc nat, e ben perseverà, e en la fin fo mellor. E plau-me açò que els pobladors de Mallorca ordonaren: que tots anys, lo jorn de Sent Silvestre e de Santa Coloma,¹²⁸ que fo presa Mallorca per lo dit senyor rei, se fa professó general en la ciutat ab la senyera del dit senyor rei; e en aquell dia pregunuen tuit per sa ànima, e totes les misses

126. [El ritual funerari de "córrer les armes" dels nobles i dels reis difunts consistia a fer desfilar algun escuder, que portava l'escut del difunt cap per avall i arrossegava la seva senyera, mentre que els seus cavalls desfilaven també amb la cua tallada. Sobre aquest ritual, d'origen romà, cf. Francesca ESPAÑOL, *El "córrer les armes". Un aparte caballeresco en las exequias medievales hispanas*, "Anuario de Estudios Medievales", 37/2 (2007), p. 867-905; l'autora comenta aquest fragment de la *Crònica de Muntaner* i alguns altres textos i presenta diverses representacions d'aquest ritual. M.T.F.]

127. El trasllat a Poblet no va tenir lloc fins a mitjan maig del 1278. [R. HOMER, *Actitudes ante el tiempo*, p. 168-169, assenyalava que l'afirmació de Muntaner, poques línies després, que creu que el rei Jaume és entre els sants al Paradís expressa el seu desig que la dinastia catalanoaragonesa compti amb un rei sant que la lligui amb l'espai celestial. Recorda que la canonització del rei Lluís IX de França havia estat celebrada només vint-i-sis anys abans que ell comencés a escriure la seva crònica i que la canonització de Lluís d'Anjou o de Tolosa era més recent encara, del 1317. M. T. F.]

128. 31 de desembre, aniversari de l'assalt a la ciutat de Mallorca. [Aquesta festa, la Festa de l'Estendard, encara perdura: Antoni QUINTANA I TORRES, *La Festa de l'Estendard. Cultura i cerimonial a Mallorca (segles XIV-XX)*, presentació de Joan F. Mira, Catarroja-Barcelona, Afers, 1998 (Recerca i pensament, 5). M. T. F.]

qui es canten en aquell dia per la ciutat e per tota l'illa se canten per ànima del dit senyor rei e que Déus sal e guard los deixendents seus e los do victòria e honor sobre tots llurs enemics.

Per què suplicaria a mon senyor, lo rei d'Aragó, que fos de gràcia e de mercè sua que ordonen ab los prohòmens de la ciutat de València que el dia de Sent Miquel¹²⁹ tots anys se faés professó general en València per l'ànima del dit senyor rei, e Déus cresqués e melloràs tots temps los seus deixendents e els donàs victòria e honor sobre tots llurs enemics, per ço con la ciutat fo presa la vespra de Sent Miquel per lo dit senyor rei En Jacme; e que tots los preveres de la ciutat de València e hòmens d'orde que hi cantassen misses aquell dia per ànima del dit senyor rei e per la dita raó. E, encara, que ordonassen lo dit senyor rei e els dits prohòmens de la ciutat que l'endemà se faés caritat general per tots temps; e així cascuns faran bé que s'hi esforcen als mills que poran, e hauran-ne grat de Déu e honor en aquest món. E majorment con caritat no es faça neguna en la ciutat de València, e en totes les altres ciutats del món se fa, e Déus creix-ne llurs béns e els multiplica.

[REGNAT DE PERE II]

29 Com lo dit senyor rei En Jacme fo passat d'esta vida, lo dit senyor infant En Pere, fill seu, e el dit senyor infant En Jacme, així mateix fill seu, se coronà cascun rei: ço és a saber, que el senyor infant En Pere anà a Saragossa e aquí aplegà ses corts, e posaren-li la corona del realme d'Aragó ab gran solemnitat e ab gran alegre e ab gran festa.¹³⁰ E, si us volia dir los dons e les gràcies que s'hi faeren, llong seria de recontar.

E con la coronació sua fo feta en Aragó venc-se'n en la ciutat de València; e així mateix faeren-li corts molt grans que s'hi faeren, e hi vengren de Castella e de totes parts gents, qui reeberen d'ell grans dons e grans gràcies; e reebé la corona del realme de València.

E après anà-se'n a la ciutat de Barcelona, on així mateix féu grans corts e hi foren diverses gents. E reebé ab gran glòria e ab gran alegre la garlanda, d'on fo coronat comte de Barcelona e senyor de tota Catalunya.¹³¹

129. La ciutat de València va retre's la vigília de Sant Miquel, o sigui el 28 de setembre. [València també rememora la seva conquesta per Jaume I des del segle XIV, però no el dia de la rendició de la ciutat, com volia Muntaner, sinó el dia de l'entrada solemne del rei a la ciutat, el 9 d'octubre: Rafael NARBONA VIZCAINO, *El nou d'octubre. Ressenya històrica d'una festa valenciana (Segles XIV-XX)*, València, Consell Valencià de Cultura, 1997. M. T. F.]

130. La coronació tingué lloc en novembre de 1276 (SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2ª part, vol. I, p. 20).

131. El comtat de Barcelona comprenia, en efecte, tot Catalunya.

[ELOGI DE CATALUNYA]

E nengú no es pens que en Catalunya sia poca província, ans vull que sàpia tothom que en Catalunya ha comunament pus ric poble que negú poble que jo sàpia ne haja vist de neguna província, si bé les gents del món la major part los fan pobres. Ver és que en Catalunya no ha aquelles grans riqueses de moneda de certs hòmens senyalats, que ha en altres terres; mas la comunitat del poble és lo pus benanant que poble del món, e qui viuen mills e pus ordonadament en llur alberg ab llurs mullers e llurs fills que poble qui en el món sia.

D'altra part, vos diré cosa de què us meravellarets, emperò, si bé ho encercats, així ho trobarets: que d'un llenguatge solament, de negunes gents no són tantes com catalans. Que, si volets dir castellans, la dreta Castella poc dura e poc és, que en Castella ha moltes províncies qui cascun parla son llenguatge, qui són així departits com catalans d'aragoneses. E, si ben catalans e aragoneses són d'un senyor, la llengua no és una, ans és molt departida.¹³² E així mateix trobarets en França e en Anglaterra e en Alemanya e per tota Itàlia e per tota Romania: que els grecs qui són de l'emperador de Costantinoble són així mateix moltes províncies, així com de la Morea e del realme de l'Arta e de la Blaquia e del realme de Salònic e del realme de Macedònia e del realme del Natolí e d'altres províncies moltes, en les quals ha aital departiment de los llenguatges com ha de catalans a aragoneses. E així mateix de les altres províncies del món; com jamés no ha tartre al món qui facen res de ses mans, ans hostegen tots temps e van ab llurs mullers e ab los infants hostejant; e diu-se que tartres són molta gent, e no ho són, mas per ço paren molts con sonmeten moltes nacions altres del món. E així podets pensar, si els catalans faïen atretal, sí serien molt més que ells: jo us dic que sí serien dos tants.

E així jo us he dita cosa dels catalans que és vera veritat. E seran molts qui se'n meravellaran e ho tendran en faulta, però què es vullen se'n diguen, que així és la veritat.

Aprés, con lo senyor rei En Pere hac reebudes les corones e ab la gràcia de Déu fo rei coronat, anà visitant ses terres.

[PAU INTERIOR]

Segurament pot hom bé dir d'ell que no fo anc senyor qui ab tan poques morts com ell donà per justícia, fos més temut ne tant dubtat per ses gents. Que en així aportà en tal pau tots sos regnes, que ab lo sac dels florins e de les dobles podien anar los mercaders e tot altre hom per tota sa terra salvament e segura.

132. Distinció taxativa entre el català i l'aragonès com a llenguatges.

[CORONAMENT DE JAUME II DE MALLORCA]

E així mateix lo senyor infant En Jacme anà a Mallorca e coronà's rei de Mallorca ab gran alegre e gran festa que en faeren les sues gents. E puis venc en Rosselló e a Perpenyà e pres la garlanda de tres comtats, ço és a saber, de Rosselló, de Cerdanya e de Conflaent. E llavors ell féu grans corts, que hi foren gran res de barons de Catalunya e d'Aragon e de Gasconya e de la Llenguadoc. En aquella cort hac molts rics dons donats. E puis anà-se'n a Montpesller. Així mateix pres e entrà en possessió de la senyoria de Montpesller e de la baronia.

E, con tot açò fo fet, cascun d'ells regnà en son regne ab gran vertut e veritat e ab gran dretura e a plaer de Déu e de llurs pobles, e ab vera justícia.

[EL TRIBUT DE TUNIS]

30 Ara tornaré a parlar del senyor rei En Pere.

Lo senyor rei En Pere anà visitant sos regnes e les sues terres totes. Sí que s'esdevenc que fo a Barcelona e pensà's que a ell era mester que hagués lo traüt de la casa de Tunis e que, pus que era mort lo Mostansar (que fo lo mellor sarraí del món après lo Miramamolí de Marrocs, e après Saladí, soldà de Babilònia), que de tot en tot a ell no era bon que lleixàs lo dit traüt. E apellà a consell gran res de son consell e assenyalamment lo noble En Corral Llança, e davant tots ell li dix:

—En Corral, ja sabets que vós anàs demanar lo traüt l'altre any a Tunis con lo Mostansar fo mort, qui era gran amic del nostre pare; e sabets que el dit traüt no ens han tramès, ans par que ens ho tenguen en vil. E així és mester que nós los façam dolents e que els mostrem lo nostre poder; que nós nos havem posat en cor que desposem aquest rei qui hi és, e que hi metam Mirabussac, son frare, rei e senyor. E complir-hi hem justícia e farem gran honor tots temps a la casa d'Aragon, que pusca hom dir que nós hajam mes rei en Tunis; per què és mester que es faça.

—Senyor —dix En Corral—, digats, doncs, lo tractament aquest per què l'havets mogut ne per què ho volets fer ne complir, per ço que tuit sàpien la raó complidament. E con nos ho hajats dit, cascuns dir-vos hem ço que ens parrà a honor vostra.

E lo senyor rei En Pere dix:

—Ben deïts. Jo vull que sapiats que el Mostansar, així con davant vos he dit, fo gran amic del rei, nostre pare, e li trametia tots anys son traüt e moltes joies. Ara és veritat que ell és mort, que fill negun no hi ha romàs, mas ha-hi romàs dos frares seus: la un qui ha nom, ço és lo major, Mirabussac, e lo menor, Miraboaps. E el dit Mirabussac, germà major, havia tramès, ab grans hosts de crestians e de sarraïns, envers lo Llevant per fer peitar les terres, e en Tunis era romàs Miraboaps. E con lo Mostansar fo mort, qui hac lleixat lo regne a Mirabussac, Boaps, qui

era en Tunis, sens que no esperà son frare, se llevà rei de Tunis falsament e malvada. E con Mirabussac sabé la mort de son frare rei vén-se'n envers Tunis; mas, con Boaps sabé que son frare venia, tramès-li a dir que, aitant con cara havia la sua vida, que no s'hi acostàs, con degués saber que, si ho faïa, que ell li llevaria la testa. E així Mirabussac tornà-se'n a Capis e lla ell estec, e està encara, que no es sap què es faça. Per què farem gran bé que ajudem a la dretura e senyaladament que es complezca la volentat del Mostansar. E així nós farem armar deu galees, e volem que vós, En Corral, ne siats capità e major. E dretament irets-vos-en a Capis e portarets vostres cartes a Mirabussac e a Ben Margan e a Ben Acia e a En Bàrquet, qui són, aquests tres, los majors barons qui són en Frequia, e ab major poder, e són hòmens qui són molt obligats a nós per ells mateixes e per llurs pares, a qui lo senyor rei, nostre pare, féu fer grans dons al Mostansar, rei de Tunis, qui mort és; per què ells faran tot ço que nós los manarem e vós direts-los de part nostra. E ordonarets ab ells que ab tot llur poder vagen per terra ab Mirabussac davant Tunis, e vós irets-vos-en primer ab les galees al dit port de Tunis e barrejarets tot lo dit port e pendrets totes les naus e els llenys qui hi seran de crestians e de sarraïns, e així mateix pendrets totes quantes n'hi vendran. E així destrenyerets la ciutat de viandes, en així que negun refrescament no poran haver per mar. E així mateix, secretament, portarets cartes que trametrets a la major part dels moats. E con aquells de la ciutat veuran lo gran destret que soferran de viandes, rebel·lar s'han contra Boaps, e senyaladament que vós los trametats a dir que null temps deu galees nostres, e més, no partiran del dit port tro que hagen reebut per rei e per senyor Mirabussac, qui deu ésser rei e senyor. E, així con jo he pensat, així es complirà, ab la volentat de Déu.

Sí que lo dit En Corral Llança e tots los altres del consell dixeren que molt era ben dit e ben dictat, e que lloaven al senyor rei que així es faés.

[EN CORRAL LLANÇA A TUNIS]

31 E tantost lo dit senyor rei En Pere féu armar en Barcelona cinc galees e altres cinc en la ciutat de València. E pot hom ben dir que foren així bé armades, que compte podia hom d'elles fer de vint galees de totes altres gents. E con les dites galees foren armades e el dit En Corral se volc recollir, anà pendre comiat del senyor rei, qui era en la ciutat de Lleida. E lo dit senyor ordonà-li les cartes que devia portar e li ordonà sos capítols de tot ço que devia fer.

E entre les altres coses qui eren en los dits capítols eren aquestes: que tantost con se seria vist ab Mirabussac e ab En Margan e ab Ben Acia, ab En Bàrquet e ab los moats qui eren a Capis, n'hauria ordonada l'entrada de Tunis, que ell presés sagrament del dit Mirabussac e confirmació dels altres ab sagrament e homenatge, en què prometés que tantost com seria rei de Tunis, que li pagàs tot lo traüt

qui destrò a aquell temps li fos degut; e que d'aquí avant per tots temps la casa de Tunis fos tenguda de donar lo traüt a qualque fos rei d'Aragon e comte de Barcelona; e que açò fermassen los moats tots. D'altra part, que tots temps l'alcaid major qui en Tunis seria sobre los crestians fos ric hom o cavaller natural del dit senyor rei d'Aragon, e que el senyor rei d'Aragon lo hi mesés e el ne pogués gitar e mudar tots temps a sa volentat. E que, en tot lloc on hostejassen, portassen la senyera ab lo senyal del senyor rei d'Aragó, sia que hostejassen ab lo rei o per ells mateixos; e que tots fossen tenguts de guardar aquella senyera així con aquella del rei de Tunis. E, encara, que el gabellot de la gabella del vi, qui és gran ofici, fos català, e que el senyor rei d'Aragó l'hi pogués metre, per ço com la meitat del dret de la dita gabella devia ésser, e deu, del senyor rei d'Aragó. D'altra part, que el senyor rei d'Aragon hi degués metre cònsol en poder del qual faessen dret tots los mercaders catalans e patrons de naus e mariners qui venguessen en Tunis e en tot lo regne; e que així mateix n'hagués altre a Bogia.

E totes aquestes coses e altres moltes franquees, qui estan totes en cartes, promès e atorgà llavors lo dit Mirabussac al dit senyor rei d'Aragó e a ses gents. E així ho confirmà e ho féu fermar, con féu dins Tunis rei e senyor.

E així, lo dit Corral ab les cartes e capítols partí's del senyor e anà's recollir en València en les cinc galees. E puis anà a Barcelona, on trobà les cinc galees altres. E així recollí's ab la gràcia de Déu, en aquella hora e en aquell punt, que complí tot ço que el dit senyor En Pere li havia manat e encara molt més. Què us diré més? Que ell mes lo dit Mirabussac per rei e per senyor en Tunis, en així que en aquella manera que el senyor rei En Pere hac dictat. E féu aitant més: que, con ell entrà ab la senyera del senyor rei en Tunis, no la volc metre per lo portal, ans la mes sobre la torre del portal. E puis, con açò hac fet, confirmà tots los capítols així com damunt és dit, ab lo traüt tot complidament e ab moltes joies riques e honorades, ultra lo traüt, que el rei de Tunis trametia al senyor rei d'Aragon. E sí se n'anà batent per tota la Barbaria estrò a Cepta, e pres moltes naus e llenys e tarides de sarraïns; així que jamés null hom no poc fer mills sos afers.¹³³

E ab aquell guany ell se'n tornà en Catalunya, e atrobà lo senyor rei en la ciutat de València, on lo dit senyor rei lo reebé ab bona cara e ab bona volentat. E de l'haver que aportà e de les joies, lo senyor li'n féu bona part a ell e a tots aquells

133. [El califa al-Mostancir, de Tunis (el Mostansar de Muntaner), havia estat succeït pel seu fill, el califa al-Uathiq (el Miraboaps de Muntaner, que no era pas germà de difunt). Un germà d'al-Mostancir, Abu-Ishaq, el Mirabussac de Muntaner, aspirava efectivament al tron i es trobava a Gabès (Capis segons Muntaner); Conrad Llança l'ajudà a destronar el seu nebot, tal com volia Pere el Gran, per tal d'obtenir que pagués un tribut anual i reconegués una certa sobirania del rei Pere el Gran; però un cop hagué aconseguit el tron, Abu-Ishaq oblidà les promeses anteriors i tampoc volgué pagar el tribut; "Ben Margan" era un cap de Trípoli anomenat Murgim ben Sabir, mentre que "Ben Acia" i "en Bàrquet" podrien ésser els germans ben Muzni, de Biskra: Ch. E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane et le Maghrib*, p. 242-244. M.T.F.]

de les galees; e havien tant guanyat en lo viatge, que, ab ço que el senyor rei los donà, foren rics e benanants.

E així veus nostre Senyor qual bon començament féu al senyor rei depuis que fo coronat.

Ara lleixaré a parlar d'ell, que bé m'hi sabré tornar con lloc e temps serà, e parlaré de l'emperador Frederic e de sos fills, per ço con cové a la nostra matèria.

[L'ESGLÉSIA I L'IMPERI]

32 Veritat és que l'emperador Frederic fo lo pus alt hom de sang, del món, e el pus savi e el millor de tots fets; e fo elet en Alemanha emperador ab concòrdia e ab volentat del sant pare apostoli, e fo elet lla on eléger se devia e per aquells qui eléger se devia, e puis confermat a Milan e en Roma per lo pare sant apostoli e per tots aquells a qui es pertanyia de confermar. E fo plenament en possessió, e legítimament, de tot ço que tanyia a l'emperi.

E així com a Déu plau que en aquest món null hom complidament no pot haver goig ne plaer complit, per obra del diable moc-se entre ell e el papa discòrdia; e de qual part venc lo tort, no tany a mi que ho diga, per què no us en diria res. Mas lo treball e la guerra cresqué e multiplicà entre la santa Esgleia e l'emperador, e açò durà molt de temps.

E puis, per avant pau se féu entre la santa Esgleia e ell, ab covinença que ell passàs en Ultramar per conquerir la Santa Terra e que fos cap e major de tots los crestians qui dellà mar eren ne hi vendrien, e que l'emperi se tengués en la sua senyoria e al seu manament.

E sobre aquesta pau ell passà en Ultramar ab gran poder e féu molt de bé e guanyà ciutats e llocs, que tolç a sarraïns. E com lla hac estat llong temps, hac-se'n a tornar de ça mar, per colpa ne de qui ne per qual raó, així poc vos ho diria, si bé ho cercats. Sí que, con fo tornat de ça mar, la guerra tornà de la santa Esgleia e d'ell, ço és a saber, guerra ab los regidors de la santa Esgleia. E així mateix vos dic que no sabrets la colpa d'esta guerra, de mi, per què venc ne per qui: no és dat a mi que ho deja parlar.¹³⁴ Què us diré? Que tant durà la guerra com ell visqué.

134. Encara que Muntaner, amb la irònica bonhomia d'aquestes repeticions, esquiva de donar la seva opinió, prou es veu que considera la culpa com a provinent del sant Pare. [Sobre l'emperador Frederic II i el seu regnat cf. la traducció italiana de l'obra d'Ernst H. KANTOROWICZ, *Federico II imperatore*, Milà, Garzanti, 1976, o bé la versió francesa en el recull *Oeuvres: L'empereur Frédéric II. Les deux corps du roi*, a cura d'Alain BOUREAU, París, Gallimard, 2000; també són interessants: Pierre RACINE, *Federico II di Svevia. Un monarca medievale alla prese con la sorte*, Messina, Giuffrè ed., Milà, 1998. David ABULAFIA, David, *Frederick II: a medieval emperor*, London, Pimlico, 2002. Cf. també: Mariteresa FUMAGALLI BEONIO BROCHIERI, *Federico II. Ragione e fortuna*, Bari, Laterza, 2004, o BENOIST-MECHIN, *El emperador Federico II (1194-1250)*, Barcelona, Civilización DL, 1989. Pel que fa a la política italiana: Gina FASOLI, *Aspetti della politica italiana di Federico II*, Bolonya, Patron, 1966, i Pierre

E con morí lleixà tres fills, los pus savis e los mellors qui anc fossen romases de senyor negun, salvant del senyor rei En Jacme d'Aragó, de qui davant vos he parlat. E dels tres fills, féu hereu Corralí de ço que havia en Alemanya de son patrimoni; e l'altre féu rei e hereu de Sicília e de Principat e de Terra de Llabor e de Calàbria e de Polla e de Brus (així com davant vos he ja comptat), qui havia nom lo rei Manfrè; e l'altre fo rei de Sardenya e de Còrsega, qui havia nom Enç.¹³⁵

E en així, cascuns d'aquests tres senyors tengren llurs terres en gran fe e en gran dretura. Emperò los clergues tractaren que els poguessen desraïgar de tot quant havien, per la sentència que el pare sant havia donada contra llur pare, l'emperador;¹³⁶ e escometeren quants reis de crestians havia en el món, que pressessen la conquesta, e no trobaren negun qui pendre-la volgués, e senyaladament con lo sant rei Lloís de França, qui era en aquell temps en covinença e en gran amistat ab l'emperador Frederic, e així mateix lo rei N'Enduard d'Anglaterra, e així mateix lo rei de Castella, e així mateix lo rei En Pere d'Aragon, qui havia la filla del dit rei Manfrè per muller. E així mateix sobre aquest tractament estegren molt de temps, que no trobaren qui pendre-ho volgués.

E és veritat que en aquella saó lo rei Lloís de França havia un frare, per nom Carles, qui era comte d'Anjou; e dos germans havien dues germanes per mullers, filles del comte de Proença, qui era cosí germà del rei En Pere d'Aragó, pare del bon rei En Jacme.¹³⁷ E en vida del dit comte de Proença, lo rei Lloís de França pres

TOUBERT i Agostino PARAVICINI (dir.), *Federico II e le città italiane*, Palermo, Sellerio ed., 1994. Sobre l'expedició a Terra Santa: Filippo da NOVARA, *Guerra di Federico II in Oriente (1223-1242)*, a cura de Silvia MELANI, Nàpols, Liguori, 1994. M. T. F.]

135. Més amunt, cap. xi, Brus-Abruzzo. [L'hereu a la corona imperial fou Conrad IV, fill legítim, que fou succèit per Conradi, executat pels Anjou, malgrat que era un adolescent. Manfred era fill natural de l'emperador i de Bianca Lancia i fou legítim; es casà amb Beatriu de Savoia. vídua del marquès Manfred de Saluzzo, matrimoni del qual nasqué Constança, esposa de Pere el Gran; fou rei de Sicília des de 1257. Enzo o Enrico era un altre fill natural, també legítim; es casà amb Adelasia de Torres, hereva d'aquest judicat a Sardenya; per aquest motiu el seu pare creà per a ell el títol de rei de Sardenya, on visqué molt poc temps, ja que actuà a Itàlia com a legat del seu pare. Sobre la família cf. la bibliografia esmentada a la nota anterior i: Enrico PISPISA, *Il regno di Manfredi. Proposte di interpretazione*, Messina, Sicania, 1991. Alberto BOSCOLO, *La figura di re Enzo*, "Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università di Cagliari", xvii (1950). A. BOSCOLO i A. SANNA, *Libellus Iudicium Turritanorum*, Cagliari, 1957. Per a la genealogia familiar: L. L. BROOK, F. C. CASULA, M. M. COSTA, A. M. OLIVA, R. PAVONI, M. TANGHERONI, *Genealogie medioevali della Sardegna*, Cagliari-Sassari, Due D. Editrice Mediterranea, 1984, p. 204, 219 i 446-451. M. T. F.]

136. Sobre la posició de Muntaner en aquesta qüestió, vegeu F. SOLDEVILA, *Ramon Muntaner i els clergues*, "Rev. de Catalunya", 1938.

137. Sant Lluís i el seu germà Carles d'Anjou van casar-se, respectivament, amb Margarida i Beatriu, filles de Ramon Berenguer V de Proença, darrer comte provençal de la casa de Barcelona. Ramon Berenguer no era, però, cosí germà del rei Pere el Catòlic, sinó de Jaume I. [Jaume I intentà impedir el casament de la filla petita del comte de Proença i hereva del comtat amb Carles d'Anjou, que representava la pèrdua dels drets a Proença per a la dinastia barcelonina, que hi dominava des de l'època del comte Ramon Berenguer III: R. I. BURNS, *The loss of Provence. King Jame's raid to kidnap its*

sa filla major per muller. E con lo comte de Proença fo mort, romàs l'altra filla, e el rei de França tractà que l'hac lo comte d'Anjou, son frare, per muller, ab tot lo comtat de Proença; e així fo comte d'Anjou e comte de Proença.

E con aquest matrimoni fo feit, la regina de França hac gran desig que veés la comtessa, sa germana, e la comtessa així mateix havia gran desig que veés la regina. Així que, finalment, la reina tramès a pregar al comte e a la comtessa que con lo comte vendria en França al comtat d'Anjou, que hi amenàs la comtessa per ço que la pogués veer. E lo comte e la comtessa atorgaren-li-ho.

[EL COMTE D'ANJOU PROMET A LA COMTESSA DE FER-LA REINA]

E no anà a molt de temps que el comte amenà la comtessa a París, on era lo rei e la reina. E el rei e la reina per goig d'ells faeren aplegar grans corts e faeren venir comtes e barons, ab llurs mullers cascuns. E com la cort fo plena de comtes e de barons e de comtesses e de baronesses, lo seti fo feit de la reina solament per ella, e als peus d'ella fo feit seti per la comtessa, sa germana, e per les altres comtesses; sí que la comtessa de Proença féu tan dolenta, com sa germana la reina no la s'assegué de prop, que per poc no esclatà de dolor. E con hac un poc així estat, dix que mal li faïa lo cor e que se'n volia anar a la posada, en així que anc la reina ne negun no la poc aturar. E con fo a la posada gità's al llit e plorà e sospirà e féu gran dol. Lo comte, qui hac sabut que la comtessa se'n fo anada, que no hac esperat lo menjar, fo molt despagat, així con aquell qui l'amava més que negun senyor ne altre hom pogués amar sa muller. E anà-se'n a ella e trobà-la al llit plorant. E ell, tot enflamat de felonía, qui es pensà que alcú o alcuna li hagués dita alcuna cosa que li desplagués, besà-la e dix-li:

—Amiga, diats-me què és açò que havets, ne si neguna persona vos ha res dit que us desplaïa; que, si ho ha, sapiats que per cert que tantost vos en daré jo venjança, e sia quisvulla.

E la comtessa qui sabia que ell l'amava més que res del món, per ço que en aquell pensament no aturàs molt, dix-li:

—Senyor, pus m'ho demanats, dir-vos-ho he, que jo a vós res no tendria celat. Qual dona ha en el món que tan dolenta deja ésser com jo, que vui he presa la major deshonor que anc gentil dona prengués null temps? Vós sabets e sots cert que vós sots frare, de pare e de mare, del rei de França, e així mateix jo son sor, de pare e de mare, de la reina; e vui, que tota la cort era plena, la reina segué en son siti, e jo ab les altres comtesses seguí als seus peus, de què em tenc fort per dolen-

heïress (1245). Documenting a "legend", a Montpellier, la Couronne d'Aragon et les pays de Langue d'Oc (1204-1349), "Actes du XIIe Congrès d'Histoire de la Couronne d'Aragon", Montpellier, 1988, 3, p. 195-231. Sobre el darrer comte de Proença de la dinastia barcelonina cf. Thierry PÉCOUT, *Raymond Berenguer V. L'invention de la Provence*, París, Perrin, 2004. M. T. F.]

ta e per deshonrada; sí que encontinent vos prec que demà nos en tornem en nostra terra, que per res no m'hic vull aturar.

E sobre açò lo comte respòs-li:

—Ah, comtessa! No us tingats a mal això, que així és costuma que ab la reina no pot seure ne deu neguna, si no era regina. E així confortat-vos, que jo us jur per lo sacrament de santa Esgleia e per la bona amor que jo us he que, si jo son viu, que abans que sia passat un any, que vós haurets la corona en la testa; que serets reina e porets siure en lo siti de la reina, vostra sor. E d'açò us faç sacrament e us en bes en la boca.¹³⁸

E sobre açò la comtessa fo confortada, no per tant que la dolor no li isqué de son ventre, ans dins quatre jorns s'espegà e pres comiat del rei e de la reina e se'n tornà ab lo comte en Proença; de què fo molt despagat lo rei e la reina con tantost se n'anaren.

[EL COMTE D'ANJOU A ROMA]

E tantost con lo comte fo tornat en Proença ab la comtessa, féu armar cinc galees e anà-se'n en Roma al papa. E, con fo en Roma, el papa e els cardenals meravellaren-se con saberem que així era vengut, que res no n'havien sabut, no per tant que ab gran honor reberen-lo e li faeren gran festa. E l'endemà ell tramès al dit papa a dir que ajustàs son colligi, que ell los volia dir ço per què era vengut. E el papa ho féu així.

E con lo papa e els cardenals foren ensems trameteren-li a dir que vengués; e ell venc entre ells, e llevaren-se e faeren-li son seti bo e bell així com tanyia a aital fill de rei com ell era. E con tuit foren asseguts, començà així sa raó:

33 —Pare sant, jo he entès que vós havets aemprats tots los reis e fills de reis de crestians que presessen la conquesta del rei Manfrè, e tuit han-vos dit de no. On jo, a honor vostra e de santa romana Esgleia e de la santa fe catòlica, prenc la dita conquesta en aquella manera que vós la proferiets de donar als reis, e per açò hic son vengut, que no he demanat de consell mon frare, lo rei de França, ne negun altre, ne null hom no sap per què hic son vengut. E així jo, ab que del tresor de l'Esgleia vós me bastets, son aparellat que encontinent me metré a ordonar la dita conquesta, que en altra manera, pare sant, si no em bastava de moneda, jo no em poria res fer del meu poder; ne la mia riquesa no és tanta que en açò pogués bastar; e majorment que vós sabets que el rei Manfrè és un dels grans senyors del món e qui pus honradament viu e ab molta bona cavalleria; per què serà gran mester que ab gran poder ho comencem.

138. Muntaner aplica ací el costum feudal a la resolució d'una escena conjugal.

E lo papa llavors anà'l besar en la boca i dix-li:

—Fill de la santa Esgleia, ben sies tu vengut! Jo, de part de Déu, per lo poder de Déu qui m'és donat, per sant Pere i per sant Pau, te faç moltes gràcies de la proferta que m'has feta. E jo adés pos-te la corona del regne de Sicília e de tot quant posseeix lo rei Manfrè e te'n faç rei e senyor a tres generacions; e promet-te que et bastaré de moneda attanta com mester n'hages, del tresor de sant Pere, estrò la dita conquesta hages feta.

E així li fo atorgat aquell dia, qui fo dia maleït a ops de crestians; que per aquella donació assenyalada s'és perduda tota la terra d'Ultramar e tot lo regne del Natulí, que turcs han llevat a l'emperador de Costantinoble, e se n'és feta e es fa e es farà grans mortaldats de crestians; per què hom pot dir que aquell dia fo de plor e de dolor.

[CARLES ÉS CORONAT REI DE SICÍLIA]

E així lo comte eixí del consistori ab la corona en testa e altra corona que trasc en la mà, que el papa li donà que posàs a la comtessa con seria a Marsella, e que la coronàs reina. E li lliurà un cardenal, que féu legat del papa, qui de part del papa, ab lo rei Carles ensems, la li posàs al cap e la coronàs reina de Sicília. E així se complí.

E, con açò fo fet, pres comiat del papa. E el papa hac publicada aquesta donació e aquest coronament e lliurà molt tresor al rei Carles, e al cardenal, que no es partís d'ell. E el rei Carles tornà-se'n a Marsella, on trobà la comtessa, qui hac gran alegre e gran goig, e majorment con fo coronada reina.¹³⁹

E con tot açò fo feit, lo rei Carles e la reina sa muller entraren en França e vengueren a París. E les reines segren en un siti tota hora, de què fo molt alegre

139. Malgrat la manera com Muntaner presenta els fets, fou el papa, Innocenci IV, qui va oferir la corona a Carles d'Anjou (1252); però, aleshores, papa i príncep no van poder arribar a cap acord. Fou anys després (1262-1263), mitjançant treballoses negociacions, que el papa Urbà IV va arribar a acordar-se amb l'angeví. I els tractes foren closos per Climent IV, successor d'Urbà. Sobre tots aquest esdeveniments vegeu STERNFELD, *Karl von Anjou als Graf der Provenze*, Berlin, 1888. La coronació de Carles i Beatriu va tenir lloc a la basílica de Sant Joan del Laterà el 6 de gener de 1266. [Sobre Carles I d'Anjou, cf. la bibliografia indicada a la nota 385 de la Crònica de Desclot: P. HERDE, *Karl I. von Anjou*, Stuttgart, 1979. Jean DUNBABIN, *Charles I of Anjou. Power, Kingship and State-Making in Thirteenth-Century Europe*, Londres, Longman, 1998. Georges JEHEL, *Charles d'Anjou (1226-1285), comte d'Anjou et de Provence, roi de Sicile et de Jérusalem. Un capétien en Méditerranée*, Amiens, CAHMER-Laboratoire d'Archéologie et d'Histoire de l'Université de Picardie Jules Verne, 2005. Sobre l'expansió angevina: Charles E. DUFOURCO, *Les angevins dans le monde méditerranéen des alentours de 1260 aux alentours de 1340*, XI Congresso di Storia della Corona d'Aragona. *La società mediterranea all'epoca del Vespro* (Palerm, 1982), Palerm, Accademia di Scienze, Lettere e Arti, Relazioni, 1983, p. 167-183. G. L. BORGHESE, *Carlo I d'Angiò e il Mediterraneo. Politica, diplomazia e commercio internazionale prima dei Vespri*, Roma, École Française de Rome, 2008. M. T. F.]

cascuna. E, si elles hagueren alegre, lo rei de França hac gran desplaer d'açò que el rei Carles havia fet, així que, si ho pogués destolre, que ho fera volenters, no per tant que no poc fallir a son frare, ans li donà tot secors e ajuda que poc. E així mateix tots los barons de França li faeren ajuda, qui d'haver qui de persones, en tal manera que ell s'ajustà amb gran poder e venc contra lo rei Manfrè e li entrà en sa terra.

[BATALLA DE BENEVENTO]

34 E con lo rei Manfrè sabé que el rei Carles li venia dessús, així com aquell senyor qui era dels valents reis qui en el món fos, aparellà's e fo-li ab tot son poder a l'entrant de son regne; e vengueren a la batalla cascuns molt volenterosament. E segurament que el rei Manfrè haguera vençuda la batalla, si no fos lo comte de Casarta¹⁴⁰ e el comte de la Serra e d'altres barons seus, que, al ferir que havien la davantera, se'n passaren al rei Carles e vengueren contra llur senyor, lo rei Manfrè, així que les gents del rei Manfrè ne foren tots esmaiats. No per tant que el rei Manfrè de res no se n'esperdè, ans ferí valentment lla on veé la senyera del rei Carles; e la batalla, en aquell lloc on ambdosos los reis eren, fo molt cruel e fellona e durà del matí a vespre. E plac a nostre Senyor que el rei Manfrè hi morí. E con venc a la nit, que la sua gent veé que el rei Manfrè no trobaven, així com a desconfits anaren-se'n cascun fugent envers llurs país.

E així lo rei Carles hac lo regne. D'açò no vull pus dir com ne en qual manera, que no toca ne tany a la matèria que jo entén a parlar; mas aitant solament vos dic que ell fo senyor, après esta batalla, de Sicília e de tota l'altra terra. E açò fo en l'any de mil dos-cents seixanta-sis, a vint-e-set de febrer.¹⁴¹

[BATALLA DE TAGLIACAZZO]

35 E no anà a llong de temps que el rei Corral venc d'Alemanya ab grans gents, contra lo rei Carles, per venjar lo rei Manfrè e el rei Enç qui eren estat morts en la batalla.¹⁴² E així mateix combaté's a jorn cert ab lo rei Carles; e, així com a Déu

140. És el comte Ricard de Caserta, i hi ha indicis de la seva actuació traïdora en aquesta batalla.

141. Aquesta fou la cèlebre batalla de Benevento, que va tenir lloc a la plana d'aquest nom el dia 26 (no el 27 com diu Muntaner). Vegeu, per a la batalla com per als fets precedents, DESCLOT, caps. LIII-LVIII, i les notes corresponents.

142. El rei Corral és Conrad o Conradí, fill de l'emperador Conrad IV. Quant al rei Enç no és altre que el rei Enzo o Enzo, germà de Manfred. S'equivoca, però, Muntaner: el rei Enzo no va morir, ni tan sols va prendre part, a la batalla de Benevento. Rei de Sardenya, es trobava, feia anys, en dura presó, a Bolonya, en poder també de Carles d'Anjou, i en dura presó va morir. El nom Enzo o Enzo que li donen els italians prové del seu nom d'Enric, en alemany Heinrich. De Heinrich procedeix Heinz, diminutiu amb què era designat pels seus compatriotes. I de Heinz, italianitzant-ho, va aparèi-

plagué, la desconfita tornà sobre el rei Corral e ses gents. E lo rei Carles fo vencedor e llevà lo camp, e hac viu lo rei Corral; e, ab mal que li estec, tolç-li la testa a Nàpols,¹⁴³ d'on tots los prínceps del món e les altres gents li'n donaren gran blasme; emperò així es féu.

E així lo rei Carles, puis, no hac contrast en sa terra per negun, ne null hom no se'n mes en venjança a fer neguna, entrò que el rei En Pere d'Aragó, per honor de sa muller e de sos fills, se posà en cor que aquelles morts venjàs.

E d'açò lleixaré ara a parlar, cor bé hi tornaré con serà lloc e temps, e tornaré a parlar del senyor rei En Pere d'Aragon.

[LA MARINA CATALANA]

36 Lo dit senyor rei En Pere anà endreçant sos regnes e hac gran plaer d'açò que el noble En Corral Llança hac complit segons que ell li manà; que hac mes rei en Tunis, així com havets oït. E puis ell endreçà totes ses darassanes, així en València e en Tortosa e a Barcelona, que les galees esteguessen en cobert; e féu darassanals per tots los llocs on li paria que galees degué tenir.

E plauria'm fort que el senyor rei d'Aragó posàs son cor en ço que jo li diré: que quatre darassanals ordonàs en les sues marines, qui fossen darassanals sabuts; e els dos fossen per bona ordinació, e els altres per necessitat. Los dos de necessitat fossen la u a Barcelona e l'altre a València, per ço com són les dues ciutats en què ha major poder d'hòmens de mar, que en ciutat que ell haja. Les altres dues, de bona ordinació, fos la una a Tortosa, qui és noble ciutat e bona e és en frontera de Catalunya e d'Aragon,¹⁴⁴ e porien-s'hi armar vint-e-cinc galees que, entrò que

xer la forma Enzo o Enzo. Amb aquest nom era conegut i encara és el que preval en la història. Muntaner, catalanitzant-lo, va suprimir la *o*, i així va restar *Ens*, que en les edicions apareix *Eus*, segurament per una mala interpretació de la *n* per *u*. Sobre el personatge vegeu l'estudi d'ALBERTO BOSCOLO, *La figura di re Enzo*, "Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università di Cagliari". xvii, 1950. [Cf. abans la nota 135. M. T. F.]

143. Batalla de Tagliacozzo, 23 d'agost de 1268. Sobre aquests esdeveniments, vegeu DESCLOT, caps. LIX-LXIII i les notes corresponents. [Sobre la batalla de Tagliacozzo, cf. P. HERDE, *Die Schlacht bei Tagliacozzo*, "Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte", 25 (1962). Sobre Conrad: K. HAMPE, *Geschichte Konradins von Hohenstaufen*, Innsbruck, 1894. M. T. F.]

144. Sembla distracció de Muntaner: Aragó per València. O potser ho diu per la fàcil comunicació amb Aragó (cf. unes ratlles més avall). [En temps de Muntaner, ja hi havia bones drassanes a Barcelona, Tortosa i València, a més d'espais utilitzats com a drassana en altres llocs com Roses o Sant Feliu de Guíxols, bé que ignorem quins equipaments tenien. També n'hi havia a Mallorca. En moments de preparació d'estols també es construïen vaixells a altres llocs que no tenien drassanes però que comptaven amb mestres d'aixa i altres artesans especialitzats, com ara Torroella, Palamós, Tossa, Sant Pol, Tarragona i Peníscola. Els reis catalans mai no comptaren amb els recursos suficients per tenir les cent galeres d'una flota permanent que preconitzava Muntaner: M. T. FERRER i MALLOL, *Navegació, ports i comerç a la Mediterrània de la Baixa Edat Mitjana*, a *Actas V Jornadas internacionales de Arqueología subacuática. Comercio, redistribución y fondeaderos. La navegación a vela en el Mediterráneo*

fossen fora del riu, null hom no se n'apercebria; e semblantment a Cullera, on vendrien tots aquells del regne de Múrcia e d'Aragó e de Castella gran res, que null hom no en sintria, e armades e aparellades porien així en mar entrar.¹⁴⁵ Que, per veritat, jo no sé de príncep ne de rei tan bells dos darassanals ne tan secrets com seria aquell de Tortosa e de Cullera.

Per què, senyor rei d'Aragó, demanats als vostres hòmens de mar què els par d'açò que jo dic; que cert son que aquells qui raó han diran que jo dic veritat. Com al darassanal de Tortosa vendran tots temps de Catalunya e d'Aragó, e al darassanal de Cullera tots aquells del regne de València e de Múrcia e de les fronteres dels llocs que havets envers Castella. Sí que en cascun d'aquests llocs, ab cinc milia lliures farets un bell darassanal. E en cascun d'aquests darassanals podets tenir vint-e-cinc galees, e puis a Barcelona altres vint-e-cinc; e en el darassanal de la mar de València, altres vint-e-cinc; e així podets tenir cent galees aparellades, con ops vos sia, contra vostres enemics. Mas les vint-e-cinc de Tortosa e les altres vint-e-cinc de Cullera podets armar, que sol enemics que hajats no sintran res entrò fora sien dels rius.

Per què, senyor, fets ço que faria bon aministrador: que en vostra terra ha ric hom o cavaller que ab poca de riquesa fa més que altre ab gran. E açò, per què esdevé? Per la bona cura o per la bona aministracion que fa. Per què, senyor rei d'Aragon, pensats que hajats bona cura e bona aministracion; e així farets dels afers aitants con en cor vos metats, ab tota vegada que hajats Déu e el seu poder en memòria e puis, con ops hi sia, ajud-vos a complir la vostra volentat.

Lo darassanal de la ciutat de Barcelona e aquell de València... si açò metets en orde, pensats que, ab l'ajuda de Déu, vós sotsmetrets crestians e sarraïns qui contra la vostra reial senyoria e dels vostres vullen contrastar; e, si ho fan, tantost los ne porets punir, que el poder vostre és molt major que les regions del món no es pensen; e poden-ho veer per les conquestes qui per lo senyor rei, vostre pare, se són fetes menys d'ajuda de diners e de croada que l'Esgleia no hi ha donada.¹⁴⁶ Que

(Gandia, 8-10 novembre 2006), José PÉREZ BALLESTER i Guillermo PASCUAL, eds., València, Universitat de València, 2008, p. 113-166. M. T. F.]

145. Recordem que Cullera és a la desembocadura del riu Magre. [Construir estols secretament al riu Ebre, a Tortosa, o al riu de Cullera era una pretensió innocent, perquè sempre se sabia; el riu de Cullera, però, serví de refugi a l'estol català durant la guerra amb Castella de mitjan segle XIV contra l'estol castellà, superior en nombre de vaixells: *Ibidem*, p. 141. M. T. F.]

146. Aquí Muntaner sembla situar-se com si escrivís això en temps de Pere el Gran, ja que tot seguit es refereix al seu pare Jaume I. Tanmateix, ell no pot adreçar-se sinó a Jaume II, perquè ha dit que començava a escriure el seu llibre en 1325. [Muntaner s'equivoca quan diu que el papa no concedí croada per a les conquestes. En concedí per a la conquesta de Mallorca i en concedí també, ja iniciada la conquesta del regne de València, per a aquesta empresa, el 1236, i això hi atragué homes d'armes estrangers: R. I. BURNS, *Colonialisme medieval. Explotació postcroada de la València islàmica*, València, Tres i Quatre, 1987, p. 25 i 27 (traducció catalana de *Medieval Colonialism: Postcrusade exploitation of Islamic Valencia*, Princeton, Princeton University Press, 1975). És veritat que no hi ajudà financerament. M. T. F.]

més de vint milia misses se canten vui en aquell dia e tots dies en ço que el sant rei En Jacme conquerí sens ajuda e croada que no hac de l'Esgleia; que el regne de Mallorca e el regne de València e el regne de Múrcia conquerí sens croada e ajuda de l'Esgleia. De què ha l'Esgleia vui tant, que fort cosa seria de dir que de cinc regnes altres hagués tants de delmes e de premícies com ha'n d'aquests tres regnes. Per què la santa Esgleia de Roma e aquells qui la regen deurien pensar lo creiximent que han per la casa d'Aragó e que n'haguessen coneixença en los seus deixendents. Emperò conhort-me'n en ço: que, si el pare sant ne els cardenals no han coneixença, lo Rei dels reis, nostre Senyor, ver Déus, n'ha memòria, que els ajuda a totes llurs necessitats e els fa anar de bo en mellor, e farà, si a Déu plau, a avant.¹⁴⁷

[EL REI PERE S'EMPRÈN LA VENJANÇA]

37 E així lo senyor rei En Pere, con hac enteses les batalles e les veençons que el rei Carles hac fetes per la conquesta que hac presa, fo molt despagat per la gran amor que havia a madona la reina, muller sua, e per sos fills, que ell amava molt; per què es posà en son cor que jamés no seria alegre entrò venjança n'hagués presa. Sí que ordonà en son cor ço que tot savi senyor deu ordonar en los fets grans que emprèn: que ell pensà en lo començament, e puis en la mitjania e en la fi. Con d'altra manera null hom no farà res, si no pensa en aquestes tres coses. Sí que de la primera vos diré que era cella que ell havia major ops que pensàs: que, abans que res començàs, que sabés qui li devia ajudar o de qui lo calria guardar. L'altra, que hagués moneda ab què ho pogués bastar. La terça, que sos fets faés tan secret que null hom no en sentís de ço que ell havia en cor, mas la sua persona solament; per ço com ell pensava que el seu propòsit era tal que null hom no li consentira que aquell fet assajàs com assajara, ço que null hom en cor no s'ho degra metre.

E així, per ço que null hom no li trastornàs, no ho volia descobrir a negun, cor pensar pot cascun qual fóra aquell qui consentira al rei En Pere que començàs guerra contra l'Esgleia, qui és tot lo poder de crestians, e puis contra la casa de França, qui és pus antiga casa de reis qui sia en crestiandat; con contra cascunes d'aquestes coses havia posat en son cor que començàs guerra; e, si negú ne demanàs, no fóra hom en el món qui li ho lloàs. Mas ell, confiant en Déu e en el bon dret que volia mantenir, pensà que de sa testa e de son enteniment, ab l'ajuda de Déu, tractaria que la venjança pogués fer del pare e dels avoncles de madona la

147. En aquest capítol, Muntaner, després de complaure's a donar consells als reis (la qual cosa fa alguna altra vegada), sembla plasmar la posició dels catalans d'aleshores respecte a les excomunionis i els interdictes de què eren objecte els prínceps catalans i en general l'actitud poc afectada del Pontificat envers els reis d'Aragó. Vegeu la nostra *Història de Catalunya* (segona ed.), I, p. 103.

reina, muller sua,¹⁴⁸ e de l'avi e dels sobreavoncles de sos fills. Con cascun se pot pensar en quina dolor vivia madona la reina, muller sua, con sabé que son pare e sos avoncles foren morts.

E així, lo senyor rei En Pere amava mas madona la reina que res qui fos en el món. Per què cascú se pot pensar, con era ab ella, quin treball soferia. Que a cas-cuns vaja lo cor ço que dix En Muntanyagol:¹⁴⁹

—”Bé ha prop la guerra cell qui l’ha enmig del si, e pus prop l’ha qui l’ha en son coixí.”

E així, lo senyor rei consentia. Un plant de madona dins lo cor li cavava; per què, tots perills pensats, en son cor se pensà que la venjança se faés per ell. E entrà en un aital pensament, que fo mester que ell pensàs de la dita venjança ço que son cor a nulla persona no volc descobrir, ans pensà que donàs recapte a les tres coses que davant vos he dites, ço és a saber: que negun contra son regne no pogués venir; l'altra, a la moneda ab què pogués complir son enteniment; e l'altra, que null hom no sabés ço que ell volia fer.

[VISITA AL REI DE FRANÇA]

E sí pensà primerament en la casa de França què hi tenia. Ara és veritat que mentre que era infant, que son pare era viu, que anà un hivern en França per veer lo rei de França e la reina, sa germana, que ell amava molt.¹⁵⁰ E pensà's que, si així mateix en hivern hi anava, que no perdria res de son temps ne faria fretura a la frontera dels sarraïns, con los sarraïns, d'hivern, no poden hostejar: tant són mal arreats e vestits e temen fred més que gents del món. E per ço entrà en França en gener.

148. Recordem que Muntaner (cap. xxxv) ha donat per mort a la batalla de Benevento el rei Enzo, germà de Manfred. Ara bé, Galvano Lancia, germà de Blanca Lancia, amiga de Frederic II, empresonat després de Tagliacozzo, fou també ajusticiat per ordre de Carles d'Anjou; així Muntaner pot parlar en plural dels avoncles de Constança de Sicília, morts a causa de l'angeví, si bé el grau de parentiu no és el mateix.

149. Guillem de Muntanyagol, trobador. Les seves obres han estat datades entre 1233 i 1268. Fou protegit de Ramon VII de Tolosa i de Jaume I el Conqueridor. Vegeu COULET, *Le troubadour Guilhem de Montanhagol*, Tolosa, 1898 [i M. de RIQUER, *Los trovadores*, III, Barcelona, Planeta, 1975, p. 1429-1446. M. T. F.] .

150. El rei de França Felip l'Ardit i la seva muller Isabel, filla de Jaume I. Però vegeu la n. 151. [Recordem, com ja s'ha dit a la nota 511 de la *Crònica* de Bernat Desclot, que Isabel morí l'any 1271, a Itàlia, quan tornava a França després de l'expedició contra Tunis de 1270, on havia acompanyat el seu sogre, Lluís IX, que hi morí, i el seu marit. Sofrí una caiguda de cavall, quan estava embarassada de sis mesos, i es trencà la columna vertebral, la qual cosa li causà la mort en pocs dies. Fou reina només alguns mesos i no pogué coronar-se solemnement. Fou enterrada a l'abadia de Saint Denis el mes de maig de 1271. Cf. Ch.-V. LANGLOIS, *Le règne de Philippe III le Hardi*, París, 1887 (reimpressió: Ginebra, Mégariotis Reprints, 1979), p. 51-52; G. SIVÉRY, *Philippe III le Hardi*, París, Fayard, 2003, p. 34-36. Altra bibliografia sobre el seu casament a la nota 320 de la *Crònica* de Bernat Desclot. M. T. F.]

E con fo en França, fo reebut ab gran honor e goig e alegre que n'hac lo rei de França e la reina. E lla estec ben dos meses ab gran deport e solaç; e lla ell bornà e tirà a taulat e anà ab armes ab los cavallers e fills de cavallers qui hi eren anats ab ell, e ab molts comtes e barons de França qui ho assajaven per amor d'ell e honor. Què us diré? Tanta d'amor entrà entre lo dit senyor rei En Pere e el rei de França que d'una hòstia sagrada combregaren abdosos; e juraren e es faeren homenatge que jamés la un a l'altre no es venguessen contra per neguna persona del món, ans s'ajudassen e es valguessen contra tots hòmens. Sí que l'amor fo així coral entre abdosos com pot ésser entre dos frares: que jo, mon cors, viu que el rei de França en les sues selles que cavalcava portava a quaters lo senyal del rei d'Aragó per amor d'ell, e en l'altre quarter lo seu senyal de les flors; e així mateix se faïa lo senyor rei d'Aragó.¹⁵¹

Puis lo dit senyor rei d'Aragon tornà-se'n molt pagat del rei de França e de la reina, sa germana. E açò vos he contat jo per ço cor per avant se tanyerà que parlem d'aquesta avinença e haurà lloc al nostre propòsit.

38 Ara lleixaré a parlar d'esta raó e tornaré als afers qui esdevangren al senyor rei En Pere. Que membrà-li la covinença e la fermetat qui era entre ell e el rei de França, per què li paria que de la casa de França fos segur e que negun dan no li pogués venir d'aquell part a res del seu per la dita fermetat e sagrament, e així mateix per lo gran deute que era entre ells, e majorment que hi havia ja fills qui eren grans e alts e eren sos nebots. E així veus que es tenc per segur de la casa de França.

[LA VISTA DE TOLOSA]

E mentre ell estava en aquests pensaments, lo senyor rei de Mallorca se veé ab lo senyor rei, son frare, e complangué's a ell de molts torts e novitats que el rei de França li faïa en Montpesller e en la baronia; sí que ensems sobre aquests torts e injúries trameteren llurs missatges en França al rei de França.

E el rei de França, així com aquell qui havia gran desig de veer lo rei d'Aragó senyaladament, tramès-los a dir que ell vendria a Tolosa e ells que s'aparellassen que lla que es veessen, emperò, si ells volien que ell vengués a Perpinyà o a Barcelona, que per honor d'ells que hi vendria. E los reis, abdosos germans, hague-

151. Testimoni presencial que ens mostra com Muntaner va anar en aquest viatge amb l'infant Pere, segons hem comentat en altra ocasió i també en les notes al passatge corresponent de DESCLOT (cap. LXX). Recordem que aquest esdeveniment va tenir lloc l'hivern del 1276. Vegeu també el nostre *Pere el Gran*, III, p. 389. En aquesta data, però, Isabel ja era morta; de manera que Muntaner es confon en aquest punt. Ell, que va veure els escuts, indubtablement no devia veure la reina, i barreja records i dates.

ren gran plaer d'esta raó e trameteren-li a dir que los plaïa que la vista que fos a Tolosa; e així la vista fo empresa a Tolosa, e cascuns aparellaren-se de venir a la dita vista.

E lo rei Carles, qui sabé que aquesta vista devia ésser, tramès son fill, qui era príncep de Taranto aquella saó e puis fo rei après la mort del rei Carles, al rei de França, e pregà-lo que anàs ab ell ensems a la dita vista.¹⁵² E açò fo ell per ço com no havia persona en el món de qui tan gran dubte hagués com havia del senyor rei En Pere d'Aragó; e tramès a pregar al rei de França, qui era son nebot,¹⁵³ que ell endreçàs en tal guisa en aquella vista, que no el calgués en res tembre del dit senyor rei En Pere d'Aragó. E açò senyaladament faïa lo rei Carles con entenia de fer passatge en Romania contra l'emperador Paliàlogol, qui tenia l'emperi de Constantinoble contra raó, cor per cert dels fills de l'emperador Baldaví devia ésser l'emperi, los quals eren nebots del rei Carles.¹⁵⁴ E així ell havia dubte que con seria fora del regne; que el senyor rei d'Aragó no li llevàs lo regne de Sicília.

Què us diré? A la dita vista vengren tots tres los reis e lo dit príncep; e, si anc negun temps fo gran alegre ne gran pagament entre reis e senyors, sí fo entre tots tres los reis. Mas per res lo príncep no podia trobar bona cara ne consolació neguna ab lo dit senyor rei En Pere, ans li estava molt brau e felló. Sí que lo rei de França e lo rei de Mallorca preseren un dia en la cambra el senyor rei d'Aragó e li digueren com podia ésser que ell no parlava ab lo príncep, que ben sabia ell que son parent era ben carnal, així com aquell qui era fill de sa cosina, filla del comte de Proença, e d'altra part que havia per muller sa parenta carnal, filla del rei d'Hongria; e així que molts deutes hi havia.¹⁵⁵ Sí que finalment ab ell no pogueren res acabar. Sí que el príncep convidà lo rei de França e el rei En Pere e el rei de

152. Aquest príncep de Tarento és Carles, cognomenat *el Coix*, que després fou rei de Nàpols i rei nominal de Sicília: Carles II. Ara bé: Muntaner s'equivoca: Carles fou príncep de Salern, i fou el seu fill Felip qui fou príncep de Tarento.

153. Recordem que Carles d'Anjou era germà de sant Lluís: doncs, oncle de Felip III l'Ardit. [Vegeu la bibliografia sobre Carles I d'Anjou indicada ja a la nota 139. M. T. F.]

154. Carles d'Anjou aspirava a la corona de Constantinoble. El Paleòleg al qual es refereix Muntaner és Miquel VIII. L'emperador *Baldaví* és Balduí II de Courtenay, casat amb Maria de Brienne, filla de Joan de Brienne. Balduí havia estat destronat pel Paleòleg en 1261. En pactes amb aquell, Carles d'Anjou havia obtingut la cessió del principat de Morea i d'altres territoris i la mà de Felip de Courtenay, fill de Balduí, per a la seva filla Beatriu. De manera que Carles era sogre de l'aspirant a Constantinoble.

155. Recordem que Carles el Coix era fill de Beatriu de Provença, filla del comte Ramon Berenguer V, i que aquest era nebot carnal de Pere el Catòlic i cosí de Jaume I; de manera que Pere el Gran i Beatriu eren cosins, però en segon grau. D'altra banda, Carles el Coix era casat amb Maria, filla d'Esteve IV, rei d'Hongria. I Pere el Gran era fill de Violant d'Hongria, tia en segon grau de Maria. [Sobre el regnat de Carles II el Coix: Andreas KIESEWETTER, *Die Anfänge der Regierung König Karls II. von Anjou (1278-1295)*, Husum, Matthiesen Verlag, 1999. M. T. F.]

Mallorca; anc el rei En Pere no ho volc pendre, per què lo comte hac a cessar. Mas lo rei de Mallorca li faia molta d'honor e el príncep a ell; així que a la partença de la vista se n'anà ab lo rei de Mallorca, on jo els viu abdosos entrar en Montpesller, on los fo feta gran festa.¹⁵⁶ E el tenc lo rei de Mallorca aquí vuit dies.

Ara us lleixaré estar lo príncep e tornaré a les vistes. Que con la festa fo passada, qui durà ben quinze jorns, pensaren de tractar dels afers; e finalment lo rei de França promès al rei d'Aragon e al rei de Mallorca, e els jurà, que ell null temps, ne per canvi ne per res, ell no es metria en fer canvi ab l'avesque de Magalona ne s'entremetria de res qui fos dels afers de Montpesller, e així mateix lo rei de França conformà la bona amiatat qui era entre lo senyor rei En Pere e ell, la qual havien fermada, així com davant és dit,¹⁵⁷ en temps que el senyor rei anà en França. E per tot açò e altres bones confirmacions que hac entre ells, partiren-se. E lo rei de França tornà-se'n per Cohors e per Fijac en França, e lo senyor rei En Pere tornà-se'n en Catalunya, e lo senyor rei de Mallorca ab lo príncep ensems, així com davant és dit, a Montpesller.¹⁵⁸

39 E sobre aquestes fermetats que el rei de Mallorca hac del rei de França, dormí segur del fet de Montpesller. Així que sota aquesta fermetat fo ell decebut per lo rei de França, que féu canvi ab l'avesque de Magalona ab ço que l'avesque¹⁵⁹ havia en Montpesller; e con lo canvi fo fet, lo rei de França entrà en possessió de la part que el dit avesque havia en Montpesller. Emperò los prohòmens de Montpesller per res no ho volien consentir, ans havien enteniment que abans se lleixassen tots especejar que llur senyor, lo rei de Mallorca, presés tan gran desheret.

E lo rei de França féu cridar les hosts sobre Montpesller, així que s'hi ajustaren tantes de gents de cavall e de peu que fo una infinitat. E los prohòmens de Montpesller aparellaren-se molt bé de defendre. E, con lo senyor rei de Mallorca sabé açò, pensà's que lleixàs metre lo rei de França en possessió, que en son cor no es posava que tantost com ell fos ab lo rei de França, que ell no li ho retés, per les covinences qui eren entre ells e per la gran amor e deute que hi era. E així tramès

156. L'edició de València diu: *Perpinyà*. Ambdues ciutats eren dels dominis del rei de Mallorca. Això devia tenir lloc a finals de gener de 1280. És una altra dada biogràfica molt interessant que Muntaner mateix ens dóna. Però què hi feia a Montpeller?

157. Més amunt, cap. xxxvii. Recordem que els bisbes de Magalona eren senyors d'una part de Montpeller, per la qual Jaume I i els seus successors eren vassalls del bisbe. Per això temien la permuta o la cessió que el bisbe pogués fer dels seus drets al rei de França. La qual cosa no va deixar de produir-se.

158. Per a tots aquests esdeveniments de les vistes amb el rei de França, vegeu DESCLOT, cap. lxxvi, i les notes corresponents.

159. Observem la insistència de Muntaner, en aquest cas concret, a donar la paraula bisbe en llenguadocià, *avesque*, exclusivament. Sobre el canvi o permuta, vegeu LECOY DE LA MARCHE, *Les relations politiques de la France avec le royaume de Majorque*, II.

manament als prohòmens de Montpesller que no li contrastassen la possessió; e açò los manà en pena de tració, que ell no volia haver desamistat ab lo rei de França e que esteguessen tuit ab bon cor, que ell entraria en França, e que sabessen que tal deute e fermetat havia ab lo rei de França, que tantost ho hauria ell del rei de França.

E així los prohòmens de Montpesller, greu que els fo, hagneren obeir lo manament de llur senyor, lo rei de Mallorca, e majorment per la bona esperança que ell los mes. E així veus com decebé lo rei de França lo rei de Mallorca. Sí que el rei de Mallorca entrà en França e es veé ab lo rei de França aquella vegada e d'altres moltes, que tota vegada metia qualche excusa que aquella saó no ho podia fer, mas que per cert que es tengués per dit que en breu ho faria. E ab aitals belles paraules lo menà mentre fo viu, e aital mateix s'han fet tots los altres reis de França qui estrò al dia de vui són estats. E no bastà que tenguessen e haguessen la part de l'avesque, que ans puis s'ho han tuit pres, que el pus manifest desheret és que en tot lo món se faça. Per què siats cert que, per temps, d'aquest desheret eixirà gran guerra e gran mal, que el rei d'Aragon ne el rei de Mallorca no ho poran soferir; per què creu que car costarà a la casa de França. Déus, per la sua mercè, ho jutge segons lo dret ne la raó que hi ha fait ne hi fa.¹⁶⁰

Ara lleixaré això estar, que lleixar-ho he a la justícia de Déu e a la veritat, de què han a venir totes venjances per dretura, e parlaré del senyor rei En Pere, qui es tenc molt per assegurat del rei de França, e així mateix a la fi trobà-se'n enganat així com lo rei de Mallorca e molt més, en tant con l'engan muntà a més; mas emperò de l'engan que el senyor rei d'Aragó pres per ell, bé li'n féu Déus venjança abans que l'engan fos del tot complit, segons que avant oirets.

[EL REI INTERVÉ EN ELS AFERS DE CASTELLA]

40 E així lo senyor rei En Pere estec a son enteniment, con fo partit de la vista de Tolosa, molt segur de la casa de França e pensà's que així mateix s'asseguraria de la casa de Castella.

E així venc-se'n en Aragon. E és veritat que el rei N'Anfós de Castella hac la reina, muller sua, germana del rei En Pere; e hac-ne dos fills: lo major, així com davant vos he dit,¹⁶¹ qui hac nom l'infant En Ferrando; e l'altre, infant En Sanxo. E al major ell donà per muller la filla del rei Lloís de França e germana del rei Felip, qui havia la filla del senyor rei d'Aragó. E per ço com lo rei N'Anfós de Castella e el rei Felip de França eren cunyats, que havien les filles del senyor rei En

160. Muntaner no podia preveure, malgrat haver viscut ja fins molt a prop dels esdeveniments, que un rei de Mallorca acabaria venent-se Montpeller al rei de França.

161. Més amunt, cap. xxii.

Jacme d'Aragó, ordonaren que aquell matrimoni se féu del fill major del rei de Castella ab la germana del rei Felip, qui havia nom madona Blanca, e donaren-la-li ab enteniment que, après la mort del rei N'Anfós, ell fos rei de Castella per ço com era lo major fill que havia. E lo dit infant En Ferrando hac de la dita madona Na Blanca dos fills, que hac nom la un N'Anfós e l'altre, En Ferrando.¹⁶² E con hac haüts aquests dos fills, lo dit infant En Ferrando, així com a Déu plac, hac malautia e passà d'esta vida, de què fo gran tala, que molt era bona persona e molt dreturer.¹⁶³ E con lo senyor rei d'Aragon sabé la mort de son nebot fou-ne molt despagat així com d'aquell que ell amava aitant com un de sos fills; e havia'n bé raon, que no havia persona al món a qui l'infant En Ferrando amàs tant com faïa son avoncle, lo rei d'Aragon.

Sí que a pocs de temps lo senyor rei d'Aragon entrà en Castella ab poca companya; e anà en tres dies e en tres nits ben vuit jornades, e anà lla on eren los dos fills de l'infant En Ferrando e pres-los e los se'n menà en el regne de València e els mes en el castell de Xàtiva, on los féu nodrir així com tanyia a fills de rei.¹⁶⁴ E això féu per dues raons senyalades: la primera, per gran amor que havia a llur pare, que negun no els pogués fer mal en llurs persones; e l'altra, que, si l'infant En Sanxo, nebot seu, desconeixia de res envers d'ell, que ell tengués aquells infants e que en faés rei de Castella. E així que tendria la casa de Castella pujada a sa volentat. Sí que, con lo rei de Castella ho sabé, que en fo molt pagat, mas creu que no ho fou l'infant En Sanxo.¹⁶⁵

162. Per presentar clarament aquests enllaços, recordem: el rei de França Felip l'Ardit, casat amb Isabel, filla de Jaume I; el rei de Castella Alfons X, casat amb Violant, filla de Jaume I; l'infant Ferran, primogènit d'Alfons X, casat amb Blanca, filla de sant Lluís. I d'aquest matrimoni neixen els infants de la Cerda: Alfons i Ferran.

163. L'infant Ferran va morir, de malària, quan acudia a aturar l'onada de marroquins i granadins, que ja havia obtingut una gran victòria sobre els castellans, amb mort de l'infant Sanç, arquebisbe de Toledo, fill del Conqueridor. Ferran va morir a Villarreal (després Ciudad Real) per l'agost de 1275. Vegeu *Crònica de Alfonso X*, caps. LX-LXIV; CONDE, *Hist. de la dominación de los árabes en España*, III, part. IV, cap. x. [Com ja hem indicat a la nota 461 i a la 469 de la *Crònica* de Bernat Desclot, sobre la regència de l'infant Ferran i la seva mort, que s'escaigué el 20 de juliol de 1275: M. GONZÁLEZ, *Alfonso X el Sabio*, p. 286-290. M. T. F.]

164. No fou així, sinó que Blanca de França, vídua de l'infant Ferran i la reina Violant, muller d'Alfons el Savi, van fugir de Castella amb els infants de la Cerda i van refugiar-se en terres del rei Pere, el qual dugué els infants a Xàtiva (gener 1278). [A la nota 471 de la *Crònica* de Desclot, hem recomanat un estudi sobre les decisions preses per a la successió al tron castellà després de la mort de l'infant Ferran: M. GONZÁLEZ JIMÉNEZ, *La sucesión al trono de Castilla: 1275-1304*, "Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval", 11 (1996-1997), *Congreso Internacional Jaime II 700 años después. Actas*, ed. a cargo de J. A. BARRIO BARRIO, J. V. CABEZUELO PLIEGO, J. F. JIMÉNEZ ALCÁZAR, p. 201-212. M. GONZÁLEZ, *Alfonso X el Sabio*, p. 303-371. M. T. F.]

165. Cf. amb les consideracions de DESCLOT, cap. LXXVI, de més envergadura que les de Muntañer. — L'edició de València no diu *pujada*, sinó *pitgada e lligada*.

[CONVENI AMB CASTELLA]

E no anà a molt de temps que el rei de Castella fou jurar a gran res dels rics hòmens de sos regnes l'infant En Sanxo, e que fos rei après sa mort. E con açò fo fet, l'infant En Sanxo veé-se ab son avoncle, lo rei d'Aragon, qui així mateix l'amava molt e dix-li:

—Pare senyor, ja sabets que el rei, mon pare, m'ha fet jurar a gran res de sos rics hòmens, e és ver que ha-n'hi alguns qui em contrasten, que no em volen jurar, per ço com havien jurat l'infant En Ferrando, mon frare, que fos rei après la mort de nostre pare. Ara, pare senyor, a vós deu saber mellor que jo sia rei que negun de mos nebots; sí que jo veig que açò està tot en vostra mà, per què us soplec e us prec que vós d'açò me siats valedor; e con no me'n volguéssets ajudar, que sia mercè vostra que no me'n nogats; que ab què vos no me'n siats contrari, no em tem que de Déus en avall null hom m'ho pusca tolre.

E con lo senyor rei d'Aragó hac entès ço que son nebot li dix (que ell amava aitant com si fos son fill) respòs-li:

—Nebot, bé he entès ço que m'havets dit, e respon-vos que, si vós volets ésser envers nós aquell que devets ne jo em cuit, siats cert que jo no us vendré contrari, ab què façats ço que jo volré, e que d'açò me façats sacrament e homenatge.

E ell dix-li:

—Pare senyor, demanats què volets que jo faça, que tot quant vós manarets ara e tots temps son aparellat que jo faça, e no àls, e d'açò vos faç sacrament e homenatge així com a fill de rei.

—Adoncs —dix lo senyor rei—, vos diré jo què façats. La primera cosa, que tostemps me prometats que em siats en ajuda ab tot vostre poder contra tots los hòmens del món, e que per neguna raó ne per neguna persona contra mi ne mos regnes ne per vós no vingats ne façats venir per null hom. E l'altra raó, que em prometats que, com los vostres nebots seran grans, que, a ma coneguda, que els dejats fer part del regne, en guisa que sien bé heretats.

—Senyor pare —dix ell—, vós me deïts coses qui són raonables, que jo us promet que faré, que totes són bones e qui són en honor mia; per què jo son aparellat de fermar en totes aquelles maneres que vós manets.

E sobre açò foren aquestes coses fermades, així com damunt és dit, ab sacrament e homenatges e encara ab cartes públiques. E, feta aquesta fermetat entre ells, l'infant En Sanxo tornà-se'n alegre e pagat en Castella e dix-ho tot a son pare, qui n'hac gran alegre e gran plaer e confirmà al senyor rei d'Aragó tot ço que hac promès son fill.¹⁶⁶

166. Aquestes entrevistes, tingudes també amb Alfons el Savi, foren les de Campillo i Àgreda (27 i 28 març 1281). Per a més detalls, vegeu DESCLOT, cap. LXXVI, i les notes corresponents. [Cf. els pactes de Campillo i Àgreda a *Memorial Histórico Español. Colección de documentos, opúsculos y antigüedades*,

Ara lleixaré a parlar d'ells e parlaré del senyor rei En Pere, qui fo molt alegre e pagat de ço que hac endreçat, per què ell se tenc per segur de Castella.

[CONVENI AMB EL REI DE GRANADA]

41 E, tantost con ell fo en el regne de València, trobà missatges del rei de Granada (qui li vengueren ab grans joies e grans presents), que li requeseren treva per part del rei de Granada.¹⁶⁷ E lo dit senyor rei En Pere, pensant que son propòsit havia bon començament, atorgà-los la treva a cinc anys. E segurament que açò era cosa que per res ell no fera, si no fos ço que ell tenia en cor de fer: la venjança del rei Manfrè e del rei Corralí e del rei Enç. Mas açò lo féu acordar la dita treva a fer. E així féu crida per tota sa terra, de la dita treva.

E, con açò fo fet, ell veé que era complit lo primer profit del propòsit seu, ço és, que es tenia per segur que de neguna part no podia venir damnatge a la sua terra, d'on podia començar lo viatge que en son propòsit s'havia posat.

E pensà's que el segon propòsit complís, ço és a saber, d'aplegar moneda. E per totes ses terres ell aemprà sos vassalls que li ajudassen de moneda per ço com ell entenia a fer tal viatge que seria creiximent gran d'ell e de tots sos sotmeses. E les sues gents sabien-lo de tan alt cor e de tan bo, que ben pensaven que no es movia debades, e cascuns atorgaren-li tot ço que ell demanava; així que metia sises e altres ajudes per tots sos regnes e terres, qui muntaven a tant, que era una infinitat. E de tot eren pagats sos sotmeses.

Ara lleixaré estar aquesta ajuda qui es fa e es cull per totes ses regions sues e tornaré a parlar del rei Carles.

[EL PODER DEL REI CARLES]

42 Veritat és que con lo príncep de Taranto fo partit de les vistes de Tolosa,¹⁶⁸ que anà tant per ses jornades que fo ab lo rei Carles, son pare, que li demanà novelles de la vista. E ell dix-li tot ço qui li era esdevengut, ne com lo rei de França e el rei de Mallorca li havien feta molta d'honor, mas lo rei d'Aragon per res no s'era volgut ab ell en res consolar, ans li era estat brau e felló; d'on lo rei Carles ne fo molt despagat, e conec que aquella espina tenia en el cor que ell se pensava e de què

publicados por la Real Academia de la Historia, Madrid, 1891-1903, 2, p. 32-33, 40-43 i 66, núms. 181, 185-187 i 201. A la nota 568 de l'edició de la *Crònica* de Bernat Desclot, indiquem la bibliografia sobre aquests tractats. M. T. F.]

167. Mohàmed II (1272-1301). [No s'ha conservat o no s'ha trobat el text d'aquesta treva, però sí cartes que s'hi refereixen: A. GIMÉNEZ SOLER, *La Corona de Aragón y Granada*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", 3 (1905), p. 113-115. M. T. F.]

168. Més amunt, cap. xxxviii.

ell se dubtava. Emperò ell se fiava tant en la sua bona cavalleria e en el gran poder que havia, que posà en son cor que no hagués dubte d'ell; e segurament així s'ho podia pensar, que en si havia quatre coses que no havia altre rei en el món qui les hagués. Primerament que ell era tengut lo pus savi príncep e mellor d'armes qui en el món fos après la mort del bon rei En Jacme d'Aragon; e l'altra que era lo pus poderós rei del món, que en aquella saó ell era rei e senyor de tot quant lo rei Manfrè solia haver; après era comte de Proença e d'Anjou; après era senador de Roma e vicari general de tota la part güelfa de Toscana, de Llombardia, de la Marca; après era vicari general de tota terra d'Ultramar e cap e major e senyor de tots los crestians qui dellà mar eren, així de les ordes del Temple e de l'Espital e dels Alemanys¹⁶⁹ e de totes les ciutats, castells e viles e altres nacions de crestians qui hi fossen ne hi venguessen. Après havia en sa mà lo sant pare apostoli e tota la santa romana Esgleia, així con d'aquell faïen compte de gamfanoner e de regidor. D'altra part havia la casa de França per ço com son frare, lo rei Lloís de França, morí e lleixà rei lo rei Felip e el recomanà carament a son frare, lo rei Carles: e així faïa compte de son nebot, lo rei Felip de França, així com faera, si el rei Lloís, son frare, fos viu.

Doncs, segurament, que esguardant aquest poder seu, poc lo calia dubtar del rei En Pere d'Aragon; e així ell posà en son cor aquest poder e no pensà al poder de Déu. E així, qualque sia qui es fii més en son poder que en lo poder de Déu, pot fer compte que Déus mostrarà sobre ell lo seu poder, a donar entendre a tot lo món que res no és mas solament lo poder seu. E d'aquesta raon, d'aquest poder de Déu, he tant parlat davant¹⁷⁰ que no me'n cal pus parlar. E així estec-se en sa esperança e en la força de son poder.

[LES VESPRES SICILIANES]

43 E, estant en aquesta volentat tan alta, ell hac tals oficials meses per tota l'illa de Sicília que no faïen ni deïen sinó mal e supèrbies e no los paria que en el món fos altre déus mas lo rei Carles, sí que es desconeixien de Déus e d'hòmens e faïen tant, que meravella era com los sicilians no els degollaven abans que no ho soferissen.

E entre les altres malvestats esdevenc-se un dia, que eren festes, e a Palerm ha una esgleia que és envers lo pont de l'Almirall,¹⁷¹ e en les festes de Pasqua ix tota la ciutat de Palerm a perdonança, e majorment les dones de Palerm hi van totes; e aquell dia anaren-hi alcunes gentils dones, entre les altres, qui eren molt belles dones. E els sarjants franceses eixiren de fora e trobaren aquelles dones que ana-

169. Es refereix aquí Muntaner a l'Orde teutònic?

170. Especialment en els caps. I, II.

171. L'església del Sant Esperit, de la qual ja hem parlat en la nota 614 del cap. LXXXI de la Crònica de Desclot.

ven acompanyades de bons jóvens, llurs parents; e per ço que a les dones poguessen metre la man on se volguessen en llur persona, cercaren los jóvens hòmens si portaven armes e, con veeren que no en portaven, dixeren que a les dones les havien comanades e escorcollaren les dones, e per les maneres ells los metien la mà e les pessigaven e metien-los les mans a les mamelles així mateix. Així que, los jóvens qui anaven ab les dones, qui veeren açò e veïen que batién ab vergues de bou aquells e aquelles qui d'açò s'esquivaven, e cridaren:

—Ah, Déu, Pare Senyor, tanta de supèrbia, qui la porà soferir?

E en aquell punt davant Déu vengren aquelles clamors en tal manera que volc que d'aquelles supèrbies e de moltes altres fos feta venjança. Sí que inflamà lo cor d'aquells qui en aquell lloc veïen la supèrbia, e cridaren:

—Muiren, muiren!

Així que en tal punt començà aquell crit, que a pedra seca mataren tots aquells serjants. E con los hagueren morts entraren per la ciutat de Palerm e tuit cridaren, hòmens e fembres:

—*Muiren li francesqui!*

E tantost tothom se pres a les armes, e tots quants francesos s'atrobaren en Palerm tots moriren. E tantost llevaren per capità e per comun misser Alàinep, qui era dels rics hòmens e dels honrats de Sicília.¹⁷²

E, con açò fo fet, host feta, anaren lla on franceses havia, en així que per tota Sicília anà la veu, e, aitant con la veu anà, aitants ne mataren. Què us diré? Que tota Sicília se rebellà contra lo rei Carles a colp, e mataren tots quants franceses pogueren trobar, així que anc un qui fos en Sicília no n'escapà. E açò esdevenc per sentència de Déu, que nostre Senyor, ver Déus, sofer lo pecador e con veu que no es vol esmenar dels mals, tantost tramet sobre aquells l'espaa de justícia; e així la tramès sobre aquells malvats superbioses qui així devoraven lo poble de Sicília, qui eren obedients e bons a tot ço que fer devien envers Déu e envers llur senyor, e així ho són vui en aquest dia, que no creu que pus lleials gents ne mellors haja en el món con són estats e són e seran als senyors que puis han haüts, e han encara, segons que per avant entendrets.¹⁷³

E con açò fo fet, e lo rei Carles sabé aquest damnatge que hac pres, molt mogut de gran fellonia, aplegà grans hosts e per mar e per terra venc assetiar la ciutat de

172. Misser Alàinep no es pot identificar, creiem, sense més proves que una ressemblança inicial del nom, amb Alaimo de Lentini, que fou capità de Messina enfront de Carles d'Anjou. Pel que fa als altres extrems de la narració de Muntaner, coincideixen en essència amb els de Desclot, Speciale, Neocastro i altres autors favorables als sicilians.

173. Muntaner prefereix tirar un vel damunt de les revoltes i l'oposició a la senyoria dels prínceps catalans, per part d'alguns barons sicilians, les quals ja van començar en temps de Pere el Gran. Muntaner no podia ignorar-les, perquè va lluitar a Sicília contra els angevins i alguns d'aquells barons van decantar-se per la senyoria angevina.

Messina e venc ab tan gran poder que ab quinze mília hòmens de cavall hi venc,¹⁷⁴ e de gent de peu sens nombre, e bé cent galees, a sobre una ciutat qui no era llavors murada;¹⁷⁵ paria que encontinent se pogués e es degués pendre. Mas aquell poder era no res al poder de Déu, qui guardava e defenia a bon dret los sicilians.

E així lleixar-vos he estar lo rei Carles, qui té setge sobre Messina, e tornar-vos he a parlar de la casa de Tunis e ço que s'hi esdevenc.

[ELS AFERS DE TUNIS]

Veritat és que con lo rei Mirabussac fo creat rei de Tunis per mà del senyor rei En Pere d'Aragon (així com davant havets entès),¹⁷⁶ que son germà Boaps se n'anà a Bugia e a Costantina, ell s'alçà contra Mirabussac e es coronà rei de Bugia. E cas-cuns d'aquests dos germans estegueren en llurs realmes. E per avant morí Boaps, rei de Bugia e de Costantina, e lleixà rei de Bugia Mirabossecri, fill seu, e senyor de Costantina, Boqueró.¹⁷⁷

44 E, con açò fo fet, lo dit Mirabossecri volc desheretar e pendre, si pogués, lo dit Boqueró. E lo dit Boqueró sabé açò e veé que no es podia a ell defendre, si no ho faïa per mà del senyor rei En Pere d'Aragó; e ordonà sos missatges que tramès al dit senyor rei En Pere d'Aragon e que li faïa a saber que ell havia volentat que es tornàs crestian en mà del senyor rei d'Aragó, e que el senyor rei d'Aragó vengués Alcoll,¹⁷⁸ qui és port del dit lloc de Costantina, e con ell seria a Alcoll que pensàs d'anar a Costantina, que ell li retria la dita ciutat de Costantina, qui és la pus forts ciutat del món, e que es faria crestià e li retria tota quanta terra ell havia, e que es faria son

174. El fragment *ab quinze mília hòmens de cavall hi venc* correspon a l'edició de València. El manuscrit. presenta: *disset mília prouendes de cavall donava així qui disset mília hòmens a cavall e de gent...* [J. B.] [La xifra de cavallers del rei Carles sembla una mica exagerada, però segons Muntaner es basa en la notícia que li havia arribat sobre les racions per als cavalls que donava l'exèrcit francès; per tant, si se sabia el nombre de racions que es distribuïen se sabia el nombre de cavalls i de cavallers. Provendes és un gallicisme; les "provende" apareixen, per exemple a la crònica de Guillaume de Tyr, *Historiarum in partibus transmarinis gestarum*, concretament la dita *Chronique du Templier*: llibre 23, cap LXIV: "et faisoient lor provendes doner a lor chevas de jor"; Llibre 28, cap. IX: "et a ceaus qui armes avoient a cheval que il donassent provendes... Quant ce vint au vespre et li cheval orent mangées lor provendes...". Hem usat un etext a <http://www.fordham.edu/halsall/basis/GuillaumeTyr4.html>; M. T. F.]

175. Sembla que Muntaner exagera una mica, sols una mica, perquè la ciutat no era murada sinó del Palau reial fins al coll de Caperrina (AMARI, *Vespro*, I, p. 234).

176. Més amunt, cap. xxxi.

177. Boqueró és el Bonbòquer de DESCLOT (caps. LXXII i LXXVIII) i l'Abu Becr dels textos àrabs. Constantina, ciutat aleshores tunisenca, avui algeriana interior, capital del departament del seu nom, a una seixantena de quilòmetres d'El Colho. [Sobre aquests fets cf. Ch. E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane et le Maghrib*, p. 243-247. M. T. F.]

178. Alcoll, vegeu DESCLOT, cap. LXXVIII.

hom e son fiol e son vassall; e que el requeria de part de Jesucrist que ell açò degués reebre; en altra manera, si no ho faïa, que Déus li ho demanàs a l'ànima e al cors.

E con lo senyor rei En Pere d'Aragó oí aquesta missatgeria que li venc de part d'En Boqueró, senyor de Costantina, llevà les mans envers lo cel e dix:

—Senyor ver Déus, llaors e gràcies vos faç de tanta gràcia e de mercè que em fets. Plàcia-us que, si açò deu ésser ne venir a honor vostra ne a ben de mos regnes, que venga a bon acabament.

E los missatges eren dos cavallers sarraïns, molt savis hòmens, qui faeren semblant que per catius a reembre fossen venguts. E així digueren tan secretament aquella missatgeria que no fo hom en el món qui en sabés res sinó lo senyor rei. E el senyor rei, ab dos mercaders molt savis e prohòmens, féu-los carregar una nau de mercaderies. E anaren-se'n al port d'Alcoll ab les dites mercaderies, e los dos sarraïns anaren-se'n ab ells ab deu catius que hagueren comprats qui eren d'aquelles encontrades. E ordonà lo senyor rei ab los dos mercaders que con serien a Alcoll que ab partida de mercaderia que muntassen a Costantina e que es veessen ab En Boqueró e que sabessen si era ver ço que aquells missatges havien dit.

E així descobrí lo dit senyor rei lo fet als dits dos mercaders qui eren prohòmens e naturals seus e manà'ls en pena de la persona e de tot quant havien que açò no descobrissen a neguna persona. E així con ell ho manà, se féu e es complí. E con foren a Costantina parlaren ab En Boqueró e trobaren que així era veritat con los dos missatges havien dit, e conformaren ab En Boqueró tot lo fet, en tal manera que el senyor rei tenc lo fet per ferm, e En Boqueró atretal.

[PREPARATIUS A LA COSTA CATALANA]

E tantost lo dit senyor rei pensà de fer naus, llenys, galees e tarides per cavalls a portar: així que per tota la costera se féu gran navili e gran aparellament de tot ço que fo mester al passatge, sí que totes les gents de son regne se meravellaven del gran aparellament qui es faïa: que, primerament a Coplliure, los ferrers on se faïen àncores, e los maestres d'aixa, tots quants n'hi havia en Rosselló, eren venguts a Coplliure e faïen naus, llenys, tarides, galees; a Roses atretal; a Torrella e a Palamós, a Sent Feliu, a Tossa, a Sent Pol des Maresma. A Barcelona no us en cal parlar, que infinitat s'era l'obra que s'hi faïa. Puis a Tarragona atretal; a Tortosa, a Peníscola e a València e per tota la costera de les marines. E en les ciutats qui són dintre terra se faïen ballestes, cairells, crocs, llances e dards, cuirasses, capells de ferre, gamberes, cuixeres,¹⁷⁹ escuts, paveses, gates, manganells. A les marines, tra-

179. Les *gamberes* i les *cuixeres* eren respectivament les peces metàl·liques que protegien les cames i les cuixes. Els *pavesos* eren escuts de grans dimensions. [Sobre l'armament del cavaller: M. de RIQUER, *L'arnès del cavaller*, Barcelona, Ariel, 1968. Els manganells eren ginys de guerra que llançaven pedres,

bucs, e pedres de ginys a les pedreres de Montjuïc e a d'altres llocs. Així que tant eren los fets grans, que per tot lo món anà la nomenada.

[PROFERTA DEL REI DE MALLORCA]

45 Lo senyor rei de Mallorca venc al senyor rei d'Aragó¹⁸⁰ e pregà'l que li digués ço que entenia de fer e que, si li plaïa, que ell iria ab ell en tot lloc ab tot son poder. E ell respòs-li:

—Frare, jo no vull que en aquest viatge vós anets, mas que romangats e que us prenats guarda e cura de nostra terra; e així mateis prec-vos que no us pes com jo no us dic ço que entén de fer, que, per cert, frare, si ha persona en el món a qui jo degués descobrir mon cor, jo el descobriria a vós, mas no és mon enteniment que, salvant Déu, que null hom sàpia mon cor d'aquest viatge. E així encara vos prec que no us sàpia greu. E així mateix no vull ajuda ne secors d'hom del món, sal de mos vassalls e sotsmeses.

E sobre açò lo rei de Mallorca, ab greu que li sabé, no se'n mes sobre ell.

[PROFERTA DEL REI DE CASTELLA]

E semblantment lo rei de Castella e son nebot, l'infant En Sanxo, faeren atretal, que sol per aquesta raon venc l'infant En Sanxo en Aragó e es veé ab ell e s'hi proferrí, per part del rei, son pare, e d'ell mateix, que en persona lo seguiria ab tot lo poder que hagués, e que hauria trenta o quaranta galees en Xibília e en altra marina sua bé armades e aparellades. Què us diré? Aital resposta li féu com a son frare lo rei de Mallorca, salvant que li dix que li comanaria tota sa terra així com a aquell que tenia en compte de fill. E lo dit senyor infant respòs que la dita comanda prenia ell volenters e que manàs a tots aquells que ell lleixava procuradors en sos regnes que, si en res l'havien ops, que tantost lo requessen, que, totes coses lleixades, tantost en persona l'haurien ab tot son poder. E d'açò fo molt pagat lo senyor rei d'Aragó e abraçà-lo e el besà més de deu vegades. E així preseren comiat la u de l'altre, e lo dit senyor infant tornà-se'n en Castella e comptà al rei, son pare, ço que entre ells fo estat.

mentre que les gates eren proteccions de fusta per poder-se acostar a les muralles: L. MONREAL Y TEJADA, *Ingeniería militar en las Crónicas catalanas*. Discurso de ingreso leído el día 31 de enero de 1971 en la Real Academia de Buenas Letras, Barcelona, 1971, especialment p. 33-40. P. E. CHEVEDDEN, *The Artillery of King James I the Conqueror, a Iberia and the Mediterranean World of the Middle Ages*, ed. per P. CHEVEDDEN, D. KAGAY, P. PADILLA, II, Leiden-NY-Koln, 1996, p. 47-94. Pel que fa als ports, on hi havia construcció naval, a M. T. FERRER I MALLOL, *Navegació, ports i comerç*, p. 119-128, 130-131, 133-138, 140-141. Torroella de Montgrí era considerada vila marítima; tenia port fluvial al Ter i, dins del seu terme, a la vora de mar, tenia ports a la desembocadura del Maçot i als braços del Ter. M. T. F.]

180. Jaume II de Mallorca.

—Ah, Déus! —dix lo rei N'Anfós de Castella—. E qual cor de senyor ha en el món qui es pogués comparar a aquest d'aquest senyor?

Sí que no anà a llong de temps que el rei N'Anfós de Castella morí, e romàs rei de Castella l'infant En Sanxo.¹⁸¹

[APARELLAMENTS DEL REI PERE]

46 E tornarem al senyor rei d'Aragó. Com lo dit senyor infant En Sanxo fo partit del dit senyor rei d'Aragó e se'n fo tornat en Castella, lo dit senyor rei anà per ses marines anant regoneixent totes ses obres. E pensà d'ordonar de fer fer bescuit a Saragossa, a Tortosa, a Barcelona e a València. E féu venir a Tortosa molta civada e forment e farina, sí que tanta n'hi féu venir que en la ciutat de Tortosa no podia caber, ans faïen barraques e cases de fusta en què ho metien. E així mateix tramès ses cartes a tots aquells rics hòmens de sa terra que volia que anassen ab ell, que s'aparellassen de seguir ell en el viatge ab aitants cavallers e ab aitants ballesters e ab aitants peons;¹⁸² e a cascun ell faïa donar en llurs terres o lla on ells volien llur acorrimment de moneda, tanta con los faïa mester. E manà que negun no s'entremetés de viandes, de civada ne de vi, que ell faria metre per tuit compliment de tot quant haurien mester per tot lo viatge; e açò féu ell per ço que no s'haguessen entremetre mas dels arreus de llurs corses cascuns, e que anassen molt bé arreats. E així es complí; que jamés entrò a aquell dia no s'era fet passatge on tan bell arreu de cors e de cavall e de ballesters e de peons e d'hòmens de mar hagués com hac en aquell passatge. E així mateix ordonà que hac vint mília almogàvers tots de la frontera e ben sis mília ballesters de munt. Ara és ver que ordonà que anassen ab

181. El rei Alfons X de Castella, el Savi, va morir el 1284. [L'única reunió amb el rei de Castella i l'infant Sanç fou a les vistes de Campillo de 27 de març de 1281. S'hi signà un tractat de pau pel qual Castella lliurà a la Corona catalanoaragonesa els castells del Poyo o Pueyo i Ferrejón, el terme de Pozuelo i la vall d'Aiora. També s'acordà l'ocupació conjunta de Navarra i el reconeixement de la senyoria castellana sobre el senyoriu d'Albarrasí. El mateix dia, l'infant, pel seu compte, oferí al seu oncle la vila i castell de Requena i el dia després renuncià als seus drets a Navarra. El rei Pere prometé a l'infant tota la seva ajuda. El 29 de març estant a Tarassona, l'infant prometé lliurar al seu oncle Albarrasí, quan regnés: les concessions castellanes estaven encaminades a evitar que Pere el Gran fes servir els infants de la Cerda, que tenia en poder seu, contra l'infant Sanç, que volia la corona per a ell en detriment dels drets d'aquests infants, fills del primogènit de Castella, mort abans d'arribar a rei: M. GONZÁLEZ JIMÉNEZ, *Alfonso X el Sabio*, p. 340-341. La reunió no serví per a l'objectiu que diu Muntaner. Cf. també el cap. LXXVI, nota 568, de la crònica de Desclot sobre aquestes vistes de Campillo. Cf. també sobre els objectius, protocol i significació de les vistes: Stéphane PÉQUIGNOT, *Au nom du roi. Pratique diplomatique et pouvoir durant le règne de Jacques II d'Aragon (1291-1327)*, Madrid, Casa de Velázquez, 2009, p. 450-453; també, del mateix autor, *Las "vistas reales" en la historiografía de la Corona de Aragón (siglos XIII-XIV)*, XVIII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó (València, 9-14 setembre 2004). *La Mediterrània de la Corona d'Aragó, segles XIII-XVI. VII Centenari de la sentència arbitral de Torrellas, 1304-2004*, València, Universitat de València, 2005, II, p. 1657-1674, concretament, p. 1667-1671. M. T. F.]

182. Sobre les lletres convocatòries i els preparatius, vegeu DESCLOT, cap. LXXX.

ell mil cavallers, tots d'honorat paratge, e molts ballesters de Tortosa e d'Aragon e de Catalunya e sirvents de mainada.

[MISSATGES DEL PAPA, FRANÇA I ANGLATERRA]

Què us diré? Que tan era gran l'aparellament, que tots los reis e senyors del món, així crestians com sarraïns, qui res haguessen en les marines, se guaitaven; e havien gran paor e gran dubte cascuns de llurs terres per ço com no era negun hom nat ne viu qui sabés ço que ell volia fer.

47 Sí que el papa¹⁸³ li tramès a dir que el pregava que li dixés ço que havia en volentat de fer e, si li ho trametia a dir, que en tal lloc poria anar que li trametria secors de moneda e de perdonança. E el senyor rei En Pere d'Aragon tramès-li a dir que li graïa molt la sua proferta, mas que el pregava que no li desplugués com en aquella saó no li ho trametia a dir, mas que en breu ell li faria a saber e que llavors hauria lloc l'ajuda e la perdonança que li proferria; mas que ara, en aquell punt, que li plugués que se'n soferís.

E així los missatges tornaren-se'n ab la dita resposta al papa. E el papa, qui ho entès, dix:

—Per cert ma fe és que aquest, Alexandri altre serà qui és vengut en el món.¹⁸⁴

Aprés així mateix li vengren missatges del rei de França, son cunyat, qui li tramès semblant missatgeria que havia feta lo papa, e ab aital resposta se n'anaren. E aprés n'hi vengren del rei d'Anglaterra e d'altres prínceps del món;¹⁸⁵ e tuit se'n tornaren ab una resposta, així los missatges del papa com de reis com de les comunes.¹⁸⁶

[LA POR DELS SARRAÏNS]

Dels sarraïns no em cal parlar, que a cascun rei sarraí deïa lo cor que sobre ell vengués; sí que era la major meravella del món dels faraons¹⁸⁷ e de les guàrdies qui eren per tota la Barbaria. E al rei de Granada deïen los seus hòmens:

—Senyor, què és açò que vós no guarnits Vera e Almeria? Que per cert lo rei d'Aragon vendrà sobre vós.

E responia'ls lo rei de Granada:

183. El papa Martí IV, francès.

184. Cf. aquesta frase amb la del mateix Muntaner, llavors de la mort de Pere el Gran (cap. cXLVI) i amb la de Desclot en el prefaci de la seva crònica.

185. El rei de França era Felip l'Ardit; el d'Anglaterra, Eduard I; també va enviar ambaixada el príncep de Salern (AMARI, *Vespro*, I, p. 176).

186. *Comunes*, les repúbliques italianes: Gènova, Pisa, Luca, etc.

187. Sens dubte vol dir faraons, és a dir fars, focs.

—Ah, folla gent, què havets? No sabets que el rei d'Aragon ha treves ab nós a cinc anys?¹⁸⁸ Doncs, cuidàvets que ell nos trencàs ço que nos ha promès? No us ho cuidets, que per cert creegats que ell és tal e de tan alt cor que per tot lo món no vendria menys a res que hagués promès. Oh, plagués a Déu que ell volgués que jo ab gran res de mon poder anàs ab ell, volgués-se que anàs sobre crestians, volgués-se sobre sarraïns! Que en veritat jo el seguiria volenters a mon cost e a ma messió. E així lleixats estar aquesta sospita, que no vull que negun hom de ma terra se'n cresca de guaita neguna, que la casa d'Aragon casa de Déu és e ab fe e ab veritat.

Què us diré? Tot lo món estava ab les ales alçades d'aquest senyor què faria. Mas emperò, pus que tuit n'havien paor, En Boqueró n'havia gran alegre.

Ara lleixaré estar esta raó e tornaré al senyor rei d'Aragó e al seu espegament.

[ELS DARRERS PREPARATIUS]

48 Lo dit senyor no cessava d'anar e de visitar totes les obres, així que per ell s'espegaven los fets que més s'hi faïen en vuit jorns que no faera d'un mes, si ell no ho anàs visitant.¹⁸⁹ E con ell veé que les obres eren quaix acabades, ell féu corts a Barcelona, e en aquelles corts ell ordonà tota sa terra e ordonà tot son passatge e fé almirall un fill que havia natural, per nom En Jacme Pere, qui fo molt graciós e bo e bon de tots fets; sí que el dit Jacme Pere pres la verga de l'almirallat.¹⁹⁰ E féu vicealmirall un cavaller de Catalunya, d'honrat casal e de bo, per nom En Cortada, qui era bon hom, fort d'armes e de seny en tots afers qui tengués a cavaller. E, con açò fo fet, donà dia que tothom qui anar degués en el viatge que fos a Port Fangós lo primer jorn de maig, aparellat e arreat de recüller.¹⁹¹ E ordonà que En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol que espegassen los afers de Catalunya a onze de les galees, naus, tarides, com dels llenys. E així mateix, puis, en cascun lloc ordonà bons hòmens de mar que espegassen ço qui en llurs llocs se faïa per lo passatge. E a València lo dit senyor En Jacme Pere, qui era restat en lo regne de València, ordonà l'espegament així de l'armada com de cavallers com d'almogàvers com de ballesters de munt.¹⁹² Què us diré? Que en tots los dits llocs, així com

188. Vegeu més amunt, cap. xli. [Sobre aquest tractat amb Granada, cf. abans, nota 167. M. T. F.]

189. Observem l'ús, excepcionalíssim en la crònica de Muntaner, del verb *anar* combinat amb el gerundi d'un altre verb.

190. Les citades Corts no tenim notícies que existissin (vegeu cap. xxix). Jacme Pere era un fill natural del rei (vegeu DESCLOT, cap. xcvi, n. 700). [El nomenament és del 8 de setembre de 1280: R. GALLOFRÉ; J. TRENCHS, *Almirantes y vicealmirantes en la Corona de Aragón*, "Miscel·lània de Textos Medievals", 5 (1989), doc. 12. M. T. F.]

191. Sobre la data assignada, vegeu DESCLOT, cap. lxxix, n. 3.

192. Hi havia ballesters de torn, que usaven ballestes de torn, és a dir, ballestes que es carregaven mitjançant un *torn* o cilindre que es feia girar amb unes manetes (*mà de croc*) o una *palanca* o *trinquet*, que tensava l'arc amb un joc de corrioles o *ternals*, cordes i ganxos (*crocs*). Al capdamunt, hi havia un

de marines com dintre terra, ordonà lo dit senyor rei que espegassen los fets e llurs companyes, en tal manera que el jorn que ell hac donat foren tuit, així de mar com de terra, qui a Tortosa qui a Portfangós. Què us en faria majors noves? Que així vengueren tuit en bona voluntat que aquells qui devien menar cent cavallers o peons n'amenaven dos tants, que mal llur grat los seguïen e no volien sou negun; e encara hi vengren tots quants cabdals havia en Aragó e en Catalunya e en el regne de València e síndics de totes les ciutats.

E així lo senyor rei En Pere venc e atendà's a Portfangós, on era tot lo navili, qui ja era tot aparellat de tot quant havia mester, e no havien àls a fer mas que el senyor rei e comtes, barons e cavallers, ciutadans, ballesters, almogàvers, sirvents de mainada, que es recollissen.

[COMIAT DEL REI]

49 E com lo senyor rei hac regonegut que tot era aparellat, així naus, tarides com galees armades, llenys, barques, fo molt alegre e pagat e féu ajustar totes les gents generalment ab trompes que tothom fos a oir ço que el senyor rei volia dir, que volia pendre comiat e après lo parlament que es volia recollir.

E, con aquesta crida oïren, tothom venc al parlament, rics hòmens, cavallers, ciutadans e totes altres gents. E, con foren tots aplegats, lo senyor rei pujà en un cadafal de fust, que hac fet en tal guisa alt que tuit lo poguessen veure e entendre. E con fo sus, siats certs que fo bé escoltat. E lo senyor rei pensà de preïcar e dix moltes bones paraules per aquells qui havien a anar e per aquells qui havien a romanir. E, com ell hac afinat son preïc, llevà's per tuit comunament lo noble N'Arnau Roger, comte de Pallars, qui ab ell anava en el viatge, e dix-li:

—Senyor, totes les nostres gents, així nós, qui anam ab vós, com aquells qui romanen, han gran plaer de les bones paraules que vós los havets dites e tuit en-

estrep on el ballester posava el peu per mantenir ferma la ballesta, mentre feia girar les manetes i tibava l'arc. Si en lloc d'un estrep en tenia dos, la ballesta era *de dos peus*. Quant a les ballestes *de munt*, esmentades aquí, no veïem bé què podien ésser; probablement, alguna de les ballestes esmentades, però amb una altra designació. Vegeu J. PUIGGARÍ, *Estudios de indumentaria española*, Barcelona, 1890, p. 366. [Sobre les tasques portades a terme per Ramon Marquet: F. SOLDEVILA, *L'almirall Ramon Marquet*, Barcelona, Ed. Barcino, 1953, p. 22-23. M. T. FERRER I MALLOL, *Una família de navegants: els Marquet* a C. BATLLE I GALLART, M. T. FERRER I MALLOL, M. C. MAÑÉ I MAS, J. MUTGÉ I VIVES, S. RIERA I VIADER, M. ROVIRA I SOLÀ, *El "Llibre del Consell" de la ciutat de Barcelona, segle XIV: les eleccions municipals*, Barcelona, CSIC. Institució Milà i Fontanals. Departament d'Estudis Medievals, 2007, p. 160-161. Pel que fa als ballesters de munt, eren guardes de deveses muntanyenques i, a la frontera meridional, vigilants dels passos fronterers, seguidors de rastres de saltejadors i escamots granadins; una mena d'almogàvers al servei dels municipis de frontera, bé que, pel nom, hem de suposar que portaven ballesta en comptes de l'ascona dels almogàvers; sobre els ballesters de munt de Múrcia: J. TORRES FONTES, "La frontera, sus hombres y sus instituciones", dins de *Instituciones y sociedad en la frontera murciano-granadina*, Múrcia, Real Academia Alfonso X el Sabio, 2004, p. 94-99. M. T. F.]

sems supliquen-vos molt humilment que los digats e els descobrats on és vostra volentat anar.

Per ço con per descobrir sa volentat no li podia venir negun torbament: tant era prop lo recollir; e que tuit ne serien consolats, així aquells qui irien com aquells qui romandrien; e, encara, que mercaders e altres bones gentes s'aparellarien ab viandes e ab tots refrescaments que portarien a la host; e, encara, que les ciutats e les viles sues així mateix li trametrien tots jorns ajuda e secors de totes coses.

E lo senyor respòs e dix:

—En comte, jo vull que vós sapiats e tots los altres que ací són, e encara aquells qui no hic són, que, si nós sabíem que la mà esquerra sabés ço que ha en cor de fer la man dreta, que nós mateix la'ns tolríem; e, així, no ens parlets pus d'esta raó, mas pensat-vos de reculler tots aquells qui ab nós devets anar.

E com lo comte e els altres barons oïren tan fort paraula com aquella que el senyor hac feta e dita, no en volgren pus parlar, mas que resposeren:

—Senyor, pus així és, pensats de manar, que nós farem ço que vós manets. E plàcia a nostre Senyor, ver Déus, e a madona santa Maria e a tota la cort celestial, que es complezca lo vostre enteniment a honor d'ells e acreiximent e honor vostre e de vostres sotmeses, e que a nós don gràcia que us puscam servir en tal manera que Déus e vós ne siats pagats.

E sobre açò llevà's lo comte d'Empúries e el vescomte de Rocabertí e d'altres rics hòmens qui no devien anar en el viatge e dixeren:

—Senyor, plàcia-us que vós vullats que nós nos recollam ab vós e que per res no ens lleixets, que nós som venguts així bé aparellats de reculler com aquells qui havien albarà d'anar al viatge.

E lo senyor rei respòs al comte d'Empúries e al vescomte de Rocabertí e als altres e dix-los:

—Nós vos graïm molt la vostra bona proferta que ens fets e de la bona volentat. Mas aitant vos responem que així bé nos servirets vosaltres qui romanets, com aquells qui van; que vull que sapiats que aitant haurets a fer vosaltres qui romanits com nosaltres qui anam.¹⁹³

E, con açò hac dit, beneïls e senyà'ls tots e los comanà a Déu. E, si anc veés grans plors e crits, aquí foren a pendre lo comiat, així que el senyor rei, qui era el pus fort senyor de cor qui en el món fos, namuira¹⁹⁴ tot de plorar.

193. ¿Va realment restar el comte d'Empúries? Hi ha alguns indicis que permeten creure que havia d'anar amb l'expedició (AMARI, *Vespro*, I, p. 271); però, finalment, degué restar. [Sobre Arnau Roger, comte de Pallars cf. la nota 650 de la Crònica de Desclot. Sobre el comte d'Empúries i sobre el vescomte Dalmau de Rocabertí: S. SOBREQÜÉS, *Els barons de Catalunya*, p. 86-93 i 121-123 respectivament. M. T. F.]

194. Mot obscur de difícil interpretació: *namuira*, *namuirà*, *nanuira*, *nanuirà*? Potser *ne muira* 'en mori'? [J. B.] L'edició de València corregeix o transcriu *na huyra*, que tampoc no té sentit, malgrat que ANTONI DE BOFARULL (p. 93) tradueix: "no tuvo más remedio que llorar".

E llevà's e anà pendre comiat de madona la reina e dels infants e agracià'ls e beneí'ls e los donà la sua benedicció. E hac-li hom aparellat un lleny armat, e recollí's ab aquella benedicció e gràcia que anc senyor se pogués recollir. E, con ell fo recollit, tothom se pensà de recollir, així que dins dos jorns foren tuit recollits. E ab la gràcia de nostre Senyor, ver Déus, e de madona santa Maria e de tots los seus beneits sants e santes, ells faeren vela tuit de Portfangós per anar en llur bon viatge, en lo mes de maig en l'any de la incarnació de nostre Senyor Jesucrist mil dos-cents vuitanta-dos.¹⁹⁵

[L'ESTOL A MENORCA]

E, con foren entrò vint millers en mar, ab un lleny armat l'almirall En Jacme Pere anà a cascuna nau, lleny, tarida, galea, barca, e a cascun patró ell donà un albarà segellat ab lo segell del senyor rei, clos e tancat ab lo dit segell.¹⁹⁶ E manà a cascun patró que pensassen fer la via de Maó, qui és en l'illa de Menorca; e que en lo dit port entrassen tuit e lla refrescarien; e con fossen fora del port de Maó, que cascun obrís son albarà e no abans en pena de la persona, e, con l'haurien obert, que fessen la via que els manava lo senyor rei en l'albarà. E així es complí com l'almirall manà.

50 E tuit entraren al port de Maó, que hagueren bon temps, e lla refrescaren. Sí que el moixerif de Menorca venc al senyor rei e dix:

—Senyor, què volets ne manats que jo faça? Que, si vós volets ne venits a pendre l'illa, jo son aparellat de complir ço que vós manets.

E lo senyor rei respòs-li:

—Moixerif, no us dubtets en res, que nós no venim per fer enuig ne pesar a vós ne a l'illa. E d'açò estats segur.

E lo moixerif llevà's e besà-li lo peu e féu-li moltes gràcies. E tramès tant de refrescament al senyor rei e a tot l'estol, que seria molt fort de contar: que tanta d'abundància los tramès de tots refrescaments, que a més de vuit jorns los bastà.

E contar-vos he una gran malvestat que féu. Devets saber que aquella nit hac una barca armada de sarraïns que tramès a Bugia e per tota la costera, en què féu saber que el senyor rei ab tot son estol era al port de Maon e que creïa que iria en Barbaria: així, que es guardassen.

E, com açò hagren sabut, entre los altres En Boqueró, senyor de Costantina, hac lo major alegre que null hom pogués haver, e en lloc de desastruc, per lo gran

195. L'any és realment el 1282, però el mes ja és el de juny (dia 6). Vegeu DESCLOT, cap. LXXIX, n. 598.

196. Segons DESCLOT (cap. LXXX), no són circulats els albarans sinó després de partir de Maó; i és més lògic.

plaer que havia, descobrí son cor a alguns especials amics e parents que havia e en qui es fiava de totes coses; e açò faïa per ço que s'endreçàs que complís al senyor rei d'Aragó ço que li havia promès.

E un d'aquells a qui hac descoberta sa volentat, descobrí-ho e féu-ho a saber a tots aquells de la ciutat e als cavallers sarraïns qui ab ell eren. Què us diré? Qui tuit a rumor llevaren-se e prengueren-lo e tantost llevaren-li la testa a ell e a dotze altres qui açò li consentiren.¹⁹⁷ E trameteren missatge al rei de Bugia que es vengués emparar de la ciutat e de tota la terra, e així es féu.

Ara lleixaré a parlar d'ells e tornaré a parlar del senyor rei d'Aragó.

[L'ESTOL A ALCOLL]

51 Con lo senyor rei hac refrescada sa gent ell partí de Maó, e con foren deu milles en mar cascun obrí son albarà, e tuit hagueren manament dins l'albarà que faessen la via del port d'Alcoll. E així ho faeren. Sí que hagueren bonances, que set jorns surcaren a mar del port del Maon al port d'Alcoll.¹⁹⁸

E con foren a la vila d'Alcoll, preseren tantost terra. E aquells d'Alcoll pensaren de fugir, així que pocs n'hi aconseguiren. Emperò aquí avallaren los cavalls e eixí tothom en terra; e, con tuit foren en terra, lo senyor rei demanà als sarraïns que havien preses en Alcoll noves d'En Boqueró, e contaren-li ço que li era esdevengut, d'on lo senyor rei ne fo molt despagat. Emperò, pus que aquí era vengut, pensava's que el viatge se complís a plaer de Déu e de la santa fe catòlica. E tantost manà fer un mur de pals qui environà tota la vila e la host tota, los quals pals ell faïa portar en les naus, tots ab dolles de ferre e ab anells de ferre en cascun pal. E així, ab los dits pals e ab cordes que entraven en los anells, ell féu son mur qui environà tota la host i la vila. E féu eixir de les naus los tapiadors que menava, e de tàpies ells faeren barreres als camins on la host devia eixir fora d'aquell mur.¹⁹⁹

E, dementre que ell faïa enfortir sa host, ajustaren-se entorn ell més de trenta mília hòmens a cavall, de sarraïns, e tanta de gent de peu, que la terra e les muntanyes veérets totes cobertes. Què us diré? Que els alhigs e morabits anaren preïcant e cridant per tota la Barbaria donant perdons a la llur mala llig. Sí que abans que fos passat un mes hi hac venguts més de cent mília hòmens a cavall, e de peu

197. Cf. la versió de Desclot, que també parla (cap. LXXX) de la traïció del moixerif de Menorca, però no l'enllaça amb la mort d'Abu Becr.

198. Aquesta referència a les bonances no figura en l'edició de València. I Desclot no sols no parla de bonances i de lentitud, sinó que fa arribar l'estol un dia i una nit després de la sagetia tramesa pel moixerif (capítol LXXX).

199. Aquest passatge ens mostra bé com s'improvisava la defensa d'una vila que, com Alcoll, no devia ésser murada.

sens tot nombre. E el bon comte de Pallars, qui veé aquella tan gran congregació, havia feta una bastida, qui de tàpies, qui de fusta, en un puig qui és prop de la vila d'Alcoll.²⁰⁰ E d'aquell lloc lo dit comte de Pallars ab moltes d'altres feria en ells. Sí que hi havia un puig de la bastida que hom apellà lo puig de Picabaralla. E en aquell puig se faïen tots dies tan grans fets d'armes, que no era en comptar. E qui volia veure ardiment e bondat de senyor, vós la pògrets veure en aquell lloc, que, con lo torneig era mesclat e lo senyor rei coneixia que els crestians n'havien lo pitjor, ell brocava enmig de la pressa e feria entre ells. Mas no us cuidets que anc Rotlan ne Oliver ne Tristany, Lancelot ne Galeàs ne Parceval ne Palamides ne Borus ne Escors de Marès ne el Morat de Gaunes²⁰¹ ne neguns altres poguessen fer tots dies ço que el rei En Pere faïa; e après d'ell tots los rics hòmens, cavallers, almogàvers e hòmens de mar qui lla eren. Per què cascú se pot pensar que ops era al senyor rei e a ses gents que així es faés, que en tal lloc eren que no hi havia força neguna, ans eren en un bell pla sens vall e sens mur, sinó aquell de la pallissada que jo us he dita; e de l'altra part eren reis e fills de reis e barons e moabs de sarraïns, qui eren la flor de tots los sarraïns del món e no hi eren per àls sinó per confondre los crestians. Per què, si s'adormissen a la guaita, pensar podets que a mal son los faeren despertar, per què no els era ops que s'ho gitassen a no cura. E, per cert, on majors eren los fets e pus perilloses, lo senyor rei era pus alegre e les sues gents atretal; que jamés neguna host no fo pus bastada de tots béns com en aquella eren, e tots dies creixia l'abundància.

Sí que, con saberen en Catalunya que el senyor rei era a Alcoll, tothom en manera de perdonança pensaven de carregar naus e llenys de gent e de viandes e d'armes e de totes ajudes; e tuit atenien lla, així que jorn hi esdevenia que vint o trenta vaixells carregats de les dites coses entraven en Alcoll; així que major mercat hi havia de tota res que en Catalunya.²⁰²

E con lo senyor rei hac vist e regonegut tot aquell país e vist lo poder dels sarraïns pensà's que per no res conquerria tota la Barbaria, si el papa li volia ajudar de moneda e de perdonança; e que jamés los crestians no en foren en tan bon punt, que anc rei de crestians qui hi faés passatge ne el rei de França ne el rei d'Anglaterra ne el rei Carles, qui ab croada e ab lo tresor de l'Esgleia passaren a Tunis,²⁰³

200. Hug Roger. DESCLOT (cap. LXXXIII) també l'alberga en un puig "qui és davant la vila". [Un alhig, o més sovint alhaig, era una persona religiosa que havia fet el pelegrinatge a la Meca; durant el viatge assistien a escoles coràniques i quan tornaven solien dedicar-se a la predicació. Els morabits eren en origen monjos guerrers dels ribats, monestirs-fortaleses situats en llocs estratègics, i també podien dedicar-se a la predicació. M. T. F.]

201. L'edició de València no esmenta, d'aquesta llista, sinó Rotlan i Oliver i els fa precedir per Alexandre. D'allusions com aquestes Muntaner en fa algunes altres al llarg de la seva crònica; però aquí, en aquesta llarga llista, es pot dir que aboca tota la seva erudició.

202. Notícies similars en DESCLOT, capítol LXXXIII. Vegeu també les notes corresponents.

203. Referència a la croada de sant Lluís contra Tunis.

no tengren tanta de terra en la Barbaria com ell tenia. Que de Ciger²⁰⁴ entrò a la ciutat de Bona, sarraí no gosava parer, ans per tota aquella marina anaven los crestians aportant llenya a la host, e encara hi tenien los bestiar, que sarraí negun no hi gosava aparer. Ans dels crestians hi havia qui entraven en cavalcades tres e quatre jornades e amenaven presa de persones e de bestiar, així que los sarraïns no es gosaven partir de les llurs hosts, que tantost con se'n partien de les hosts cuidaven ésser catius, e així era; que tots ne cativaven assats, que a Alcoll ne veérets tots dies encant.²⁰⁵

Sí que con més durava lo setge del senyor rei, se tenia per pus segur e tota la host. E alcunes vegades lo senyor rei brocava ab cinc-cents cavalls armats e los altres lleixava a les barreres. E con brocava ab aquells faïa així los sarraïns esparpellar, que no se'n tenia un ab altre, e faïen-ne tanta de mortaldat que ferea seria de dir; e cativaven tants, que per una dobla hi havia hom un sarraí. Així que tots los crestians estaven rics e alegres, e sobre tots lo senyor rei.

Ara vos lleixaré a parlar dels fets de les armes, qui es faïen tots jorns, e parlaré de ço que el rei se pensà.

[MISSATGES DEL REI AL PAPA]

52 Com lo dit senyor rei veé aquests afers tan honrats e tan bons a ops de la crestiandat ordonà que tramès al papa lo noble En Guillem de Castellnou, qui era honrat cabdal de Catalunya e parent seu.²⁰⁶ Ab dues galees ell lo tramès en Roma, al papa; e la raó fo aquesta: que manà al dit noble que tantost que es recollís e que se'n muntàs per la feu de Roma²⁰⁷ e no s'aturàs enlloc entrò que fos ab lo papa; e, con seria ab lo papa, que el saludàs de part d'ell, ell e tots los cardenals; e, con l'hauria saludat, que el pregàs de part sua que faés ajustar son consistori, con ell volia dir alcunes paraules, a ell e als cardenals, del davant dit senyor rei; e, con açò seria fet e tuit serien ajustats, que ell altra vegada saludàs lo dit papa e tot son col·legi de part sua, e que digués així:

—Pare sant, mon sényer lo senyor rei d'Aragó vos fa a saber que ell és en Barbaria, en un lloc qui ha nom Alcoll, e troba que per aquell lloc se pot haver tota la

204. Jijel. Al cap. LII, *Giger*.

205. Cf. DESCLOT, *loc. cit.*

206. Guillem de Castellnou fou un dels missatgers; però anava acompanyat de Pere de Queralt. Vegeu DESCLOT, cap. LXXXV. Ignorem quin parentiu unia el rei amb Guillem de Castellnou. [Guillem de Castellnou, era vescomte de Castellnou i tenia el seu patrimoni situat al Rosselló; fou conseller destacat de Jaume I i de Pere el Gran. S'enfrontà amb el comte d'Empúries, que atacà les seves terres: F. SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran*, p. 40, 80, 105, 172, 173, 201, 211, 228, 313. M. T. F.]

207. Ací tenim *la feu de Roma*, que retrobarem al cap. CXLIX, i que hem trobat en DESCLOT (cap. LIV) en la forma *fou*. [La feu o millor la fou de Roma és la desembocadura del Tíber. Cf. la nota 391 de la crònica de Desclot. M. T. F.]

Barbaria, si vós, pare sant, li volets fer ajuda de diners e de perdonança. E serà açò complit de la major part, abans que llong temps sia passat. Què us diré? Que ans que venga tres meses troba que haurà la ciutat de Bona, de què fo bisbe sent Agustí, e après la ciutat de Giger. E con aquestes dues ciutats (qui són en la marina pres d'Alcoll, l'una de llevant e l'altra de ponent) haja conquestes, fets compte que totes les ciutats de les marines haurà dins poc temps. E la Barbaria és aital que, qui haurà les marines, haurà tota Barbaria; e són gents qui tantost con vegem lo gran destret que hauran, se faran crestians la major part. Per què, pare sant, lo dit senyor rei vos requer de part de Déu que aquests dos secors tan solament li façats; e en breu, si a Déu plau, la santa Esgleia se'n creixerà de tanta renda que muntarà a més que no hi haurets bestret; que ja veets lo rei, son pare, de quant de renda ha crescuda la santa Esgleia, sens que no n'hac ajuda neguna. Per què, pare sant, açò us demana e us requer, e que us plàcia que no ho tardets.— E, si per aventura ell vos responia: —Per què açò no dix als nostres missatges que li trametem en Catalunya?— Vós li responets: —Com no era temps que a vós, pare sant, ne a altre descobrís son cor, per ço com ho havia jurat e promès als missatges d'En Boqueró, que a persona del món no ho descobrís; per què, pare sant, no us deu saber greu.— E, si per aventura, ell no us volia atorgar secors negun, vós li protestats de part nostra, e en la protestació li digats que, si lo secors no ens tramet que nós li demanam, que en colpa d'ell nos n'haurem a tornar en nostra terra, que ben sap ell e tot lo món que el nostre poder no és tant de moneda que a açò poguessen llongament aturar, e que Déus li ho deman. Con ben sàpia que nós havem en volentat que, si ens fa lo secors que nós li demanam, que tots los nostres dies volem metre en créixer la santa fe catòlica, e especialment en aquestes parts on ara són venguts. Emperò manam-vos que aquesta missatgeria façats al pus ivaçosament que vós puscats.

—Senyor —ço respòs lo noble En Guillem de Castellnou—, bé he entès ço que m'havets manat que diga ne faça; e ab la volentat de Déu jo ho compliré en tal manera que vós ne serets pagat. I pensats-me de donar la vostra benedicció e gràcia, que jo us coman a nostre Senyor qui us defena e us guard e us do victòria sobre vostres enemics. Emperò, senyor, si a vós plagués, d'altres rics hòmens mills enraonats hic havets que hi pògrets trametre, e jo grairia molt més a Déu e a vós que en lo cas en què sots que jo no em partís prop de vós, que tots dies veig que us metets en lloc que gran dolor he en mon cor que jo no us sia de prop.

E lo rei començà a riure e dix:

—Segurament, En Guillem, jo son cert que vós hàgrets més plaer del romà nír que de l'anar; que en el delit que vós carregats a nós del fet de les armes vos ne podem comptar per un d'aquells qui sien en la nostra senyoria. E així no us n'enyorets, que con vendrets bé hi trobarets encara tant a fer, que bé us en porets tolre lo desig. E nós fiam en vós tant, que pensam que en aquesta missatgeria e

en tots altres fets qui majors fossen nos darets així bon recapte com negun baró que nós hajam. E, així, pensats d'anar, que Jesucrist vos gui e us torn a nós sa e alegre!

E sobre açò lo dit noble baixà's en terra e volc-li besar los peus, mas lo senyor rei no ho soferí, ans lo llevà e li donà la mà. E, con la mà li hac besada, lo senyor rei besà-lo en la boca. E tantost dues galees foren aparellades e bé armades, e muntà sus e pensà-se'n d'anar. Déus l'aport a salvament!

Ara lleixaré ell estar e tornaré a parlar del senyor rei e dels grans fets d'armes que tots dies se faïen en Alcoll.

[FETS D'ARMES A ALCOLL]

53 Un jorn s'esdevenç que els sarraïns se foren acordats que, batalla feta, venguessen a la bastida del comte de Pallars e que, de tot en tot, o que perdessen la persona tots o l'haguessen. E, dementre que açò hagueren pensat, un sarraí, qui era estat del regne de València, de nits venc al senyor rei e dix:

—Senyor rei, açò han pensat.

E el senyor rei dix-li:

—Quan serà aqueix jorn que ells açò volen fer?

—Senyor —dix ell—, vui és dijous, e dicmenge matí, que serà festa vostra, que ells se pensen que vós serets a missa e gran res de vostres barons, ells han en volentat de fer aquesta brocada.

—Ara —dix lo rei— vé a la bona ventura, que molt te graïm ço que tu has dit, e nós prometem-te que t'heretarem lla on tu nasquist, entre tos amics; e plau-nos que estigues entre aquesta gent, e fe'ns saber tot ço que ells faran. E dissabte a nit sies ab nós e diràs-nos tot ço que ells hauran acordat.

—Senyor —dix ell—, siats cert que jo seré ab vós.

E el senyor rei féu-li donar vint dobles d'or e anà-se'n.

E ordonà lo senyor rei ab les escoltes que cascuna nit hi faïen e ab les guaites, que cascuna hora que vengués a ells e els dixés "Alfàndec", que el lleixassen salvament anar e tornar (per ço con ell era nadiu de la vall d'Alfàndec).²⁰⁸ E sobre açò anà-se'n.

E el senyor rei ajustà son consell e dix-los ço que el sarraí los hac dit. Sí que manà cascun a sos vassalls e sotsmeses que esteguessen aparellats, que el senyor rei

208. A la vall d'Alfàndec, al regne de València, es trobava la població —desapareguda— d'Alfàndec de Marinyèn (vegeu *Llibre dels Feits*, § 253, n. 1505). [La Vall d'Alfàndec és l'actual Valldigna. Els sarraïns de la Vall s'havien sumat a la gran revolta de 1275. Sobre la vall cf. Ferran GARCIA OLIVER, *El naixement del monestir cistercenc de la Valldigna*, València, 1983. Podria ésser que el confident fos un dels que havien marxat per aquesta causa i potser desitjava tornar. Sovint, els moros valencians que marxaven a Barbaria tenien dificultats per a integrar-s'hi. M. T. F.]

volia ferir sobre la host dels sarraïns. E, si anc null temps fo goig ne alegre en ne-
guna host, sí fo entre ells, que el dia los paria un any.²⁰⁹

[MISSATGE DE SICÍLIA]

54 E, dementre que estaven en aquest aparellament, ells veeren venir de llevant
dues barques armades bé espalmades, e dretament vengren-se'n ab senyeres negres
al port e preseren terra. E, si em demanats qui eren ne de quals gents, jo us ho diré:
que eren sicilians de Palerm, e venien-hi quatre cavallers del dit lloc e quatre ciuta-
dans per missatge de tota la comunitat de Sicília, e eren molt savis hòmens.²¹⁰

E, con hagueren presa terra, vengren-se'n davant lo senyor rei e gitaren-se
davant los seus peus plorant, e besaren la terra tres vegades abans que fossen a ell;
e, genolls tirant per terra, anaren-se'n entrò als seus peus e preseren-li los peus e
tots quatre ensems cridant:

—Senyor, *mercedi!* Senyor, *mercedi!*²¹¹

E besaren-li los peus, que null hom no els ne podia llevar; que tot així con la
Magdalena ab ses llàgremes llavà los peus a Jesucrist, així llavaren ells los peus ab
llàgremes e ab plors al senyor rei. E els crits e els plants e els plors que ells faïen era
molt gran pietat; e eren tots vestits de negre. Què us diré? Que el senyor rei se trasc
a enrere e dix:

—Què demanats, ne qui sots ne d'on?

—Senyor —dixeren ells—, nós som de la terra òrfena de Sicília, desemparada
de Déu e de senyor e de tota bona res terrenal, caidius mesquins, qui estan apare-
llats tots de pendre vil mort: hòmens, fembres e infants, si vós, senyor, no els
acorrets. D'on, senyor, nós venim a la santa reial majestat vostra de part d'aquell
orfe poble e clamar mercè a vós, que sia de gràcia e de mercè vostra que per la
santa passió que Déus pres en la veracreu per l'humanal llinatge, que vós hajats
mercè d'ells e pietat e que els acorregats e els gitets d'aquella dolor en què ells es-
tan. E, senyor, devets-ho fer per tres raons: l'una per ço con vós sots lo pus sant rei
e el pus dreturer qui en el món sia; l'altra raó és que l'illa de Sicília e tot lo regne
deu ésser de madona la reina, muller vostra, e après d'ella dels infants, vostres fills,
així com aquells qui són de la santa llinya del sant emperador Frederic e del sant
senyor rei Manfrè, qui lligítimament eren senyors nostres; e així seguent deu ésser
madona la reina Costança, muller vostra, dona nostra; e après, reis e senyors,
vostres fills e seus. La terça raó és que tot sant rei és tengut d'ajudar a òrfens e a

209. Una altra mostra de l'alegria amb què, segons MUNTANER mateix (cap. LV), els catalans van al combat.

210. Sobre aquesta ambaixada siciliana, vegeu DESCLOT, cap. LXXXVIII, i les notes corresponents.

211. És la segona vegada que Muntaner dóna en la seva crònica algun mot sicilià. La primera, en el prefaci.

pubills e a vídues; e com l'illa de Sicília sia vídua així com aquella qui perdé tan bon senyor com lo sant rei Manfrè, podets-la comptar per vídua; e els pobles són tots òrfens, que no han pare ne mare ne persona qui els ajud, si Déus e vós no els acorrets; e les criatures innocentes qui són en l'illa, qui esperen mort, pot hom comptar a pubills, qui són de poca edat e no saben consell donar a llur necessitat. Adoncs, sant senyor, hages mercè de nós e plàcia't que vages pendre aquell regne qui és teu e dels teus infants, e lleva'ls de la mà de Faraó, con així com Déus deliurà lo poble d'Irrael de les mans e de poder de Faraon, així, senyor, pots tu deliurar aquell regne de la man de la pus cruel gent qui en el món sia, que en el món tan cruel gent no ha, lla on han poder, com són franceses.²¹²

E lo senyor rei, mogut de pietat, féu-los llevar e dix-los:

—Barons, vosaltres siats ben venguts! Ben és veritat que el regne de Sicília deu ésser de la reina, nostra muller, e, après, de nostres infants, e havem gran desplaer de vostre treball. Nós havem oïda la vostra missatgeria, e sobre açò que dit nos havets nós haurem nostre consell; e tot ço que nós puscam fer de bé envers vosaltres, nós ho farem.

E ells resposeren:

—Senyor, Déus vos dó vida e us meta en cor que hajats mercè de nós, mesquins. Veus ací cartes de cascunes de les ciutats de Sicília e cartes dels rics hòmens e de cavallers, de viles e de castells, que tots són aparellats d'obeir-vos per senyor e per rei, e tots aquells qui après vós vendran ne vós manarets.

E lo senyor rei pres les cartes, qui eren més de cent, e manà'ls donar posades bones e ració de tot quant havien ops.

55 Ara us lleixaré ells estar e tornaré als sarraïns, qui s'aparellaven que el dicmenge venguessen, batalla arregada, sobre la bastida del comte de Pallars.

[DEFETA DELS SARRAÏNS]

E el dissabte a vespre lo sarraí tornà al dit senyor rei e dix:

—Senyor, siats aparellat a l'alba ab totes vostres gents, que la batalla tenits en camp.

Dix lo rei:

—De ço som nós molt pagats.

E tantost lo senyor rei manà que en l'alba fossen los cavalls armats, e tothom, així sirvents de mainada com almogàvers e hòmens de mar, fossen aparellats en

212. Cf. amb les paraules i els capítols de greuges que DESCLOT posa en llavis dels missatgers (cap. LXXXVIII). La referència al poble d'Israel i al Faraó és corrent referint-se als sicilians subjugats (vegeu DESCLOT, caps. LXXXI i LXXXVII).

l'alba e fossen tuit en les barreres; e con les trompes e les nàcares tocarien del senyor rei, e l'estendard se desplegueria, que tantost, tothom cridant: "Sent Jordi!" o "Aragó!", que tothom ferís.

E així manà lo senyor rei que tothom anàs dormir; e tuit havien tan gran goig, que a penes ne poc negun dormir aquella nit.²¹³ E, con fo alba, tothom fo aparellat, e de cavall e de peu, lla on lo senyor rei era, fora de les barreres. Hac la davantera lo comte de Pallars e el noble En Pero Ferrandis, senyor d'Híxer,²¹⁴ e d'altres rics hòmens. E, així com jorn fo, los sarraïns, molt bé ordonades llurs batalles, vengren envers la bastida del puig de Picabaralla e, con veeren los crestians així aparellats, meravellaren-se'n e tengren-se'n tots per morts, que volenters giraren, si gosassen. Què us diré? Que con lo rei veé que ells rebutjaven e s'anaven aturant cuità's e manà a la davantera que ferís, sí que féu desplegar l'estendard, e les trompes e les nàcares tocaren, e la davantera va ferir.²¹⁵ Sí que els sarraïns tengren molt fort, així que els crestians no els podien esvaire: tanta era la gent. E lo senyor rei brocà ab la senyera e va ferir entre els moros, e los moros se desbarataren en tal manera que no en romàs negun qui en la davantera dels sarraïns fos qui n'escapàs, que sens nombre foren aquells qui hi moriren. Així que el senyor rei volc passar una muntanya qui els era davant, e el comte de Pallars e d'altres rics hòmens cridaren:

—Ah, senyor, per Déu no sia! Que, si avant passats, tingats per perdut tot ço qui en Alcoll s'era ni roman, ne en les tendes; que null hom no hi ha romàs, mas persones malautes o infants o fembres. E, si açò perdem, no hauríem viandes. E així, senyor, per Déus, membre-us de vós mateix, que la vostra persona pream nós més que tot l'altre món.

E lo senyor rei era tan escalfat contra los sarraïns, que en res d'açò no li anava lo cor; mas, com ell entès ço que ells deïen, recordà's e pensà que així era veritat, sí que aturà al peu de la muntanya e féu tocar la trompeta,²¹⁶ e tothom aplegà's al senyor rei e tot bellament e ab gran alegre tornaren-se'n a Alcoll. E llevaren lo camp; e aquell jorn guanyaren tant les sues gents que en tot lo viatge ne foren benanants. E los sarraïns foren així espaventats e esperduts, que més d'una llegua se tiraren a enrere de lla on solien estar, no per tant que tanta de gent venia tots jorns a ells que no era nombre que metre s'hi pogués; emperò no eren tan ardit

213. Ponderació del goig, que respon probablement a una realitat, deguda a la nerviositat suscitada per la proximitat de la lluita; en la qual podia, sens dubte, haver-hi molta part del delit de combatre. Fenomen que no deixen d'experimentar àdhuc els esportistes.

214. Pere Ferrandis d'Íxar o d'Híjar, germà del rei Pere, fill natural de Jaume I. Per a més detalls, vegeu *Llibre dels Feits*, § 446, n. 2146.

215. Observem l'ús del perfet perifràstic, amb indubtable sentit de passat. El seu ús és relativament abundós en Muntaner.

216. Aquest i altres passatges mostren com les tropes es regien sovint per tocs de trompeta. Vegeu, entre altres mostres, especialment, la Crònica de Pere el Cerimoniós, capítol vi, § 52.

ne tants que es gosassen pensar que altra vegada tornassen lla on llavors vengren. Ans lo senyor rei féu cremar tots los corses dels sarraïns per ço que l'encontrada aquella no en fos pus malsana.

[GUILLEM DE CASTELNOLU A ROMA]

Ara lleixaré estar lo rei e la host e parlaré del noble En Guillem de Castellnou. Emperò abans vos vull dir de les meravelles que els sicilians se donaren de ço que hagren vist que el senyor rei d'Aragó e sa gent hagren fet ne faïen tots dies. Així que deïen entre ells:

—Si a Déu plau que aquest senyor vaja en Sicília, fets compte que los franceses són tots morts e vençuts e que nós som tots delliurats de perill, que açò és la major meravella qui anc fos de negunes gents; que ab alegre e ab goig van a la batalla, així com totes altres gents hi van per força e ab gran temor.²¹⁷

Sí que la meravella era sens fin, que ells se'n donaven.

56 Con lo noble En Guillem de Castellnou fo partit d'Alcoll anà tant a orsa e a puja e a rems, que venc a la ciutat de Roma ab les galees. E anà lla on era lo papa;²¹⁸ e con fo davant lo papa e davant lo consistori féu tot ço que el senyor rei li hac manat e els dix tot ço que el rei los manà dir.

E, com lo papa ho hac oït, respòs així com lo senyor rei s'ho hac pensat e dix:

—Per què lo rei d'Aragó no ens tramès a dir així son cor con era en Catalunya, con ara?

E lo dit noble respòs així con lo senyor rei li havia dit. Què us diré? Que el papa li respòs que pus ell llavors se cobria d'ell, que negun secors no li daria, ne de croada ne de res. E el dit noble protestà en aquella manera que el senyor rei li hac manat. E tantost pres comiat mal e fellon del papa e dix-li aitant més que el senyor rei no li hac manat:

—Pare sant, jo me'n vaig ab cruel resposta que m'havets feta. Plàcia a nostre Senyor, ver Déus, que, si per la vostra resposta vén mal a la crestianat, que tot sia sobre l'arma vostra e de tots aquells qui us han consentit ne consellada aquesta resposta.

E ab aitant pensà de recüller e venc-se'n a Alcoll.

E, com lo rei lo veé, hac gran plaer, e senyaladament per ço com lo amava molt e el preava de fet d'armes e de tots fets. E aplegà son consell e volc saber la resposta que aportava, e ell va-li-ho dir tot.²¹⁹

217. Vet aquí la frase al·ludida en diverses ocasions (suara en la n. 209 al cap. LIII i LV, n. 213), sobre el goig amb què els catalans van al combat.

218. Martí IV. Vegeu DESCLOT, c. LXXXVI, n. 637.

219. Un altre cas d'ús del perfet perifràstic, a tan poca distància del que hem assenyalat més amunt. *Va-li-ho dir*, això és: *li ho va dir*.

E, com lo senyor rei oí la gran crueltat del papa, llevà les mans envers lo cel e dix:

—Sényer, ver Déus, qui sots cap e major de totes coses! Plàcia-us que vós me jutgets segons lo meu enteniment. Que ben sabets que la mia voluntat era de viure e de morir al vostre servei; mas ben sabets que jo açò no poria durar. Per què sia de gràcia e de mercè que la vostra gràcia trametats sobre mi e sobre mes gents, e de consell e d'ajuda.

E llavors dix e pregà tos aquells qui de son consell eren, que pensassen en ço que li consellarien, e així mateix que ell hi pensaria. E sobre açò partiren-se e anaren-se'n cascun en sa posada.

[NOVA MISSATGERIA DE SICÍLIA]

57 E no anà a quatre jorns que altres dues barques armades vengren de Sicília ab semblant missatgeria que aquells eren venguts e ab molt pus piadosa, en tant que l'una barca ab dos cavallers e dos ciutadans era de Messina, qui era assetiada per lo rei Carles, així com ja havets entès, e estaven a condició tots de mort o d'ésser preses; e l'altra barca era eixida de Palerm ab los altres dos cavallers e dos ciutadans, així con ja havets oït, ab poder de tota Sicília. E vengren tots vestits de negre e ab les veles negres e ab senyeres negres, e a un plant que els primers haguessen fet, ne faeren aquests quatre, sí que tothom n'hac tan gran pietat, que tothom a colp cridà:

—Senyor, en Sicília! Senyor, en Sicília! Per honor de Déu, no lleixets perir aquest poble mesquí, qui deu ésser de vostres infants!

E con los rics hòmens oïren la voluntat de tots aquells de la host anaren-se'n al senyor rei tots plegats e dixeren-li:

—Senyor, què és açò de vós? Per amor e per reverència de Déu hajats pietat d'aquest mesquí de poble qui així us crida mercè! Que no ha tan cruel cor de senyor en el món, vullés cristià o sarraí al món, que no en degués haver pietat. Doncs, quant més la'n devets haver vós per moltes raons, les quals aquests bons hòmens vos han dites davant, qui són totes veritat. E aitant més, que havets vista la cruel resposta que el papa vos ha feta. Per què creats que tot açò ve pròpiament de Déu e, si a Déu plagués que el vostre cor se complís d'estar en aquest lloc, ben li hagra plagut que el papa vos atorgàs ajuda. Mas no li plau que la us haja atorgada per ço que anets acórrer e ajudar a aquest mesquí de poble. E encara, senyor, que per açò podets conèixer que a Déu plau: que ben sabets que veu de poble veu de Déu és.²²⁰ E veets encara aquesta gent de vostra host tota, que criden: “En Sicília, en Sicília!” Doncs, senyor, què esperats? Que nós tuit vos proferem, per nós e

220. Vet aquí l'equivalent o adaptació popular del *Vox populi, vox Dei*.

per tota la host, que us seguirem e pendrem mort e la darem a honor de nostre Senyor Déus e a honor vostra e a restaurament del poble de Sicília.²²¹ E som tuit aparellats, que menys de sou vos seguirem.

[PARTIDA D'ALCOLL]

58 Con lo senyor rei entès esta meravella e aquesta bona volentat de les gents, llevà los ulls al cel e dix:

—Senyor, en vostre servei e en vostra honor prenc jo aquest viatge e en les mans vostres coman mi e les mies gents.

E dix:

—Pus a Déu plau e a vosaltres, pensem d'anar ab la gràcia de Déu e en la sua guarda, e de madona santa Maria e de tota la vera cort celestial. Anem en Sicília!

E tantost totes les gents cridaren:

—Aür, aür!²²²

E tuit agenollaren-se e cridaren, altes veus: “*Salve regina*”. E aquella nit espeegaren-se les dues barques de Sicília, qui se n'anaren a Palerm ab lo bon novell. E l'endemà lo senyor rei féu recollir totes coses e los cavalls e tot quant havien; e lo darrer qui es recollí fo lo senyor rei.²²³

E, con se foren recollits, que es recolliren tots dins tres dies, les altres dues barques armades dels sicilians anaren-se'n dient que els havien vist a fer vela. E Déus don-nos aital goig com hac per tota Sicília, con açò saberen!

Ara lleixem lo senyor rei, qui se'n va en bon viatge en Sicília, e parlem dels sarraïns.

59 Com los sarraïns veeren les veles en mar, cuidaren-se que fos altre estol que vengués en ajuda al senyor rei d'Aragon e estegren quatre dies que no es gosaren acostar a Alcoll, que havien paor d'engan. E a la fin anaren-s'hi acostant poc a poc.²²⁴ E com veeren que els crestians se n'eren anats, faeren gran festa e gran alegre e tornaren-se'n cascun en sa terra ab tants de plants e de plors, dels amics e parents que hagren perduts, que per tostemps ne parlarà hom en Barbaria e en tembran més la casa d'Aragon que casa de rei qui sia en el món.

Ara lleixaré ells estar e tornaré al senyor rei d'Aragon.

221. Observem com, malgrat anar contra la voluntat papal, Muntaner i els seus conterrànics consideraven que aquella lluita era a honor de Déu. Vegeu també unes quantes ratlles més avall.

222. Vegeu abans, cap. XIX, on Muntaner posa aquest crit en llavis dels sarraïns, com si es tractés de llur llenguatge *sarraïnesc*. Veiem com també l'usaven els cristians. El retrobarem en altres ocasions.

223. Sobre la data de partença, vegeu DESCLOT, cap. XC, n. 660.

224. Recordem que, segons DESCLOT (capítol XC), abans de partir, els mariners van calar foc a Alcoll.

60 Lo senyor rei hac bon temps, aital com demanà de boca, que dins pocs dies fo en Tràpena, a tres dies a l'eixida d'agost de l'any davant dit mil dos-cents vuitanta-dos.²²⁵ E així podets saber quant estec lo senyor rei a Alcoll, que ell fo a Alcoll a l'eixida de maig, e pres terra a Tràpena tres dies a l'eixida d'agost; per què no creu que rei sia en el món, de crestians, que tant hi pogués haver estat ab lo seu poder tan solament.

[EL REI PERE A SICÍLIA]

E, con hac presa terra a Tràpena, la llumenària se féu tan gran per tota Sicília (on los hòmens de Tràpena trameseren correus per tota Sicília de totes parts), que açò fo una gran meravella lo goig que tuit faïen. E havien-ne ben raon, que Déus los havia tramès lo sant rei d'Aragó qui els deliuràs de les mans de llurs enemics e els fos guiador e governador, així com tramès Moisèn al poble d'Irrael e li donà la verga.²²⁶ E així, ab senyal que féu lo senyor rei d'Aragó deliurarà així mateix lo poble de Sicília. Per què tuit podem conèixer que açò fo obra pròpia de Déu.

E con lo senyor rei e ses gents foren eixits en terra a Tràpena, no em cal dir lo goig ne l'alegre que tuit faeren, que les dones e les donzelles, dansa feta, venien davant lo senyor rei e cridaven:

—*Santo* senyor, Déus te dó vida e et dó victòria perquè ens pusques deliurar de la mà dels malvats francesos!

E ab aquests cants e ab aquest tan gran goig anaven tuit, que no faïen feina ne jornal.

Què us diré? Tantost com ho saberen en Palerm, trameteren al senyor rei la major part dels rics hòmens ab gran tresor e ab gran moneda que donàs a les sues gents. E lo senyor rei no en vol gens pendre, que dix que d'estrò ho hagués mester que no en volia gens, que ell s'aportava tresor e moneda assats; mas que fossen certs que ell venia per reebre ells per vassalls e per defendre'ls contra totes les persones del món.

E així anà-se'n a Palerm, e bé quatre llegües eixiren-li totes les gents; e qui anc veé gran alegre e gran festa, ben pogra dir que aquella fo la pus alegre e major que jamás se faés. E aquí ab grans professons e goig e alegre d'hòmens e de fembres e d'infants reeberen lo dit senyor rei e l'amenaren al palau imperial, e puis donaren

225. Segons el compte de Muntaner, doncs, l'arribada a Tràpani hauria tingut lloc el dia 29 d'agost. La data generalment admesa és el 30 (AMARI, *Vespro*, I, p. 287; COLL, ed. Desclot, III, p. 99, n. 1).

226. L'edició de València diu: "e li donà la verga. E així ab senyal que féu lo senyor rei d'Aragó...". Però tampoc no té sentit. Probablement el que manca es referia al senyal que Moisès va fer amb la verga.

bones posades a tots aquells qui ab ell eren.²²⁷ E així mateix, com lo senyor rei hi entrà per terra, sí hi venc l'estol per mar.

E, con tuit foren asseguts, los prohòmens de Palerm trameteren missatges per totes les ciutats, viles e castells, que venguessen síndics de totes parts qui aportassen les claus e el poder, e de cascuns llocs, e que les claus del lloc en nom de senyoria lliurassen al senyor rei e li faessen sagrament e homenatge e el coronassen rei e senyor. E així es féu.²²⁸

[MISSATGE AL REI CARLES]

61 E entretant lo senyor rei hac quatre rics hòmens que tramès per missatges al rei Carles, qui era sobre Messina, així com davant havets entès.²²⁹ E tramès-li a dir que ell li manava e li deïa que li eixís de son regne, que ben sabia que aquell regne no era seu, ans era e devia ésser de la reina, muller sua, e de sos fills, e, així, que pensàs de delliurar la terra tantost; e, si fer no ho volia, que el desafiava, e que es guardàs d'ell, con sabés per cert que ell lo'n gitaria. Què us diré? Així anaren los dits missatges al rei Carles e digueren-li ço que damunt los fo manat, de part del senyor rei En Pere d'Aragon.

E, con lo rei Carles entès açò, dix:

—Ara és vengut lo temps de ço que tostemps nos érem dubtat. És veritat l'eximpli qui es diu que “d'aquell mal mor hom de què hom ha paor”.²³⁰ Per què vui més, mentre viu sies, no pots viure en pau, que a fer has ab lo mellor cavaller del món e ab major cor. Ara vaja com se vulla, que així he a passar.

E, con hac estat gran peça e pensat, respòs als missatges que se'n pensassen d'anar, que ell no entenia a desemparrar son regne per lo rei d'Aragon ne per negun altre qui en el món fos, e que entenés que ell havia emparada cosa de què ell lo faria penedir. E així los missatgers pensaren de tornar en Palerm al senyor rei. E, con lo senyor rei hac entesa la resposta del rei Carles, pensà's que tantost s'aparellàs, e per mar e per terra, d'anar a Messina.

E els sicilians qui el veeren aparellar dixeren-li:

—Senyor, què volets fer?

—Vull anar sobre lo rei Carles.

Dixeren los sicilians:

—Senyor, no vulla Déus que vós hi anets menys de nós.

227. Sabem que hi va arribar el 4 de setembre. Vegeu DESCLOT, cap. xci, n. 663-665.

228. Sobre la reunió del Parlament de Sicília, vegeu DESCLOT, *loc. cit.*, i les notes corresponents.

229. Més amunt, cap. lvii. Sobre aquesta missatgeria, vegeu DESCLOT, caps. xcii i xciii i les notes corresponents.

230. Un altre dels eximplis populars que Muntaner posa en la seva crònica. Observem que està compost de dos versos —o de dos hemistiquis— de cinc síl·labes.

[PREPARATIUS PER A LA LLUITA AMB CARLES]

62 E tantost faeren cridar les hosts per tota Sicília e que dins quinze dies fossen tuit, de quinze anys amunt e de seixanta anys a avall, ab les armes e pa a un mes, en Palerm. E així anà lo manament de part del senyor rei d'Aragon pertot.

E entretant lo senyor rei tramès dos mília almogàvers a Messina, que hi entrassen de nits. E aquests anaren-hi cascuns ab son sarró a costes, que no creats que amenassen atzembra neguna, ans cascun portava pa en son sarró; que així són acostumats e nodrits: que con van fer cavalcada,²³¹ cascun porta un pa per cascun dia, e no pus; e puis del pa e de l'aigua e de les herbes, passen llur temps aitant con ops llurs és.

E així hagueren bons pilots, qui eren de la terra, qui les muntanyes sabien e les sendes. Què us diré? Que dins sis jornades que ha de Palerm en Messina, en tres jorns hi entraren.²³² E entraren en la ciutat de nits, per un lloc qui ha nom la Camperinya, on les dones de Messina faïen un mur qui encara hi és.²³³ E entraren tan secretament, que de null hom no foren sentits de la host.

Ara lleixaré a parlar d'ells, qui són dins Messina, e parlaré del senyor rei.

[EL REI PERE ES CORONA A PALERM]

63 Con les hosts foren a Palerm,²³⁴ així com lo rei hac manat, tuit pregaren lo senyor rei que fos la sua mercè que reebés la corona del regne. E ell atorgà'ls-ho, e ab gran solemnitat e ab gran alegre lo senyor rei d'Aragó fo coronat rei de Sicília, en Palerm, ab la gràcia de nostre Senyor, ver Déus. E tantost con fo coronat rei de Sicília, ab totes les hosts, e per mar e per terra, eixí de Palerm per anar a Messina.

Ara vos lleixaré a parlar del senyor rei, qui ve a Messina, e tornar-vos he a parlar dels almogàvers qui eren entrats en Messina.

231. L'edició de València diu: *com van en cavalgada*. Avui diríem —i també a vegades aleshores— en lloc de la frase del text: «van a fer». Per això també s'usava aleshores aquella forma, que no té res a veure amb el perfet perifràstic que hem vist usat en el cap. LI i LVI i veurem en molts altres.— El que diu aquí dels costums dels almogàvers confirma el que diu Desclot, capítol LXXIX. [A la frontera amb l'Islam, si els almogàvers rebien d'autoritats locals “taleques”, és a dir sarrons de pa per a una expedició, havien de tornar a aquest lloc per vendre el botí: M. T. FERRER I MALLOL, *Organització i defensa d'un territori fronterer. La governació d'Oriola en el segle XIV*, Institució Milà i Fontanals. CSIC, Barcelona, 1990, p. 259. M. T. F.]

232. Directament de Palerm a Messina (per via fèrria) hi ha 232 Km. En sis jornades, corresponen 38 Km. i mig per dia. En tres jornades, 77.

233. La construcció d'aquest mur és reportada per altres fonts. I hi ha fins i tot uns versos de l'època, que recorden les *donne de Messina, portando petre e calsina*. Un puig proper a la ciutat duu encara el nom de Caperrina (vegeu més amunt, c. XLIII, n. 175).

234. Sobre l'estada del rei a Palerm, vegeu DESCLOT, cap. xci. Sobre la data de partença de Palerm, Id., cap. xcii, n. 674, i xciii, n. 683.

[ENTRADA DELS ALMOGÀVERS A MESSINA]

64 Com los almogàvers foren entrats en Messina (qui hi entraren de nits), no em demanets l'alegre e el confort qui fo per tota la ciutat. Emperò l'endemà matín en l'alba ells s'aparellaren per ferir en la host, e les gents de Messina, qui els veeren tan mal enrobats e ab les antipares en les cames e les avarques als peus e els capells de rets en testa, digueren:

—Ah, Déus, e com havem haüt goig perdut! E que gent és aquesta que van nuus e despullats, que no vesten mas un cassot e no porten darga ne escut? No ens en cal gran compte fer. E, si aitals són aquells del rei d'Aragon, tot atretal.

E los almogàvers, qui ho oïren entrebonir, dixeren:

—Vui serà dia que us mostrarem qui som.²³⁵

E faeren obrir un portal e van ferir la host en tal manera, que abans que es fossen regoneguts hi faeren tanta carn que açò fo una gran meravella. Així, que el rei Carles se cuidà, e aquells de la host, que el rei d'Aragó en persona hi fos; e ans que es fossen regoneguts hi hagren més de deu milia persones mortes. E puis, ab tota la bona roba que trobaren, se n'entraren en la ciutat sauls e segurs.

E, con les gents de Messina veeren aquestes tan grans meravelles que aquestes gents faeren aquell dia, prearen-los cascun més que dos cavallers e faeren-los molta d'honor e de plaer, e hòmens e dones. E foren així reconfortats, que aquella nit faeren tal llumenària e tal festa, que en tota la host estegren esbalaïts e ab gran temor e ab gran dolor.

[CARLES D'ANJOU PASSA A CALÀBRIA]

65 E aquella nuit venc missatge al rei Carles que el rei d'Aragon venia ab tot lo poder de Sicília e ab tot son poder per mar e per terra, e que no li era lluny quaranta milles. E el rei Carles, qui hac açò entès, qui era molt savi senyor de fets d'armes e de tots fets, pensà's que, si el rei d'Aragon venia, que per cert no podia venir sens sabuda d'alcuns de la sua host, e que així com havien traït lo rei Manfrè, que en així podrien ell traïr. E, part això, havia paor que la terra de Calàbria no es rebellàs, per què la nuit pensà's de recollir e passà-se'n a Rèjol.²³⁶ E, al recollir que es faïen en l'alba, veeren aquells de Messina que anats se n'eren e que encara n'hi havia molts romases.

Los almogàvers donaren per ells, e tots quants n'hi havia romases en terra, de peu e de cavall, moriren. E puis carregaren a les tendes, e guanyaren tant, que Messina ne fo rica per tots temps; e els almogàvers no cal dir, que així menaven los

235. Cf. aquests detalls de la indumentària dels almogàvers amb els que dóna DESCLOT, cap. LXXXIX. També la impressió desfavorable que produeixen els almogàvers damunt els sicilians (Id., cap. xci).

236. Reggio de Calàbria, a l'altra banda de l'estret de Messina. Sobre la data de retirada de Carles i la del seu exèrcit, vegeu DESCLOT, cap. xciii, n. 682 i cap. xciv, n. 684.

florins com hom menaria diners menuts. E encara tantost anaren al darassanal e a Sant Salvador, on havia en l'escar més de cent cinquanta entre galees e tarides que el rei Carles faia fer per lo passatge de Romania, així com davant vos he dit. E meteren foc a totes, e el foc fo tan gran que paria que tot lo món cremàs. De la qual cosa lo rei Carles hac gran dolor, que ell ho veïa tot de la Gatuna, on ell era.²³⁷

[EL REI PERE ENTRA A MESSINA]

Què us diré? Que missatges anaren al senyor rei d'Aragó e de Sicília e trobaren-lo ab totes les hosts a trenta milles de Messina e digueren-li tot lo fet així com era estat, de què fo lo senyor rei molt despapat, per ço com de tot en tot se volia combatre ab lo rei Carles, e ab aquell goig hi venia ell e ses gents; mas emperò pensà's que tot era obra de Déu, e que Déus sabia qual era per lo mellor.

E així venc-se'n a Messina. E, si festa li fo feita en Palerm, gran res major fo en Messina, sí que la festa durà més de quinze dies.²³⁸ Emperò qual qui faés festa, lo senyor rei pensava en los afers. E en l'altre jorn que el senyor rei fo en Messina, vint-e-dues galees de les sues hi entraren bé armades.

Ara us parlaré del rei Carles, e lleixaré lo senyor rei d'Aragon.

[LES FORCES ANGEVINES ES RETIREN DE SICÍLIA]

66 Com lo rei Carles se fo llevat del setge de Messina, qui se'n llevà lo primer son de la nit, ell se féu posar en terra a la Gatuna, per ço con és la pus prop terra de Calàbria, de Messina, que de Messina a la Gatuna no ha mas sis milles. E açò féu ell per ço que les galees e les barques faessen molts viatges, la nit; emperò no faeren tants viatges, que molta gent, e de cavall e de peu, no hi fossen romases en l'alba, los quals moriren tots per man dels dos milia almogàvers qui eren a Messina. E encara sapiats que tenda ninguna ne vi ne viandes ne res qui en la host fos no s'emportaren; que sapiats que mentre que los almogàvers pensaven de les gents del rei Carles qui en terra era romasa, aquells de Messina espeegaven de plegar la roba de les tendes. Emperò los almogàvers se n'espeegaren així tost de matar-los, que encara hagueren part de la roba qui era en les tendes. Emperò ells n'havien tanta guanyada, que tenien aquells que havien morts, que sens nombre era; con cascuns podets saber o pensar que hom qui fuig e es vol recollir, que aur ne argent no lleixa, que ans lo se'n vol portar tot ab si. Així aquells qui els oucien, lo han tot; e així tots guanyaren sens fin.²³⁹

237. La Gatuna és La Catona, a l'altra banda de l'estret.

238. Sobre aquests fets, vegeu DESCLOT, capítol xcvi.

239. Dada interessant que no hem trobat en cap altra de les quatre cròniques. L'experiència personal de Muntaner, pel que havia vist i potser pel que havia fet, ens la proporciona.

Emperò podets entendre quin poder era aquell del rei Carles qui era sobre Messina; que bé hi havia cent vint galees e sens nombre llenys armats e barques armades e barques de ribera qui passaven a colp sis cavalls cascuna; e anc en la nit no pogueren apoderar de passar la gent; e sí era en lo mes de setembre, on faïa aïtanta de nit con dia,²⁴⁰ e és tan breu lo passatge con ja us he dit, de sis milles. Emperò, per ço con alguns entendran açò, que no saben què són milles, vull que sàpien que tant ha poc de la terra de Sant Reiner de Messina a la fossa de la Gatuna, que de l'una part a l'altra veurets un hom a cavall e coneixerets si va a llevant o a ponent; per què vejats con és a prop, ne quantes gents hi havia, que tant navili no els poc en una nit passar.

Per què les gents del món blasmen lo rei Carles con no volc esperar a la batalla lo senyor rei d'Aragó, mas aquells qui saben dien que anc senyor del món no féu major saviea que féu lo rei Carles, per les raons que ja us he dites, que ell pensà dubtant-se de tració d'aquells qui ab ell eren. D'altra part, que sabia lo cor del rei En Pere, que era lo mellor cavaller del món e que menava ab si sos bons cavallers de sa terra, que anc lo rei Artús no hac a la Taula Redona;²⁴¹ e de gents de peu, més de trenta mília de sa terra, qui cascun valia un cavaller. E així, pensant aquestes coses, féu gran saviea que es tengués al pus segur; que ell sabia que era tan gran lo seu poder, que en poc de temps ho cuidava tot cobrar. Què us en diria? Que per cert ell ne trià lo mellor, que, si ell hi fos romàs, fóra mort e vençut; que Déus era en la guarda del senyor rei d'Aragó e de ses gents qui l'havien fets venir en aquell lloc.²⁴²

67 E com lo rei Carles fo a la Gatuna, e totes les gents foren en terra, sues, que la nit pogren ésser passades, ordonà que el comte d'Alençó,²⁴³ nebot seu, frare del rei Felip de França, romangués a la Gatuna ab sa gran res de la cavalleria; e ell anà-se'n a la ciutat de Rèjol, qui és a sis milles prop de la Gatuna e a dotze milles de Messina. E con fo a la ciutat de Rèjol donà paraula a totes les sues galees que cascuns se'n tornassen en llur terra; e així aquells ab gran goig anaren-se'n cascun en llurs terres. Sí que de cent vint galees que hi havia, n'hi havia trenta de Polla qui faïen la via de Brandis;²⁴⁴ e les noranta totes ensems anaven-se'n envers Nàpols.²⁴⁵

240. Recordem que la retirada de l'exèrcit de Carles degué tenir lloc el 27 de setembre (vegeu DESCLOT, cap. xciv, n. 684).

241. Muntaner es complau a posar en el pensament dels adversaris els més grans elogis de les persones que ell vol destacar. I l'elogi del rei Pere canvia poc: el millor cavaller del món. Vegeu també al cap. lxi els pensaments del rei Carles, quan rep els missatgers del rei Pere. Artús i els cavallers de la Taula Rodona són altres dels termes de comparació de Muntaner.

242. Declaracions com aquesta abunden en la crònica; però poques de tan explícites de com Déu és amb els reis catalans i els seus súbdits.

243. El comte d'Alençó o Alençon, Pere de nom, fill de sant Lluís i germà de Felip l'Ardit.

244. Brandis = Brindisi, a la costa adriàtica de la Pulla.

245. Hi havia, principalment, provençals i napolitans; però també genovesos i pisans, si hem de creure Muntaner (una mica més avall).

[COMBAT DE NICOTERA]

E lo senyor rei d'Aragó veia açò tot, de Messina; e apellà son fill En Jacme Pere, almirall, e dix-li:

—Almirall, jo vull que en vostre lloc metats en aquestes vint-e-dues galees lo noble En Pere de Queralt e el vostre vicealmirall En Cortada, e que vagen après d'aquest estol, e que firen en ells; que gents són qui fugen e han lo cor perdut de tot, e són de moltes nacions e no estan jamés en una volentat; per què siats certs que ells los vençran, e que no es tendrà la u ab l'altre.

Respòs En Jacme Pere:

—Pare senyor, plàcia-us que jo no meta negun en mon lloc en aquests afers, mas jo en persona que hi vaja. Que tot ço, senyor, que vós deïts és veritat; que tots seran morts o preses; e així, plàcia-us que jo n'haja aquesta honor.

E el senyor rei respòs:

—Almirall, nós no volem que vós hi anets, per ço con haurets a donar recapte a tot l'altre nostre navili.

Sí que el noble En Jacme Pere, ab gran desplaer que n'hac, romàs e ordonà les galees així con lo dit senyor rei li hac manat. Sí que encontinent se recolliren ab gran alegria cridant tuit:

—Aür, aür!

E les gents de Sicília e de Messina qui eren aquí, totes meravellaren-se d'açò; con lo senyor rei trametia vint-e-dues galees contra noranta galees e ben cinquanta, entre llenys e barques, que hi havia més, e barques de creu, qui van per ribera. E vengren tuit al senyor rei e digueren-li:

—Senyor, què és açò que vós volets fer? Que vint-e-dues galees volets trame-tre contra bé cent quaranta veles, que són aquestes qui se'n van.

E lo senyor rei comença a riure e dix:

—Barons, vui en aquest dia veurets lo poder de Déu con obrarà en aquest fet. E lleixats-nos fer, que no volem que negun nos contradiga a la nostra volentat. Que nós nos fiam tant en lo poder de Déu e en lo bon dret que mantenim, que, si eren dos tants que no són, tots los veurets, vui en aquest dia, morts e desbaratats.²⁴⁶

Resposeren tots:

—Senyor, la vostra volentat sia complida, e sia plaer de Déu que us hi ajud.

E tantost lo senyor rei cavalcà a la marina, e féu tocar la trompeta, e tothom se recollí ab gran alegre. E, con foren recollits, lo senyor rei, e l'almirall ab ell, muntaren a les galees, e el senyor rei preïcà'ls e ordonà'ls què deguessen fer. E el noble En Pere de Queralt e En Cortada dixeren:

—Senyor, plàcia-us que ens lleixets anar, que vui farem tal cosa que la casa

246. Veiem com Muntaner subratlla constantment la virtut que ha assignat als reis catalans i als seus súbdits en general: d'atribuir constantment a Déu totes les seves victòries.

d'Aragó ne serà honrada, e vós e l'almirall e tots quants n'ha en Sicília n'haurets goig e alegria.

Sí que totes les xormes de les galees cridaren:

—Senyats e beneïts-nos, e manats que anem, que tots són nostres!

E lo senyor rei llevà los ulls al cel e dix:

—Pare Senyor, beneït siats vós, que a mi havets donada senyoria de gent tan alta de cor. Plàcia-us que els defenats e els guardets de tot mal e los dats victòria.

E senyà'ls e beneïls e comanà'ls a Déu. E tantost ell e l'almirall, son fill, eixiren-se de les galees, per l'escala que tenien, en terra, a la Font de l'Or, de Messina.

E, tantost con lo senyor rei fo en terra, les galees van batre de rem; e en aquell punt que ells bateren de rem, l'estol del rei Carles no havia passada la Coa de la Volp.²⁴⁷ E les vint-e-dues galees pensaren d'arborar e fer vela, que el vent era a l'òstria; e a rem e a vela pensaren d'anar a l'estol del rei Carles. E l'estol del rei Carles veeren-les venir, faeren la via de Nicòtena e, con foren en el golf de Nicòtena, aplegaren-se e dixeren:

—Veus ací les vint-e-dues galees qui eren en Messina, del rei d'Aragó. Què farem?

Resposeren los napoletans, que havien gran paor que els proençals no els des-emparrassen, e els genoveses e els pisans que s'aparellassen de la batalla. E, si em demanats quantes galees hi havia de cascun lloc, jo us ho diré: primerament hi havia vint galees de proençals, bé armades, e quinze galees de genoveses e deu de pisans e quaranta-e-cinc de Nàpols e les barques e los llenys de la ribera de Principat e de Calàbria.²⁴⁸

Què us diré? Que tantost con l'estol del rei Carles fo davant Nicòtena, pensaren tuit de desarborar e meseren-se en cunç de batalla. E les vint-e-dues galees foren a dos trets de ballesta prop d'ells, e així mateix desarboraren e escarpiren e llevaren l'estendard en la galea de l'almirall. E armaren-se tuit e enfrenellaren l'una galea ab l'altra; així que, totes vint-e-dues enfrenellades e embarbotades, van vogar, aparellats de la batalla, contra l'estol del rei Carles. E aquelles de l'estol del rei Carles no es podien pensar, per res, que haguessen cor que es combatessen, mas que se'n faessen afaenats. Mas, con veeren que a de veres se faïa, les deu galees de pisans van eixir de l'esquer-ra e van arborar e en redon, ab lo vent que era fresc, van-se metre en mar e pensaren de fugir. Con los pisans hagueren açò fet, semblantment faeren los genoveses e així mateix los proençals, con tots aquests havien galees lleugeres e ben armades.

E con les quaranta-e-cinc galees e los llenys armats e les barques de Principat

247. La Coda di Volpe.

248. El compte és bastant exacte. Sobre la batalla de Nicòtera, vegeu DESCLOT, capítol xcvi i les notes corresponents. [Cf. l'estudi de la batalla de Nicòtera, amb gràfics de la posició dels vaixells en les tres fases de la batalla a: A. GARCIA SANZ, *Història de la Marina catalana*, Barcelona, ed. Aedos, 1977, p. 223-226. M. T. F.]

veeren açò, tengren-se per morts, e van ferir en la platja de Nicòtena. E les vint-e-dues galees van ferir entre ells. Què us diré? Que de la gent oucieren tanta, que sens nombre fo; e preseren més de sis milia persones vives; e preseren totes les quaranta-e-cinc galees e llenys armats e barques. E no bastà açò, que enans anaren combatre Nicòtena e preseren-la; e hi oucieren més de dos-cents hòmens a cavall, de franceses, que ja hi eren venguts de la host del rei Carles; que de Messina a Nicòtena no havia mas trenta milles.

E, con açò hagueren feit, fo vespre, e donaren part a la nuit.

68 E, con fo passada mitja nuit, ab l'oratge qui és mes en lo golfs faeren vela; e foren tants, que la mar tolien de veer. Que no us pensets que haguessen sol les quaranta-e-cinc galees ne los llenys ne les barques qui eren ab ells, ans trobaren a Nicòtena llenys e tarides de bandes e barques qui eren carregades de viandes que portaven a la host del rei Carles, més de cent trenta. E totes les s'emmenaren a Messina; e hi meteren tota la roba e l'arnès de Nicòtena.

Què us diré? Que ab l'oratge anaren, la nit, tant, que a l'alba foren en Boca de Far, davant la torreta del far²⁴⁹ de Messina, e con jorn se fo fet foren dins la torreta. E la gent de Messina guardaren e veeren tantes veles, cridaren tuit:

—Ah, Déus, Pare Senyor! Què és açò? Veus l'estol del rei Carles qui torna sobre nós, que han preses les galees del senyor rei!

Sí que el senyor rei, qui s'era llevat (qui tots temps se llevava en l'alba, d'hivern e d'estiu), oí lo brogit e dix:

—Què és açò? Quin crit és aquest qui és en la ciutat?

—Senyor, dien que l'estol del rei Carles torna ab molt major poder que no hic era partit, e que les vostres galees han preses.

E lo senyor rei demanà un cavall e muntà tantost, que no creu que deu fossen que poguessen ésser a cavall. E, con eixí del palau, per la marina ell se n'anà, on trobà gran dol d'hòmens e de fembres e d'infants. E ell confortava'ls e deïa-los:

—Bona gent, no hajats paor, que les nostres galees són, qui amenen pres tot l'estol.

E així, con cavalcava per la marina, sí els ho deïa; e ells deïen:

—*Santo* senyor, plàcia a Déu que així sia!

Què us diré? Que tota la gent li anava darrere, així hòmens e fembres e infants qui eren de Messina, con totes les hosts de Sicília hi eren. E con lo senyor rei fo a la Font de l'Or e veé la meravella de tantes veles qui venien ab lo vent a la boira, que era meravellós, pensà e, con hac pensat, dix en si mateix:

—Aquell Senyor qui ací m'ha aportat, sia per la sua mercè que no em desempar, mi ni aquest poble mesquí.

249. La torreta és, com hem dit (DESCLOT, cap. xcviII, n. 702), la torre de punta de Far.

E dementre que estava en aquest pensament, un lleny armat, tot empenonat d'armes del senyor rei, ab En Cortada qui hi era, venc lla on veé lo senyor rei, qui era a la Font de l'Or, ab la senyera estesa, ab sa cavalleria e la gent tota qui eren ab ell; e tantost va pendre terra. E lo senyor rei, qui veé venir aquest lleny ab les sues senyeres, si hac goig, no m'ho cal dir; e acostà's a la mar, e En Cortada eixí en terra e dix:

—Senyor, veus ací les vostres galees qui us amenen preses totes aquestes altres, e han presa Nicòtena e cremada e afogada, e morts ben dos-cents cavallers franceses.²⁵⁰

E com lo senyor rei oí açò, avallà del cavall e fermà los genolls en terra, e així mateix faeren tots quants n'hi havia, e començaren de cantar “Salve Regina”;²⁵¹ e graïren e lloaren Déus d'aquesta victòria, e no la reputaren a ells mateixos, mas tan solament a Déus. Què us diré? Lo senyor rei respòs a En Cortada que ben fossen venguts e manà-li que tantost se'n tornàs e que manàs a tuit que davant la Duquena venguessen e lloassen Déu e saludassen. E així es féu con ell ho manà.

E les vint-e-dues galees entraren primeres, e cascuna tirava darrere, entre galees e llenys e barques, més de quinze. E així, totes empenonades, e l'estendard levat, e les senyeres dels enemics tirant, entraren en Messina. E, si anc null hom veé goig e alegre, per mar e per terra, lla hom pogra oir. Què us diré? Que paria que mar e terra se combatés; e els crits eren lloant e glorificant Déus e madona santa Maria e tota la cort celestial. E con foren a la Duquena, qui és al palau del senyor rei, los llaus cridaren totes les gents de mar e de terra, e responien així que, en veritat, ma fe és que la veu se poria oir en Calàbria. Què us diré? Ab aquella festa e ab aquell alegre preseren terra, e tots los sicilians cridaven:

—Pare, Senyor, ver Déus, beneït siats vós, qui aitals gents nos havets trameses a delliurar-nos de la mort! E par bé, Senyor, que aquesta gent és pròpiament vostra, que aquests no són hòmens, ans són lleons,²⁵² que cascun és aital entre els altres hòmens del món con són lleons entre les altres bèsties. Per què, Senyor, lloat e agraciat siats vós, qui aital senyor nos havets donat, e ab tan bona gent.

Què us diré? Que la festa fo tan gran, que jamés null hom no la veé major ne ab major alegre.

Ara us lleixaré aquests estar e parlaré del rei Carles e del comte d'Alençó e de les llurs gents.

250. Cf. amb DESCLOT, cap. xcviij, que presenta aquest episodi molt diferentment.

251. La *Salve Regina* i el *llaus* eren l'expressió màxima de la gratitud envers la divinitat, i els cantaven després de victòries, o en moments de fervor per algun altre motiu. El *llaus* es cantava per la gent de mar, especialment.

252. El terme de comparació que Muntaner es complau a posar, en general, en boca dels enemics és el de diables (sense anar més lluny, en el cap. següent). Ara els qui comparen són amics, i la comparació és dins una invocació a Déu: no escauria de comparar amb els diables; per això la comparació és amb els lleons, bèstia noble.

69 Con lo rei Carles hac sabut que vint-e-dues galees del rei d'Aragó anaven²⁵³ après del seu estol, senyà's e, ab grans meravelles que n'hac, dix:

—Ah, Déus, e que folla gent és aquesta, que així van morir a ben vista! Bé és la paraula que dix lo savi: que tot lo seny d'Espanya és en testa de cavalls; que les gents no n'han gens, e los cavalls d'Espanya són pus assenats e melors que cavalls qui en el món sien.²⁵⁴

E l'endemà, con ell veé entrar tantes veles per la Boca del Far, ell e el comte d'Alençó (qui era a la Gatuna), qui ho veé primer e ho tramès a dir al rei Carles a Rèjol, pensaren-se que l'estol tornàs ab les vint-e-dues galees que haguessen preses e que les presentassen al rei Carles. E aquest fo l'enteniment del rei Carles e del comte d'Alençó e de tota la llur host; mas con veeren que entraren en Messina, estegren meravellats. E con saberen la veritat del dit fet digueren:

—Ah, Déus! Què és açò? Què gent és aquesta que ens és venguda dessus? Açò no són hòmens, que ans són diables infernals!²⁵⁵ Déus, per la sua mercè, nos jaquesca escapar de llurs mans!

E així, lleixar-los he estar, que molt han gran dolor e gran paor, e tornaré a la festa de Messina.

70 Què us diré? Que los hòmens de mar qui hagren en les galees estat hagueren tant guanyat que per tots temps ne pogren ésser benanants, ells e los llurs, si ho sabessen bé guardar.

[IRRUPCIÓ DELS ALMOGÀVERS A LA CATONA]

E, com los almogàvers e sirvents de mainada veeren lo gran guany que hòmens de mar hagren fet, hagueren-ne gran enveja. E los almogàvers e caps de sirvents de mainada anaren-se'n davant lo senyor rei e digueren-li:

—Senyor, vós veets que els hòmens de mar han molt guanyat, e en nom e en preu e en diners, sí que les gents se pensen que nós, qui som malrobats, que no vallam res. E així mateix és mester que ens donets vinentea que puscam guanyar.

E lo senyor rei dix-los que:

—Tota avinentea que dar-vos puscam de guanyar, que ho farem volenters.

253. Un altre cas de l'ús del verb *anar* amb un infinitiu, sense el valor ni el sentit del perfet perifràstic, ans al contrari, amb un sentit de futur immediat.

254. Un altre dels proverbis i eximplis amb què Muntaner esmalta la seva narració, aquest concernent directament els espanyols; proverbí, probablement recollit per Muntaner en terra estranya i aplicat aquí per Carles d'Anjou als catalans. Al mateix temps, un elogi dels cavalls espanyols.

255. Vet aquí, novament, la comparació amb els diables. Però la comparació no és sols de Muntaner, i en les altres cròniques també apareix, i més encara en alts personatges estrangers, com alguns papes.

—Doncs, senyor —dixeren ells—, ara és lo punt que ens podets fer tots rics hòmens, e farem a vós la major honor e el major profit que anc vassalls fessen a senyor.

E lo senyor rei dix-los:

—Ara vejam què és això.

—Senyor —digueren ells—, veritat és que el comte d'Alençó, frare del rei de França e nebot del rei Carles, és a la Gatuna ab gran poder de cavalleria; e, si a vós plaurà, fets encontinent tocar la trompeta que les galees se recullen, e tantost, senyor, recollir s'han, que gran goig han los hòmens de mar que no estiguen vagents. E, tantost con sien recollits, nós muntarem en les galees, e, con haurem donada part a la nit, així que sia de mitja nit a avall, les galees posen-nos a la platja de la Gatuna, a ponent, en tal manera que les galees pusquen fer dos viatges ans de l'alba. E, con nós siam dellà, al matí, en l'alba, si a Déu plau, nós ferrem en la host, e farem tal cosa, que Déus e vós, senyor, e tots aquells qui bé vos volen n'hauran gran plaer e alegre, e nós ne serem tots temps rics hòmens e benanants. Emperò, senyor, clamam-vos mercè que la cavalcada sia reial, que quinta ne res no n'hajam a donar;²⁵⁶ que ben, senyor, vos deu plaer. Que fe havem en Déu que demà serà lo jorn que nós farem tal venjança del rei Manfrèn e de sos frares, que per tots temps ne serets, vós e els vostres, alegres. Que ben veets vós, senyor, que, si nós matam lo comte d'Alençó e tan bon hom de França e d'altres parts que hi ha ab ell, que bona partida de la venjança haurem feita.

E lo senyor rei respòs-los alegrement e dix:

—Ben son pagat que, tot ço que vós havets pensat, que es faça. E siats bons e valents e fets en tal manera que nosaltres vos hajam tots temps què grair. Que segurament, si sàviament estats con les galees vos hagen posats en terra entrò que l'altra barcada sia passada, que pus en l'alba firats en ells, que tot ço que havets pensat se porà fer.

—Senyor —digueren ells—, senyats-nos e ens beneïts e lleixats-nos anar; e fets tocar la trompeta e digats a l'almirall tot lo fet, e que meta dos llenys armats en roda, en guisa que llengua aquells no pusquen haver.

E lo rei dix-los:

—Ara senyats e beneïts siats de la mà de Déu e nostra. E anats a la bona ventura e en la guarda de Déu e de la sua beneita Mare, qui us defena de tot mal e us do victòria.

E sobre açò, besaren-li los peus e anaren-se'n.

E lo senyor rei féu-se venir l'almirall²⁵⁷ e manà-li fer recollir les galees e dix-li tot lo fet. E l'almirall tantost complí ço que el senyor rei li hac manat. Què us en

256. Vet aquí definida la *cavalcada reial*. Precisament, aquella en què el rei no percep cap guany, començant pel *quint*, al qual té dret en tota presa.

257. Jaume Pere, fill natural del rei, segons que ja hem dit.

faria pus paraules? Que, així con s'era ordonat davant lo senyor rei, se complí; que les galees hagren fet dos viatges carregades d'almogàvers e de sirvents de mainada a hora de matines e encara tornaren per lo terç viatge.²⁵⁸ Que tanta de gent estava a Sant Reiner de Messina per passar a la Gatuna, que així hi muntaven con si anassen fer una dansa de què fossen tenguts a dansar;²⁵⁹ però no havien en què es deguessen molt alegrar. E, con no podien entrar en les galees, metien-se'n tants en les barques, que per poc no negaven; sí que més de tres barcades se'n perderen; que tants n'hi muntaven, que sotsobre faïen.

E con dos viatges hi hagren fets les galees e moltes barques, e es començà a fer alba, ells tot suau vengueren a la vila de la Gatuna e ordonaren caps de companyes sabuts que ab ses companyes no haguessen d'altra cura mas que anassen en l'alberg major de la Gatuna, on posava lo comte d'Alençó, e los altres ferissen per la vila, e los altres per les tendes e les barraques qui eren entorn, que en la vila no podien tuit posar. E així con fo ordonat, així es féu.

Què us en diré? Que, així con jorn fo, cascun fo endret la sua ferida; e les trompes tocaren, dels almogàvers e dels caps de sirvents de mainada,²⁶⁰ e tots ensem feriren. E no em demanets con ne en qual manera, que jamés negunes gents no feriren pus vigorosament que ells. E aquells de la host del comte d'Alençó llevaren-se, que no es saberen què els era esdevengut; e los almogàvers e sirvents feriren en ells, que sol u no en podia escapar.

[MORT DEL COMTE D'ALENÇON]

E aquells qui foren ordonats d'anar a la posada del comte d'Alençó anaren e feriren vigorosament. E certes aquells hagueren gran afany, que ben trobaren trescents cavallers a peu, tots armats, qui guaitaven lo comte. Mas, què los valc? Que tantost foren espegats, sí que trobaren lo comte qui es guarnia; e entrò a deu cavallers foren a la porta de la cambra, qui no lleixaven negun entrar. Què us diré? Los almogàvers pujaren sobre la cambra e pensaren de descobrir; e els cavallers cridaren:

—No sia, no sia! Que ací és lo comte d'Alençó! Prenets-lo a vida, que ell vos darà més de quinze mília marcs d'argent.

E aquests cridaren:

—No serien jamés pesats! Que a fer avé que muira, en venjança de les morts que per lo rei Carles se són fetes.

258. L' hora de matines, mitjanit.

259. Ja no és solament alegres com van els catalans al combat; aquí l'alegria pren aire de dansa.

260. Vet aquí una notícia relativa als almogàvers que no acostuma a aparèixer en les descripcions que se n'han fet: tenien trompes i, en conseqüència, trompadors.

Què us diré? Tots deu cavallers moriren a la porta de la cambra, con a bons e a valents, e el comte d'Alençó hi fo tot especejat.²⁶¹

E, mentre la brega era gran, les galees tornaren ab altre viatge, e moltes barques. E veérets gents avallar en terra e fer mortaldat de francesos; que aquella host la major part era de francesos, per ço con eren ab lo frare del rei de França. Què us diré? Que, abans que fos tèrcia, los hagren tots qui morts, qui preses.

E el viafora anà a Rèjol. E el rei Carles, qui ho sabé, pensà's que el rei d'Aragó hi fos passat; e féu armar tota sa gent, e estec en la ciutat de Rèjol, aparellat de defendre si e la ciutat, que no sabia la veritat què era. E estava que negun de la ciutat no gosava eixir; e entretant los almogàvers e los sirvents de mainada se recolliren en les galees e barques; que hi hac tantes vengudes de Messina, que en un viatge los llevaren tots, ab tant de tresor d'aur e d'argent, així en vaixells con en cintes e en espaes, e florins e moneda d'aur e d'argent, e robes, e cavalls e muls e mules, palafrens e arnès de cavallers, e tendes e robes de vestir e de llits, que infinita cosa seria de contar. Què us diré? Que jamés no es poc contar que en neguna cavalcada que gents faessen se guanyàs tant haver ne tant movent. Què us iria pus parlant d'aquest fet? Que el menor qui hi fo, guanyà sens mesura e sens fi. E paria-ho bé en Messina, que més florins s'hi despenien que no solien fer pitxols;²⁶² per què en aquell punt muntà Messina de riquea, que anc puis no foren pobres.

Ara lleixaré a parlar d'aquest fet, de què el senyor rei hac gran alegre. E dec-ho haver per moltes raons; entre les altres era aquesta: que els sicilians preaven cascun hom de les sues gents més que sis cavallers d'altres gents; així que tal cor los meteren, que sol que ab cinquanta sicilians hagués deu catalans, que no cuidaven ésser desbaratats per dos-cents hòmens d'altra gent.

Ara lleixaré a parlar del senyor rei d'Aragó e de les sues gents e tornaré a parlar del rei Carles.

[CARLES D'ANJOU DESAFIA EL REI PERE]

71 Com lo rei Carles hac sabut que el comte d'Alençó era mort, e tots los cabdals qui ab ell eren, e cavallers e altra gent, hac gran dolor, tan gran que null hom no la poria escriure; e majorment con sabé que gent de peu ho hac fet. E

261. La mort del comte d'Alençó és també reportada pels *Gesta comitum*, redacció llatina definitiva (cap. xxviii, § 23); però no diu que morís en aquest combat, sinó a conseqüència de les ferides que hi va rebre.

262. *Pitxol* deu ésser el *picciolo* italià, moneda florentina, com el florí, però de poc valor: moneda menuda. No sembla, però, que el botí pogués ésser tal com el descriu Muntaner; perquè la tornada, amb tanta impedimenta, sobretot amb cavalls i muls a més dels que ja duien, s'hauria fet molt difícil. Cf. amb DESCLOT, cap. cii, tant per a la qüestió del botí com per als altres aspectes del cop de mà.

pensà en si mateix què poria fer. E manà a tota sa gent que esteguessen aparellats, que, per cert, si el rei d'Aragon passava dellà, que ell venjaria la mort aquella. E així mostrava's molt confortat davant ses gents; mas, emperò, altre havia en son cor. Mas hom podia dir d'ell que era lo pus savi príncep d'armes qui en el món fos. E devia-ho ésser per moltes raons: la primera, que era de la pus alta sang del món; d'altra part, que havia tots temps viscut en fet d'armes, que ell era estat ab son frare, lo rei Lluís de França, al passatge de Dimiata e en el passatge de Tunis,²⁶³ e puis en les batalles que ell havia vençudes e en moltes guerres de Toscana e de Llombardia e en altres parts. E negun qui açò oja no es pens que senyor haja mester tan solament que sia bons d'armes, ans ha mester seny e bondat e saviea e triar en les guerres son avantatge; que ja sabets que l'Evangelí diu que no viu hom solament de pa.²⁶⁴ Per què negun senyor no es pot comptar per acabat, solament perquè diga hom que és bon d'armes, ans vol hom moltes coses haver.

Per què del rei Carles podia hom dir que era bon d'armes, e no tan solament d'armes, ans ho era de tot fet. E dar-ho ha a conèixer, a tot lo món, al consell que ell pendrà en aquest pas tan estret en què es veé; que cosa farà e tractarà que li deu a major valor e bondat ésser reputat que si ell hagués vençuda altra batalla aital con aquella del rei Manfrè e del rei Corralí. E, si em deïts per què, lleuger m'és a respondre. Que, con ell féu aquelles batalles, era en gran prosperitat, e ara era en gran perill e en fort estret partit, per moltes raons: la primera, que havia perduda la mar; e l'altra, que havia perdut lo comte d'Alençó ab la major part de barons e de cavallers en qui ell se pogués fiar, que ell havia; e d'altra part, que estava en reguard que tot Principat e Calàbria e Polla e Bruç, que no es rebel·lans per la mala senyoria que els seus oficials hi havien feita. E així, qui bé s'hi pensa, tot açò e molts d'altres perills en què es veïa, e veïa que li era contra lo pus valent príncep del món, e senyor de les mellors gents e pus mortals que en el món sien e pus lleials a llur senyor (que tots se lleixarien abans especejar que llur senyor presés deshonor en res), doncs ben li era ops, en aquest punt, que hagués seny, esforç e bondat.

Què us diré? Que aquella nuit, que els altres dormien, en vetllant ell pensava; e pensà lo pus savi pensament que jamés rei ne altre senyor pensàs, a restaurament d'ell e de sa terra.

263. És a dir, en les dues croades de sant Lluís: la d'Egipte i la de Tunis. [Sobre les croades de sant Lluís de França cf. la síntesi de Michel BALARD, *Croisades et Orient Latin XI-XIV siècle*, París, A. Colin, 2001, p. 159-166, i els llibres de W. C. JORDAN, *Louis IX and the challenge of the Crusade*, Princeton, 1979. J. RICHARD, *Saint Louis, roi d'une France féodale, soutien de la Terre Sainte*, París, 1983. J. LE GOFF, *Saint Louis*, París, 1996. M. T. F.]

264. Evangelí de sant Mateu, iv, 4.

72 E pensà enaixí:

—Lo rei d'Aragó és lo pus alt hom de cor qui anc nasqués, d'Alexandri a ençà,²⁶⁵ e, si el reptes de fe, con t'és vengut en sa terra, ell escondir-se n'ha. E finalment tu li continua missatges qui el repten; e ell tantost d'açò escondir-se n'ha per batalla, o de son cos, o deu per deu, o cent per cent. E metràs-ho en poder del rei d'Anglaterra.²⁶⁶ E així fermarem cascun que hi siam a jorn cert e breu. E con la batalla sia fermada e les gents ho sabran, així con estan tots soslleuats de rebellat, cessaran e diran: “A què ens rebellarem? Que el rei d'Aragon ha anar a la batalla e, si era vençut, nós seríem tots martris, ab lo poder que el rei Carles ha”. E així cascun estarà a la vista, que no es mourà de res entrò que la batalla sia feita. E bé con no es faça, sí passarà aquest punt: que ara no es mourà negun.

E així, fet aquest pensament (qui fo lo pus savi que anc senyor se pensàs, e lo pus alt, a tan estret cas), hac sos missatges molt honrats e tramès-los al senyor rei d'Aragon, a Messina.²⁶⁷ E manà-los que davant tota la cort plena, així con de les sues gents com dels sicilians e altres gents, que ells que li parlassen e que li diguessen que ells no li volien parlar sinó en presència de tuit; e con seria la cort plena, que el reptassen. E així, los dits missatges vengueren a Messina e tantost faeren ço que llur senyor hac manat. E, con la cort fo plena, digueren:

—Rei d'Aragon, lo rei Carles nos tramet a vós e tramet-vos a dir, per nós, que la vostra fe val menys perquè li sots entrat en la sua terra sens desafiar.

E lo senyor rei d'Aragó, mogut d'ira, respòs e dix:

—Digats a vostre senyor que nós haurem vui missatges qui seran a ell, qui per nós li respondran, e sabran si mou d'ell ço que vosaltres nos havets dit. E, si ho fa, ells li respondran davant, personalment, així com vosaltres davant nostra presència havets dit aquest reptament. E així pensats-vos-en d'anar.

E los missatges, sens comiat que no preseren del rei, anaren-se'n al rei Carles e digueren-li la resposta que el rei d'Aragó hac feta.

E no passaren sis hores del dia que el senyor hi tramès, ço és el rei d'Aragon, dos missatges ab un lleny armat, anaren davant lo rei Carles.²⁶⁸ E així, sens que no el saludaren, digueren-li:

—Rei Carles, nostre senyor, lo rei d'Aragon vos tramet a dir si vós manàs als missatges que vui li trametés que diguessen aitals paraules cor li han dites.

E respòs lo rei Carles:

—Tot segurament vull que sàpia lo rei d'Aragon, e vosaltres e tot lo món, que nós les manam que diguessen, e així les tornam encara davant vosaltres, de nostra boca.

265. Recordem que no és aquesta la sola vegada que Muntaner compara el rei Pere a Alexandre. Cf. caps. XLVII, LI, LXXII, XCI i CXLVI.

266. Eduard I.

267. Dos clergues, diu DESCLOT, cap. XCIX.

268. Sobre aquests missatgers, vegeu DESCLOT, cap. XCIX, n. 720.

E llavors los cavallers llevaren-se, e parlà la u e dix:

—Rei, nós vos responem, de part del nostre senyor, rei d'Aragon, que vós mentits per la gola; que per res que ell haja fet, no val menys sa fe. Mas diu que la vostra fe ne val menys, con vengués contra lo rei Manfrè e encara con matàs lo rei Corralí. E, si açò volets dir que no, ell vos ho farà dir cos per cos, ja sia que ell no hi diu res contra vostra cavalleria, que sap bé que bon cavaller sots, e que us darà avantatge d'armes per los dies que havets més que ell.²⁶⁹ E, si açò no volets pendre, que es combatrà ab vós deu per deu, o cinquanta per cinquanta, o cent per cent. E açò som nós pretis e aparellats de fermar.

E lo rei Carles, qui açò entès, fo molt pagat dins sa volentat, e conec bé que al seu propòsit era vengut. E dix:

—Barons, aquests nostres missatges qui vui hi foren iran ensems ab vosaltres, e sabran del rei ell si dirà ço que vosaltres deïts. E, si ho fa, pens de donar son gatge, davant tots, als nostres missatges, e que jur sobre los sants Evangelis, així con a rei, que ell no es trastornarà d'açò que dit haurà. E, si açò fa, vosaltres, ab los nostres missatges ensems, tornats a nós, e semblantment darem a vosaltres nostre gatge e farem aquell sacrament mateix. E puis jo hauré mon acord dins un jorn e pendré la u d'aquests partits que ell me dóna; e qual que jo prenga, son aparellat de tenir en peus. E après acordar m'he, jo e ell, en poder de qui farem la batalla; e dins altre jorn que açò hajam acordat, e con hajam acordat en poder de qui la farem, pendrem lo pus breu temps que puscam, que siam a la batalla aparellats.

—Tot açò nos plau —digueren los misatgers.

E tantost passaren-se'n a Messina e vengren davant lo senyor rei. E los missatges del rei Carles dixeren ço que llur senyor los hac manat, e, con hagueren complida llur raon, lo senyor rei respòs e dix:

—Digats al rei Carles que tot quant han dit los nostres missatgers, deïm nós, e per ço que mills ho creega, ell e vosaltres, jo les vos tornaré.

E dix-los així, sens més e sens menys, així con los seus missatges havien dit. E llavors resposeren los missatges del rei Carles:

—Doncs, rei, pus així ho deïts, dats-nos vostre gatge en presència de tuit.

E llavors lo rei pres un parell de guants que tenia un cavaller e va-los gitar en presència de tuit.

E los missatges del rei Carles preseren los gatges e tantost dixeren-li:

—Doncs, jurats sobre los sants Evangelis de Déu, així con a rei, que vós d'açò no us tornarets a enrere; e, si ho faïets, que romanguésets fals, en lloc de vençut, e perjur.

E el senyor rei féu venir los Evangelis e sí ho jurà així con ells requeseren. Encara dix lo senyor rei:

269. Sobre l'edat dels dos reis, DESCLOT, cap. c, n. 721.

—Si més entenets que hi faça a fer, de fermetat, jo son aparellat que la hi faré.

Dixeren los missatges:

—Bé ens par que compliment hi haja.

E tantost, ab los missatges del senyor rei, tornaren-se'n a Rèjol,²⁷⁰ al rei Carles, e dixeren-li tot ço que s'hi era fet, ne que el rei d'Aragó havia dit.

E tantost lo rei Carles féu tot ço que el rei d'Aragon havia dit ne fet, així del gatge com del sagrament; e los missatges del rei d'Aragon portaren-se'n los gatges. E, com açò fo fermat, en guisa que no es poc tornar a enrere, lo rei Carles fo alegre; e dec-ho ésser, que tantost fo girat lo cor d'aquells qui contra ell se volien rebel·lar, així que tot son pensament li venc fet. E per ço diu hom, e així és veritat, que no es troba que anc lo senyor rei d'Aragon fos enganat en fet de neguna guerra, sinó en aquest.²⁷¹ E açò li esdevenç per dues raons. La primera, que havia a fer ab rei antic e molt savi de tots fets, con vull que siats certs que la llonga pràctica val molt a tots los fets del món; e lo rei Carles havia llongament praticat en guerres, e era vell e madur en tots sos fets. E lo rei d'Aragó era així ben bastat de totes bondats e de tots béns e sabers con ell era; ver era que era jove, e la sang li bullia, que no l'havia tan acerada²⁷² con lo rei Carles, per què no pensà en lo temps present. E creats que tot savi príncep, e tota persona de qualque condició sia, deu fermar son enteniment en lo temps passat e en el present e en l'esdevenidor; e, si ho fa, ab que tota vegada requira Déu e prec que sia ab la sua part, no vendrà menys de son enteniment. E lo senyor rei d'Aragó en aquest pas no guardà mas dos temps, ço és, lo temps passat e esdevenidor, e lleixà lo present; que, si al present li anàs lo cor, bé se guardara que no fera ne fermara aquestes batalles. Que ben podia ell veer que el temps present era tal, que el rei Carles perdia tota la terra; e encara, era en tal punt, que segurament en açò vengra: que en poder s'haguera a metre del rei d'Aragon sens colp e sens costada; que tota la terra estava en rebel·lar.

Per què, senyors qui oirets aquest llibre, vaja-us lo cor que en vostres consells hajats rics hòmens, cavallers e ciutadans e totes altres maneres de gents, entre els altres, antics, que hagen vist e oït e llongament praticat en ço que hauran acostumat; e, segurament, així triaran de dos béns lo mellor, e de dos mals, lo menor. E no hi diré pus en aquest fet; que tots los senyors del món són de tan alta sang, e són tan bons, que, si no eren mals consells, jamés no farien res que fos desplaer a Déu; e encara, con ho consenten que es faça, no ho cuiden fer, ans los diu hom e els fa entendre alcunes coses que es cuiden que sia bé, e serà contrari. Per què ells, quant

270. Reggio de Calàbria, a l'altra banda de l'estret de Messina.

271. Aquesta frase sembla indicar que Muntaner no fa ací sinó reflectir una opinió corrent aleshores a Catalunya.

272. L'edició prínceps no diu *acerada* sinó *escabrantada*. I potser resulta preferible aquesta llició.

a Déu, ne romanen excusats; mas los mesquins qui així los enganen e els donen entendre u per altre, ne romanen encarregats e en portaran pena en l'altre segle.²⁷³

73 E com tot açò fo fermat, que negun dels reis no es pogueren estrer d'aquesta batalla, lo rei Carles tramès a dir al rei d'Aragon que ell havia pensat e s'era acordat que, així con cascun d'ells eren de la pus alta sang del món, que no tanyia que sols se combatessen, ne deu per deu, ne cinquanta per cinquanta, mas que es combatessen ab lo major nombre, ço és a saber que fossen cent per cent; e que poria hom dir que en aquell camp, com abdosos hi fossen entrats, cascun ab cent companyons, hauria los mellors dos-cents cavallers del món. E açò fo fermat de cascuna part.

E après lo rei Carles tramès-li a dir que ell s'havia pensat que el rei N'Enduard d'Anglaterra era a cascun lo pus cominal rei qui en el món fos, e que era dels dreturers reis del món e bon crestià; e que havia la ciutat de Bordeu, prop de les terres de cascun d'ells, e que, en son poder, a la ciutat de Bordeu se combatessen;²⁷⁴ e que a dia cert, sots pena de tració, que cascun fos a Bordeu; e que aquell, dia per dia, en pena de tració, fos al camp. E així, açò paria a ell que era pus covinent que negun altre príncep ne lloc que ell pogués pensar; emperò, si el rei d'Aragó hi veïa mellor e pus segur a ambdues les parts, e que en pus breu temps se degués fer, que ho dixés; e, si açò li paria bo, que ho pensàs de fermar sota la vertut del sagrament que davant havia fet, en poder de sos missatges. E, si li plaïa, que ell faria atretal en poder dels seus.

E sobre açò los missatges vengren al senyor rei d'Aragon e dixeren-li tot ço que el rei Carles los hac manat que diguessen. E com lo senyor rei d'Aragó hac entès tot ço que li hagren dit, així con davant havets entès, tenc lo fet per bo, e que li parec que el rei Carles havia bé elegit, així de la quantitat, com del rei d'Anglaterra, con de la ciutat de Bordeu. E no hi volc pus res contrastar, ans fermà tot açò així con davant és dit, salvant que s'hi retenc més en el sagrament ²⁷⁵ (e que el rei Carles fes així mateix), que sots la pena que entre ells era, que negun no hi amenàs més cavallers ne major poder, salvant los cent cavallers qui en el camp devien entrar. E al rei Carles plagué, e així ho jurà e ho fermà cascun d'ells; e així foren fermades les batalles d'abdosos los reis, ab la quantitat del nombre, e en poder de qui, e lo lloc on fer-se devien, e lo temps que fer-se devien.

Ara lleixaré açò estar e parlaré de l'anomenada qui era per tot lo país, d'aquestes batalles, e puis per tot lo món; sí que tothom esperava la justa a quina fin

273. Muntaner no pot admetre la maldat en els prínceps, gairebé ni en els prínceps enemics. Observem com, tanmateix, elogia Carles d'Anjou. Més endavant no podrà estar-se de dir que el príncep Miquel, fill d'Andrònic, matador de Roger de Flor, "ell son cors era dels bons cavallers del món".

274. Recordem que els reis d'Anglaterra tenien encara aleshores territoris a la Gascunya, adquirits mitjançant el matrimoni d'Enric II amb Elionor d'Aquitània. Per a totes les qüestions relatives al desafiament, vegeu DESCLOT, caps. XCIX-C, i les notes corresponents.

275. Frase poc clara. [J. B.]

vendria, e estec cascun en si, que en res no es volc assenyalar contra negun dels reis. E així lo rei Carles tramès a dir al rei d'Aragon que, si ell ho volia, que a ell plauria que hagués treves entre ells entrò les batalles fossen fetes. E el senyor rei d'Aragon tramès-li a dir que ell, mentre viu sia, no volia haver pau ne treves ab ell, ans li faïa a saber que ell li faria e li percaçaria tot lo mal que pogués, que bé era cert que aital se faria ell a ell; ans degués saber que en breu lo veuria en Calàbria, e que, si es volia, que no el calria anar, per combatre, a Bordeu.

E, com lo rei Carles entès aquesta resposta, pensà's que no el faïa bon aturar a Rèjol, per tres raons: la primera, que, pus hauria perduda la mar, que no hauria viandes; l'altra, que sabia que el rei d'Aragon volia passar, segons que havia entès, a Rèjol; l'altra, que havia fer sos afers, que el jorn que havia emprès fos a Bordeu. E per ço ell partí de Rèjol e anà-se'n per terra a Nàpols, e lleixà son fill, lo príncep, en son lloc. E de Nàpols ell se n'anà a Roma, al papa.

Ara us lleixaré ell estar, qui és ab lo papa, e tornaré a parlar del senyor rei d'Aragó.

[EL REI PERE DÓNA LLIBERTAT ALS PRESONERS ITALIANS]

74 Com lo senyor rei d'Aragó hac fermades les batalles, ell se féu venir l'almirall e manà-li que tots quants preses crestians hi havia, que entre cinquanta que els donàs una barca,²⁷⁶ d'aquelles barques grans, de creus, que les galees havien amenantades de Nicòtena. E així mateix manà al majordom que a cascun presó fes donar una gonella e camisa e bragues e un capell catalanesc, e cinta e coutell catalanesc,²⁷⁷ e un florí d'or per messió, e que tantost tuit fossen fora de la presó e se'n pensassen d'anar cascun en llur terra.

E, encontinent con açò fo manat, l'almirall encontinent, ell son cos, cavalcà e trià de les barques les mellors, a honor de Déu, e en cascuna mes pa e aigua e formatges, cebes e alls per quinze jorns, a cinquanta persones. E així, con tot açò fo ordonat, e aquesta gent foren al port, fora la Porta de Sent Joan, segurament foren més de dotze mília persones. E lo senyor rei cavalcà e anà a ells e féu-los tots vestir, així con davant és dit, e aparellar; e dix-los així:

—Barons, veritat és que vosaltres no havets colpa en lo mal que el rei Carles ha fet, ne havets colpa con ab ell érets venguts, e així, de part de Déu, vos absolvem, e que us en pensets d'anar cascuns en vostra terra. Mas prec-vos e us consell que, si doncs no n'érets forçats, que altra vegada contra nós no venguéssets.

E tots començaren a cridar:

276. És a dir, una barca per cada cinquanta.

277. Vet aquí donada la indumentària d'un home senzill. Recordem que els almogàvers, segons la descripció de DESCLOT (c. LXXIX), portaven gonella o camisa, però no les dues coses.

—*Santo* senyor! Déus te dó vida, e a nós don Déus gràcia que us vejam emperador!

E posaren tots los genolls en terra e cantaren “Salve Regina”. E con ho hagren fet, l’almirall los féu tots recollir, segons que el senyor rei hac ordonat; e així anà-se’n cascun en son lloc. E Déu don-nos aital goig con cascuns d’ells hagueren, e llurs amics con los veeren. Sí que l’anomenada anà, aquesta, per tot lo món, e fo cosa que tot lo món, amics e enemics, pregaren Déu per lo senyor rei d’Aragon.²⁷⁸

[PRESA DE REGGIO I D’ALTRES LLOCS DE CALÀBRIA]

75 E féu fer crida que tothom s’aparellàs de recollir, així de cavall con de peu, pa a un mes; que tuit deguessen saber que ell volia, dilluns, passar en Calàbria per combatre ab lo rei Carles (e açò era dijous, con la crida se féu);²⁷⁹ e que, si a Déu plaia que ell li volgués eixir a la batalla, que no el calgués anar a Bordeu, que en seria fort pagat. E con les gents oïren la crida, tothom, ab gran alegre, pensà’s d’aparellar de passar.

E com lo rei Carles sabé aquesta novella, no li parec joc, ans tantost (e per aquesta raon e per ço con havia perduda la mar, així con davant vos he dit, e no podia haver compliment de viandes) pensà-se’n d’anar, així con davant vos he dit, que anc no volc esperar lo rei d’Aragó.²⁸⁰ E lo senyor rei d’Aragó tenia’s per dit que de tot en tot l’esperàs. Què us diré? Lo dilluns matí, lo senyor rei d’Aragon passà en Calàbria e pres terra a la Gatuna, e cuidà trobar lo rei Carles, e digueren-li que anat se n’era. E d’açò féu ell molt despagat, e dix:

—Pus deçà nós som, no hic siam venguts debades.

Sí que anà-se’n a la ciutat de Rèjol e l’assetjaren. E no hi hac estat dos jorns que els havien molt fortment combatuts, que es reteren a mercè a ell, e meteren-li en poder tots los francesos qui hi eren. E el senyor rei tramès-los-ne així con havia fet los altres.²⁸¹

E, com la ciutat de Rèjol hac presa, pres Calana e la mota e el castell de Santo Noixent e el castell de Santa Àgata e el castell de Peu de Dàtil e l’Amandolea e

278. Cf. aquest episodi amb DESCLOT, capítol xcvi, que també el refereix. Allí els dóna un tornès d’argent, no un flori, i barques carregades de pa i vi. Observem, en els crits dels presoners alliberats, el mot *Santo*, conservat en italià, i la interessant referència a la dignitat imperial, manifestació d’una idea que devia flotar en l’ambient (vegeu SOLDEVILA, *Hist. de Catalunya* (2ª ed.), I, p. 357, n. 1). I això tant si els presoners van pronunciar el nom d’emperador (Desclot no en diu res, tot i que els fa cridar semblantment), com si és Muntaner qui s’ho inventa.

279. Van embarcar-se a posta de sol del diumenge 17 de gener i van desembarcar a la Calàbria l’endemà. Muntaner afina, doncs, força la datació (vegeu DESCLOT, cap. cii, n. 747).

280. Més amunt, cap. lxxii. Observem la insistència en la frase que “havia perduda la mar”.

281. Aquí Muntaner fon el cop de mà realitzat pels almogàvers en la data assenyalada a la n. 279 amb l’ulterior passatge del rei en persona. Vegeu DESCLOT, cap. cii, n. 761, que correspon a Solano.

Giraix.²⁸² Què us diré? Que, aitant con cavalcaven, aitant prenien. E els hòmens a cavall alforrats e los almogàvers faïen corregudes, que entraven tres e quatre jornadas e trobaven encontres de cavalleria que el rei Carles hi havia lleixats per los llocs. Mas, què us en diré? Que, si fossen los del senyor rei d'Aragon cent hòmens a cavall e cinc-cents de peu e es trobassen ab cinc-cents hòmens a cavall d'altres e tres mília o quatre mília hòmens de peu, tots los metien morts o preses; que en tal manera los havien meses en veençó, que, tantost con oïen cridar "Aragó!", tantost se tenien per morts e es metien en veençó. E qui volia dir tots los bons fets d'armes que les gents del senyor rei d'Aragon faïen a tots dies en Calàbria, no hi poria hom bastar d'escriure. E, si anc veés senyor alegre, lo senyor rei d'Aragó ho era. Sí que quinze jorns estec en Calàbria e dins aquells quinze jorns hac tota la costera de Túrpia²⁸³ estrò a Giraix; e adelitava-s'hi, mas con li membrava quant havia anar al temps de la batalla, tot l'enteniment li mudava.

E, con hac quinze jorns estat en Calàbria e ab senyera llevada, anà per tot aquell país, e ell jaquí son vicari general en Calàbria e establí de ses gents los castells e los llocs que hac preses; d'altra part, lleixà-hi tots los hòmens d'armes, així d'almogàvers con sirvents de mainades; e lleixà-hi cinc-cents hòmens a cavall, tots catalans e aragoneses, e ell tornà-se'n a Messina ab l'altra cavalleria.

E, con fo a Messina, ordonà tota Sicília e en cascú lloc mes estràtico, e en Messina e en los altres llocs, capitans e justiciers e maestres justiciers. E fo capità de vall de Matzara misser Aleinep. E a cascuns dels llatins rics hòmens e cavallers de Sicília ell donà e departí oficis, ab los catalans e aragoneses ensems; així que en cascun ofici metia un català e un aragonès e un llatí.²⁸⁴ Açò faïa ell per ço que s'acostumasen los uns ab los altres, e que amor e amistat cresqués entre ells.

[ROGER DE LLÚRIA, ALMIRALL]

E con hac així tota l'illa ordonada, e Calàbria, volc ordonar lo fet de la mar. E sí apellà lo noble En Jacme Pere, fill seu, e dix-li:

—En Jacme Pere, vós sabets que nós nos devem combatre a dia cert ab lo rei Carles, e el temps que havem és breu. E nós fiam-nos molt en vós e en vostra cavalleria e volem que us n'anets ab nós e que siats u d'aquells qui en el camp deuen entrar ab nós; per què volem que renunciets a l'almirallat, que a nós no par que

282. El ms. de la Biblioteca Nacional de Madrid (ed. Casacuberta) diu Alana per Calana (en l'ed. de València). El castell de Peu de Dàtil és el castell de Pentadatilla. Giraix és Girace o Gerace, a un centenar de quilòmetres de Reggio, Moisè, el traductor italià, tradueix Santo Noixent per Santo Lucido. [Calanna és una localitat de la província de Reggio Calabria, com també Gerace, mentre que San Lucido és de la província de Cosenza. M. T. F.]

283. Túrpia deu ésser Tropea.

284. Un llatí, és a dir, un sicilià.

d'aquí avant fos honor a nós ne a vós que fóssets almirall. Que l'almirall nostre haurà afer d'aquí avant ab diverses gents, e així no hi ha lloc, segons aquell que vós sots, qui sots fill nostre que amam molt, e que vós ab aquells hajats a perseverar.

E lo noble En Jacme Pere respòs:

—Pare senyor, jo us faç gràcies e mercès con vós a mi fets tanta d'honor, que us plau que jo sia u d'aquells qui entrarà en el camp ab vós; e preu-vos-ho més, senyor, que si m'haviets donat lo mellor comtat que sia en vostra terra. Per què, senyor, e l'almirallat e la persona e ço que jo he, prenets al vostre plaer, que anc negun temps no fui tan alegre com son d'esta gràcia que m'havets feita.

E així posà la verga de l'almirallat e la mes en la mà del senyor rei.²⁸⁵

76 E llavors lo senyor rei apellà lo noble En Roger de Llòria, que ell havia nodrit, e féu-lo agenollar davant e dix-li:

—En Roger: dona Bella, vostra mare, ha ben servida la reina muller nostra, e vós havets nodrit ab nós e entrò ací nos havets ben servit;²⁸⁶ e així donam-vos, ab la gràcia de Déu, la verga de l'almirallat, així que d'aquí avant siats almirall nostre e de Catalunya e del regne de València e de Sicília e de totes les terres que havem ne Déu nos darà a conquistar.²⁸⁷

E lo noble En Roger de Llòria gità's en terra e besà los peus al senyor rei e puis les mans, e pres la verga de l'almirallat en tal bona ventura que plàcia a nostre senyor Déus que a tots los oficials que el senyor rei comanarà sos oficis que així bé los li aministren con lo dit noble féu; que ben pot hom dir que anc jamés vassall en negun ofici no honrà mills son senyor que ell féu; e açò li durà del jorn que pres la verga de l'almirallat.

[EL REI PERE S'ACOMIADA DELS SICILIANS]

Veérets alegres jocs e danses a Messina, e fer festa tan gran, que meravella seria de contar. E, con tot açò fo passat, lo senyor rei féu aplegar consell general a l'esgleia de Santa Maria la Nova;²⁸⁸ e preicà tan bé e tan ordonadament, e castigà e somoní totes les gents, així catalans con aragoneses e llatins, e los pregà que tots

285. Sembla que, en realitat, es tracta d'una destitució; perquè Jaume Pere no havia seguit exactament les seves instruccions en el cop de mà dels almogàvers a la Catona (vegeu DESCLOT, cap. CII, n. 756).

286. Na Bella i el seu fill havien passat a Catalunya amb Constança de Sicília, llavors de les noccs. Sobre Roger al servei de Pere quan no era sinó infant, vegeu SOLDEVILA, *Pere el Gran*, II, p. 230-231.

287. Observem la forma en què Muntaner presenta aquí l'almirallat: l'almirall ho és del rei i de les seves terres marítimes. [El nomenament de Roger de Llúria com a almirall és del 20 d'abril de 1283, publicat a: R. GALLOFRÉ; J. TRENCHS, *Almirantes y vicealmirantes*, doc. 16, p. 131-132. Sobre Roger de Llúria cf. també la nota 846 de la crònica de Desclot, amb bibliografia. M. T. F.]

288. L'església de Santa Maria la Nova és potser Santa Maria Alemanna, església del segle XIII.

s'amassen e s'honrassen los uns los altres, e que negun departiment no hagués entre ells, e que s'amassen així con a frares. E con tot açò e moltes altres bones paraules los hac dites, ell los dix:

—Tuit sabets que nós havem curt temps per anar a la batalla que havem empresa, a la batalla del rei Carles, a la qual per neguns afers del món nós no falriem que aquell jorn nós no fóssem dins lo camp. Per què vos deïm que estigats ab bon cor e bé esforçats, que nós vos lleixam tanta bona gent, que sol que nós vos lleixem aquests, se combatrien ab lo poder del rei Carles. E així podets estar, ab l'ajuda de Déu, tots segurs. E nós prometem-vos que tantost con siam en Catalunya, que us trametrem la reina e dos fills nostres, per ço que entenats que així car havem aquest regne e vosaltres con havem Catalunya e Aragon.²⁸⁹ E aitant con aquest món dur, podets estar segurs que nós ne els nostres no us fallirem, ans ne fem aquell compte com de naturals vassalls. E encara, que us prometem que, si nós escapam vius de la batalla, que nós hic tornarem tantost, si doncs altres afers a qui no poguéssim deveure²⁹⁰ no ens venien; e ben con altres afers nos venguesen, tota hora tendriem la cara girada envers vosaltres.

E ab aitant, senyà e beneí tota la gent e pres comiat de tuit.²⁹¹

E qui veé plants e plors, aquí foren; e cridant:

—*Santo* senyor, Déus té don vida e victòria, e a nós don Déus gràcia que tots temps n'hajam bones novelles de vós.

E així lo senyor rei davallà de la trebuna on havia preïcat; e aquí veérets la pressa de besar-li peus e mans, que mester fo que tuit li besassen peus e mans. E així, a peu, acompanyaren-lo tro al reial, que anc cavalcar no poc; e aquí mateix no ho volc fer, per raó de dones e de donzelles qui eixien per les carreres a besar la terra davant ell, com los peus ne les mans no li podien besar. Què us diré? De matí que era con ell començà lo preïc, vespre escur fo abans que fos al palau; que anc ell, ne hom qui hi fos, no hac talent de menjar ne de beure, que no es podien sa-dollar de la sua vista.

E con fo al palau, les trompes e les nàcares sonaren, e tothom qui aquí volc menjar, menjà; que null temps que el senyor fos en Sicília no vedà hom porta ne taula a null hom qui menjar volgués. E lo senyor rei e tots assegueren-se al menjar, on foren ordonadament pensats. E, con venc l'endemà, lo senyor rei apellà l'almirall e dix-li:

289. Aquí s'inicia un dels errors més greus de Muntaner, perquè, quan el rei Pere va partir de Sicília, la reina Constança i els infants Jaume, Frederic i Violant ja hi havien arribat. Vegeu DESCLOT, cap. ciii.

290. *deveure*: Hàpax de Muntaner, possible forma incorrecta per la raresa de la seva estructura de derivat de *veure* amb la preposició *de*. Possiblement es tracta d'una mala lectura de *devenre*, variant arcaica de *defendre* amb el sentit de 'oposar-se, resistir-se', que hauria pogut ser una relíquia del català del nord-est, l'originari de Muntaner. [J. B.]

291. Cf. amb les paraules de comiat de Jaume I en partir de Mallorca després de la conquesta (*Llibre dels Feïts*, § 105).

—Almirall, tantost armats vint-e-cinc galees e armats-les així: que en cascuna haja un còmit català e altre llatí, e tres notxers catalana e tres llatins, e així mateix de proers;²⁹² e los remers sien tots llatins, e los ballesters tots catalans. E així, que d'aquí avant totes quantes armades farets sien així ordonades; e per res no ho mudets. E així tantost vaja l'estendard a la taula, e pensats de pagar aquestes vint-e-cinc galees e dos llenys, de quatre meses; que nós volem en les dites galees pujar e passar en Catalunya.

E ço dix davant tothom. E tantost l'almirall féu ço que el senyor manà.

E a la nuit ell se féu venir l'almirall e dix-li:

—Almirall, vós tenits secret ço que nós vos direm; aitant caramente vos ho manam con vos és cara la nostra amor. Vós, entre aquestes galees, armar n'hets quatre, totes de bones gents de catalans, que sol un llatí no hi haja ne null hom d'altra llengua. E farets semblant que les trametats a Tunis; e vagen-se'n a Tràpena, que nós serem a Tràpena de vui a vint-e-quatre jorns.

E contà-li les jornades que entenia a fer.

—E així, trobem-les lla; e en aquelles quatre galees nós muntarem e irem-nos-en en la guarda de Déu e de madona santa Maria. E açò sia secret, que null hom res no en sàpia. E vós romandrets ab les altres galees a guardar l'illa e la nostra gent qui és en Calàbria.

E lo dit almirall dix-li:

—Ah, senyor, per Déu mercè! Què serà açò, que vós ab tan poques galees volets passar?

Dix lo rei:

—No en parlets pus, que així es farà.

—Doncs, senyor, per amor de Déu, vaja jo ab aqueixes quatre galees.

Dix lo rei:

—No farets. E no ens tornets paraula en ço que nós volem.

—Senyor —dix l'almirall—, sia fet ço que vós manets.

E què us en diria? Que així es féu con lo senyor manà.

E, com tot açò fo ordonat, lo senyor rei pres comiat de Messina e anà visitant totes les terres de Sicília. E venc a Palerm, on faeren la major festa que anc fos feta per negun senyor; e així mateix ajustà parlament general, con a Messina havia fet, e així els preicà, e d'aquella raon mateixa; e així mateix veérets plants e plors e crits. E el seguiren de l'esgleia major, on fo lo parlament, entrò al palau; e així mateix dones e donzelles eixien per les places, besant la terra davant sa faç sua, cridant benediccions e molt de bé.

E, con açò fo fet, lo senyor rei partí de Palerm, e anà-se'n a Tràpena. E, si em

292. S'anomenaven *proers* els homes que en l'hora del combat havien d'ésser els primers a ferir, homes escollits, que es collocaven a la proa del navili, d'on el seu nom. Cf. les *Partidas*, part. II.

demanats quina gent lo seguia, seria infinitat de dir; que tantost que fo fora de Messina, anava de cascun lloc tanta de gent ab ell, que infinitat era. E en cascun lloc convidaven-lo e faïen sos ops a tots aquells qui ab ell anaven, de qualque condició sien. Què us diré? Con fo a Tràpena, féu així mateix altre parlament; hac-hi més de gents que en negun dels altres parlaments no era estat; e dix-los tot ço que havia dit als altres en los altres llocs.

E aquell jorn mateix, mentre lo rei estava en la trebuna, que preïcava, les quatre galees e un lleny armat que l'almirall hi hac mes vengren a Tràpena; e de les dites galees foren-ne capitans En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol, en qui lo senyor rei se fiava molt. E, tantost con les galees foren vengudes, los prohòmens de Tràpena donaren-los gran refrescament. E aquell dia lo senyor rei, ab grans plors que hac en Tràpena, recollí's a la bona ventura, e féu-hi muntar tan solament aquells que ell havia ordonats e no pus. E aquests eren pocs, per ço que les galees anassen lleugeres. E així lo senyor rei, ab la gràcia de Déu, fo recollit e messe en mar. Déus, per la sua bonea e mercè, l'aport a salvament.²⁹³

Ara lleixaré a parlar del senyor rei, que bé m'hi sabré tornar; que ell se'n va a la bona ventura, e l'illa de Sicília roman ben ordonada, e per mar e per terra, e tot ço que havia en Calàbria bé ordonat e establí. E així parlaré del rei Carles.

[CARLES D'ANJOU DEMANA AJUT AL PAPA I AL REI DE FRANÇA]

77 Con lo rei Carles fo ab lo papa, pregà-lo que faés ajustar tot son consistori, que ell volia parlar ab ell e ab tots los cardenals. E així con ell ho requés, així fo complit. E açò faïa lo rei Carles per ço con ell reebé la conquesta de Sicília, e així mateis en presència de tuit; e sí li prometeren secors e ajuda. E con lo papa e el seu collegi fo ajustat, lo rei Carles dix així:

—Pare sant, vós e tot vostre consistori sabets que jo pris la conquesta de la terra del rei Manfrè a honor de la santa Esgleia, així con llavors recapté; e vós en aquella saon, e tot vostre collegi, prometés a mi d'ajudar contra totes persones e tothom qui aquella me volgués embargar e, encara, que em bastariets de moneda e d'açò que a mi fos mester. E vós pare sant, e tots aquests altres senyors qui ací sots, sabets que jo us he bé complit ço que us promís, e no n'he guardat perill de ma persona ne d'amic ne de parent ne de vassall que jo haja. És veritat que el rei d'Aragon, a gran colpa vostra, és vengut contra nós en Sicília e ens ha tolt la illa de Sicília e gran res de tota Calàbria, e tolrà tots dies, si Déus e vós consell no ens hi dats. E segurament, pare sant, vós e aquests altres senyors, per quatre raons senyalades devets-nos-hi donar consell. La primera raon és perquè en sots en covinença ab mi. La segona: ço que el rei d'Aragon ha fet, que ho ha fet a gran colpa vostra;

293. Cf. DESCLOT, cap. CIV, i les notes corresponents.

que per la cruel resposta que vós faés al noble En Guillem de Castellnou,²⁹⁴ per ell s'és mogut, així con aquell que, en defalliment de l'ajuda que vós li negàs, hac a cercar consell en sos afers; ço que no hagra fet, si vós li haguéssets ajudat d'açò que us demanava, qui era justa raon, e tan bona, que no us diré de vós, que tots los reis de crestians del món hi degren ajudar, per ço con jamés no fo rei qui tan alta cosa assajàs con ell assajà; e ho mantenc tant, que els mellors cinc reis de crestians qui en el món sien no ho pogren haver mantengut. E així, en gran colpa vostra s'és mogut e vengut en Sicília; on los sicilians, ab gran humilitat, lo demanaren per senyor, e vós sabets que ell havia raon, per la reina, sa muller, e per sos fills, que no els defallís. Però, si vós li haguéssets atorgada l'ajuda que ell demanava a vós, cert som nós que ell no desemparara ço que havia ben començat.²⁹⁵ E així, pare sant, vós sots ocasió del nostre mal, lo qual munta molt a nós, que con no haguéssim perdut mas solament lo comte d'Alençó, nebot nostre, sí fóra tan gran pèrdua que per res no es pogra esmenar; sí que, menys de la sua mort, hi havem tants bons parents perduts e vassalls e de nostre nebot, lo rei de França, e nostres, que jamés no es poran venjar. E la terça raon: que siats cert que, si encontinent no enantats de vet contra ell e tots aquells qui en sa ajuda sien, que farà tant, que entrò en Roma se'n vendrà. E que de pena e de colpa absolvats tots aquells qui contra ell seran e a nós ajudaran, e que condemnets ell e tots aquells qui en sa valença hauran ne seran, de perdre tot quant han; e con aquesta sentència hajats donada, segurament que el rei de Castella e el rei de Mallorques e el rei d'Anglaterra e los altres senyors del món, de crestians, qui han en cor de mantenir lo rei d'Aragon, se n'estaran, que en res no se n'assenyalaran, ans per aventura n'hi haurà alguns qui volran guanyar la perdonança; però, si no la volen guanyar e valer, no ens volran, almenys no ens nouran en res. La quarta raon: que del tresor de sent Pere que ens bastets a tota aquesta guerra, a nós e encara al rei de França, qui és ganfanoner de la santa Esgleia, e que el somenescats que encontinent, ab la croada que daretts contra el rei d'Aragó, que pens d'anar sobre sa terra. E així, si aquestes quatre coses fets, nós vendrem bé a cap del rei d'Aragon, així que li tolrem tota sa terra, e, encara, que no porà donar ajuda en Sicília.

78 E tantost lo papa respòs:

—Fiiol de la santa Esgleia, tot ço que vós havets dit havem ben entès, e respõnem-vos a les quatre raons que ens havets posades per què nós vos som tenguts d'ajudar. E a la primera vos responem que és en veritat que som en covinença ab vós que us devem ajudar, e de tot quant ajudar-vos puscam, contra tota persona

294. Vegeu cap. LII i LVI.

295. Observem com Muntaner accentua aquí el procediment que tant li plau d'utilitzar en elogi dels qui ell estima o admira, això és, de posar l'elogi en llavis dels enemics.

qui contra vós venga; e açò farem volenters. L'altra, que ens deïts que en colpa nostra és lo rei d'Aragó anat en Sicília, que us ho atorgam; que en aquell temps que li diguem de no, e en aquell punt, coneixem la colpa, e que nós vos en som tenguts d'ajudar en totes coses. La terça, de la croada e del vet, vos prometem que abans que vós vos partescats de nós, s'hi farà e s'hi enantarà. E la quarta, del tresor que ens demanats, e que requiram lo rei de França així con a ganfanoner de l'Esgleia, que ho farem volenters, e som aparellats que bastem vós e el rei de França de moneda. E així, estats ab bon cor e confortats-vos, que en tot ço que vós demanats farà la santa Esgleia compliment.

E sobre açò parlaren los cardenals, e cascun conformà ço que el pare sant hac dit. E així lo rei Carles fo molt conformat e pagat, e els féu moltes gràcies de la bona resposta; e pregà'ls que tantost l'espeegassen de totes coses, per ço con ell se n'havia anar a son nebot lo rei de França, e de demanar secors e ajuda, e que ab ell se n'anàs a Bordeu. E així lo papa enantà en tal manera contra lo senyor rei d'Aragon, que dins pocs dies donà la sentència e la croada contra lo rei d'Aragon e sa terra e tots aquells qui ajuda ne secors li faessen, e absolvé de pena e de colpa tots aquells qui contra li venguessen. E aquesta sentència donà papa Martí, qui era francès.²⁹⁶ E diu-se que jamés no eixí de cort de Roma sentència que no fos justa; e així ho devem tuit creure, que diu-se per los clergues, qui són aministradors de la santa Esgleia, que "sentencia pastoris, justa vel injusta, tenenda est";²⁹⁷ e així ho deuen tots feels crestians creure, e així ho creec jo. Per què aquesta ajuda fo molt gran e la major que la santa Esgleia poc fer a negun senyor, e qui més deu ésser temuda per tot feel crestià.

79 E així, lo rei Carles pres comiat del pare sant e dels cardenals e venc-se'n en França; e con lo rei de França e ell se veeren, fo lo dol molt gran que faeren del comte d'Alençó e de la sua mort. Aquest dol durà, d'ells e de tota la gent, dos jorns; e al terç jorn lo rei Carles féu a parlament ab lo rei de França, son nebot, e ab tots los dotze pers de França;²⁹⁸ e con foren al consell, lo rei Carles se llevà e féu sa clamor de la gran deshonor e del gran dan que el rei d'Aragon li havia fet, e requès lo rei de França e els dotze pers d'ajuda e de consell. E l'ajuda era aquesta:

296. El rei Pere ja havia estat excomunicat pel papa Martí IV després de l'ocupació de Sicília, el novembre de 1282; aleshores va amenaçar-lo amb la desposseïció dels seus regnes, que foren posats en entredit. No havent donat satisfacció a la santa Seu, el papa va donar sentència de privació dels regnes i va lliurar-los a qualsevol príncep catòlic que volgués conquerir-los. Això fou amb data del 21 de març de 1283.

297. La frase és: "Sententia pastoris justa vel injusta timenda est". Muntaner té compte de no sortir de l'ortodòxia.

298. L'ed. de València diu *pars*, no *pers*. És possible, tanmateix, que Muntaner escrivís el mot tal com sonava en francès. El rei de França és Felip III l'Ardit.

que els pregà que no el desemparassen a tan gran necessitat com aquella era, així con aquells que ells sabien que era fill del rei de França,²⁹⁹ e que era una carn e una sang ab ells; e que jamés la casa de França no desemparà negun qui eixit fos d'aquella casa. E així, que el senyor rei, son nebot, e tots, li eren tenguts al consell que demanava; era aquest: que en ses necessitats tan grans de la batalla que ell havia empresa, en el jorn, que era prop, que devien ésser a Bordeu, que el consellassen. E així, que d'aquestes dues raons los pregava que pogués fer compte d'ells.

E sobre açò ell callà, e llevà's lo rei de França e dix:

—Avoncle, bé havem entès ço que us és esdevengut, e ara havem entès ço que ens requerits; on vos responem que per moltes raons vos som tenguts que us ajudem e us consellem, que en la deshonor vostra havem nós major part que persona que en el món sia, e en lo dan que havets pres així mateix, e assenyalamment de nostre frare lo comte d'Alençó, que a tan vil mort l'havem perdut. Mas, con deu tants de raon n'haguéssem que no havem,³⁰⁰ no ens sabem què ens façam, que nós som obligats ab sagrament al rei d'Aragó, cunyat nostre, de valer e d'ajudar contra totes les persones del món, e ell així mateix a nós; e encara, que per neguna raon no li venguéssem contra.³⁰¹ E així, en aquest pas no ens sabem què ens hi digam.

Llavors llevà's un cardenal, qui era legat del papa ab tot poder, e dix:

—Senyor rei, ja per açò no estigats empatxat, que jo son ací ab tot poder del pare sant. E vós cregats que el papa ha aquell poder que ço que lliga en terra és lligat en lo cel, e ço que sia absolt en terra serà absolt al cel.³⁰² Per què jo, de part de Déu e del sant pare apostoli, absol-vos de tot sagrament e de tota promissió que vós haguéssets feta, per neguna raó, a vostre cunyat, En Pere d'Aragó. E d'açò us faç fer, con d'ací siam eixits, bona carta ab segell pendent; per què d'aquí avant vos tenits per absolt de tot quant vós a ell fóssets tengut. E encara vos requir, de part del pare sant, que vós vos dejats aparellar d'anar sobre ell, e don a vós e a tots aquells qui vos seguiran ne us ajudaran absolució de pena e de colpa; e don, a tots aquells qui contra vós seran, vet. E açò demà jo preïcaré en general en la ciutat de París, e puis tots dies se preïcarà per totes les terres dels crestians del món. E encara, senyor rei, que us dic, per part del pare sant, que el tresor de sent Pere vos abundarà e us bastarà en tot quant vos faça mester. E així pensats de donar vostra ajuda e vostre consell a vostre avoncle, lo rei Carles, qui ací és, que sens tot reteniment ho podets fer d'aquí avant.

299. Fill de sant Lluís.

300. És a dir, encara que tinguéssim deu vegades més de motius per a ajudar-vos.

301. Cf. abans, cap. xxxvii.

302. Evangeli de sant Mateu, xvi, 19. El legat del papa a França fou el cardenal Jean Cholet, francès, creat cardenal per Martí IV el 23 de març de 1281.

80 E llavors lo rei de França respòs e dix:

—Cardenal, bé havem entès ço que ens havets dit de part del pare sant, e entenent que així és veritat con vós havets dit, e així és creença nostra e deu ésser de tot feel crestià; per què ens tenim per absolts de tot ço que al rei d’Aragó, cunyat nostre, fóssem tenguts. E, pus així és, adés de present respondrem a nostre avoncle complidament a l’ajuda que ens demana, e après al consell del fet de la batalla que han empresa lo rei d’Aragó e ell.

Nós primerament, avoncle, vos responem tot soltament que de persona e d’haver e de gents vos ajudarem, mentre vida hajam al cos, contra lo rei d’Aragó e tots sos valedors. E açò vos juram e us prometem en la man del cardenal qui ací és en lloc del sant pare apostoli; e açò vos proferim a honor de la santa Esgleia e a honor vostra, e per ço con vos en som molt tenguts, e en venjança de nostre frare, lo comte d’Alençó. Après vos consellam així: que vós per res no fallescats que vós al jorn de la batalla no siats a Bordeu. E nós en persona irem ab vós, e irem tan bé acompanyats que no creem que el rei d’Aragon sia tan ardit que aquell jorn hi gos parer e, si ho fa, que la persona no hi perda; que el rei d’Anglaterra, ne altre, no li’n porà ajudar.

E sobre açò lo rei de França hac parlat, e callà. E lo rei Carles respòs:

—Nebot, senyor, nós fem grat e gràcies a vós, de part de la santa Esgleia e de la nostra, de la bona proferta que ens havets feta e del bon consell que ens donats en el viatge de la batalla. Mas nós dubtam que el rei d’Aragon no ens pogués alcuna cosa dir contra nostra fe, con així irem acompanyats; que tot quant ha entre nós e ell està en cartes partides per a. b. c.³⁰³

Dix lo rei de França:

—Neguna res ell no us pot dir contra vostra fe, d’esta raon, que ja havem nós vistes totes les covinences qui són entre vós e ell. E lo punt de què vós vos dubtats diu que vós no hi menarets mas solament aquells cent qui ab vós entraran en el camp, ne ell atretal; e vós no hi menarets mas aquells cent qui ab vós entraran al camp, mas nós hi menarem qui ens vullam, que açò no està en covinences; sí que d’aquest pas ell no s’és sabut guardar. E així vós no passarets res d’açò que hajats promès.

E respòs lo rei Carles:

—Segurament que així és veritat, que diu en la covinença con vós havets dit; per què façam ço que vós, senyor rei, havets consellat.³⁰⁴

303. Ho eren, en efecte, com afirma també DESCLOT, cap. c.

304. Encara que aquest diàleg dels dos reis sigui, naturalment, inventat per Muntaner, ens dona una explicació del que sembla realment haver-se esdevingut, perquè tots els testimonis, àdhuc els francesos, coincideixen que el rei de França va acudir a Bordeus amb un gran nombre de cavallers. Vegeu F. SOLDEVILA, *Pere II el Gran: el desafiament amb Carles d’Anjou*, “Estudis Universitaris Catalans”, ix, 1915-1916, p. 139.

E llavors lo legat llevà's e féu moltes gràcies al rei de França, de part del sant pare apostoli e de tot lo collegi del papa, e senyà'l e beneí-lo e li donà la benedicció. E, con açò fo fet, llevaren-se gran res dels dotze pers de França qui aquí eren e conformaren tot ço que el rei de França havia dit ne ordonat e es proferiren cascuns de persona e d'haver e de tot quant havien a fer ajuda al rei Carles e de seguir lo rei de França a llur cost e a llur messió, per guanyar la perdonança.

E, con hagneren tuit parlat, lo rei Carles dix:

—Rei, senyor, nós havem poc de temps per ésser a Bordeu. Nós lleixarem ací lo legat, que no es partirà de vós, e nós irem-nos-en en Proença e menar-nos n'hem seixanta cavallers de França que nós havem posat en nostre cor que ab nós entren en el camp, si la batalla se fa; e haurem-ne quaranta de Proença. E ab aquests cent cavallers, sens pus, nós serem a Bordeu vuit jorns abans del terme. E vós ordonarets la vostra anada a vostra volentat; que en la vostra anada nós no podem ne devem res dir.

E lo rei de França respòs que tenia lo fet per bé; e que se'n pensàs d'anar e fer sos afers, que ell sabia què s'havia a fer. E sobre açò besaren-se e preseren comiat la u de l'altre.

E així lleixar-vos he lo rei de França e el legat, que tots jorns fan preïcar la croada per totes parts, e parlaré del rei Carles.

[BATALLA DE MALTA]

81 Com lo rei Carles hac pres comiat del rei de França, venc-se'n per ses jornades a Marsella, ab los seixanta cavallers de França, aitals con ell los hac triats. E con féu a Marsella féu-se venir En Guillem Cornut, qui era dels honrats hòmens de Marsella e dels antics, e dix-li que tantost que fes parar taula³⁰⁵ e que armàs de bones gents, tots marseleses de la ribera de Proença, vint-e-cinc galees; e que de nulla altra nació no hi metés null hom mas proençals e que hi metés armament de còmits e de notxers, e de proers doble armament; e que pensàs que cascun fos un lleó; e que en faïa ell capità e senyor e major; e que tantost que se n'anàs en les parts de Sicília e que visitàs lo castell de Malta e lla refrescàs sa gent; e, con los hauria refrescats, que cercàs En Roger de Llòria, que no havia mas devuit galees, e que el rei d'Aragó no en menà mas vint-e-dues galees, e d'aquelles ell se n'amenà en Catalunya quatre, e, així que no en romaseren con devuit:

—E, si aquelles podets haver, tota la mar és nostra, que tota quanta gent ha lo rei d'Aragó qui sia bona de mar, són en aquelles devuit galees. E així, per res no sia que us escap; e negun temps davant nós no siats, estrò morts o preses los hajats.

305. *Parar taula* significa el que avui en diríem obrir oficina d'allistament. Guillem Cornut era l'almirall del rei Carles. Vegeu DESCLOT, cap. CX.

E sobre açò En Guillem Cornut llevà's e anà besar lo peu al rei Carles e dix:

—Senyor, jo us faç grat e gràcies de l'honor que em deïts e jo promet-vos que negun temps no tornaré en Marsella ne davant vós entrò En Roger de Llòria, ab tot aquell estol que el trob, jo no us aport morts o preses.

—Ara —dix lo rei Carles—, pensats d'anar en tal manera que dins vuit jorns hic siats fora; e açò vos manam en pena de la nostra amor a perdre.

—Senyor —dix En Guillem Cornut—, així serà fet con vós manats.

E així lo dit En Guillem Cornut pensà d'armar les galees e féu tot ço que el rei Carles li hac manat. E així parlar-vos he d'ell entrò haja complit son bon viatge (aital lo facen tots temps moros!);³⁰⁶ e lleixar-vos he a parlar del rei Carles, que bé hi sabré tornar en el lloc on me'n lleix.

Veritat és que el dit Guillem Cornut armà les dites vint-e-cinc galees; e foren segurament les mills armades que anc galees que eixissen de Proença. E mes-hi de son llinatge més de seixanta bons hòmens, e puis molt honrat hom de Marsella, qui per honor d'En Guillem Cornut hi anaren per sobresallents.³⁰⁷ E partiren de Marsella e faeren la via de Nàpols ab vint-e-dues galees; e les tres ell tramès que passassen per Boca de Far,³⁰⁸ per pendre llengua. E trià les mellors tres galees de rem que hi fossen e donà'ls posta que al castell de Malta los trobarien, e que lla venguessen; e quals que hi fossen abans, que els esperassen.

82 Ara vos lleixaré a parlar d'ells e parlaré d'En Roger de Llòria, qui hac armades les vint-e-cinc galees que el senyor rei d'Aragon li manà, e tramès-ne les quatre e un lleny armat a Tràpena, al senyor re d'Aragon, així con a avant havets entès;³⁰⁹ e així foren-ne romases bé armades e ben aparellades vint-e-una e dos llenys. E, tantost con foren armades, tramès-ne les quatre e un lleny al senyor rei; e puis, ab les vint-e-una e dos llenys, ell baté la costera de Calàbria entrò a les Castelles, qui és prop del golf de Taranto.³¹⁰ E en moltes parts faeren terrassania e preseren viles e casals e el dit lloc de les Castelles, que establí; e faeren gran guany. E hagueren molt de mal fet, si es volguessen, mas los calabreses venien a l'almirall e li deïen:

—Sant almiralls, no em faces damnatge! Que certs siats que tuit tenim en cor que, si el sant rei d'Aragon estorç Déu de la batalla que ha empresa ab lo rei Carles, que tots a colp nos rebellarem contra lo rei Carles. E així, plàcia-us que no ens façats aquell mal que porïets.

306. El viatge de l'estol provençal va acabar en desfeta; per això el cronista desitja que els moros facin sempre un viatge semblant.

307. S'anomenaven *sobresallents* els homes d'armes que anaven en les galeres i que no tenien comandament, ans havien de seguir les ordres dels còmits i dels proers.

308. Boca de Far, l'entrada de l'estret de Messina.

309. Més amunt, cap. LXXVI.

310. *Les Castelles, Le Castelle*. Recorre, doncs, la costa Est de la Calàbria.

E l'almirall, veent açò (e entenía que deien bé), passava així con podia, al menys mal. Que, en veritat, aquelles gents d'aquell país eren, en aquella saó, així bèsties de fet d'armes, que cent almogàvers ne prenien mil, si ab mil se trobassen;³¹¹ que sol no es sabien què es faessen. E los hòmens qui anaven ab l'almirall, d'almogàvers e d'hòmens de mar e de sirvents de mainada, eren tals, que en una nit entraven en trinitada ³¹² vuitanta o cent milles dintre terra e amenaven a mar tot quant se volien, així que infinitat era ço que guanyaven. E qui tot vos ho volia contar, seria tan llonga escriptura, que tothom se n'ujaria d'oír. Per què jo em pas per les sumes; que, en veritat, sol d'aquesta eixida que l'almirall féu ab aquesta vint-e-una galea e dos llenys, vos poria contar més de trenta corregudes que faeren; e es trobaren, cascuna, ab cavalleria e molta peonada, que tots desconfiren, que un gran llibre se'n poria fer. Per què basta que la summa dels viatges vos diga.

Què us diré? Con l'almirall hac batuda tota Calàbria e hac fets molts bons fets, ell ab gran guany se'n tornà a Messina. E, con fo al cap de l'Arma,³¹³ qui és a entrada de Boca de Far, de llevant, ell s'encontrà, a alba de dia, ab les tres galees de proençals que En Guillem Cornut, almirall de Marsella, havia trameses per pendre llengua. E los dos llenys armats qui anaven davant l'almirall En Roger de Llòria veeren les tres galees a la posta, que daven part a la nit e esperaven llengua; e, tantost con los dos llenys les hagren vistes, ab voga sorda tornaren a l'almirall e li ho dixeren. E tantost l'almirall partí les galees per escala e environà les tres galees, que per res no en poguessen anar; e tantost, ell en persona, ab tres galees, acostà's a ells. E ells, qui el sentiren, van-se pendre a remes, que més se fiaven en los remes que en Déus ne en les armes. E l'almirall va-les ferir. Què us diré? Con ells giraren, veeren-se davant altres galees; e tantost venceren-se e foren preses. E així hagren aquella llengua que cercaven, que ben pogren dir que hagueren llengua certa d'En Roger. Sí que, tantost con l'almirall los hac preses, lo jorn se féu; e ell volc saber tot llur fet, e sabé-ho, que anc res no li'n fo amagat.

E tantost ell se n'anà ab gran alegre a Messina; e amenà les tres galees ab la popa primera e les senyeres tirant.³¹⁴ E encontinent, aquell dia mateix, ell posà en terra tot ço que en les galees tenia e tot hom malaute e nafrat que hi fos; e refrescà de gent. E l'endemà ell partí de Messina ab les sues vint-e-una galees e dos llenys e féu la via de Malta. Què us diré? Que aquell dia se n'anà entrò a Saragossa;³¹⁵ e

311. Remarquem aquest judici sobre els calabresos com a combatents. No es tracta del coratge, sinó de la ciència o l'experiència guerrera.

312. *trinitada*: Variant de *tranuitada*, que podria ser obra o error de copista. [J. B.]

313. Cap de l'Arma o sia el *Capo delle Armi* a l'entrada de l'estret de Messina. L'ed. de València diu cap de *Larmita*.

314. És a dir, arrossegant per la mar.

315. Aquí l'ed. de València duu unes frases que no figuren en el ms. de Madrid. Diuen així: "e demanà llengua de les galees dels proençals. E una barca que hi havia venguda del Goy de Malta

anà-se'n tro al cap de Capupàsser aquell jorn, e aquí donà part a la nit; e, con hac donada part a la nit e fo prop del jorn, ell, costejant la terra, anà-se'n tro al cap de Resalcaran.³¹⁶ E aquesta via féu ell per ço que, si les galees dels proençals eren partides de Malta, que tota hora n'hagués vista; ja es sia que ell sabia que les tres galees que ell havia preses devien ells lla esperar, mas gens per açò ell no volia que les galees li poguessen escapar ne esgambar. E con fo a la Font de Xicle,³¹⁷ del castell hagren gran refrescament; així que ell féu tothom refrescar e endreçar, que cascun regonegués ses armes, e els ballesters les cordes de les ballestes, e les naus e tot ço que els faïa ops. Així que aquella vesprada hagren gran refrescament de carn e de pa e de vi e de fruites; que de les gracioses terres de Sicília és aquella de Xicle. E llevaren cascuns de l'aigua, que és de les bones aigües e de les sanes del món. E cascun fo ordonat e mes en cunç de batalla.

E, com tots hagueren sopat e llevada aigua, l'almirall preicà'ls e els dix moltes bones paraules qui faïen al temps e senyaladament los dix:

—Barons, abans que jorn sia serem al port de Malta, on atrobarem vint-e-dues galees de proençals e dos llenys armats; e són la flor de tota Proença e encara tot l'ergull dels marselleses. E així, és mester que cascun de nós hajam ardiment sobre ardiment e cor sobre cor e que façam en tal manera que per tots temps abai-xem l'ergull dels marselleses, qui tots temps han menyspreats catalans pus que negunes altres gents. E així mateix, que d'aquesta batalla vendrà gran honor e gran profit al senyor rei d'Aragon e a tota Catalunya e a tota Sicília; que, pus aquests hajam vençuts, la mar és nostra. E així, plàcia-us a cascun de bé a fer.

E tantost reposeren tuit:

—Almirall, pensem d'anar, que per cert tots són nostres. E aquest és lo jorn que tots temps havem desitjat: que ab ells nos poguéssim combatre!

E tuit començaren a cridar a la veu:

—Aür, aür!

E tantost recolliren-se. E menaren-se'n una barca de vuit remes que atrobaren a Xicle, per ço que ab aquella descobrissen lo port secretament.

83 E, con foren recollits, meteren-se en mar ab l'oratge qui fo a la terra; e abans d'hora de matines ells foren davant lo port.³¹⁸ E tantost, a la sorda sorgiren e envia-

comptà'ls que dins en Malta eren. E tantost l'almirall partí de Saragossa". Després continua com el text que donem; però, realment aquest fragment devia figurar en l'original, perquè acaba de dir que aquell dia va a Saragossa, i tot seguit diu que aquell jorn va fins a Cap Passero.

316. Costeja, doncs, Sicília per llevant, fins a Siracusa (Saragossa) i fins a Capo Passero, que és l'extrem d'aquella costa. Després va vorejant la costa Sud fins a Scaramia (aquesta identificació de Rasalcaran insinua l'ed. Casacuberta; en canvi, l'ed. de València diu Resalteran, i A. de Bofarull ho identifica amb *Ras-Altara*).

317. Xicle, *Sicili*.

318. Recordem que l'hora de matines és la mitjanit.

ren los dos llenys armats davant, per descobrir lo port; e davant los llenys armats, bé una ballestada, anava la barca. E els proençals tenien los dos llenys armats, en guàrdia, en cascuna de les puntes qui són a entrant del port. E la barca entrà per mig del port en tal manera, ab voga sorda, que venc davant lo castell e trobà totes les galees, qui estaven ab palomeres llargues; e comptà-les totes e atrobà que eren vint-e-dues galees e els dos llenys; que descobrí que estaven així mateix cascú en sa punta ab palomera llarga. E eixí's del port e atrobà los dos llenys qui estaven en roda enmig de l'entrada del port; e tantost vengren a l'almirall e digueren-li ço que havien vist. E mantinent l'almirall féu guarnir la gent e metre les galees en cunç de la batalla. E con foren tots aparellats de la batalla, e començà's a fer alba, e tuit cridaren:

—Almirall, firam, que tots són nostres!

E llavors l'almirall féu una cosa que li dec més ésser notada a follia que a seny: que dix que ja Déus no volgués que ell los ferís dormant, que ans volia que tocasen totes les galees les trompes e les nàcares, e que es despertassen, e que els lleixaria aparellar; que no volia que null hom li pogués dir que no els hagra vençuts, si dormant no els hagués trobats. E tuit començaren a cridar:

—Ben diu l'almirall!

E açò senyaladament l'almirall féu con era la primera batalla que ell faïa depuis fo fet almirall, e, així, que volia mostrar son ardiment e la proea de la bona gent qui era ab ell. E féu tocar les trompes e les nàcares, e començaren a entrar, esquera feta, per lo port, totes enfrenellades les unes ab les altres. E los proençals despertaren-se a mal son; e tantost l'almirall, levant remes adés adés, lleixà'ls guarnir e aparellar. E avallaren del castell bé cent hòmens de paratge, entre proençals e franceses, qui entraren en les galees dels proençals; sí que foren molt pus forts, e parec-ho a la batalla.

E con En Guillem Cornut, almirall de Marsella, veé l'ergull de l'almirall En Roger de Llòria, que els pogra haver tots preses menys de batalla, dix, tan alt que tuit ho oïren:

—Ai, Déus! Què gent és açò? No són hòmens, ans són diables, qui no demanen mas batalla. Que al llur saul nos pogren haver haüts, e no ho han volgut. Doncs, senyors, vaja-us lo cor ab qui us havets a combatre. Ara parrà què farets. Ací és l'ergull de Catalunya e de Proença e l'honor e deshonor de tot, aitant con lo món durarà. E així pens cascun de bé a fer, que al partit som venguts que anàvem querir. Que per ells partim de Marsella, e par-me que no els nos ha calgut cercar; que ells són venguts a nós. Ara vaja lo fet con pusca, que no és de romanir.

E llavors ell féu tocar ses trompes e ses nàcares e llevà volta a les palomeres. E bé aparellat en cunç de la batalla, vengren devers les galees d'En Roger de Llòria, e aquelles d'En Roger envers elles. E enmig del port van-se ferir tan vigorosament, que totes les proes de cascuns se romperen; e la batalla fo molt cruel e fellona. Què

us diré? Que el joc faïen llances e dards que els catalans gitaven, en tal manera que res no els havia defensa; que colp de dard hi havia que passà hom ab les cuirasses e ab tot, e colp de llança que passava l'home que aconseguia e passava la coberta de la galea. Dels ballesters no us ho cal dir, qui eren ballesters en taula; que en tal manera eren aterçats, que no gitaven treta que no gastassen o matassen home que feria. Que creegats que en les batalles los ballesters en taula fan lo joc. Per què fa que foll, almirall de Catalunya con mena galees ab terçols,³¹⁹ salvant vint per centenar, per descobrir o per retenir galees que es metessen en caça; que els ballesters en taula van aterçats e ordonats, e així res no els pot durar davant.

Què us diré? Que la batalla començà al sol eixit e durà entrò a hora de vespres; que null temps null hom no poc veer tan cruel batalla. E ja es fos que els marselleses havien avantatge d'una galea e dels cent hòmens de paratge qui hi eren muntats del castell de Malta, a la fin no pogren haver durada los proençals; que con venc a hora de vespres, tota hora hi hac morts tres milia cinc-cents hòmens de proençals; així que no res foren aquells qui en romaseren sobre coberta. E, con los catalans veeren que aquells pocs se defenien tan fort, cridaren a la veu:

—Aragó, Aragó! Via sus, via sus!

E tuit començaren a pendre vigoria e van muntar en les galees dels proençals, e tots quants ne trobaren sobre coberta mataren. Què us diré? Que entre nafrats e altres qui es meteren sota coberta, de tots no n'estorceren vius set-cents hòmens, e d'aquells moriren molts, puis, per nafres mortals que havien. E l'almirall En Guillem Cornut e tots sos parents e amics que hi havia e els hòmens de paratge e de vergonya foren tots especejats. E així van pendre totes les vint-e-dues galees; e dels dos llenys armats la un hi romàs, e l'altre eixí entre ells e fugí e mes-se en mar; que fo molt mellor de remes que aquells de l'almirall. E així anà-se'n a Nàpols e a Marsella per contar lo mal mandado³²⁰ llur.

E, con lo rei Carles ho sabé, fo molt dolent e despugat e tenc son fet per perdut, e no sabé què es faés. E, con l'almirall En Roger de Llòria hac preses les galees e el lleny, anà-se'n a la punta del port, de ponent, e va metre la sua gent en terra; e cascun regonec son companyó e trobà que havia perduts ben tres-cents hòmens, e de nafrats, ben dos-cents, dels quals guariren la major part. E dix que tothom qui hagués res guanyat, que fos seu salvament e quítia; e que ell los donava tot lo dret que el senyor rei ni ell hi hagués, que assats hi havia que per lo senyor rei e per ell hagués les galees e els presons. E així, tuit faeren-li gràcies. E aquella nuit ells pensaren bé d'ells mateixs e l'endemà atretal. E tantost tramese-

319. Els *terçols*, remers del tercer rengle (d'on el seu nom), que manejava també la ballesta i podien, si calia, participar en el combat. Muntaner no n'és partidari i s'estima més que siguin tots ballesters de taula, és a dir, ballesters enrolats, professionals.

320. Vet aquí un estrangerisme —un dels pocs que trobem a la crònica—. Castellanisme? Italianisme?

ren la barca armada a Saragossa perquè los faeren a saber la victòria que Déus los havia donada.³²¹

E l'almirall manà per sa lletra als oficials qui per lo senyor rei hi eren que tantost haguessen molts correus que trametessen a Messina e per tota la costera de l'illa de Sicília a contar aquest bon novell; e així es complí. E Déus don-los aital goig con tota Sicília hac. E així mateix, l'almirall aparellà la un lleny armat que hac haüt dels proençals e tramès-lo en Catalunya al senyor rei e a la senyora reina;³²² e passà per Mallorca e venc a Barcelona; e de Barcelona trameteren un correu al senyor rei e a madona la reina e als infants e per tota la terra. E cascun se pot pensar lo goig quin fo per cascuns dels llocs del senyor rei d'Aragó, ne el goig que el senyor rei ne madona la reina ne los infants hagueren. E així mateix lo lleny dels marselleses venc a Marsella e contà-los ço que els era esdevengut; e el dol se començà en Marsella e en Proença tal, que encara dura e durarà d'aquests cent anys.

Ara lleixaré açò estar e tornaré a l'almirall.

84 Con l'almirall hac refrescada la gent dos jorns, senyera llevada, anà-se'n entrò a la ciutat de Malta, e volc-la combatre.³²³ E els bons hòmens de la ciutat digueren-li que per amor de Déu no els faés damnatge negun, que la ciutat se metria en guarda e en comanda del senyor rei d'Aragon e d'ell, e que es retien a ell per fer e dir tot ço que ell manàs. E llavors l'almirall entrà dins la ciutat ab tota la gent e pres homenatge d'ells e de tota l'illa; e lleixà-los ben dos-cents hòmens, de catalans, qui els defensassen dels hòmens del castell; però ab menys n'hi hagra assats, que la major part n'havien perduts a la batalla, e majorment d'aquells qui bons eren. E, con açò hac fet, senyera llevada, venc assetjar lo castell e el combaté; però veé que res no hi podia fer menys de trabuc, e així llevà'n lo setge, que pensà's que en breu hi trametria setge tal, que no en llevaria null temps entrò que l'hagués. E els bons hòmens de Malta donaren mília unces de joies a l'almirall; e així l'almirall fo pagat d'ells, e ells d'ell. E donaren refrescament a les galees, tal que entrò que foren a Messina los bastà.

E, con açò fo fet, anà-se'n a l'illa del Goi³²⁴ e combaté la vila e hac lo raval tantost. E con lo raval hac haüt, volc combatre la vila; e reteren-se al senyor rei

321. Recordem que aquest Saragossa és Siracusa.

322. Recordem que, malgrat el que diu Muntaner, la reina Constança no era amb el rei, a Catalunya, sinó a Sicília. Vegeu DESCLOT, cap. CX-CXIV, que parla d'aquesta batalla, amb les notes corresponents. [Ja hem indicat a la nota 856 de la crònica de Desclot que aquesta batalla de Malta fou estudiada per J. H. PRYOR, *The Naval Battles of Roger of Lauria*, "Journal of Medieval History", 9 (1983), p. 184-189. Sobre la batalla de Malta, vegeu també: A. GARCIA SANZ, *Història de la Marina catalana*, p. 230-235. M. T. F.]

323. Segons DESCLOT (cap. CX), la ciutat de Malta ja era ocupada pels catalans, que estaven assetjant el castell quan va arribar l'estol provençal.

324. L'illa del Goi, del Gozzo, Gozzo de Malta, al NO. d'aquesta illa.

d'Aragó e per ell a l'almirall. E entrà dins e reebé sagrament e homenatge d'ells; e lleixà-hi per guarda del castell, qui és ab la vila ensems, cent catalans. E con hac ordonada la vila e l'illa del Goi, los hòmens donaren-li cinc-centes unces d'or de joies e donaren a les galees gran refrescament; e així l'almirall anà-se'n pagat d'ells, e així mateix ells romangueren alegres e pagats.

Com açò fo fet, l'almirall féu la via de Sicília, e pres terra a Saragossa; e aquí li fo feta gran festa e donat gran refrescament. E puis, partit de Saragossa, venc a Agosta e puis a Catània e a Jaix e a Tauarnina;³²⁵ e en cascun lloc li fo feta gran festa e donat tant de refrescament, que no sabien on lo metessen; en cascun lloc tiraven les galees que havien preses, ab la popa primera e les senyeres rossegant. E així mateix entraren per Messina; e no en cal demanar la festa e la llumenària quina fo, quant fo lo goig, que encara dura e durarà tots temps.

E llavors se tengren los sicilians per estorts e per segurs, que entrò que açò fo fet no es tenien bé per assegurats; mas llavors conegen la valor de l'almirall e dels catalans e els prearen e els dubtaren; e llavors se començaren a mesclar en Messina e per tota Sicília de matrimonis ab ells, e foren (e són e seran tots temps) així con a frares. E Déus don malaventura qui aquesta fraternitat e amor volrà departir, que molt és bona companyia. Que anc null temps dos companyons³²⁶ de gents no s'avengren tan bé con ells han fet d'aquell temps a ençà e faran, si a Déu plau, d'aquí avant.

Ara us lleixaré a parlar, d'aquí avant, de l'almirall e tornaré a parlar del senyor rei d'Aragon.

[EL REI PERE PASSA PER ALCOLL]

85 Com lo senyor rei d'Aragon fo partit de Tràpena ab les quatre galees e un lleny armat, ell manà a En Ramon Marquet e a En Berenguer Maiol que faessen la via de la Galeta,³²⁷ que ell volia costejar la Barbaria e volia anar a la vila d'Alcoll per veer si era poblada ne què faïen ne deïen; e així con ell ho manà ho faeren. E, con foren a Galeta, lo senyor rei, ab bona companya, anà a la caça dels boccs, qui hi són salvatges; e ell era dels bons caçadors del món, de tota salvatgina qui en el món fos, que tostemp anava volenters a caça de mont.³²⁸ E preseren tants de boccs, que totes les galees ne refrescaren (e és de la bona carn del món e la pus grassa); sí que tant n'alcís, que de cinc anys hi parec.

325. Jaix deu ésser Acireale, a una quinzena de quilòmetres de Catània i a set quilòmetres d'Ací Castello, castell fet construir per Roger de Llúria, del qual es conserven encara les ruïnes. Quant a Tauarnina, és Taormina, en el camí de Catània a Messina, a una cinquantena de quilòmetres al Sud d'aquesta ciutat.

326. *companyons*: Ed. València: *nacions*. [J. B.]

327. Goleta, en la costa tunisenca.

328. En els llibres de comptes de Pere quan era infant es troben moltes dades que confirmen aquestes afeccions venatòries (vegeu F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, I, p. 66-67).

E con hagueren un jorn refrescat en Galeta costejaren la Barbaria e vengren davant la vila d'Alcoll. E llavors tota la gent d'Alcoll, qui eren tornats, e encara ben mília hòmens qui eren romases en guàrdia, eixiren a la marina ab llurs armes; e les galees estegren en roda ab les senyeres llevades. E lo senyor rei, son cos, muntà en lo lleny e dix:

—Acostem-nos en terra e portats escuts davant, que jo vull parlar ab ells.

—Ah, senyor! —dixeren En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol—. Què volets fer? Trametets-hi u de nós o un cavaller, que així mateix vos adurà aquelles noves que vós ne volets oir.

Dix lo senyor rei:

—No ens sabia bon, si nós no ens ho enteníem.

E llavors lo rei baté de rem. E, con foren a tret de ballesta, ell tramès un palomer,³²⁹ qui sabia molt de sarraïnesc, en terra, e que los digués que assegurassen lo lleny, que volia parlar ab ells; que no li traguessen, e el lleny faria atretal d'ells.

—E, si et demanen les galees de qui són, digues-los que del rei d'Aragon, qui van per missatge en Catalunya. E, si de més te demanen, di-los que “aquest cavaller qui ve en el lleny, de part los missatges vos dirà ço que volets demanar”.

E així lo palomer anà en terra e dix-los ço que el senyor rei li hac manat. E tantost los moros començaren-los assegurar; e hagren un moro qui sabia parlar pla, qui nedant se n'entrà ab lo palomer qui aportà l'assegurament. E, con foren assegurats, lo lleny s'acostà en terra, e quatre cavallers dels sarraïns, a cavall, entraren en mar entrò a la popa del lleny e muntaren en el lleny. E tantost lo senyor rei féu-los seure davant ell e els féu donar a menjar e els demanà de noves. E dix-los:

—Con lo rei d'Aragó se'n fo anat, los moros què faeren ne què digueren?

—E ells dixeren con lo rei d'Aragó hac feta vela; que de dos jorns encara null hom no es gosà acostar a la vila, ans se pensaven, de les veles, que fos altre estol qui hi vengués en ajuda del rei d'Aragó.

—Ara em digats —dix lo senyor rei—: lo dia de la batalla trobàs moltes gents menys?

—Segurament siats cert que tota hora trobam menys més de quaranta mília hòmens d'armes.

Dix lo rei:

—Con se pot fer això? Que nós, qui érem ab lo senyor rei, no ens pensàvem que n'haguéssim morts deu mília.

—Segurament —dixeren ells— que sí foren més de quaranta mília. E deïm-vos que la pressa era tan gran del fúger, que los uns oufegaven los altres; e, si per desastre lo rei hagués passada aquella muntanya, tots eren desbaratats e morts, que un no en fóra escapat.

329. El mariner que s'ocupa de les palomeres.

E dix lo rei:

—E con passara ell la muntanya? Que vosaltres haviets ordonada cavalleria qui ferís en la vila e en les tendes, si el rei passàs aquella muntanya.

—Segurament —dixeren ells— res de tot això no hi havia, que nós érem gents ajustadisses e jamés entre nós aquella concòrdia no es pogra fer; que nós teníem lo fet per guanyat, e cascun volia ésser en la batalla. On vos deïm que, si per aventura, e per nostre desastre, ell hagués passada la muntanya, que tots érem morts e fóra tota la terra conquesta; que d'aquí avant no trobara contrast, ans hagra presa Bona e Costantina e Giger e Bugia e puis gran res de les altres viles de la marina.

Llavors lo senyor llevà los ulls al cel e dix:

—Ai, Déus, Pare senyor! Plàcia-us que no perdonets aquest pecat a qui mal ne mer; ans ne fets venjança visible en breu!³³⁰

—Ara em digats —dix lo senyor rei—: Aquestes gents, volen-li gran mal al rei d'Aragó?

E ells resposeren:

—Mal? Ja Déus no ho vulla! Ans li volem més de bé que a senyor que sia en el món, cristià ne moro. E a bona fe vos prometem que per la sua bondat, si entrò ara hic hagués estat, que cinquanta mília persones, entre hòmens e fembres e infants, s'hic foren batejats e es foren fets seus. Ans ardidament vos deïm, sobre la fe nostra e del rei Mirabosetrí, que tots, mercaders e mariners e tota altra persona qui sia del senyor rei d'Aragon, venga saul e segur a Alcoll e per tota la terra del rei Bossetrí. E açò vos deïm per aquella fe que Déus nos ha mesa en lo cos; e podets-nos-en creure, que tots quants som ací som caps e senyors d'aquesta gent e d'aquest lloc e de Giger e som parents carnals del rei Bossetrí e de Bugia.³³¹

E el senyor rei dix-los:

—Pus sòts tan honrats hòmens con vós sòts, e així us fiats en nós?

E ells dixeren que negun temps no es dubtarien que gents del rei d'Aragon los faessen falsa ne tració, que anc no es trobà ne d'aquí avant no es trobarà.

—E siats certs que a negunes altres gents no ens fiarem sinó en vosaltres; que Déus ha donada una vertut al rei d'Aragó e a ses gents: que tenen fe e veritat a amics e a enemics. E ara, doncs, pus vos havem dit ço que ens havets demanat, pregam-vos que ens digats lo rei d'Aragon on és e, con partí d'ací, què es féu ne què ha fet.

E lo senyor rei contà-los tot ço que li era esdevengut pus partí d'Alcoll. E aquests meravellaren-se e digueren que verament era lo mellor cavaller e ab lo major cor e, si molt vivia, que sotsmetria tot lo món.

330. Es refereix al papa Martí IV, que no havia volgut concedir-li subsidis per a l'empresa. Vegeu més amunt, cap. LII.

331. Mirabossecrí, rei de Bugia (vegeu més amunt, cap. XLIII i XLIV).

E així, foren molt pagats d'açò que hagueren oït; e preseren comiat del senyor rei e pregaren-lo que les galees s'aturassen entrò que els haguessen tramès refrescament, que per honor del senyor rei lla on era darien refrescament a aquestes galees e a tots quants seus hic passassen. E el senyor rei féu-los-en moltes gràcies e donà'ls joies en les galees on los mes; e puis féu-los posar en terra. E no anà a gaire que li trameteren ab barques deu bous e vint moltons e tot lo pa que atrobaren cuit en terra e mel e mantega e molt peix. De vi no n'havien gens, ans lo senyor rei ne donà a ells dues bótes de mena, una de blanc e altra de vermell, que amaren més que si els hagués donat sengles cavalls.

86 E així lo senyor rei estec aquell jorn a Alcoll e refrescà la gent; e la nit mes-se en mar, e ab l'oratge hac bon temps.³³² E fo la via de Cabrera; e con fo a Cabrera llevà aigua. E puis féu la via d'Eivissa; e puis, d'Eivissa, fo al grau de Cullera, e aquí eixí en terra; e el goig e l'alegria fo per Cullera.³³³ E de Cullera anaren correus a madona la reina e a tots los infants, qui eren a Saragossa;³³⁴ e per totes les terres, així con les noves sabien, faïen professons e llumenàries e lloaven Déu, qui tornat los ho havia sa e alegre.

E tantost con ell fo a Cullera, venc-se'n a Algesira, on estec dos jorns; e puis venc-se'n a la ciutat de València.³³⁵ E no em demanets la festa qui s'hi féu; que de totes quantes festes jo us he contades que en València fossen estades fetes per neguna raó, no n'hi hac neguna semblant d'aquesta.

[PREPARATIUS PER AL DESAFIAMENT DE BORDEUS]

Què us diré? Quisque fes festa, lo senyor pensava en sos afers, especialment en lo fet de la batalla, que una hora ne un punt del dia ne de la nit no en perdia. E tantost ell ordonà que cartes fossen fetes a aquells que ell havia ordonats que fossen ab ell a la batalla; que ell los tenia per escrit, que en la mar los havia pensats e escrits. E aquells escrits donà als escrivans seus, e que faessen cartes a cascuns, de part sua, que a jorn cert fossen aparellats a Jaca, així con al camp devien entrar.³³⁶ E així con

332. Aquest episodi de l'anada del rei a Alcoll també figura en DESCLOT, cap. CIV, però és presentat d'una manera força diferent.

333. L'arribada a Cullera (nit del 16 al 17 de maig de 1283) també en DESCLOT, cap. CIV. Vegeu-lo amb les notes corresponents.

334. Recordem que ja eren a Sicília. Però aquí el Saragossa és el d'Aragó.

335. Igualment en DESCLOT, cap. CIV.

336. Muntaner és deficientment informat en diversos aspectes de tots aquests esdeveniments. Aquí col·loca el punt de reunió a Jaca segurament perquè és el lloc que degué semblar-li, geogràficament, més a posta per a prosseguir el viatge cap a Bordeus; però, en realitat, no hi hagué cap lloc d'aplec, perquè el rei es proposava que cada cavaller fes isoladament el seu camí. Dies després l'infant Alfons va designar com a lloc de reunió Tarassona, no pas Jaca. Vegeu F. SOLDEVILA, *Pere II el Gran: el desafiament amb Carles d'Anjou*, "Est. Univ. Cat.", IX, 1915-16, p. 149.

ell ho manà, així fo fet; e los correus pensaren de totes parts anar. E hac-ne elets, per cent que n'havia mester, cent cinquanta, per ço que, con serien a Jaca, que, si n'hi havia de malaltes, que tota hora pogués triar los cent, e que ab los cent se n'anàs a Bordeu. E així, cascun s'aparellà així con si al camp degués entrar, que negun no es cuidava que a més fossen fetes cartes sinó tan solament a cent; sí que null hom no ho sabia sinó lo senyor rei e dos escrivans seus, de secret, qui les cartes faeren de llurs mans; als quals manà lo senyor rei, en pena de la persona, que fos secret, que null hom no sabés que fossen mas cent. E d'açò féu lo senyor rei gran saviea, que, si fos sabut, que més n'aparellàs, cascun estegra en dubte que fos ell aquell que el senyor rei volria que entràs al camp, e així no s'aparellara tan bé ne de tan bon cor con ell tenia per ferm que ell fos un dels cent.³³⁷

87 E com lo senyor rei hac trameses les cartes en totes parts, ell ordonà missatges molt honrats, que tramès a Bordeu, ço és a saber, lo noble En Gilabert de Cruïlles, e que digués al rei d'Anglaterra si li assegurava lo camp a Bordeu, que no el calgués tembre de negunes altres gents. E així lo dit noble En Gilabert partí del senyor rei e anà-se'n a Bordeu.³³⁸ E ab poques paraules que el rei li comanà hac assats; que qui savi missatge envia, poques paraules li cal dir, e el noble En Gilabert de Cruïlles era dels savis cavallers de Catalunya.

E és veritat que com les batalles foren fermades entre lo senyor rei d'Aragó e el rei Carles, avengren-se abdós que missatges de cascuns ensems anaren al rei N'Edward d'Anglaterra, qui era dels prohòmens del món, en què cascú li pregava que la batalla presés e que asseguràs lo camp en la ciutat de Bordeu. E lo rei d'Anglaterra, a grans pregàries de cascun, reebé a guardar e assegurar lo camp en Bordeu; e així ho tramès a dir fermament a cascun per los missatges mateixs, e que ell en persona seria a Bordeu.³³⁹ E així lo senyor rei d'Aragó pensava's que el rei d'Anglaterra fos a Bordeu; e per ço ell asseguradament trametia lo noble En Gilabert de Cruïlles a ell.

Con lo noble En Gilabert de Cruïlles fo a Bordeu, pensà atrobar lo rei d'Anglaterra, e no l'hi trobà. E venc denant lo senescal, qui era noble hom e de gran veritat e de gran justícia,³⁴⁰ e dix-li la missatgeria així con la degra dir al rei d'Anglaterra. E lo senescal dix-li:

—En Gilabert, sényer: monsényer lo rei d'Anglaterra, és veritat que assegurà aquestes batalles e que promès que ell que hi seria en persona; ara, és veritat que

337. En efecte, els cavallers convocats foren més de cent. Vegeu F. SOLDEVILA, *op. cit.*, p. 143-144.

338. També segons DESCLOT, cap. CIV. Però ja hem hagut de fer alguna reserva a l'estada de Gilabert de Cruïlles a Bordeus en aquelles dates. Vegeu la n. 802, al citat capítol de Desclot.

339. No solament Eduard I no va oferir d'anar-hi personalment, sinó que va condemnar d'una manera explícita els pactes de desafiament i havia rebutjat el paper d'àrbitre que li adjudicaven. Vegeu SOLDEVILA, *op. cit.*, p. 136-138.

340. Joan d'Agrilly. Vegeu DESCLOT, cap. CIV, n. 803 DESCLOT, cap. CIV.

ell ha sabut per cert que el rei de França ve a Bordeu e amena ben dotze mília cavalls armats.³⁴¹ E el rei Carles serà ací, a Bordeu, lo dia que el rei de França hi vendrà. E així, havem sabut açò, e lo rei d'Anglaterra veu que que no poria tenir segur lo camp; així que no hic vol ésser, ans ha manat a mi que trameta a dir al rei d'Aragon que, aitant con ha cara la sua honor e la sua vida, que ell no venga a Bordeu; que ell sap per cert que el rei de França ve a Bordeu per metre a mort lo rei d'Aragon e tots aquells qui ab ell hi seran. Sí que jo volia trametre, vui en aquest dia, missatges al rei d'Aragon d'aquesta raon; mas, pus vós sots vengut, a vós ho dic, e que us n'anets e li ho digats. E, si no, jo tenc per bé que vós romangats e que li ho trametats a dir, e veurets ço que jo us dic si serà veritat; e que tots dies lo certifiquets d'açò que hic veurets.³⁴²

E lo noble Gilabert, així con a savi que ell era, en moltes maneres assajà lo senescal per saber què tenia en ell; e tota hora trobà-lo de bon enteniment envers lo senyor rei d'Aragon: con més lo manejava, pus ferm lo trobava. E així, con ell se fo ben fermat en la lleialtat del senescal e la bona amor que li havia, ell tramès a dir al senyor rei, per molts correus, qui anaren cascuns separat, tot ço que el senescal li hac dit. E los correus foren quatre, e tots quatre entraren tots dins dos jorns a Jaca,³⁴³ on trobaren lo senyor rei d'Aragon, que hi fo vengut en pocs jorns; que de dos jornades havia feta una, e no us pensets que ell s'aturàs en festa ne en alegre que en negun lloc li faessen.

E, com lo senyor rei entès ço que el noble En Gilabert li faia a saber de part del rei d'Anglaterra e el senescal, estec molt despugat. No per tant, los cavallers foren tuit al jorn que los fo donat; que anc dels cent cinquanta no en fallí negun, e cas-cun venc arreat e aparellat així con convenia a aitals con cascun d'ells era. E, estant que els fets s'aparellaven, lo senyor rei anà a Saragossa³⁴⁴ a visitar la ciutat e veure madona la reina e els infants. E, si hi hac festa, no us ho cal dir; així que jamés tal goig ne tal alegre no fo en terra. E estec quatre jorns ab ells; e tantost pres comiat de madona la reina e dels infants e los senyà e els beneí e los donà la sua benedicció e gràcia; e partí's d'ells e venc-se'n a Jaca.

E con ell fo vengut a Jaca, aquell dia ell trobà altres quatre correus qui eren venguts d'En Gilabert; e que li faia a saber que el rei de França e el rei Carles, ab-dosos ensems, entraren en Bordeu en un jorn, ab tanta de cavalleria con ja havets entès, e atendaren-se pres de la ciutat, on lo camp era fet on se devien los dos reis

341. Sobre aquesta xifra, vegeu DESCLOT, cap. CIV, n. 804.

342. Muntaner no diu res del lliurament de Bordeus a la potestat del rei de França de què parlen DESCLOT, cap. CIV, i un document de Pere el Gran. Vegeu n. 805 al capítol citat de Desclot.

343. Repetim que aleshores el rei Pere no sembla haver estat a Jaca, i que on sabem que estigué és a Tarassona.

344. També Desclot afirma que el rei va passar per Saragossa (vegeu cap. CIV i la n. 793). Observem amb quina vivacitat inventa Muntaner, per bé que aquí no passa de generalitats.

combatre, a menys de quatre ballestades; sí que tots dies venien lo rei Carles e el rei de França ab gran gent al camp per veer-lo con era ordonat. E creats per cert que fo lo camp molt bé ordonat, que camp que anc fos fet; e al cap del camp havia una capella on devia seer lo rei d'Anglaterra, e puis, entorn, lla on devien los cavallers estar, qui el camp guardassen.³⁴⁵

E, com lo senyor rei hac entesa aquesta raon, fo molt despagat que d'abans no era; e tramès sos correus a En Gilibert, que li faés a saber lo senescalc de quin enteniment era devers ell. E ell respòs-li'n la veritat e li féu a saber ab tota segurtat que no havia hom en el món qui més pogués amar senyor, com lo senescalc amava ell; e d'açò fos segur. E, con lo senyor rei hac sabut açò, tenc-se per estort.

Ara vos lleixaré a parlar d'ell e tornar-vos he a parlar del rei Carles e del rei de França.

88 E, com lo rei Carles hac fetes armar les vint-e-cinc galees a En Guillem Cornut, e es foren partides de Marsella, e hac los quaranta cavallers de Proença qui ab ell devien entrar en el camp, ell féu així ben gran saviea con fou lo senyor rei d'Aragon dels cent cinquanta; que més de tres-centes cartes féu fer en diverses parts, de cavallers qui fossen un d'aquells qui entraven ab ell al camp, així con aquell qui ell amava e es fiava molt. E d'aquests n'hi hac de romans e de cascuna part de Toscana e de Llombardia e n'hi hac de napoletans e de calabreses e de pulleses e de Bruç e de la Marca e de la Llenguadoc e de Gascunya. Així que cascun d'aquells se pensava que així fos veritat, e que ell que los amàs e els preàs tant, que en el camp los volgués. E ell havia'n bé fred cor que hi metés mas franceses o proençals; mas açò féu per ço que tots temps aquells e cells qui d'ells eixirien haguessen esperança que el rei Carles los amava molt e que per ço tenguessen la sua part. E cascuns eren molt apoderats en llur lloc.

E, així con s'ho pensà, així és esdevengut. Que la major part e el major esforç que el rei Robert³⁴⁶ ha vui en Roma és Toscana e Llombardia e en los altres llocs; e per aquesta raó que cascun diu:

—Mon pare devia ésser la un d'aquells cent qui ab lo rei Carles devia entrar en lo camp contra lo rei d'Aragon.

E preen-se'n molt; e deuen-ho fer, si així fos con ells se cuiden. Per què veus, sens que res no li'n costà, quants amics sabé guanyar a si e als seus. E així podets pensar que el senyor rei En Pere d'Aragon e el rei Carles cascun sabia assats; mas lo rei Carles lo passava de llonga pràctica, per los dies que havia molt més que ell.

345. Per a la descripció del camp, vegeu la n. 806 al cap. civ de DESCLOT. Carles d'Anjou era a Bordeus el dia 24 de maig de 1283 (lletra seva al comú de Mòdena).

346. Robert d'Anjou, fill de Carles II el Coix. Va regnar del 1309 al 1343. Cognomenat també *el Bo i el Savi*. [Cf. sobre aquest monarca i el seu regnat: Romolo CAGGESE, *Roberto d'Angiò e i suoi tempi*, 2 vol, Bolonya, il Mulino, 2002. M. T. F.]

E, com lo rei Carles hac tot açò fet, ordonà sos parents, barons e amics que ell havia seus, assenyalamment lo comte d'Artès, qui era fill de son nebot,³⁴⁷ que anàs a Nàpols ab gran cavalleria, que el papa lo bastava de moneda, e que pensàs de defendre la Calàbria; e que faés armar galees a Nàpols, e ab aquelles vint-e-cinc de Proença que pensàs de fer córrer Sicília, e que hi faés tot aquell damnatge que pogués, mentre lo rei d'Aragon no hi podia ajudar. E així se féu con ell manà. E com tot açò hac ordonat, ell d'una part e el rei de França d'altra, pensaren d'anar a Bordeu; així que el jorn que hagueren emprès entre el rei de França e ell, entraren en Bordeu, així con davant vos he dit e havets entès.

E lleixaré ells estar e tornaré al senyor rei d'Aragon.

89 Com lo senyor rei d'Aragon sabé la bona volentat que el senescal li havia, pensà's que per res ell no falria que, al jorn qui emprès era, ell no fos dins lo camp. Mas açò tenc secret, que anc ab negun hom no en volc parlar. E tantost ell se féu venir un honrat mercader, per nom En Domingo de la Figuera, qui era natural seu de Saragossa e era hom bo e lleial e savi e discret;³⁴⁸ e era mercader qui tots temps usava en Gascunya ab cavalls, e en Navarra, que traïa de Castella e los menava per totes aquelles parts, e en Bordelès e en Tolzà. E era hom qui havia gran poder, que a les vegades vint e trenta cavalls justats traïa de Castella e los menava per los davant dits llocs; així que creats que ell sabia tots quants camins havia en cascuna d'aquelles províncies, així camins reials con camins apartats, con de plans e de muntanyes; que no havia senda en la terra, qualque fos, d'aquelles parts, ne en Aragon ne en Catalunya, que ell no sabés molt mills que aquells qui eren de la terra. E açò sabia ell per llong ús e per ço con a vegades havia anar descaminat, per los cavalls que menava, per alguns rics hòmens qui a vegades, per guerres que havien, no se'n plevissen.

E, com En Domingo de la Figuera fo ab lo senyor rei, ell lo mes en una cambra e dix-li:

—En Domingo, vós sabets que sots nostre natural, e que tots temps a vós e als vostres havem fet bé e honor. Per què nós vos volem aemprar de cosa que, con sia acabada, ab la volentat de Déu nós vos farem tant de bé, que per tots temps vós e els vostres ne serets benanants.

E En Domingo, qui oí açò, llevà's e anà's ajonollar al senyor rei e besà-li lo peu e dix:

—Senyor, manats vós, que jo son aparellat de complir tot vostre manament.

347. Aquest comte d'Artois, per la data (1283) hauria d'ésser Robert II; però Robert II no era fill del nebot de Carles d'Anjou, sinó el seu mateix nebot, com a fill que era de Robert I d'Artois, germà de Carles i de sant Lluís.

348. Sobre Domingo de la Figuera, vegeu DESCLOT, cap. CIV.

E sobre açò lo senyor rei pres un llibre en què eren los Evangelis e dix-li que juràs que d'açò que ell li diria no parlàs a hom del món. E ell jurà-li-ho tantost e li'n féu homenatge de boca e de mans.

E con fo fet,

—Sabets —dix ell—, En Domingo, vós què farets? Vós prendrets vint-e-set cavalls vostres, aquells que jo us diré; e trametets-ne en tres llocs en el camín que nós farem a Bordeu, e altres nou en tres llocs al camín que porem fer per Castella. Així que nostra volentat és que aital jorn, que deu ésser lo jorn qui és emprès, que siam al camp de la batalla, en Bordeu; e que nós que hi anem en persona, en aital manera: que vós irets cavalcant en un bell cavall, con a senyor, e nós irem així con a escuder vostre en un altre cavall, ab una ascona muntera en la man; e haurem En Bernat de Peratallada,³⁴⁹ qui cavalcarà en altre cavall ab una sella de trossa, e portar-vos ha la trossa, qui serà lleugera, que no hi haurà mas la vostra gramalla e diners per despesa, e portarà altra ascona muntera.³⁵⁰ E cavalcarem tot lo jorn, que enlloc no posarem; e a la nit, al primer son serem a posada e menjarem e darem part a la nit; e, con les matines tocaran, nós haurem altres cavalls que trobarem, qui ensellaran, e jaquirem aquells; e farem atretal en totes parts. E jo seré escuder vostre e us tendré l'estrep con muntarets e us tairaré davant a taula; e En Bernat de Peratallada pensarà dels cavalls. E així és mester que de tres jornades façam una a l'entrar, e molt més a l'eixir; e no és mester que tornem per lla on entrarem. E així és mester que es faça. E així, pensats lo camí qui ens serà pus segur a l'anar; e prenets los nou cavalls e els trametets cascun ab un escuder en qui us puscats fiar, d'aquells vostres faedors, e ab sengles mantes tan solament; adés pensats-los-me de trametre cascuns en la posta de lla on los dejam canviar. E los escuders no sàprien los uns dels altres res, qui iran en altre lloc. E així sia de tots, e que cascú se pens que no en trametats mas aquells tres, e deïts-los que els trametrets a vendre, e que us esperen en aital lloc, que per res no se'n partesquen; e que pensen bé d'ells e dels cavalls, e que tots tres estiguen en una posada. E con nós irem posarem en altra posada, per ço que ells no vegem mi, que conèixer m'hien. E així, pensats d'ordonar tot ço que jo us he dit, que res null hom no en sàpia. E jo faré-us lliurar los cavalls de tres en tres, així que aquells de qui són los cavalls no sabran a què els volem, salvant que direm que a vós los volem lliurar, e que defora los volets assajar per regonèixer aquell qui mellor serà per nós.

E En Domingo de la Figuera respòs:

349. Bernat de Peratallada, fill de Gilabert de Cruilles, també acompanya el rei en la crònica de DESCLOT, cap. CIV; però Desclot li dona dos acompanyants més.

350. *Sella de trossa* era la sella en què es portava el bagatge. *Trossa* de la mateixa radical que *trossell*, o el *trousseau* francès. *Gramalla*, peça de roba, en forma de túnica, amb grans mànegues, amb pells sovint, amb caperó. Les pells formen dues peces oblongues damunt de la gola, que acusen el folro interior.

—Senyor, així con vós ho manats se complirà. E lleixats a mi, d'aquí avant, endreçar tot lo fet, que, pus que jo sé la vostra volentat, jo he fe en Déu que hi daré aital acabament que Déus e vós ne serets pagats. E ab l'ajuda de Déu estats ab bon cor, que jo us menaré a Bordeu per tal part que de res no us cal dubtar, e així mateix al tornar. E pensats-me d'ordonar un hom qui em lliure los cavalls.

E lo rei dix:

—Ben deïts; pensats d'enantar.

E tantost apellà lo seu cavallerís, e dix-li que, aitant con li era cara la sua amor, en pena de la persona, que null hom no sabés res d'açò que li diria, sinó ell e En Domingo de la Figuera. E lo cavallerís dix:

—Senyor, manats, que jo faré.

—Anats tantost e, de tres en tres cavalls, lliurats vint-e-set cavalls a En Domingo de la Figuera, los mellors, triadament, que nós hajam.

E lo cavallerís dix:

—Senyor, lleixats fer a mi e a En Domingo; que per cert jo en tenc en mon poder ben setanta, entre aquells que us han trameses lo rei de Mallorca e el rei de Castella e d'altres; e així par que en puscam triar los mellors vint-e-set, jatsessia que tots són tan bons, que poc hi porem triar.

Dix lo senyor rei:

—Ara anats en bona ventura.

E ells anaren e faeren tantost tot ço que el senyor rei hac manat a cascun.

E lo senyor rei tantost ordonà aquell dia deu cavallers que cascun anàs si quart, e cascun ell envià a Bordeu, ço és cascun dia un, a En Gilabert de Cruïlles; e cascun portava missatge a En Gilabert e al senescal de Bordeu. E la missatgeria era aquesta: que el senyor rei d'Aragon trametia a dir al senescal si l'assegurava; e, si l'assegurava, que ell era aparellat d'ésser al jorn al camp. E açò faia ell per dues raons: la primera, que el camí s'usàs que missatges veessen passar tots jorns del rei d'Aragon, e, si anant ne tornant trobarien que els faés neguna cosa d'enuig ne quin solaç trobarien, e que tots dies n'hagués llengua; e l'altra raó era per ço con ell sabia que el senescal havia manament que tot ço faés que el rei de França volgués ne manàs, salvant emperò que havia manament senyalat, que el rei li havia feit, que per neguna guisa no consentís ne soferís que la persona del rei d'Aragon presés mal ne damnatge, ne hom seu, ans de son poder los donàs via e carrera que anassen salvament; sí que per ço con lo rei d'Anglaterra sabia que aquest senescal era cos e ànima del rei d'Aragon, e tot son llinatge ho era tots temps estat, per ço lo féu senescal de tot Bordelès tantost con sabé que la batalla se devia fer. E així lo senescal, con hi venia missatge del rei d'Aragon, tantost ho anava dir al rei de França; e el rei de França manava-li que li escriqués que pensàs de venir, que el camp era aparellat e que el rei Carles era aparellat; e lo senescal trametia-li a dir lo contrari: que, aitant con havia cara la vida, que no hi vengués, e que Déus e tot

lo món lo'n tenia per excusat, e que, per ço con lo rei d'Anglaterra veïa que no el poria assegurar, no hi era volgut venir; e així, que per res no ho assajàs. E així lo rei de França usava tots jorns d'aquestes missatgeries, a saber, que no havia jorn que non oís que missatges hi havia del rei d'Aragon. E així pensava's que el senescalc escrivís així con ell li manava; per què estava en esperança que hi vendria.

[ANADA DEL REI PERE A BORDEUS]

E con tot açò se fo continuat e ordonat, lo jorn s'acostà de la batalla. Lo senyor rei apellà En Bernat de Peratallada, qui era fill del noble En Gilabert de Cruïlles e mes-lo en una cambra ab En Domingo de la Figuera ensems e descobrí-li lo fet e manà-li tenir secret; e així li ho promès con havia fet En Domingo de la Figuera. E manà'ls que aquella nit fossen aparellats de partir, de mitja nit avant. E manà al cavallerís que hagués aparellats e ensellats ab les selles d'En Domingo de la Figuera los tres cavalls, e que a l'un metés la sella de trossa. E, així con ho manà, així fo aparellat; que null hom no en sabé res, sinó tots tres, ells e el cavallerís. Que ben sabia lo senyor rei que null hom no li ho consentira, que en tan gran ventura se metés; e ell era de tan alt cor e de tan lleial, que per tot lo món ell no romanguera que, el jorn que era emprès, ell no fos al camp. E així, per ço ell no volc que negun hom ho sabés; que son fill N'Anfós, lo fill major, no en sabé neguna cosa.³⁵¹

Què us en faria pus llongues noves? Que con mitja nit hac tocat, ells se llevaren, e el cavallerís hac aparellats los mellors tres cavalls qui hi eren. E el senyor rei pujà en la un e aportà davant la gramalla d'En Domingo de la Figuera e una ascona muntera en la man; e dejús, guarnit d'unes bones espatlles e d'un bon camisol;³⁵² e puis, dessús, un cassot verd de drap de llin, qui ho cobrí tot; e puis una gramalla fort àvol, vella, que vestí, e son caperó e una cervellera en son cap ab un capell de lli.³⁵³ E En Bernat de Peratallada fo així mateix guarnit, e portà la trossa, ço és, una boneta que no pesava molt;³⁵⁴ e ab l'ascona muntera en la man. E En Domingo de la Figuera cavalcà con a senyor ben arreat, així con havia acostumat de cavalcar, ab ses oses e ab capell de sol e guants e bé ordonat.³⁵⁵ E En Bernat de Peratallada por-

351. Es fa difícil de creure, perquè l'infant Alfons era a Tarassona amb el rei i havia intervingut en els preparatius de l'anada dels cavallers a Bordeus. Vegeu el nostre *Desafiament amb Carles d'Anjou*, "Est. Univ. Cat.", ix, 1915-1916, p. 142 i seg.

352. Peces de l'arnès. La primera cobria les espatlles; el camisol devia ésser una camisa de malles. GIESE, *Waffen*, p. 152.

353. El *cassol* devia ésser com una mena de brusa (el vestien els almogàvers); el *caperó* o *capiró* era una caputxa, de teles diverses, a vegades amb pells; la *cervellera* era un casc o capell de ferro; el *capell de lli*, capell estival (recordem que som a finals de maig).

354. *Boneta*, equivalent de maleta, tot i la contraposició etimològica.

355. *Oses*, mena de calces (en francès *chausses*), però que els castellans portaven damunt les calces (*huesas sobre calças*), GIESE, *Waffen*, p. 153. El *capell de sol* cal creure que era de palla; però PUIGGARÍ,

tava un gran carner en què anaven tota vegada sis fogasses, per ço que aquelles menjassen de jorn e beguessen de l'aigua lla on hom no ho veés.

E així, ab la gràcia de Déu, partiren de Jaca e segurament anaren en tal manera, que tres jornades anaven entre la nit e el dia e ço que prenien de l'altra nit. Que tota hora venien a posada al primer son, que de jorn en el món ells no descavalcaven en poblat ne per beure ne per menjar;³⁵⁶ ans menjaven lo pa cavalcant e caminant. E con eren a cap de jornada trobaven los tres cavalls. E tantost En Domingo de la Figuera, ab son hoste, anava a l'hostal on eren los cavalls, e aquells dels cavalls havien gran goig e demanaven-li con era tan gran nuit vengut; e ell deïa-los:

—Per ço que els cavalls no venguessen ab calor.

E, entretant que ell estava ab aquella sua companya, lo rei e En Bernat de Peratallada aparellaven de menjar; e con ells se pensaven que podia ésser aparellat, ell se'n tornava a l'hostal on era lo rei e En Bernat de Peratallada e faïa romandre aquells, que deïa que al matí los veuria. E con era a son hostal trobava la taula mesa,³⁵⁷ e donava-li aigua a mans; e En Bernat de Peratallada pensava dels cavalls. E, així con En Domingo havia escudella e li havia tallat,³⁵⁸ venia En Bernat de Peratallada, e ab lo rei seïen en altra taula e menjaven ensems tots. Que no us pensets que moltes noves hi facen, que cascun portava la salsa en la borsa;³⁵⁹ e tantost con havien menjat anaven-se gitar e dormien entrò a matines.³⁶⁰ Llevaven-se, e En Domingo de la Figuera amenava aquells tres cavalls als seus escuders, a la llur posada; e faïa-los llevar les selles e metia-les als altres tres qui eren reposats, e dels altres ell manava que pensassen bé; e així pensaven de cavalcar. E faeren així cada dia con faeren a la primera jornada.

[EL REI PERE EN EL CAMP DEL DESAFIAMENT]

90 E anaren tant, que vengren a mitja llegua prop de Bordeu, a hora del seny sonant,³⁶¹ a una torre d'un cavaller antic e prohóm qui era gran amic d'En Domin-

Indumentaria española, p. 294, el posa entre els de feltre i pells, la qual cosa ens sembla totalment inadmissible, no sols per la seva finalitat, sinó també per l'època de l'any. L'ed. de València no diu *carner*, sinó *carró*, que sembla més indicat per a dur fogasses de pa. *Carner* era una bossa per a dur la vianda.

356. L'ed. de València diu que "no descavalcaven en poblat sinó per beure", la qual cosa es troba en contradicció amb el que acaba de dir: que sols bevien allí on no els veïen.

357. *mesa*: Ed. València hi afegeix: *lo senyor rei*. [J. B.]

358. *tallat*: Ed. València hi afegeix: *davant, lo senyor rei*. [J. B.]

359. *salsa en la borsa*: Ed. València: *salsa a la boca*. Text poc clar. L'edició de Casacuberta interpreta tota la frase *cascú portava la salsa en la borsa*: "ho portaven tot a punt, tot preparat". [J. B.] [En aquest cas la *salsa* és segurament carn salada o confitada preparada per ésser consumida sense cuinar-la. M. T. F.]

360. Doncs, fins a mitjanit.

361. *L'hora del seny sonant* és el toc d'oració i deu correspondre al *couvre-feu* dels francesos. Era, doncs, al capvespre.

go de la Figuera. E aquí foren bé reebuts e ben pensats; e con hagren sopat anaren-se gitar. E al matí, con se féu alba, llevaren-se e muntaren sobre llurs cavalls e anaren envers lo camp. E aquell jorn era lo jorn que era emprès, de la batalla.³⁶² E tantost trameteren l'hoste a En Gilabert de Cruilles, qui posava en un alberg fora la ciutat, qui era pus prop del camp que negun altre qui fos en la ciutat. E digueren-li que En Domingo de la Figuera e un cavaller del rei d'Aragon eren aquí, e que havien anuit posat ab ell e que tantost, solament, si altre,³⁶³ vengués parlar ab ells. E l'hoste anà tost a En Gilabert, qui ja era llevat, e dix-li la missatgeria; e En Gilabert, qui sabia que aquell era lo jorn que els reis devien ésser al camp, e estava tot recelat, e dubtava's d'allò que veé, per l'alt cor e la gran fe que sabia que el rei d'Aragó havia. E tantost, ab l'hoste solament, cavalcà, que no demanà negun.

E, con fo a ells, e ell veé lo senyor rei e son fill, mudà's tot de color; mas era tan savi, que no en féu res aparès, per raon de l'hoste. E el rei pres-lo a una part, e romàs ab l'hoste En Bernat de Peratallada e En Domingo de la Figuera.³⁶⁴ E En Gilabert dix:

—Senyor —con foren apartats—, què és açò que vós havets fet? Con vós sots mes a tan gran ventura?

—En Gilabert —dix ell—, vull que sapiats que, con jo fos cert que el cos hic degués perdre, jo no romanguera de venir per neguna manera. E així no façam pus llongues noves. Vós m'havets tramès a dir que jo em pusc fiar en lo senescalç; e per ço anats a ell e digats-li que ací ha un cavaller del rei d'Aragon qui vol parlar ab ell, e que amén ab si un notari e sis cavallers qui sien seus, e no pus; e que açò faça tantost.

E En Gilabert tantost anà al senescalç e li ho dix. E el senescalç anà al rei de França e dix-li:

—Sényer, un cavaller ha vengut del rei d'Aragó e ha parlat e dit que vol parlar ab mi. E ab vostra llicència vull-hi anar, si a vós plau.

E lo rei de França respòs que tots dies havia aitals manaments a fer:

—Anats a la bona ventura; e con hajats ab ell parlat fets-nos-ho a saber, què us haurà dit.

—Senyor —dix ell—, sí faré.

E tantost lo senescalç, ab lo notari, lo mellor e el pus antic de Bordeu e de la cort del rei d'Anglaterra, ell se n'anà, e ab sis cavallers, los pus honrats que ell havia en sa companya; e con foren al camp ells atrobaren lo rei e En Bernat de

362. El dia assignat a la batalla era el primer de juny de 1283. Però els episodis que ara descriu Muntaner han d'ésser col·locats el capvespre del dia 31 de maig. Vegeu DESCLOT, cap. CIV, i notes corresponents.

363. *Si altre*, és a dir: ell i un altre.

364. També en DESCLOT, cap. CIV, el rei arriba a Bordeus acompanyat de Bernat de Peratallada i Domingo de la Figuera.

Peratallada e En Domingo de la Figuera en el camp. E dins lo camp lo senescalc entrà, e aquells qui ab ell vengren, e l'hoste qui era ab lo rei, e En Gilabert, qui hi venc ab lo senescalc.

E, com lo senescalc entrà per lo camp, lo senyor rei eixí-li ab sos companys a carrera e saludà'l de part del rei d'Aragon; e ell molt cortesament reté-li les saluts e dix-li:

—Senescal, sényer, jo son comparegut ací, davant vós, per lo senyor rei d'Aragó, per ço con vui és lo dia que ell e el rei Carles havien jurat e promès que fossen al camp, aquest jorn de vui. E així, deman-vos si porets tenir segur lo rei d'Aragó, si vui ve en aquest camp.

E ell dix:

—Sényer, jo us respon breument, de part de monsenyor lo rei d'Anglaterra e de mi, que jo no el poria tenir segur; ans de part de Déu e del rei d'Anglaterra lo'n tenim per excusat e el ne donam per bo e per lleial e per quití, que per res no el poríem tenir segur. Ans sabem per cert que, si hic venia, que res no el poria restaurar, ne ell ne aquells qui ab ells venguessen, que no morissen; que veus ací lo rei de França e lo rei Carles, que hic són ab dotze mília cavalls armats. E així podets entendre monsenyer lo rei d'Anglaterra, ne jo per ell, com lo poríem assegurar.

—Doncs —dix lo rei d'Aragon—, plàcia-us que en sia feta carta, senescal; e que ho manets a l'escrivà.

E el senescal dix que:

—Em plau.

E ho manà al notari.

E tantost lo notari escriví tot ço que el senescal hac dit. E con venc al demanar lo rei con havia nom, dix al senescal:

—Senescal, assegurats-me mi e tots aquells qui ab mi hic són?

—Sényer —dix ell—, hoc, sobre la fe de monsenyor lo rei d'Anglaterra e de mi.

E llavors lo senyor rei gità's lo caperó darrere e dix-li:

—Senescal, coneixets-me?

E llavors ell lo guardà e conec que era el rei d'Aragon. E va donar del peu en terra e volc-li besar lo peu; e el rei no ho soferí, ans lo féu cavalcar e puis donà-li la man, que li besà. E dix:

—Ah, senyor, què és açò que havets feit?

—Jo —dix ell— son vengut ací per salvar ma fe, e vull que tot ço que havets dit, ne jo diré, lo notari ací escrivia llargament; con jo en persona son comparegut e he cercat tot lo camp.

E llavors ell va brocar lo cavall e environà tot lo camp, e entorn e per mig, en presència del senescalc e d'aquells qui hi eren. E entretant lo notari escriví tot ço que faia al fet e a excusa del rei d'Aragó. E, ab veritat, lo dit senyor rei no cessava

de brocar per lo camp, així que tot lo calcigà, ab l'ascona muntera en la mà. Sí que tuit deïen:

—Ah, Déus, quin cavaller ha ací! Jamés no nasqué cavaller qui a ell faça a comparar, cos per cos.

E com hac tot lo camp cercat moltes vegades, mentre lo notari escrivia, ell se n'anà a la capella; e avallà e tenc lo cavall per la regna, e aorà Déus e dix aquelles oracions que havia a dir, e lloà e beneí Déus qui a aquell jorn l'havia aportat a complir son sagrament. E con hac feta sa oració ell tornà al senescal e a l'altra companya; e el notari hac escrit tot ço que faïa a escriure, e llegí-ho en presència de tuit e llevà sos testimonis. E con ho hac fet, e el rei hac dit tres vegades al senescal ell si el poria assegurar, que s'aturaria per fer la batalla, e ell respòs que no, e tot ço se mes per escrit, e con ell baronívolment, sobre son cavall, ab l'ascona muntera en la man cercà tot lo camp entorn, e per mig e per través, e anà aorar a la capella. E, con tot açò fo mes en forma pública, lo rei requés al senescal que manàs al notari que faés d'aquella raó dues cartes públiques partides per a, b, c.

—La una que romanga a vós, e l'altra que donets a En Gilabert de Cruïlles.

—Senyor —dix lo senescal—, així ho man jo al notari, que sia fet.

E així es complí.

E, fet açò, lo rei pres per la mà lo senescal e mes-se en lo camí; e anaren tro lla on havien jagut. E, con foren davant la torre, dix lo rei al senescal:

—Senescal —dix ell—, aquest cavaller nos ha feta molta d'honor e de plaer en son alberg, per què jo us prec que, per honor de nós e per amor, li faça lo rei d'Anglaterra, e vós, tal do que ell e son llinatge ne valla més.

—Senyor —dix lo senescal—, açò serà fet.

E el cavaller correc besar la man al rei. E, con açò hac dit, lo senyor rei dix al senescal:

—Esperats-nos, que avallarem ací pendre comiat de la dona qui ens hic ha, anuit, tan bé acollits.

—Senyor —dix lo senescal—, pensats de fer ço que us plaurà; que ben par de la vostra cortesia.

E, així, lo rei avallà e pres comiat de la dona; e com la dona sabé que era lo rei d'Aragon baixà's als seus peus e féu gràcies a Déu e a ell de l'honor que els havia feta.³⁶⁵ E així pres comiat e cavalcà ab lo senescal; e llunyà'l tota hora, parlant, bé una llegua, e li féu gràcies de la bona volentat que en ell havia atrobada; e el senescal proferí's a ell, e així preseren comiat. E lo senescal dix a En Domingo de la Figuera:

—En Domingo —dix ell—, vós sabets lo camí; consell-vos que per res no tornets per lla on sots venguts, ne encara per Navarra; que jo sé que el rei de Fran-

365. Aquest episodi del comiat que el rei pren de la dama no figura al cap. civ de la crònica de Desclot.

ça ha fetes cartes per totes parts, que d'aquest dia avant sia tothom pres que sia del rei d'Aragon, sia que vaja o que torn.

E En Domingo de la Figuera dix:

—Sényer, ben deïts; e, si a Déu plau, bé hi darem consell.

E llavors preseren comiat los uns dels altres; e el senyor rei, ab la gràcia de Déu, anà-se'n e pres lo camí per Castella.

Ara lleixaré a parlar d'ell e tornaré a parlar del senescal, del rei de França e del rei Carles.³⁶⁶

[CONFUSIÓ DELS ENEMICS DAVANT LA GESTA DE PERE EL GRAN]

91 Con lo senescal fo partit del senyor rei d'Aragó e los altres qui ab ell eren, acompanyaren En Gilabert de Cruilles entrò a la sua posada, e puis lo senescal, ab l'altra companya, així con eren, anaren-se'n al rei de França e al rei Carles e dixerren-los tot ço que els era esdevengut, ne con lo rei d'Aragon dins lo camp brocà, mentre l'escrivà escrivia, per tot lo camp entorn e per mig e per totes parts, e con avallà aorar en la capella; e, finalment, tot quant féu ne dix. E com los reis oïren açò, senyaren-se més de cent vegades; e tantost dix lo rei de França:

—Mester és que tothom se pens, anuit, de guaitar; e los cavalls, que sien armats; e que milia cavalls armats faessen la guaita anuit; e que tots estiam recelats. Que per cert vós veurets que aquesta nuit ferrà en nós; que vosaltres no el coneixets tan bé con jo faç; que aquest és lo mellor cavaller e del pus alt cor que vui sia en el món; e podets-vos pensar qui és, con tan gran cosa ha assajada. E així, senescal, ordonats la guaita de vostres gents; e nós farem ordonar la nostra, de la host.

E el senescal respòs:

—Senyor, tot açò serà fet que vós manats.

E lo rei Carles dix al rei de França:

—Anem al camp e vejam les peades del seu cavall, si ja pot ésser ver ço que el senescal diu.

E lo rei de França dix que:

—En son pagat, e dic-vos que aquesta és estada la pus alta cavalleria que anc null temps cavaller faés. Per què tothom lo deu molt dubtar.

Dix lo senescal:

—Senyors, no dubtets ço que jo us dic, que veus ací l'escrivà que ha feta la carta, e aquests sis cavallers qui en són testimonis, qui ja lo coneixien llong temps havia. E veus ací lo cavaller qui fo llur hoste anuit; sí que la major valor e cortesia féu que jo anc veés fer a senyor: que comiat anà pendre de la dona, muller sua, e

366. Per a tots aquests episodis, vegeu DESCLOT, cap. CIV, i les notes corresponents. També el nostre estudi citat sobre el desafiament.

hi avallà e hi muntà en les cambres, així con si fos en lo pus segur lloc del món. E tot açò han vist aquests.

—En veritat —dix lo rei de França—, aquí hac gran valor e gran ardiment e gran cortesia. E pensem de cavalcar.

E cavalcaren e vengren al camp; e veeren l'esclau del cavall e tot ço que el senescal los dix.³⁶⁷

Què us diré? Que la veu anà per tota la host e per tot lo país, e aquella nuit veérets fets e tothom estar armat e els cavalls armats; que anc, la nuit, no dormí null hom en la host. E l'endemà llevaren les tendes e anaren-se'n abdosos los reis ensems; e vengren-se'n tro a Tolosa on trobaren lo cardenal, per nom En Xaudet, qui era legat del papa, e monsenyer En Felip, fill del rei de França, lo major, e mossenyer Carles, son germà.³⁶⁸ E faeren gran festa a llur pare e al rei Carles, e el cardenal atretal. E, con lo rei de França e el rei Carles hagueren contat al cardenal ço que el rei d'Aragó hac fet, meravellà's e senyà's més de cent vegades e dix:

—Ah, Déus, e con gran pecat féu lo pare sant, e nós tuit, con a aquest senyor dixem de no, d'ajuda! Que aquest és altre Alexandri qui és nat en el món.³⁶⁹

Ara lleixaré a parlar del rei de França e del rei Carles e del cardenal e tornaré a parlar del senyor rei d'Aragon.

[RETORN DEL REI PERE A ARAGÓ]

92 Com lo senyor rei d'Aragó hac pres comiat del senescal e dels altres ell se mes al camí aquell que En Domingo de la Figuera los mostrà; e anaren-se'n per lo raïgar de Navarra, ço és a saber, tota hora per terra del rei de Castella,³⁷⁰ e menà'ls per aquell camí on sabien que devien trobar los cavalls. E, així con havien fet a l'entrar, així mateix faeren a l'eixir. Així, que vengren a la vila de Sòria, e de Sòria a Seron, e de Seron a Xauaquello,³⁷¹ qui és lo darrer lloc de Castella e a l'entrant d'Aragon; e de Xauaquello vengren a Verdejo, qui és lo primer lloc que trobaren d'Aragon. E pus que foren a Verdejo pensaren d'ells mateixs; e les gents de Verdejo, que conegren lo rei, faeren-li gran festa e gran alegre, e pensaren d'ell dos jorns. E tots aquells de l'encontrada saberen-ho; e tothom, de cavall e de peu,

367. Recordem que DESCLOT, cap. CIV, presenta la reacció del rei de França i de Carles d'Anjou molt diferentment i que manen empresonar el senescal.

368. El cardenal Xaudet és el cardenal Jean Cholet; monsenyer Felip és el futur Felip IV de Franca, fill de Felip III l'Ardit i d'Isabel d'Aragó, filla de Jaume I el Conqueridor, i monsenyer Carles és Carles de Valois, fill també de Felip III l'Ardit, però del seu segon matrimoni amb Felipa d'Hainaut.

369. Novament la comparació del rei Pere amb Alexandre. Cf. més amunt.

370. També en DESCLOT, cap. CIV, segueix per Castella arran de la ratlla de Navarra; però Descot detalla molt més els episodis d'aquesta tornada.

371. Xauquello és Sauquillo.

qui d'aquella encontrada fos, atenien a ell e acompanyaven-lo. E, així ben acompanyat, venc a Calataiú; e, si anc enlloc fo feta gran festa, lla la feren.³⁷²

E el senyor rei tramès sos correus de totes parts, e especialment a Jaca, al senyor infant e a tots los cabdals de Catalunya e d'Aragó e als cent cinquanta cavallers de la batalla, que fossen a Saragossa "al desè jorn depús les cartes hauran reebudes, que ell serà a Saragossa, on tendrà corts". E així ho tramès a dir per tot Aragon. E, si anc veés goig ne festa, sí fo feta a Jaca per lo senyor infant e per tots aquells qui hi eren. E faeren gran professó, que tots los prelats de Catalunya e d'Aragon hi eren; e lloaren e beneïren Déu de la gran mercè que feta los havia, de llur senyor, que de gran perill l'havia Déus escapat e tornat ab gran honor; que per tots temps n'hauria la casa d'Aragon, d'açò que fet havia, honor e preu.³⁷³ E, con aquesta festa fo feita, cascun pensà d'anar lla on li plac, en guisa que el jorn emprès fos a Saragossa,³⁷⁴ e el senyor infant N'Anfós e la major part dels rics hòmens, cavallers e prelats, anaren envers Calataiú, al senyor rei. E, així mateix, no em demanets la festa que madona la reina e els infants faeren, e tots aquells de Saragossa, con saberen açò. Que aquells qui eren a Jaca e a Saragossa e per tota la terra estaven ab gran temor, que no sabien on era lo senyor, ne en podien entrar en senyes entrò que ell mateix venc; per què, no era meravella, si n'estaven en gran regard.

Ara us lleixaré a parlar del senyor rei e tornaré a parlar de l'almirall.

[SETGE DEL CASTELL DE MALTA I PRESA DE LÍPARI]

93 Con l'almirall hac vençuda la batalla de Malta e la festa fo passada a Messina, així con davant havets entès,³⁷⁵ ell aparellà d'armar trenta galees, per ço con hac llengua que a Nàpols s'armaven totes quantes n'hi havia; e, així, ell volia estar aparellat, sí que armà les trenta galees. E, con foren armades, hac llengua de Nàpols que aquelles galees encara de tot un mes no eixirien, e que hi devien muntar, entre comtes e altres senyors de senyera, més de catorze, ab molta cavalleria; e que amenaven llurs cavalls ab barques de creu e en les galees. E així ell féu un bon pensament, així que no era mester que aquell mes estegués debades. E apellà son cunyat, En Manfrè Llança,³⁷⁶ e dix-li que pensàs de muntar en les galees ab cent cavallers e mil almogàvers e cent hòmens de mar; e que cascuns anassen ab llurs

372. No és a Calataiud, sinó a Tarassona on torna el rei Pere. SOLDEVILA, *op. cit.*, p. 156. Hi era el 18 de juny de 1283. Hi eren també l'infant Alfons i molts cavallers catalans i aragonesos. No a Jaca, com diu tot seguit Muntaner.

373. Enmig de les inexactituds que aquí acumula Muntaner, hi ha almenys aquesta profecia exacta: la gesta de Pere el Gran és una de les que va donar més glòria a la dinastia dels comtes-reis.

374. El rei va trigar força a anar a Saragossa. No l'hi hem trobat fins al 28 de setembre de 1283.

375. Més amunt, cap. LXXXIII.

376. Recordem que Roger de Llúria estava casat amb Margarida Llança, germana de Conrad i de Manfred Llança.

tendes e que portassen quatre trabucs e que irien al castell de Malta e el tendrien assetjat tant entrò l'haguessen.

E així con ell ho ordonà, així fo fet. E muntaren en les galees e anaren-se'n al castell de Malta; e lla posaren llur setge, e els trabucs pensaren de trer. E con l'almirall los hac posats en terra, ordonà que aquells de la ciutat de Malta e de l'illa aportassen tota res a vendre al setge; e aquells del Goi atretal. E cascuns faeren-ho volenters, per ço con per lo castell los faia gran paor que no fossen barrejats. E així l'almirall, con los hac ordonats e lleixats En Manfrè Llança cap, qui era molt savi cavaller e bo, pensà's de partir d'ells; e lleixà'ls dos llenys armats e dues barques armades, per ço que, si res los faia mester, que tantost trametessen a ell. E féu la via de Tràpena; e visità e confortà tota la façana de fora, e aquella dintre entrò fo a Líper.³⁷⁷ E a Líper ell fo eixir la gent en terra e manà combatre la vila; e a la fin aquells de la vila de Líper, qui veeren lo poder tan gran e l'almirall qui els volia talar, reteren-se al senyor rei d'Aragon, e a l'almirall per ell. E l'almirall entrà ab tota sa gent dins e pres sacrament e homenatge de tuit e refrescà tota sa gent. E hac dos llenys armats que tramès per llengua a pendre; e anà cascun per si. E d'altra part, així mateix, tramès dues barques armades, d'hòmens de Líper, qui anaren per pendre llengua de l'ostol de Nàpols.

E així lleixar-vos he ara a parlar d'ell e tornaré a parlar del senyor rei d'Aragó.

[EL REI PERE ARRIBA A SARAGOSSA]

94 Com lo senyor infant N'Anfós, rics hòmens, cavallers e prelats foren ab lo senyor rei en Calataiú, hagueren los uns dels altres gran plaer. E En Domingo de la Figuera e En Bernat de Peratallada contaren-los tot ço que els era esdevengut; sí que tuit ho tengren a gran cosa e lloaren Déus, qui els n'havia escapats. E així lo senyor rei, ab tots ensems, venc a Saragossa; e la festa fo gran que madona la reina e los infants faeren e tota la gent. Sí que la festa fo molt gran e durà quatre jorns, que res null hom no hi féu.³⁷⁸

E, con la festa fo passada, ell manà que el segon jorn tothom fos a parlament. E aquell dia venc lo noble En Gilabert de Cruïlles de Bordeu e aportà totes les cartes qui en el camp foren fetes, bullades del senescal; e el senyor rei hac-ne gran plaer, e tothom. E ell contà-los ço que el rei de França e el rei Carles havien fet, con saberen con era estat; e con se guaitaren la nit e se n'anaren l'endemà. E el senyor rei ris-se, e tots los altres, assats.

377. La *façana de fora* i la *façana de dintre* són expressions per designar la costa meridional i la septentrional de l'illa, respectivament. *Líper* és una de les illes, la més gran, de les Lípari o Eòlies, anomenada Lípari, com la capital, que és la vila combatuda per Roger de Llúria.

378. Durant els mesos de juny, juliol, agost i la major part de setembre el rei va estar per viles i llocs de la frontera navarresa i castellana. Tot el que aquí explica Muntaner és pura invenció.

[CORTS A SARAGOSSA I A BARCELONA]

Lo jorn que el senyor rei hac ordonat, tothom fo a parlament. E, con tuit foren aplegats, lo senyor rei los preïcà e los dix moltes bones paraules e els contà tot ço que li era esdevengut depuis partí de Portfangós. E dix con ell era vengut per la batalla e con li n'eren fallits; e que faïa moltes gràcies a tots aquells qui en el camp devien entrar ab ell, qui així de bon grat hi eren venguts. E après dix-los con ell entenia a trametre la reina e l'infant En Jacme e l'infant En Frederic ab ella, en Sicília, per dues raons. La primera, per ço que totes les gents de Sicília n'haurien gran alegre e n'estarien pus fermes e, d'altra part, que creïa que la reina n'hauria plaer; e així, que els pregava que en açò li consellassen.³⁷⁹ D'altra part, que havia entès que el papa havia dada sentència contra ell, e croada;³⁸⁰ e que el rei de França havia promesa ajuda al rei Carles, de què ell se meravellava molt:

—Per les covinences tan forts que ha entre nós e ell; per què ens pensam que per res no ho pusca fer. Per què us deman, així mateix, consell d'aquests afers.

E així, lo senyor rei assec-se.

E llevà's l'arquebisbe de Tarragona³⁸¹ e respòs a tot ço que el senyor rei havia dit; e féu llaors e gràcies a Déu, que de tants perills l'havia escapat. E així mateix, respòs al fet de madona la reina que tenia per bé ço que el senyor rei n'havia dit, que anàs en Sicília ab los dos infants; e posà-hi moltes bones raons per què faïa a fer. E d'altra part, al fet del papa e del rei de França tenc per bé que hagués missatges savis e honrats que trametés al papa e a tots los cardenals, e altres missatges al rei de França.

—E a cascuns manarets que diguen, de part vostra, ço que ordonarets ab vostre consell.

E con l'arquebisbe hac parlat, llevaren-se rics hòmens d'Aragó e de Catalunya e altres prelatos e cavallers e ciutadans e síndics de les viles e llocs; e tots tengren per bé ço que l'arquebisbe hac dit e ho conformaren. E sobre açò la cort se partí ab gran alegre e ab gran concòrdia; e lo senyor rei donà de grans dons a tots los cent cinquanta cavallers qui eren venguts a Jaca per entrar en la batalla; e els des-

379. Embrancat en l'errada fonamental de creure la reina i els infants encara a Aragó, quan ja feia temps que eren a Sicília, Muntaner no fa sinó inventar i enfonsar-se en la inexactitud, fins a culminar amb el comiat del rei i la reina. Ara aquí presenta aquest Parlament on s'apleguen catalans i aragonesos, parlament que no va existir sinó en la fantasia del cronista. Van existir, sí, Corts aragoneses (agost de 1283) a Saragossa, que van continuar a Tarassona (setembre), on els aragonesos van mostrar el seu malcontentament. Són les Corts on es forma la Unió aragonesa. Van finir a Saragossa l'octubre del mateix any. Foren tot el contrari del que suposa Muntaner —o del que vol fer creure, perquè no pot ésser que ell ignorés lluites tan llargues i aferrissades.

380. No pot referir-se sinó a la sentència de privació dels regnes a què ens hem referit en la n. 296 al cap. LXXVIII, perquè el lliurament del regne a Carles de Valois és posterior.

381. L'arquebisbe de Tarragona era Bernat Olivella. Ho fou durant tot el regnat de Pere el Gran.

féu la messió de tot quant havien despès, així en cavalls, con en arnès, con en messions de venir e de tornar en llurs llocs. Així que cascun se n'anà en llurs llocs pagat e alegre del senyor rei; e degren-ho fer, que jamés no fo senyor que mills se captengués de vassalls con ell féu de tots, segons sa valor. Així mateix, En Domingo de la Figuera hac fets tornar los vint-e-set cavalls al cavallerís del senyor rei. E aquells e d'altres, més de dos-cents, lo senyor rei donà als altres rics hòmens e cavallers qui hi eren venguts de Catalunya e d'Aragon e del regne de València per honor d'ell, qui no havien haüt albarà d'entrar en el camp. Així, què us en diré? Que anc null temps null hom qui bo fos, qui vengués a Jaca, de res no es tenc per pagat con faeren del senyor rei; que a tots donà rics dons, e majorment foren los grans dons als cent cinquanta cavallers. E així tuit partiren-se pagats e alegres, e anà-se'n cascú pagat e alegre en sa terra.

E el senyor rei romàs ab madona la reina e ab los infants en Saragossa. E après vuit jorns ordonà ab madona la reina que ab los infants tots ensems, salvant l'infant N'Anfós, "qui se n'irà ab nós",³⁸² que es n'anassen a Barcelona, e que lla que es recollirien. De la qual cosa madona la reina havia d'una part gran alegre, e d'altra part era despagada con se llunyava del senyor rei. Mas lo senyor rei li promès que al pus tost que poria, que hi passaria; e d'açò la confortà. E així, lo senyor rei anà-se'n en Barcelona, e el senyor infant N'Anfós ab ell. E passaren per Lleida. E en cascuns llocs la festa era gran que li faien; e majorment fo la festa gran en Barcelona, la major que anc s'hi faés; que tota hora hi durà vuit dies que no s'hi faia mas jocs e balls.³⁸³

E tantost con lo senyor rei fo a Barcelona tramès missatges a tots los barons de Catalunya e a cavallers, ciutats, viles, que après quinze jorns de la data de les cartes fossen en Barcelona. E així es complí com ell manà. E, con lo senyor rei de Mallorca sabé que el senyor rei era en Barcelona, venc-lo veer;³⁸⁴ e la festa fo molt gran que abdosos germans se faeren. E, el jorn que la cort fo manada, lo senyor rei féu aplegar la cort general al palau reial de Barcelona; e dix tot ço, sens més e sens menys, que hac dit a la cort de Saragossa, e així mateix li fo respost con a la cort de Saragossa, e així fo conformat. E així mateix lo senyor rei hi féu molts dons e moltes gràcies a rics hòmens, cavallers e ciutadans e hòmens de viles; e així es partiren tuit alegres e pagats.³⁸⁵

E lo senyor rei ordonà sos missatges, ab son consell, que tramès al papa, molt honrats e savis. Així mateix n'ordonà que tramès al rei de França. E, con foren

382. Remarquem amb quina facilitat passa Muntaner de l'estil directe a l'estil indirecte, sense cap mena de transició, per tornar tot seguit a l'altre estil. Escrivia com parlava, probablement.

383. El rei Pere no va ser a Lleida fins a la primera desena de desembre de 1283 (en tenim dates del 7 al 9). Havia fet una estada a València. No el sabem a Barcelona fins al 17 de desembre.

384. El rei de Mallorca era Jaume II, germà de Pere el Gran.

385. Aquestes Corts de Barcelona, que van existir realment, van tenir lloc pel desembre de 1283. Foren transcendents. Vegeu SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, I, p. 261-362 (segona ed.).

elets, féu-los donar diners per despesa complidament e els féu aparellar honradament de totes coses; e pensà'ls d'espeegar los capítols e de tot ço que portar devien. E preseren comiat del senyor e anaren en bona hora.

[LA REINA I ELS INFANTS PASSEN A SICÍLIA]

95 E con lo senyor rei hac espeegats los missatges, demanà a En Ramon Marquet e a En Berenguer Maiol e dix-los que pensassen d'armar la nau d'En Pere des Vilar, per nom la "Bonaventura", e altra nau de les majors qui en Barcelona eren après d'aquella;³⁸⁶ e que les encuirassen e en cascuna metessen dos-cents hòmens combatents, los mellors que en Barcelona fossen; e que hi metessen buçons e àncores en arguenell e castells llevadissos; e encuirar e armar les gàbies³⁸⁷ e tot ço que a naus armades faia mester; e que armàs quatre galees e dos llenys e dues barques armades; e que tots ensems anassen en conserva.³⁸⁸ Que ell volia trametre la reina e l'infant En Jacme e l'infant En Frederic ab ella, En Sicília; e que hi volia trametre cent cavallers ab ells, "menys d'aquells qui són de llurs cases"; e d'altra part, oltra los mariners, cinc-cents ballesters ben aparellats e cinc-cents sirvents, per ço que les naus e les galees fossen ben aparellats e que refrescassen la illa de Sicília. Així con ho manà, En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol ho compliren, que segurament, con que hi cresquessen, no hi minvaren res; e majorment que a ells donava lo càrrec lo senyor rei, que hi anaven per capitans. E con tot fo armat e aparellat així con lo senyor rei hac manat, madona la reina e els infants foren venguts, e fo-los feta gran festa; e el senyor rei manà, ab la gràcia de Déu, que es recollissen, e tantost recollí's tothom.

E, con tuit foren recollits, madona la reina, en la cambra, pres comiat del senyor rei; e cascun se pot pensar qual fo lo departiment que entre ells fo, que jamés no fo tan gran amor entre marit e muller con entre ells era e fou tots temps.³⁸⁹ E con madona la reina hac pres comiat del senyor rei, els infants ambdoses intraren en la cambra, al senyor rei, e gitaren-se als seus peus; e lo senyor rei llevà-los e els senyà e els beneí moltes vegades e los donà la sua gràcia e benedicció e els besà en

386. Sabem que la reina va fer la travessia en una nau de Ramon Marquet (vegeu DESCLOT, cap. CIII, n. 778).

387. Els *buçons* eren ariets. A. DE BOFARULL (ed. i trad. de la crònica) va veure-hi no menys que brúixoles (p. 181, n. 2). Quant als *arguenells*, eren probablement argues de petites dimensions, cabrestants per a alçar o llevar l'àncora. Finalment, les *gàbies* eren garites que es collocaven en l'arbre del vaixell perquè s'hi posés el guaita. Es veu que es cobrien de cuir: s'encuiraven.

388. És a dir, plegades, de manera que poguessin ajudar-se les unes a les altres. [Sobre la navegació en conserva: M. T. FERRER I MALLOL, *La navegació de conserva a l'Edat Mitjana*, "Anuario de Estudios Medievales", 24 (1994), p. 453-464. M. T. F.]

389. Aquest tendre comiat degué tenir lloc, si de cas, a Sicília, quan el rei va separar-se de la reina per venir a Catalunya.

la boca e los dix moltes bones paraules, e assenyaladament al senyor infant En Jacme, qui era lo major, que tota hora havia, e ha encara, ben sis anys més que l'infant En Frederic;³⁹⁰ sí que ja era de bon enteniment e molt savi e entès en totes coses de bé, que d'ell pot hom dir l'exempli que es diu en Catalunya, que "espina, con púnyer deu, aguda neix";³⁹¹ e així ell paria bé en sa joventut que savi era e savi devia ésser. E, si anc ho parec, bé ho ha demostrat e ho mostra tot jorn; que jamés no nasc pus savi príncep ne mills nodrit ne pus cortès ne mellor d'armes ne de tots fets, con ell és estat e és encara e serà molts anys, si a Déu plau; que Déus li darà bona vida. E així lo senyor infant En Jacme entès bé e mes en obra totes les bones paraules que el senyor rei, son pare, li dix; e, així mateix, l'infant En Frederic, d'aquell enteniment que havia, retenc ço que el senyor los dix. E pot hom dir, així mateix, ço que de l'infant En Jacme he dit; que cascuns d'ells són tan bons envers Déus e envers lo món e envers los pobles e llurs sotmeses, que al món no en pot hom anomenar ne trobar de mellors.

E així, con lo senyor rei los hac agraciats e beneïts, besà-los altra vegada en la boca, e ells besaren-li los peus e les mans e eixiren-se de la cambra. E el senyor rei romàs en la cambra tot sol, ben quatre hores del dia, que no volc que null hom hi entràs. E així mateix féu madona la reina, en altra cambra, ab lo senyor infant N'Anfós e ab lo senyor infant En Pere; e els senyà e els beneí moltes vegades e los donà la sua gràcia e la sua benedicció e els besà en la boca més de cent vegades; e ells baixaren-se e besaren-li los peus e les mans e enteseren molt bé moltes de bones paraules que ella los dix e els castigà.

E, con açò fo fet, lo senyor rei de Mallorca e comtes e barons e prelats, cavallers e ciutadans, tots van eixir del palau. E madona la reina dix que entrassen en la seu, que ella se volia agraciari de madona santa Eulàlia e de sant Auleguer. E així entraren en la seu; e davant santa Eulàlia e de sant Auleguer, l'arquebisbe de Tarragona e vuit bisbes qui hi eren, dixeren molta bona oració sobre el cap de la reina e de tots los infants.³⁹²

E, com tot açò fo fet, madona la reina hac complides ses oracions, e foren les bèsties aparellades, e anaren-se'n a mar. E el senyor rei de Mallorca destrà madona la reina a cavall; e a peu la destraren lo comte d'Empúries e el vescomte de Roca-

390. Notable ingenuïtat de Muntaner: l'expressió *havia e ha encara*. No es coneix la data de naixença de l'infant Frederic, però devia ésser bastant més jove que l'infant Jaume, perquè entremig devia haver-hi alguna o algunes de les infantes. L'infant Jaume tenia aleshores quinze anys i mig. Havia nascut el 10 d'agost de 1267 (SOLDEVILA, *Pere el Gran*, II, p. 172). [Sobre l'infant Jaume, després Jaume II, cf. bibliografia a la nota 781 de la crònica de Desclot. Sobre l'infant Frederic, a la nota 775. M. T. F.]

391. Un altre dels proverbis que, de tant en tant, Muntaner col·loca en la narració.

392. Les relíquies de santa Eulàlia encara no havien estat dipositades en el sarcòfag degut a Giovanni Pisano en què reposen des del 1331. Sant Auleguer és sant Oleguer, que havia estat bisbe de Barcelona abans d'ésser arquebisbe de Tarragona.

bertí e En Ramon Folc, vescomte de Cardona, e d'altres rics hòmens de Catalunya e d'Aragon més de cinquanta (que li anaven a peu entorn) e els consellers de Barcelona e molts d'altres ciutadans e puis tot lo poble de Barcelona, així hòmens con dones e donzelles e infants; que tuit ploraven e pregaven Déus per madona la reina e per los infants, que els guardàs de tots embargs e els aportàs sans e sauls en Sicília. Què us diré? Que fort havia dur cor qui en aquell punt no plorava.

E, així con foren a la riba de la mar, lo senyor rei de Mallorca descavalcà e avallà madona la reina e puis la mes en una bella barca de penescalm de la nau, que hom li hac empaliada; e ab ella, los dos infants, qui anaven ab los dos qui romanien. Aquí veérets pietat; que no els podia hom per res partir entrò que el senyor rei de Mallorca hi avallà de la barca, qui, en plorant, los departí, e mes en la barca lo senyor infant En Jacme e el senyor infant En Frederic ab madona la reina. E, tantost con los hi hac, ell muntà en la barca, e lo comte d'Empúries e En Dalmau de Rocabertí e En Ramon Folc, vescomte de Cardona. E sí manaren vogar; e, així con començaren a vogar, madona la regina se girà e senyà e beneí sos fills e puis tot lo poble e encara tot lo país. E los mariners vogaren e anaren-se'n a la major nau, per nom la "Bonaventura".

E, con madona la reina e els infants se foren llunyats de la terra, faeren recollir les dones e les donzelles en altres barques que hi havia aparellades, e rics hòmens e cavallers així mateix ab elles, per honrar e per acompanyar; e ab la gràcia de Déu anaren-se'n tuit a la nau. E madona la reina e els infants muntaren en la nau, e el senyor rei de Mallorca e el comte d'Empúries e el vescomte de Rocabertí ab ells; e puis muntaren-hi les dones e les donzelles qui anaven ab madona la reina; e l'altra gent En Ramon Marquet departí per l'altra nau e per les galees.

E, con tots foren recollits, En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol vengren al senyor rei de Mallorca e besaren-li la mà e dixeren-li:

—Senyor, senyats e beneïts-nos e avallats en terra e lleixats-nos anar ab la gràcia de Déu.

E sobre açò lo senyor rei de Mallorca pres comiat de madona la reina en plorant e puis dels infants; e los senyà e els beneí e els donà la sua benedicció molt carament en plorant; e el comte e el vescomte, atretal, e En Ramon Folc. E, con hagren pres comiat, eixiren de la nau. E la nau estava a la colla, e els infants, a la llama;³⁹³ e el notxer pensà a saludar. E, con hac saludat, manà fer vela; e tantost la nau féu vela. E oïrets tals crits en la platja, qui cridaren tuit:

393. *A la colla*, desamarrada, interpreta l'ed. Casacuberta. En canvi, A. DE BOFARULL, p. 184, tradueix: "salieron de la nave, que estava a pique del ancla". *E els infants a la llama*: aquests infants no tenen res a fer amb els dos prínceps que s'embarquen. L'ed. de València diu *els fadrins*, és a dir, els mariners. La *llama* és una part de l'antena, formada per una part del *car* (peça inferior de l'antena, que mira a proa) i una part de la *pena* (peça superior que mira a popa) per on s'ajunten lligant-les amb les enginyes o lligades de corda (Diccionari Fabra).

—Bona, lla vas, bona!

Que parec que tot lo món retentís.

E, con hagren feta vela, lo senyor rei de Mallorca anà-se'n en terra, e els barons e rics hòmens; e cavalcaren e anaren-se'n al palau, on trobaren que el senyor rei estava encara en la cambra ab los dos infants qui eren ab ell, ço és a saber, l'infant N'Anfós e l'infant En Pere. E, con lo senyor rei sabé que el senyor rei de Mallorca fo vengut, e els comtes e els barons, eixí de la cambra. E les trompes tocaren; e anaren menjar. E cascun s'esforçà de fer solaç e deport per alegrar lo senyor rei e els infants; e, con hagren menjat, llevaren de taula e estegren en altra sala, on vengren joglars de diverses maneres, qui els alegraren.³⁹⁴ Què us diré? Tot aquell dia passaren així.

E lleixar-vos he estar ells, e tornar-vos he a parlar de madona la reina e dels infants e del llur estol.

96 Com les naus e les galees e los llenys armats hagren feta vela, aquell senyor qui guià los tres Reis e els tramès l'estela ab qui es guiaven, així tramès Déus a aquestes tres persones estela de gràcia sua, ço és, a madona la reina e al senyor infant En Jacme e al senyor infant En Frederic. E així són tres persones que podets comparar als tres Reis qui anaren aorar, los tres Reis, Jesucrist, dels quals la un havia nom Baltasar, l'altre Melquior e l'altre Gaspar. Que per Baltasar, qui fo lo pus devot hom qui anc nasqués e lo pus graciós a Déu e al món, així ho podem dir de madona la reina; que de madona santa Maria a ençà no nasc pus devota dona ne pus santa, ne pus graciosa que madona la reina.³⁹⁵ E el senyor infant En Jacme podets comparar a Melquior, qui fo lo pus just hom de justícia e de cortesia e de veritat qui anc nasqués, sal Jesucrist; e així lo senyor infant En Jacme pot hom comparar a ell, que totes aquestes bondats, e molt més, ha en ell.³⁹⁶ E l'infant En Frederic pot hom comparar a Gaspar, qui era jove e nin e el pus bell hom del món e savi e dreturer. Adoncs, així con Déus volc guiar aquests tres Reis, així guiarà aquestes tres persones e tots aquells qui ab ells van ne a ells són ne seran sotsmeses. E adés, en començament, en lloc de l'estela Déus donà'ls bon vent, així con de boca demanaven; e no els desemparà entrò, sans e sauls e alegres, foren al port de Palerm.³⁹⁷

394. Una de les referències a joglars contingudes en la crònica que ens mostra una de les seves funcions: distreure els pensars dels seus senyors.

395. La referència a madona santa Maria parlant de la reina Constança ja apareix en el cap. xi.

396. Observem com ja la justícia, que havia de caracteritzar Jaume II en el sobrenom del *Just*, apareixia als ulls de Muntaner com una de les característiques de l'infant. Observem també que Muntaner, mal informat, oblida sempre de parlar de la infanta Violant, que anava també a Sicília amb la mare i els germans.

397. Recordem que segons DESCLOT, cap. CIII, l'arribada fou a Tràpani (vegeu la n. 775 al dit capítol).

[FESTES A PALERM]

97 E con aquells de Palerm saberem que madona la reina era aquí e els dos infants, si fo lo goig gran no us ho cal dir; que quaix aquells, e tots los de l'illa, se tenien per desemparats, e ara tengren-se per segurs. E tantost trameteren correus per tota Sicília; e tots aquells de Palerm, hòmens e dones e infants, eixiren a Sent Jordi, on preseren terra.³⁹⁸

E, con madona la reina eixí en terra, e los infants, madona la reina, així con posà los peus en terra, senyà's e llevà los ulls al cel e en plorant besà la terra; e puis anà-se'n a l'església de Sant Jordi e aquí aorà ella e els infants.³⁹⁹ E, entretant, tot Palerm venc; e foren-hi amenades més de cinc-centes bèsties de cavalcar. E a madona la reina amenaren un palafre blanc, mans e bell; e meteren-li l'ensellament de madona la reina. E tantost tragué hom, de dues galees obertes que hi havia, dos bells palafrens dels infants, ab molt ric arnès. E puis tragueren tres mules e dos palafrens que hi havia, molt bells, de madona la reina; e depuis ben trenta d'altres, entre mules e palafrens, que hi havia, de les dones e de les donzelles qui ab madona la reina venien, cascun ab son bell arnès. E après tragueren, qui de les galees, qui de l'altra nau en què no anava madona la reina, ben cinquanta cavalls d'Espanya, bells e bons, qui eren dels cavallers qui ab madona la reina venien e ab los senyors infants.

E con açò fo en terra, los barons e els cavallers e los honrats hòmens de Palerm e dones e donzelles e enfants, vengren a madona la reina e als enfants besar los peus e les mans; e aquells e aquelles qui no s'hi podien acostar besaven la terra. E tuit cridaven:

—Ben veja⁴⁰⁰ madona la reina e els senyors infants!

E el goig era tan gran, e el brogit de trompes e de nàcares e de cembes e de tots altres esturments, que paria que el cel e la terra ne vengués.

E així madona la reina cavalcà, e el senyor infant En Jacme, a cavall, destrà-la; e misser Alaime e misser Joan de Calatagiró e misser Pere de Calatagiró e misser Mateu de Térmen e molts altres rics hòmens, a peu, destraren-la.⁴⁰¹ E puis tota la gent de Palerm anaven cantant e ballant davant ells e lloant e glorificant Déus, qui els havia amenats. E après cavalcà l'infant En Frederic, qui anà d'altra part ab madona la reina. E après, totes les dones e les donzelles qui vengren ab ells e cavallers e tots aquells de casa llur. Així que neguna persona no hi cavalcà sinó madona la reina e els infants e aquells qui ab ells eren venguts; que los altres tots anaven a peu.

398. La porta de Sant Jordi es troba prop de la cala natural que devia servir de port i on, suposant que haguessin arribat per mar a Palerm, haurien desembarcat.

399. L'església de Sant Jordi, al costat de la porta del mateix nom, avui en dia San Giorgio dei Genovesi, refeta en el més pur estil Renaixement.

400. L'edició de Casacuberta interpreta la frase *Ben veja*: "Sigui feliç". Ed. València: *venga*. [J. B.]

401. Misser Alaime és Alaïmo de Lentini (l'ed. de València diu *Aleynop*); Calatagiró és Caltagirone, i Térmen és Termini.

E així, ab aquell alegre anaren-se'n al palau reial. E abans que fossen al palau reial madona la reina volc que anassen a l'esgleia major de l'arquebisbat e que hi fessen reverència e honor a madona santa Maria;⁴⁰² e així se féu. E, con foren a la porta de l'esgleia, madona la reina manà que no hi descavalcassen mas ella e els dos infants e dues dones. E entraren dintre, davant l'altar de madona santa Maria, e aquí faeren llur oració; e tornaren a cavalcar, e ab aquell alegre anaren-se'n al palau. E, con foren al palau davallats, madona la reina entrà en la capella del palau, qui és de les riques del món,⁴⁰³ e així mateix ella e los infants faeren llur oració; e puis muntaren en les cambres e adreçaren-se e s'aparellaren.⁴⁰⁴ E les trompes e les nàcares tocaren, e anaren menjar; e tothom qui menjar volgués poc menjar. E trameseren a les naus e a les galees tant de refrescament, que a més de vuit jorns los bastà. Què us diré? Que la festa durà ben vuit jorns, que null hom no féu res mas dansar e alegrar. E aital mateix faeren per tota Sicília.

98 E tantost con hagren presa terra, e madona la reina e els infants foren ab aquella festa reebuts e anats al palau, e En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol trameteren los dos llenys en Catalunya, cascuns per si, ab lletres en què faeren a saber lo jorn que havien presa terra en Palerm, ne con foren reebuts, ne quin temps havien haüt, ne con tots eren sans e alegres. E los dos llenys partiren de Palerm e anaren en Catalunya sans e sauls, e preseren terra a Barcelona, on trobaren lo senyor rei; que ell havia promès que jamés no en partiria entrò que sabés noves d'ells. E així, los llenys vengren a Barcelona, e donaren les cartes al senyor rei; e, con lo senyor rei les hac llegides, e aquells dels llenys ho hagren contat, con eren anats sans e sals e la honor qui els fo feta, lo senyor rei féu fer professó e gràcies a nostre senyor Déus d'aquella gràcia que feta li havia.⁴⁰⁵

402. L'església major de l'arquebisbat, és a dir, la catedral de Palerm, dedicada a l'Assumpta, on es troben enterrats l'emperador Frederic II i altres avantpassats de Constança.

403. Aquesta capella, meravella de l'art bizantino-àrabo-normand, recarregada de daurats, de marbres, de mosaics, amb la gran figura de Crist en seu de majestat a l'absis i amb escenes de l'Evangel·li a les parets laterals, havia per força d'impressionar Muntaner i arrencar-li aquest elogi. Vegeu L. NICOLAU D'OLWER, *El pont de la mar blava*, Barcelona, 1928, p. 99 i seg. on evoca l'arribada de Constança a Palerm a través de Muntaner.

404. NICOLAU, *loc. cit.* identifica aquestes cambres amb la "stanza di Ruggiero", és a dir, del rei de Sicília Roger II (1132-1140), tresavi de la reina Constança. L'admiració, si no de la reina, que ja coneixia aquest palau imperial, almenys dels infants, devia continuar davant els rics mosaics que representen escenes de caça.

405. És realment admirable el poder d'invenció de Muntaner. Observem que no oblida cap aspecte del que podia haver-se esdevingut, si realment fos veritat que el rei hagués acomiadat la reina i els infants a Catalunya: aquests detalls de la tramesa de la notícia de la fel·liç arribada a Sicília: la prometença feta pel rei de no partir de Barcelona fins a tenir notícies de la dona i els fills; les processons que el rei fa fer... Es diria que Muntaner està tan segur que tot va passar com ell ho imagina, que per això, en lloc de passar de pressa damunt d'aquests esdeveniments, es complau a recrear-los.

E així, lleixar-vos he a parlar dels senyor rei e tornaré a madona la reina e als infants.

[CORTS A PALERM I A MESSINA]

99 Com la festa hac durat en Palerm ben vuit dies, e madona la reina e els infants foren bé revenguts de l'afany de la mar, madona la reina hac son consell ab misser Joan de Pròixida (qui era dels pus savis hòmens del món, qui era vengut ab ella)⁴⁰⁶ e ab altres rics hòmens e cavallers qui ab ella eren venguts e ab En Corral Llança, qui així mateix era vengut ab ella, e ab lo senyor infant En Jacme; e ella ab ells trià's a consell e demanà-los què li consellaven que faés. E misser Joan e els altres donaren-li de consell que trametés cartes a totes les ciutats e viles de l'illa, que trametessen síndics e procuradors en Palerm:

—Que dins deu dies après la carta reebuda, vostra, que sien a Palerm, a la cort que vós volets tenir; e així mateix als rics hòmens e cavallers de Sicília. E així, con seran aplegats, llavors direts-los-ho ço que dir-los faça.

E madona la reina e el senyor infant En Jacme tengren per bo aquest consell; e així se complí.

E, con venc al jorn que dit los fo, ells foren tots a Palerm; e aquell jorn ajustaren-se, tots en general, a la Sala Verd de Palerm. E aquí fo fet lo siti de madona la reina e dels infants, e puis dels rics hòmens e dels cavallers; e puis tots comunament se-gueren en terra, on havia esteses tapits.⁴⁰⁷ E la nuit avant madona la reina e el senyor

406. Joan de Pròixida, personatge de gran relleu històric i llegendari, metge famós, conseller de Manfred. Acollit al perdó de Carles d'Anjou, s'havia posat novament contra ell per lluitar al costat de Conradí. La llegenda suposa que ell havia recollit el quant llançat de dalt estant del cadafal per l'infortunat príncep com a gatge de venjança i que l'havia dut a Pere el Gran. També se li atribueix, això amb més fonament històric, el paper de conspirador i agent d'enllaç entre el papa Nicolau III i l'emperador de Constantinoble Miquel Paleòleg, i entre el papa i Pere el Gran. De totes maneres no va venir a Catalunya fins anys després de la mort de Conradí, i aleshores fou un dels col·laboradors del príncep català. [Sobre aquest personatge: H. WIERUSZOWSKI, *Die Anteil Johannis von Procida an der Verschwörung gegen Karl of Anjou*, a *Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens*, v (1935), p. 230-239; *Conjuraciones y alianzas políticas del rey Pedro de Aragón contra Carlos de Anjou antes de las Vísperas Sicilianas. Nuevos documentos procedentes del Archivo de la Corona de Aragón*, "Boletín de la Real Academia de la Historia", cvii (1935), p. 547-602; *La corte di Pietro d'Aragona e i precedenti dell'impresa siciliana*, "Archivio Storico Italiano", 17 (1938), p. 141-162 i 200-217 (reed. alguns a H. WIERUSZOWSKI, *Politics and Culture in Medieval Spain and Italy*, Roma, 1971); F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1950-1962 (reedició de 1995), I, p. 226, 377-378, 472, II, 16, 71; St. RUNCIMAN, *Vísperas sicilianas. Una historia del mundo mediterráneo a finales del siglo XIII*, Madrid, Alianza, 1979, p. 100, 200-210, 248, 259, 285-290; J. TRENCHS, *Casa, corte y cancelleria de Pedro el Grande (1276-1285)*, Roma, Bulzoni ed., 1991, p. 25 i 70-71. M. T. F.]

407. No es tracta d'un fet excepcional en les reunions de Corts. Vegeu, per exemple, a les Corts de Saragossa, llavors de les lluites de la Unió, com també hi ha participants que seuen a terra, segons explica la Crònica de Pere el Cerimoniós, cap. I.

infant apellaren misser Joan de Pròixida e dixeren-li ço que degué dir e que parlàs per ell, ço és, per madona la reina e per los senyors infants; e que presentàs les cartes que el senyor rei d'Aragon trametria a tota la comunitat de Sicília en general, e així mateix aquelles que en especial trametia a cascuns dels llocs e a rics hòmens.

E així, con tots foren ajustats, llevà's madona la reina, e dix-los:

—Barons, misser Joan de Pròixida, en lloc de nós, parlarà a vosaltres. E així, entenets ço que us dirà, que fets compte que nós vos ho deim personalment.

E tornà siure. E misser Joan llevà's; e, així con era dels pus savis hòmens del món, dix:

—Barons, mon senyor lo rei d'Aragon vos saluda molt e tramet-vos aquesta carta a tota la comunitat de Sicília en general.

Féu llíger la carta; e, con fo llesta, hagren entès ço que els tramès a dir.

—E jo puis, en lloc de madona la reina e dels infants, dir-vos he ço que dir-vos haja.

E tantost donà la carta a misser Mateu de Térrens, e posà-la's al cap e puis, ab gran reverència, besà lo segell e obrí-la en presència de tuit,⁴⁰⁸ e, con l'hac ober-ta, llegí-la, en tal manera que tuit la pogren oir.

E la substància de la carta era aquesta: que ell los donava la sua gràcia e que els faïa saber que els trametia la reina Constança, muller sua e dona natural d'ells; e que els manava e els deïa que ella tinguesen per dona e per reina e que l'obeïssen en totes coses e que l'amassen. E, encara, que els trametia l'infant En Jacme, fill seu, e l'infant En Frederic, així mateix fill seu; e que els recomanava e els manava que, après de la reina e d'ell, que guardassen e tenguessen l'infant En Jacme, fill seu, per cap e per major e per senyor en lloc d'ell e de la reina, mare sua. E, per ço con a la reina no era dat d'estar tots dies e totes hores en consell, que en lloc d'ella que termenassen e ordonassen e delliurassen consells e totes coses ab l'infant En Jacme; e que menys d'ell no faessen neguna cosa, si doncs la reina, o ell per ella, no els en dava poder; e que creguessen que ells trobarien tanta gràcia en lo dit senyor infant, que ells se'n tendrien ben per pagats.

E, con la carta hagren llegida, llevà's misser Alaime per tots e dix:

— Senyora reina, vós siats la benvenguda; e beneita sia l'hora que vós entre nós arribàs, e los infants; e beneit sia lo nostre senyor rei d'Aragon, qui en guarda e en defensa nostra vos hic ha trameses. Per què pregam tuit nostre Senyor ver Déus Jesucrist e la sua beneita mare e a tots los seus beneits sants que ell don vida al senyor rei e a vós, senyora, e a tots los vostres infants; e que de nós tolga los dies e los allarg en bona vida a vosaltres, e que Déu vos prest a nós e a tots los vostres pobles. E nós, senyora, reebem adés tuit, per nós e per tots aquells qui no hic són,

408. Aquest costum de posar-se damunt el cap una carta del sobirà abans de llegir-la era una mostra de respecte.

de part de nostre senyor lo rei, vós per dona nostra e per reina e per fer e dir tot lo vostre manament; e reebem los senyors infants així con aquells qui deuen ésser senyors nostres; e après del senyor rei e de vós majorment reebem lo senyor infant En Jacme per cap e major e per senyor en lloc del senyor rei e de vós. E a major fermetat jo jur per Déu e per los sants Evangelis, per mi e per tota la comunitat de Sicília, que atendre e compliré tot ço que he dit.

E així ho juraren tots quants n'hi hac en aquella cort, e per ells e per los llocs de què han lo sindicat. E, tantost con hac jurat, llevà's e anà besar la mà a madona la reina e als infants; e cascuns dels síndics e dels rics hòmens, cavallers e honrats ciutadans faeren atretal.

E, com açò fo fermat e fet per madona la reina, llevà's lo dit misser Joan de Pròixida e dix-los:

—Barons, madona la reina fa grat e gràcies a Déu e a vosaltres de la bonavolentat que li havets mostrada e promet-vos que tots temps, així en general con en especial, vos amarà e us honrarà e us ajudarà ab lo senyor rei e ab sos fills en tot ço que pusca ne bo ne honest sia; e prega-us e us mana que d'aquí avant guardets lo senyor infant En Jacme així con a senyor vostre, en lloc del senyor rei, son pare, e d'ella, per ço con a ella no és donat que vaja per les terres, e ell haurà a visitar tots los llocs així con a senyor, e haurà anar en les guerres e en los afers, així en fet d'armes con en altres perills. Que aquests infants nostres són de tal casal, que null temps de res no es preen tant tro que sien bons d'armes; e així ho han haüt tots los ancessors, e així ho mantindran ells e tots aquells qui d'ells eixiran. Per què és mester que us prengats guarda e cura d'ells, e majorment de l'infant En Jacme, qui adés de present entra en los afers e en les guerres; que l'infant En Frederic és tan poc e de tan pocs dies, que no volem que es partesca de nós entrò sia gran.

E llevà's lo dit misser Alaime e respòs per tuit a madona la reina e als infants que tot així, si a Déu plau, ho compliria con madona la reina manà:

—En guisa que Déus e lo nostre senyor lo rei e vós, madona, e els infants e tots vostres amics e sotsmeses ne seran pagats.

E sobre açò madona la reina senyà'ls e els beneí tots e los donà la sua gràcia ab la sua benedicció.

E llevaren-se tuit, e cascun tornà-se'n en sa terra ab gran alegre e gran pagament. E misser Joan donà a cascuns les cartes qui en cascun lloc en singular venien e a cascú ric hom.

100 E madona la reina e els infants, ab llur companya, anaren-se'n per terra, a poques jornades, a Messina; e en cascun lloc faïa-los hom tan gran festa, que meravella era. Sí que vengren a Messina, e ab ells vengren los cinc-cents ballesters e los cinc-cents almogàvers, per terra, ab llurs armes; e tots los cavallers ab totes llurs armes e els cavalls en destre; sí que tota la gent n'havia gran alegre e gran

esforç, que molt los faia bell veure. E, si en Palerm los fo feta festa gran, molt fo pus gran aquella de Messina, sens tota comparació; així que més de quinze jorns durà, que null hom no hi féu res. E dins aquells dies vengren noves que el noble En Manfrè Llança hac pres lo castell de Malta, que es fo retut a ell a bona mercè;⁴⁰⁹ e segurament la festa se mellorà, e madona la reina e els infants n'hagren gran plaer; e degren-ho haver, que molt és real castell e bo, e aquell castell està així ben en l'illa con fa la pedra en l'anell.⁴¹⁰

E, con la festa fo passada, madona la reina ajustà parlament en la ciutat de Messina, de les gents de la ciutat, e de la plana de Millàs e de la ribera entrò a Tauarnina.⁴¹¹ E, con tots foren ajustats per madona la reina e per los infants, misser Joan de Pròixida dix-los moltes bones paraules e los donà gran confort e gran alegre; així que tuit se'n partiren pagats, e madona la reina e los infants.

Ara lleixaré a parlar d'ells e tornaré a parlar del senyor rei d'Aragó.

101 Con madona la reina e els infants hagren feta vela de Barcelona, lo senyor rei de Mallorca estec vuit jorns, depuis, ab lo senyor rei d'Aragon e els rics hòmens e barons; e, als vuit jorns passats, lo senyor rei de Mallorca pres comiat del senyor rei d'Aragon e tornà-se'n a Perpinyan; e ab ell anà-se'n lo comte d'Empúries e En Dalmau de Rocabertí, per ço con són sos veïns. E après que ells se'n foren anats, així mateix se n'anaren tots los rics hòmens de Catalunya e d'Aragó. E el senyor rei romàs en Barcelona, qui en son cor se posà que no en partís entrò que sabés noves de madona la reina e dels infants. E així es complí con ja havets entès davant,⁴¹² con n'hac noves per los dos llenys armats; sí que tantost ell n'escriví al senyor rei de Mallorca e a tots los rics hòmens de son regne e a les ciutats a a les viles per ço que faessen professó e lloassen Déu.

[ENTREVISTA DEL REI PERE AMB SANÇ IV DE CASTELLA]

102 E, com lo senyor rei hac haüdes aquestes bones noves, ell anà visitant sos regnes; e anà's veure ab son nebot, lo rei de Castella, qui el tramès a pregar, con sabé que fo en Aragon, que es veés ab ell. E així es féu, que es veeren ensems a Farissa;⁴¹³

409. Vegeu més amunt, cap. xciii.

410. Aquesta bella imatge apareix en forma diferent en l'ed. de València: "e aquell castell e l'illa està bé a l'illa de Sicília com fa la pedra en l'anell". De manera que aquí l'anell és Sicília i la pedra preciosa Malta i el seu castell.

411. *Millàs*. Milazzo, a la costa Nord de Sicília, a 36 Km. de Messina. *Tauarnina*. Taormina, a 50 Km de Messina, a la costa oriental de l'illa.

412. Més amunt, cap. xcvi.

413. Aquestes vistes, si de cas, no pogueren ésser sinó en el mes de maig de 1284. Sabem que aleshores va entrar a Castella i va entrevistar-se amb Sanç IV. No coneixem, però, en aquests anys cap estada del rei a Hariza o Farissa.

e lla hom féu gran festa, e senyaladament lo rei de Castella féu gran goig e gran alegre de son avoncle. E, con la festa fo passada, lo senyor rei d'Aragon mes-lo en una cambra e dix-li:

—Nebot, jo creu que vós havets entès con l'Esgleia, sens tota raó, ha donada sentència contra nós. E açò és esdevengut per lo papa, qui és francès; e així creegats, con és de la nació del rei Carles, que ell li darà tota favor e tota ajuda; e podets-ho conèixer adés, que, sens que no ens ha citats, nos ha condemnats. E així mateix lo rei de França, cunyat nostre, qui ab nós és en forts covinences, qui així mateix ha proferida valença e ajuda al rei Carles, son avoncle; sí que bé ens ha demostrat tot son cor, que contra nós venc a Bordeu per acompanyar al rei Carles ab dotze mília cavalls armats. Sí que jo veig que per cert nós tenim a dors la guerra de l'Esgleia e de França; e, així, vull saber de vós en quin enteniment ne sots.

E lo rei de Castella respòs:

—Avoncle, sényer, tot ço que vós m'havets dit sé jo per cert que així és. Entre les altres coses, per ço vos requís aquesta vista: he entès que els havets trameses missatges, e creu bé que los missatges vos aportaran noves de guerra; e jo, avoncle, sényer, promet-vos, per la covinença qui és de vós a mi, e, encara, que adés vos ho confirm ab sagrament e ab homenatge, de boca e de mans, que jo no us falliré de la persona e de tota nostra terra, e que m'haurets en vostra ajuda, ab tot mon poder, contra totes les persones del món. E així, con los vostres missatges sien tornats, fets-nos a saber ço que us portaran; e, si guerra vos aporten, aparellem-nos, que par, entre vós e nós e el rei de Mallorca e el rei de Portegal, que ens puscam defendre d'ells; ans entenem que, si esforçadament ho menam, que els tolrem Navarra tantost, e puis més avant. E així, avoncle, sényer, confortats-vos e estats alegres e pagats.

E segurament ell deïa veritat; que, si aquests quatre reis que ell nomenà, d'Espanya, qui són una carn e una sang, se tenguessen ensems, poc dubtaren e prearen tot l'altre poder del món.⁴¹⁴

E, així, lo senyor rei d'Aragó, qui oí així parlar lo rei de Castella, son nebot, llevà's e besà-lo més de deu vegades; e dix:

—Nebot, aital esperança havia jo en vós; e són molt pagat e faç gràcies de la bona proferta que feta m'havets, e així és ma fe que m'ho complirets.

E après d'aquestes paraules partiren-se la un de l'altre; e preseren comiat molt dolçament, així con pare pot partir de fill. E el rei de Castella tornà-se'n en

414. El que esbossava el rei Sanç IV era, simplement, una aliança ibèrica enfront de l'invasor estranger, principalment francès. I l'objectiu que hi posava era un objectiu ibèric: la conquesta de Navarra, convertida en un apèndix de França. Els fets, però, van desembocar a tot el contrari: a l'abandó de tots els regnes hispànics de Pere el Gran i de Catalunya, començant per Sanç IV.

son regne; e el rei d'Aragon anà visitant sos regnes, que novitat neguna no volc fer entrò los missatges fossen tornats, que ell havia trameses⁴¹⁵ al papa e al rei de França.

E així lleixar-vos he a parlar del rei d'Aragó, e tornar-vos he a parlar del rei de França e del rei Carles e del cardenal.

[EL PAPA NOMENA COMTE-REI CARLES DE VALOIS]

103 Aprés que la festa fo passada a Tolosa, que faeren del rei de França e del rei Carles, hagren llur consell ab lo cardenal e ab mossényer En Felip e mossényer En Carles, fills del rei de França, què farien: E fo ordonat per ells que el rei Carles e el cardenal que anassen al papa e que s'emmenassen lo fill del rei de França menor, per nom Carles; e que el papa que li faria donació del regne d'Aragó e que li'n posaria la corona en testa. E així es féu. De la qual cosa sabé molt greu a mossényer En Felip, son germà, qui amava més lo senyor rei d'Aragó, son avonclo, que hom del món, aprés son pare; mas null temps mossényer En Carles no mostrà a la casa d'Aragó amor neguna. E així lo rei de França anà-se'n a París, e lo rei Carles e lo cardenal ab mossényer En Carlot, que s'emmenaren, anaren a Roma, al papa. E, con foren lla, lo papa féu-li donació del regne d'Aragó e li'n posà la corona en lo cap ab gran festa e grans corts que s'hi faeren.⁴¹⁶ E podem dir l'ixempli que es diu en Catalunya, que com alcú diu: "Volria que aital lloc fos nostre", l'altre respon: "Bé par que poc vos costa".⁴¹⁷ E així ho pot hom dir del papa, que bé paria que poc li costava lo regne d'Aragó, com tan bon mercat ne faïa. E segurament que aquella fo donació que mala anc fo feita a ops de molt crestià.

E, com açò fo feit, mossényer En Carles anà-se'n en França son pare, e el cardenal acompanyà'l, sí que de la llur venguda féu gran festa lo rei de França. Mas no ho féu mossényer En Felip, qui dix:

—Què és, frare? Ja diuen que vós vos fets nomenar rei d'Aragó.

E ell dix que així era veritat, e que ell era rei d'Aragó. E ell respòs-li:

—A bona fe, bell frare, vós sots rei del xapeu; que del reialme d'Aragó vós jamés no n'haurets punt; que nostre avonclo, lo rei d'Aragó, n'és rei e senyor; que

415. Des de "al papa..." fins al capítol 104: "...fets-nos altra carta" manca al manuscrit bàsic. Text suplert amb el de l'edició de València. [J. B.] Sobre els missatgers, cap. xciv.

416. La cerimònia de la investidura havia tingut lloc a París, el dia 27 de febrer de 1284, després que el rei de França Felip III l'Ardit i el seu fill Carles hagueren jurat complir les condicions posades pel sant Pare. ZURITA, llib. iv, cap. xii.

417. El sentit del mot eiximpli tenia, almenys per a Muntaner, un caràcter força ampli. En realitat, això no és cap *eiximpli*, ni cap proverbi. Cal, però, inventariar-lo com un dels eiximplis o proverbis inclosos per Muntaner en la crònica.

n'és pus digne que ho sia que vós, e defendrà'l-vos en tal manera, que bé porets conèixer vos ha heretat del vent.⁴¹⁸

Sí que per aquestes paraules hagren grans noves ambdossos germans; e muntara a més, si no fos lo pare, lo rei de França, qui els partí.

E, com la festa fo passada, lo cardenal dix al rei de França, de part del papa, que s'aparellàs d'anar en persona sobre lo rei d'Aragó e que metés en possessió de tota la sua terra a son fill, qui n'era coronat rei. E lo rei de França dix:

—Cardenal, pensats-nos de fer venir moneda, e fets preïcar la croada de totes parts, e lleixats a nós procurar los altres feits; que nós nos percaçarem de gents de mar e de terra, e farem fer cent cinquanta galees, e endreçarem tot ço que per lo viatge nos fa mester. E nós prometem-vos com a rei que d'aquest abril qui ve a un any nós serem entrats en la terra del rei d'Aragó ab tot nostre poder.

E sobre açò lo cardenal e Carles, rei del xapeu, tengren-se'n per alegres e pagats de ço que el rei de França los hac dit. E lo rei Carles així mateix, qui era romàs ab lo papa, percaçà de totes parts que pogués haver cavalleria e gent ab què se'n pogués anar a Nàpols e vengués sobre Sicília.

E així lleixar-vos he ells estar, qui fan tot llur esforç de totes parts e tornar-vos he a parlar dels missatgers que el senyor rei d'Aragó tramès al papa e al rei de França.

[EL REI PERE TRAMET MISSATGES AL PAPA]

104 Com los missatgers del senyor rei d'Aragó foren partits de Barcelona, anaren tant per llurs jornades, que foren al papa.⁴¹⁹ E segurament ja havets vists missatgers del senyor rei d'Aragó mills reebuts que ells no foren en la cort del papa; mas emperò ells s'hi donaren poc. Sí que vengren davant lo papa e dixeren-li així:

—Pare sant, lo senyor rei d'Aragó saluda molt a vós e tot vostre collegi e es comana en la vostra gràcia.

E lo papa e los cardenals callaren, que res no els respongueren. E los missatges, qui veeren que a llurs saluts no els fo respost, digueren:

—Pare sant, lo senyor rei d'Aragó vos tramet a dir per nós, que es meravella molt com la vostra santitat ha donada sentència contra ell, e tan fortment havets enatat contra ell e sa terra, sens citació que no li havets feta, la qual cosa fo molt meravellosa. Que ell, pare sant, és aparellat que en poder de vós e dels cardenals, que farà dret al rei Carles e a tot altre qui demanda haja contra ell; e açò és prest e aparellat de fermar per cinc o sis reis de crestians qui s'obligaran en poder de la

418. Així Carles de Valois fou rei del xapeu i del vent. No oblidem que el príncep Felip era fill d'Isabel, filla de Jaume I el Conqueridor, i per això podia sentir-se decantat a favor del seu oncle Pere el Gran.

419. En els reg. 47 i 52, hi ha notícies d'ambaixadors tramesos al papa Martí IV (febrer de 1284).

vostra cort o santitat, que li complirà de dret a tot açò que li sia demanat per lo rei Carles e per altre. E així suplica e requer a la vostra santitat e dels cardenals, que son dret li sia oït, e que revoquets la sentència que havets dada, que, salva la vostra honor, no ha lloc. E, si per ventura ell no volia estar a la raó que es profer, així com a pare sant, llavors hauria lloc que enantàssets contra ell (ço que per cert ell no eixiria de raó) ne que la santa Esgleia conega què deja fer.

E sobre açò callaren.

E lo papa respòs:

—Bé havem entès ço que ens havets dit. E responem-vos que nós no tornariem atrás ne a enrere ço que feit hajam, que tot ço que contra ell havem enantat, havem feit ab dret e ab raó.

E callà. E llevà's u dels missatgers, qui era cavaller, e dix:

—Pare sant, molt me meravell de la cruel resposta que ens fets; e pot hom bé conèixer que vós sots de la nació del rei Carles, que los seus hic són escoltats e amats e ajudats, e lo senyor rei d'Aragó, qui ha més creixcuda la santa Esgleia, de cent anys ençà, que entre tots los reis del món, sens secors ne ajuda de l'Esgleia; e encara hagra més conquest, si vós semblant perdonança que donats contra ell haguéssets donada a aquells qui en ajuda d'ell vinguessen en Barbaria; e per la crua resposta que vós li faés, ne partí ell, de què és estat gran damnatge de la cristiandat. Per què, pare sant, per amor de Déu millorats-nos la resposta.

E lo papa respòs:

—La resposta és aquesta: que àls no hi fariem.

E sobre açò llevaren-se los missatgers tots ensems e digueren:

—Pare sant, veus ací cartes que nós havem poder de fermar per part del senyor rei d'Aragó tot ço que dit vos havem; e així plàcia-us que la sua ferma prenat.

Dix lo papa:

—No en pendrem gens.

E sobre açò los quatre missatgers hagren un notari e dixeren:

—Pare sant, doncs puix així nos responets, nós nos apellam de la vostra sentència, per part del senyor rei d'Aragó, a nostre Senyor, ver Déus, qui és senyor de tuit, e al benaventurat sent Pere. E d'açò requirim aquest notari que se'n faça carta.

E lo notari llevà's e pres l'apellació e la mes en forma pública.

—E encara, pare sant, protestam-vos de part del senyor rei d'Aragó, que pus ab vosaltres no trobam mercè, que tot mal que ell faça, ne ses gents, en defensió sua, que sia sobre l'ànima vostra e de tots aquells qui aital consell vos han donat; e l'ànima del senyor rei d'Aragó ne dels seus no hagen pena ne damnatge, que Déus sap que en colpa d'ell ne de les sues gents res no s'hi farà. E d'açò, escrivà, fets-nos altra carta.⁴²⁰

E així es féu. E lo papa respòs:

420. Ací acaba el text suplert amb l'edició de València. [J. B.]

—Nós justament havem enantat contra lo vostre rei. E qui açò no creu, siats cert que és vedat e descombregat; que cascú sap e pot saber que de la cort del papa jamés no eixí sentència que no fos justa. E així és veritat que aquesta és justa; per què d'aquí avant, àls no hi mudariem. E pensats-vos-en d'anar.

E sobre açò los missatges partiren-se del papa malpagats e tornaren-se'n en Catalunya al Senyor rei; e dixeren-li tot ço qui els era estat dit ne ells què havien fet. E lo senyor rei llevà los ulls al cel e dix:

—Pare, Senyor, en les vostres mans coman mi e ma terra, e a la vostra potència!

Què us diré? Que, si aquests missatges del papa vengren ab mala resposta, ab aitant mala vengren aquells del rei de França; e així mateix s'hi protestaren. E, con foren davant lo senyor rei d'Aragó e li hagren contada la missatgeria, ell dix:

—Ara vaja con pusca, que, ab que Déus sia ab nós, no temem lo llur poder.

E així, no vull més parlar d'aquestes missatgeries, que massa hauria a fer, si tot ho volia contar; mas assats me basta que les sumes ne diga e la substància. E així, lleixar-vos he a parlar dels missatgers e del senyor rei d'Aragó e tornaré a l'almirall.

[BATALLA DELS COMTES]

105 Con l'almirall hac pres Líper e hac trameses los dos llenys armats e les dues barques armades de Líper per llengua, a pocs jorns tornaren cascuns per si e aportaren llengua que trenta-sis galees eren eixides de Nàpols ab molts comtes e barons e amenaven ab ells tantes barques, que aportaven ben tres-cents cavalls; e que, així mateix, per terra venia gran cavalleria estrò a l'Amantea. e que aquesta cavalleria venia pendre terra a Xifalló, per raó del castell de Xifalló, qui és dels forts castells de Sicília, qui encara se tenia per lo rei Carles (mas no ho faia la ciutat, qui està al peu de la muntanya);⁴²¹ e així, que venien per metre secors al castell e per pendre la ciutat de Xifalló, e, con haurien posada la cavalleria en terra, que tornassen a l'Amantea, e que en faessen tants viatges tro los hi haguessen passats. E segurament així es faera, si Déus no hi donàs consell; e a bona fe meteren a gran ventura de donar damnatge gran a l'illa de Sicília.

E, con l'almirall oí aquesta novella, tantost féu tocar la trompeta e féu ajustar la gent a la popa de la galea e contà-los tot ço que hac entès; e puis preïcà'ls e los dix moltes bones paraules; e finalment, entre les altres, dix-los:

—Senyors, entès havets con madona la reina d'Aragon és venguda en Sicília e ha amenats ab ella lo senyor infant En Jacme e el senyor infant En Frederic, de què

421. Xifalló, això és Cefalú, en la costa Nord de Sicília, a 165 Km. de Messina, l'antiga *Cephaloedium*, que significa cap, per la forma de la roca que la domina, és a dir, la muntanya de què parla Muntaner.

tuit devem haver gran goig e gran alegre. E així, és mester que nós façam en tal guisa que, ab l'ajuda de Déu, hajam aquestes galees e aquesta gent qui ab tan gran ergull vénen. Que cascun se pot pensar que lla on vénen vuit comtes e sis altres senyors de senyera, que ergull e poder hi ha. Per què ara és mester que a cascú doble lo cor; que, a bona fe, gran honor pendrem tuit que ens combatam ab tanta bona gent.

E tuit cridaren:

—Almirall, pensem d'anar, que el jorn nos par un any que ab ells siam!

E tantost la trompeta sonà, e tuit se recolliren e anaren a la bona hora. E faeren la via d'Estràngol,⁴²² e d'Estràngol calaren-se en Calàbria. E puis que foren en Calàbria costejaren la Calàbria e vengren directament a l'Amantea, e de l'Amantea a Xomofred; e puis a Santo Noixent e puis al Citrar; e puis vengren a Castragut e a Maratia.⁴²³ E con foren a la platja de la ciutat de Nicastre ells viren sobre el cap de la Pellunuda l'estol dels comtes;⁴²⁴ e, con los hagren vists, tuit cridaren:

—Aür, aür!

E pensaren-se d'arrear de la batalla molt bé, e puis faeren la via de llurs enemics.

E, con los comtes veeren venir l'estol de l'almirall ab senyeres esteses, per cert que hagren gran plaer. Mas, si ells n'havien plaer, no n'havien les xormes de les galees; emperò hagueren a fer con a forçats, que no gosaren contradir, los menuts, a açò que els comtes ne los altres barons volien. E així, aparellats de la batalla, van-se venir. E, si anc veés cascuns ferir ab gran vigoria, sí faeren ells; e, con se foren mesclats, veérets colps donar, e ballesters catalans en taula jugar, que creats que no n'erraven treta. Què us diré? Forts cosa és qui ab lo poder de Déu se vol combatre; e Déus era ab l'almirall e ab los catalans e llatins qui ab ell eren.⁴²⁵ Sí que no s'hi guardà paratge ne ricor, ans los catalans preseren vigoria en tal manera, que

422. Estràngol és Stromboli, una de les illes Lípari, la més anomenada, a causa del seu volcà.

423. Xomofred deu ésser Fiumefreddo, 187 quilòmetres al Nord de Reggio, i 13 al Nord de l'Amantea. Santo Noixent deu ésser Santo Lucido a 7 Km. al Nord de Fiumefreddo. Quant a Cetraro, es troba bastant més al Nord, a 219 Km. de Reggio i a 25 de Santo Lucido. Castragut (ed. de València *Caustrecuch*) podria ésser Castrocucco; i Maratia és, sens dubte, Maratea, més al Nord encara, a 62 Km. de Cetraro.

424. Aquí Muntaner ha incorregut en una confusió ben explicable: la de Nicastro amb Policastro. Nicastro és bastant al Sud de les poblacions que ha anat esmentant i que recorria l'estol català tot fent via cap al Nord. De manera que l'estol hauria hagut de tornar cap al Sud fins a una trentena de quilòmetres més avall que l'Amantea. D'altra banda, Nicastro es troba ja a l'interior. S'ha de tractar, doncs, de Policastro, al fons del golf del seu nom, 23 Km. al Nord de Maratea. Cert que això ho enllaça bé amb el fet que veïssin "sobre el cap de la Pellunuda" l'estol dels comtes; perquè des de la platja de Policastro no es pot veure el cap Palinuro, amb el qual caldria identificar el cap de la Pellunuda. L'error, però, no és de massa consideració. El record pot fàcilment haver traït Muntaner, perquè, de totes formes, Policastro i el cap Palinuro es troben a poca distància.

425. "Déus era ab l'almirall e ab los catalans..." Al llarg de tota la crònica el providencialisme es manifesta constantment; però potser enlloc, com en aquestes paraules, no formula Muntaner tan netament l'enllaç del providencialisme amb el seu patriotisme: la Providència aliada amb els catalans.

les galees dels comtes se venceren. Sí que aquelles qui de la pressa se pogren escarperar se n'eixiren; e foren onze galees tal adobades que no havien lloc de cridar llaus, ans pensaren de fugir. E l'almirall, qui les ne viu anar, féu descarperar sis galees de les sues, qui les seguissen; e seguiren-les entrò al castell de Pixota⁴²⁶ e lla feriren en terra; e, per molta cavalleria que en terra havia, no en pogueren haver neguna. Mas emperò aitant se valc, que la cavalleria qui hi era, qui havien llurs senyors en les galees, dixeren:

—Oh, traïdors! Con havets desemparat tant honrat cabdal que en les galees havia?

E tallaren-los tots.

E l'almirall e les sues galees pensaren de pendre vigoria e cridaren:

—Aragó, Aragó! Via sus, via sus!

E van pujar en les galees tothom; e tothom que trobaren sobre coberta morí, salvant los comtes e els barons, aquells qui vius n'eren escapats, qui es reteren a l'almirall. E així, l'almirall pres los comtes e els barons e tota l'altra gent, morts o preses, de vint-e-cinc galees, e les galees e tot quant hi havia. E puis tramès per les barques que portaven los cavalls; e hac-les totes, que no n'escaparen deu; e aquelles escaparen con la batalla era pus forts, que se n'anaren al dit castell de Pixota. E així l'almirall, ab gran goig e ab gran alegre, hac les vint-e-cinc galees qui eren romases, e totes les barques e llenys, e encara tots los comtes e barons, salvant lo comte de Montfort e un seu germà e dos cosins germans, qui es lleixaren abans tots especejar que no es volgren retre. E açò faeren ells bé, con ben sabien que aitamoc pogren escapar que no perdessen la testa, si vius fossen romases. Mas tots los altres comtes e barons se reteren a l'almirall.⁴²⁷

E, con tot açò fo fet, l'almirall féu la via de Messina. E tramès-ne tantost un lleny armat en Catalunya al senyor rei d'Aragó e altre en Sicília a madona la reina e als infants. E, si hac gran alegre en cascuna d'aquestes regions, no m'ho demanets, que cascuns vos ho podets pensar; e així mateix podets pensar la gent de l'estol del senyor rei d'Aragó què hagren guanyat, que tant hac cascú guanyat, del menor al major, que seria forts de dir; que l'almirall lleixà a tothom tot quant percaç hac fet. E ab aquestes franquees que els faïa, l'almirall faïa-los doblar lo cor; e hac-ho après d'açò que el senyor rei hac fet de les deu galees que En Corral Llança desbaratà, dels sarraïns, així con davant havets oït.⁴²⁸ Per què tot almirall e cap major de gents d'armes se deu esforçar que tenga alegres e rics hòmens aquells qui

426. Pixota és Pisciotta, a una desena de quilòmetres al Nord del cap Palinuro.

427. Aquesta és la batalla dels Comtes, anomenada així per la intervenció que comtes i altres barons hi van tenir de la part de Carles d'Anjou. Però no té l'equivalent en Desclot. Si de cas, pels llocs que ambdós cronistes esmenten, l'equivalent es trobaria al cap. cxix de Desclot; però aquest cronista no hi parla de combat naval. Possiblement no va existir.

428. Més amunt, cap. xix-xx.

ab ells van; que, si los lleva lo percaç que fan, així los lleva lo cor, e puis, als ops, troba-ho. Per què molts se són perduts e se'n perdran, si no són llargs e abundonats⁴²⁹ a aquells ab qui han a guanyar honor e victòria.

E així pagats, con podets entendre, vengren-se'n a Messina. E, si anc veés festa, aquella fo major que anc en terra se faés. E el senyor infant En Jacme e l'infant En Frederic eixiren a cavall, ab molta bona gent, a la Font de l'Or; e tota Messina, que hi eixí. E, con l'almirall veé los infants, muntà en una barca e avallà en terra, e acostà's al senyor infant En Jacme e besà-li la mà, e el senyor infant besà-lo en la boca; e après, així mateix al senyor infant En Frederic. E l'almirall dix al senyor infant En Jacme:

—Senyor, què manats que jo faça?

Dix lo senyor infant:

—Pensats de muntar en les galees e fets vostra festa; e puis anats saludar al palau, e avallats fer reverència a madona la reina. E puis nós haurem nostre consell ab vós, e ab l'altre consell nostre, d'açò que dejats fer.

E així l'almirall muntà-se'n en les galees e anà-se'n faent festa, tirant les galees e les barques e los llenys que havia preses, ab la popa primera e ab les senyeres rossegant. E, con fo davant la Duquena,⁴³⁰ cridà lo llaus, e tota Messina li responia; e paria que cel e terra ne vengués.

E així, con tot açò fo fet, l'almirall avallà a la Duquena e entrà-se'n al palau e anà fer reverència a madona la reina; que besà la terra davant ella tres vegades abans que s'hi acostàs, e puis li besà la mà. E madona la reina, ab bella cara e alegre, reebé'l. E així mateix, con hac feta reverència a madona la reina, anà besar la mà a dona Bella, sa mare; e la mare besà'l, en plorant de goig, més de deu vegades, així que tan estret lo tenia, que no li podia hom tolre, entrò madona la reina s'hi llevà, qui els departí. E així, con los hac departits, l'almirall, ab gràcia de madona la reina e de sa mare dona Bella, anà-se'n a la sua posada, on li fo feta gran festa.

E l'almirall féu metre los comtes e els barons en el castell de Matagrifó⁴³¹ e féu-los ben ferrar ab bons grillons e hi ordonà bones guardes; e els cavallers comanà en llocs sabuts, així mateix, que esteguessen ben ferrats e ben guardats; e l'altra gent féu metre tots en presons comunes, així mateix ab bones guàrdies; e tots los cavalls, qui eren ben tres-cents, tramès tots a l'infant En Jacme, que en faés ço que li plagués. E el senyor infant, abans que els faés metre en estables, donà'n trenta a l'almirall; e los altres tots donà a comtes e a barons e a cavallers e a honrats ciutadans; que anc no en retenc un a sos ops, salvant quatre palafrens bells que hi havia, que donà a l'infant En Frederic.

429. Ms. de Madrid: *abondonats*. Ed. de València: *abondants*.

430. La Duquena és la Duana.

431. El castell de Matagrifó o sia Matagrifone, prop de Messina, que es diu construït per Ricard Cor de Lleó, llavors de la seva expedició a Terra Santa. La crònica parla d'un altre castell de Matagrifó, a la Morea, del qual era hereva Isabel de Sabran, muller de l'infant Ferran de Mallorca.

E, con tot açò fo fet, lo senyor infant En Jacme aplegà son consell al palau; en lo qual consell fo l'almirall e los altres qui ordonats eren a consell. E, con tots foren ajustats, madona la reina tramès a dir al senyor infant En Jacme que ell, ab son consell, vengués davant ella; e ells tantost hi anaren. E, con foren davant ella, ella dix:

—Fill, jo us prec que per honor de nós e per amor de Déu, abans que res determenets dels presons, que vós que delliurets tots quants presons hi haja de la terra de Principat e de Calàbria e de Polla e de Bruç, e que els ne trametats cascuns en sa terra, així con lo rei vostre pare féu a aquells qui foren preses a la Gatuna e al desbarat de les galees de Nicòtena.⁴³² Que, fill, vostre pare e nós e vós podem ésser certs que negun d'aquells, ab llur volentat no vénen contra nós, ans ho fan així con a forçats; que ben saben ells que nostres naturals són, e, si a cascun obria hom lo ventre, hom hi trobaria escrit nostre avi, l'emperador Frederic; e nostre pare, lo rei Manfrè, e nós e tots vosaltres; e així seria pecat que aquesta gent deperís en poder nostre.

E sobre això lo senyor infant dix a madona la reina:

—Sia fet així con vós manats.

E tantost, davant madona la reina, manà lo senyor infant a l'almirall que així ho complís; e l'almirall respòs que fet seria així con ells ho manaven, e així es complí; per què no me'n cal pus dir, que pròpiament s'hi tenc aquella ordinació que el senyor rei havia fet dels altres; e així n'anà lo gran nom e la gran fama de la santitat de madona la reina per tot lo país, e après per tot lo món. E, con açò fo atorgat, lo senyor infant e son consell anaren tenir llur consell lla on havien acostumat, de tots fets; e fo determenat que de comte ne de veguer ne cavaller ne de baró no faés ninguna novitat sens volentat del senyor rei d'Aragó;⁴³³ e que tantost fos armada una galea ab missatges que anassen en Catalunya, e portàs lo nom de tots, e puis lo senyor rei manàs-hi ço que li plagués. E així con fo determenat, així es complí; que la galea s'armà e partí de Messina.

E així lleixar-vos he a parlar de la galea e tornar-vos he a parlar d'un altre fet qui no fa a romandre.

[EXPEDICIÓ DESASTROSA D'ARNAU D'AVAILLES]

106 Veritat és que dementre que aquest estol dels comtes se faïa a Nàpols, que un ric hom de França, per nom misser Arnau d'Avella,⁴³⁴ qui era baron ab gran

432. Més amunt, cap. LXXIV.

433. Observem que, llevat del comte de Montfort, Muntaner no dóna cap nom d'aquests comtes i barons. Això és molt sospitos, i, unit al fet que Desclot no parli d'aquest combat, segons que ja hem dit (n. 427), fa témer que no es tracti d'una invenció de Muntaner.

434. L'ed. de València diu *A. Davalla* en el text del capítol i *Agostí Davalla* en la rúbrica. L'abreviatura, tanmateix, acostuma a estar per Arnau. Quant al cognom és el francès *d'Availles*.

poder, pensà's que ell, per si mateix, pogués fer qualque fet assenyalat qui tornàs a honor d'ell e dels seus, e que en pogués fer plaer al rei Carles, pus que de França era partit per valer-hi. E venc-se'n al príncep e dix-li:

—Príncep, jo sé que vós havets vint galees obertes a Brandis. Plàcia-us que les façats armar, que totes són adobades; e que metats en veu que volets mi trametre a la Morea ab cavalleria; e que tantost tothom hi munt per grat o per força. E jo, ab tres-cents hòmens a cavalls, tots naturals de mi e de mos parents, muntaré ab los cavalls en les galees e fer m'he posar en Sicília, a Agosta, en què ha bon port e hi ha castell bon e bell, que jo he tengut ja per vostre pare; e ara lo rei d'Aragon no n'ha cura de guardar, e la vila no és ben murada, e ab la xorma de les galees entrarem llaïns tantost. E així, daran de la una part lo comte de Brenda e el comte de Montfort, e los altres comtes qui són anats a Xifalló daran de l'altra part.⁴³⁵ Així que per cert afogarem e cremarem tota l'illa e confortarem los castells qui encara se tenen per nós. E, dementre que En Roger de Llòria és fora de Sicília, nós podem fer a nostre sau ço que jo he pensat.

Què us diré? Lo príncep sabia per tan bon cavaller misser Arnau d'Avella, e per tan savi, que crec ço que li hac dit, e atorgà-li-ho. E així con ho pensà, així es féu; que, mentre l'almirall era a Líper, ells s'aparellaren, e partiren de Brandis, e vengren a la vila d'Agosta, e la combateren e la preseren e la barrejaren.⁴³⁶ E, con açò fo fet e hagueren presa terra, demanaren de l'estament de l'illa, e dixerren-los alguns hòmens que hagueren preses d'Agosta (ço és, el capità de les galees qui ho demanà, qui era de Brandis) que els franceses ab tant d'ergull venien, que no havien cura de res a demanar, mas de cremar e de gastar la vila; mas lo dit capità, qui tenia lo glai escrit en el cor, d'En Roger de Llòria, ho demanà, e dixerren-li:

—Sényer, siats cert que vui ha tres jorns que l'almirall venc a Messina.

E contà-li tot lo fet. E tantost lo capità de les galees anà a misser Arnau d'Avella e dix-li:

—Misser Arnau, si vós ho volets, jo esta nit iré ab les galees en Calàbria e llevaré companya que trobaré a la platja, que el príncep nos haurà tramesa. E així serets-ne mills acompanyat; que jo ací, ab les galees, no us faria servii negun.

435. El comte de Brenda era Gualter de Brienne, que serà duc d'Atenes i que per haver-se nodrit al castell d'Agosta, com dirà el mateix Muntaner, parlava catalanesc (més endavant, cap. CCXL). Ara està al castell de Cefalú, que encara resta en poder dels francesos, segons ha dit Muntaner al començament del cap. cv. Quant al comte de Montfort, Muntaner oblida que, segons ha dit en el capítol anterior, s'ha deixat pecejar en el combat dels comtes, abans que rendir-se. [Sobre aquest personatge cf. E. MARCO HIERROS, *Almogàvers. La història*, Barcelona, L'Esfera dels Llibres, 2005. p. 322-325. M. T. F.]

436. Agosta; a la costa oriental de l'illa, a 26 Km. de Siracusa, no podia oferir gaire resistència, despoblada com es trobava des del temps de la invasió de Sicília per les tropes de Carles d'Anjou (SABA MALASPINA, llib. IV, cap. XVII).

E els franceses són una gent aital, que del fet de la mar creen tot ço que hom los en diu, per ço con ells no en saben res,⁴³⁷ e així dix-li que anàs a la bona ventura, e que tornàs tost. E de l'anar no us cal dir, que, si ho dix al sord, no ho dix a pererós;⁴³⁸ emperò, aitant se n'hac d'avantatge misser Arnau con li'n donà llicència, que, si no la li hagués donada, així mateix la nuit se'n fóra anat, que ben sabia e es pensava que mala hi eren venguts. E així posà en terra la vianda e tot ço que portava dels cavallers, e la nuit mes-se en mar. Mas no us pensets que ell hagués cura de la platja d'Estil, ans se mes en redon en la mar e féu la via de les Colones, e puis no cessà tro que fo a Brandis;⁴³⁹ e, con fo a Brandis, lleixà les galees davant lo darassanal, e tothom se n'anà de qual part se volc, que encara, si viu n'hi ha negun, fugen.⁴⁴⁰

Ara lleixaré ell estar, qui ha meses les galees en bon lloc e en salvament, e tornaré a parlar de l'infant e de l'almirall.

107 Com lo senyor infant En Jacme sabé açò, e l'almirall, que misser Arnau d'Avella havia barrejada e cremada Agosta, tantost lo senyor infant féu eixir la sua senyera defora, ab ben set-cents hòmens a cavall e quatre mília almogàvers e molta altra gent de peu, e anà-se'n dretament a Agosta. E l'almirall aitantost féu muntar tothom en les galees; e no els ne calia molt pregar ne forçar, que a perdonança s'hi recollien, e ab gran goig e ab gran alegre. E, con foren recollits, anaren-se'n al port d'Agosta; e, con foren al port, no creegats que ells esperassen lo senyor infant, ans tantost muntaren en la vila; e per les carreres veérets fet d'armes lo pus bell del món. Què us en diré? Que colp de dard hi havia que eixia de mà d'almogàver, que el cavaller e el cavall passava tot d'ultra, ab los garniments que portava. E segurament que l'almirall los hagra morts e desbaratats aquell jorn, mas nuit era con açò fo, e hagren-se a lleixar del torneig. E, con venc a l'alba de dia, lo senyor infant, ab sa host, féu davant lo castell. E aquells, qui ho veeren, així con a morts e perduts tiraren-se al castell, tan cuitats que no hi pogren metre vianda ne civada per tres jorns; e així tengren-se per perduts.

E sobre açò lo senyor infant manà combatre. E, si anc veés combatre força ab gran vigoria, aquella sí féu; mas lo castell segurament és lo pus forts que jo gaire ne sàpia en terra plana, que ans està en gran altura devers la mar, en dues parts del

437. Notable judici sobre els francesos i llur ciència nàutica. Cal tenir en compte que aleshores es distingia entre francesos i provençals; de manera que molts d'aquests cavallers eren de terres endins i difícilment podien saber del fet de mar.

438. Dita que en una forma o altra encara perdura avui en dia, i que en una altra combinació ("ni corto ni perezoso") també retrobem en castellà.

439. Estil és Stilo, prop del cap del mateix nom. Les Colones, le Colonne (l'ed. de València diu *Corones*); Brandis, Brindisi.

440. Observem la ironia de tot aquest paràgraf, una ironia sense rancúnia, diríem, on la bonhomia de Muntaner somriu amb un aire una mica pagesívol.

port, envers la mar, de grec;⁴⁴¹ e així bonament no el podia hom haver a escut e a llança. E, així, lo senyor infant féu arborar l'endemà dos trabucs, que tragueren de les galees. E, con misser Arnau d'Avella se viu en tan fort partit, tenc-se per foll, que ja hac perduts ben cent cavallers e molts hòmens de peu e vianda que no havia; tramès dos cavallers al senyor infant e que li clamava mercè que ell lo'n lleixàs anar, e que el faés posar en Calàbria; e ell prometia-li que null temps no li vendria contra. E lo senyor infant, mogut de bonea e de misericòrdia, e per amor de Déu e de gintelea,⁴⁴² respòs que ell los ne lleixaria anar ab aital covinença: que li prometés que li faés tot aquell mal que pogués tots temps, e que fos cert que cavall ne arnès ne res qui en el món fos, mas les vestedures, ells no en traurien.

E, con misser Arnau oí açò, que els missatges li hagren dit ço que l'infant havia dit, demanà'ls si açò li consellava negú; e ells resposeren que no. Ans així respòs sens tot acord:

—Ah, Déus! —dix misser Arnau—. Tan gran pecat fa qui en aital casa d'aitals cavallers fa ne percaça damnatge! Que dic-vos que al pus altament ha respost que anc príncep faés. Per què us dic que sia fet ço que ell ne vol; e així ho fermats.

E així fo fermat, ab greu que sabé a l'almirall e a tots quants n'hi havia, que molt tengren per mellor que morissen; mas lo senyor infant, a honor de Déu, li parec que açò fos lo mellor. E així lo senyor infant manà a l'almirall que els metés en terra, en lloc qui es tengués per lo rei Carles; e així recolliren-se així con era emprès. E, con foren recollits, lo senyor infant tramès deu cavalls a misser Arnau, en què cavalcàs ell e vuit rics hòmens de son llinatge qui hi havia ab ell; e a cascun tramès l'arreu d'armes de llurs cosses; e féu manament a l'almirall que, com los posaria en terra, que els ho donàs de part del senyor infant.

E, con açò fo recollit, lo senyor infant apellà l'almirall e dix-li:

—Almirall, vós pendrets dotze galees ben armades, e nós fer n'hem capità En Berenguer de Vilaragut. E, con esta gent haurets posada en terra, vós vos en tornarets a Messina; e En Berenguer de Vilaragut faça la via de Brandis; e, si es pot encontrar ab les vint galees qui aquesta gent posaren a Agosta, combata's ab ells, que ab la volentat de Déu ben los amenarà.

—Senyor —dix l'almirall—, açò serà fet així con vós manats. E plau-me con los comanats a En Berenguer de Vilaragut, que molt és savi cavaller e bon de tots fets.

E sobre açò apellaren En Berenguer de Vilaragut, e el senyor infant dix-li ço que havia pensat, e que pensàs de muntar en les galees e que pensàs de ben a fer. E En Berenguer de Vilaragut anà-li besar la man e li féu moltes gràcies; e tantost

441. Agosta, actualment (i antigament Augusta) es troba damunt d'un illot rocós. A part d'això, coincidint encara amb el que diu Muntaner, està en terra plana —on ara hi ha vastes salines—. “Envers la mar, de grec”, vol dir cap a la banda d'on ve el vent anomenat grec o gregal, és a dir, vent del Nord-est.

442. Ms. de Madrid: *gintelea*. Ed. de València: *gentilesa*.

recollí's ab bona companya de cavalls e d'hòmens de peu que ell havia. E preseren comiat de l'infant e d'aquells qui ab ell eren e anaren-se'n a la platja d'Estil; e davant lo castell d'Estil l'almirall posà misser Arnau e sa companya, e depuis li donà, de part del senyor infant, los dits deu cavalls a ops d'ell e dels altres barons qui hi eren, parents seus, e l'arnès de cos e de cavall qui era llur. E, con misser Arnau e los altres veeren aquesta cortesia, dixeren:

—Ah, Déus! Què fa lo papa e els cardenals con no fan lo rei d'Aragon e sos fills, senyors de tot lo món?⁴⁴³

—E faeren a l'almirall moltes gràcies e pregaren-lo que els comanès en gràcia del senyor infant; e que sabés per cert que, per la sua bondat, que aitant con ells vius sien, contra ell no vendrien en neguna part.

E així, lleixar-vos he estar misser Arnau d'Avella e sos companyons, qui se'n tornen a Nàpols, on trobaren lo príncep dolent e despagat d'açò que li era esdevengut dels comtes; e doblà-li la dolor con misser Arnau li hac contat con li era pres, ne ço que l'infant havia fet.

—Ah, Déus! —dix lo príncep—. Misser Arnau, tant valria més al rei Carles, nostre pare, que aquest fet s'adobàs! Que, si es mena guerra per guerra, tot ho veig perdut.

Ara parlaré de l'almirall, qui se'n tornà a Messina. E En Vilaragut partí d'ell ab dotze galees e dos llenys armats e dues barques armades. E lleixaré a parlar d'En Vilaragut e tornaré a parlar del senyor infant En Jacme.

[EXPEDICIONS DE BERENGUER DE VILARAGUT A CALÀBRIA
I A LA COSTA ADRIÀTICA]

108 Con l'almirall e En Vilaragut foren partits de l'infant ab aquella gent, lo senyor infant establí bé lo castell e el forní e l'adobà; e encara féu fer un mur en la vila, que estegren bé de dues parts envers lo castell, que la vila era llonga; per què no era tan fort defenent, e per çò se perdé. E, con aquest mur hac ordonat de fer, féu cridar per la host e tramès per tota Sicília que aquesta crida se faés: que tothom qui fos romàs viu, d'Agosta, que pensàs de tornar; mas, per mal pecat, pocs n'hi havia de restaurats. Així mateix féu cridar per tota la host e puis per tota Sicília

443. Potser aquí En Muntaner arriba al punt més alt de l'elogi posat en boca dels adversaris: ara ja és la senyoria del món, no Sicília o Calàbria o Nàpols, ni tan sols l'Imperi. [Berenguer de Vilaragut era estratigot de Messina el 1289; fou després tresorer del rei i més tard mestre portulà de Sicília, càrrec del qual fou cessat el 1296 per Frederic III; H. BRESCH, *Un monde méditerranéen. Économie et société en Sicile 1300-1450*, Roma, École Française de Rome, 1986, p. 443, 597, 599, 623 i 759. El 1296 ja havia tornat al servei de Jaume II i l'acompanyà en l'exèrcit que ocupà el regne de Múrcia aquest any; M. T. FERRER I MALLOL, *Entre la paz y la guerra*, p. 59 i p. 359. El 1298 feia guerra contra Frederic III de Sicília amb una nau i una galera armades; M. COSTA, *La casa de Xèrica*, doc. 42. M. T. F.]

que tot català qui es volgués poblar en Agosta que pensàs de venir, que hom los daria bones possessions, franques e quíties. E vengren-hi molts qui encara hi són, ells o aquells qui d'ells són eixits.⁴⁴⁴

E, con açò fo fet, anà visitar Saragossa e Not e tota la vall de Not; e puis anà a Sotera, que el castell se tenia encara per lo rei Carles;⁴⁴⁵ e ordonà-hi setge tal, que en breus de dies se reté. E puis anà visitant gran res de tota l'illa; puis anà a Xifalló e ordonà setge al castell, qui així mateix se tenia per lo rei Carles; e semblantment no anà a molt de temps que es reté. E així gità de Sicília tots sos enemics; e puis tornà-se'n a Messina, on li fo feita gran festa, e per la reina e per l'infant En Frederic e per tuit.

Ara lleixaré a parlar de l'infant e tornaré a parlar d'En Berenguer de Vilaragut.

109 Com En Berenguer de Vilaragut fo partit de l'almirall, ell féu la via del cap de les Colones; e en alba de dia ell anà a Cetró,⁴⁴⁶ on atrobà tres naus e moltes tardides del rei Carles, carregades de viandes, que trametia a la cavalleria, que es cuidaven que fossen en Sicília. E tantost investí-les e pres-les totes; e les amarinà e les ne tramès a Messina. E puis féu la via de Taranto, e així mateix hi atrobà gran navili, que pres e tramès a Messina; e puis féu la via del cap de les Leuques e pres Gallípol e el barrejà.⁴⁴⁷ E en cascun lloc ell havia llengua de les galees, que ja podien ésser a Brandis ben havia vuit jorns, que enlloc no se n'eren aturades. E ell anava per ço corrent la costera, que debades no fos anat; e per ço entrava en cascuns d'aquests llocs, que les cuidava lla trobar. E puis, de Gallípol venc a Otrento, qui és bona ciutat e graciosa;⁴⁴⁸ e al port d'Otrento així mateix trobà gran navili, que pres e tramès a Messina. E puis anà al port de Brandis e entrà dins entrò a la

444. Muntaner ara ja parla de coses que coneix directament, i pot estar-ne ben informat. No és com per a la qüestió, ja comentada, de la partença de la reina Constança, que no podia, a l'època i en el lloc que escrivia, informar-se'n bé ni d'oïda. Els esdeveniments que explica ara ja precedeixen de pocs anys la seva estada a Sicília. D'altra banda, la despoblació d'Agosta és un fet conegut per altres fonts (vegeu més amunt, c. cvi, n. 436). Quant a la repoblació pels catalans, aquest text de Muntaner és bàsic. Vegeu també, més endavant, cap. ccxl.

445. Saragossa = Siracusa; Not i vall de Not, Noto i Val di Noto, a una trentena de quilòmetres al Sud de Siracusa, seguint la costa, ja una mica cap a l'interior. *Sotera* en el ms. de Madrid, *Soterrera* a l'ed. de València.

446. Ms. de Madrid: *Catró*. Ed. de València: *Cotró*. És a dir, *Cotrone*, en la costa oriental de Calàbria, al Nord del cap Colonne.

447. Tàranto, al fons del golf del seu nom, ja en la península de la Pulla. El cap de les Leuques (ed. de València, *cap de les Llengues*) és el Capo Santa Maria di Leuca, la punta extrema de la Pulla. Gallípol, Gallípoli, l'antiga *Callipolis* (bella ciutat), situada en la costa ponentina de la península pullesa a una cinquantena de quilòmetres del cap de Leuca. Cal no confondre-la amb la Gallípoli macedònica, de la qual és qüestió més endavant.

448. Otrento, Otranto, a una cinquantena de quilòmetres al Nord del cap de Leuca per la costa oriental de la Pulla.

cadena;⁴⁴⁹ d'aquí avant no poc entrar. E tramès a dir al capità de les galees que, si ell li volia eixir a batalla, que l'esperaria tres jorns. E així féu; que tres dies l'esperà dins lo port, que anc no li volc negun eixir. E, con ell veé que negun no li volia eixir, una nit partí's de Brandis e anà barrejar Vilanova e puis Pollina e puis tot lo burg de Manòpol.⁴⁵⁰ E, con tot açò hac barrejat e en cascun lloc hac pres molt navili, lo qual ne tramès a Messina, anà córrer l'illa de Curfó;⁴⁵¹ e així mateix hi pres naus e llenys e tarides.

E, con tot açò hac fet e guanyat sens fin, ell se'n tornà a Messina alegre e pagat, e tots aquells qui ab ell eren; e devien-ho ésser, que el guany era estat sens tot nombre, que ell havia fet, e tots aquells qui ab ell eren. E, con fo a Messina, fo bé reebut per madona la reina, e per los senyors e per l'almirall e per tots, e li fo feta gran festa.

E, con açò fo passat, lo senyor infant manà a l'almirall que faés adobar totes les galees e que metés taula a quaranta galees, que ell volia que quaranta galees s'armassen; que ell havia entès que a Nàpols n'armaven cinquanta. E així con ell ho manà se féu.

Ara lleixaré a parlar de madona la reina e dels infants e de l'almirall, qui fa adobar les quaranta galees e té taula, e tornaré a parlar del senyor rei d'Aragon.

[ELS ARAGONESOS PROMETEN AL REI LLUR AJUT EN LA GUERRA CONTRA FRANÇA]

110 Com lo senyor rei d'Aragó hac entesa la gran victòria de la batalla dels comtes (que així es dix e es dirà tots temps, per ço con molts comtes hi havia), e així mateix lo fet d'Agosta, e ço que En Vilaragut ha fet, hac gran alegre e gran pagament e lloà e beneí Déus de la gràcia que li faïa. E així mateix pensà en sos afers endreçar; e con hac entès ço que els missatges li hagren dit, que havia trameses al papa e al rei de França, e dix en si mateix que açò no era joc, que aitals dos poders s'aparellassen de venir sobre sa terra, ultra la croada que el papa havia donada perquè s'hi mesclaren d'altres. E sí féu aplegar corts a Saragossa, de tots los aragoneses; e, con la cort fo aplegada, lo senyor rei dix-los moltes bones paraules e contà'ls la gràcia que Déus li havia feita de la batalla dels comtes. Que la galea havia jorns que era junta en Barcelona, qui les noves li havia portades; e tantost l'espegà lo senyor rei, que la'n féu tornar, e tramès a dir al senyor infant manament què faés dels comtes e dels barons e cavallers que tenia preses. Sí que d'açò no em cal fer menció, que el senyor rei era tan savi, que tota hora ne trià lo mellor, d'açò que fer-se

449. Brindisi té un port natural molt ben resguardat; però sembla que aquí el cronista es refereix a la cadena que tancava el port, no pas a cap accident natural.

450. Vilanova és Castello Villanuova, a una quarantena de quilòmetres al Nord de Brindisi; Pollina, que deu ésser Poligano, i Manòpol, Monòpoli, a 70 Km. al Nord de Bari.

451. L'illa de Curfó és Corfú.

degués; e ço que ell manà se'n féu, e no àls. E sabé-li molt bon d'açò que madona la reina havia fet de la gent menuda.

E, con tot los ho hac contat, així mateix contà-los ço d'Agosta e ço que En Berenguer de Vilaragut havia fet. E après, con açò los hac contat e moltes bones paraules dites, qui faïen al temps, ell los dix ço que els missatges havien fet ab lo papa, e així mateix ço que aquells del rei de França li havien dit, ne en qual manera lo papa havia donada sentència contra ell e sos valedors, e con havia feta donació a son nebot Carlot, fill del rei de França, de sa terra; e així mateix, con lo rei de França s'aparellava per mar e per terra, e que havia jurat que d'aquell abril a un any seria ab tot son poder en Catalunya.⁴⁵² E, així, que requeria rics hòmens, prelats, cavallers, ciutats, viles e castells, que tuit li donassen consell e li faessen ajuda.

E, con tot açò los hac dit, llevaren-se aquells qui foren ordonats de respondre e dixeren que ben havien entès tot ço que ell havia dit, e que lloaven e beneïen Déu de l'honor e de la victòria que Déus li havia donada, e així mateix que eren molt despagats d'açò que el sant pare apostoli havia enantat ne fet contra ell, e així mateix del rei de França. Emperò, que ells havien fe en Déu, que ell los ajudaria, e que ell e les sues gents mantenien dret, e així Déus, qui és vera veritat e dretura e justícia, que li seria valedor e que confondria aquells qui ab tanta de supèrbia e d'ergull venien contra ell. E que ells, que es proferien a ell d'ajudar e de valer, mentre cos e haver los bastàs e poder; e que eren aparellats de pendre mort e de dar mort a tots aquells qui contra li venguessen; e que el pregaven e li clamaven mercè que es donàs alegre e confort, en manera que totes les sues gents se n'alegrassen e se'n confortassen; e que pensàs d'endreçar sa terra, qui en les fronteres del rei de França fossen; e que faés fer galees e totes coses aparellar que en defensament de son regne fossen; e que pensàs de les altres fronteres.

—Que, quant a les fronteres d'Aragó ab Navarra e ab Gascunya, nós la guardarem e la defendrem en tal manera, si a Déu plau, que vós, senyor, nos haurets què grair, e que los enemics coneixeran que han a fer ab tals que de la mala ventura los daran assats.⁴⁵³

E, com lo senyor rei oí la bona proferta que els barons d'Aragó e els cavallers, ciutats, viles e llocs li hagren feta, fo molt alegre e es tenc molt per pagat d'ells.

452. Abril de 1284. La reunió d'aquestes Corts aragoneses va tenir lloc, però, pel febrer-març de 1285.

453. Muntaner no sols confon aquí les dates, sinó que tergiversa totalment el sentit de l'actitud aragonesa, que fou de protesta enfront de la política del rei, i de continuació de la política de la Unió. Vegeu més amunt cap. xciv, n. 379; DESCLOT, capítol cxxxii i les notes corresponents, i ZURITA, llib. iv, cap. liv. [Sobre aquesta Cort cf. L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las uniones aragonesas y las cortes del reino 1283-1301*, Saragossa, CSIC. Escuela de Estudios Medievales, 1975, p. 52-75. M. T. F.]

[INCURSIÓ DELS Francesos al Nord d'ARAGÓ]

111 E abans que el senyor rei partís de Saragossa, ne rics hòmens ne altres, misatge cert los venc que N'Eustatxe, qui era governador de Navarra per lo rei de França,⁴⁵⁴ era entrat en Aragon ab quatre milia cavalls armats, e que havia presa la torre d'Ull, que tenia N'Eixemèn d'Arteda, un cavaller d'Aragon qui era molt bon cavaller. E parec-ho en defendre la torre d'Ull; que tant hi féu, que anc cavaller no poc més fer en negun fet d'armes; sí que per la sua proea restaurà a vida, ab greu que li sabé. Que N'Estatxe manà que per res no morís, que gran tala seria, si aital cavaller moria; e així, per força preseren-lo viu. E, con l'hagueren pres, N'Estatxe tramès-lo a Tolosa, al castell Narbonès, e el manà lliurar a En Toset de Satxes, qui el tenia. E puis N'Eixemèn d'Arteda féu tant per sa proea, que fugí d'aquell lloc e tornà en Aragon; e féu molt de mal, pus fo eixit de la presó, a franceses.⁴⁵⁵

E lleixaré a parlar d'ell, que massa hauria a fer, si de totes les proees e ardiments e bondats que cavallers d'ARAGÓ e de Catalunya han fetes en estes guerres e en altres volia recontar, que no em bastaria temps d'escriure. E diu hom en Catalunya que "l'obra lloa el mestre";⁴⁵⁶ per què en general pot hom conèixer als fets que han fets catalans e aragoneses en comú, qui són; que, si no eren valents e bons, no haurien fets los fets que fets han e fan tots los jorns, ab l'ajuda e gràcia de Déu. Per què, en singular no em cal parlar de negun, salvant dels fets dels caps qui han los fets a ordonar.⁴⁵⁷

E, com lo senyor rei sabé açò, e aquells qui ab ell eren, apellido fet,⁴⁵⁸ eixí la senyera del senyor rei e de tots los cabdals fora de Saragossa. E els consells de les ciutats e de les viles d'ARAGÓ pensaren de venir e de seguir la senyera d'ell; enaixí que anc, depuis que ARAGÓ fo poblat, tanta bona gent d'aragoneses no foren poblats ne ajustats. Així, en veritat, no us diré lo poder que N'Estatxe hi havia, que el poder del rei de França desbarataren.

E lo senyor rei, ab gran alegre e pagament, pensà d'anar lla on sabia que la host de N'Estatxe era. E així pensà's de cuitar; tant que fo un dia, que era hora de completa, prop de la host de N'Estatxe, a l'entrant de Navarra, que se'n fo ja N'Estatxe tornat, con sabé noves del rei, a una llegua. Sí que cascuna de les hosts saberen noves los uns dels altres. E la nuit lo senyor rei preicà a la gent e los somoní de bé a fer, e los dix moltes bones paraules, e que al maití, ab la gràcia de Déu e de madona santa

454. Eustache de Beaumarchais, governador de Navarra pel rei de França.

455. Sobre aquest episodi, vegeu DESCLOT, cap. CVI i les notes corresponents.

456. Un altre dels proverbis amb què Muntaner es complau a ornar el seu llibre.

457. Aquest és un dels passatges en què Muntaner limita l'extensió de la seva obra: parla dels fets dels caps; sols per excepció en aquest cas parla del fet d'Eiximèn d'Artieda. I és que degué tenir una gran resonància; la prova és que Desclot també en parla.

458. L'apellido, designació emprada a ARAGÓ i Castella, era la crida a les armes, sia per a la persecució de malfactors, sia per a la lluita contra els invasors. Tenia similituds amb el sometent.

Maria, que tothom pensàs de seguir la sua senyera e que pensàs de bé a fer, que ell se volia combatre ab sos enemics; e que anc tan foll ardit no s'havien pensat com aquell fo: que en son regne entraren. E, con lo senyor rei hac parlat, tothom respòs que fos a la bona hora. Mas los fets se faeren en tal manera que N'Estatxe, ab tota sa gent, se'n tornà sa e saul en Navarra; de què lo senyor rei fo molt despagat, que anc, pus fo nat, no fo tan despagat; e no hi vull pus dir, que sens falla ésser-ho dec.⁴⁵⁹

[PROMESA D'AJUT PER PART DELS CATALANS]

112 E, com sabé que N'Estatxe se'n fo tornat en Navarra a salvetat, lo senyor rei d'Aragó se'n partí e venc-se'n per ses jornades a Barcelona.⁴⁶⁰ E així mateix manà corts, que tots aquells de Catalunya fossen en Barcelona a dia cert. E, con les cartes foren anades als rics hòmens, prelats e ciutadans e a hòmens de les viles, lo senyor rei apellà En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol, qui eren tornats de Sicília ab les galees ab què havien acompanyada madona la reina e los infants,⁴⁶¹ e manà'ls que encontinent fessen fer deu galees noves, per ço que menys de galees no esti-guessen. E En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol dixeren al senyor rei:

—Senyor, què és açò que vós deïts: que vós sabets que vostres enemics fan ben cent vint galees, e que vós no en façats mas deu?

Respòs lo senyor rei:

—E no sabets vosaltres que nós n'havem en Sicília ben vuitanta, les quals, con ops ho haurem, vendran armades?

Dixeren ells:

—Senyor, almenys nós tendriem en bo que en faéssem fer ací cinquanta galees; que no ens sabem aquelles qui són en Sicília si vendrien a punt, con ops les hauríem, que per fets que lla fossen se porien tardar. Que el poder és tan gran, de l'Esgleia e del rei de França e del rei Carles e de llurs valedors, que creem que lla e ça nos daran què fer assats. E, si nós havem cinquanta galees, entre València, Tortosa, Tarragona e Barcelona, ben les armaríem; e més, si més n'haviem. Mas emperò, ab que vós, senyor, vullats que nós hajam cinquanta galees que nós havem en Catalunya, ben havem fe en Déu e en la vostra bona ventura, que ben eixirem a cap de totes aquelles dels enemics.

459. Aquí Muntaner sembla no voler dir tot el que podria dir. Tanmateix per la vaguetat del que ha dit, dóna la impressió de desconèixer fets concrets —els fets que coneixia DESCLOT, cap. CVII—. De totes maneres ambdós cronistes coincideixen en l'essencial: la sortida dels francesos d'Aragó sense rebre el mal que el rei Pere volia fer-los. [Sobre l'entrada de tropes franceses des de Navarra: L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las uniones aragonesas*, p. 142-146. M. T. F.]

460. Per a l'itinerari del rei quan va partir d'Aragó per acudir a Catalunya, vegeu DESCLOT, cap. CXXXII, n. 950-952. Ara, però, contra el que diu Muntaner, no hi va haver Corts a Barcelona.

461. Recordem que Ramon Marquet havia dut a Sicília la reina i els infants, i n'havia tornat duent el rei. Vegeu DESCLOT, cap. CIII-CIV i les notes corresponents.

E el senyor rei respòs-los:

—Prohòmens, vosaltres deïts bé, mas molt més val que els enemics no sàpien que n'hic hajam. Que, si sabien que cinquanta galees haguéssem, irien totes en-sembles, e seria forts cosa e gran perill que ab totes nos combatéssem; que en aquelles galees haurà molta bona gent, així con proençals, gascons, genoveses e pisans e altres molts. E, con sabran que no n'hic haja mas deu galees, vendran assegurats e no prearan res lo nostre poder, e per açò iran-se departent; e vosaltres, ab aquestes deu galees, irets firent lla e ça, a vostre saul; e entretant que així iran despreant lo nostre poder, les nostres galees vendran de Sicília e iran ferir lla on la major part de l'estol sia. E així, ab l'ajuda de Déu, vendrem a cap de nostres enemics mostrant-nos ab poc poder, que si ab gran nos mostràvem. E de les guerres és així: que hom se'n deu a Déu comanar; e puis, que hom ab l'ajuda de Déu ne triï lo mellor e el pus profitós, e que hom ne lleix anar la ufana.⁴⁶²

E, con açò hagneren oït, En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol dixeren:

—Senyor, perdonats-nos con nós volíem-vos consellar, que ben és cert a nós que aitals cent con nós som no veuriem a les peades vostres.⁴⁶³ E deïm, senyor, que és gran seny ço que vós deïts; e així, senyor, con vós manats, farem fer les deu galees.

—Ara —dix lo senyor rei— anats a la bona ventura e tenits secret ço que nós vos havem dit.

—Senyor —dixeren ells—, d'aixó estats tot segur.

E ab aitant besaren-li la mà e anaren fer ço que el senyor rei los hac manat.

E, com la cort fo ajustada, que foren tuit a Barcelona el dia que el senyor rei los hac donat, e foren al palau reial, lo senyor rei los dix tot ço que hac dit a la cort de Saragossa als aragoneses, e moltes d'altres bones paraules qui faïen al temps.

E, com lo senyor rei hac parlat, llevà's l'arquebisbe de Tarragona e dix:

—Senyor, jo us dic, per mi e per tots los prelats de nostre arquebisbat e altres clergues, que nós no us podem consellar res en lo fet de la guerra, e majorment contra la sentència del sant pare que ha donada contra vós. Per què us plàcia que de nós altre consell no vullats haver; mas plàcia-us que ens jaquescats solament renda al pus estretament que ops l'hajam.

E, con lo senyor rei hac entès ço que l'arquebisbe hac dit, conec la gran bondat d'ell e dels altres prelats e clergues, e la gran naturalea que li mostraven. Que ço que l'arquebisbe hac dit, hac dit a bon entenedor, que aitant volia dir que el se-

462. Muntaner, a posteriori, atribueix al rei un pla de lluita marítima d'acord amb el que es va esdevenir. El rei feia, en efecte, per aquells dies, construir una armada: "armata quam in presente facemus", llegim en documents seus (Arx. Cor. Aragó, reg. 51, f. 42, i reg. 52, f. 45 v.). [Sobre l'actuació de Ramon Marquet i Berenguer Mallol: M. T. FERRER, *Una família de navegants: els Marquet*, p. 162-163. M. T. F.]

463. L'ed. de València no diu *veuriem*, sinó *venríem*. El sentit, però, ve a ésser el mateix: ni cent com nosaltres no podrien seguir les vostres petjades, no podrien veure-les i en conseqüència, seguir-les.

nyor rei se presés tot ço qui de l'Esgleia era, e que se n'ajudàs en la guerra; mas dix-ho en guisa que no en pogués ésser reprès ne per lo papa ne per altres. E per veritat, així fo l'enteniment de tots quants prelats ne clergues hi havia en tota la terra del senyor rei: que sol la vida haguessen mentre la guerra duràs, e que de tot l'als se servís lo senyor rei.⁴⁶⁴

E així lo senyor rei respòs a l'arquebisbe e dix-li que ben havia entès ço que ell havia dit e que tenia per excusats ell e tots los altres prelats e clergues e que coneixia que ell deïa'n raon; e, així, que se'n pensassen d'anar a la bona ventura, que ell romandria ab los cabdals, cavallers, ciutadans e hòmens de viles a tractar de la guerra. E així l'arquebisbe e els altres prelats e clergues eixiren del consell, e cascun se n'anà en sa terra; e el senyor rei romàs en la cort ab los davant dits hòmens rics e altres.⁴⁶⁵

E, con l'arquebisbe e els altres prelats e clergues foren fora del consell, llavaren-se rics hòmens, cavallers e ciutadans e hòmens de viles a tractar de la guerra, així con devien parlar. E, si anc a Saragossa fo feta bona resposta al senyor rei, e d'ajuda e de consell, molt pus complidament li fo respost en aquesta cort per rics hòmens, cavallers e ciutadans e altres. Així con bé ho proferiren, segurament que molt mills ho compliren per obra, segons que avant entendrets. De la qual resposta lo dit senyor rei fo molt pagat de tuit e els féu de grans dons e de grans gràcies. E així la cort se partí ab gran concòrdia del senyor rei e de sos vassalls e sotsmesos; e ab paraula que hagren del senyor rei cascun se'n tornà en llurs terres.

[ENTREVISTA DEL REI PERE AMB JAUME II DE MALLORCA]

E, com la cort fo partida, lo senyor rei anà-se'n a la ciutat de Gerona e tramès a dir al senyor rei de Mallorca, son frare, que ell se volia veer ab ell e que el pregava que vengués a la dita ciutat; o, si ell se volia, que ell iria a ell a Perpinyà. E lo senyor rei de Mallorca dix que ell volia a ell venir; e a pocs dies ell venc a Gerona,

464. Ingenuïtat d'En Muntaner, perquè l'oferta és massa clara perquè l'arquebisbe no en pogués ésser reprès. Observem que aquí el cronista mostra tota la clerecia al costat de Pere el Gran, la qual cosa no és del tot exacta, almenys en el curs de la guerra. Però Muntaner dissimula totes les defeccions o claudicacions. L'arquebisbe de Tarragona era Bernat d'Olivella. [Sobre l'arquebisbe de Tarragona: D. CABRÉ, *Bernat d'Olivella, arquebisbe de Tarragona, i Sicília*, XI Congresso di Storia della Corona d'Aragona. *La società mediterranea all'epoca del Vespro* (Palermo, 1982), Palerm, Accademia di Scienze, Lettere e Arti, 1983, Comunicacions, II, p. 289-302. Sobre les dificultats provocades per l'entredit decretat per l'Església i la deposició del monarca: Johannes VINCKE, *El entredicho de 1283 a 1295 y su importancia en las relaciones entre la Iglesia y el Estado en los países de la Corona de Aragón*, "Investigación y progreso", 1931. J. M. POU Y MARTÍ, *Conflictos entre el pontificado y los reyes de Aragón en el siglo XIII*, a *Sacerdozio e regno da Gregorio VII a Bonifacio VIII*, Roma, 1954, p. 139-160. A. FÁBREGA GRAU, *Actitud de Pedro III el Grande de Aragón ante la propia deposición fulminada por el papa Martín IV*, ibídem, p. 161-180. M. T. F.]

465. Observem *hòmens rics per rics hòmens*. Això mostra amb quina facilitat canviaven els termes dels mots compostos. I no és el mateix en tots els casos.

e el senyor rei d'Aragó eixí-li a carrera entrò al pont.⁴⁶⁶ E, si fo festa la un a l'altre, no m'ho cal dir, que cascun s'ho pot pensar; que la un frare de l'altre havia gran desig de veer.⁴⁶⁷ E així entraren en Gerona, ab gran festa que els fo feta. Aquell jorn menjà lo senyor rei de Mallorca e sa companya ab lo senyor rei d'Aragó; e puis, l'endemà e el terç dia e el quart dia, lo senyor rei de Mallorca convidà lo senyor rei d'Aragon ab tota sa companya; e puis, al cinquè dia, lo senyor rei d'Aragon volc que el rei de Mallorca menjàs ab ell. E, con hagren oïda la missa, abdosos germans, sens negun altre, entraren-se'n en la cambra; e tota hora fo passada hora nona abans que n'isquessen ne menjassen.⁴⁶⁸ Què ordonaren e dixeren entre ells, açò negun no pot saber; mas ben se dix per moltes gents que el senyor rei d'Aragon donà llicència al senyor rei de Mallorca que valgués e ajudàs al rei de França contra ell, per ço con cascun d'ambdosos germans eren savis e coneixien que Montpesller e els comdats de Rosselló e de Conflent e de Cerdanya serien perduts, si àls se'n faïa. E la casa de França havia, e ha, aital costuma, que res que prenga per guerra, no ho tornaria, ans perdria tota sa terra. E així coneixien que Montpesller, Rosselló, Conflent e Cerdanya no li porien defendre; per què valia més que restauràs. E així partiren-se, que null hom no en sabé res què s'havien dit, salvant açò que en pensaren aquells qui savis eren; e encara, los franceses no es tengren tots temps en aquesta sospita. E, con hac pres comiat la un de l'altre, lo sényer rei d'Aragó se'n tornà a Barcelona, e el rei de Mallorca, a Perpinyà.

Ara us lleixaré a parlar d'ambdosos los reis e tornaré a parlar del senyor infant En Jacme e de l'almirall.

[EXPEDICIONS A LA COSTA CALABRESA]

113 Con l'almirall hac fetes adobar les quaranta galees que el senyor infant li manà fer adobar, e hac les xormes totes e tota l'altra companya de cap (segons que ordonat era que aïtants hòmens de cap hi hagués llatins con catalans, e los balles-ters tots catalans en taula, e totes les galees, salvant sis galees lleugeres que hi havia, ab terçols), féu metre lo pa en les galees e ço que ops hagren. E, con les galees hagren compliment d'açò que ops hagueren, ab la gràcia de Déu manà lo senyor

466. L'ed. de València diu: *pont Desterrìa*. A. DE BOFARULL (ed. de la Crònica, p. 217, n. 1) conjectura que es tracta d'un pont sobre el riu Desterrìa o Destèrria (Terri o Alterri, afluent del Ter). Per documents de Jaume II sabem que existia el dit pont damunt de les *aquas sive flumen vocatum Desterrìa*. Com hem vist, el ms. de Madrid es limita a parlar del pont, sense especificar quin sigui.

467. Aquesta entrevista és una altra de les invencions de Muntaner. I invenció també l'acord que suposa establert entre els dos germans. Com ja hem indicat, Muntaner s'esforça per dissimular totes les defeccions: aquesta fou la més gran de totes. En canvi, res no diu el cronista de l'anada de Pere el Gran a Perpinyà de què parla DESCLOT, cap. CXXXIV.

468. L'hora nona eren les tres de la tarda; de manera que els dos germans haurien estat conferenciant sense interrupció des de bon matí, que acostumaven a oir missa, fins aquella hora.

infant a l'almirall que faés recollir la gent. E tantost la trompeta anà per la ciutat, e la gent se recollí ab bon cor e ab bona volentat.⁴⁶⁹

E, con foren recollits, l'almirall anà pendre comiat de madona la reina e dels infants. E madona la reina senyà'l e el beneí. E el senyor infant trasc a una part l'almirall e dix-li:

—Nós tenim per bé que façats la via de Nàpols e que façats en guisa, si fer-ho podets, que hajats Iscle;⁴⁷⁰ que, si l'illa d'Isclè haviem, lleugerament destruiríem Nàpols.

E l'almirall respòs:

—Senyor, senyats-nos e ens beneïts e lleixats-nos anar, que per cert nós, ab la volentat de Déu, farem tant, que tots temps ne parlaran.

E sobre açò l'almirall besà-li la man e pres-ne comiat, d'ell e del senyor infant En Frederic e de tots los altres; e ab la gràcia de Déu ell se recollí.

E, con foren recollits, foren quaranta galees e quatre llenys armats e quatre barques armades. E digueren la bona paraula e anaren-se'n a la bona hora.⁴⁷¹ E costejaren la Calàbria; e en aquella entrada preseren l'Escalea⁴⁷² quatre naus e moltes tarides qui carregaven d'estelles de remes e d'arbres e d'antenes de galees e de llenys per portar a Nàpols; e l'almirall pres-les totes e les tramès a Messina. E puis pres l'Amantea e Xomofred e Santo Noixent e el Citrar e la ciutat de Policastre e l'afogà e la cremà tota; e puis pres Castellabat.⁴⁷³ E cascuns d'aquests llocs ell establí.

E creegats que depús que ho saberen los calabreses, que la batalla no s'era feta, de Bordeu, que cascuns ab poc de combatre se retien;⁴⁷⁴ que cascuns haviem lo cor e l'ànima ab lo senyor rei d'Aragon e volien mal de mort als francesos. Sí que bé ho donaven a conèixer, e daran con lo senyor infant pas en Calàbria; que no esperen àls mas que el senyor infant hi pas.

[BATALLA NAVAL DE NÀPOLS. EL PRÍncep DE SALERN, PRESONER]

E, con tot açò hac pres l'almirall, la novella venc a Nàpols, al príncep, qui en fo molt despatgat. E l'almirall féu la via de Nàpols, tota hora prenent llengua; e,

469. En altres ocasions es diu que l'almirall fa sonar la trompeta perquè les gents es recullin. Aquí, però, tenim una dada que encara no ens havia fornít cap crònica: la trompeta que recorre la ciutat, cridant tots els qui han d'embarcar-se.

470. L'illa d'Ischia, a l'entrada del golf de Nàpols.

471. Aquesta bona paraula deu ésser la llaus que deien o cantaven els mariners en diverses ocasions, entre elles, pel que es veu, al moment de la partença.

472. La Scalea, prop del cap del mateix nom, 258 Km. al Nord de Reggio.

473. Sobre el nom i la localització d'aquestes poblacions, vegeu més amunt, cap. cv. Quant a Castellabat, és Castellabate, a la punta Sud del golf de Salern.

474. Recordem que, segons sosté Muntaner, el desafiament entre Carles i Pere havia deixat a l'expectativa les poblacions de la Calàbria, que desitjaven rebel·lar-se contra l'angeví (caps. LXXI-LXXII).

con fo davant Nàpols, ell, ordonat e en cunç de batalla, escala feta de les galees, guarnits e aparellats, acostà's prop del moll a dos trets de ballesta. E pogra-s'hi més acostar, que no trobaren qui els contrastàs; mas ell ho féu a dret seny, per ço que no els contrastàs lo muntar en les galees; que ell de tot en tot volia que armassen ells totes quantes galees hi havia, e que es combatessen ab ell.

E, com aquells de Nàpols veeren acostar les galees al moll, veérets crits e viafora e repicar campanes en Nàpols, que parec que cel e terra ne vengués. E lo príncep, ab tota la cavalleria, venc al moll e féu tocar la trompeta e cridar, en pena de la persona, que tothom muntàs en les galees; e debades cridaven, que negun no hi volia muntar. E, con lo príncep veé açò, mogut de fellonia, ell, son cos, muntà primer en les galees. E, con los comtes, barons, cavallers e ciutadans e totes altres gents veeren lo príncep en les galees, moguts de vergonya, tots pensaren de muntar en les dites galees, cascuns ab llurs armes e ben aparellats. Què us diré? Trentavuit galees armaren e molts llenys e moltes barques.

E, con foren armades, pensaren de vogar envers l'almirall. E l'almirall fo semblant que fugís e pensà's de tirar fora, en tal manera que els tengués en lloc que una no en pogués escapar; e, con veé que els tenia en bona mar, pensà de girar envers ells. E aquells, qui els veeren girar, tantost perderen la vigoria ab què encalcaven e llevaren remes. E l'almirall féu atretal; e féu enfrenellar la una galea ab l'altra e es mes en cunç de batalla. E, con açò hagueren cascuns fet, van-se ferir les unes galees ab les altres; e, si anc null temps fo forts batalla en mar, aquesta ho fo, que sol no s'hi féu a comparar la batalla de Malta ne la batalla dels comtes.⁴⁷⁵ Què us diré? Que la batalla durà d'hora de tèrcia entrò a hora de vespres. Mas contra la volentat de Déu ne son poder, res no pot durar; e així, lo poder e la volentat de Déu era, e és, ab lo senyor rei d'Aragon e ab los seus;⁴⁷⁶ per què lo poder del rei Carles e del príncep era nient contra aquell.

E per ço nostre Senyor, ver Déus, donà vigoria a l'almirall e a ses gents, que tuit a colp cridaren:

—Aragó, Aragó!—, e: —Sicília, via sus, via sus!

E ab aquella vigoria escombraren ben trenta galees. E, con aquelles hagueren escombrades, no pogueren pendre a la galea del príncep ne les altres qui entorn li eren: tan honrat hom de paratge hi havia, que tuit volien abans morir que veure lo príncep pres. Mes, què valc? Que a la fin no pogueren durar, e moriren la major part de tots los comtes e barons e hòmens de paratge que hi havia; sí que la galea

475. Més amunt, caps. LXXXIII i cv. [Sobre la batalla del golf de Nàpols: J. H. PRYOR, *The Naval Battles of Roger of Lauria*, p. 189-194, amb un mapa esquemàtic que mostra la ubicació probable de la batalla naval. Sobre l'empresonament del príncep de Salern cf. la nota 919 de la crònica de Desclot. M. T. F.]

476. Una altra frase de Muntaner, digna d'ésser subratllada, declarant la Providència al costat dels reis catalans, en el passat i en el present.

del príncep romàs sola, que null hom no hi podia pendre. E sobre açò, l'almirall mes força contra força, e poder contra poder, e cridà:

—Vergonya, vergonya!

Sí que tothom pensà de saltar en la galea del príncep, e van escombrar tota la proa; e l'almirall fo sus, ab l'espaa en la man. E, con foren a la mitjania de la galea, veérets fets d'armes e colps pendre e donar, que açò fo una gran meravella; així, que tots aquells qui sobre coberta eren de la galea del príncep moriren.

E l'almirall venc davant lo príncep, qui es defenia mills que rei ne son fill anc faés, ne altre cavaller; que tant se defenia, que no era null hom que als seus estocs se gosàs acostar. E segurament que ell amava més morir que viure, tanta de fello-
nia havia. Sí que hi hac cavallers de l'almirall qui vengren ab llances a sobre man, qui el volgren ferir; mas l'almirall cridà:

—Barons, no sia! Que açò és lo príncep, e amam-lo més viu que mort.

E així lo príncep, veent açò e que poc valia sa defensó, retés's a l'almirall. E així foren tuit morts e preses.

E tantost con la batalla fo vençuda, l'almirall dix al príncep:

—Si viure volets, dues coses havets a fer tantost; e, si fer no ho volets, fets comte que adés se venjarà la mort de Corralí.

E lo príncep respòs e dix a l'almirall:

—Què és ço que volets que jo faça? Que, si fer-ho pusc, volenters ho faré.

—Jo —dix l'almirall— vull que em façats adés venir la filla del rei Manfrè, germana de madona la reina d'Aragon, que vós tenits presa ací, al castell de l'Ou, ab aquelles donzelles e dones qui vives sien; e que em façats retre lo castell e la vila d'Isle.

E lo príncep respòs que ho faria volenters; e tantost tramès un seu cavaller en terra, ab un lleny armat, e amenà madona la infanta, germana de madona la reina, ab quatre donzelles e dues dones vídues. E l'almirall reebé-les ab gran goig; e agenollà's e besà la mà, en plorant, a madona la infanta.⁴⁷⁷

[PRESA D'ISCLE I D'ALTRES LLOCS DEL GOLF DE NÀPOLS]

E, con açò fo fet, féu la via d'Isle ab totes les galees; e, con foren a Iscle, trobaren que s'hi faia gran dol, per ço con la major part de la gent d'Isle eren estats morts e preses en la batalla. E lo príncep manà que fos retut a l'almirall lo castell e la vila; e tantost, sens molt pregar, ho faeren, per ço que poguessen cobrar llurs

477. Per a aquesta batalla de Nàpols, vegeu DESCLOT, caps. CXX-CXXIX, amb les notes corresponents. Desclot és molt més informat i minuciós, excepte en el detall del castell on era presa Beatriu, la germana de la reina Constança, que era el Castell del Uovo, com diu Muntaner. Recordem que la data de la batalla fou el 5 de juny de 1284. No cal dir que Muntaner ha fet ara un salt enrere en la narració. [Sobre la batalla de Nàpols: A. GARCIA SANZ, *Història de la Marina catalana*, p. 235-239. M. T. F.]

amics qui eren preses en les galees. E l'almirall reebé lo castell e la vila, e lleixà-hi quatre galees ben armades e dos llenys e bé dos-cents hòmens d'altres armes; e féu eixir de les galees tots los preses qui hi eren d'Iscla e lleixà'ls anar sens tota reemçó e els féu vestir de la roba dels altres, e aquelles gents d'Iscla foren molt confortades.

E, con açò fo fet, ell manà a aquell que havia lleixat capità de les galees que negun no lleixàs entrar ne eixir de Nàpols menys de son albarà; e que aquells qui hi entrarien, que els donàs cosa sabuda per nau o lleny o per la roba; e aquells qui n'eixirien, que pagassen per bóta de vi un florí d'or, e dos florins per bóta d'oli; e així mateix totes altres mercaderies, de cascuna cosa traüt sabut. E així es complí e aitant més; que en tal manera ho destrengueren, que el capità d'Iscla tenia son faedor en Nàpols, dins, qui reebia lo traüt de totes les dites coses, e ab albarà d'aquell havien tuit a eixir; en altra manera foren preses e perderen la nau o lleny e les mercaderies. Sí que açò fo la major honor que anc rei prengué sobre altre, que el senyor rei d'Aragó hac sobre el rei Carles; e el rei Carles ho hac a soferir per les gents de Nàpols, qui foren consumats, si llurs béns no poguessen vendre e haver eixida.

E, con açò hac ordonat, l'almirall féu la via de l'illa de Pròixida e de l'illa de Capri;⁴⁷⁸ e cascuna d'aquestes illes ell pres. E així con aquells d'Iscla li hagueren fet homenatge per lo senyor rei d'Aragó, així aquells de Pròixida e de Capri li faeren homenatge; e ell reté'ls los presons que tenia de cascuns d'aquests llocs. E, con açò fo fet, l'almirall tramès un lleny armat en Catalunya, al senyor rei d'Aragon, e altre en Sicília, a fer a saber aquesta bona novella; e Déu dón-nos aital goig con en cascuns d'aquests llocs hagren. E així con lo senyor rei d'Aragon e tota Catalunya e Aragon e tot lo regne de València hagueren goig, e madona la reina e los infants e tota Sicília, així fo lo dol gran que lo rei Carles féu con ho sabé en Roma, on era el papa e tots aquells qui de la llur part eren; mas la part gibilina n'hac gran alegre e gran plaer.

[FESTES A MESSINA]

E, con los llenys armats foren partits de l'almirall, aquell Senyor qui los havia donada victòria los donà tan bon temps, que dins pocs dies foren a Messina. E, con foren dins la Torreta, lo goig e l'alegre se començà a Messina, lo major que anc s'hi faés; e los infants eixiren-hi ab tota la cavalleria, a cavall, a la Font de l'Or, e tot lo poble de Messina. E l'almirall ab les sues galees tirava ab la popa primera les altres, e les senyeres rossegant; e, con fo davant la Font de l'Or e veé que aquí

478. L'illa de Pròcida es troba entre l'illa d'Ischia i el cap Miseno; l'illa de Capri és a l'altre extrem del golf de Nàpols, davant per davant e la punta Campanella; de manera que així els catalans tenien dominada la boca del golf.

eren los infants, avallà en terra ab una barca. E los infants, qui el veeren eixir en terra, acostaren-se a l'almirall; e l'almirall venc a ells e besà'ls la mà, e cascuns d'ells se baixà e besaren-lo en la boca. E, con açò fo fet, l'almirall demanà al senyor infant En Jacme que manava que faés del príncep; e el senyor infant respòs:

—Pensats de muntar en les galees e complits vostra festa; e nós serem al palau abans que vós, per reebre la infanta, tia nostra. E haurem nostre consell ab vós e ab los altres consellers nostres, que farem del príncep e dels altres presons.

E així l'almirall muntà-se'n en les galees; ab aquell goig e ab aquell alegre entrà-se'n per lo port de Messina; e venc davant lo palau e cridà lo llaus, e tota Messina li responia.⁴⁷⁹ Així que gran glòria era d'aquells qui ben volien a la casa d'Aragon, e gran dolor als altres.

E, com lo llaus fo romàs, l'almirall mes escala en terra a la Duquena, al pont; e aquí fo eixida madona la reina e els infants. E los infants muntaren en les galees, e reeberen llur tia ab gran goig e ab gran alegre, e ab ella avallaren per l'escala. Que quatre escales havien meses en par, e deçà e dellà, per bandes clavades de fusta; en guisa que madona la infanta e los infants ambdoses, qui anaven a par d'ella, eixiren per l'escala. E, con foren al peu de l'escala, madona la reina e sa germana anaren-se abraçar; e estegren així abraçades e besant e plorant, que null hom no les podia partir, que gran pietat era qui ho veia. E no era meravella, que depuis que no s'eren vistes havien perdut lo bon rei Manfrè, llur pare, e la reina, llur mare, e el rei Carles qui oucís lo rei Corralí e el rei Enç, llurs avoncles,⁴⁸⁰ e molts d'altres honrats parents e parentes que havien menys. Així que finalment los infants e l'almirall departiren-les; e així ambdoses, man per man, muntaren-se'n al palau, on la festa fo molt gran que hom los faia. E els menjars foren aparellats molt ricament e foren tots servits. E abans que menjassen, lo senyor infant manà a l'almirall que el príncep metés en el castell de Matagrifó;⁴⁸¹ e els comtes e els barons, que els comanà a cavallers que els guardassen escun en llurs cases; e los altres presons, que els metessen en presons comunes. E, així con lo senyor infant ho manà, així fo fet e complit dins dos dies.

[CORTS A MESSINA]

Aprés, com la festa fo passada, lo senyor infant tramès per tots los rics hòmens de Sicília, e cavallers e ciutadans e hòmens de viles e de llocs, que de cascuns venguessen síndics qui haguessen tot poder; e donà'ls terme que a dos mesos pus les

479. Vet aquí una altra ocasió en què és cridat el *llaus*: amb motiu d'una victòria.

480. Ja hem dit (cap. xxxv, n. 142) que el rei Enzo no havia estat mort, sinó que era, temps havia, en dura presó, on va morir anys després.

481. El castell de Matagrifó, a Sicília, és també indicat per Desclot com a presó del príncep Carles de Salern, fill de Carles d'Anjou (cap. cxxix).

dates de les cartes fossen fetes, que fossen a Messina. E per ço los donà tan gran terme: que dins aquest terme fos anat e vengut missatge al senyor rei, en Catalunya, e que el senyor rei manàs què li plauria que faessen del príncep ne dels altres presons d'autoritat, que los altres menuts, madona la reina los féu deslliurar e fer anar en llur terra, així con havia fets dels altres.

E tantost lo dit senyor infant e l'almirall aparellaren una galea e dos cavallers, que trameseren al senyor rei d'Aragón, e que li faien a saber que el príncep havien mes a Matagrifó sota bona guàrdia, e què manava que en faessen, e dels comtes e dels barons, així mateix; e trameteren-li per escrit los noms de cascuns. E així la galea pensà d'anar; e trobà lo senyor rei a Barcelona, que ja havia haüdes les noves per lo lleny que l'almirall li tramès con la batalla fo vençuda (e per ço se n'era vengut a Barcelona, con se pensava que d'altres missatges hauria en breu de Sicília). E, con foren a Barcelona, saludaren; e sí hac en la platja venguda tanta de gent, e tuit resposeren, que paria que tot lo món ne vengués.

E tantost los missatges eixiren en terra e anaren-se'n al palau, al senyor rei, e besaren-li lo peu e la mà; pus donaren-li les cartes que li aportaven e li digueren llur missatgeria. E lo senyor rei reebé'ls ab gran alegre e féu donar gran refrescament a la galea. E aquell dia mateix los espeegà, en guisa que l'endemà se partiren d'ell e dins pocs dies foren a Messina, on trobaren madona la reina e els infants e l'almirall e donaren-los les cartes que el senyor rei los trametia. Què els féu saber, açò no us pusc dir; mas los fets qui es seguiren a avant, del príncep e dels altres barons, mostraren que en tot ço que el senyor infant féu, del príncep e dels altres, féu lo manament que hac del sényer rei. Que tanta de saviesa s'hi mostrà, que tothom poc conèixer que de la gran saviesa que era al senyor rei era eixit.⁴⁸²

114 E après d'açò, lo dia fo vengut que la cort fo ajustada, lo dia que era manada. E lo senyor infant féu cridar consell general, que tothom que vengués davant lo palau de Messina, així aquells de la ciutat generalment, con tot altre hom e rics hòmens e cavallers e síndics de totes les terres de Sicília e tots los savis. E, con foren tots ajustats, lo senyor infant, qui era dels pus savis prínceps del món, e mills parlant (e és encara e serà mentre viu sia),⁴⁸³ llevà's e dix:

—Barons, nós vos havem fets ací ajustar per ço con sabets que nós tenim ací en Matagrifó lo príncep, fill major del rei Carles, en nostra presó. Ara tuit sabets que el rei Carles, son pare, pres lo desheret del bon rei Manfrè, avi nostre e senyor natural vostre, e puis con morí en la batalla ell e el rei Enç, son frare. Après sabets

482. Novament, es tracta d'algun crit o cant, des de les galeres que arriben, respost per la gentada aplegada per rebre'ls: aquí és una salutació.

483. Aquest elogi de Jaume II com a orador lliga amb les mostres d'oratòria que tenim d'ell, especialment amb el discurs de Portfangós, llavors de la partença de l'expedició de l'infant Alfons a l'illa de Sardenya (vegeu Crònica de Pere el Cerimoniós, cap. I, § 12).

con lo rei Corral,⁴⁸⁴ nostre avoncle, venc d'Alemanya per venjar aquella mort e aquell desheret; e, així con a Déu venc en plaer, fo ell e sa gent desbaratats per lo dit rei Carles. E sabets que el dit rei Corral venc en ses mans viu, e sabets que féu la major crueltat que anc rei ne fill de rei faés, de tan gentil hom con lo rei Corral era (qui era per cert de la pus alta sang del món), que a Nàpols li féu tolre la testa. E per la gran crueltat que ell féu, podets veer tuit quines penitències li va Déus donant, ne quines venjances ne pren. E perquè vosaltres sots aquells qui en açò havets pres més de damnatge e de deshonor que persones qui en el món sien, així de la mort de vostre senyor natural e de sos frares, con cascuns que hi perdés parents e amics, e així, pus a Déu plau que per vosaltres d'açò sia feta venjança, e us ha aportat en poder la pus cara cosa que Carles havia en el món, pensats-lo de jutjar e dats-li aquella sentència que us parrà que sia vista.

E sobre açò anà seure.

E llevà's misser Alaimo, qui fo ordonat que hi resposés per tuit comunament, en ço que el senyor infant proposaria, e dix:

—Senyor, ben havem entès ço que vós nos havets dit e sabem que tot és així veritat con vós ho havets posat; e graïm a Déu, e a nostre senyor lo rei, con a ell ha plagut que tan savi senyor con vós sots nos ha tramès per regidor, e con a vós plau que per nós sia feta venjança de la mort e del damnatge que el rei Carles nos ha donat e fet. Per què, senyor, Déus havent davant mos ulls, sentència dic jo, per mi: que el príncep prenga aquella mort que son pare donà al rei Corral. E així, així con jo açò dic, lleu-se cascun dels barons e dels cavallers e síndics de les terres; que, si los par bon, que així sentencialment se confirm e que s'escriba tantost; e que ço que cascuns dels síndics diran diguen per si e per tota la comunitat qui hi és. E, si hi ha negun qui alre hi vulla dir, lleu-se; que jo açò dic e confirm per mi e per tots los meus.

E, con açò hac dit, assec-se.

E, abans que negun se llevàs, tot lo poble de Messina se llevà e cridaren tuit:

—Bé ha dit! Ben ha dit! E deïm tots que perda la testa, e conformam tot ço que misser Alaimo ha dit.

E sobre açò llevà's l'almirall, qui sabia què jaïa en la nansa,⁴⁸⁵ e dix:

484. Aquest Corral, Conrad, és Conradí, fill de Conrad IV, nebot de Manfred. L'ed. de València diu *Corali*.

485. Aquesta expressió que apareix per única vegada a la crònica i que tampoc no recordem d'haver trobat a les altres cròniques, té tot l'aire d'una expressió popular i el seu sentit sembla ésser una cosa així com "ja sabia el que hi havia al fons del sac". Aquí la paraula *nansa* no té el significat de sortint en forma d'arc o anella per agafar una cosa, sinó d'ormeig de pesca fet de malla de jonc o de vímet. L'ed. Casacuberta ho interpreta per: "què portava hom de cap". A. de Bofarull: "sabía el desenlace que aquello había de tener". Cal advertir que Bofarull tradueix l'ed. de València, que diu: "que sabia que jahia en lavança" Aquest *lavança* és evidentment una mala lectura.

—Barons, així con misser Alaimo ha dit, lleu-se cascun per si, rics hòmens, cavallers e síndics; e el dit e la sentència de cascun, e puis en general, escrivà's.

E tantost apellà dos notaris de la cort de Messina, los pus autèntics⁴⁸⁶ qui hi eren, e dos jutges; e que els jutges dictassen, e els escrivans escrivissen los dits de cascuns a memòria perdurable. E així es féu e es complí.

E, con tot açò fo fet, l'almirall manà que es llegís en presència de tuit. E, con fou llegit, e tuit li hagueren aquella sentència donada, per ells e per aquells de qui ells havien lloc, l'almirall demanà a tots comunament si conformaven aquella sentència. E tuit resposeren:

—Així ho volem e així ho conformam, per nós e per tota la comunitat de l'illa de Sicília.

E sobre açò llevaren-se e anaren menjar e pensaren-se que l'endemà se'n faés justícia. Mas lo senyor infant, pus la sentència fo donada e conformada, volc usar de misericòrdia; e no volc guardar mal per mal, ans li membrà la paraula de l'Evangeli que diu: "Déus no vol la mort del pecador, mas que es converta".⁴⁸⁷ Per què ell no volc la mort del príncep; mas que ell farà pau e concòrdia, e per ell naxerà. E, con sabia que ell no meria mal en res que son pare, lo rei Carles, hagués fet, ans havia oït dir, e així fo veritat, que molt fo despagat de la mort del rei Corral, e així mateix que era cert que era parent proïsme del senyor rei, son pare, e sí era d'ell mateix,⁴⁸⁸ e l'endemà ell apellà l'almirall e dix-li:

115 —Almirall, aparellats la major nau de catalans que hic sia, e quatre galees e dos llenys armats, e trametrem-ne lo príncep a Barcelona, al senyor rei, nostre pare.

E l'almirall dix:

—Senyor, ben deïts, e tantost serà fet.

E així, tantost con la nau fo armada e les galees e los llenys, meteren-hi lo príncep sota bona guàrdia e ben ordonada e partiren de Messina. E hagueren bon temps, sí que a pocs dies foren en Barcelona, on trobaren lo senyor rei. E tantost lo senyor rei manà que el metessen al Castell Nou de Barcelona e ordonà-hi bona guàrdia.⁴⁸⁹

486. *autèntics*: Ed.València: *antics*. [J. B.]

487. No es tracta de cap passatge evangèlic, sinó d'Ezequiel, 33, 11.

488. Recordem que Carles de Salern —Carles II d'Anjou— era fill de Beatriu de Provença, la qual era del Casal de Barcelona, cosina en segon grau de Pere el Gran. Remarquem l'actitud favorable de Muntaner respecte al príncep, no gens estranya, perquè Carles II va fer la pau amb Jaume II i era el pare de la reina Blanca d'Anjou, muller d'aquell rei català.

489. Encara aquí la informació de Muntaner és deficient; no en la part relativa a la tramesa del príncep a Barcelona, sinó en la datació de l'esdeveniment. Pere el Gran era ja moribund, a Vilafranca, a primers de novembre de 1285 quan el príncep va arribar a Barcelona. Vegeu DESCLOT, cap. final. El Castell Nou de Barcelona havia estat, com el Castell Vell, un castell vescomtal. Després passà a ésser presó. Es trobava situat al costat del Call jueu (del carrer del Call) i fou destruït, llavors de l'obertura del carrer de Ferran en el tros més pròxim a la plaça de Sant Jaume, a partir del carrer d'Avinyó. [Sobre

E així, lleixar-vos he estar lo príncep, qui és en bon lloc e en segur, e tornaré a parlar del senyor infant e de l'almirall.

[CONQUESTA DE CALÀBRIA]

116 Com lo príncep fo recollit, lo senyor infant manà a l'almirall que faés armar quaranta galees; que ell volia passar en Calàbria e que volia menar la guerra en guisa que el senyor rei, son pare, no hi faés fretura. E l'almirall hac gran goig, con veé lo senyor infant de tan bon enteniment e així ardit e esforçat; e segurament que ell no li'n destolgué res, ans li ho enegà. E dix:

—Senyor, ben deïts. Fets aparellar vostra cavalleria e vostra peonada; que les galees tingats per aparellades.

E, així, lo senyor infant cridà les hosts de tots los catalans e aragoneses qui eren en Sicília, salvant d'aquells qui regien los oficis e tenien los castells. A pocs de dies tothom fo aparellat a Messina; e passà lo senyor infant en Calàbria, entrò ab mil cavalls armats e cent alforrats a la genetia,⁴⁹⁰ e gran quantitat d'almogaveria e de sirvents de mainada. E l'almirall fo aparellat ab les quaranta galees, en les quals n'havia vint oberetes per popa, en què anaven quatre-cents hòmens a cavall e molts almogàvers.⁴⁹¹

E així, ab la gràcia de Déu, lo senyor infant per terra e l'almirall per mar anaven prenent ciutats, viles, castells e llocs. Què us diré? Que, si tot vos ho volia per orde contar, con jo altres vegades vos he dit davant, no em bastaria paper. Que tantes de cavalleries e de fets d'armes s'hi faïen en los llocs que prenien, que en neguna història del món no oïres de majors meravelles que les gents qui eren ab lo senyor infant e l'almirall faïen; que cent, entre rics hòmens e cavallers, de catalans e d'aragoneses, havia en aquella cort, que de cascun d'ells, de llurs proeses e cavalleries, pogra hom fer major romanç que no és aquell de Jaufré;⁴⁹² e puis, oltra los cent, vos en poria hom dir mil de peonada semblantment. De l'almirall no us cal parlar, que meravelles foren tots sos fets; que ell se tengra per mort que en tot lloc on fet d'armes hagués, ell no llevàs cavalleria a tothom.

el temps de l'empresonament a Barcelona: L. D'ARIENZO, *Documenti sulla prigionia di Carlo II d'Angiò, principe di Salerno*, XI Congresso di Storia della Corona d'Aragona. *La società mediterranea all'epoca del Vespro* (Palermo, 1982), Palerm, Accademia di Scienze, Lettere e Arti, 1983, Comunicacions, II, p. 489-555, especialment p. 495-497 i els primers documents. M. T. F.]

490. Ja hem dit que els cavalls alforrats eren els cavalls —i els cavallers— armats lleugerament. Ara aquí trobem la fórmula a la genetia, és a dir, a la manera dels genets sarraïns.

491. Aquestes galeres obertes per popa eren o devien ésser galeres construïdes per al trasllat de cavalls, de manera que la seva eixida fos facilitada per una porta o portell que devia obrir-se en la popa. Ja les hem trobades una altra vegada.

492. Aquí el mot *romanç* està usat en el mateix sentit que el mot *roman* francès en temps medievals, és a dir, en sentit d'obra narrativa de caràcter cavalleresc. El romanç de Jaufré és el de Jaufré i Brunissenda, poema provençal dedicat al rei Alfons el Cast o a Jaume I.

Què us diré? Tanta fo la bondat e la valor e la bona cavalleria del senyor infant, que depuis que ell fo partit de Sicília entrò que fo tornat en Catalunya, se veé que hac conquesta tota Calàbria; que no en fallí mas tan solament lo castell d'Estil, qui està en una gran muntanya pres de la mar. E oltra Calàbria, hac de Príncipat entrò a Castellabat, qui és prop de Salern, a trenta milles,⁴⁹³ e Iscle, con ja havets entès, a Pròixida e Capri; e encara, de la part de llevant, la ciutat de Taranto e tot lo Príncipat entrò al cap de les Leuques, e la ciutat d'Otrento e la Lix, qui és a vint-e-quatre milles prop de Brandis.⁴⁹⁴

E qui us contava los fets qui en Otrento se faeren per lo dit Berenguer d'Entença, cunyat de l'almirall,⁴⁹⁵ e d'altres qui el tengren, seria meravella d'oir. Que tota Polla corrien e en tota l'illa del Curfó, e en el dispotat de l'Arta e la Valona e tota Esclovònia.⁴⁹⁶ E així con se traütaven a Nàpols les naus que entraven o eixien a Nàpols, a les galees d'Iscla qui hi eren per lo senyor rei d'Aragon, així es traütaven al senyor rei tota nau o lleny qui entràs al golfs de Venècia, a la ciutat d'Otrento, a aquells qui per lo senyor rei d'Aragon e per lo senyor infant hi eren, salvant aquells qui eixien o entraven en la ciutat de Venècia, per ço con la dita ciutat e comun havien pau ab lo senyor rei d'Aragon.⁴⁹⁷

E negun no es meravell con així en summa vos parle d'aquestes tan grans conquestes; que per ço ho faç cor ja se'n són fets llibres qui particularment parlen de cascun d'aquests afers e llocs con se prenien;⁴⁹⁸ e així mateix, que seria llonga raon.

E, com lo senyor infant hac tota Calàbria conquesta, e tots los altres llocs, donà dels dits llocs a rics hòmens e a cavallers seus e a honrats ciutadans e adalills e almogàvers e a caps de sirvents de mainada. E lleixà totes les fronteres establides, e puis ell se'n tornà en Sicília, on madona la reina e la infanta, sa tia, e totes les gents de Sicília n'hagueren gran goig e gran alegre, per ço con d'aquí avant no sentiren

493. Castellabat, del qual ja hem parlat (capítol cxiii, n. 473), es troba a una seixantena de quilòmetres de Salern.

494. És a dir, si hem de creure Muntaner, tot l'extrem peninsular de la Pulla, tot el taló de la bota italiana. La Lix és la ciutat de Lecce, entre Brindisi i el cap de Santa Maria de Leuca, a 38 Km. de Brindisi. El compte de Muntaner, comptant la milla a 1.609 metres, és matemàticament exacte.

495. El ms. de Madrid diu *dit*, l'ed. de València diu *noble*. El cert és que Muntaner no n'ha parlat encara. Era casat amb una germana de Roger de Llúria.

496. Doncs, als Balcans. El despotat de l'Arta era l'Epir; l'Esclovònia, la costa adriàtica. [Sobre la família Entença: F. CARRERAS Y CANDI, *Entences i templers a les muntanyes de Prades*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", II (1903-1904), p. 217-257. Blanca GARÍ, *El linaje de Entença en el Mediterráneo del siglo XIII*, XI Congreso di Storia della Corona d'Aragona. *La società mediterranea all'epoca del Vespro* (Palermo, 1982), Palerm, Accademia di Scienze, Lettere e Arti, 1983, Comunicacions, III, p. 151-164. M. T. F.]

497. Recordem que el comú de Venècia va rebutjar les comminacions papals perquè es posés al costat de Carles d'Anjou en la lluita contra Pere el Gran.

498. D'aquests llibres sols han arribat fins a nosaltres, si de cas, les cròniques italianes: les de Neocastro, de Speciale, de l'Anònim sicilià, etc.

res de la guerra en Sicília; que els frontalers qui eren en Calàbria e en Principat e en Polla menaven la guerra e la guanyaven e la venien despendre a Messina.⁴⁹⁹

[EXPEDICIONS A BARBARIA I A LES ILLES GREGUES]

117 E, con lo senyor infant fo en Sicília, l'almirall, ab llicència del senyor infant, anà-se'n en Barbaria, a una illa qui ha nom Gerba, qui era del rei de Tunis.⁵⁰⁰ E barrejà l'illa e tragué'n més de deu milia, entre sarraïns e sarraïnes, que aportà en Sicília; e en tramès a Mallorca e en Catalunya. E guanyà tant, que la messiò que les galees havien feta e ço que costaren d'armar se quità.

E après féu altre viatge, que anà en Romania e correc l'illa del Metelí e Estalimenes e les Formentes e Tin e Andria e les Mítoles. E puis correc l'illa de Xiu, on se fa lo màstec e seda; e carregà totes les galees del màstec e de la seda. E pres la ciutat de Malvasia; e tornà ab tal guany en Sicília, que aitals cinc armades se pagaren.⁵⁰¹

E així mateix correc l'illa del Curfó; e cremà e afogà tot l'arreal del castell. E correc tota la Xifallònia e el Ducat. E les gents qui ab ell eren estats, foren tots rics; en tal manera que, si jugaven, no volien acúller null hom en el tauler, si no tenia moneda d'or; e, que aportàs moneda d'argent, mil marcs, no l'hi acolliren.⁵⁰²

[INCURSIÓ A GERBA]

E après no anà a llong de temps que correc altra vegada l'illa de Gerba e en trasc més gents que d'abans no havia treta. Sí que els moros de Gerba se n'anaren al rei de Tunis e li dixeren:

499. Els *frontalers* eren els homes d'armes que el rei posava a la frontera per vigilar-la de cara als enemics. En designava els caps i les tropes.

500. Gerba (Djerba), illa de Tunis, a l'entrada del golf de Gabès. Té avui uns 40.000 habitants, i això permet d'acceptar, tot i la seva indubtable exageració, la possibilitat que aleshores s'hi fessin 10.000 captius. L'illa degué restar, però, molt despoblada, la qual cosa degué facilitar més endavant la seva submissió per Muntaner mateix (vegeu cap. CCLI-CCLV). [M. T. FERRER I MALLOL, *La guerra en cors amb els països musulmans occidentals en els primers anys del regnat de Jaume II (1291-1309)*, "Anuario de Estudios Medievales", 38/2 (2008), p. 831-865 (<http://hdl.handle.net/10261/14943>), concretament p. 835. M. T. F.]

501. L'illa de Metelí, anomenada també Lesbos; Estalimenes, Estalimene o Lemnos; les Formentes (*Formanes* en l'ed. de València), Kytnos?, pregunta l'ed. Casacuberta; Paros? es pregunta A. de Bofarull. Tin deu ésser Tinos; Andria, Andros; Mítoles, Miconos; l'illa de Xiu, Quios; Malvasia, Monembasia; Xifallònia, Cefalònia. Quant al Ducat, Buchon, el traductor francès de Muntaner, no creu que es tracti del ducat de Naxos o Dodecanès, que és anomenat sovint, simplement, el *ducat*, sinó més aviat del despotat de l'Arta. [Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, *Les expedicions a l'Orient i la Crònica de Muntaner*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", XLIX (2003-2004), p. 13-76, concretament p. 22-24, assenyalava que Ramon Muntaner fa dues incursions a Romània d'una de sola, la de 1292. M. T. F.]

502. Per aquest i altres passatges de Muntaner, es veu que el joc era una de les plagues més grans d'aquelles gents, i que moltes de les fortunes fetes amb el botí es fonien amb el joc.

—Senyor, tu veus que no ens pots defendre del poder del rei d'Aragon; ans per fe de vós que ens defenats som estats correguts dues vegades per l'almirall del rei d'Aragon, on havíem perduts pares e frares e mullers e fills e filles. Per què, senyor, plàcia't que ens deges absolre, que ens puscam sotsmetre a la llur senyoria; e així viurem en pau, e faràs mercè e benestar. En altra manera fe compte, senyor, que l'illa romandrà deshabitada.

E així lo rei de Tunis hac son acord e absolvé-los. E ells trameteren llurs misatges al senyor rei d'Aragon e reteren-se a ell e per ell a l'almirall. Sí que l'almirall hi féu fer un bell castell e fort, qui s'és tengut e es té e es tendrà a major honor de crestians que castell qui en el món sia.

Que Gerba és una illa qui és enmig de Barbaria; que, si ben ho comptats, aiant ha de Gerba a Cepta con de Gerba en Alexandria.⁵⁰³ E no us cuidets que de tot sia illa, que tant és prop de la terra ferma, que cent milia hòmens a cavall e atretants a peu hi passarien, que no els tocara aigua entrò a les cingles, si aquell pas no els era vedat e defensat per crestians. Per què és mester que tothom que sia capità de Gerba haja quatre ulls e deu orelles, e que haja lo cervell segur e ferm per moltes de raons; e majorment con lo pus prop secors que ha, de crestians, és Messina, on ha ben de Gerba a Messina cinc-centes milles; e així mateix, que Gerba ha veïns Selim, Bemargan, Jacob Ben-Acia e Bon-Bàrquet e els Debebs e d'altres barons d'alarbs, que cascun ha gran poder de cavalleria. E, si el capità qui en Gerba és tenia la son als ulls, ben trobaria qui el despertaria a mal son.⁵⁰⁴

E així con l'almirall hac fets aquests fets, sí pensà d'adobar totes quantes galees havia, per ço con havia entès que el rei de França faïa fer moltes galees. E així, lleixar-vos he a parlar de l'almirall e tornaré a parlar del rei de França e del rei Carles.

[MORT DE CARLES D'ANJOU]

118 Com lo rei Carles hac oïdes les novelles, així de la presó del príncep, con de la batalla dels comtes, con del fet d'Agosta, con de tots los altres damnatges que hac presos e prenia tots dies, pensà de recórrer al papa e puis al rei de França, e pensà d'ordir e d'endreçar tot ço que poc contra el rei d'Aragó. E, con ho hac tot mogut e ordonat que el rei de França vengués sobre el rei d'Aragon, pensà-se'n de venir a Nàpols, que havia gran paor que no es rebellàs; a ab ell venc lo comte

503. Encara que la distància de Gerba a Ceuta és sensiblement més curta que la de Ceuta a Alexandria, l'afirmació de Muntaner és explicable. [Ch. E. Dufourcq afirma que, contràriament al que diu Muntaner, el sultà de Tunis no digué als de Gerba que es podien retre. El tractat de Panissars amb el rei de Tunis de 1285 ignora l'illa perquè era de Roger de Llúria. A més, més aviat havia estat presa a Murjim, que era el rival del sultà Abu-Hafs, que no dominava la part sud de Tunis: Ch. E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane et le Maghrib*, p. 271-272. M. T. F.]

504. Aquestes afirmacions de Muntaner prenen molt més valor si considerem que ell fou capità de Gerba.

d'Artès⁵⁰⁵ e d'altres comtes e barons, qui foren bé dos mília cavallers. E anaren tant per llurs jornades, que vengren a Nàpols; e vengren-hi en tal punt, que certament no en tornaren en França, de tots dos mília, dos-cents, que tots moriren en la guerra, en Calàbria e a Taranto. Que sol un dia ne moriren a Otrento més de tres-cents cavallers; e així mateix ne moriren a Taranto molts, e al pla de Sent Martí ne moriren en un dia, per mans d'almogàvers, més de cinc-cents cavallers. Què us diré? Que enlloc no es podien trobar ab los catalans e aragonesos, que no fossen morts o desbaratats. E açò s'esdevenia per obra de Déu, qui abaixava lo llur orgull e exalçava la humilitat que el senyor rei d'Aragon havia e sos fills e sa gent.

E podets-ho entendre als presons que per honor de Déu lleixaven anar soltament; que anc no es poc dir que el rei Carles ne soltàs negun qui en son poder, ne dels seus, vengués; ans con ne prenien negun, los tollien los punys e els eixorraven. E açò hac molt de temps soferit l'almirall e els altres del senyor rei d'Aragon; sí que a la fin veeren la gran desmesura que en faïen. L'almirall pensà de tolre punys e eixorbar; e, con ells veren açò, castigaren-se'n, e l'almirall féu atretal; sí que ab mal foren castigats, e no per honor de Déu ne per misericòrdia neguna. E així esdevé de moltes gents, que més acaba hom ab ells ab mal que ab bé; per què a cascú valria més que es castigàs de son mal vici, si l'ha, per honor e per temor de Déu, que con Déus dóna la sua ira sobre ells.

Què us diré? Que tots dies venien al rei Carles aitals novelles; sí que es diu que anc no fo senyor en el món que, après tan gran prosperitat que ell havia haüda, se veés tant de desplaer a la sua fin. Per què cascuns se deuen esforçar que es guarden de la ira de Déu, que contra la ira de Déu res no pot haver durada. Què us diré? Que en aital planea con fo caigut, plac a nostre Senyor Déus que fenís sos dies; e passà d'aquesta vida.⁵⁰⁶ E pot hom bé dir d'ell que el jorn que morí, morí lo mellor cavaller del món, après lo senyor rei d'Aragon e el senyor rei de Mallorca; e solament vos en lleu ambdoses. E, així, la terra sua romàs en gran treball, per raon de la sua mort e per ço con lo príncep, qui devia heretar la terra sua, era pres a Barcelona. Emperò lo príncep havia molts infants; entre els altres havia tres infants grans, ço és a saber: monsényer En Lluís, qui puis fo bisbe de Tolosa e frare menor e morí bisbe, e vui és sant e canonitzat per lo sant pare apostoli e en fou fer d'ell, per totes les terres de crestians, festa. E après hi havia altre fill, per nom monsényer En Robert, qui s'apellava e s'apella encara príncep de Taranto.⁵⁰⁷ E aquests

505. Comte d'Artès, comte d'Artois, Robert II, nét de Lluís VIII de França, fill de Robert I d'Artois. Vegeu abans c. LXXXVIII.

506. Carles d'Anjou va morir a Foggia, al Nord de la Pulla, el dia 7 de gener de 1285.

507. Els fills foren sant Lluís de Marsella, Robert I d'Anjou, que fou rei de Nàpols a la mort del seu pare Carles II d'Anjou i que va casar-se amb la infanta Violant, filla de Pere el Gran, i Felip, príncep de Tàranto. [Cf. semblances breus de sant Lluís de Marsella i de Robert d'Anjou a Ch. E. DUFOURCO, *Les angevins dans le monde méditerranéen*, p. 179-180. M. T. F.]

dos fills, ab lo comte d'Artès e ab d'altres barons honrats de llur sang, regiren la terra entrò que llur pare, lo príncep, fo fora de la presó; qui n'isqué ab pau, segons que avant oïrets.

E així lleixar-vos he a parlar del rei Carles e de sos néts, qui regien la terra, e tornar-vos he a parlar del rei de França.

[EL REI DE FRANÇA EMPRÈN L'EXPEDICIÓ CONTRA CATALUNYA]

119 Com lo rei de França hac ordonades de fer les galees e d'aparellar viandes per tot Tolzà e Carcassès e Bederrès e Narbonès⁵⁰⁸ e encara al port de Marsella e en Aigüesmortes e a Narbona, ell tramès el cardenal e legat que era e el senescal de Tolosa a Montpesller, per endreçar ab lo rei de Mallorca que poguessen en pau haver passatge per la sua terra. E lo rei de Mallorca fo a Montpesller; e el cardenal preïcà'l e li féu moltes profirences de part del pare sant e així mateix del rei de França. E llur preïcar valgra'ls fort poc, si no fos l'acord que el senyor rei d'Aragon e el senyor rei de Mallorca hagren haüt, segons que fo opinió de les gents;⁵⁰⁹ que hagren acord, per dues raons senyalades, que el senyor rei de Mallorca los lleixàs passar, ço és a saber: la primera raon con no els podia contrastar l'entrada de Rosselló per neguna manera, e, si per força hi entrassen era perdut per tots temps Montpesller e Rosselló e Confleent e Cerdanya; l'altra raon, que, si aquèn no entrassen e entrassen per Navarra e per Gascunya, havien mellor entrada que per Rosselló; que ben con fossen en Rosselló, era forts cosa d'entrar en Catalunya. E així, per aquestes raons, lo senyor rei de Mallorca obeí los precés del papa e del rei de França. E així lo cardenal e el senescal tornaren-se'n al rei de França ab gran guany, que ja tengren lo fet per guanyat; e així mateix, con ho hagren dit al rei de França, hac-ne gran plaer, e Carles, rei del xapeu. E trameteren-ho a dir al papa, qui n'hac gran plaer.

E tantost lo rei de França sí féu fer paga de sis meses a rics hòmens, cavallers e sirvents e mariners e altres persones, que dels diners havia assats, del tresor de sant Pere qui s'era ajustat per lo passatge d'Ultramar e convertí's contra lo senyor rei En Pere d'Aragon; per què porets entendre lo fruit que farà. Con la paga hac feta fer lo rei de França, e la primavera fo venguda, l'oriflama eixí de París;⁵¹⁰ e tota

508. Tolzà, és a dir, la regió de Tolosa. Bederrès, la regió de Besiers.

509. Sobre aquest pretès acord —inexistent—, vegeu més amunt, cap. cxii. [Només és cert que el rei Pere havia demanat ajuda al seu germà: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII: Bernat Desclot i les dues redaccions de la seva crònica*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2006, p. 743-745. El pacte del rei Jaume II de Mallorca amb França fou publicat per A. LECOY DE LA MARCHE, *Les relations politiques de la France avec le Royaume de Majorque (Iles Baléares, Roussillon, Montpellier)*, París, 1892, I, p. 188-193 i doc. XXX. M. T. F.]

510. L'oriflama era la senyera o bandera dels reis de França, originàriament la de l'abadia de Sant Dionís. Era vermella, sembrada de flames d'or, d'on el nom llatí *aurea flamma*.

hora a esmà hom, con foren a Tolosa, que venien ab lo rei de França devuit mília hòmens a cavall, e de gent de peu sens tot nombre.⁵¹¹ E venien per mar cent quaranta galees grosses e més de cent cinquanta naus ab viandes e llenys e tarides e barques sens tot nombre.

Què us diré? Que el poder era tan gran que el rei de França amenava, que el poder de Déu hi era desconegut. Que tuit deïen:

—Aitant poder mena lo rei de França, sí que tantost haurà tota la terra d'En Pere d'Aragon.

Sí que jamés no era anomenat en llur fet, sinó tan solament lo poder del rei de França. E, si parlàssets ab negun hom d'aquells del rei d'Aragon e los diguéssets: —Què farà lo rei d'Aragó e sa terra?—, aquells deïen: —Déus és totpoderós, qui li ajudarà a son dret—. E així tots aquells del rei d'Aragon soplegaven al poder de Déu, e los altres en res no el coneixien. Per què oirets nostre Senyor ver Déus con hi obrà del seu poder, qui és sobre tots altres poders haver pietat dels pacients e donar-se greuge dels orgullosos e dels desconeixents.⁵¹²

Ara us lleixaré a parlar del rei de França e del seu poder, qui és a Tolosa e per tota l'encontrada, e tornaré a parlar del senyor rei d'Aragon.

[EL REI PERE, SOL EN LA LLUITA]

120 Com lo senyor rei d'Aragó sabé que el rei de França era eixit de París e havia treta l'oriflama e venia ab tan gran poder per mar e per terra, tantost tramès sos missatges en Castella, a son nebot, que li faïa a saber ab qual poder lo rei de França li venia dessus, e que el requeria, per la covinença que era entre ells abdós, que li trametés ajuda de cavalleria; e, si ho faïa, que sabés per cert que ell daria batalla al rei de França. E, con lo rei de Castella hac haüda aquesta missatgeria, respòs als missatges que se'n tornassen, que ell s'aparellaria en tal guisa de fer ajuda al rei, son avoncle, que ell se'n tendria per pagat. Mas la resposta fo bona e els fets foren no-res; que anc d'un cavaller ne d'un peó no n'hac ajuda, ans de tot en tot se trobà lo senyor rei d'Aragó enganat en ell, con fou ab son cunyat lo rei de França.⁵¹³

511. Sobre aquestes xifres confronteu DESCLOT, cap. CXXXI, n. 944.

512. Aquí Muntaner posa, diríem, un exemple pràctic del que és un dels seus postulats, formulat ja des del començ de la seva crònica i confirmat constantment en la narració: els reis catalans i els seus súbdits sempre atribueixen les seves victòries al poder de Déu, mai al propi poder.

513. Cf. més amunt cap. CII, en què Sanç IV ofereix ajut al seu oncle, i cap. XXXVII-XL, on ha parlat de l'aliança de Pere el Gran amb Felip III de França. [El fill i successor del rei Pere, Alfons, declarà més tard que Sanç de Castella havia trencat el pacte de Campillo de 1281 perquè no solament no havia ajudat el seu pare quan aquest l'hi havia demanat, sinó que pactà amb França un tractat contra el rei Pere: Ludwig KLÜPFEL, *Die äussere Politik Alfonsos III. von Aragonien*, Berlin-Leipzig, 1911-1912, p. 166. Sobre el tractat: C. de AYALA, *Paces castellano-aragonesas de Campillo-Ágreda (1281)*, "En la España Medieval", v/I (1986), p. 151-168. M. T. F.]

E, així, con venc als ops, de tots sos amics terrenals se trobà desemparat. Per què ell, així con a savi e esforçat senyor, e el mellor cavaller del món e el pus savi,⁵¹⁴ llevà los ulls envers lo cel e dix:

—Senyor ver Déus, a vós coman ma ànima e mon cors, e totes les mies gents e les mies terres; e plàcia-us que, pus que tots aquells me són fallits qui em devien ajudar, que vós, Senyor, m'ajudets e siats valedor a mi e a les mies gents.

E beneí's; e, tot esforçat e escalfat en l'amor de nostre Senyor ver Déus Jesucrist, manà ensellar, e tothom qui aparellat ne fos manà anar ab armes; així que aquell dia ell portà armes en la ciutat de Barcelona e féu gran festa e gran alegre a honor de Déu. E confortà així lo cor de les sues gents, que ja es volgren tenir ab llurs armes contra llurs enemics; que el jorn los paria un any que fossen venguts

E, con aquesta festa fo passada, lo senyor rei tramès missatges per tot Aragon, als aragoneses, que guardassen que per Navarra ne per Gascunya no poguessen venir damnatges en sos regnes. E tramès per tota Catalunya ses cartes de manament a rics hòmens, cavallers e ciutadans e hòmens de viles, que venguessen ab llurs armes, tots, al coll de Panissars, con lla entenia ell a contrastar lo rei de França que no entràs en sa terra.⁵¹⁵

[LES FORCES CATALANES, AL COLL DE PANISSARS]

E, con cascú hac haüt lo manament, molt volenterosament pensaren de complir aquell. Sí que el dia que los fo donat, foren tuit al coll de Panissars, e lla ells s'atendaren; e el senyor rei e l'infant N'Anfós, ab gran res de cavalleria de Catalunya, foren aquí. E, con foren tots aplegats, lo senyor rei ordonà que el comte d'Empúries, ab les sues gents, guardàs lo coll de Banyuls e el coll de la Maçana; sí que el comte d'Empúries mes la host de Castelló al coll de Banyuls, e dels altres llocs mes al coll de la Maçana; e lo comte, ab sos cavallers, anava visitant los uns e els altres, per ço con eren prop, que no havia mas mitja lleuga dels uns als altres. E cascun d'aquests era tan fort pas, que no calia que calgués negun tembre que aquèn passassen. D'altra part, mes a guardar lo Pertús lo vescomte de Rocabertí. E lo senyor rei, ab totes les altres gents, estec al coll de Panissars. E en cascuns llocs eren ordonats mercaders e altres gents qui els aportaven a vendre tot ço que ops havien. E, així, los passos estaven bé ordonats e establits.

E lleixar-vos he a parlar del senyor rei d'Aragon e de les sues gents, e tornar-vos he a parlar del rei de França e del rei de Mallorca.

514. Encara una altra vegada que Muntaner proclama el rei Pere "el millor cavaller del món".

515. Sobre aquestes convocatòries, vegeu DESCLOT, c. CXXXIX, i les notes corresponents. [Remetem a la nota 1033 de la crònica de Bernat Desclot per a la bibliografia sobre la croada francesa contra Catalunya. M. T. F.]

[ELS Francesos intenten passar el coll de Panissars]

121 Con lo rei de França hac aplegada tota la sua gent e sabé que tots eren aparellats d'açò que ops los era, e així mateix lo seu estol que era aparellat e recollit, pensà-se'n de venir en Rosselló. E, con entrà per Rosselló, lo rei de Mallorca li eixí a carrera; e lo rei de França li féu gran festa, e el rei de Mallorca a ell e sos nebots, fills del rei de França, qui venien ab llur pare, ço és a saber, monsenyer En Felip, fill major del rei de França, qui havia gran dolor e gran despagement d'açò que son pare faia, e l'altre, monsenyer Carles, rei del xapeu,⁵¹⁶ qui n'havia gran goig per ço con ell entenia ésser rei d'Aragó.

E així ensems vengren-se'n a Perpinyà. E tota la host del rei de França estec atendida de Perpinyà as Veló; sí que tots dies aquells de la host del senyor rei d'Aragon los corrien entrò a les tendes, e els mataven e els prenien molta de gent e els faïen gran damnatge.

Què us diré? Així estec lo rei de França que no es sabia què es faés. E un dia ell s'acordà que s'acostàs al coll de Panissars e que assajàs de passar; e, con fo a's Veló, ell guardà lo lloc per on havia a passar, e veé tota la muntanya plena de cavallers de la host del rei d'Aragon, maleí aquell qui li consellà que per aquèn degués entrar. Així que un dia ell assajà de passar, e anc tan foll assaig gents no feren; que a colp foren contra ells més de cinquanta mília entre almogàvers e sirvents de mainada, qui feriren en la davantera llur, en tal manera que per la muntanya avall los veérets girar, e caer cavalls e cavallers; e preseren tant de damnatge aquell dia, que més de mília hòmens a cavall hi perderen, e gents de peu sens tot nombre.

E, con lo rei de França, qui era en lo pla, veé la sua gent així venir desbaratada e en tal manera malmenada, e ajudar no els podia, dix:

—Ah, Déus! Què serà açò? Jo som traït!

E llavors monsenyer En Felip girà's a son frare Carles e dix-li:

—*Beu frare, et regardés la gent del vostre realme con honrablamentaunt vos recullen.*

E Carles res no respòs, tant era dolent. Mas lo rei de França, llur pare, qui ho entès tot, ab gran fellonia respòs:

—*Or taixés-vos, sire Felip! Que il faunt tal xosa dont il se repretant.*

—Ah, sire, sire! —dix monsenyer En Felip—, *je planc pus la vostra honta e deshonor e el vostre dan, que no fan lo papa ne els cardenals, qui aquest bé vos han percaçat, e nostre frare han fet rei del vent; e ells estan en llur deport e solaç e donen poc al perill ne al damnatge que a vós està aparellat.*

516. Recordeu les escenes descrites per DESCLOT, cap. CXXXIV, sobre l'actuació de Pere el Gran envers Jaume II de Mallorca, a Perpinyà. Muntaner no en diu ni un mot.

E lo rei de França callà, que ben coneixia que li deïa veritat; mas tard era al penedir.⁵¹⁷

Què us diré? Que tota la host se n'hac a tornar vers Euna, per raó que esteguesen prop de la flumaire del Tec. E, com lo rei de Mallorca veé que el rei de França se n'anava envers la ciutat de d'Euna, ell tramès sos missatges a tots aquells de la ciutat d'Euna que ab professó reebessen lo rei de França. E eixí-li lo bisbe d'Euna ab tots los clergues; e llecs e fembres e infants, ab les creus, eixiren a reebre lo rei de França. E, així con ells se degren humiliar a les creus, ells van ferir en ells e tallaren-los tots, e clergues e llecs e hòmens e fembres e infants, per la fellonia d'açò que els era esdevengut. E així veus, senyors, ab qual devoció e perdonança ells anaven, ne nostre Senyor ver Déus con pogra soferir aquesta crueltat tan gran que no en faés venjança. Sí que, con açò hagren sabut per tota Catalunya, doblà lo cor a tothom, e pensaren que més los valria morir contra ells, que sol n'hi hagués un qui a ells se retés.⁵¹⁸

E, con açò fo fet, estegren altres quinze jorns que no es sabien què es faessen; e l'estol era tot a Coblliure. Què us diré? Que en volentat fo lo rei de França que se'n tornàs; mas no plac a nostre senyor ver Déus que per tan bon mercat n'escapassen, ans los donà via que passassen, perquè anassen morir en poder de llurs enemics.

[ELS Francesos passen el coll de la Maçana]

122 Esdevenc-se que quatre monges de Tolzà, qui estaven en un monestir qui és prop d'Argilers, vengren al rei de França; e la un d'aquests era abat d'aquell lloc (sí que per ço con eren d'aquella terra, con aquell monestir és sufragani del monestir de la Grassa, qui és en Narbonès, e així tota hora hi ve l'abat d'aquella terra; per què los senyors d'Espanya farien gran saviesa que en llur terra no soferissen que hagués prelat, si llur natural no era),⁵¹⁹ e dix al rei de França:

517. Com al començament del seu llibre Muntaner ens ha mostrat la seva coneixença del sicilià, ara ens mostra la seva coneixença (imperfecta, naturalment) del francès. En altres casos, provençal, grec, sarraïnesc, apareixen també com a coneguts pel cronista. El sentit és prou entenedor, malgrat les defectuositats del lèxic: "Bell frare, mireu la gent del vostre reialme com us acullen honorablement". "I bé: calleu, sényer Felip! Que ells fan tal cosa de la qual ells es penediran". "Ah, sényer, sényer, jo...". Aquest diàleg pot posar-se al costat del que reporta DESCLOT, cap. CXXXVI, entre els mateixos personatges, més el cardenal legat. I la retirada dels francesos al pla de Rosselló troba la seva correspondència en DESCLOT, cap. CXL.

518. Vegeu DESCLOT, cap. CXLI i els comentaris que ja hi hem fet en les notes corresponents a aquesta matança d'Elna i als passatges dels dos cronistes. [Cf. St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 572-576 i 747-748. J. VINCKE, *Documenta selecta mutuas civitatis Arago-Cathalaunicae et Ecclesiae relationes illustrantia*, Barcelona, Biblioteca Balmes, 1936, doc. 43. M. T. F.]

519. Observem l'ús de la paraula *Espanya* en aquest passatge. Muntaner hi aplega els reis (tot i haver pogut limitar, com altres vegades, el seu consell al rei d'Aragó), i, amb el seu comentari, ve a oposar Espanya a França, que era, d'altra banda, el sol país extrahispànic d'on vinguessin abats (vegeu SOLDEVILA, *El concepte d'Espanya a la Crònica de Muntaner*, "Rev. de Catalunya", xvi, 1938, p. 178).

—Senyor, jo e aquests altres monges som naturals de vostra terra e naturals vostres, per què, senyor, a nós dolria molt que vós vos en tornàssets ab tan gran deshonor. Per què, senyor, si a vós plaurà, nós vos mostrarem lloc per on porets passar; e el lloc aquest és veritat que és fort, mas, per menyspreu, no hi ha gents qui contrastar-lo-us puguen, que està ben que hi haja cinquanta hòmens. E vós, senyor, haurets molta gent ab aixades e ab palafangues e ab pics e ab destrals; e pens d'entrar tantost un ric hom vostre ab dos mília cavalls armats e ab molta gent de peu, e vagen davant aquells ab les aixades e pics e destrals, e pensen de fer camin; e poden davant ells anar uns mília peons, que, si eren sentits, que tantost ho hagen ab ells, en guisa que aquells qui faran lo camin no els calla lleixar de l'obra. E, així, segurament, senyor, vós e tota vostra gent porà passar, que pus vós hajats mília hòmens llassús al pas, no havets paor que null hom lo us pusca tolre, abans ne serets vós muntat ab la vostra cavalleria.

E lo rei de França dix-li:

—Abat, con sabets vós això?

—Senyor —dix ell—, con los nostres monges e hòmens van tots jorns en aquell lloc fer llenya e calç; sí que a vegades, con han a passar al comtat hòmens de peu, passen aquèn. E aquest lloc, senyor, ha nom lo coll de la Maçana. Sí que, si vós ne demanats lo comte de Foix, qui és usat en esta terra, o a En Ramon Roger, trobarets que així és.

Dix lo rei de França:

—No en demanarem negun, que bé ens en fiam en vós. E així aquesta nuit ne façam ço que a fer n'hajam.

E tantost féu apellar lo comte d'Armanyac, qui hi havia bona companya de cavall e de peu, e féu-los venir, e el senescal de Tolosa; e manà'ls que a mitja nuit fossen aparellats de seguir aquells monges ab mília cavalls armats e dos mília peons de la Llenguadoc; e que haguessen encontinent tots quants hòmens havia en la host ab aixades e ab palafangues e ab pics e ab dalls e ab destralls, e que pensassen d'anar fer ço que els frares los dirien. E així ho faeren e ho compliren. E, con venc a la mitja nuit, lo comte d'Armanyac e el senescal, ab tota aquella gent, seguiren los frares monges, e començaren a fer camins tantost con foren a la muntanya. E els dos monges, per una senda que hi havia, anaren primers ab la peonada; e l'abat e altre monge, ab hòmens del monestir qui sabien tota aquella muntanya, estaven ab aquells qui faïen lo camin.⁵²⁰

Què us diré? Que, con alba se féu, los dos mília peons foren sus alt al coll, que

520. Sobre qui fou el qui descobrí al rei de França la possibilitat d'entrada a Catalunya, vegeu DESCLOT, cap. CXLVI, i les notes corresponents. També sobre el lloc per on va passar l'exèrcit. [Remetem a la nota 1108 de la crònica de Bernat Desclot, però recordem que sobre l'habilitació d'un camí per a l'exèrcit francès al coll de la Maçana cal veure *Catalunya Romànica*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1989-1990, VIII, p. 115. M. T. F.]

anc no hi foren sentits per aquells qui hi estaven en guàrdia entrò ab ells foren. Mas segurament, si mal hagren guaitat, ells foren bé especejats, que de cinquanta que n'hi havia no n'escaparen mas cinc, qui meteren via-fora e fugiren envers la host de Castelló, qui era al coll de Banyuls.⁵²¹ E, con aquells de la host de Castelló ho sentiren, preseren tuit les armes; e fo ventura que en aquell punt lo comte d'Empúries era anat a Castelló per endreçar sos llocs e sos castells, e ab ell eren anats la major part de la cavalleria e dels bons hòmens de Castelló. Emperò aquells qui eren a la guàrdia del coll de Banyuls, vengren-se'n envers lo coll de la Maçana; e, con guardaren, veeren gran congregació de gents qui ja eren muntats, e que d'aquí avant res no hi porien contrastar. E pensaren de tornar al coll de Banyuls e de Tornavels, on n'havia alguns, e llevaren llurs tendes e tornaren-se'n cascuns en llurs llocs. E tantost trameseren missatge al rei d'Aragon al coll de Panissars e que li faïen saber que els franceses eren passats per lo coll de la Maçana. E lo senyor rei d'Aragon no ho poc creure, e tramès-hi mília almogàvers vers aquella part; e trobaren que ja tenien lo pas grans gents, sí que dixeren:

—Per res no ens en anem menys de llengua. Sofiram-nos anuit e en l'alba ferrem en ells e fer-los hem gran damnatge e amenar-nos n'hem vius tres o quatre presons qui al senyor rei diguen lo fet con és estat.

E tuit ho tengren en bé, e aquell dia ne la nuit no es descobriren.

Ara us tornaré a la host del rei de França, que així es complí con l'abat e els monges hagren dit. Sí que tantost con de la cavalleria hac sus, trameseren al rei de França, ab gran alegre, que el pas tenien sens tot embarg, e que el camí era en tal guisa adobat, que les carretes ne podien passar, e, així, que pensàs de venir, ell e tota la host. E d'açò hac lo rei de França gran plaer e tantost pensà de desplegar l'auriflama, e tota la host pensà de muntar. Què us diré? Vejats què és poder: que dins quatre dies hi faeren tal camín, que les carretes carregades hi muntaren.

E, con venc l'endemà, en l'alba los mília almogàvers feriren en ells, e lo brogit se moc major del món en la host del rei de França, així que es cuidaren que el rei d'Aragó hi fos vengut. E veérets cavalls armats espenyar e atzembles, enaixí que tuit cuidaven ésser perduts; e sí es foren, si sol hi fossen venguts tres mília almogàvers. Què us diré? Los dos mília sirvents de la Llenguadoc tengren forts tots ensems e preseren un cabeçó e en aquell, entrò que jorn clar fo, ells se defensaren, que anc lo pas no volgren lleixar. E, con fo jorn, veeren que aquells qui açò havien fet eren poca companya, e aquí, si faeren fet d'armes, no us ho cal dir; mas les

521. El coll de la Maçana és a l'oest del coll de Banyuls, a mig camí aproximadament entre aquest i el de Panissars. El pas dels francesos per aquell coll sembla haver-se esdevingut la nit del 8 al 9 de juny. Desclot ens diu que l'existència d'aquell coll fou revelada per un piquer de Castelló bandejat pel comte d'Empúries i comunicada als caps de l'exèrcit francès per l'abat de Sant Pere de Roda. El cronista francès Guillem de Nangis atribueix la informació a un personatge que anomena el Bastard de Rosselló, potser descendent de Nunyo Sanç per línia espúria.

llances e dards dels almogàvers faïen joc. E així los almogàvers veeren lo gran poder qui hi eren e qui muntaven (que ja havia ab ells sus al coll més de mília cavalls armats); per una muntanya aplegaren-se. E els almogàvers amenaren-se'n més de deu presons bons e honrats, e hagren-ne morts e fets espenyar tota hora, entre cavall e depeu, més de tres mília; e tengren lur camín e anaren-se'n al senyor rei e contaren tot lo fet, e amenaren-li davant los presons, qui li contaren lo fet així con era estat. E lo senyor rei féu anar la crida per tota la sua host, que tothom plegàs les tendes e que tothom se'n tornàs en llurs llocs; e així tantost faeren tuit lo manament del senyor rei.

E lo senyor rei, ab l'infant N'Anfós e ab lo comte de Pallars e el comte d'Urgell e el vescomte de Cardona e el vescomte de Rocabertí e los altres rics hòmens de Catalunya, anaren-se'n a Peralada. E, con foren a Peralada, missatge los venc del monestir de Sent Quirc, qui era al pla, passada la muntanya del coll de la Maçana, que el rei de França era al monestir de Sent Quirc ab tota la cavalleria. Què us diré? Que el rei de França estec al dit lloc de Sent Quirc vuit dies, que anc no en volc moure entrò que la sua host, e de cavall e de peu e de carretes e atzembles, ne foren passats, ne entrò que l'estol seu sabé que fos a Roses, al port, qui és lo mellor port de Catalunya e el major, que tot lo navili que fet és hi poria estar; e açò faïa ell per ço que les viandes no li poguessen fallir.⁵²²

[SETGE DE PERALADA]

123 E, con tota la gent fo passada e foren tots plegats a Sant Quirc, la host se mogué, batalla arregada; així con si tots se deguessen combatre, anaren ordonats e guarnits e vengren-se'n dretament a Peralada, e atendaren-se de Garriguella a la Garriga, e de la Garriga a Vallgornera, e de Vallgornera a Pujamilit;⁵²³ e així foren tuit atendats en aquell bell plan dels Aspres de Peralada. E segurament que anc la host del rei de França no es poc tan bé veure negun temps con se veïa de la vila de Peralada, que no hi havia tenda ninguna que no la pogués hom veure dels murs de Peralada. E, com lo senyor rei d'Aragon los veé així tots, llevà los ulls al cel e dix:

—Ah, Sényer, ver Déus! E què és açò que jo em veig davant? No em cuidava que entre tot lo món tanta de gent se pogués aplegar en un dia.

522. Sant Quirc és Sant Quirze de Colera, a una desena de quilòmetres al nord-est de Peralada. L'acampament dels francesos en aquest lloc és confirmat pels *Gesta*. Quant al desembarcament al golf de Roses, va tenir lloc el 14 de juny o molt poc abans.

523. Les hosts del rei de França devien cobrir realment una gran extensió perquè de Garriguella a Vallgornera hi ha uns set quilòmetres. Van situar-se entre Peralada i Roses per poder rebre més fàcilment els proveïments des del mar en cas que Peralada hagués pogut oposar una llarga resistència. Segons Pierre de Condé, el rei de França és “in castris Petrae Latae” el 14 de juny.

E així mateix viu tot lo navili en lo golf de Roses, que era tota infinitat de veer.⁵²⁴ E llavors lo senyor rei d'Aragó dix:

—Sényer ver Déus, plàcia't que no em desempars, ans l'ajuda vostra sia ab mi e ab mes gents.

E, així con lo senyor rei se'n meravellava, sí es faïen tots aquells qui ho veïen; que el rei de França mateix e aquells qui ab ell eren se'n donaven gran meravella, per ço con jamés no s'eren així vists justats con en aquell pla faïen. Que en aquell pla no ha un arbre, ans són tots camps e llaurons; que així és Peralada: que envers aquella part qui té entrò a la meitat de la vila, és lo pla dels camps de la llauró, e de l'altra part estan los rius qui hi passen, ab l'horta, qui és gran cosa.⁵²⁵ E no era meravella, si era gran congregació de gents, que, menys de vint mília cavalls armats a sou del rei de França e de l'Esgleia, e més de dos-cents mília hòmens de peu, hi havia altra infinitat de gents de peu e de cavall venguda per la perdonança a guanyar, que perdonança hi havia a pena e a colpa.

E, con foren tots assetjats e atendants, e l'estol hac presa la vila de Roses, meseren llurs viandes per les cases. Lo senyor rei d'Aragó dix a l'infant N'Anfós que presés cinc-cents cavallers e companya de peu e que ferís en la host. E lo senyor infant hac lo major goig que anc negun temps hagués; e apellà lo comte de Pallars e el comte d'Urgell e el vescomte de Cardona e En Guillem d'Anglerola e el vescomte de Rocabertí e dix-los que s'aparellassen, que ell volia ferir en alba de dia en la host; e cascuns hagren-ne gran plaer. E lo senyor rei apellà lo comte d'Empúries, qui era a ell vengut tantost con sabé que els franceses eren passats, e els altres rics hòmens, e dix-los:

—Barons, així mateix nós nos armem ab nostres cavalls e estigam a les barres, que, si aquests havien ops ajuda, que la los faéssem, e els altres rics hòmens.

E dix:

—Los barons així mateix.

—Senyor —dix lo comte e els altres—, vós deïts bé.

E, així, al maití, així con l'alba se faïa, lo senyor infant, ab la cavalleria qui li era ordonada, eixí de Peralada e ferí en la host en un cantó, així con jorn se faïa. E en la host faïen guaita tota la nit mília cavalls armats, qui anaven guardant la dita host. E, tantost con hagren ferit, veérets tendes enderrocar, e hòmens de peu ben dos mília, qui eren eixits ab ell, e gents matar e cofres trencar e metre foc en barraques. Què us diré? Que els crits foren grans, e als crits los mília cavallers de

524. El rei Pere havia entrat a Peralada el 12 de juny. Realment el dia 14 podia veure alhora l'exèrcit croat acampat al pla del nord-est al sud-est de Peralada i l'estol francès acollit a l'abric de l'ample golf de Roses.

525. Aquesta exacta descripció dels encontorns de Peralada correspon al gran coneixement que en tenia Muntaner, fill d'aquesta vila, on havia viscut ininterrompudament durant els seus deu primers anys i que devia visitar sovint durant els deu anys subsegüents. Després ja no hi tornaria més.

la guaita vengren: e llavors veérets fets d'armes, sí que en poca d'hora n'hagren aquells de l'infant N'Anfós més de sis-cents dels mília, e sol un no en fóra escapat, si no fos lo comte de Foix e el comte de Comenge e el comte d'Estarac e el senescal de Miralpeix e En Jordan de l'Illa e En Roger de Comenge e tota la cavalleria de la Llenguadoc, qui ateseren e vengren molt gint arreats, batalla feta. Que no us pensets que venguessen així con los nostres fan, con ixen a apellido, que la un no espera l'altre; ans ells, de bell pas, així con cavallers assajats, bons, batalla arregada, vengren envers la senyera del senyor infant.⁵²⁶ E el senyor infant, escalfat de bona cavalleria, volc fer brocar la senyera per anar ferir en ells, mas lo comte de Pallars ne els altres no li ho consentiren. Què us diré? Que envides lo podien cabdellar que no ferís, entrò que el comte de Pallars lo va pendre per lo fre e dix:

—Ah, senyor! E què volets fer? Ja per res no ens farets traïdors.

E a bon enteniment féu-lo girar, e aplegaren tota llur companya.⁵²⁷

E en açò lo senyor rei fo eixit de Peralada ab lo comte d'Empúries e l'altra cavalleria, per reebre lo senyor infant. Què us diré? Ordonadament se'n tornaren dins les barreres de Peralada; e el darrer qui entrà, ab la senyera e ab la companya, fo En Dalmau, vescomte de Rocabertí, qui era senyor de Peralada; e ab ell ensems En Ramon Folc, vescomte de Cardona, ab la sua senyera. E ells ambdosos havien la reasaga e, la mercè de Déu, entraren-se'n ab gran alegre sans e sauls en Peralada, que anc no hagueren perduts mas tres cavallers e cinc hòmens de peu, e hagren morts més de vuit-cents cavallers e gents de peu sens tot nombre.⁵²⁸ Què us diré? Que així foren afaitats, que tots dies veérets pres de les barreres fer torneigs de cavallers e d'hòmens de peu, que tot lo món se'n devia meravellar. E açò durà cinc jorns, que dins aquests cinc jorns null hom no perdé d'entrar ne d'eixir de Peralada per l'horta; que quan francès hi entrava negun, ne null altre hom de la host del rei de França, jamás no n'eixia negun que no fos mort o pres. Que l'horta de Peralada és la pus forts horta que en el món sia, que no és null hom qui hi entràs que no fos perdut pus que els hòmens de Peralada se volguessen; que altre no pot saber los passes mas aquells qui de la vila són nats e nodrits. Que contar-vos n'he una meravella qui fo veritat, així con cascuns veets veritat què és.

526. Vegeu com DESCLOT (cap. VI) explica la batalla de Muret. Vegeu també la relació del combat de Santa Maria d'agost del 1285 per DESCLOT, cap. CLIX, i per MUNTANER, cap. CXXXIV. Allí veiem el rei i els cavallers catalans posar-se en camí sense esperar els uns als altres, i els cavallers francesos resistir en formació estreta.

527. Aquesta escena recorda la de Jaume I a la batalla de Santa Ponça, després del desembarcament a Mallorca (*Llibre dels Feits*, § 64). La juvenesa dels protagonistes és també semblant: Alfons tenia aleshores prop de vint anys. Però tots aquests episodis no figuren en Desclot i no sabem quina fe podem atorgar-los.

528. En tot cas ací ens trobem amb una estimació del nombre de baixes, difícil de creure.

[LA GESTA DE NA MERCADERA]

124 En Peralada havia una fembra que jo coneguí e viu, la qual havia nom Mercadera, per ço con ella tenia obrador de merceria;⁵²⁹ e era fort experta fembra e gran e alta. E un jorn, així con estava la host davant Peralada, ella eixí de la vila e anà a un seu hort per cùller cols; e vestí's una gonella d'home, e pres una llança e una espaa que portà cinta e un escut al braç, e anà-se'n a l'hort. E, con fo a l'hort, ella sentí campanelles e meravellà's; e tantost lleixà's de collir les cols e anà en aquella part per veure què era; e guardà e veé, en lo rec qui era entre lo seu hort e un altre, un cavaller francès ab son cavall armat ab lo pitral de campanelles, e anava ça e lla, que no en sabia per on se n'eixís. E ella, qui l'hac vist, cuità's a un pas⁵³⁰ e sacut-li la llança e donà-li tal colp de la llança per les faldes en la cuixa, que tota la cuixa li passà, e la sella, e apuntà en el cavall. E, tantost que açò hac fet, el cavall se sentí ferit e llevà's davant e detràs; així que fóra caüt, si no fos que era ab cadena fermat en la sella. Què us diré? Ella va metre la man a l'espaa, e venc a un portell altre, e anà ferir lo cavall per la testera,⁵³¹ e el cavall estec estabornit. Què us diré? Lo cavall va pendre per la regna e cridà:

—Cavaller, mort sots, si no us retets.

E el cavaller tenc-se per mort, e va tenir lo bordó⁵³² e va'l gitat en terra e retés's a ella; e ella pres lo bordó e trasc-li la llança de la cuixa, e així mes-lo dins Peralada; de la qual cosa lo senyor rei e l'infant N'Anfós foren molt alegres e pagats e li ho faeren contar moltes vegades con li era pres. Què us diré? Lo cavall e les armes foren sues, e el cavaller se reemé, dos-cents florins d'or, que ella hac. E així podets conèixer la ira de Déu si era ab ells.

[CREMA DE PERALADA]

125 E con aquests cinc dies foren passats, tots los comtes e rics hòmens e barons dixerén al senyor rei que no era bon que ell ne l'infant N'Anfós esteguessen aquí a Peralada, mas que anassen donar recapte a la terra; e així mateix lo comte d'Em-

529. *Merceria*: Ed. València: *mercaderia*. [J. B.]

530. *Cuità's a un pas* ha estat interpretat diferentment. Antoni de Bofarull (ed. Muntaner, trad. castellana) ho interpreta: "dio un paso adelante a toda prisa". L'ed. Casacuberta: "cuità a posar-se en un indret de pas obligat". Ens sembla que la recta interpretació de *pas*, aquí, és de passatge, de *portell*, segons el mot mateix que empra Muntaner unes ratlles més avall: "e va venir a un altre portell", és a dir, a un altre pas.

531. Ed. de València: *testa*. Ed. Casacuberta: *testera*, que és la part de l'armadura del cavall corresponent a la testa.

532. El bordó era un estoc, probablement de grans dimensions, amb un pom al capdamunt, que permetia excepcionalment usar-lo com una llança recalcant el pom en el pit. Es portava cenyit com l'espasa (*portar cint*) i, com l'espasa, es treia (*treer*). Vegeu W. GIESE, *Waffen*, p. 144.

púries e el vescomte de Rocabertí que anassen enfortir llurs castells, per ço con per los castells porien gran damnatge donar als enemics; e que En Ramon Folc, vescomte de Cardona, que s'era proferit guardar e defendre la ciutat de Gerona, que anàs ordonar e establir la dita ciutat;⁵³³ que assats havia que en Peralada romanqués dos rics hòmens ab llurs companyes. Què us diré? Que tot açò s'ordonà, e lo senyor rei volc que el comte de Pallars e En Guillem d'Anglerola romanguessen a Peralada, e N'Arnau de Cortsaví e En Dalmau de Castellnou e En Gilabert de Castellnou, assats fadrí llavors, e no es partí del senyor rei. E podia hom comptar que en Peralada romanien quatre rics hòmens qui eren dels bons cavallers del món; e fo ordonat puis que N'Arnau de Cortsaví e En Dalmau de Castellnou anassen enfortir llurs llocs, que assats havia en Peralada del comte de Pallars e d'En Guillem d'Angleola.⁵³⁴ E així al maití, de bell jorn clar, lo comte d'Empúries anà-se'n per lo seu comtat a endreçar Castelló e els altres llocs. E el vescomte de Cardona anà-se'n a Gerona e mes-se dins e escombrà la ciutat de fembres e d'infants; e pres en sa companya molt honrat cavaller qui de cor l'amaven, e molt honrat ciutadà; e establí molt bé la torre de Geronella e tota la ciutat. E així lo vescomte de Rocabertí anà per los seus castells a enfortir; e el vescomte de Castellnou e En Dalmau de Castellnou atretal, e N'Arnau de Cortsaví.

E, con tot açò fo ordonat, e cascuns hagren, en plorant, pres comiat del senyor rei, lo senyor rei fo aparellat l'endemà d'eixir e féu aplegar consell general en Peralada, e preicà'ls e los dix moltes bones paraules e los confortà e los alegrà e los requés de bé a fer, e pres comiat, e dix que al maití se n'iria el senyor infant e tuit; sí que los prohòmens de Peralada li dixeren:

—Senyor, no us faça paor aquest lloc, que el lloc és forts e bo e bé establí de viandes e de gents, e ab la volentat de Déu nós farem tant, que us tendrem embarrerat lo rei de França, que no irà pus avant; e, si ho fa, nós li trencarem los camins e els tolrem les reacoves de les viandes.

E lo senyor rei los graí molt ço que dit hagren.

Què us diré? Los almogàvers qui eren ab lo senyor rei eren ben cinc mília, e el senyor rei havia ordonat que romanguessen dins Peralada mil; de la qual cosa los almogàvers qui foren ordonats per romandre ab llur companya, qui eren molt dolents con dins havien a romanir, per ço con los anava el cor en el guany que los altres farien sobre los francesos en les trenuitades, pensaren-se que ells hi darien altre consell. Sí que entendrets gran malea que faeren: que con venc a la mitja nit, que el senyor rei e el senyor infant foren eixits de Peralada e pogren ésser a

533. Ramon Folc, vescomte de Cardona, era castellà de Girona. Sobre aquest seu oferiment, vegeu DESCLOT, cap. CLIII.

534. Anglerola, Angleola, posteriorment Anglesola. Segons DESCLOT, *loc. cit.*, Guillem d'Angleola estigué dins Girona amb Ramon Folc.

Vilabertran o a Figueres, ells van metre bé en cent parts de la vila de Peralada foc e cridaren:

—Eixir, eixir!

Què us diré? Les bones gents e hòmens e dones, qui jaïen en llurs llits, oïren los via-fores e veeren la vila abrasar de foc, cascun e cascuna pensaren d'estorçre son fill o sa filla, e els hòmens, sa muller e sos infants. E los almogàvers pensaren de pendre roba e barrejar.⁵³⁵ Què us diré? Tota la vila abrasà e afogà, que, saul los murs, no hi romaseren deu albergs en peus. E fo gran tala, que la pus antiga vila era Peralada, que anc, depuis Carles Maines e Rolan la conqués, no fo de sarraïns; ans és veritat que el monestir de Sent Quirc féu Carles Maines e el dotà, qui en Peralada, qui en altres terres de Peraladès e el comtat d'Empúries.⁵³⁶

E, con lo foc se tenia per la vila, tota la gent n'eixí, que anc no hi romàs negun, salvant una bona fembra qui havia nom Na Palomera, qui se n'anà a l'altar de santa Maria, on havia gran devoció, e dix que lla volia morir; e si anc ho dix, bé trobà qui féu tant per amor d'ella. E aquella nuit lo rei de França e tota la host, qui veeren lo gran foc, meravellaren-se'n; e tota la nuit estegren sus en llurs cavalls, guarnits. E, con venc que fo jorn, veeren tota la vila cremar, e conegueren que era desemparada, e entraren dins e apagaren lo foc així con podien. E aquells qui bons eren planyien con tan bell lloc e tan bo s'era cremat; e així eren de dues volentats: que els bons apagaven lo foc, e els malvats l'encenien. E així vengren a l'esgleia e atrobaren aquella bona fembra qui tenia abraçada la imatge de madona santa Maria; e van venir los malvats de picards, qui era la pitjor gent de la host, e especejaren tota la bona fembra sobre l'altar; e puis lligaven les bèsties als altars e hi faïen totes sutzures, d'on Déus los ne pagà molt ben, segons que per avant entendrets.

E, con açò sabé lo senyor rei d'Aragon e el senyor infant e els cabdals tots que així era estada destrovida e cremada, foren molt despagats; mas lo temps era tal que àls no s'hi podia fer. Per què, per tots temps, qual que sia rei d'Aragó és molt tengut de bé a fer a la vila de Peralada en general, e en especial a tothom qui d'ella sia, e així mateix al senyor de Peralada, con ben podem saber que en servii del senyor rei d'Aragon perderen tot quant havien. Que jo e d'altres que en aquella hora hi perderen, hi perdem gran res d'açò que havíem, e no hi som puis tornats per habitar, ans som anats per lo món cercant consell ab molt mal e molt treball e

535. Muntaner acusa els almogàvers de l'incendi de Peralada. Cal recordar que hi ha altres versions. Vegeu DESCLOT, cap. CL.

536. Muntaner, com a fill de Peralada i com a historiador no gaire escrupolós, no s'està de donar els més alts títols d'honor que pot imaginar a la seva vila nadiua, reconquerida per Carlemany i Rotlà. Però, a més a més, li assigna una contrada que n'hauria pres el nom: el Peraladès. Es troba en els documents el *comitatus petralatensis*, l'*episcopatus* i fins el *pagus*; però no recordem haver trobat mai el nom propi de la contrada, com aquí ens el dóna Muntaner.

molts perills que n'hem passats, e dels quals la major part ne són morts en les guerres aquestes que la casa d'Aragó ha haüdes.⁵³⁷

[RENDICIÓ DE CASTELLÓ D'EMPÚRIES]

126 E, com lo senyor rei d'Aragó fo eixit de Peralada e de Vilabertran, pres lo camí de Castelló e anà-se'n a Castelló e trobà lo comte que no es sabé què es faés; que con sabé que Peralada era cremada e desemparada, e los hòmens de Castelló atretal, con ben sabien tots que pus Peralada era desemparada, que no es podien tenir al poder del rei de França; mas, si Peralada no fos estada desemparada, ben faïen compte que es tengren; que enfre ambdosos llocs assats los donaren de la mala ventura. Sí que tantost con los prohòmens de Castelló saberen que Peralada era estada cremada per los almogàvers, se n'anaren a llur senyor lo comte e dixeren-li:

—Senyor, digats al senyor rei d'Aragon, qui ve, que, si ell e els cavallers volen entrar en la vila, que ho poden fer, mas no volem que almogàver negun hi meta lo peu, que aital joc farien de nós con de Peralada. E pregam-vos que ens donets consell què volets que nós façam; que, si us volets, nós som prets⁵³⁸ e aparellats que desemparem Castelló e que us seguiscam ab nostres mullers e ab nostres infants, e nós mateix metrem foc a la vila; que més ho amam nós cremar e que ens emportem ço que puscam, que si los almogàvers nos barrejaven, així con han fet als bons hòmens de Peralada e les bones dones; que con eixien ab anaps d'argent e tasses o llurs vestedures, tantost con eren fora del portal los ho tolien. E així no deu plaer al senyor rei ne a vós que aital facen de nós.

E el comte respòs e dix:

—Jo eixiré al senyor rei, e eixits vint de vosaltres, qui parlen per tota la vila, e veurem lo senyor rei què volrà ne manarà; que tot quant ell volrà, vull jo que sia fet.

—Senyor —dixeren los prohòmens—, ben deïts.

E tantost cavalcà lo comte, e anaren ab ell vint prohòmens dels mellors de Castelló; e trobaren lo senyor rei qui era prop de Castelló, e tiraren-lo a una part, e lo comte e los prohòmens apellaren-hi l'infant N'Anfós qui hi era e rics hòmens

537. En general, s'ha volgut suposar, basant-se en aquest passatge, que Muntaner es trobava aleshores a Peralada, i que va eixir-ne en aquella ocasió per no tornar-hi més. Ja hem vist com la seva eixida va tenir lloc en 1276 (MUNTANER, cap. XXXVII; DESCLOT, cap. LXX). Això no exclou que hi hagués tornat i que, en aquella hora, s'hi trobés. Observem, però, que ell no ho diu, i que, fins i tot, les frases estan girades de manera que el fet resti dubtós. Sembla alhora evitar de dir-ho (probablement perquè no era cert) i deixar-ho creure (segurament perquè li desplaïa de no haver-s'hi trobat). És molt simptomàtic que digui *hi perderen* en el lloc on hauria de dir *n'eixiren*. Ara: el fet que no hi fos no lleva exactitud a la resta: les pèrdues sofertes aleshores i la definitiva absència de Peralada.

538. El ms. de Madrid diu *prets*, tal com ja aleshores devien pronunciar-se aquests plurals —tal com es pronuncien encara avui en les contrades on no han estat substituïts pel plural en *-os* (*prestos*, *dispostos*). Així, per exemple, a Mallorca.

que hi havia. E començaren los bons hòmens a dir a llur senyor lo comte ço que ja li havien dit; e, con lo comte los hac escoltats e ells hagren fenida llur raon, lo comte dix al senyor rei:

—Senyor, bé havets entès ço que aquests prohòmens han dit, e jo, senyor, respondré'ls davant vós ço que els responí en absència vostra; que els responc que ço que vós, senyor, volrets dir ne manar, e d'ells e de tot lo comdat, que així vull que es seguesca. E, si vós volets que jo mateix hi meta foc, encontinent serà fet, que, per cert, mentre vida haja en el cos, de la vostra carrera ne de la vostra via no em partiré.

E lo senyor rei respòs:

—En comte, bé havem entès ço que aquests prohòmens de Castelló vos han dit, e deïm-vos a vós e a ells que de la destrucció de Peralada som així despagats, que deu tants que Peralada no valia hi volríem haver donat e que no fos estat fet; mas lo temps és tal, que en àls no ens en podem pendre, e d'aquells qui fet ho han. E coneixem que nós e els nostres en per tots temps ne som tenguts de restitució al senyor de Peralada e a tota la universitat e a cascun en singular; que ben sabem que ells no han perdut ço del llur per res en què ells haguessen colpa, ans la guerra aquesta és pròpiament nostra e per nostres afers e de nostres fills, e no per ells qui a ells toc. Per què a Déu e al món nos en tenim per tenguts de restitució; e, si Déus nos dóna vida e ens trau a honor d'aquesta guerra, nós e els nostres ne farem bona esmena a ells e als llurs. Doncs, si d'açò nos tenim per tenguts, con volríem que Castelló se perdés? Cascuns vos podets pensar que per res no ho volríem. E atorg-los que, si Peralada no fos estada deseparada, que Castelló se pogra tenir, que entre ambdues les viles hom hagra molta bona gent; e dels llocs de fora ben se pogren tenir, ab los castells qui els són entorn, e la nostra gent qui tots jorns los donàrem assats què fer; mas pus aquest desastre és esdevengut de Peralada, no coneixem que Castelló se pogués tenir contra lo poder del rei de França. Per què us man, En comte, que vós donets llicència als hòmens de Castelló que es reten al rei de França; e jo adés absolne vós e ells de tota res que me'n fóssets tengut, e vós fets atretal a ells.

E així lo comte girà's en plorant als prohòmens de Castelló e manà e dix-los així con lo senyor rei hac manat. E, si anc veés dol ne plor, aquí fo; e no era meravella, que dur departiment hi havia.⁵³⁹

E així lo senyor rei, e el comte ab ell, e lo senyor infant e tota la companya anaren-se'n a Gerona.⁵⁴⁰ E aquells de Castelló faeren ajustar consell general e digueren-los ço que havien fet; e abans que del consell eixissen hagren l'abat de

539. Cf. tot aquest passatge amb els capítols CL-CLII de Desclot. Encara aquí Muntaner sembla haver volgut dissimular una defecció: la dels prohoms de Castelló d'Empúries, de què ens parla Desclot.

540. Recordem que la primera data que posseïm de l'estada del rei a Girona és del 17 de juny de 1285. Vegeu DESCLOT, cap. CLII.

Roses e de Sant Pere, e trameteren-los a la host del rei de França e al cardenal, e pregaren lo cardenal que ell fos mitjançer entre ells e el rei de França. E ell dix que ho seria volenters, que ja faia el rei de França e ell pus blana farina que no solien fer, con se pensaven que bé havia tres meses que la paga havien feta e encara negun lloc no havien pres ne per grat ne per força; per què cuidaven eixir de llur seny. Que ells se pensaven que tantost con los Ports haguessen passats, que tota la terra atesés encontinent a retre a ells, mas ells trobaven lo contrari, que, on més les gents los regoneixien, menys los preaven; sí que no ha en el món regne de què fos açò esdevengut, salvant Catalunya e Aragon e regne de València: que tan gran congregació de gents venguessen sobre ells, e encara ab vet e ab perdonances, que no es fossen a ells retuts; per què ells se tenien per enganats de llur arbitre, que no es pensaven haver a contrastar ab tan enfortida gent. E així lo cardenal fo mitjançer entre los prohòmens de Castelló e els abats qui per ells hi eren. E el rei de França eixí, que els reebé sobre la corona de França salvament e segura, e que no fossen a ell d'alre tenguts sinó d'açò que al comte eren tenguts, e encara que acabaren que tots los portals tenguessen tancats salvant dos, e que null hom de la host no hi acollissen menys d'albarà. E així féu-los donar ben deu penons que posassen per les portes e per los murs en senyal de seguretat. E encara lo rei de França los féu tanta de gràcia, que, si per aventura ell se'n tornava sens conquerir lo regne d'Aragon, que con fos eixit del coll de Panissars, ço és anant, que no li fossen de res tenguts qui entre ells fos. E així los abats vengren a Castelló ab aquesta fermetat.

[SETGE DE GIRONA]

127 E, con açò fo fet, lo rei de França anà's atendar a Gerona e posà son setge. E les galees vengren a Sent Feliu. Mas les naus e la vitalla tota estava al port e a la vila de Roses, que, pus Castelló era llur, no els calia de res tembre. Sí que l'almirall del rei de França, con fo a Sant Feliu, trobà que tota la gent era fuita per les muntanyes, e féu cridar que tothom qui fos de Sent Feliu ne de tota l'encontrada, qui volgués almoina, que vengués, que ell la li faria. E les gents mesquines e els pobres e infants vengren a Sant Feliu molts; e, con foren aquí, e l'almirall veé que no en venien més, féu metre aquesta gent en cases, que dix que els daria almoina; e, con foren en les cases, féu-hi metre foc, e cremà'ls tots. Veus l'almoina quina la los féu. E d'aquest helocaust⁵⁴¹ podets entendre si en pujà lo fum envers lo cel; que no us diré del fer, que el recontar és pietat e dolor. Déus, beneit sia ell!, qui tant sofer, emperò a la fin de tot fa dreta venjança.

541. *helocaust*: Ed. València: *holocaust*. [J. B.]. Observem l'ús de paraules sàvies per Muntaner. A vegades una mica popularment deformades, com a home de poble que ell era. D'on va treure Muntaner aquesta paraula? No ens sorprendria que la seva estada a Orient hi tingués alguna relació. Amb tot, pot haver-la tret d'alguns passatges de l'Escriptura.

Ara lleixaré a parlar del rei de França, qui ha posat son setge a Gerona, e tornaré a parlar del senyor rei d'Aragon.

128 Com lo senyor rei d'Aragó hac ordonada e establida la ciutat de Gerona e fou romàs dins, per cap e per major, En Ramon Folc, vescomte de Cardona, e ab ell molt honrat cavaller e ciutadà, e veé que la host del rei de França se fo atendida entorn, e hac ordonat lo setge, lo senyor rei partí d'aquèn e anà-se'n a Besuldó, e establí la vila molt bé e establí los castells qui entorn de Gerona eren; sí que molta mala matinada donaven a la host aquells que el senyor rei d'Aragon havia meses per los castells e llocs que havia establits, e molta bella reacoa qui venia de Roses a Gerona crebantaren e destroyien. Així, què us diré? Que tant guanyaven los hòmens d'armes ab los franceses, e tants ne destroyien e en consumaven, e tanta bona cavalleria e almogaveria faïen sobre ells, que, així con davant vos he dit de Calàbria, massa hauria a fer, si tot ho volia escriure;⁵⁴² per què me'n passaré per sumes. Que en veritat vos dic que tant los tenien a prop, que de la host no podien anar los franceses a herba ne a llenya, que mil cavallers armats no els haguessen a seguir. E així mateix aquells de dins los faïen eixides, e daven-los de la malaventura assats, que negun dia no era que de menjar no els faessen llevar tres o quatre vegades; e així mateix un bon dormir no els lleixaven haver, sí que malbé los faïa e el menjar e el dormir. E parec-ho bé, que la ira de Déu los venc dessús, que tanta d'enfermetat se mes en ells, que açò fo la major pestilència del món que anc Déus trametés a negunes persones.

E con lo senyor rei d'Aragon hac establít Besuldó e els altres llocs qui eren entorn de Gerona e hac jaquida l'almogaveria e sirvents de mainada per aquella frontera, que no us pensets que fossen pocs, ans eren per partides ben cinquanta mília almogàvers, entre sirvents de mainada e almogàvers, e ben cinc-cents cavallers e altres cinc-cents d'hòmens a cavall a la genetia. Sí que en tal manera jaquí la frontera establida, que jamés host no estec pus destreta con faïa al rei de França la sua host; e anc gents no guanyaven res tant, con faeren aquells que el senyor rei havia jaquits sobre los francesos; que tant guanyaren, que infinitat era. E d'aquells de dins així mateix vos poria hom contar grans meravelles d'açò que faïen en la host.

E, així, con lo senyor rei hac tot això lleixat e ordonat, e hac lleixats per cap de les gents que lleixà en la frontera lo senyor infant N'Anfós, e ab ell lo comte d'Empúries e el vescomte de Rocabertí e el vescomte de Castellnou e En Dalmau de Castellnou e N'Arnau de Cortsaví e En Guillem Galceran de Cartellà, senyor d'Ostoles e de Pontons, qui podia hom dir que fo dels bons cavallers qui anc fos en Espanya, e mostrà-ho bé en Calàbria e en Sicília moltes vegades; que aquesta gràcia li féu Déus: que anc no hac batalla en Calàbria ne en Sicília que ell no hi fos,

542. Es refereix al que ha dit al cap. cxvi.

e que tota hora, ab l'ajuda de Déu, vencièn per son consell e per sa ordinació. E d'aquest ric hom, En Guillem Galceran, se pogra aitan gran llibre fer de les proees que ell féu, con féu de Llançalot del Llac; e pot hom conèixer Déus si li volia bé, que ell fo alcaid en Barbaria e hi fo en molts fets d'armes, e puis passà ab lo senyor rei d'Aragon a Alcoll e en Sicília e hi fo, així con ja us he dit, en tots los afers; sí que per sa proea lo féu lo senyor rei d'Aragon comte de Cantassar, e féu-li Déus tanta de gràcia, que entrò hac noranta anys portà armes, e puis venc morir en lo dit lloc d'Ostoles, en la cambra on nasqué, entre los seus.⁵⁴³

[PLANS PER A LA GUERRA NAVAL]

129 E, així, con lo senyor rei d'Aragon veé que així bé havia ordonada la frontera e veé que el fet de la guerra era en bon estament, e que la ciutat de Gerona era així forts e bé establida de bones gents, e que assats daria què fer a sos enemics, e anà-se'n en Barcelona e, con fo en Barcelona, féu-se venir En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol e dix-los:

—Prohòmens, què havets fet?

Resposeren ells:

—Senyor, trobarets armades dotze galees e quatre llenys armats, ço és a saber, les deu galees noves que vós manàs fer,⁵⁴⁴ e dues velles que n'hic havia, que havem fetes adobar.

E lo senyor rei dix:

—Bé havets fet. Ara ens digats: què entenets a fer ab aquestes galees?

543. Aquesta semblança és un dels més bells passatges de Muntaner. La figura de Guillem Galceran de Cartellà, senyor d'Ostoles i de Pontons, hi és pintada, amb pocs trets, de mà mestra. Ja veurem com en torna a parlar per explicar-nos algunes de les seves proeses. Sobre el personatge, en els seus començaments, vegeu *Gesta Comitum*, ed. Barrau-Massó, p. 62, i SOLDEVILA, *Pere el Gran*, I, p. 107-108, on es parla dels mals que feia al rei Jaume i a l'infant Pere i de com aquest va assetjar el seu castell d'Ostoles i va conquerir-lo. La notícia relativa al seu càrrec d'alcaid de Barbaria és confirmada per un document en què Jaume I, tot anomenant-lo "dilecto nostro", el nomena nunci d'una missatgeria a Tlemcèn i li atorga l'alcaidia del dit lloc, de manera que sigui alcaid de tots els cristians, així cavallers com altres, que vinguin o siguin a Tlemcèn. SOLDEVILA, *loc. cit.* El comtat de *Cantassar* és el de Catanzaro, població de la Calàbria, l'antiga *Catansaron* grega, situada en una altura, a no gaire distància de la mar Jònica. [A. GIMÉNEZ SOLER, *Caballeros españoles en África y africanos en España*, "Revue Hispanique", 12 (1912), p. 299-372, concretament p. 303-304. Guillem Galceran de Cartellà fou capità i vicari general del rei Pere a la part continental del regne de Sicília, des del Far fins a les terres de l'Església: G. LA MANTIA, *Codice diplomatico dei re aragonesi in Sicilia*, I, Palermo, Societá Siciliana per la Storia Patria, 1990², p. 116, 177. El 1304 era conseller de Frederic III de Sicília, que l'envià al seu germà el rei Jaume II com a ambaixador. El 1306 encara no havia retornat a Sicília: *Acta siculo-aragonensia. II. Corrispondenza tra Federico III di Sicilia e Giacomo II d'Aragona*, a cura de F. GIUNTA; A. GIUFFRIDA, Palerm, 1972, p. 73-75, 93-94. Sobre les donacions rebudes a Sicília: H. BRESCH, *Un monde méditerranéen*, p. 782, n. 25. M. T. F.]

544. Vegeu abans, cap. CXII. [Remetem a la nota 1180 de la crònica de Desclot i a M. T. FERRER, *Una família de navegants, els Marquet*, p. 162-164. M. T. F.]

—Senyor —digueren ells—, nós vos ho direm. Veritat és que nós havem tengudes e tenim nostres espies a Roses e a Cadaqués, que cadascun d'aquests llocs tenen franceses; e així mateix ne tenim a Sent Feliu. E havem sabut per cert que les galees del rei de França són cent quaranta, de les quals ha ordonat l'almirall del rei de França que ab ell ensems ne romanen a Sent Feliu seixanta armades, e ab lo seu vicealmirall van e vénen ab vianda cinquanta de Sent Feliu a Roses, que als no fan mas carregar ab viandes moltes, ab moltes barques e llenys qui vénen ab elles de Roses a Sent Feliu e puis hi tornen ab ells. D'altra part, n'ha cinc a Narbona e Aigüesmortes e a Marsella per fer venir viandes; que no vaguen de venir les naus e els llenys per neguna raon. E les romanents vint-e-cinc romanen a Roses, al port, bé armades e bé aparellades, per guardar-lo; e és-ne capità un bon cavaller de Proença, per nom En Guillem de Loderna.⁵⁴⁵ E, així, senyor, són ordonades les galees per l'almirall e aparellades. E nós havem pensat que, si vós, senyor, ho vòlets, que ab aquestes dotze galees nostres e quatre llenys nós n'anèvem e metrem-nos en mar e, con serem en la mar de cap de Creus, de dia estarem defora en mar, en roda, e la nuit acostar-nos hem a Cadaqués. E a Cadaqués jo he ordonat ab En Gras, qui és lo mellor hom de Cadaqués, qui per dos nebots que ha, qui es són nodrits ab mi, que totes nits me sien a la punta de Portlligat,⁵⁴⁶ e aquí jo hauré llengua d'ells; que jo he ordonat ab En Gras que tenga quatre hòmens que no facen sinó anar e venir de Roses a Cadaqués, que tots dies li diguen tot ço que s'hi fa. E nós sabem que les cinquanta galees són partides de Sent Feliu per anar a Roses bé ha quatre jorns; e, con són a Roses, dins sis jorns, al pus llarg, hi són espegades; e tantost que nós sapiam que hagen passades les Medes de Torrella⁵⁴⁷ nós entrarem en el golf de Roses, e en alba de dia nós ferrem en les vint-e-cinc galees qui estan a la punta del port e, ab la volentat de Déu e ab la bona ventura vostra, nós les haurem o hi romandrem tuit. Que, per cert, sapiats, senyor, que ab aquest cor anam: o que nós tuit hi romangam especejats o nós les hajam; que la misericòrdia de Déu és tan gran, e el bon dret que nós, Senyor, e vós mantenim, que per res no havem fe que ens fallesca, ans abatrà l'ergull e la malvestat d'aquella mala gent. Per què a Déu, senyor, nos comanats e lleixats-nos anar, que demà hi puscam partir.

E lo senyor rei fo molt pagat de l'esforç tan bo que aquests dos prohòmens havien, e veïa que tot era obra de Déu, que no paria que ells fossen hòmens que tan gran cosa se deguessen metre en cor. E ab bona cara e rient ell los respòs e dix:

545. Ms. de Madrid i ed. Casacuberta: *Guillem de Loderna*. Ed. de València: *G. de Lodovia*. Es tracta de Guillem de Lodève o Lodeva. La *n* i la *u* confontent-se fàcilment, creiem que cal transcriure *Loderva* i no *Loderna*.

546. Portlligat, al Nord de Cadaqués.

547. Torroella de Montgrí. Les illes Medes són davant de la costa, una mica al Nord de la desembocadura del Ter, que passa per Torroella, ja pròxim a la seva fi.

—Prohòmens, nós nos tenim molt per pagats de vosaltres e del vostre bon seny e ardiment e plau-nos que així es faça con vosaltres havets ordonat. E així hajats tota hora vostra fe en Déu, e Déus traurà'n a honor nós e vosaltres d'aquest fet e d'altres, con àls no és mas lo poder de Déu. Mas, prohòmens, ab greu que ens sap, nós vos haurem e deseixir de la una galea e dels dos llenys, que volem trame-tre en Sicília, a la reina e a l'infant En Jacme e a l'almirall, e fer-los hem saber tot nostre estament e els farem manament que encontinent l'almirall ab cinquanta o ab seixanta galees venga, bé armades. E vosaltres trametets-li a dir, de part nostra e per consell vostre, ell quina via deja fer ne com se deja capténir e que per res no atur; e fer-li hets a saber l'ordonament que l'almirall del rei de França ha fet; que ab la volentat de Déu, pus les galees se departeixen, ben ne vendrem al dessús; e, si la mar havien perduda, sí es faran la terra e el cos. Que ara, prohòmens, devets veer, o podets, si és esdevengut ço que nós vos dixem: que per ço con sabrien aquells del rei de França que poques galees havem, faran parts d'ells mateixs, ço que no faeren, si n'haguéssem cinquanta; e així, ab la volentat de Déu e ab la sua ajuda, lo nostre pensament nos vendrà a fet. La galea volem que se'n vaja per mig del doll, que no s'acost en la Barbaria ne en la Sardenya; e la u dels llenys armats vaja per la Barbaria, e l'altra, per la Sardenya. E així, o per la un o per l'altre, hau-ran lo nostre manament; e aitals cartes s'emport la un con l'altre. E d'aquí a demà anuit los hajats espeegats, enaixí que s'hic sien partits. E nós manarem al nostre canceller que faça fer de part nostra aitals cartes con vosaltres manarets; e nós adés manarem les cartes que nós trametrem a la reina e a l'infant En Jacme e a l'almi-rall; e manar-los hem que creeguen les vostres cartes així con les nostres, e que vosaltres consellarets a l'almirall, de la sua venguda, què a açò faça.

—Senyor —dixeren ells—, ja per ço no us sàpia greu de la galea e dels dos llenys que ens llevats, que bon consell és ço que vós havets pensat. E nós, ab la volentat de Déu, farem aitant menys de la galea e dels dos llenys, con faérem ab ells.

E així lo senyor rei féu-se venir lo canceller e manà ses cartes⁵⁴⁸ e, així mateix, que tot ço que En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol li dirien, que faés de part sua. E la fi de les cartes era aquesta (e del senyor rei e d'En Ramon Marquet e d'En Berenguer Maiol): escriviren a l'almirall que vengués ab cinquanta o ab seixanta galees armades encontinent, e que per res no tardàs, sots pena de la gràcia del se-nyor rei. E així les cartes foren fetes aquell dia totes e closes e segellades. E, d'altra part, En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol escriviren a l'almirall, de part del senyor rei e per llur consell, que faés la via de Cabrera e, con seria a Cabrera, que trametés un lleny a Barcelona qui d'ell no contàs noves negunes e vengués lo mis-satge a casa d'En Ramon Marquet, e que aquí trobaria lo dit Ramon Marquet e

548. Una de les funcions del *canceller* era, precisament, de manar fer les cartes del rei. Sobre les enviades a Roger de Llúria, vegeu DESCLOT, cap. CLVII.

Berenguer Maiol, qui li dirien què degué fer ne qual via. E, si ells no eren en Barcelona, ells hi trobarien aitan bon rapte, con si ells hi eren, que ells hi haurien lleixat. E sí es faeren.

E, així, la galea e els dos llenys se recolliren e preseren comiat del senyor rei e de llurs amics, e cascun hac ses cartes. E cascun féu la via que li féu donada, e anaren-se'n ab la gràcia de Déu.

[VICTÒRIA NAVAL CATALANA PROP DE ROSES]

130 E, con se foren partits, que null hom no sabé per què anaven, salvant lo senyor rei e En Berenguer Maiol e En Ramon Marquet e el canceller e l'escrivà qui féu les cartes, e En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol se recolliren en les onze galees qui els eren romases e dos llenys, e podets dir que anc negun temps, d'hòmens de mar, sens cavaller, que no hi hac negun, ne son fill, no foren onze galees tan bé armades, ne de tan bon hom de mar.⁵⁴⁹ E preseren comiat del senyor rei, qui els senyà e els beneí e los comanà en la gràcia de Déu; e recolliren-se e a rem meteren-se en redon en mar, que parec que faessen la via de Sicília.

E, con se foren recollits e es foren meses en mar en guisa que de la Catalunya no els pogué hom veer, e l'embat se fos mes d'un bell garbí, e donaren les veles, e faeren la via de cap de Creus. Què us diré? Que entre la nuit e el dia e l'endemà ells foren en la mar de cap de Creus, entrà a vint milles en mar sobre lo cap. E, con lo sol fo post, ab les veles acostaren-se a la terra e faeren la via de Cadaqués; que el ventijol era defora, a l'aixaloquet, sí que a hora de bona paraula foren a dues milles prop del port de Cadaqués. E tantost En Ramon Marquet, ab la un dels llenys armats, féu posar a la punta de Portlligat dos cosins germans d'En Gras, qui ab ells eren. E aquells havien ja posta ab En Gras quin senyal farien con vendrien ab los dos nebots seus. E açò En Gras podia-ho fer, que ell era senyor e major de Cadaqués estat per lo comte d'Empúries. E, així, qui és cap e major d'una vila o d'un castell a sa voluntat pot fer de nuit e de dia; per què sos nebots e aquests dos parents seus qui eren venguts ab En Ramon Marquet, tot segurament podien fer llurs afers, que res no els calia dubtar. E, con aquells cosins d'En Gras foren venguts a Cadaqués e hagren fets llurs senyals, tantost los dos nebots d'En Gras eixiren ab ells ensems a En Ramon Marquet e a En Berenguer Maiol. E, així, con Déus vol endreçar los afers del senyor rei d'Aragon e volc destruir l'ergull dels francesos, foren així venguts a punt, que no hi hac mester més ne menys; que, tantost con En Ramon Marquet veé aquests dos criats seus, dix-los:

549. És remarcable el fet, i per això sens dubte Muntaner l'assenyala. No devia ésser gens corrent un estol on no hi hagués cap cavaller. Això ens mostra fins a quin punt era de caràcter popular la marina catalana. Els almiralls eren sovint cavallers. Però no ho eren ni Ramon Marquet ni Berenguer Mallol. Muntaner, home del poble, assenyala satisfet l'excel·lència de l'estol on l'aristocràcia mancava.

—Barons, ben siats venguts. Què ens direts de nostres enemics?

—Senyor, siats certs que jamés nulls hòmens no pogren venir en mellor saó con vosaltres sots venguts. Sapiats que hir matí partiren les cinquanta galees de Roses ab moltes barques e llenys, e ab l'oratge passaren les Medes de Torrella, e nós veem-los tots passar, e puis tot lo dia hagren del treball; e ells ab l'oratge erense meses en la mar, e ab l'altinell mudaren; e hir tot dia navegaren, sí que nós los fem que han passat lo cap d'Aiguafreda.⁵⁵⁰

—Ara —dix En Ramon Marquet—, què ens contarets de Roses?

—Sényer —dix la un d'aquells dos germans, nebots d'En Gras—, jo fui hir a Roses, e, con les cinquanta galees foren partides, no hi romaseren mas vint-e-cinc galees, qui segurament són bé armades, e de cavallers e d'hòmens de peu e de mar e de bona gent, e estan en guàrdia del port; e és-ne capità un noble hom de Proença, per nom En Guillem de Loderna.

—Ara —dix En Ramon Marquet— digats-me con la nuit estan.

—Ab palomeres llargues,⁵⁵¹ e així estan entrò que el sol és eixit l'endemà; e així estan tots dies. E aquesta regla tenen, que jo he jagut en les galees més de deu nits, per partides, ab coneixements que hi he, e tota vegada veig que tenen un ordonament.

—Doncs, prohòmens, què consellats que façam?

—Que us pregam que, si lla devem anar, e us volets combatre ab ells, que us plàcia que muntem ab vosaltres, que, per cert, si en cor vos ho metets, tots són vostres, ab Déus qui us ajudarà, e la bona ventura del senyor rei d'Aragon.

—Barons —dix En Ramon Marquet—, assats hi ha que aquests dos cosins germans vostres sien ab nós, e vosaltres no és bo que desemparets vostre avoncle En Gras; e siats certs que, si Déus nos en fa ben e mercè, que n'haurets mellor part que si ab nós érets. E així anats a la bona ventura, que nós al matí serem ab ells, ab l'ajuda de Déu, qui serà ab nós. E saludats-nos vostre avoncle.

—Senyors —dixeren ells—, molt nos férets major gràcia que ens llevàssets.

E dix En Ramon Marquet:

—Per cert no ho fariem, que en les batalles no hi neixen hòmens. E així no volem que per res lo prohom En Gras pogués de vosaltres veer sinó ço que son plaer fos.

E ab aitant ells los comanaren a Déu, e los dos nebots contaren a En Gras tot lo fet, què havien fet ne havien dit; e el prohom En Gras dix:

—Ah, Senyor ver Déus beneit, qui sots veritat e justícia! Ajudats-los e los dats victòria e els defenets de tot mal.

550. El cap d'Aiguafreda es troba al Nord de Llafranc (Palafrugell), on hi ha també Aiguablava.

551. Probablement l'estol francès passava la nit així per a estar prest per a qualsevol eventualitat. Vegeu una mica més avall. — Observem la gràcia i la vida d'aquest diàleg, tan cenyit, tan propi, podríem dir, d'homes de mar.

E, con açò hac dit, los dos nebots preseren vint sirvents e, marina marina,⁵⁵² anaren-se'n per veer la batalla.

E les galees pensaren de vogar, e alba de dia ells foren davant les vint-e-cinc galees. E dos llenys, qui estaven en guàrdia, d'En Guillem de Loderna, hagren vista d'ells e comptades les galees e tantost anaren-se'n a ell e dixeren-li:

—Sényer, via sus! Fets armar vostra gent, que veus ací davant que vénen onze galees e dos llenys d'En Ramon Marquet e d'En Berenguer Maiol de què havem haüdes noves que són partides de Barcelona.

E tantost En Guillem de Loderna féu tocar les trompes e les nàcares e féu armar tothom. E entretant lo jorn se féu, e les unes galees veeren les altres; e En Guillem de Loderna féu donar volta a les palomeres e féu la via de les onze galees. E les onze galees estaven ben fora, per ço que no fossen pres de terra. E En Guillem de Loderna venc a les onze galees ab quinze de les sues, enfrenellades, davant; e hac ordonat que les deu galees los venguessen per popa, e així que les tendrien enmig, en guisa que no en pogués neguna escapar; e segurament ordonà-ho sàviament. E En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol faeren en frenells llargs les galees, e metre tots los remes en frenells, per ço que los enemics no es poguessen entre ells metre. E, con ells se volguessen, que es donassen los remes de llarg, e que los ballesters en taula los canscassen e, con veurien que els haurien ben canscats, que donassen los remes de llong e que s'acostassen a manés; e així se féu.⁵⁵³

E, per cert, vull que cascun sàpia, e diu-vos-ho aquell qui en moltes batalles ho ha vist, que els ballesters en taula s'emporten les batalles pus les galees meten remes en frenell. Per què tots temps, qual que sia almirall o capità de galees de catalans farà que savi que no port terçols en les galees, mas que els ballesters estien en taula; que els ballesters en taula van reposats e ab llurs ballestes e vires e tretes ben ordenades e ben adobades e empenades, e, mentre les galees voguen, ells estan aterçant llurs ballestes.⁵⁵⁴ Que els ballesters catalans tots són tals, que de nou sabrien fer una

552. Aquesta bella expressió, que no apareix gaire en les cròniques, significa anant per la marina, seguint la costa per terra, tot al llarg.

553. Aquest passatge és un dels més explícits que posseïm per explicar-nos la tàctica de les galees afrenellades. Veiem com, segons les ocasions, s'usaven frenells llargs o frenells curts; com també s'afrenellaven els remes, és a dir, que es devien lligar amb cordes els d'una galera amb els corresponents de la galera del costat; com la finalitat d'aquesta tàctica era d'impedir que les galeres enemigues s'infiltrassin entre les galeres pròpies. L'ed. de València referma aquesta explicació, perquè diu: "e amarraren tots los remes en frenells llargs, per ço que els enemics no es poguessen metre entre ells entrò que ells se volguessen, que donassen los remes de llong e que s'acostassen a mans".

554. *Terçols* sembla que devien ésser els remers del tercer rang, que podien ésser alhora ballesters i que quan es travava combat deixaven de vogar per disparar. En canvi, els *ballesters en taula* no feien sinó de ballesters; la qual cosa no vol dir que algun moment, per fer una mica d'exercici o per fer un favor a algun remer, no poguessin asseure's a vogar una estona (vegeu una mica més avall). — Les *vires* eren sagetes primes i de punta molt aguda (Fabra). Hi havia encara els *viratons*, diminutiu de *vira*. Les *tretes* eren una altra forma de sageta. *Empenades* vol dir emplomallades.

ballesta, sí que cascú sap aterçar sa ballesta e sap fer una vira e un matràs e corda e encordar e lligar e tot ço qui a ballester pertany; que catalans no entenen que sia ballester negun, si no sap, del començament tro a la fin, tot ço que a ballesta pertany. E així porta tot son arreu en caixa, con si havia a tenir obrador de ballesteria, e negunes altres gents açò no han; que els catalans ho aprenen ab la mamella en el queix, e les altres gents del món no ho fan; per què los catalans són los pus sobirans ballesters del món.⁵⁵⁵ Per què los almiralls e los capitans dels estols dels catalans deuen donar tota avinentea que aquesta bondat singular que en altres gents no és, no lleixassen e facen obrar. Per què no és mester que ballesters aitals voguen terçols, que, si ho fan, tantost perden la gràcia de la ballesta. Encara los ballesters en taula fan altre ben: que con veuran que aquell planer o postisser qui voga en el seu trast serà ujat e volrà beure e menjar, que el ballester vogarà el seu rem per delit entrò que aquell haja fet ço que ha a fer. E així los ballesters van reposats e frescs e fan anar la xurma frescs e reposats. No dic que en un estol no sia bo que no hi haja deu galees per centenar ab terçols, per ço que aquelles pusquen encalçar galea o lleny qui els venga davant;⁵⁵⁶ e així basta que n'hi haja, a vint, dues e no pus.

E, així, los prohòmens En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol havien d'açò tastat, e jugaren segons que jugar devien galees de catalans. E així les galees estaven proa per proa, e les altres deu qui eren de popa, e no podien entre ells entrar per los rems, qui estaven ben enfrenellats. E en les proes e en les popes veérets llances e dards trer, qui eixien de mans de catalans; que així eixien temprades les llances e los dards, que tot quant aconseguien, tot n'ho menaven; e entretant los ballesters jugaven, que sol treta no en pecaven. E aquells de les galees d'En Guillem de Loderna estaven ab l'espaa o bordó en la mà, que àls no podien fer; e, con n'hi havia alcun qui prenia llança o dard, sabien-ne tant, que tantost donaven de l'aristol com del relló.⁵⁵⁷

555. D'aquest passatge tan interessant sembla deduir-se que l'ofici de ballester passava de pares a fills; per això aquests podien aprendre-ho amb la mamella i el queix, és a dir, amb la regió de la galta corresponent a les barres o mandíbules (Fabra). — El *matràs* era un dard llarg terminat amb una petita maça de ferro (Fabra).

556. És a dir que la galera amb terçols duia més remers que els habituals. Per això, si duia terçols, no podia dur ballesters en taula, i els terçols eren alhora ballesters. I si duia ballesters en taula no podia dur terçols. — *Planer* i *postisser* són categories de remers difícils de precisar. [Han de tenir relació amb parts de la galera: *pla* és l'entaulat que formava el sòl de la bodega, a sobre de la sentina; *postissa* és una peça llarga i robusta, als lats del buc, on anaven els escàlems: A. GARCIA SANZ, *Història de la Marina catalana*, Barcelona, ed. Aedos, 1977, p. 454 del glossari; així doncs, potser el *postisser* era el que vogava a tocar de la *postissa* i el *planer* el que vogava des d'un lloc més central de la galera. El *trast* era el banc del remer. M. T. F.]

557. Aquest paràgraf completa el passatge anterior. Les galeres catalanes, amb els rems afrenellats, han restat entremig de les galeres enemigues: de les quals les unes els són davant (*proa per proa*) i les altres al darrere (*proa per popa*). Però no poden barrejar-se. I els catalans cusen a trets els enemics. — *Aristol*, extremitat inferior del mànec de la llança. *Relló*, el ferro de la llança.

E així la batalla durà tant, que En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol veeren que les cobertes de llurs enemics eren gran res escombrades per los ballesters, qui els havien règeament nafrats; que d'aquells mateixs qui eren sobre coberta, qui eren hòmens de vergonya, hagren major mester que es faessen metjar que no combatre. E con açò hagren vist, van fer tocar la trompeta de la llur galea, qui era senyal emprès que, tantost com la trompeta de la galea d'En Ramon Marquet e d'En Berenguer Maiol tocaria, que tothom donàs remes de llong e que investissen llurs enemics de llong.⁵⁵⁸ Així es féu; e, con les galees se foren mesclades, veérets estocs de bordons e colps d'espas e de maces donar, e els ballesters en taula lleixaren les ballestes estar e lleixaren-se córrer a manés a llurs enemics.

Què us en diria? La batalla molt cruel fo, e forts, pus foren acostats; mas a la fin los catalans, ab l'ajuda de Déu, qui era ab ells, venceren, així que totes les galees hagren. E, per cert, tota hora moriren en la batalla, de la part d'En Guillem de Loderna, més de quatre milia persones, e dels catalans hi moriren tro a cent e no pus. E, així, con hagueren vençuda la batalla, e pres En Guillem de Loderna e d'altres cavallers als cuns, e pocs qui en romangueren vius, e malament nafrats tots, e En Guillem de Loderna e los altres, tragueren les galees defora; e, con foren ben fora, vengren a una punta qui és prop Cadaqués,⁵⁵⁹ e aquí eixí la gent en terra e refrescaren ab gran goig e ab gran alegre, e gran guany que hagren fet. E los dos nebots d'En Gras, ab los vint sirvents, vengren a ells, e En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol amagadament trameteren a En Gras mil florins d'or, e altres mil que en donaren als dos nebots seus; e açò es féu per tal que negun d'aquells vint qui ab ells eren venguts no en saberen res, ans, con a ells s'acostaren, se faeren així assegurar con si null temps no els coneguessen; e açò es féu per ço que negun d'aquells vint qui ab ells eren no els ne poguessen acusar. E los llurs cosins germans qui eren en les galees, hagueren molt guanyat; mas ultra lo guany que havien fet los donaren En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol, a cascun, dos-cents florins d'or e d'altres coses. E així los nebots d'En Gras anaren a Cadaqués alegres e pagats e donaren a llur avoncle los mil florins d'or e li contaren tot lo fet.⁵⁶⁰ E lo prohò hac-ne gran goig e gran alegre, mas no en gosà fer semblant negun.

558. Es veu clar el sentit de l'expressió *donar els remes de llong*. Durant la primera part del combat, han estat afrenellats amb els de les galeres de banda i banda. Ara els deslliguen: en lloc d'estar estesos horitzontalment, estan al llarg de la galera en disposició de remar. I remen. I les galeres es barregen amb les enemigues, i comença l'abordatge.

559. Aquesta punta pròxima a Cadaqués pot ésser la punta de Cala Nans o la punta Oliguera, que són a l'entrada del port de Cadaqués. O més al Sud la punta de la Figuera, o més al Nord la punta de Portlligat, de què ha parlat abans, cap. CXXIX. [Sobre la batalla de Roses, o de les Formigues segons alguns, amb gràfics: A. GARCIA SANZ, *Història de la Marina catalana*, p. 243-247. M. T. F.]

560. L'actuació d'En Gras i dels seus nebots ha estat judicada desfavorablement per CARLES RAHOLA, *L'Empordà en la Crònica de Muntaner*. Vam rebutjar el seu punt de vista en un article immediat publicat a *La Publicitat* de Barcelona.

131 E, con la gent fo refrescada, de les galees, e hagueren regonegut tots los pre-
sons que tenien e ço que havien, tocà la trompeta, e pensaren de recollir.

Ara és veritat que, dementre que la batalla se faïa, de Roses anaren dues bar-
ques armades a les cinquanta galees dient tot aquest fet;⁵⁶¹ sí que les barques acon-
seguien les cinquanta galees dellà el cap d'Aiguafreda, en una cala que ha nom la
Tamariu, qui és escala de Palafurgell;⁵⁶² e van-los dir aquestes novelles. E les cin-
quanta galees encontinent tornaren envers Roses; e, con foren passat lo cap d'Ai-
guafreda, ells veeren les galees d'En Ramon Marquet en mar, qui tiraven les vint-
e-cinc galees e faeren la llur via. E En Ramon Marquet era un dels bons mariners
del món⁵⁶³ e pensà's tot ço que veé: que los hòmens de Roses los trameseren bar-
ques darrere, qui els farien tornar; per què ell a la nuit, ab l'oratge, mes-se en mar
aitant com l'oratge los portà, en guisa que, si les cinquanta galees tornaven sobre
ells, que com l'embat se metria, que ells que fossen a sobrevent. E així s'esdevenç,
que con les cinquanta galees hagren vista d'ells, així con davant vos he dit, faeren
la llur via a rem, que eren ben armades. E En Ramon Marquet e En Berenguer
Maiol veeren que, si totes les vint-e-cinc galees tiraven, que no els porien escapar,
per què en meseren a fons catorze galees ab tot ço qui hi era, e retengueren-ne
onze a cascuna galea una. E lo ventijol mes-se defora, e faeren vela totes vint-e-
dues; e escantaren-se sus alt aitant con pogren, sí que les cinquanta galees, qui
veeren açò, e el vent qui es mes fresc, pensaren-se que jamés no hi porien pendre,
que ells los eren molt a sobrevent cavallers. E, així, ab gran dolor vengren-se a
Roses, on trobaren naus e llenys desemparats, que, si sol altres onze galees hi ha-
gués de catalans, tot lo navili hagueren cremat e afogat. E així confortaren lo lloc
e lleixaren-hi vint-e-cinc galees, e les altres vint-e-cinc anaren a Sent Feliu ab
aquelles barques e llenys que hagren lleixats al Tamariu.

132 E con lo rei de França e el cardenal ho sabé, tengren-se per morts, sí que dix
lo cardenal:

—Ai, Déus! Quins demonis són aquests qui aitals fets van faent?

E dix lo rei de França:

561. Segons es puntuï, la frase: “la batalla se feïa de Roses” pren un sentit diferent: l'ed. Bofarull
puntuia amb una coma al final; de manera que *de Roses* apareix com el nom de la batalla. L'ed. Casacu-
berta puntuia una coma després de *batalla*: de manera que el *de Roses* s'enllaça amb la continuació i
apareix com el lloc d'on partiren les dues barques. Ens hem decantat per la segona puntuació, sense
que això vulgui dir que considerem una altra la localització que es desprèn de la narració de Muntaner.
Tal com descriu l'encontre dels dos estols, la batalla hauria tingut lloc al golf de Roses. Sobre la verita-
ble localització, vegeu DESCLOT, cap. CLVIII. [Remetem a la nota 1189 d'aquest capítol amb bibliografia
sobre la batalla. M. T. F.]

562. La cala de Tamariu és una mica al Nord de Palafrugell.

563. Aquest elogi de Ramon Marquet és ben justificat. Vegeu la nostra biografia *L'almirall Ra-
mon Marquet*, “Collecció Popular Barcino”, núm. 156.

—Cardenal, aquestes són la pus lleial gent a llur senyor qui en el món sien, que vós los poriets tots baconar abans que ells no volrien que llur senyor, lo rei d'Aragon, no hagués perduda la terra. E així, o per mar o per terra, ne veurets moltes d'aquestes verguntades; per què us dic que folla empresa havem feita, e nós e vós. E vós sots en partida ala d'aquest feit, e qui açò havets ordit e tractat ab nostre avoncle, lo rei Carles, qui aquesta gent e sos fets l'han fet morir ab gran dolor. E Déus vulla que aital lloguer no n'hajam nós con ell ha haüt.

E l'almirall del rei de França, qui sabé açò, no us cal dir ab quina paor estava; emperò ordonà que així con anaven les cinquanta galees de Sent Feliu a Roses, que així anàs ell e vengués ab vuitanta-e-cinc galees, e que les vint-e-cinc esteguessen tota hora a Roses. E així es seguí d'aquí avant, per què l'almirall En Roger de Llòria s'haurà ab més a combatre d'aquí avant ensems, que el senyor rei d'Aragó ne En Ramon Marquet ne En Berenguer Maiol no es pensaven.

E així lleixar-vos he estar l'almirall del rei de França e tornaré a parlar d'En Ramon Marquet e d'En Berenguer Maiol.

133 Com En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol veeren que les cinquanta galees se foren partides de llur caça, apoderaren veles e mollaren de la osta e faeren la via de Barcelona. Què us en diria? Que entre aquell jorn e la nuit e l'endemà a hora de tèrcia ells foren en vista de Barcelona; e, con aquells de la ciutat los veeren, hagueren gran paor de les onze galees que no fossen perdudes, sí que tuit n'estaven esmaiats. Mas lo senyor rei, a qui seïen al cor aitant com a negun, venc a cavall a la marina ab gran cavalleria, e guardà-les e comptà que eren vint-e-dues veles grosses e dos llenys. E així cascun ho comptà e confortaren-se, per ço con lo senyor rei los dix:

—Barons, confortats-vos e estats ab bon cor, que aquestes són les nostres onze galees, qui n'amenen altres onze galees; e veus los dos llenys llurs que amenen.

E entretant los dos llenys llurs preseren terra e anaren-se'n al rei, que conegren que estava riba la mar; e dixeren-li la bona novella, e lo senyor rei féu-los donar bona albaixínia. E, con les galees foren prop de terra, desarboraren e escarpiren e a remes entraren-se'n ab les altres, tirant ab la popa primera e rossegant les senyeres. E la festa fo gran qui es féu en Barcelona. E En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol eixiren al senyor rei e li besaren lo peu; e lo senyor rei baixà's e anà'ls abraçar e reebé'ls ab bella cara e ab bell semblant. E ells dixeren-li:

—Senyor, què manats que façam?

—Que us dic —dix lo senyor rei— que a tothom lleixets ço que s'haja percaçat, e escorcoll negun no façats en les galees; e los presons sien nostres, e l'alre sia vostre e partit-vos-ho e dats-ne ço que us parrà de donar als bons hòmens sobresallents qui ab vosaltres sien estats.

E sobre açò ells besaren-li lo peu, e ab gran goig tornaren-se'n en les galees, e dixeren a tuit la gràcia que el senyor rei los havia feita. E tuit començaren a cridar:

—Senyor, Déus vos do vida!

E així tothom eixí en terra francament ab tot ço que hac perçaçat.

E, com açò fo fet, En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol anaren-se'n al senyor rei e dixeren-li:

—Senyor, si vós tenits en bé, les vint-e-dues galees farem tirar en terra e adobar-les hem, que totes han mester adob.

Dix lo senyor rei:

—Ben deïts, e tantost fets posar l'estendard nostre en la taula, e pensats tothom de pagar de quatre meses; així que, com sien adobades, hajats l'armament, que, si l'almirall venia, que ab ell ensems anàssets.

—Senyor —dixeren ells—, açò serà fet, e estats ab bon cor d'aquí avant, que, con l'almirall no vengués, nós, ab l'ajuda de Déu, los confondríem ab aquestes vint-e-dues galees.

Dix lo senyor rei:

—Així plàcia a nostre Senyor Déus que es faça.

E així pensaren de tirar les galees en terra e adobar, e tenir taula e pagar de quatre meses.

E, con açò hac ordonat, lo senyor rei partí's de Barcelona e anà-se'n lla on era lo senyor infant N'Anfós e els cabdals e els cavallers e l'altra bona gent que havia lleixats en la frontera. E anava dels uns als altres ab poca de gent de cavall e de peu per regonèixer què faïen.

[COMBAT DE SANTA MARIA D'AGOST]

134 E lo jorn de madona santa Maria d'agost, que ell se n'anava envers Besuldó, a alba de dia esdevenç en una celada de quatre-cents cavallers franceses, qui s'eren meses en celada per ço con reacoa venia de Roses a la host ab vianda.⁵⁶⁴ E per aquell lloc hòmens a cavall e a peu los assaltejaven totes vegades; e per ço meterense en aquell lloc de nuit, que els ne poguessen castigar. E lo senyor rei anava així parlant d'açò que veïa: que les sues gents en cascuns llocs de les fronteres estaven rics e manents per moltes cavalcades que faïen tots jorns sobre los franceses, e els mataven molta gent e guanyaven sens fi, sí que cascuns estaven alegres e pagats. E, així con lo senyor rei anava descuidat, Déus, qui no fa sinó tot bé, e volia guardar de mort e de preson lo senyor rei, los almogàvers qui ab ell eren, qui eren entrò a dos-cents, anaven per les raïgueres de la muntanya, e llevaren dues o tres llebres e, al llevar que les llebres se faeren, començaren a cridar grans crits e aücar. E lo senyor rei e aquells qui ab ell eren, qui eren entrò seixanta hòmens a cavall, tantost

564. Observem com des del primer moment l'encontre pren un caràcter diferent que en Desclot: aquí es tracta d'una celada, encara que els francesos no l'haguessin preparada per al rei.

preseren-se a les armes, que cuidaren-se que haguessen vista cavalleria; e los francesos qui estaven emboscats, pensaren-se que fossen descoberts e tantost van eixir de la celada.⁵⁶⁵ E lo rei, qui els viu, dix:

—Barons, façam bé. Apleguem-nos ab los nostres hòmens de peu, que ací ha gran cavalleria, qui per nós s'hic són meses. E tuit pensats de bé a fer, que vui farem tal cosa, que tot lo món ne parlarà, ab l'ajuda de nostre Senyor Déus, Jesucrist.

E tuit resposeren:

—Senyor, sia de gràcia e de mercè vostra que ens en pugem en aquella muntanya, en guisa, senyor, que la vostra persona sia salva; que a nós no fa paor sinó la persona vostra. E, con vós serets llassús, veurets què farem nós.

Dix lo senyor rei:

—Ja Déus no ho haja ordonat, que nós mudem nostre camín per ells.

Tantost los almogàvers, partida d'aquells qui eren prop del senyor rei, aplegaren-se a ell e no foren pus de cent al ferir; e van migpartir les llances. Lo senyor rei va brocar primer e va ferir lo primer que trobà ab la llança tal per mig de l'escut, que no li calc cercar metge;⁵⁶⁶ e puis va metre mà a l'espaa e donà deçà e dellà, que tal lloc se faïa fer, que negun no el gosà esperar a dret colp, con l'hagueren regonegut del seu ferir. E los altres qui ab ell eren faïen així bé, que neguns cavallers no pogueren fer majors meravelles con ells faïen. Dels almogàvers és bon que us diga que així anaven entre ells ab les mitges llances, que no romania cavall a esfondrar. E açò faeren con hagren los dards esmerçats; e creats que no hi hac negun que son dard no matàs cavaller o cavall; e puis ab les mitges llances faïen meravelles.⁵⁶⁷

E el senyor rei era adés ça e adés lla, adés a destre, adés a sinestre; sí que tant ferí de l'espaa, que tota n'anà per peces; e tantost mes la mà a la maça, de què feria mills que cavaller qui en el món fos.⁵⁶⁸ E acostà's al comte de Nivers, qui era cap d'aquella companya, e donà-li tal de la maça sobre l'elm, que en terra lo mes; e tantost girà's e dix a un bon macip, qui no es partia d'ell, per nom En Guillemó Escrivà, de Xàtiva, qui anava ab cavall alforrat, a la genetia:

—Guillemó, avalla e mata-lo.

565. La manera com són descoberts els francesos és presentada molt diferentment en Desclot. Muntaner aquí—i en altres punts del capítol—sembla inventar. Però, de totes maneres, altres episodis ens mostren que estava relativament informat respecte al combat.

566. La bona plaserteria popular esclata, com altres vegades, en la descripció d'aquest combat, que Muntaner ens presenta com a victoriós, tot i que ell probablement no n'ignorava el resultat veritable. “No li calc cercar metge”, diu aquí; “no li'n calia mas un colp”, diu més avall.

567. L'actuació dels almogàvers i peons apareix molt diferent en DESCLOT, cap. CLIX, desordenada i ineficaç, origen del resultat advers.

568. Ja hem fet observar (DESCLOT, cap. CLII), que la maça sembla haver estat l'arma favorita de Pere el Gran.

E aquell donà del peu en terra e matà-lo. E, con l'hac mort, per son desastre lluí-li en l'ull l'espaa, qui era molt rica, que portava, e descenyia-la-li; e, mentre la li descenyia, un cavaller del comte qui mort era, veé que aquell havia mort son senyor, venc-li e donà-li tal del bordó per les espatlles, que mort lo mes. E lo senyor rei girà's e veé que aquell cavaller hac mort En Guillemó Escrivà, donà-li tal de la llança sobre el capell de ferre, que el cervell li féu eixir per les orelles, e caec mort en terra.⁵⁶⁹ E en aquell lloc, per lo comte qui hi jaïa mort, veérets colps donar e pendre. E el senyor rei, qui veé així la sua gent en tan gran pressa, lleixà's córrer sobre los enemics, e féu-se fer una tal plaça, que tota hora en aquella entrada matà ab la maça, ab la sua, més de quinze cavallers; que creegats que aquell que aconseguia de ple en ple, no li'n calia mas un colp.

E, estant en aquella pressa, un cavaller francès veé que el rei los faïa tant de damnatge, ab l'espaa en la mà ell va venir e tallà-li les regnes; sí que per açò lo rei se cuidà perdre. Per què negun cavaller no deuria anar en fet d'armes menys de dos parells de regnes, les unes de cadenes e les altres de cuir; e aquelles de cadenes fossen cobertes de cuir. Què us en diré? Que el senyor rei anà així abandonat, que el cavall lo menava ça e lla; e quatre almogàvers qui tenien a prop lo senyor rei acostaren-se a ell e nuaren-li les regnes. E lo senyor rei tenc-se bé esment d'aquell cavaller qui les regnes li hac tallades, e anà d'aquella part on era e pagà'ls-ne en guisa que jamés no li calc pensar de regnes a tallar, ans romàs, ab son senyor, mort.⁵⁷⁰

E llavors, con lo senyor rei fo tornat en la pressa, veérets ferir e donar; que rics hòmens e cavallers havia en la companya del senyor rei que jamés no s'era vist en fet d'armes, qui cascun féu aquell jorn meravelles d'ell mateix. Què us en diré? Que un cavaller jove de Tràpena, per nom En Palmer Abat, que el senyor rei havia reebut en Sicília en casa sua, que jamés no s'era vist en negun fet d'armes, hi valc aitant con fera Rotlan, si fos viu.⁵⁷¹ E tot açò esdevenia per la gran amor que havien al senyor rei e per ço que li veïen fer de ses mans. Que ço que el rei faïa no era obra de cavaller, mas obra de Déu pròpiament; que Galeàs ne Tristany ne Llançalot ne Galvany ne Boors ne Palamides ne Perceval lo Galois ne el Cavaller

569. La relació d'aquest episodi de Guillem Escrivà, que concorda força amb la de DESCLOT, *loc. cit.*, ens mostra com Muntaner tenia informacions sobre el combat. Fins i tot l'esment del comte de Nivers (Nevers), imaginari, ens ho confirma. Ja ha fet observar el Sr. COLL I ALENTORN (ed. de Desclot, p. 93), que *Nivers* deu la seva aparició a la confusió amb el *navarrès* de la narració de Desclot. Si això fos cert, caldria creure que la font d'informació de Muntaner era una font escrita. O l'informador de Muntaner havia poat les seves notícies en un escrit —potser en el Desclot—. I de memòria va referir els fets, incomplets, a Muntaner, que hi afegí de collita pròpia el que va semblar-li.

570. També aquest episodi de les regnes es troba en DESCLOT, *loc. cit.* Igual en essència, diferent en detalls. I Muntaner l'aprofita per a donar els seus bons consells.

571. Es tracta del cavaller sicilià Palmieri Abbate, que després fou rebel. Però Muntaner no parla de la seva rebel·lió.

ab la Cota mal tallada ne Estor de Mares ne el Morant de Gaunes,⁵⁷² con tots ensem fossen ajustats ab tan poca gent con lo senyor rei d'Aragon era, no pogren tant fer en un jorn contra quatre-cents cavallers tan bons con aquells eren, qui eren la flor del rei de França, con féu lo senyor rei d'Aragó e aquells qui ab ell eren aquella hora.

Què us diré? Que els franceses se volgren replegar en un cabeçó, mas lo senyor rei va brocar envers aquell qui portava la senyera del comte e va-li tal donar de la maça sus en l'elm, que mort fred lo mes en terra; e los almogàvers van tantost trer la senyera de l'asta a trosses. E los francesos, qui veeren la senyera de llur senyor en terra, van fer tots una mota;⁵⁷³ e lo senyor rei va ferir entre ells ab tots los seus ensems. E així los francesos hagren pres un puig e estegren tan estrets los uns ab los altres, que el senyor rei ne negun dels seus no pogren entre ells entrar, no per tant que així durà la batalla entrò fo vespre e escur.⁵⁷⁴ E dels francesos no hi hac romases pus de vuitanta cavallers. E lo senyor rei dix:

—Barons, de nits és, e tantost nos poríem ferir los uns los altres con ferriem ells. Apleguem-nos!

E, con foren aplegats en un altre puig, ells guardaren e veeren venir ben cinc-cents cavallers francesos ab tres senyeres. E, si em demanats qui eren, jo us ho diré: que eren tres comtes parents del comte de Nivers, qui hagren gran paor de llur cosí, qui era anat en la celada e no el veeren tornar a hora de migdia, qui degra ésser tornat a la host; per què ells, ab llicència del rei de França, anaren-lo cercar. E així veeren aquells cavallers en un puig e veeren lo rei d'Aragon en altre; aitantost anaren als llurs, qui els eixiren a carrera, e oïren lo mal mandat a llurs ops; sí que anaren-se'n lla on lo comte jaïa mort, e d'altres cabdals, ben sis parents seus, e llevaren-los ab grans plors e ab grans crits; e anaren-se'n tota la nit, tro que foren a la host. E, con foren a la host, veérets dols, plors, sí que paria que tot lo món ne vengués. Sí que En Ramon Folc, vescomte de Cardona, qui era dins Gerona, gità deu hòmens de fora per amenar llengua, e preseren dos hòmens de la host que se'n meteren dins; e, con En Ramon Folc los veé, demanà-los per què faïen aquells plors e plants en la host, e ells contaren-li-ho així con era estat; e llavors En Ramon Folc féu fer gran llumenària per tota la ciutat de Gerona.

572. També Desclot evoca la figura de Rotlan a propòsit de les gestes dels cavallers catalans en aquest combat. L'ed. de València no dóna aquí més noms que els de Galeàs, Tristany i Llançalot, ultra el de Rotlan. Com veiem el ms. de Madrid marca el màxim de l'erudició pel que fa als *romans* francesos.

573. També aquest episodi de la senyera figura, com hem vist, en DESCLOT, cap. CLIX; però també Muntaner el presenta diferentment.

574. Desclot fa que es retirin el rei i els seus cavallers; Muntaner atribueix la retirada als francesos. Compareu també les xifres de les baixes que donen l'un i l'altre.

Ara vos lleixaré estar ells e tornaré al senyor rei d'Aragon.

Lo senyor rei d'Aragó dix als seus:

—Barons, nós estigam ací tota la nit, e al maití llevarem lo camp e regoneixerem quina cavalleria han perduda; que gran deshonor nos seria que així lleixàssem lo camp.

—Senyor —digueren aquells qui ab ell eren—, què deïts? No basta ço que vui havets fet? Per aventura demà hauriets més a fer.

E lo senyor rei respòs que per cert que ell llevaria lo camp, que no vol que hom li ho puga retenir. Sí que, con jorn fo, los altres almogàvers qui anaven per les muntanyes foren ateses al senyor rei e, de la cavalleria sua, més de cinc-cents hòmens a cavall. E lo senyor rei, ab la senyera estesa, anà per lo camp ab aquells qui eren estats ab ell a la batalla, que no volc que altre negun hi avallàs. E aquells llevaren lo camp e guanyaren tants de bells arnesos e de florins e de tornesos, que per tots temps foren benanants. E lo senyor rei regonec sa gent e trobà que havia perduts tro a dotze cavallers e aquell Guillemó Escrivà, qui morí per l'espaa que li féu enveja. Per què cascun se deu guardar que, mentre que és en la batalla, que no li vaja lo cor mas en haver victòria, e que no li faça enveja aur ne argent ne neguna cosa que veja, sinó tan solament que men mans contra sos enemics; que, si venç la sua part, assats haurà puis de roba en lo camp a llevar; e, si perd, poc profit li farà res que tengués, que ab la persona hi romandrà. Per què a cascuns vaja lo cor a açò que jo us dic; e, si ho fa, tots temps vos traurà Déus a honor del camp.⁵⁷⁵

E així mateix trobaren que havien perduts entrò a vint-e-cinc hòmens de peu. E així podets pensar quin fet d'armes fo aquest, de tan poca gent contra tan bon cavaller, que tota hora hi romaseren més de tres-cents vint cavallers franceses morts, dels quals fo opinió, d'aquells qui a la batalla eren, que sol lo senyor rei, de les sues mans, n'havia més morts de seixanta.

E així, llevat lo camp de l'arnès e de la moneda (que dels cavalls no en calc trer un del camp, que no hi havia cavall que no tengués set o vuit llançades), anà-se'n lo senyor rei a Besuldó. E totes aquelles fronteres trobaven que estaven rics e bastos, així com de les altres fronteres se faïen. Què us diré? Con lo senyor rei hac regonegut tot quant hi hac, venc-se'n a Hostalric, on era lo senyor infant N'Anfós.

Ara lleixaré a parlar d'ells e tornaré a parlar de madona la reina e del senyor infant En Jacme e de l'almirall e de la galea e dos llenys que el senyor rei los tramès de Barcelona.

575. Prosseguint la seva tasca de girar el resultat advers en victòria, Muntaner, contra el que diu Desclot, fa que sigui el rei qui llevi el camp. Fins i tot la mort de Guillem Escrivà rep justificació per la seva cobdícia, cosa que no diu Desclot, tan ben informat respecte a la mort del seu possible parent. I Muntaner hi troba encara motiu per als seus consells sentenciosos.

[VICTÒRIA DE L'ESTOL DE ROGER DE LLÚRIA]

135 Com la galea e els dos llenys que el senyor rei trametia en Sicília foren partits de Barcelona, cascun se n'anà per la via que li fo donada. E anaren tant que vengren a Messina, on trobaren madona la reina e els senyors infants e l'almirall; e donaren-los les cartes que el senyor rei los trametia e En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol. Sí que tantost lo senyor infant manà a l'almirall que encontinent faés armar totes quantes galees hi havia, e l'almirall aitantost féu anar la trompeta que tothom vengués pendre paga de quatre meses; e tothom ab gran alegre pres la paga.

Què us diré? Dins quinze jorns hac armades quaranta-sis galees que hi havia adobades, que no en volc pus esperar adobar; e va fer reculler la gent, e pres comiat de madona la reina e dels infants. E cuità's tant per ço, de partir, que llengua no en pogués d'ell anar, que dins aquells quinze jorns nulla vela no poc eixir de Sicília qui a ponent pogués venir. E féu la via de Cabrera e hac bon temps, sí que en pocs dies fo a Cabrera.⁵⁷⁶ E, con fo a Cabrera, tramès un d'aquells llenys que el senyor rei li havia trameses, a Barcelona; e lla trobà En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol, e tantost faeren-li resposta que faés la via del cap d'Aiguafreda, e que en aquella mar devien trobar vuitanta-cinc galees qui faïen lo càrrec de Sent Feliu a Roses ab la vianda, e que l'almirall del rei de França hi anava, son cos. E faeren-li saber con açò faïa depuis ells hagueren haüdes les vint-e-cinc galees a Roses, e així que es pensàs de cuitar abans que llengua n'haguessen, e que ells sabien que en aquella mar los devien trobar, segons les llurs espies, e que així mateix ells ab totes les galees que havien en Barcelona, adobades, serien en breu ab ell. E així lo lleny armat se n'anà ab aquesta resposta, e En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol faeren a saber al senyor rei aquesta novella, qui era a Hostalric.

E, com lo lleny armat fo partit de Barcelona, En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol faeren recollir tothom e armaren setze galees que hi havia adobades. E lo lleny armat trobà l'almirall en la mar; e, con l'almirall hac vista la lletra d'En Ramon Marquet e d'En Berenguer Maiol, ell féu la via del cap d'Aiguafreda; e de nuit ell pres terra a les Formigues⁵⁷⁷ e aquí ell donà part a la nuit. E hac ordonat ab totes les sues galees que cascuna galea tengués tres fanars aparellats: un a proa, altre al mig e altre a popa, per ço con, si les galees del rei de França venien de nits, que tantost los fanars fossen encesos, per ço que coneguessen les sues galees, e que los

576. La insistència a parlar de *la via de Cabrera* (vegeu abans cap. cxxix) sembla demostrar que així es designava aquesta via i que era per la proximitat d'aquesta illa per on passaven per anar a Sardènia i Sicília.

577. Les Formigues són uns illots que es troben entre la Punta del Castell i la platja de Calella de Palafrugell. No sembla que els pugui escaure l'expressió "prendre terra". Sobre la localització d'aquest combat naval, que els *Gesta Comitum* colloquen a la badia de Roses, vegeu DESCLOT, cap. clxvi. [Remetem a la nota 1252 d'aquest capítol, amb bibliografia sobre la batalla i la datació. M. T. F.]

enemics se pensassen que en cascun fanar hagués una galea. E per aquesta provisió que l'almirall féu, se guanyà tot lo fet, que, així con ell ho pensà, així esdevenc.

E, con fo pres de jorn, l'estol del rei de França passava ab lo faró davant, e, tantost con l'almirall lo veé venir, féu armar la gent; e encontinent ell tramès dos llenys armats per descobrir, e tantost tornaren e armaren e dixeren a l'almirall que tot l'estol del rei de França era. E l'almirall féu la llur via e mes-se entre la terra e ells; e, con fo ab ells, a colp los fanars foren encesos, e van ferir en ells. E aquí veérets llances e dards volar e ballesters en taula jugar. Què us diré? Que abans que fos jorn l'almirall los hac desbaratats, e n'hac cinquanta-quatre galees e quinze que en feriren en terra, de pisans, e setze de genoveses qui es n'anaven ja defora ensems per paor d'açò; e no esperaren res, mas que faeren la via de la mar e anaren-se'n en llur terra. E, con fo jorn, l'almirall regonec les galees e hac vist que en terra n'havia quinze qui eren de pisans, e foren-se esfondrades en terra; e els galiots de l'almirall tragueren-ne tota la roba e meteren-hi foc.

136 E, con açò fo fet, l'almirall féu la via de Roses.

Què us diré? Aquell jorn que la batalla fo feta, a hora de vespres En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol foren ab l'almirall. E l'almirall lliurà'ls totes les galees que havia preses e dix-los que passassen per Palamós e per Sant Feliu, e que tot quant navili hi trobarien, que el s'emmenassen, ab les galees ensems, a Barcelona; e que tantost se'n pensassen de cuitar, e ell iria-se'n a Roses per haver lo navili qui en Roses era, e les vint-e-cinc galees e tota la vianda qui en terra era, que ell no partiria tro que Roses hagués pres. E així En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol faeren ço que l'almirall los hac manat; e tantost anaren-se'n a Palamós e a Sent Feliu e preseren tot quant hi havia de navili. E puis eixiren a Sent Feliu en terra e cremaren tota la vianda qui hi era; que aquells qui hi eren romases del rei de França fugiren tots. E En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol trameteren deu hòmens per partides al senyor rei d'Aragon, a Hostalric, per fer saber aquesta bona novella, e puis que se n'anassen a la ciutat de Barcelona per fer saber aquest bon novell. E, con açò hagneren fet, dixeren:

—Nós esperem l'almirall ací, jatsessia que ell nos haja dit que ens en anem en Barcelona; mas molt és mellor que ab ell ensems hi anem, e que ell n'haja l'honor, a qui pertany.

E així ho faeren, e parec bé de la llur promenia.

E, con En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol se foren partits de l'almirall, ell féu la via de Roses. E aquells de Roses cuidaren-se que fos lo llur estol, e les vint-e-cinc galees, regatant, eixiren defores ab gatzara. E l'almirall féu llevar les senyeres del rei de França per ço que les tiràs ben fora, e que no perdessen la gent, que no ferissen en terra; e, con se foren acostats, l'almirall met remes e va fer abatre aquelles senyeres e mes aquelles del senyor rei d'Aragon. E aquelles, qui veeren

açò, volgren girar, mas l'almirall los va ferir. Què us diré? Que totes les hac ab tota la gent. E puis anà-se'n al port de Roses, on trobà més de cent cinquanta, entre naus e llenys e tarides, e totes les hac. E puis eixí en terra, on havia ben cinc-cents cavallers francesos e moltes atzembles, qui hi eren vengudes per viandes; e van ferir en ells, e desconfi-los, sí que hi mataren més de dos-cents cavallers franceses e moltes atzembles qui hi eren. E els altres, ab tota aquella gent que seguir-los poc, fugiren envers Gerona, on trobaren ja que el rei de França havia haüt son mal mandat.⁵⁷⁸ E aquests aportaren-li'n més.

E l'almirall combaté la vila de Roses e pres-la e establí-la bé per raon de les viandes qui hi eren. E, con ho hac fet, venc-se'n envers Barcelona e trobà En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol a Sent Feliu; e dixeren-li per què l'havien esperat, e ell fo'n molt pagat. E així l'almirall tramès tot lo navili que havia pres, així galees con altres llenys e naus e tarides, a Barcelona, que ben veïa que la mar era sua e que no el calia de res tembre.

137 E tantost, ab En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol, ensems, ab totes les galees armades, pensaren-se'n de tornar a Roses, pensant que el rei de França no podia aturar en el setge,⁵⁷⁹ e que seria bo que ell, ab los hòmens de mar, que els fos al coll de Panissars, e que haguessen llur part de la roba e dels hòmens. E, així con ho pensà, així ho complí, que ell se'n venc a Roses, e de Roses, als Graells de Castelló. E, si hagueren goig les gents de Castelló e de tota la terra, no me'n demanets, que sens fin era la glòria que era en Empordà; e en Rosselló així gran, si bé no s'ho gosaven fer aparès, per raó con lo rei de França tenia dos fills del rei de Mallorca a París, ço és a saber, l'infant En Jacme, lo major, e l'infant En Sanxo, qui era après de l'infant En Jacme. E per ço lo senyor rei de Mallorca e ses gents no gosaven fer semblant que els plagués l'honor que Déus faïa al senyor rei d'Aragon.

Ara vos lleixaré a parlar de l'almirall, qui està aparellat d'anar al coll de Panissars o lla on sàpia que el rei de França deja eixir ab ses gents, e tornaré a parlar del senyor rei d'Aragon. Emperò siats certs que de tot ço que li era esdevengut e de l'estament del senyor rei d'Aragon e del fet del rei de França en quin partit era, tramès a dir en Sicília per un lleny armat.

[MORT DEL REI DE FRANÇA]

138 E, com lo rei d'Aragon sabé aquesta novella, tantost, ab totes les gents sues qui eren en les fronteres, de cavall e de peu, se n'anà al coll de Panissars, per ço que

578. Cf. tots aquests passatges amb el cap. CLXVI de Desclot, i les notes corresponents. [Sobre la batalla de les illes Formigues: A. GARCIA SANZ, *Història de la Marina catalana*, p. 248-250. M. T. F.]

579. Es refereix al setge de Girona.

el rei de França ne negun de la sua host no n'escapàs. E, con lo rei de França hac sabudes totes aquestes coses, llevà's del setge de Gerona, malaut e destret que era, e venc-se'n al pla de Peralada; e aquí ell aplegà tota sa gent e segurament no atrobà que en tota sa host hagués tres mília cavalls armats, e de gents de peu no res, que tots eren estats morts, qui en fet d'armes, qui en malauties; sí que tenc-se per perdut. E del cardenal no em demanets, que volenters absolvera lo senyor rei d'Aragon de pena e de colpa, e que tot segurament lo lleixàs eixir de la terra.

Què us diré? Que el rei de França fou tan dolent, que ab la malautia que havia, lo mal li entuixà. E féu-se venir sos fills davant e dix a monsenyer En Felip:

—Sire Felip, vós sots estat tota hora pus savi en aquests afers que nós, que, si us haguéssim creegut, ja no morírem nós ací (que serem morts abans que la nuit sia passada), ne tanta bona gent qui en colpa nostra és morta e morrà. Per què nós vos dam la nostra gràcia e la nostra benedicció, e pregam-vos que guardets que aquesta gent de Castelló, qui a nós s'eren retuts, ne d'aquests altres llogars qui ací són entorn, que no els sia mal fet per negun; e els absolvets de tot ço que a nós fossen tenguts, e que cascun torn a son senyor. Encara vos consellam que secretament vós trametats missatge a vostre avoncle, lo rei d'Aragon, que us do passatge, que salvament puscats passar vós e vostre frare e el meu cos; que cert son jo que, si ell se volrà, sol un de vosaltres no n'escaparà que no siats morts o preses. E nós sabem que el rei d'Aragon vos vol tant de bé, e ell sap que vós fets a ell atretal, e que no us en diria de no. E així farets bé a la mia ànima e a la vostra. Encara, fill, vos prec que vós me donets un do.

—Senyor —dix ell—, ço que havets dit serà fet. E del do, manats ço que us plàcia, que jo son aparellat de complir.

—Fill —dix ell—, ben deïts. Beneït siats de Déu e de mi! E sabets, fill, qual és lo do que us demanam? Que vós no vullats mal a vostre frare Carles, qui ací és, per ço con pres lo realme de vostre avoncle e seu,⁵⁸⁰ que ben sabets vós que ell no hi ha colpa, que la colpa fo tota de nós e de nostre avoncle, lo rei Carles. Ans vos prec que l'amets e l'honrets així con bon frare deu amar altre, que no sots mas dos frares d'una mare qui eixí del mellor casal de reis del món e qui són los mellors cavallers; per què vós devets amar carament. E encara vos prec que tractets e fets tot vostre esforç que la casa d'Aragon haja pau ab lo rei de França tots temps e ab lo rei Carles, e que el príncep, nostre cosí, isca de la presó;⁵⁸¹ e que, si vós ho volrets ben procurar, la pau se farà.

580. Muntaner ignora (vegeu també tot seguit) que el príncep Carles, fill segon de Felip III de França, no era germà, sinó germanastre del primogènit Felip (Felip IV el Bell). No havia nascut d'Isabel d'Aragó, germana de Pere el Gran, de manera que aquest rei mal podia ésser-li oncle.

581. El príncep és Carles de Salern, o sia Carles II d'Anjou, fill i successor de Carles I, presoner de Pere el Gran des del combat naval de Nàpols (cap. cxiii). Aleshores el rei Carles no pot ésser sinó Carles I d'Anjou. Muntaner oblida que, en el capítol cxviii, ens ha donat la notícia de la seva mort.

E sobre açò pres-lo e besà-lo e féu atretal de Carles, e los féu besar ensems. E, con açò hac fet, llevà los ulls al cel e féu-se venir lo cos de Déu e reebé-lo ab gran devoció; e puis féu-se periolar. E, con tots los sacraments hac reebuts que bon crestià deu reebre, encroà les mans sobre son pits e dix:

—Senyor, ver Déus, en les tues mans coman lo meu esperit.

E així passà dolçament e féu bona fin. E, si em demanats on morí, jo us ho diré: que morí en un alberg d'En Sord de Vilanova, a menys de mitja lleuga de Peralada, l'any de 1285.⁵⁸²

E, con lo rei de França fo mort, lo rei Felip manà que es tengués cellat, emperò ell tramès sos missatges secrets a son avoncle, lo rei d'Aragon, qui era al coll de Pannissars, e féu-li saber que son pare era mort, e que el pregava que ell lo lleixàs passar ab ses gents, que més li valia que ell fos rei de França que negun altre. E lo senyor rei d'Aragon, haüt aquest missatge, tantost diu-se que ho féu a saber a son frare, lo rei de Mallorca, qui era as Veló, a una llegua lluny de lla on ell estava, e féu-li saber que ell, ab la sua cavalleria e gents de Rosselló, que eixís a son nebot, lo rei de França, a reebre a la Clusa, per ço que los almogàvers e hòmens de mar qui eren ab En Roger de Llòria ja al pas, que no els poguessen destruir; que ell deçà el Pertús e el coll, així con pugués, defendria que no s'acostassen lla on l'oriflama passaria; e ell faria a saber a son nebot, lo rei de França, que tota hora anàs prop de l'oriflama, ell e son frare e el cos de son pare; e, així, que en tal manera ho faessen, que torbassen que les sues gents no faessen tant de mal con porien fer. E, així con lo senyor rei ho manà, així es complí; e així ho féu ell a saber a son nebot, lo rei de França.

E, con monsenyer En Felip açò hac entès, que el senyor rei d'Aragon assegurava ell e son frare e encara de les sues gents qui prop d'ell passarien, e que havia ordonat que el senyor rei de Mallorca que li seria ab sa cavalleria a la Clusa, pensà què faria; e apellà lo cardenal e son frare e dix-los:

—Jo he haüt respost de nostre avoncle, lo rei d'Aragon, e fa'm saber que assegura mi e mon frare e aquells qui entorn mi ab l'oriflama passaran; mas dels altres no ens pot fer segurs, que les sues gents són tantes, que null hom no les poria cabdellar. E així veig que gran res de les gents qui romasa és perdrem.

E lo cardenal respòs:

—Senyor, pus ell vos fa esta gràcia, pensats de passar, que més munta sol la vostra persona e de vostre frare e el cos de vostre pare, que no fa tot l'als. E així no tardem;ensem d'anar, que aquells qui ací morran, ab los altres n'iran en paradís.⁵⁸³

582. L'ed. de València discrepa en aquest punt: "E si em demanats on morí, jo us diré que ell morí en un alberg d'En Simon de Vilanova, cavaller, qui és al peu de Pujamilot, prop de Vilanova, a menys de mitja llegua de Peralada". Sobre la qüestió del lloc on va morir, vegeu DESCLOT, cap. CLXVII. Recordem que la data de la mort és el 7 de gener de 1285.

583. Ell, però, s'estima més anar a Perpinyà (vegeu cap. següent). Sembla una de les ironies de Muntaner, fetes mig de bonhomia, mig de sornegueria.

[DESASTRE DELS Francesos al coll de Panissars]

139 E monsenyer En Felip apellà sos barons, e féu una davantera (en què fo lo comte de Foix) de cinc-cents cavallers armats; e après anava ell ab l'oriflama e ab son frare e ab lo cos de son pare e ab lo cardenal; e ab ells anaven entrò a mil cavalls armats. E puis après venien totes les atzembles e la gent menuda de peu; e en la reasaga venia tota l'altra cavalleria qui era romasa, qui podien ésser tro altres mil cinc-cents cavallers. E així mogueren-se de Pujamilot e pensaren-se'n d'anar aquell jorn a la Jonquera.

E aquell jorn mateix l'almirall, ab tots los hòmens de mar, fo al coll de Panissars. E aquella nuit sap Déus quina nuit hagneren los franceses, que anc un no se'n desguarní ne dormí, ans tota la nuit oïrets plants e gemecs; que los almogàvers e sirvents de mainada e hòmens de mar ferien per les esponeres de la host e mataven gents e trencaven cofres; que major estelladís de cofres hi oïrets que si fóssets en un bosc e que hi hagués mil hòmens qui no fessen sinó estellar llenya. Del cardenal vos dic que, si anc partí de Peralada, no féu sinó dir oracions entrò fo a Perpinyà, que adés adés se pensava ésser degollat. E així passaren tota aquella nuit.

E l'endemà matí lo senyor rei d'Aragó féu cridar que tothom seguís la sua senyera e que tothom, en pena de la persona, que null hom no ferís entrò que la sua senyera ferís e que les trompes e nàcares tocarien. E així tothom s'aplegà a la senyera del senyor rei. E, com lo rei de França fo arreat, e la sua davantera passà per lo Pertús, lo senyor rei d'Aragon lleixà-los passar, e tota la gent del rei d'Aragon cridaren:
—Senyor, firam! Senyor, firam!

E lo senyor rei cabdellava que no fos per res. E après venc l'oriflama ab lo rei de França, son nebot, e ab son frare e ab lo cos de son pare e el cardenal, així con ja havets entès que era ordonat, e pensaren de passar per lo dit lloc de Pertús. E així mateix llavors les gents del senyor rei d'Aragon cridaren a grans veus:

—Senyor, vergonya! Senyor, vergonya! Firam, firam!

E el senyor rei tenia fort entrò que el rei de França fo passat e aquells qui ab ell anaven prop l'oriflama. E, con les atzembles e les gents menudes començaren a passar, e les gents del senyor rei d'Aragon veeren açò, no creats que el senyor rei ne altre los pogués cabdellar; així que un crit se moc per la host del senyor rei d'Aragon:

—Firam, firam!

E llavors tothom se lleixà córrer a ells; e veérets trencament de cofres e barreigs de tendes e de robes e d'or e d'argent monedat e vaixella e tanta de riquesa, que tothom fo ric e benanant.⁵⁸⁴ Què us diré? Que qui avant fo passat, valc-li, que

584. Per a la immensitat del botí com per a tots els altres aspectes de la retirada francesa, vegeu els *Gesta Comitum*; DESCLOT, cap. CLXVII, i els altres cronistes allí esmentats, amb les notes corresponents.

de les atzembles ne de les gents de peu ne dels cavallers de la reasaga no n'estorcé negun, que tots foren morts e la roba barrejada. E, con començaren a ferir, los aücs foren tan grans, que de quatre llegües los oïa hom. Sí que el cardenal, qui ho oí, dix al rei de França:

—Senyor, què és açò? Tots són morts!

Dix lo rei de França:

—Creats que nostre avoncle no ha pogut més tenir la sua gent, que assats ha haüt d'afany a lleixar passar nós. Que ja ho pogués oir; que, con la davantera nostra passà, que tuit li cridaven: “Senyor, firam!”, e ell veïets que cabdellava ab una ascona muntera en la man; e puis, con nós passam, cridaren: “Senyor, vergonya! Firam, firam!”, e ell llavors se cabdellava més e treballava en ells a cabdellar; e, con nós fom passats, e les sues gents veeren les atzembles, que els seïa en l'ull, ab la roba, no els ha poguts cabdellar. Per què fets compte que d'aquells qui són romases no n'escaparà negun. E així pensem d'anar.

E, con hagren passat lo Pertús, en un coll qui és sobre una ribera que hi ha, ells veeren lo senyor rei de Mallorca ab sa cavalleria e molta bona gent de peu, de Rosselló e de Conflent e de Cerdanya; e estec en aquell coll ab la senyera reial estesa. E lo cardenal, qui los veé, acostà's al rei de França e dix:

—Ah, senyor, què farem? Veus lo rei d'Aragon qui ve.

E lo rei de França dix-li:

—No us temats, que aquell és nostre avoncle, lo rei de Mallorca, qui ens ve acompanyar, que nós sabem que així era ordonat per lo rei d'Aragó e per lo rei de Mallorca.

E llavors lo cardenal hac gran goig, emperò no se'n tenc gens per bé segur. Què us diré? Lo rei de França s'acostà al rei de Mallorca, e el rei de Mallorca a ell, e van-se besar e abraçar; e après besà e abraçà misser Carles e après lo cardenal. E el cardenal dix-li:

—Ah, senyor rei de Mallorca! Què serà de nós? Morrem adés?

E el senyor rei de Mallorca dix, com lo veé estar així tan mudat, que parec que fos mort, e no poc estar que no faés un somrís, e dix-li:

—Cardenal, no us dubtets. Sobre la nostra testa, que vós sots sau e segur.

E llavors ell se tenc per assegurat, que anc de sa vida no hac tan gran paor.

E pensaren de caminar, que los aücs eren tan grans per les muntanyes e els crits de la gent del rei d'Aragon, que paria que tot lo món ne vengués. Què us diré? Ab bell trot, lla on podien, pensaren d'anar pus hagren passada la Clusa, sí que no es tengren neguns per segurs entrò foren as Velon. E aquella nuit romangueren al Velon lo rei de França e tota la companya; mas lo cardenal se'n pensà d'entrar en Perpinyà. E no els calc esperar reasaga neguna que darrere haguessen lleixat, que en paradís los hagueren tots trameses les gents del senyor rei d'Aragon. E l'endemà lo rei de França, ab lo cos de son pare e ab son frare e ab lo rei de Ma-

llorca, qui no es partí d'ells, anaren-se'n a Perpinyà. E aquí lo senyor rei de Mallorca féu-los llurs ops vuit dies a tots, e cascun dia ell faïa cantar misses per lo rei de França, e la professó tots dies eixia sobre el cos, que l'absolvien; e de nuit e de dia li faïa cremar lo senyor rei de Mallorca del seu, aitant con foren en sa terra, mil brandons grans de cera. Sí que tanta d'honor féu al cos del rei de França e a sos fills e a tots aquells qui ab ells eren e al cardenal, que tots temps la casa de França li'n deuria ésser molt obligada e la casa de Roma, atretal.⁵⁸⁵

E què us diré? Con hagren vuit jorns estat a Perpinyà e foren ben revenguts, anaren-se'n. E el senyor rei de Mallorca acompanyà-los entrò que foren fora de sa terra, e els féu llurs ops; e puis partí's d'ells e tornà-se'n a Perpinyà. E els franceses anaren-se'n en tal punt, que d'aquells mateixs no n'escaparen deu per centenar que no morissen tots de malauties. E lo cardenal anà-se'n així espaordit, que la paor no li poc eixir del cor entrò que, dins pocs dies, morí; e anà-se'n en paraís ab aquells que ell hi havia fets anar per la sua preïcació.⁵⁸⁶ Què us diré? En tal punt se'n tornaren, que, aitant con lo món dur, en França ne en tot son desheret no oiran parlar de Catalunya que no els membre.

E així lleixar-vos he a parlar d'ells e tornar-vos he a parlar del senyor rei d'Aragon e de la sua gent.

140 Com l'auriflama fo passada, així con ja havets entès, e la gent del senyor rei d'Aragon hac morts e preses tots aquells qui romases eren e guanyat tot lo món de riquees, lo senyor rei tornà-se'n a Peralada e endreçà e adobà la vila, e hi féu tornar tothom e els féu molts dons e gràcies;⁵⁸⁷ e així mateix, puis, a Gerona. E l'almirall anà-se'n a Roses; e el senyor rei d'Aragon manà a l'almirall que retés al comte d'Empúries e que li donàs tota quanta vianda hi havia, que era una gran cosa ço que valia; e puis manà a l'almirall que se n'anàs en Barcelona. E així mateix, con lo senyor rei hac ordonada e endreçada la ciutat de Gerona, anà-se'n a Barcelona e manà que tothom se'n tornàs en sa terra; e així cascuns tornaren-se'n alegres e pagats e rics en llurs terres. E lo senyor rei anà-se'n a Barcelona, e el senyor infant N'Anfós e tots los rics hòmens, salvant aquells qui eren d'Empordà o de la muntanya dels Ports. E, con entraren per Barcelona, volc Déus que aquell dia mateix hi entrà l'almirall ab totes les galees e En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol. E la festa fo molt gran en Barcelona, que jamés semblant no es féu en neguna ciutat; sí que lo senyor rei, aquell dicmenge qui venc primer, tragué a

585. Observem que aquí Muntaner ja gairebé ni dissimula la total connivència del rei de Mallorca amb els enemics de Pere el Gran.

586. Aquí, com unes ratlles més amunt, la ironia de Muntaner, sense perdre els seus caràcters habituals, hi afegeix un punt d'irreverència somrient, sense malignitat.

587. La brevetat amb què Muntaner parla d'aquesta restauració de Peralada i de la tornada dels seus habitants ens diu ben a les clares que ell no hi era, i ens confirma el que hem dit abans, cap. cxxv, n. 537.

taulat tres estils a cada correguda, e lo senyor infant N'Anfós, atretal.⁵⁸⁸ E los altres bornaven, e els altres portaven armes, sí que l'alegre era tal, que Déus e tot lo món se'n devien alegrar. Emperò l'alegre començava cascun matí en Déu, con cascun matí la professó se faia per la ciutat, lloant e agraciant, beneint Déus de la gràcia que els havia feta; e, així, entrò a hora de dinar metien tot llur temps en Déu a pregar e après de dinar los altres jocs. Què us diré? La festa durà ben vuit jorns.

[EL REI PERE ES PROPOSA ENSENYORIR-SE DE MALLORCA]

141 E, com la festa fo passada, lo senyor rei apellà lo senyor infant N'Anfós e l'almirall e dix-los:

—Infant, nós volem que encontinent vos aparellets per passar a Mallorca ab cinc-cents cavallers; e l'almirall irà ab vós. E assejats la ciutat; e el fet serà així ordonat: que, a pocs de dies que hi siats, la ciutat vos serà retuda, e tota l'illa e Ivissa, atretal. E açò no tardets, ans se faça tantost.

E lo senyor infant respòs:

—Senyor, ço que vós manats serà fet, e veus-m'hi aparellat. Ordonats vós qui volets qui vaja ab mi.

E l'almirall, qui era molt savi cavaller, dix al senyor rei:

—Senyor, mercè; plàcia-us que em perdonets d'açò que us vull demanar.

Dix lo senyor rei:

—Almirall, demanats tot segurament, e deïts ço que volrets dir.

—Senyor, doncs plàcia-us que ens digats què és açò que us mou que nós anem a Mallorca.

Dix lo senyor rei a l'almirall:

—Ben deïts, e plau-nos que l'infant e vós ho sapiats. Veritat és que a nós és cert, per lletres que havem d'amics nostres, ço és en Venècia e en Pisa e en Gènova, que el papa cuida endreçar que el rei de França haja l'illa de Mallorca, de nostre frare, a grat o a força. E la força és per dos fills seus que té a París, los majors que ell n'ha; que, si per grat no la li vol lliurar, que diga que tolrà la testa a sos fills, si no la li lliura, e encara que li tolrà Montpesller, Rosselló, Conflent e Cerdanya; e així, breument, jo no trop que ell li'n gosàs dir de no. E així és mester que nós guardem nostre frare d'aquesta ocasió e nós e nostra terra, que per Mallorca se poria perdre tota Catalunya,⁵⁸⁹ ab les comunes, a qui fan gran enveja Mallorca,

588. A afegir a les indicacions que ens dóna el mateix Muntaner sobre el joc de taulat. Vegeu especialment el cap. clv.

589. És notable aquesta relació que s'estableix entre la conservació de Mallorca i la persistència de Catalunya. Cf. amb la frase de Pere el Cerimoniós respecte a la relació de la prosperitat de Barcelona amb la possessió de Sardenya i Sicília. RUBIÓ I LLUCH, *La Grècia catalana des de la mort de Roger de Llúria fins a la de Frederic III de Sicília (1370-1377)*, "Anuari Inst. Est. Catalans", 1913-14, p. 409, n. 2.

que volenters s'hi metrien e per diners ajudarien al papa e al rei de França. Sí que aquesta cosa havem nós feta a saber a nostre frare, lo rei de Mallorca; així que així mateix n'ha ell entès semblant raó, per què ell ha manat a alguns prohòmens de la ciutat que facen semblant que es facen forçar, mas que encontinent, a pocs dies, que reten la terra a l'infant. E així vosaltres haurets tantost la ciutat, e lo rei de Mallorca, nostre frare, serà fora del perill, e nós, fora de tota sospita; que, si una vegada hi entrava lo poder del rei de França ne de les comunes, jamés lo rei de Mallorca no s'hi veuria; e a ell val aitant que nós la tingam com ell, que, con pau hajam, e ell haja sos fills en sa terra, nós la li retrem.⁵⁹⁰

E l'almirall dix:

—Senyor, molt savi pensament havets feit, e per vós e per lo rei de Mallorca. E dic-vos que aquella cosa que a mi fa paor d'aquesta guerra és que l'illa de Mallorca no fos contra nós.

—Doncs, almirall, pensats d'anar ab les galees a Salou, e lla fets aparellar llenys qui us aporten tot ço que hajats mester. E l'infant adés pens d'anar a Tarragona, e nós trametrem-li los rics hòmens e cavallers, aquells de qui ell sia ben acompanyat, entrò a quantitat de cinc-cents cavallers. E volem que vaja ab vós En Corral Llança, qui és bell parlar e molt savi; e ell ordonarets que entre dins la ciutat a parlar ab los prohòmens, e N'Albert de Mediona, així mateix, qui ha molt vist e oït.⁵⁹¹ E fets en guisa que a una col no tocassen ne tallassen, ne res no tocassen les nostres gents, que ordonat és que, a pocs dies que hi hajats estat, vos serà retuda la ciutat, e puis tota l'illa; mas bo és que no es faça de mantinent, ans parega que en sien forçats, per tal que els francesos no en pusquen entrar en mala sospita contra nostre frare, lo rei de Mallorca; que el seu perill és tan car a nós com de nostra persona, e de sos fills així con dels nostres; per què havem mester, e jo e ell, que ab seny façam nostres afers: ab tal gent havem a contendre. Déus, per la sua mercè, nos hi ajud; que plagués a Déu que ells anassen a tan bona fe a nostre frare, lo rei de Mallorca, com ell los va e els irà. E a nós plau que en ell jamés no trobem mas veritat e tota lleialtat, que de tal pare e de tal mare nasquem ell e jo, que alre no par que en nós se deja atrobar, e per amics e per enemics; que per enemic que hom haja, no deu hom afollar sa fe. E així pensats a la bona hora d'anar.

E tantost l'almirall pres comiat del senyor rei e anà's recollir e féu la via de Salou ab totes les galees; e En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol, ab ells ensem, ab les llurs galees. E el senyor infant, a cap de quatre dies, així mateix pres comiat del senyor rei, son pare, que l'agracià e el beneí e li donà la sua benedicció;

590. Confrontat amb aquesta expedició contra Jaume de Mallorca. Muntaner es veu obligat a inventar tot aquest capítol, a fi que no esclati clarament la veritat de la pugna entre els dos germans.

591. Vegeu cap. CLI, on diu que Albert de Mediona fou deixat pel rei Alfons el Liberal com a procurador de l'illa de Mallorca.

e anà-se'n a Tarragona. E el senyor rei tramès-li la cavalleria e dos mília almogàvers; e a la bona hora aparellaren-se de recóller a Salou. E fo gran poder que tota hora menaren ben seixanta galees armades e naus e llenys e tarides e cinc-cents cavallers e dos mília almogàvers. E açò es féu per ço que paregués que per força haguessen la ciutat e l'illa; e, si ab poca gent hi anàs, fóra massa manifest que per volentat del senyor rei de Mallorca que s'era retuda, e pogra néixer molt perill, així con davant és dit.

Ara vos lleixaré a parlar del senyor infant e de l'almirall, qui s'aparellen a recóller, e tornar-vos he a parlar del senyor rei d'Aragó.

142 E, com lo senyor infant e l'almirall se foren partits del senyor rei, lo senyor rei, de la sua man, escriví una lletra al senyor rei de Mallorca. Què li escriví, cascuns vos ho podets pensar, segons les paraules que avant havets oïdes. E, com lo senyor rei de Mallorca hac reebudes les lletres del dit senyor rei d'Aragó, son frare, tramès una barca armada a Mallorca ab lletres que escriví de sa mà, que tramès al noble En Ponç Saguàrdia, qui per ell era lloctinent en Mallorca; e així mateix ne tramès d'altres a prohòmens, de secret, de Mallorca. Què los féu a saber, açò no ho sé; cascuns vos ho podets pensar.⁵⁹²

E, com lo senyor rei d'Aragó hac haüda resposta del senyor rei de Mallorca, alegre e pagat partí de Barcelona per anar a Salou, per ajudar a espeegar lo senyor infant. E depuis entenia-se'n venir en lo regne de València per trer de Xàtiva Don Alfonso e Don Ferrando, fills de l'infant En Ferrando de Castella, nebot seu, e que faés rei de Castella Don Alfonso, perquè es venjàs bé de son nebot, lo rei En Sanxo de Castella, qui així li era fallit als ops e li era vengut menys de tot ço que li havia promès. E així volia-se'n en tal guisa venjar, que tot lo món ne presés eximpli.⁵⁹³

592. Cal convenir que la inventiva de Muntaner és fèrtil i que no oblida detall per donar aparença de realitat a les seves invencions, fins al punt, com en el cas present, que hom arriba a pensar si, tot i inventar, Muntaner no devia creure en la realitat d'allò que constituïa el fons de les seves invencions. En el cas present, en l'acord secret entre els dos germans.

593. Aquest passatge de Muntaner és molt interessant, perquè la versió correntment acceptada, derivada de DESCLOT, c. CLXVIII, és que a Mallorca, i sols obligat per la malaltia, va delegar el seu fill Alfons. La versió de Muntaner, çté algun fonament històric o bé ens trobem davant d'una altra invenció justificada per una certa lògica: la conveniència d'obrar ràpidament? [Remetem a les notes 1288 i 1296 de la crònica de Desclot pel que fa a l'expedició a Mallorca i a la nota 1294 pel que fa a la intenció del rei d'alliberar els infants de la Cerda perquè s'enfrontessin a Sanç IV de Castella i castigar així la deslleialtat d'aquest monarca en el moment de la invasió francesa. En el memorial de l'ambaixada destinada al rei de Granada, el 1290, el rei Alfons acusà el rei Sanç d'haver enviat ambaixadors al rei de França, durant el setge de Girona per tractar pau i amistat amb ell, mentre el rei Pere el Gran li demanava ajuda contra el rei francès: L. KLÜPFEL, *Die äussere Politik Alfonsos III.*, doc. XII, p. 166. M. T. F.]

[MORT DE PERE EL GRAN]

143 E, con fo partit de Barcelona, que es llevà gran matí, se refredà, e ab aquell refredament venc-li cremoreta de febre. Així que ell soferí per lo camín en tal guisa, que hac a romandre a Sent Climent aquell dia. E trameteren missatges a Barcelona a maestre Arnau de Vilanova, qui hi era, e d'altres metges; així aquella nit foren a ell, a Sent Climent. E maestre Arnau e los altres faeren-li fer l'aigua, al matí, e guardaren-la;⁵⁹⁴ e tuit dixeren que comoviment era de fredor, e que no tenia res. E aquell dia cavalcà e venc-se'n a Vilafranca de Penedès,⁵⁹⁵ e, con fo lla, lo mal li fo entuixegat, així que hac de la febre assats. E, con la febre li fo espassada, ell se féu venir l'escrivà seu, ab qui ell faïa sos afers secrets, e féu son testament bé e ordonadament aquell dia; e puis l'endemà lo regonec e puis l'altre; e, con tot l'hac regonegut e fet a tota sa volentat, ell lo féu publicar e hi reebé en testimonis prelats e rics hòmens e cavallers e honrats ciutadans e hòmens de viles. E, con açò fo fet, ell se confessà moltes vegades, de bisbes e de l'abat de Santes Creus⁵⁹⁶ e a preïcadors e a frares menors, e denejà ben sa consciència. E puis reebé lo Salvador molt devotament, e ab gran contricció e devoció e en presència de tothom, mentre en la cambra ne pogren caber, e ab plors e ab llàgremes qui dels ulls li eixien, reebé-lo; e així mateix ploraven tots aquells qui hi eren. E, con açò hac fet, ell demanà e volc que el periolassen, e així es féu; e així hac reebuts tots los sacraments de la santa Esgleia ab gran devoció e ab gran contricció de sos pecats.

E, con tot açò hac fet, e lo mal tota hora li entuixava, enaixí que la novella n'anà per tota la terra, e especialment al senyor infant N'Anfós, qui ja s'era recollit, e, con ho entès, ell hac de consell que hi vengués. E, con fo a ell, lo senyor rei lo veé, e dix-li:

—Infant, qui us ha donat aquest consell que a nós venguéssets? Sots metge, vós, que en puscats consell donar a nostra malaltia? Ben sabem que no ho sots, e així no ens fets fretura. Si així mateix plau a nostre Senyor, ver Déus, que passem

594. *Fer l'aigua*, orinar; *guardaren-la*, van mirar-la, examinar-la. — La intervenció d'Arnau de Vilanova, no reportada per Desclot, és confirmada pel document del 3 de novembre de 1285 de què hem parlat en nota al cap. CLXVIII de Desclot. Arnau de Vilanova figura entre els signataris o testimonis. Com veiem, no tot és fantasia en la reconstrucció de Muntaner. [Cf. el segon codicil al testament de Pere el Gran, del 4 de novembre de 1285, a A. UDINA ABELLÓ, *Els testaments dels comtes de Barcelona i dels reis de la Corona d'Aragó. De Guifré Borrell a Joan II*, Barcelona, Fundació Noguera, 2001, doc. 26, p. 168-169, Arnau de Vilanova hi apareix com a testimoni. M. T. F.]

595. Per a l'itinerari i les dates, vegeu DESCLOT, *loc. cit.*, i les notes corresponents. [Sobre la mort de Pere el Gran, cf. Eufemià FORT I COGUL, *La mort i l'enterrament de Pere el Gran*, Barcelona, R. Dalmau ed., 1966. M. T. F.]

596. També és un fet històric la presència de l'abat de Santes Creus, Gener. DESCLOT, *loc. cit.* [Cf. la nota 1300 de la crònica de Desclot. El rei féu un llegat important a Santes Creus en el seu segon codicil, però l'abat, ni cap altre abat, no figura entre els testimonis d'aquest codicil: A. UDINA, *Els testaments*, doc. 26, p. 168-169. M. T. F.]

d'esta vida en aquest punt, aitampoc hi fets fretura, que nós havem ja fet nostre testament e publicat. Per què pensats-vos-en d'anar, e recollits-vos a la bona hora, que la vostra anada és molt bona, e envers Déu e envers nostre regisme e de nostre frare, lo rei de Mallorca; e la tarda poria tornar a gran dan.

E sobre açò lo senyor infant, plorant, besà-li los peus e les mans. E el senyor rei abraça'l e besà-lo en la boca e li donà la sua benedicció e el senyà més de vint vegades. E tantost mes-se en el camín e anà's recüller a Salou e ab la gràcia de Déu.

144 E tantost con lo senyor infant se fo recollit, lo mellor vent se mes a la terra, e tuit faeren vela. E a pocs de dies foren a l'illa de Mallorca e preseren terra a la Porrassa e lla posaren los cavalls en terra. E lo senyor infant, ab tota la cavalleria e l'almogaveria, anaren-se'n atendar a les torres Llavaneres; e l'almirall anà lla ab totes les galees. E, con tothom fo en terra, lo senyor infant féu cridar que null hom, en pena de la persona, no tallàs ne faés negun damnatge a l'horta ne a vinyes ne a res qui hi fos. E, con açò fo fet, a pocs de dies ells entraren en parlament los uns ab los altres, així que En Corral Llança, per lo senyor infant, entrà moltes vegades en la ciutat a parlar ab lo lloctinent e ab los altres prohòmens, e adés anava de la ciutat al senyor infant e adés tornava en la ciutat.

Ara us lleixaré ells estar, qui estan en llurs parlaments, e tornaré a parlar del senyor rei d'Aragon.

145 Com lo senyor infant fo partit del senyor rei, l'endemà lo senyor rei volc que el testament seu se publicàs altra vegada en presència de l'arquebisbe de Tarragona, qui aquí era, e ben vuit bisbes, tots naturals e de la terra del senyor rei, e abats e priors e hòmens d'orde e rics hòmens, cavallers, ciutadans e hòmens de les viles. E, con tots foren aplegats davant lo senyor rei, el testament se llegí, així alt, que tuit l'enteseren. E lleixà sos marmessors l'arquebisbe e bisbes e l'abat de Santes Creus, qui és molt honrat monestir de monges blancs, qui és entrò a sis llegües prop del dit lloc de Vilafranca. E lleixà hereu universal lo senyor infant N'Anfós, del regne d'Aragon e de València e de Catalunya, e lleixà-li tots los drets qui a la corona d'Aragon e al comdat de Barcelona ne al regne de València pertanyien en totes les quatre parts del món. E, d'altra part, lleixà al dit senyor infant N'Anfós, que li comanà madona la reina, sa mare, que fos de sa vida dona e reina, e que null temps no eixís de sa volentat, e aquella amàs e honràs així con aquell qui havia la mellor dona e pus santa, de mare, qui en el món fos. E, d'altra part, li lleixà l'infant En Pere, son frare, lo menor qui hi era, que li degués donar consell e ajudar, aital con tanyia a fill de rei. E lleixà-li sa germana, la infanta Dona Violant, que li fos tengut de donar rei per marit, qui fos d'alta sang. D'altra part, lleixà lo regne de Sicília, ab tots sos drets que li pertanyen en les quatre parts del món, al senyor infant En Jacme, qui era après de l'infant N'Anfós de dies. E lleixà vinclat que, si

lo senyor infant N'Anfós moria sens infants de lleial conjuï, que tornàs lo regne d'Aragó e Catalunya e el regne de València al senyor infant En Jacme, així con lleixava al senyor infant N'Anfós; e, si per aventura lo senyor infant En Jacme moria abans que el senyor infant N'Anfós, que el regne de Sicília romangués al senyor infant En Frederic, que ell lleixava en poder del senyor infant En Jacme, e que li donàs aquella vida que tanyia a fill de rei. E així mateix lleixava-li madona la reina per reina, e que tots temps en sa vida fos dona, senyora e reina, e l'amàs e l'honràs, així con ho lleixà manat al senyor infant N'Anfós. E així mateix la infanta madona Violant, llur germana, que li fos tengut de donar rei per marit, qui fos d'alta sang. E puis en lo testament hac moltes d'altres coses, que a mi no cal retrer per ço con no toquen a la mia matèria.⁵⁹⁷

E, com lo testament fo llegit e publicat, lo senyor rei demanà a tots, així con a lleials vassalls, que li diguessen si los paria que ben estegués. E cascuns lloaren-li ho, con per cert així fo fet sàviament e madura, ab gran deliberació, con tanyia fer a ell, qui era lo pus savi senyor del món e pus avist en tots fets. E, con açò fo fet, lo senyor rei estec ben confortat, e tothom se pensà que fos mellorat.

E l'endemà lo mal li entuixà, qui era la festa⁵⁹⁸ del benaurat monsényer sant Martí; e tot aquell dia ell soferí molt d'afany, e la nuit. E l'endemà, lo jorn beneit de monsényer sant Martí, cavaller de Déu molt graciós e digne, nostre Senyor Déus volc apellar al seu regne aquest senyor rei En Pere d'Aragó, lo mellor cavaller del món e el pus savi e el pus graciós de totes gents, e a qui Déus havia feta més d'honor que anc nasqués; així com aquell qui hac més gràcies en sa persona que hom que anc nasqués après Jesucrist.⁵⁹⁹ D'altra part, que lleixà quatre fills, los pus savis e els mellors, e d'armes e de tots fets, qui en el món fossen e els pus corteses e els mills nodrits; e lleixà dues filles, la una que ja era reina de Portegal, e l'altra,

597. Pere el Gran havia atorgat testament a Portfangós el dia 3 de juny de 1282, és a dir, abans de partir cap a l'Àfrica (no el 7 de les calendes de gener com diu BOFARULL, *Condes de Barcelona vindicados*, II, p. 245). El citat document de 3 de novembre de 1285 no és cap testament, sinó un codicil. [Cf. el testament, signat en realitat el 13 de juny a Portfangós, i el primer i el segon codicil, fets el 3 i el 4 de novembre, respectivament, a Vilafranca, a A. UDINA, *Els testaments*, doc. 24, p. 162-166, doc. 25, p. 166-167 i doc. 26, p. 168-169. En el primer codicil ordenà restituir el regne de Sicília a l'Església per tal d'obtenir el perdó de l'excomunió. Muntaner comenta, més avall, en el capítol 146, que havia estat absolt perquè "havia jurat manament de santa Esgleia", però sense concretar res més. Aquest codicil fou objecte de discussió entre els historiadors els primers anys del segle XX; alguns consideraren que era fals perquè contradeïa el que pensava Pere el Gran: G. LA MANTIA, *Codice diplomatico*, p. 249-253. Encara S. SOBREQUÉS VIDAL, *Alfons el Franc, a Els descendents de Pere el Gran*, Barcelona, Ed. Teide-Vicens Vives, 1954, p. 47, n. 58, assenyala que, malgrat que era un document secret, resulta molt estrany que la Santa Seu no fes retret al rei Alfons de l'incompliment de la darrera voluntat del seu pare; per tant, també creu en la possibilitat que fos un document fals. M. T. F.]

598. *festa*: Ed. València: *vespra*, lliçó segurament preferible. [J. B.]

599. Aquí trobem el punt més alt dels elogis de Muntaner a Pere el Gran. Cf. amb l'elogi de la seva muller la reina Constança (cap. XI), on, si aquí parla de Jesucrist, allí parla de madona santa Maria.

donzella;⁶⁰⁰ e d'altra part, que en sa vida hac presa venjança de tots aquells qui tort li tenien, ne a ell ne a sos fills, e es veé sobirà de tots sos enemics; e hac la santa fe catòlica crescuda e multiplicada, e morts e vençuts molts malvats sarraïns. Què us diria? Que no trobarets en lligenda neguna que anc Déus faés tantes de gràcies ne de mercès a negun rei. E encara, que sos fills eren d'edat de regnar; que anc la casa d'Aragon no calc un jorn vagar d'amenar a execució ço que ell havia començat. Sí que Déus veé que no hi faia fretura, tan bons fills havia; volc-lo, aquest beneit dia, acompanyar ab lo baró sant Martí.

Sí que la mort s'acostà, e, con lo senyor rei conec que la sua fin era prop, pres comiat de tuit e los recomanà madona la reina e sos infants e puis los senyà e els beneí.

146 E, puis, com açò hac fet, féu-se donar una creu que li estava davant e reebé-la en ses mans, plorant ab gran devoció; e dix molta bona oració. E, con ho hac fet, llevà los ulls al cel e senyà's tres vegades e puis abraçà la creu e encroà los braços sobre ella e dix:

—Pare, Senyor, ver Déus, Jesucrist, en les vostres mans coman lo meu esperit. Plàcia-us, per la santa passió que presés per nós, pecadors, que reebats la mia ànima en paradís, ab lo benaurat monsenyer sant Martí, de què vui fan tots los crestians del món festa, e ab los altres sants beneits.

E, con açò hac dit, llevà los ulls al cel, e l'ànima se partí d'ell, així dolçament con si fos un albat; e anà-se'n ab los àngels en paradís. Déus, per la sua bonea e mercè, vulla que així sia! E així ne devem tuit estar d'opinió, que ell sia ab lo benaurat sant Martí e ab los altres sants en paraís, que anc crestià no fo tan bella fi con ell féu, en l'any de mil dos-cents vuitanta-cinc.⁶⁰¹

E com lo senyor rei fo passat d'esta vida, veérets dols, plors, crits, que jamés no foren vists aitals ne oïts. E, dementre que los uns ploraven, los marmessors, aquells qui en aquell lloc eren, havien ja feta armar una galea a Barcelona con veeren que el senyor rei estava mal, e tantost con fo passat, hagueren un cavaller savi e bo e donaren-li dos transllats auctèntics del testament del dit senyor rei e manaren-li que s'anàs recollir tantost a Barcelona en la galea que trobaria aparellada, e que faés la via de Mallorca, e lla on trobaria lo senyor rei d'Aragó, N'Anfós, que lla anàs; e, con seria lla on ell fos, que null hom no avallàs en terra mas ell tot sol, e a la galea no lleixassen null hom entrar; e, con seria lla, que ell que parlàs ab lo dit senyor rei e ab l'almirall solament, e digués-los la mort del senyor rei e li donàs la un dels transllats del testament; e, tantost con açò hauria fet, que es re-

600. Alfons, Jaume, Frederic i Pere; Isabel i Violant.

601. El dia de sant Martí és l'11 de novembre. Sobre la data de la mort, vegeu DESCLOT, c. CLXVIII, nota. Aquí l'any ha estat afegit molt inoportunament. L'ed. de València enclou una mica més amunt: "E com açò hac dit, llevà los ulls al cel, e l'arma es partí del cos, en l'any MCCLXXXV".

collís e que anàs en Sicília, e que davan tothom faés la via de Sicília; e, con seria en Sicília, digués a madona la reina e al senyor rei En Jacme, rei de Sicília, e al senyor infant En Frederic la mort del senyor rei, e donàs al senyor rei de Sicília lo transllat del testament. E lo cavaller dix que aparellat era de fer ço que ells manaven; e anà-se'n a Barcelona e trobà la galea aparellada e recollí's; e tantost baté de remes e anà-se'n.

Ara lleixaré a parlar de la galea e tornaré a parlar del senyor rei d'Aragón.

Com ja us he dit, lo dol fo gran qui es féu per tota la terra, que els missatges anaren per totes parts, e l'endemà hi hac més de vint mília persones de Barcelona,⁶⁰² e de Tarragona més de cinc mília, e del camp de Penedès; així que tanta gent s'hi aplegà, que no podien caber a Vilafranca ne a dues llegües prop. E l'endemà, ab gran professó, portaren lo cos al monestir de Santes Creus;⁶⁰³ e aquí faeren l'ofici molt solemniat (per ço con ell era absolt, que havia jurat manament de santa Es-gleia), e hi hac preïc e tota aquella solemnitat que tanyia a fer a aital senyor; e veérets-hi, depuis fo passat d'esta vida entrò fo mes en terra, més de deu mília brondons cremar. E, con lo senyor rei fo enterrat, cascuns se n'anaren en llurs terres, e pertot trobaven grans plors e grans plants.

E Déus, per la sua mercè, haja la sua ànima, amén. Que mort és aquell qui altre Alexandri fóra estat en el món, si sol deu anys hagués més viscut.

Ara us lleixaré a parlar d'ell e tornaré a parlar del missatge qui se'n va a Mallorca e en Sicília.

[REGNAT D'ALFONS II]

147 E, con la galea fo partida, dins pocs dies fo a Mallorca, on trobà lo senyor rei N'Anfós a les torres Llavaneres. E féu tot ço que li havien manat los marmessors del senyor rei; e, emperò, ab les pus belles robes que ell hac, eixí en terra. E açò féu saviament, perquè diu l'eximpli del prohóm: "Tramit savi, e no li digues què faça";⁶⁰⁴ per què tot senyor e ciutat e vila deu metre sa punya que con tramet missatges, que els hagués los pus savis que pusca, que bon missatge honra son senyor (e açò comunament) e aporta tot ço per què va a bona fin. E, con hac parlat ab lo senyor rei e ab l'almirall, recollí's e féu la via de Sicília. E a pocs de temps ell fo en Sicília e atrobà madona la reina e el senyor rei En Jacme, rei de Sicília, e l'infant En Frederic, a Messina; e dix-los la novella e tot ço que els fo manat. E, con la mort

602. Si aquesta xifra fos certa, Barcelona s'hauria buidat, perquè no devia tenir aleshores enllà de 30.000 habitants.

603. Sobre l'enterrament i la tomba de Pere el Gran a Santes Creus, vegeu DESCLOT, c. CLXVIII, i les notes corresponents.

604. Ignorem quin és el *prohom* autor d'aquest proverbi; però en tenim un altre per afegir a la llista dels proverbis i eiximplis adduïts per Muntaner.

fo publicada e el testament fo llegit a Messina, veérets dols, plors, per tota Sicília e per tota Calàbria, que ben durà vuit jorns que no faeren res.

[L'INFANT JAUME, CORONAT REI DE SICÍLIA]

148 E, con fo passat lo dol, lo senyor rei En Jacme manà per tota Sicília e en Calàbria que tothom fos a jorn cert en Palerm, a la festa, que ell se coronaria, de Sicília e de tot lo regne, rei. E les cartes anaren de totes parts; e, con les cartes ne foren anades, lo senyor rei e madona la reina e l'infant En Frederic anaren en Palerm; e, con foren lla, la festa se féu molt gran. E lo jorn fo vengut que el senyor rei havia donat; e aquí, ab gran alegre e ab gran festa, ab la gràcia de Déu lo senyor rei En Jacme pres la corona del realme de Sicília e de tot lo regne,⁶⁰⁵ ab tan bona hora e ab la gràcia de Déu, que jamés no fo rei qui tan graciós ne tan astruc fos a ses gents, e és encara e serà molts anys, si a Déu plau; que, depús fo coronat, si les gents de Sicília sembrassen pedres, s'hi colliren bell forment e bell ordi. Que, en veritat, en Sicília se tenien, e en Calàbria, vint cases de rics hòmens seus qui cascadun faïa major messió que un rei no faïa; e tuit eren rics e asseats, e la cort sua era rica e abandona-da de tresor e de tot bé. Per què li pot hom dir lo sant rei En Jacme benaventurat.

E, con la festa fo passada, ell se'n tornà a Messina e tantost féu armar vint galees e féu-ne capità un cavaller que ell amava molt, per nom En Bernat de Sarrià; qui segurament podia hom dir que ells eren dos germans, la un per nom En Bernat de Sarrià e l'altre En Vidal de Sarrià, que de cadascun (con vos diguí, davant, d'En Guillem Galceran)⁶⁰⁶ pogra hom fer, de llurs proees e cavalleries e de tots fets d'armes, major llibre que no és lo *Llibre de Jaufré*. E majorment del dit En Bernat, qui era estat, e és encara, lo pus llarg de cor que cavaller que anc fos en Espanya; e ha haüt tal senyor qui ben li ho ha bastat, ço és a saber, aquest rei En Jacme de Sicília, qui puis per temps lo féu noble e li donà senyera e tot ço que pertany a noble, segons que avant oirets en son lloc e en son temps.⁶⁰⁷

[EXPEDICIONS DE BERNAT DE SARRIÀ AL GOLF DE NÀPOLIS]

149 E, con les galees foren armades, les vint, e hac fet capità lo dit Bernat de Sarrià, ell li manà que es pensàs de recüller e que faés la via de Nàpols e que sabés

605. Jaume va intitular-se rei de Sicília el 16 de desembre de 1285 i va coronar-se a Palerm el 2 de febrer de 1286. ZURITA, llib. IV, cap. LXXXI. [Començà a intitular-se rei ja el 15 de desembre i es coronà efectivament el 2 de febrer: G. LA MANTIA, *Codice diplomatico*, p. 260. M. T. F.]

606. Més amunt, cap. CXXVIII, n. 543.

607. Vegeu c. CXLIX-CL, CLXV, CLXXXII, CLXXXVI, CCLVII, CCLVIII, CCLX, CCLXV i CCXVIII. L'ed. de València transcriu Berenguer en lloc de Bernat. [Ja hem donat notícies de Bernat de Sarrià a la nota 652 de la crònica de Desclot. Remetem a M. T. FERRER, *Organització i defensa*, p. 23-48. J. V. CABEZUELO, *Poder público*, p. 178-198. M. T. F.]

què s'hi faïa, e puis que es giràs a Iscle e que batés la costera entrò a la feu de Roma,⁶⁰⁸ e, con seria tornat, ell passaria en Calàbria, que ell volia donar a conèixer als enemics que el rei d'Aragon no era mort, ans davant havien a contrastar ab un rei, e que d'aquí avant n'haurien a contrastar ab dos, qui és un cos e una volentat. E, con açò hac dit, En Bernat de Sarrià pres comiat d'ell e de madona la reina e de l'infant En Frederic e recollí's a la bona hora e en la guarda de Déu. E baté tota Calàbria e venc-se'n al cap de la Pellunuda, e del cap de la Pellunuda ell se mes en mar e féu la via de la costera d'Amalfa. E aquella costera era poblada de la pus mala gent e dels pus cossaris qui en el món fossen, e especialment d'un lloc qui ha nom Passetà.⁶⁰⁹ E de tot en tot pensà que, si la costa d'Amalfa corria, que faria tres bons serveis al senyor rei de Sicília e a ses gents: la una, que venjaria lo damnatge que havien fet en les guerres passades; l'altre, que, con serien destrovits, que d'aquí avant no porien pus; l'altre, que seria lo mellor fet d'armes e el pus aventurat que, gran temps ha, se faés d'aquella part. E, així con s'ho mes en cor, així ho complí, que abans d'alba de dia hi pres terra e hac tota la gent en terra, prop de la ciutat de Sent Andreu d'Amalfa; e correc tota la muntanya e cremà e afogà Menor e Major e Passetà⁶¹⁰ e tot quant hac en la muntanya; així que quatre jorns hi estec, senyera llevada, e anà cremant e afogant tot. E soprès als llits los malvats de Passetà, així que tots n'anaren a tall; e cremà-hi galees e llenys que tenien en terra, tirats en la vila, que no en lleixà un aquí ne enlloc de la costa. E, con tot ho hac cremat e afogat, recollí's e anà a Sorrento e féu atretal; e hagra aital fet de Castellamar, si no fos molta cavalleria que hi havia venguda de Nàpols. Què us diré? Que al port de Nàpols se n'entrà e tragué'n naus e llenys e n'hi cremà. E puis anà-se'n a Iscle, on estec tres jorns; e puis baté la costera entrò a la feu de Roma e pres naus e llenys e galees, que tramès en Sicília.

E el papa, qui sabé lo gran via-fora que era per tota la costera, e en la boca de la feu de Roma que pres tots quants llenys hi havia, demanà què era aquest brogit; e dixeren-li:

—Pare sant, açò és un cavaller de Sicília a qui dien En Bernat de Sarrià, qui és vengut ab vint galees de Sicília e ha cremada e afogada tota la costa d'Amalfa e el port de Nàpols e tota la costera barrejada, e d'ací, de la feu de Roma, ha tretes galees, llenys e barques, que res no li pot estar davant.

Dix lo papa:

—Ah, Déus! Què és açò? Ab tants diables ha a contrastar qui ab la casa d'Ara-

608. *La feu de Roma*, o millor dit *la fou*, és, com hem dit (cap. LI, n. 207 i DESCLOT, cap. LIV, n. 391), el port d'Òstia.

609. Ja hem dit que *la Pellunuda* és la punta Palinuro (cap. cv, n. 424). *Passetà* és Possitano, a la península de Sorrento, no lluny d'Amalfi, que Muntaner anomena *Amalfa*.

610. *Major* és Majori, en la ruta de Salern a Amalfi, a 19 Km. d'aquella població. *Minor*, o sia Minori, es troba un quilòmetre i mig més enllà de Majori.

gon contrasta? Que cascun cavaller d'aquells de Catalunya són diables encarnats, que res no els pot estar davant, ne per terra ne per mar. A Déu plagués que ells fossen reconciliats de l'Esgleia, que aquestes són gents ab qui conquistariem tot lo món, e metria'n hom a baix tots los infeels. Per què prec Déus que en breu trame-ta pau entre la santa Esgleia e ells. E Déus perdó a papa Martí, qui així los tragué de gràcia de la santa Esgleia; mas, si nós podem, en breu, si a Déu plau, los reconciliarem, que molt són gents valents e de gran bondat. Que no ha gaires de dies que han perdut llur senyor, qui era lo mellor cavaller del món, e creu que sí es seran sos fills, con així comencen.⁶¹¹

150 E, com En Bernat de Sarrià hac fet tot açò, ab gran guany tornà-se'n en Sicília, on trobà lo senyor rei, qui fo molt pagat d'açò que ell hac fet, e sí es foren tots los sicilians per los grans damnatges que els malfatans los faïen tot dies.

[CONQUESTA DE CALÀBRIA]

E, tantost con les galees foren a Messina, lo senyor rei passà en Calàbria ab grans gents, e anà visitant totes ses terres; e aitant com cavalcava, de la terra qui encara no era sua, aianta se'n retia a ell; sí que per cert, si l'almirall ab l'estol fos estat aquella saó dellà, a la ciutat de Nàpols dretament se'n fóra anat. Què us diria pus? Que netament hac tota Calàbria, salvant lo castell d'Estil, així con davant vos he dit,⁶¹² e Taranto e tot lo Principat e el cap de les Leuques e Otrento (qui és arquebisbat e bona ciutat e basta) e puis, deçà de Principat, entrò prop Salern a trenta milles. E així lo senyor rei, con hac conquest açò que en el cor li estava, anà's deportant e caçant per la Calàbria, per ço con és la pus sana província del món e la pus graciosa de totes sanitats e les mellors aigües e les mellors fruites del món.⁶¹³

611. Un exemple més del goig que Muntaner posa a comparar o fer comparar els catalans als diables. El papa no és altre que Bonifaci VIII. I per cert que consta documentalment que, en certa ocasió, aquest papa va referir-se al diable parlant d'un català: Jaume II. "Tan tard hauria covinença ab vós com ab un diable", escriu al rei Vidal de Vilanova, com a frase del papa. FINKE, *Acta Aragonensia*, 1, 61. [Cf. les relacions amb aquest papa a Prim BERTRAN, *Bonifacio VIII y los reinos hispánicos*, a *Bonifacio VIII. Ideología e azione politica*, Atti del convegno organizzato nell'ambito delle celebrazioni per il VII centenario della morte (Città del Vaticano-Roma, 2004), Roma, Istituto Storico italiano per il Medioevo, 2006, p. 293-323. Cf. també les relacions amb el papat a Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, "Lo rey d'Aragó no-ns fa sinó greuges e vilanies!": *Papat i casa d'Aragó a la crònica de Muntaner (II)*, "Estudis Romànics", xxix (2007), p. 109-142. La documentació d'aquest papa a Santiago DOMÍNGUEZ SÁNCHEZ (ed.), *Documentos de Bonifacio VIII (1294-1303) referentes a España*, Lleó, Universidad de León, 2006 (Monumenta Hispaniae Pontificiae, 2). M. T. F.]

612. Més amunt, cap. cxvi.

613. Aquest bell elogi de la Calàbria respon, sens dubte, a una coneixença directa del país, encara que Muntaner no ens diu que hi hagués estat. Però, havent residit a Sicília i havent estat procurador de Roger de Flor, no pot ésser que no el conegués.

E en la Calàbria havia molt honrat ric hom e cavaller poblat de Catalunya e d'Aragon e del país mateix; e així lo senyor rei anava de convit en convit e de plaer en plaer. E, con lo senyor rei se n'anava així deportant, En Bernat de Sarrià venc ab les galees a Messina e desarmà; e així mateix hac molt guanyat en aquesta entrada.

Ara us lleixaré a parlar del senyor rei de Sicília e tornar-vos he a parlar del senyor rei N'Anfós d'Aragon.

[RENDICIÓ DE MALLORCA A ALFONS II]

151 Com lo senyor rei N'Anfós hac haüt lo missatge de la mort del rei En Pere, son pare, ell féu enantar en sos afers en tal manera que a dos jorns après que el missatge hac haüt, se reté a ell la ciutat de Mallorca, e lo noble En Ponç Saguàrdia mes-se en el Temple.⁶¹⁴ E puis, a dos jorns que la ciutat se fo retuda, publicà's la mort del senyor rei En Pere e es llegí lo testament; e veérets plors e crits e plants, los majors del món. Què us en faria pus llongues noves? Que ben sis jorns durà lo dol, que null hom no féu res en la ciutat. E, con lo dol fo passat, lo noble En Ponç Saguàrdia reté's al senyor rei, e lo senyor rei, san e saul, ab tota sa companya e ab aquells qui ab ell se'n volgren anar, féu-los passar a Coblliure, e de Coblliure anà-se'n a Perpinyà, al senyor rei de Mallorca, qui el reebé molt bé, e li féu tots temps molta d'honor; e devia-ho fer, que ell lo serví tots temps molt ben e era dels bons cavallers del món. E con n'hac tramès En Ponç Saguàrdia, ell lleixà per procurador de la ciutat e de l'illa N'Albert de Mediona e lleixà-li bona companya; e puis pres comiat de la ciutat e de tots aquells prohòmens de fora qui hi eren venguts e anà-se'n e féu la via d'Ivissa.

Ara és ver que mentre ell tenia lo setge a la ciutat de Mallorca havia tramès a Ivissa que sabés llur volentat si es retrièn a ell; e los prohòmens d'Ivissa prometeren-li que ço que faria la ciutat de Mallorca farien ells. Per què ell anà a Ivissa, e tantost los prohòmens reeberen-lo ab gran honor; e entrà dins lo castell e estec-hi dos dies e lleixà-hi un cavaller molt savi e bon, per nom En Lloret, per castellà.⁶¹⁵

614. El 19 de novembre de 1285, la ciutat va nomenar els seus síndics per fer homenatge i jurament de fidelitat al rei Alfons (ZURITA, llib. IV, cap. LXXIV; LECOY DE LA MARCHE, *Relations politiques*, II, p. 286-288). El Temple, on va refugiar-se Ponç Saguàrdia, són les cases dels Templers. Vegeu *Llibre dels Feits*. [Sobre la conquesta de Mallorca pel rei Alfons el Liberal: Ludwig KLÜPFEL, *Die äussere Politik Alfonsos III. von Aragonien*, Berlín-Leipzig, 1911-1912, p. 17-18 i doc. IX, p. 160-162. S. SOBREQÜÉS, *Alfons el Franc*, p. 18-20 i especialment les notes de p. 47-48. J. E. MARTÍNEZ FERRANDO, *La tràgica història*, p. 96-99. M. T. F]

615. L'estada del rei Alfons a Eivissa és provada documentalment (vegeu CARRERAS CANDI, *Itinerari del rei Anfós II «lo Lliberal» (1285-1291)*, "Bol. Ac. B. Letras", x, 1921-1922, p. 63). Alfons fou a Eivissa el 19 de gener de 1286. D'Eivissa va passar a Alacant i a València. L'estada a Barcelona fou després de les exèquies del seu pare, de què parla en el cap. CLIII. [El pas del rei per Alacant, cosa poc lògica perquè no li pertanyia, és indicada per J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, ed. preparada per A. CANELLAS LÓPEZ, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1967-1986, 2, p. 269. S. SOBREQÜÉS, *Alfons el Franc*, p. 48, n. 65, creu que és un error. F. CARRERAS Y CANDI, *Itinerari del rey Anfós II "lo*

E pres comiat e anà-se'n en Barcelona, e aquí li fo feta gran festa. E de Barcelona tramès per tots sos regnes a rics hòmens e a cavallers e a ciutats e a viles, que a jorn cert li fossen a Saragossa.

[INCURSIONS DE ROGER DE LLÚRIA A LES COSTES DEL LLENGUADOC]

152 E, com lo senyor rei hac trameses les cartes per totes parts, que al jorn que ell los donà fossen a Saragossa, per ço con ell volia fer festa e pendre la corona, l'almirall venc a ell e dix-li:

—Senyor, vós havets donats cinquanta dies que tothom sia a Saragossa, a la vostra festa del coronar; e a mi seria molt que la companya de les galees estegué així vagant. E per ço, ab la gràcia de Déu e vostra, jo m'hic partiré e iré barrejant la costera d'aquí a Marsella e faré en guisa que, ab l'ajuda de Déu, jo sia tornat a temps que pusca ésser a Saragossa a la vostra coronació.

Dix lo rei:

—Almirall, ben deïts.

E així l'almirall pres comiat del senyor rei e recollí's ell e totes les galees e féu la via de Leucata.

E, con fo en la mar del cap de Leucata, anà-se'n entrò a la platja de Sirinyà,⁶¹⁶ e aquí, a alba de dia, passà e posà la gent en terra, e ell eixí entrò ab cent hòmens a cavall; e al jorn ells foren a Sirinyà e barrejaren tot Serinyà. E lo via-fora anà per tota l'encontrada e venc a la ciutat de Besers, qui n'és lluny dues llegües; e la host de Besers eixí e vengren a Serinyà, e foren ben trenta mília persones, ab d'altres llocs que s'hi mesclaren. E l'almirall dix a les sues gents:

—Barons, vui és lo dia que per tots temps la casa d'Aragon guanyarà honor e preu per tota aquesta encontrada. E fets compte que açò qui ve és gent morta, que null temps no veeren un home felló; per què firam de ple en ple en ells, que vosaltes veurets que no n'haurets mas les espatlles. E la cavalcada sia reial, que tot quant guany cascun sia seu;⁶¹⁷ emperò, sots pena de tració, man a cascun que no prenga roba ne cavall ne negunes coses entrò la batalla sia passada.

E així ho atorgaren tuit.

E entretant la host s'acostà a ells, que no es pensaven que calgués mas lligar; e, con foren prop, que els dards pogren jugar e les ballestes a colp trer a triquet, les trompes e les nàcares van sonar, e l'almirall, ab los hòmens de cavall, va brocar als

Lliberal" (1285-1291), "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", 10 (1921-1922), p. 61-83, no confirma aquest pas per Alacant. M. T. F.]

616. *Cap de Leucata* en el límit del Rosselló i el Languedoc. *Serinyà*, Serinhan en languedocià, Sérignan en francès, port languedocià, molt pròxim a Besiers (9 Km.), que va tenir una certa importància comercial per aquell temps.

617. Vet aquí una definició del que era la cavalcada reial.

hòmens de cavall, qui eren ben tres-cents d'altra part, qui franceses, qui del país. E los almogàvers, que hi havia ben dos milia, van trametre los dards que anc un no en pecà que no metés hom mort o nafrat per mort; e los ballesters a colp van desaparar. Així que tant fo l'esforç al començament que l'almirall e sa companya faeren, que cridaren: "Aragó, Aragó!", que a colp aquells van girar, així de cavall con de peu, e l'almirall e l'altra companya foren ensems ab ells. Què us diré? Que l'encalç durà entrò a mitja llegua de Besers; e hagra durat tro dins la ciutat, mas vespre se faia, e a l'almirall faia paor que de jorn poguessen tornar a les galees, per ço con eren en platja la pitjor que era de levant a ponent. E així cabdellà la gent e los ne féu tornar; e així tornant llevaven lo camp, mas no cal demanar lo gran guany que hi faeren. Així, con fo nuit, ells foren en la platja davant les galees e cremaren e afogaren tot Serinyà, salvant l'esgleia, qui és molt bella, de madona Santa Maria de Serinyà.⁶¹⁸

E aquells de Besers e dels altres llocs recolliren-se a Besers, e hagren tanta de gent perduda, que ben veïen que l'endemà, si l'almirall tornava, que no li porien defendre la ciutat, si gent estranya no hi havia. E així trameteren aquella nuit a via-fora a fer per tota l'encontrada que venguessen a defendre la ciutat de Besers, que la major part de la gent havien perduda. E podien-ho dir per veritat, que no n'hi tornaren dels deu dos; e així moriren tots, sens que l'almirall, con hac regonogada sa companya, no trobà que hagués perduts mas set hòmens de peu. Sí que al matí, a Besers, hac venguda tanta de gent, que fo meravella; mas l'almirall d'açò no hac cura, mas de mitja nuit a avant recollí's ell e la sua gent e anà-se'n al grau d'Agda; així que hi fo a alba de dia, e posà la gent en terra. E per l'agulla de Viats muntaren-se'n les galees sotils e los llenys armats;⁶¹⁹ e les galees altres anaren-se'n a la ciutat d'Agda, e la pres e la barrejà tota. E no volc que fembra ne infant hi morís ne negun, mas los hòmens de quinze anys a ensús ne de seixanta a enjús n'anaren tots; los altres restauraren. E barrejà e afogà quant hi hac, salvant l'episcopat; que jamés ell no consentí que a esgleia faés hom damnatge valent d'un botó, ne així mateix que fembra neguna fos aontada ne despullada ne tocada en sa persona; que Déus li'n reté bon mèrit, qui li donà victòries e li féu fer bona fi.⁶²⁰

E l'altra companya sua anaren a la vila de Viats, qui per terra, qui per mar, qui per l'agulla amunt. E així mateix barrejaren-ho tot e en tragueren tot ço que hi havia e llenys e barques que hi havia en l'agulla molts. E així mateix lo via-fos anà

618. Vet aquí una mostra de la sensibilitat arqueològica que s'insinua en la crònica: Santa Maria de Serinyà.

619. Vias es troba a 3 Km. d'Agde. L'agulla de Vias (anomenada pels francesos *le trou de Vias*) és un canal navegable per embarcacions d'escàs tonatge.

620. Respecte a les esglésies, respecte a les dones: la figura de l'almirall va sorgint al llarg de la crònica, amb tota la seva grandesa i gairebé amb les seves belles qualitats.

per l'encontrada; e aquells de Sent Tiberí⁶²¹ e de Lupià e de Gijà vengren a mar, mas, con foren prop d'Agda, noves los van venir con havia pres, lo dia passat, a aquells de Besers; e així, con ho oïren, pensaren de girar, mas no es cuitaren tant que els hòmens a cavall de l'almirall e los almogàvers no n'aconseguissen més de quatre mília, que n'allancejaren. E puis tornaren a Agda e estegueren-hi tres jorns cremant e afogant tota l'encontrada.

E, con hagueren açò fet, l'almirall féu recollir la gent e féu la via d'Aigües-mortes. E al port d'Aigüesmortes ells trobaren naus e llenys e galees; e tot quant hi trobà, ell tramès a Barcelona. E puis anà al cap de l'Espigueta,⁶²² e, con fo eixit d'aquella mar e fo eixit de llengua, que tothom se cuidà, d'aquella mar, que ell fos anat en Sicília, la nuit, ab l'oratge, ell se mes en mar aïtant con poc, en guisa que de la terra no en poguessen haver vista. E l'endemà, que l'embat se mes, ell féu la via del cap de Loucata, e la nuit ell hi pres terra e trobà-hi ben vint entre llenys e barques carregades de bona roba e los pres tots e els tramès en Barcelona. E en alba de dia ell entrà per lo grau de Narbona e trobà-hi llenys e galees e tot ell ho menà a mar. Què us diré? Que sens fi fo ço que ell guanyà, e tots aquells qui ab ell eren; e hagra molt més fet, si no fos la cuita que ell havia de tornar en Catalunya, per ço que a temps pogués ésser a la coronació del senyor rei d'Aragó. E així partí's del grau de Narbona ab tot aquell navili que hac pres, e féu la via de Barcelona.

E així lleixar-vos he l'almirall estar e tornaré a parlar del senyor rei d'Aragon.

[EXÈQUIES DE PERE EL GRAN A SANTES CREUS]

153 Com l'almirall hac pres comiat del senyor rei a Barcelona, lo senyor rei eixí de la ciutat, e el primer viatge que féu, féu a Santes Creus.⁶²³ E aquí ell hac fets venir l'arquebisbe de Tarragona e tots los bisbes de la terra e tots altres prelats, així que hi hac més de tres-centes crosses; e de les ordes, deu frares de cascuna casa de tots sos regnes. E aquí ell féu son dol, e totes les gents; e féu cantar misses, e s'hi féu preïc, e ab gran professó féu absolre lo vas del bon rei En Pere, son pare; e açò tenc deu jorns a tots dies. E, con açò fo passat, per honor de l'ànima del bon rei, son pare, féu molts dons e moltes gràcies al monestir, per ço que, tots temps, tots jorns, se cantassen, e es canten, per l'ànima del bon rei, son pare, cinquanta misses. E, con açò hac fet, ell pres comiat de tuit e anà-se'n a Lleida, on li fo feta gran festa. Puis entrà-se'n en Aragon e venc a Saragossa, on li fo feta la major festa que

621. Sant Tiberi és una petita població a 26 Km. de Besiers. Lupià és Lopian; Gijà, Gigean, a 20 Km. de Montpeller.

622. Cap de l'Espigueta (l'ed. de València diu de *la Spiguera*).

623. Partint de València, on era encara el 4 de febrer de 1286, el rei Alfons va anar al monestir de Santes Creus, on es trobava els dies 15 i 16 de febrer de 1286 (CARRERAS, *Itinerari*, p. 63-64).

anc negunes gents poguessen fer a llur senyor. E, com lo senyor rei fo a Saragossa, tothom pensà d'atendre a Saragossa.⁶²⁴

E lleixar-vos he estar lo senyor rei e tornar-vos he a parlar de l'almirall.

[CORONACIÓ D'ALFONS II]

154 Com l'almirall fo eixit del grau de Narbona ab tot lo navili que n'ha tret, ell féu la via de Barcelona; e, con fo a Barcelona, aquí li fo feta gran festa, e estec aquí vuit jorns. Puis anà-se'n ab l'armada a Tortosa; e, con fo a la ciutat de Tortosa e les galees foren a la dita ciutat, ell hi lleixà per cap son nebot, En Joan de Llòria, qui era molt bon cavaller e expert, que en aquell temps no es pogra hom pensar que un cavaller de son jovent fos pus savi ne pus cert ne mellor d'armes en gran partida del món. E manà-li que faés la via d'Espanya,⁶²⁵ ab les galees, sobre moros qui no fossen en pau ab lo senyor rei e que donàs a guanyar a la gent de les galees, per tal que no s'ujassen; e que ell iria a la coronació del senyor rei.

155 E així En Joan de Llòria, ab l'armada, féu la via de València, e l'almirall anà-se'n per terra a Saragossa, ab gran cavalleria e ab molt bon hom de mar que hi menà; e el rei acollí'l ab molt bella cara e li féu gran l'honor e hac goig d'açò que hac fet. E l'almirall tantost féu arborar un taulat molt alt, per ço con ell n'era, après del senyor rei En Pere e el senyor rei de Mallorca, el pus adret cavaller de trer que null cavaller qui fos en Espanya; e En Berenguer d'Entença, son cunyat, atretal. Que cascun d'ells hi viu tirar jo; mas, per cert, lo senyor rei En Pere e el senyor rei de Mallorca se'n llevaven la flor de tots quants anc n'hi viu tirar.⁶²⁶ E per tots temps hi tiraven cascun d'ells tres estils e una taronja; e l'estil de rere era tan gros con una asta d'atzagaia; e tota hora los dos primers sobrepujaven gran cosa lo taulat. E après hi féu e hi ordonà taula redona, e los hòmens de mar seus faeren dos llenys armats fer, d'aquelles plates qui van per lo riu; en què veérets batalla de taronges, que del regne de València n'havien fetes venir ben cinquanta càrre-

624. El rei havia convocat Corts a Saragossa per a la Pasqua de Resurrecció. Es trobava a Lleida el 3-6 d'abril, i, després d'anar a Osca, va fer la seva entrada a Saragossa el 10 d'abril (CARRERAS, *Itinerari*, p. 64).

625. Vet aquí el mot *Espanya* usat en el sentit de terra de sarraïns. En aquest temps ja havia decaigut molt aquest ús, i a la crònica sols hi trobem aquest i dos casos més (cap. xi i cap. cxciv). En canvi, unes ratlles més avall trobem el nom d'Espanya amb la significació de tota la Península (vegeu F. SOLDEVILA, *El concepte d'Espanya a la Crònica de Muntaner*, "Rev. de Catalunya", xvi, 1338, p. 171-180).

626. Podem deduir, doncs, que Muntaner es trobava potser a Saragossa, llavors de la coronació d'Alfons el Liberal, com després va trobar-se a la d'Alfons el Benigne: perquè sembla que concretament es refereix a haver-los vistos tirant a taula en aquesta festa. Fa estrany, tanmateix, que, si realment hi assistí, no ens doni més detalls, i que quan descriu la coronació del Benigne, no faci alguna referència a la del seu antecessor. I el cert és que l'ed. de València no dóna els mots *n'hi viu tirar*. Aquest text és un dels més explícits que posseïm sobre aquest deport (vegeu també cap. clxvi).

gues.⁶²⁷ E així siats certs que l'almirall ennobleí aquella festa, aitant com del tot. Què us en diria? Que la festa fo molt gran, e lo senyor rei N'Anfós pres la corona ab gran alegre e ab gran pagament.⁶²⁸ E durà la festa més de quinze dies, que en Saragossa null hom no féu mas cantar e alegrar e fer jocs e solaces.

E, com la festa fo passada, l'almirall pres comiat del senyor rei e venc-se'n a València e anà regoneixent sos castells e viles e llocs, que n'hi havia molts, honrats e bons. E tramès un lleny armat a En Joan de Llòria que pensàs de venir; e lo lleny armat, trobà-lo en Barbaria, on havia feita una ferida entre Tunis e Alger, e hi hac feta terrassania; e hi pres més de tres-cents presons de sarraïns e n'hi matà e hi afo-gà llocs e pres llenys e tarides de sarraïns. E així con hac missatge de l'almirall, son avoncle, venc-se'n e a pocs dies fo en València, e, con fo vengut a València, l'almirall acollí-lo alegre e pagat e manà-li que ell faés aparellar les galees, que ell se'n volia anar en Sicília; e, així con ho manà, així fo fet. E, con l'almirall hac fet ço que havia a fer en el regne de València, recollí's ab la gràcia de Déu e féu la via de Barbaria, per ço que costejant se n'anàs e prengué tot quant trobar podria de sarraïns.

Ara us lleixaré estar l'almirall, qui se'n va per la Barbaria, e tornaré a parlar del senyor rei d'Aragon.

[GUERRA AMB SANÇ IV DE CASTELLA]

156 Com lo senyor rei hac complida sa festa, e l'almirall hac pres comiat d'ell e li hac donades cartes que s'emportàs a madona la reina en Sicília, sa mare, e al senyor rei En Jacme de Sicília e al senyor infant En Frederic, frares seus, ell féu venir l'infant En Pere, son frare, e tot son consell, e dix-li:

—Frare, nostre pare, lo rei En Pere, partí de Barcelona ab cor e ab volentat que, si Déu l'aportàs sa e saul en València, que havia en cor de trer de Xàtiva los fills de l'infant En Ferrando de Castella, e que volia fer rei de Castella Don Alfonso, lo major, per ço que es venjàs de son nebot, lo rei En Sanxo de Castella, qui tan gran falla li havia feta,⁶²⁹ que al major ops que ell havia, li fallí de tot quant li era

627. Doble indicació interessant: sobre aquests jocs aquàtics i sobre la producció de taronges del País Valencià. [Aquests jocs aquàtics, amb batalla de taronges, foren molt usats també en les entrades reials: Francesc MASSIP BONET, *Pompa cívica y ceremonia regia en la Corona de Aragón*, p. 191-219, concretament, p. 197-199. M. T. F.]

628. El 14 d'abril de 1286, diumenge.

629. Ja ha parlat abans d'aquests propòsits del rei Pere (cap. cxlii). [Sobre les relacions amb Castella durant aquest regnat: L. KLÜPFEL, *Die äussere Politik Alfonsos III.*, p. 88-102 i doc. XII, p. 166: en un memorial d'ambaixada al rei de Granada, el rei Alfons afirmava que, després de la mort del rei Pere, Sanç IV havia acordat amb el rei de França i amb el seu germà Carles que ajudaria aquest a conquerir la Corona catalanoaragonesa i que se la repartirien entre tots dos. A més, si el rei de França atacava el rei Alfons, el rei Sanç l'ajudaria amb mil cavallers, mentre que si era Sanç que atacava el rei Alfons, França li enviaria mil cavallers; però si era l'infant de la Cerda, Alfons, qui atacava el rei de Castella, França no estaria obligada a ajudar-lo; per aquest motiu el rei Alfons el Franc afirmava que

tengut. E pus a Déu no ha plagut que ell en sa vida no se n'és pogut venjar, nós lo devem venjar, que devem pendre lo fet així con la persona del rei, nostre pare; per que adés vull que hajam dos cavallers que vagen al rei En Sanxo de Castella e que el desafien de part nostra per la raó damunt dita. E tantost vós, infant, aparellats-vos ab cinc-cents cavallers de Catalunya e ab atretants d'Aragó e ab dos-cents hòmens a cavall, alforrats a la genetia, del regne de València, en guisa que, con los missatges seran tornats de Castella, que vós siats aparellat d'entrar en Castella; e cremats e afogats tots los llocs qui no es volran retre a vós per Don Alfonso, fill de l'infant En Ferrando; e menarets vint mília hòmens de peu, bons almogàvers. E, con açò sia fet, nós irem en el regne de València e traurem aquells infants de Xàtiva e aplegarem nostres hosts, e ab ells ensems entrarem en Castella e farem tant que ells sien reis de Castella ab l'ajuda de nostre Senyor, ver Déus, Jesucrist, qui al dret ajudarà.

E, con lo senyor rei hac parlat, llevà's lo senyor infant En Pere e dix:

—Senyor, bé he entès ço que vós havets dit; per què graesc a Déu con a vós ha donat tal cor e tal volentat que les venjances que el senyor rei, nostre pare, havia en cor de fer, que vós les façats; e adés mostrats la valor e la gran bondat qui en vós és. Per què jo, senyor frare, me profir a fer e a dir, en aquests fets e en tots altres que vós manets a mi a fer, la vostra volentat, que en res per negun temps no em trobarets en falla. E així pensats vós d'endreçar tots altres afers que havets a fer, e de trametre los desafiaments, que jo em percaçaré de rics hòmens e de cavallers de Catalunya e d'Aragó e del regne de València, que entraré en Castella ab aquella companya que vós, senyor, manats, e ab molt més. E sots segur que jo entraré ab tal cor e ab tal volentat e ab tals gents, que, si sabia que el rei Don Sanxo vengués contra nós ab quinze mília hòmens a cavall, que trobara ab nós batalla.

E sobre açò lo senyor rei N'Anfós pres per la man lo senyor infant En Pere, qui li seïa de prop, un poc pus baix, e anà'l besar e dix-li:

—Infant, aital resposta esperàvem de vós e aital fe hi havíem.

157 E, con açò hac dit lo senyor rei, llevaren-se aquells del consell; e aquell qui primer se llevà dix:

—Senyor, lloat e graciats sia nostre Senyor, ver Déus, qui tanta de gràcia ha feta als vostres regnes qui així los proveeix Déus de bons senyors e de valents e

podia ajudar amb tot dret Alfons de la Cerda contra Castella, puix que el rei Sanç havia trencat els acords amb la Corona catalanoaragonesa. Les ajudes mútues de mil cavallers contra el rei Alfons figuren efectivament al tractat entre França i Castella: M. GAIBROIS DE BALLESTEROS, *Historia del reinado de Sancho IV de Castilla*, Madrid, 1922-1928, I, p. 214-215; el repartiment de la Corona catalanoaragonesa devia figurar només a l'acord amb Carles de Valois; el rei Alfons havia obtingut aquesta informació de Blanca de França, vídua del primogènit de Castella i mare dels infants de la Cerda. Cf. també S. SOBREQÜÉS, *Alfons el Franc*, p. 34-35. M. T. F.]

d'ardits, e ab compliment de tot bé, que de ben en mellor n'anam tots dies; per què devem tuit estar alegres e pagats. Veritat és, senyor, que aquesta és la primera empresa que vós havets feita après la vostra coronació; e és la pus alta empresa que jamás senyor emprengué, per quatre raons: la primera, que vós emprenets guerra ab un dels pus poderosos senyors del món e aquell qui us és pus veí; e altra, que vós havets ja guerra e afers ab l'Esgleia romana e ab la casa de França e ab lo poder del rei Carles, que hom pot dir que és tot lo món; la terça, que façats compte que el rei de Granada, con vos veja en tan grans afers, creegats que us romprà les treves que havia ab lo senyor rei, vostre pare;⁶³⁰ e així mateix, que totes les comunes del món, pus que l'Esgleia és contra vós, vos són contràries. E així, senyor, fets compte que tenits la guerra a dors, de tot lo món. Mas emperò, pus que en cor vós ho havets mes e de tot mantenits veritat e dretura, fets compte que Déus, qui és veritat e dretura, serà de la vostra part, e així con n'ha tret a cap lo senyor rei, vostre pare, ab gran honor, així, si a Déu plau, ne traurà vós e nós tots. E jo dic-vos, per mi e per tots mos amics, que em profir, aitant con vida me bast ne res que jo haja, que no us falré, ans, senyor, vos prec que em comptets al pus estret lloc que vós hajats ne vós sapiats e prenets e ajudats-vos de tot quant jo ne mos amics hajam e, encara, que prenats los fills e les filles mies e les metats penyora, con ops hi sia, lla on vos plaurà.

E, con aquest ric hom hac parlat, llevà's un altre e dix semblant mateix. Què us diré? D'un en un se llevaren tots, que cascun se proferí així bastantment con havia feit lo primer. E sobre açò lo senyor rei féu-los moltes gràcies e els dix moltes bones paraules.

E tantost elegiren dos cavallers, la un català e l'altre aragonès, que tramès en Castella ab los desafiaments. E lo senyor infant, ans que es partís d'Aragon, hac cinc-cents cavallers escrits, qui els seguissen. E no us diré cinc-cents, que, si en volgués dos milia, haver-los pogra, que no calia que ell n'empràs negun, ans venia cascun a proferir-se a ell e a pregar que li plagués que anassen ab ell; mas ell no en volia pus, sinó aitants con lo senyor rei li n'havia ordonats. E, con açò fo fet, anà-se'n en Catalunya, e així mateix tots los rics hòmens e cavallers de Catalunya se vengren proferir a ell; e així en pocs dies hac compliment d'altres cinc-cents cavallers e molts sirvents de mainada. Del regne de València no us cal dir, que a per-

630. Fou el mateix rei Alfons qui va revocar les treves amb Granada per aliar-se amb el rei de Tlemcèn, que era enemic del rei de Castella (ZURITA, llib. IV, cap. LXXX). Però quan la guerra va esclatar entre Alfons i Sanç, el rei de Granada —Alamir Mahomad Abenazar— va lluitar contra el castellà (ZURITA, llib. IV, cap. CIX). [Sobre les relacions amb Granada, cf. L. KLÜPFEL, *Die äussere Politik Alfonsos III.*, p. 105-111 i docs. X-XII, p. 162-166. Les relacions, amistoses, podien complicar-se el 1291, quan Granada signà un tractat amb Castella: M. GAIBROIS, *Historia del reinado de Sancho IV*, II, p. 97, però quan morí Alfons el Franc hi havia ambaixadors granadins a la seva cort, segurament per signar un tractat: A. GIMÉNEZ SOLER, *La Corona de Aragón y Granada*, p. 116-117. M. T. F.]

donança anaven lla on ell era a proferir-se a ell; e així hac tota la companya que li faïa mester, en pocs de temps, los mills arreats, tots, que anc fos neguna gent qui seguís senyor. E a tuit donà dia cert que fossen en Aragon, a Calataiú.

Ara lleixaré a parlar del senyor infant e tornaré a parlar del senyor rei N' Anfós.

158 Com lo senyor rei hac tot lo fet ordonat, de l'entrada del senyor infant En Pere, e tramesos sos missatgers al rei de Castella per desafiar-lo,⁶³¹ ell se'n venc en el regne de València. E, con entrà en la ciutat, fo-li feta gran festa; e a jorn cert foren-hi venguts tots los barons del regne, e cavallers e hòmens de viles; e, con foren tuit aplegats, prelats e altres gents moltes, ab gran solemnitat ell reebé la corona del regne de València. E, con la festa fo passada, ell se n'anà a Xàtiva e tragué del castell de Xàtiva Don Alfonso e Don Ferrando, fills de l'infant En Ferrando de Castella, e féu aparellar moltes gents de cavall e de peu ab què pogués entrar ell, d'una part, en Castella ab Don Alfonso, e que d'altra part entràs l'infant En Pere.⁶³²

E, estant que aquest gran aparellament se faïa, a Déu plagué que el senyor infant En Pere fo malalt molt greument. E venc-ne correu exprés al senyor rei, en què li faeren saber rics hòmens e cavallers, que ja eren tuit a Calataiú, què manava que faessen. E lo senyor rei sabé açò, fo molt despagat e pres acord que més valia que ell, son cos, anàs a Calataiú e que lla amenàs Don Alfonso e Don Ferrando e que lla faés una entrada ab tuit ensems. E així tramès-los a dir que s'esperassen; e tantost ell se n'anà a Calataiú ab tota aquella gent que ell manà que el seguissen; e a pocs jorns ell fo lla ab grans gents, e trobà que el senyor infant encara no era guarit, ans estava molt agreujat; e tantost ell pensà d'entrar, e foren ben dos milia cavallers armats e cinc-cents hòmens a cavall alforrats e ben cent milia hòmens de peu.⁶³³ E ordonà que hagués la davantera Don Alfonso de Castella, e que sa senyera anàs primera; e açò féu ell per ço con tots los barons de Castella e ciutats e viles havien jurat per senyor l'infant En Ferrando, llur pare, après la mort de Don Alfon-

631. Sanç havia enviat ambaixadors a Alfons demanant-li de renovar l'aliança que tenia amb el seu pare. Alfons va enviar-li Ramon de Reus, ardiaca de Ribagorça, i Garci Garcés, d'Arazuri, però no encara per desafiar-lo com diu Muntaner (ZURITA, llibre IV, cap. LXXX).

632. No és de Xàtiva, sinó de Morella, que el rei Alfons va fer treure els infants de la Cerda; i això fou l'any 1288, abans del desafiament de què parlem en la nota anterior. Aquest projecte de doble entrada en els regnes castellans fou dut a realització per Jaume II. Vegeu més endavant, capítol CLXXXVII. [Sobre els tractes amb els infants de la Cerda i el trencament amb Castella: M. GAIBROIS, *Historia del reinado de Sancho IV*, I, p. 218, 220, 225-227. A. MASIÀ DE ROS, *Las pretensiones de los infantes de La Cerda a la Corona de Castilla en tiempos de Sancho IV y Fernando IV. El apoyo aragonés*, "Medievalia", 10. Estudios dedicados al profesor F. Udina i Martorell (IV) (1992), p. 255-279. M. T. F.]

633. ZURITA, llib. IV, cap. CIX, posa el següent comentari a aquesta afirmació de Muntaner: "... cosa casi increíble, si juzgamos por el número de la gente de que en nuestros tiempos se hace formando ejército en cualquier empresa, por muy principal que sea, entre muy poderosos príncipes". La *Crónica de Sancho IV* es limita a afirmar que l'exèrcit del rei d'Aragó era molt superior al dels castellans.

so, rei de Castella. E per ço donà Felip, rei de França, sa germana per muller, madona Blanca, a l'infant En Ferrando; que d'altrament no la li haguera donada, si sabés que els fills qui n'eixirien no fossen reis de Castella.

E així, ordonadament, ells entraren en Castella set jornades e anaren tot dret lla on saberen que el rei Don Sanxo, llur avoncle, era. E segurament que el rei Don Sanxo hac fet ajust, que fo bé ab dotze mília cavalls armats e ab gent de peu tot lo món. E lo senyor rei d'Aragó sabé que ell era ab tanta cavalleria e que no havia mas una llegua de la una host a l'altra, tramès-li missatge que ell era aquí per venjar la falla que ell havia feta al bon rei, son pare, e per fer rei Don Alfonso, son nebot, qui ésser-ho devia; per què, si era aquell que fill de rei deu ésser, que pensàs d'eixir a la batalla ab ell.

E, com lo rei En Sanxo oí açò, fo molt dolent; mas emperò pensà que tot ço que li trametia a dir lo senyor rei d'Aragon que era ver, e que null hom no es devia metre en camp per mantenir tort. E per ço dix ell als missatges que se'n tornassen, que ell no es volia metre en camp contra ell e son nebot, ans los defendria contra tots hòmens. Sí que el senyor rei d'Aragon l'esperà en aquell lloc quatre jorns, que anc no en volc partir entrò lo rei En Sanxo se'n fo partit; e ell, prenent viles e llocs, e a cremar e a fogar aquells locs qui obeir no volien Don Alfonso de Castella, tornà-se'n. Emperò hac un bon lloc qui ha nom Saeron, qui és prop de Sòria, e d'altres llocs molts, qui es reteren a ell, e ell tantost faia'ls jurar per rei de Castella Don Alfonso; e així ell lleixà Don Alfonso en aquell lloc, qui es foren a ell retuts, e lleixà-li ben mil hòmens a cavall e molts de peu, qui eren almogàvers e hòmens d'armes; e lleixà-los tot ço que els faia mester; e encara li ordonà que totes les fronteres d'Aragó li faessen ajuda, si l'havia mester. E segurament que en aquell cas ell hagra tolt tota la terra al rei Don Sanxo, sinó que li venc missatge d'Empordà, del comte d'Empúries e del vescomte de Rocabertí, que grans gents de la Llenguadoc s'aparellaven, per part del rei de França, d'entrar en Empordà, e així que li clamaven mercè que els vengués acórrer. E així lo senyor rei, per açò, hac-se eixir de Castella, e lleixà lo dit Don Alfonso de Castella e Don Ferrando en los llocs de Castella que a ell s'eren retuts, així ordonats e esforçats con ja havets entès.⁶³⁴

634. Barreja de fets certs i fets inventats. ZURITA (llib. iv, cap. cix) diu que les tropes del rei Alfons van entrar a Castella, però no set jornades, sinó per les contrades frontereres. L'exèrcit del rei de Castella era a Monteagudo, el del català a Montreal. Sanç va retirar-se cap a Sòria i Santo Domingo de Silos, sense voler esperar el seu adversari, malgrat que el requeri perquè l'esperés. Després d'assolar les contrades més pròximes sense trobar gaire resistència. Alfons va deixar les tropes a Alfons de la Cerda i va anar-se'n a Saragossa per raó de les notícies del Rosselló. La *Crònica de Sancho IV* (cap. vi), diu que aquest rei va entrar a Aragó, per la banda de Tarassona, i va arribar fins a l'Ebre, sense que Alfons el Liberal li lliurés batalla. ZURITA (*loc. cit.*) col·loca l'anada d'Alfons a Saragossa a mitjan juny de 1288. Segons CARRERAS, *Itinerari*, p. 73, Alfons va estar gran part del mes de juny (fins al 22) a Barcelona, i després no es va moure de Catalunya. No es veu ben bé com encabir aquests fets dins l'*Itinerari*. [L'entrada de l'exèrcit a Castella es produí a la primavera del 1289 i arribà fins prop d'Alma-

Què us diré? Que tota hora estec lo senyor rei d'Aragó en Castella, tro fo en Calataiú, ben tres meses complits. E així pensats qual rei ha en el món qui per sa bondat faés tant per altre com ell féu per aquests dos infants.⁶³⁵ E con fo en Calataiú trobà lo senyor infant En Pere qui fo mellorat, e menà'l-se'n en Catalunya e donà-li aquell poder en sa terra que ell mateix hi havia, per ço con l'amava més que res qui en el món fos; e faïa molt a amar, que molt era savi e bon de tot fet.

Ara vos lleixaré a parlar del senyor rei e del senyor infant En Pere, qui són en Catalunya, e tornaré a parlar de l'almirall.

[INCURSIONS DE ROGER DE LLÚRIA A BARBARIA,
LES ILLES GREGUES I EL REGNE DE NÀPOLS]

159 Veritat és que, con los francesos foren desbaratats e eixits de Catalunya, e el senyor rei En Pere fo en Barcelona, que donà a l'almirall, a ell e als seus, l'illa de Gerba e encara li donà castells e llocs bons e honrats en el regne de València. E així l'almirall anà-se'n alegre e pagat per moltes raons, que null hom pus alegre no pogra ésser com ell fóra, si no fos la mort del senyor rei En Pere, qui li dolia molt. E, així, con ja havets entès, con ell hac pres comiat del senyor rei N'Anfós, con fo coronat a Saragossa, e puis, con se'n venc en el regne de València visitar sos llocs, e puis, con se recollí e se n'anà per la Barbaria. E, així con per la Barbaria se n'anava, ell barrejà llocs e pres naus e llenys; e, així con ho prenia, sí em trametia a València al faedor seu.⁶³⁶ Sí que anà així costejant tota la Barbaria entrò que fo a Gerba; e a Gerba endreçà l'illa e l'ordonà. E corre tot Ris, qui és en la terra ferma; e aquells de Ris sotsmeteren-se a ell, que li pagassen ço que aquells de Gerba li pagaven, e que fossen sotsmeses a ell així com aquells de l'illa de Gerba. E, com açò hac fet e hac refrescada tota sa gent, ell féu la via de Tolometa, costejant la costera; e així mateix féu terrassania a

zán: M. GAIBROIS, *Historia del reinado de Sancho IV*, I, p. 232-234. S. SOBREQÜÉS, *Alfons el Franc*, p. 35, comenta també la invasió ultrapirinenca i la reacció d'Alfons el Franc. M. T. F.]

635. No hi va estar sinó una quinzena de dies. No fou per amor i generositat que Alfons va ajudar els infants de la Cerda. El 26 de juny, a Calataiud, Alfons de la Cerda li va cedir secretament el regne de Múrcia. ZURITA, *loc. cit.* [Cf. la donació del regne de Múrcia, del 26 de juny de 1289, a A. GIMÉNEZ SOLER, *Don Juan Manuel*, doc. 2 i *Colección de Documentos para la historia del reino de Murcia*, II. *Documentos del siglo XIII*, ed. de Juan TORRES FONTES, Múrcia, Academia Alfonso X el Sabio-CSIC, 1969, doc. 96. M. T. F.]

636. El rei Pere ja havia, anys abans, heretat Roger de Llúria en el regne de València. El sentit de la paraula *faedor*, en aquest cas, usat com a substantiu, sembla ésser el d'agent, d'administrador. El *sí em trametia* resulta una mica desconcertant. L'edició de València i l'ed. Bofarull diuen lògicament *si ho trametia*. Però a vegades, ponderativament, s'usa el pronom de primera persona en datiu. I aquest podria ésser el cas present. [Sobre les possessions de Roger de Llúria a València: L. FULLANA, *La Casa de Lauria en el reino de Valencia*, a *III Congreso de Historia de la Corona de Aragón* (València, 1923), p. 65-164; n'hi ha reedició a cura de R. Narbona, Ajuntament de València, 2004). M. T. F.]

Munt de Barques,⁶³⁷ e n'hac molts esclaus e esclaves e naus e llenys, que pres carregats d'especieria, que venien d'Alexandria a Trípol. E tot ço que prenía, depús fo de Tunis a enllà, ell trametia a Messina.

Què us diré? A la ciutat de Tolometa venc e barrejà tota la ciutat, salvant lo castell de la ciutat, qui és fort e ben murat, que tenien jueus. E aquell combaté un jorn, e en l'altre jorn ell hac aparellades ses escales per combatre e per muntar, e ses gates. E aquells de dins faeren-li parlar pati e donaren-li tota una gran suma d'aur e d'argent, tant que ell veé que molt més li valia que si ell los cremàs ne los barrejàs; que, si una vegada ho cremava, que jamés no hi habitaria negun, e ara faia compte que tots anys n'hauria treüt.

E, com tot açò hac fet, partí de Tolometa e féu la via de Cret e pres terra en Candia e lla ell refrescà. E puis venc-se'n batent la Romania e barrejà molts llocs; e puis passà per la boca de Cetrill e pres terra al port de les Guatlles. E venc-se'n puis a Coron, e los venecians donaren-li gran refrescament e a Coron e a Moton;⁶³⁸ e puis venc-se'n a la platja de Matagrifó, e aquí ell pres terra. E les gents del país, així de cavall con de peu, eixiren-li tants, que bé eren, de cavall, cinc-cents cavallers franceses, e molta gent de peu; e arrencaren-li batalla. E ell féu eixir de les galees los cavalls seus, qui eren entrò a cent cinquanta, e armàs e aparellà's; e vengren-se, batalla arrencada. E plac a Déu que donà victòria a l'almirall; així que els francesos e els hòmens del país foren tots morts e preses, per què la Morea, d'aquell temps a avant, fo despoblada molt de bona gent. E, com açò hac fet, venc-se'n a la ciutat de Clarença e féu rescat de la gent e hac-ne tot lo món de tresor. E puis partí d'aquí e anà barrejar la ciutat de Patraix; e puis barrejà la Xifellonia e el Ducat e tota l'illa del Curfó, la qual ja altra vegada havia barrejada. E puis féu la via de Polla e pres terra a Brandis.⁶³⁹

637. *Ris* és avui Zarzis, davant Gerba, a la costa africana; *Tolometa*, l'antiga Ptolemaida, a la costa de Cirenaica. L'acció tingué lloc en 1289. *Munt de Barques* deu ésser la Cirenaica o Barca. [Munt de Barques és el nom medieval català per a designar Tripolitània i Cirenaica, del cap de Misratah a Tòbruk ("del cap de Mazurata a Port Trebuch"): Claude CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*, Barcelona, Curial, 1978, p. 115. Sobre l'expedició de l'almirall Roger de Llúria contra Barbaria: Ch. E. DUFOURCO, *L'Espagne catalane et le Maghrib*, p. 287-288; la cronologia de l'expedició és dubtosa, entre 1287 o 1288, i és confirmada per altres fonts. M. T. F.]

638. *Cret* és Creta; *Cetrill*, la boca del canal de Cervi entre l'illa (Citerea) i la costa meridional de la Morea; el *port de les Guatlles* és Porto Quaglio, Porto Kallion, l'antic Porto Achilleus; *Coron* és Corone en el golf del seu nom, també al Sud de la Morea; com *Moton* o Motone. La platja de *Matagrifó*, al nord de Moton, l'extensa platja en forma de golf obert, a l'Oest de la Morea. No confondre'l amb Matagrifó de Sicília.

639. *Clarença* en la costa nord-oest de la Morea, davant de l'illa de Zante. *Patraix*, Patràs, en el golf del seu nom, al Nord de la Morea. *Xifellònia*, Cefalònia, la més gran de les illes Jòniques. *Curfó*, Corfú. [L'expedició de Roger de Llúria a la Romània és en realitat del 1292 i està documentada per cròniques genoveses, una de veneciana i d'altres, com la crònica aragonesa de Morea. Alguns detalls d'aquesta expedició es troben al capítol 117, com si en fos una altra de diferent: Gabriella AIRALDI, *Roger of Lauria's Expedition to the Peloponnese*, "Mediterranean Historical Review", 10 (1995), p. 14-23. Cf. també J. A. AGUILAR ÀVILA, *Les expedicions a l'Orient i la Crònica de Muntaner*, p. 24-27. La

E a Brandis cuidà ésser enganat, que un jorn abans que ell hi fos hi era entrada gran cavalleria de francesos, de què era cap l'Estendard;⁶⁴⁰ qui eren venguts per guardar Brandis e l'encontrada, per En Berenguer d'Entença, qui tenia Ortrento, qui corria aquella encontrada. E, així con fo eixit en terra ab tota la gent, la cavalleria fo eixida defora entrò a Santa Maria del Casal, de Brandis;⁶⁴¹ e l'almirall, qui veé tota la cavalleria, qui eren ben set-cents hòmens a cavall, de franceses, tenc-se per decebut. Emperò comanàs a Déu e féu replegar sa gent e va ferir en ells tan esforçadament, que per cert que els féu tornar a enrere, envers la ciutat, així que els enderrocà envers lo pont de Brandis. E aquí veérets fets d'armes de cavallers, dins e defora. E los almogàvers, qui veeren aquesta presa e que els francesos se tenien tan fort, van trossejar llances e puis van-se metre entre ells e pensaren d'esbutllar cavalls e de matar cavallers. Què us diré? Que el pont los tolgren, sí que se'n foren entrats ab ells, mesclats, si no fos l'almirall a qui mataren lo cavall. E, al llevar de l'almirall, veérets colps de dards e de llances dels catalans e dels francesos e colps de bordons. Què us diré? A despits d'ells llevaren l'almirall, e un seu cavaller donà del peu en terra e li donà lo cavall. E, con l'almirall fo muntat, llavors veérets esforç; e tolgren-los lo pont e se'n foren ab ells entrats, si no fos que tan-caren les portes. E així l'almirall tornà-se'n alegre e pagat a les galees, e llevaren lo camp. E trobaren que tota hora hagren morts ben quatre-cents cavallers e tanta gent de peu, que sens nombre fo; e tothom guanyà assats. E segurament d'altra gent hi hac a trametre, fresca, lo rei Carles, que d'aquests no en calc haver dubte a En Berenguer d'Entença ne a aquells qui ab ell eren a la ciutat d'Ortrento.

E, com açò fo fet, l'almirall se n'anà a la ciutat d'Ortrento, on li fo feta gran festa, e aquí refrescà la gent e pagà de quatre meses tots los cavallers e peons que hi eren, ab En Berenguer d'Entença, per part del senyor rei de Sicília. E puis, partent d'Ortrento, venc-se'n a la ciutat de Taranto e així mateix los pagà; e puis a Cotró e a les Castelles e a Giraix e a l'Amandolea e a Peudedàtil e al castell de Santa Àgata e a Rèjol.⁶⁴² E puis entrà-se'n a Messina, on era lo senyor rei En Jacme de Sicília e madona la reina, sa mare, e l'infant En Frederic; e, si li fou feta festa, no

justificació de l'expedició era l'impagament per part de l'emperador de Constantinoble d'una quantitat anual mentre els catalans estiguessin en guerra amb França, els Anjou i el Papat per la qüestió de Sicília, i l'impagament del dot i els drets de l'emperadriu Constança, refugiada a terres catalanes. A. MASIÀ, *La emperatriz de Nicea, Constanza y las princesas Láscara y Vataza*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", xx (1947), p. 145-169. L'acció de Roger de Llúria provocà represàlies de l'emperador contra els mercaders catalans a Constantinoble: Stephen BENSCH, *Early catalan contacts with Byzantium, a Iberia and the Mediterranean World of the Middle Ages*, ed. per P. CHEVEDDEN, D. KAGAY i P. PADILLA, I, Leiden-Nova York-Colònia, E. J. Brill, 1995, p. 56-158. M. T. F.]

640. Guillaume de l'Estendard, cavaller francès.

641. Santa Maria del Casale, 3 Km. al Nord de la ciutat de Bríndisi, església romànica encara existent.

642. Tots aquests noms ja han aparegut.

m'ho demanets, que jamés semblant no li fo feta en negun lloc. E madona la reina hac gran plaer de la sua vista e l'acollí e l'honrà molt més que no solia; e sobretot Dona Bella, sa mare, hac gran alegre e gran pagament; e així mateix lo senyor rei de Sicília li féu gran honor e li donà castells e llocs e li donà tal poder, que l'almirall faïa e desfaïa, per mar e per terra, ço que es volia; e així lo senyor rei de Sicília tenc-se fort per acompanyat d'ell.

Ara vos lleixaré a parlar d'ell e del senyor rei de Sicília e tornaré a parlar del senyor rei d'Aragon.

[TEMPTATIVES FRANCESES D'ATACAR CATALUNYA]

160 Com lo senyor rei d'Aragó fo en Barcelona e sabé que gran cavalleria de la Llenguadoc s'aparellava per entrar en Rosselló e Empordà, féu cridar ses hosts en Catalunya a paga de quatre meses, e que tothom a jorn cert que fos a la vila de Peralada; e cascuns rics hòmens e cavallers e ciutadans e hòmens de viles foren molt gint aparellats aquell dia a Peralada. E lo senyor rei, abans que partís de Barcelona, tramès l'infant En Pere en Aragon per governador e per major, per ço que, si per Navarra volia entrar negun en Arago, que els ho contrastàs. E, con açò hac fet, venc-se'n a Peralada ab totes les hosts, ell se n'entrà en Rosselló e, con fo as Veló, sabé que no hi havia gent estranya entrada; e per lo raigar de la muntanya anà-se'n a Coblliure, e de Coblliure tornà-se'n en Empordà. Enaixí que no us diré que aquells de la Llenguadoc se metessen en cor que entrassen en Catalunya, ans, con saberen que el senyor rei fo en Rosselló, se'n tornà cascun en ço del seu.⁶⁴³

161 E, com lo senyor rei fo tornat a Peralada, donà paraula a tothom, e cascuns tornaren-se'n en llurs locs. Mas lo senyor rei, qui veé que no es poc ésser combatut ab sos enemics, manà un torneig a Figueres; així que foren quatre-cents cavallers al torneig, ço és a saber, dos-cents cavallers a la part del senyor rei e altres dos-cents qui eren ab En Gisbert de Castellnou e el vescomte de Rocabertí, qui eren caps de l'altra part. E aquí féu-se la pus bella festa e el pus bell fet d'armes que anc en torneig se faés, del rei Artús a ençà.⁶⁴⁴

643. Deu ésser finals de juny de 1288, després de l'estada a Barcelona de què parlem a la n. 634, cap. CLVIII. Vegeu CARRERAS CANDI, *Itinerari d'Anfós II*, p. 73. ZURITA, llib. IV, cap. XCIX, dona una llista de cavallers aragonesos que van participar a l'expedició, l'objectiu de la qual era d'alliberar Cortavinyó, assetjat pel rei de Mallorca. [Aquesta amenaça d'entrada no arribà a materialitzar-se i sembla que correspon a l'any 1289, perquè el rei tornava de la incursió a Castella, que s'havia produït aquest any. Hi ha segurament una confusió amb l'entrada del rei de Mallorca amb tropes franceses per l'Empordà el 1288. M. T. F.]

644. Vet aquí un exemple de com els torneigs, "prefiguraven plaziènt batalla", que dirà Alfons el Magnànim. Aquest rei i aquests cavallers que no han pogut combatre contra els enemics s'esbraven justant ells amb ells. El rei estigué a Figueres els dies 1-4 de juliol de 1288 (CARRERAS, *loc. cit.*). [Aquest torneig també ha d'ésser de l'any 1289. M. T. F.]

E, com aquesta festa fo passada, lo senyor rei tornà-se'n en Barcelona, e a Barcelona veérets tots jorns taules redones, torneigs, anar ab armes e bornar e solaç e goig; que tota la terra anava de goig e de balls en balls.

[PRIMERES GESTIONS PER A LA PAU]

162 E, dementre estaven en aquest solaç, misser Bonifaci de Calamandrana sí venc al senyor rei, per missatge del papa, qui requeria lo senyor rei d'Aragó de pau, e lo rei de França atretal, e que poguessen haver lo rei Carles qui era en sa presó, e que matrimoni se faés d'ell e de sa filla.⁶⁴⁵ E, estant en aquest parlament, misser Joan d'Agrillí venc a Barcelona, per part del rei N'Enduard d'Anglaterra, que li parlava que s'acostàs ab ell de matrimoni, ço és a saber, que el senyor rei d'Aragon presés sa filla per muller, e que ell que es metria mitjancer entre ell e la santa Esgleia de Roma, e el rei de França e el rei Carles, que haguessen ab ell bona pau.⁶⁴⁶ Què us diré? Que, con misser Bonifaci sabé la missatgeria que misser Joan d'Agrillí havia aportada, e misser Joan la sua, acostaren-se abdosos e s'aünaren; que misser Bonifaci atrobà que el senyor rei d'Aragon volia abans l'acostament del rei d'Anglaterra que del rei Carles, e així pensà's que per aquella via podien haver la pau abans, e trer lo rei Carles de la presó, que per neguna altra; e així féu-se principal, ab misser Joan d'Agrillí ensems, de tractar lo matrimoni de la filla del rei d'Anglaterra. Què us en diria pus noves? Que els tractaments se menaren en moltes maneres, que seria llong d'escriure. Sí que misser Bonifaci e misser Joan d'Agrillí s'acordaren que misser Bonifaci se'n tornàs al papa e al rei de França, e misser Joan al rei d'Anglaterra, e que cascuns resposessen d'açò que havien tractat ne podien fer, e que a jorn cert fossen ensems a Tolosa per saber ço que cascun hauria respost. E així preseren comiat del senyor rei d'Aragon e anaren-se'n cascun així con havien ordonat.

Ara us lleixaré a parlar dels missatges, qui se'n van cascun per son camín, e tornaré a parlar del senyor rei de Sicília.

[LA GUERRA A CALÀBRIA I A NÀPOLS]

163 Com l'almirall fo tornat a Messina, així con ja havets entès, ell féu adobar totes les galees. E un jorn lo senyor rei de Sicília apellà l'almirall e tot son consell e dix:

645. És a dir, d'Alfons i de Blanca d'Anjou, filla de Carles II. [Muntaner torna enrere i parla de les negociacions de 1288 per buscar la pau amb França, els Anjou i el Papat. M. T. F.]

646. No és d'ara, sinó dels temps que Pere el Gran era encara infant (1272) que havia pactat el prometatge de l'infant Alfons amb una filla del rei d'Anglaterra Eduard I. Elionor. Vegeu F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, III, p. 303. Aquest Joan d'Agrillí és el mateix que era senescal de Bordeus llavors del desafiament de Pere el Gran amb Carles I d'Anjou. Vegeu DESCLOT, cap. CIV. També l'hem trobat en la Crònica de Jaume I, § 524 i 535. D'altra banda, Eduard venia actuant de mitjancer i procurant obtenir una bona pau per al seu futur gendre. Vegeu L. KLÜPFEL, *Die äusser Politik Alfonsos III.*, passim.

—Barons, nós havem pensat que bon seria que armàssem vuitanta cos de galees, que nós, ab mil cavalls armats e ab trenta mília almogàvers, que anem envers Nàpols; e, si podem haver la ciutat, que l'hajam, e façam nostre poder mentre lo rei Carles és en la presó, en Catalunya; e que, si no podem haver Nàpols, que anem assetjar Gaïeta,⁶⁴⁷ que, si la ciutat de Gaïeta podem haver, més nos valria que si haviem Nàpols.

E l'almirall e los altres lloaren molt aquest fet al senyor rei; així que encontinent ordonaren tots llurs fets. E l'almirall posà la senyera a la taula, e el senyor rei féu escriure tots aquells qui ab ell devien anar.

E, com açò fo ordonat, lo senyor rei féu manar corts a Messina e donà dia cert que rics hòmens e cavallers e síndics de les ciutats totes e viles e de tota Sicília e de Calàbria, fossen a Messina. E, com lo dia fo vengut, madona la reina fo venguda a Messina, e el senyor rei e l'infant En Frederic; e foren tots ajustats a l'esgleia qui es diu Santa Maria la Nova. E lo senyor rei preïcà e los dix moltes bones paraules e dix-los que ell volia anar en Principat e que los lleixava madona la reina per dona e per senyora, e en lloc d'ell que els lleixava l'infant En Frederic, qui degués, ab lo consell que ell li lleixava, règer e governar tot lo regne, e que els manava que el guardassen així con la sua persona. E, con açò hac dit e moltes altres bones paraules qui faïen al temps, assec-se; e llevaren-se los barons de la terra e dixeren-li que eren aparellats de fer tot ço que ell los manava; e així mateix respongueren cavallers e ciutadans e hòmens de viles. E, con açò fo fet, lo consell se partí.

E a pocs dies lo senyor rei passà en Calàbria ab tota la gent; e puis l'almirall féu reculler les galees e d'altres llenys e tarides e barques qui portaven viandes e tot ço que ops havien. E, con tot fo fet e aparellat, l'almirall ab tot l'estol partí de Messina e passà-se'n en Calàbria; e anà al plan de Sant Martí,⁶⁴⁸ on lo senyor rei era ab la gent que havia passada de Sicília e ab aquells rics hòmens e cavallers e almogàvers que s'hac fets venir de Calàbria; així que tots foren ab ell lo dia que els fo donat. E així lo senyor rei se recollí ab tota aquella gent qui en lo viatge devien anar ab ell; e féu la via de Principat ab la gràcia de Déu.

Ara us lleixaré a parlar d'ell e tornaré a parlar de sos enemics.

647. Gaeta, uns 120 Km. al NO de Nàpols. Sempre ha estat una plaça forta important.

648. Sobre el pla de Sant Martí, vegeu DESCLOT, cap. CII, n. 759. Muntaner no diu que el rei Jaume va aturar-se a la Calàbria per sotmetre poblacions que se li havien rebel·lat (ZURITA, llib. IV, cap. CXII). Els esdeveniments d'aquest capítol són de maig-juny 1289. Zurita, tot declarant que se-gueix en la relació d'aquesta campanya "un autor siciliano de los antiguos", "como autor muy verdadero y que tuvo gran cuenta con la razón de los tiempos", afegeix, "porque en la historia de Ramón Muntaner, en las cosas en que él no se halló, hay muy gran descuido". L'autor sicilià és Bartholomeo Neocastro. També parla d'aquest combat Villani, i diu que és l'únic combat en què fou vençut Roger de Llúria.

164 Com sos enemics hagueren sabut lo gran aparellament que en Sicília se faia, tantost se pensaren que per Nàpols se faia e per Salern. E així lo comte d'Artès e d'altres barons molts que havia en lo regne per lo rei Carles vengren ab tot llur poder a Nàpols e en Salern, e foren gran cavalleria, ab lo papa que hi hac tramesa gran ajuda, e de gent e de moneda. E així reforçaren aquestes dues ciutats en tal manera que per res no es poguessen pendre entrò ells tots hi haguessen perduts les persones.

Ara vos tornaré al senyor rei de Sicília.

Com lo senyor rei fo recollit, anà visitant tots sos llocs de marina entrò a Castellabat, qui és prop de Salern a trenta milles, així con davant vos he dit.⁶⁴⁹

165 E, con hac visitat Castellabat, féu la via de Salern; aquí veérets gran via-fora, així que tot lo món paria que en vengués. Sí que l'almirall donà la popa en terra, davant los esculls qui són endret de la meitat de la ciutat; e aquí, ab les ballestes, los ballesters hi faeren gran dan. E aquí estegren aquell jorn e aquella nit, e l'endemà, partent de Salern, costejaren tota la costa d'Amalfa; e posà l'almirall almogàvers en terra, que hi cremaren e hi afogaren molts llocs que hi havien tornats en peus depús que En Bernat de Sarrià los hac barrejats. E, partent d'aquèn, féu la via de Nàpols.

E a Nàpols veérets repicar campanes e eixir cavalleria, que fo una gran meravella la gent qui venc a mar. Emperò tanta de gent no hi havia, ne de cavallers ne d'altres, que l'almirall no tragués totes quantes naus ne tarides ne galees havia dins lo moll. E així estegren davant la ciutat tres jorns; puis faeren la via d'Isclè, e aquí lo rei davallà e regonec lo castell e la vila e preà-ho molt com ho hac regonegut.⁶⁵⁰ E puis partí d'Isclè e féu la via de Gaieta; e a Gaieta ell trasc los cavalls e tota la gent en terra e assetjà la ciutat e per mar e per terra e hi arborà quatre trabucs, qui tots jorns traïen dins la ciutat. E segurament que l'hagra haüda, mas dos jorns abans que ell hi fos hi havia entrats ben mil hòmens a cavall del rei Carles, e així aquells tengren fort la ciutat. Què us diré? Lo setge se tenc molt fort, e destregueren la ciutat, així que dins havien de la mala ventura assats. E, encara, aquells del senyor rei de Sicília corrien tot aquell país tots jorns, que quatre jornades entraven intre terra e amenaven cavalcades les pus reials del món, així de presons con d'altres robes e d'aur e d'argent que havien de viles e de casals que cremaven e afogaven. E dels bestiar amenaven tants, que en la host sol per lo cuir mataben lo bou, e un moltó sol per lo fetge; així que tan gran divícia hi havia de totes carns, que tota res se'n devia meravellar qual terra podia bastar a tant bestiar que aquella host consumava.

E així lleixar-vos he a parlar del senyor rei de Sicília, qui té son setge a la ciutat de Gaieta, e tornar-vos he a parlar del senyor rei N'Anfós d'Aragon.

649. Vegeu cap. CXLIX.

650. Recordem que el castell i l'illa d'Ischia havien caigut en poder de Roger de Llúria (cap. CXIII)

[LES VISTES D'OLORÓ]

166 Com misser Bonifaci de Calamandrana e misser Joan d'Agrillí foren partits de Barcelona, cascun d'ells havien ordonat lla on anassen, e anaren-hi. Què us en diria pus llongues noves? Que tant anaren, que vengren qui al papa, qui al rei d'Anglaterra, qui al rei d'Aragó, qui al rei de França, que aportaren lo fet a açò: que el senyor rei d'Aragon se veés ab lo rei d'Anglaterra en un lloc qui ha nom Aleró, qui és en Gascunya,⁶⁵¹ e la vista fo empresa a jorn cert. E el rei d'Anglaterra, ab la reina, sa muller, e ab la infanta, llur filla, foren al dit lloc d'Aleró; e així mateix hi fo lo senyor rei d'Aragon e el senyor infant En Pedro ab ell e molts rics hòmens e cavallers e ciutadans e hòmens de viles, que tots anaren ricament arreats e aparellats de bells vestits e de rics arnesos; e així mateix hi fo misser Bonifaci de Calamandrana e misser Joan d'Agrillí. E la festa fo molt gran que el rei d'Anglaterra féu al senyor rei d'Aragon e al senyor infant En Pedro e a totes les sues gents. Què us en diria? Que la festa durà, molt gran, més de deu jorns abans que de res s'entremetessen de parlar de neguns afers. E, con la festa fo passada, entraren al parlament; e finalment lo senyor rei d'Aragon afermà per muller la infanta filla del rei d'Anglaterra, qui era la pus bella donzella e la pus graciosa del món.⁶⁵²

E, com les esposalles foren fetes, la festa començà, molt major que d'abans no era estada. E lo senyor rei d'Aragon féu endreçar un taulat molt alt, e tota hora traïa tres estils, tan meravellosament que els angleses e les altres gents se meravellaven molt e les dones n'havien així mateix gran meravella. E après bornaren, e puis anaven ab armes, e puis altres faïen taules redones. E d'altra part veérets anar en dansa cavallers e dones; e a les vegades los reis abdosos, ab les reines e ab les comtesses e d'altres grans dones, e l'infant e rics hòmens de cascuna de les parts hi dansaven. Què us diré? Que bé un mes durà aquella festa, e un jorn menjava lo senyor rei d'Aragó ab lo rei d'Anglaterra, e l'altre dia lo rei d'Anglaterra ab lo rei d'Aragon.

167 E, con tota aquesta festa fo passada, lo rei d'Anglaterra estrengué's ab lo rei d'Aragó a consell e ab misser Bonifaci de Calamandrana e ab misser Joan d'Agrillí, sobre el tractament que el rei Carles eixís de la presó. E açò hac molt dit e parlat, prou e contra, cascuna de les parts; e a la fi lo fet venc a açò que foren donats al senyor rei d'Aragon cent mília marcs d'argent, los quals lo rei d'Anglaterra prestà al rei Carles; e fo ordonat que el rei Carles eixís de la presó e que juràs con

651. Aleró, o sia Oloró, en el Bearn, actual departament dels Baixos Pirineus. Les conferències d'Oloró venien a continuar la sèrie de conferències diplomàtiques tingudes a París (1286) i a Bordeus (1286) i que continuaren a Jaca, Canfranc (1288), Perpinyà (1289) i Tarascó (1291). Les d'Oloró van tenir lloc en 1288. Vegeu L. KLÜPFEL, *op. cit.*, cap. v.

652. El pacte de matrimoni (vegeu capítol CLXII, n. 646) havia estat renovat el 15 d'agost de 1282, a Osca, per Pere el Gran i els plenipotenciaris d'Eduard d'Anglaterra (BOFARULL, *Condes de Barcelona*, II, p. 249).

a rei que ell dins temps cert hauria tractada pau entre l'Esgleia, e el rei de França e d'ell mateix, ab lo senyor rei d'Aragó e ab lo senyor rei de Sicília; e, que entrò que allò fos fet, que el rei Carles davia metre tres fills seus en la presó en lloc d'ell e vint fills de rics hòmens. E d'açò tot, entrà fermaça de complir lo rei d'Anglaterra.⁶⁵³

E així lo senyor rei d'Aragó, per honor de son sogre, lo rei d'Anglaterra, volc fer aquestes coses, sí que encontinent féu eixir lo rei Carles de la preson. E foren molts qui digueren que pus que el rei Carles era eixit de la preson, que no hi trametria negun de sos fills; e aquells qui ho deïen, no ho deïen ben, que el sagrament d'aquest senyor rei Carles, segons que en la preson era del senyor rei d'Aragon, fo e era en aquell temps, e fo tots temps, dels benignes senyors del món⁶⁵⁴ e a qui desplaç tots temps la guerra de la casa d'Aragon, e era dels devots senyors del món e dels dreturers. E parec-ho ben a l'honor que Déus li féu, que en visió li venc que cercàs a Sent Maxemí lo cos de madona santa Maria Magdalena, en Proença; e en aquell lloc on li venc en vision, més de vint astes de llances davall terra ell trobà lo cos de la benaurada madona santa Maria Magdalena.⁶⁵⁵ E així cascun pot saber e pensar que, si ell no fos bo e just con era, que nostre Senyor Déus no li hagra feta aital revelació. E així, con fo eixit de la presó, veés ab lo rei de Mallorca, qui li féu molta d'honor a Perpinyà.

Ara vos lleixaré a parlar del rei Carles e tornaré a parlar del senyor rei d'Aragó e del rei d'Anglaterra.

168 Com tot açò fo complit, lo senyor rei d'Aragó partí d'Oleró e pres comiat de la regina d'Anglaterra⁶⁵⁶ e de la infanta reina, muller sua afermada.⁶⁵⁷ E, al par-

653. Els tres fills de Carles II d'Anjou que havien d'ésser lliurats en rehenes foren: Lluís, que fou sant; Robert, que fou rei, i Ramon Berenguer. Quant als cavallers provençals, foren en nombre de vuitanta en lloc de Ramon Berenguer. Lluís i Robert foren portats al castell de Siurana. Ramon Berenguer vingué més tard (ZURITA, llib. IV, cap. CIV i CVII; KLÜPFEL, *op. cit.*, cap. VI). Observem que Muntaner omet tota al·lusió al vassallatge de Provença inclòs en el conveni d'Oloró.

654. *que el sagrament... benignes senyors del món*: Ed. València: *que segurament aquest Carles segon, que en la presó del senyor rei d'Aragó fo e era en aquell temps, fo dels benignes senyors del món*. [J. B.] [Cf. l'anàlisi de l'opinió de Muntaner sobre Carles II d'Anjou a J. A. AGUILAR, 'Fieri pax per eum': Carles II d'Anjou a la 'Crònica' de Muntaner, "Estudis Romànics", xxvi (2004), p. 129-153. M. T. F.]

655. A. DE BOFARULL, ed. de la *Crònica*, p. 318, nota, addueix un passatge del P. Rivadeneira que fa referència a un altre de Fra Silvestre de Prierio, on es conta en part aquest esdeveniment, Carles, presoner, recordant que la Magdalena havia predicat per terres de Provença, va invocar-la perquè l'ajudés en aquell afany. I la santa va aparèixer-se-li i li va dir que ja no estava presoner, sinó a una llegua de Narbona. I a l'alba Carles va entrar a la ciutat. En agraïment, va fer edificar un monestir on es guardaven les relíquies de la santa i va alçar una creu en el lloc on ella va deixar-lo. Fra Silvestre és, però, un autor tardà, del segle XVI.

656. *Com tot açò... regina d'Anglaterra*, de l'ed. València, que el ms. bàsic omet. [J. B.]

657. Aquestes relacions amb Anglaterra, que es prolonguen i s'intensifiquen en aquest període, amb les festes i els dons, poden haver estat causa del lloc que ocupa, en la cançó popular del nostre país, Anglaterra, el seu rei i els seus prínceps.

tir, hac moltes joies donades de la una part e de l'altra. E puis lo rei d'Anglaterra seguí lo rei d'Aragon entrò fo tornat en sa terra; e puis preseren comiat la un de l'altre, així dolçament com de pare a fill, e així anaren-se'n cascun per sa terra.

E, com lo rei Carles fo partit del rei de Mallorca e es fo vist ab ell, veé's depuis ab lo rei d'Anglaterra e li féu moltes gràcies d'açò que havia fet per ell. E, abans que d'ell partís, se pagaren los cent mília marcs d'argent que ell havia donats al senyor rei d'Aragon per ell. E lo rei d'Anglaterra pregà-lo que les recenes que ell havia promeses per ell, que les trametés tantost al rei d'Aragon; e ell promès-li que ell no hi falria per res. E així prengueren comiat la un de l'altre, e lo rei d'Anglaterra tornà-se'n en sa terra e pensà d'ordenar e de tractar la pau entre la santa Esgleia e lo rei de França ab lo senyor rei d'Aragó, son gendre.

Ara lleixaré a parlar d'aquests e tornaré a parlar del rei Carles, qui se n'anà en Proença.

169 En Marsella havia tres de sos fills, ço és a saber: monsenyer En Lluís, qui era, après del rei Martell, lo major;⁶⁵⁸ e hi era monsenyer En Robert, qui era après de monsenyer En Lluís; e hi era monsenyer En Ramon Berenguer, qui era lo quart fill que ell havia. E aquests tres fills, ab vint fills de nobles hòmens de Proença, ell tramès a Barcelona al senyor rei d'Aragó, que en lloc d'ell tingués en la preson. E el senyor rei d'Aragon reebé'ls e tramès-los a Siurana, e lla foren guardats així con lo rei Carles fóra, si hi fos.

[SETGE DE GAETA]

E, con açò hac complit, lo rei Carles anà-se'n en França e veé's ab lo rei de França e demanà-li secors de cavalleria, per ço con havia entès que el senyor rei de Sicília tenia setge a Gaieta. E el rei de França donà-li tot aquell secors e ajuda que ell li demanà, així de gent con de moneda. E així partí ab gran cavalleria de França e anà-se'n en Roma, al papa, e així mateix li demanà secors; e el papa féu-li'n aitant con li'n demanà. E ab tot aquell poder ell se'n venc a Gaieta, e venc-hi son fill Carles Martell, qui era lo major fill que ell havia, ab gran poder; així que foren tantes de gents, que una infinitat era. Emperò, si l'almirall e els altres barons qui eren ab lo sényer rei de Sicília li ho haguessen consentit, per cert ell los fóra eixit a batalla; mas per res no li ho consentiren, ans se vallejaren molt ben al setge on estaven. E el rei Carles assetjà lo rei de Sicília al setge; per què semblant fet negun no pot mostrar en neguna lligenda: que el rei de Sicília tenia assetjada

658. L'ed. de València no duu les paraules "qui era, après lo rei Martell, lo major". Aquestes paraules es refereixen a Carles Martell, el fill gran de Carles II d'Anjou i de Maria, filla d'Esteve V d'Hongria, que fou ell mateix rei d'Hongria.

la ciutat de Gaieta, e hi traïa ab trabucs, e la ciutat així mateix traïa ab trabucs al setge del rei de Sicília; e puis lo rei Carles venc, qui assetjà lo setge del rei de Sicília, traïa al dit setge ab trabucs, e el setge del rei de Sicília així mateix traïa al setge del rei Carles. E així mateix veérets tots jorns fets d'armes que el rei de Sicília e ses gents faïen sobre aquells de la ciutat e de la host del rei Carles, que miracles eren.

[TREVA ENTRE ELS REIS DE SICÍLIA I NÀPOLS]

Què us diré? Açò durà molt de temps, sí que el rei Carles veé que aquest fet li tornava a gran damnatge, e que a la fin lo rei de Sicília n'hauria la ciutat, e que, si la ciutat havia, que tot Principat e terra de Llabor se perdia; féu requerir lo rei de Sicília de treves e tramès-li sos missatges al setge e féu-li així saber, per sa carta, que ell lo requeria de treves a un temps e que per ço li requeria treves con, contra sa consciència, li estava davant e li tenia setge, que ell havia promès e jurat al senyor rei d'Aragó que, con seria fora de la presó, que tractaria aitant con pogués que “entre nós hagués pau e bona amor”; e així con ho havia promès que enaixí ho havia en volentat de complir, si Déus li dava vida; e que molt més se tractaria la pau estant en treves que en guerra. E lo senyor rei de Sicília entès aquesta carta que el rei Carles li hac tramesa e sabia que així era veritat con ell li havia fet a saber e, encara, que ell coneixia en lo rei Carles tanta de bondat, que ben sabia que tractaria de pau e de bona amor; per què ell consentí a la treva. E així la treva s'atorgà en aquesta manera: que el rei Carles se'n pensàs d'anar, e puis lo rei de Sicília, après que el rei Carles se'n fos anat ab tota la sua gent, que el senyor rei de Sicília se recollís ab tota la sua gent e ab tot ço del seu que tenia al setge. E així se complí, que el rei Carles se'n anà a Nàpols ab tota la sua host, e el rei de Sicília se'n venc a Messina, on li fo feta gran festa, e l'almirall desarmà les galees. E puis lo dit senyor rei de Sicília anà visitant tota Calàbria, e l'almirall ab ell. E pensaren-se de deportar e de caçar; e tengren la terra tota en gran pau e en gran justícia.⁶⁵⁹

Ara vos lleixaré a parlar d'ells e tornaré a parlar del senyor rei d'Aragó.

[EXPEDICIÓ D'ALFONS II A MENORCA]

170 Com lo senyor rei fo partit d'Aleró e tornat en sa terra, ell se pensà que gran vergonya era de la casa d'Aragon que l'illa de Menorca tenguessen sarraïns, e així que era bo que els ne gitàs e que la conquerís e que en llevàs d'afany son avoncle, lo rei de Mallorca; e que més valia, quan que li retés l'illa de Mallorca, que li retés

659. Sobre tots els esdeveniments del setge de Gaeta i les negociacions correlatives, vegeu NEOCASTRO, SPECIALE, ZURITA, llib. IV, cap. CXIII i KLÜPFEL, *op. cit.*, cap. VII.

l'illa de Menorca poblada de crestians, que no faria que els sarraïns hi haguessen lleixats.⁶⁶⁰ E així tramès sos missatges al moixerif de Menorca que li pensàs d'espeegar l'illa; en altra manera, que, si no ho faïa, que degués saber per cert que ell li tolria la persona a ell e a tota la sua gent. E el moixerif de Menorca féu-li'n fred respost; e així lo senyor rei respòs que, ab Déu, ell venjaria lo senyor rei, son pare, de la tració que li havia feta con féu a saber en Barbaria que el senyor rei hi anava, per què perdé lo cap En Boqueró e se'n perdé Costantina, així con davant havets entès.⁶⁶¹ E tantost ell tramès son missatge al senyor rei de Sicília, son frare, que li trametés l'almirall ab quaranta galees armades; e féu-li saber con les volia per lo dit viatge de Menorca. E així mateix tramès cartes a l'almirall que pensàs d'enantar e de venir tost ab les dites galees en Barcelona.

E així con lo senyor rei ho tramès a dir a son frare, lo rei de Sicília, e a l'almirall, així es complí. Sí que l'almirall armà les dites quaranta galees e venc-se'n a Barcelona; e venc-hi la festa de Tots Sants. E trobà lo senyor rei qui hac aparellada la cavalleria qui ab ell devia passar e almogaveria; així que tota hora foren ben set-cents cavalls armats e ben trenta mília almogàvers. E a Salou, e ab la gràcia de Déu, recolliren-se; e vengren a la ciutat de Mallorca, on foren quinze jorns abans de Nadal. E eixhivernà tan fortment, que jo jamés no viu tan forts hivern de neus e de pluges e de tant de glaç.⁶⁶² Què us en diria? Que tan forts hivern era, que bastara que hom fos en la mar de la Tana,⁶⁶³ que galiots hi havia que de fred perderen los caps dels dits. E contar-vos he un bell miracle que s'hi esdevenç per aquest mal temps, lo qual jo viu,⁶⁶⁴ e tothom comunament; e aquest vos vull recontar per ço que cascun se guard de la ira de Déu.

[CÀSTIG MIRACULÓS D'UN ALMOGÀVER]

171 Veritat és que en una companya eren vint almogàvers qui eren de Segorb e de l'encontrada e posaven al porxe de Sent Nicolau de Portopí. E la vespra de

660. Muntaner persisteix en la ficció de suposar en tot i per tot d'acord les dues branques dinàstiques. El seu amor i la seva devoció envers els reis mallorquins no podien consentir que damunt d'ells caigués la ignomínia d'haver lluitat al costat dels enemics de Pere el Gran i els seus fills.

661. Muntaner es refereix als fets recontats en el cap. l. Veiem com Alfons desplega el pla del seu pare contra els qui l'havien traït: Jaume II de Mallorca, Sanç IV de Castella, el moixerif de Menorca. Sobre aquest personatge, vegeu la crònica de DESCLOT, cap. LXXIX, n. 601.

662. L'ed. de València diu: "que jamés hom no viu tan fort hivern, e de vents e de pluges e de grops". L'ús de la primera persona del singular i la consegüent presència de Muntaner són confirmats unes ratlles més avall.

663. La mar de la Tana és la mar Azov.

664. Aquí concorden el ms. de Madrid i l'ed. de València. Resulta, doncs, que Muntaner era a Mallorca pel desembre de 1286, llavors que s'hi trobava el rei Alfons II amb l'armada i l'exèrcit expedicionari per a la conquesta de Menorca. Observem també els salts que cronològicament fa la crònica: després d'haver arribat, amb el setge de Gaeta, fins al 1289, ara torna al 1286.

Nadal anaren-se'n los deu a perçar bestiar que menjassen lo dia de Nadal; e aportaren quatre moltons e faeren-los escorxar e, escorxats, penjaren-los al porxe. E la un dels companyons, lo qual era de Segorb, havia jugat e havia perdut; e pres un quarter de moltó, ab la fellonia, e mes-lo en ast. E és costuma de catalans que la vespra de Nadal tothom comunament dejuna e no menja estrò a la nit; e així los almogàvers aquells anaren perçar cols, peix e fruita que menjassen.⁶⁶⁵ E al vespre, con foren venguts a la dita posada del porxe de Sent Nicolau de Portopí, veeren prop del foc on ells devien menjar lo quarter del moltó en ast e meravellaren-se'n e se n'esquivaren fort e digueren:

—Qui és aquest qui aquest quarter de moltó nos ha mes al foc?

E aquell respòs que ell l'hi havia mes.

—E per què ho havets fet?

—Per ço con jo vull anit menjar carn a deshonor de la festa que demà serà.

E aquells reprengueren-lo molt e pensaren-se que, si bé ho deïa, que no ho faria; e així aparellaren llur sopar e meseren llur taula. E aquell pres una tovalleta a l'altra part del foc e assec-se;⁶⁶⁶ e mes sa tovalla, e tuit començaren a riure e a xufar, que cuidaven-se que ho fes per escarn. E, con ells se foren asseguts, començaren a menjar, e aquell pres son quarter de moltó e va'l-se posar davant e tallà de la carn e dix:

—Jo vull menjar d'esta carn a deshonor de la festa que anuit és e demà serà.

E, al primer bocí que es mes en la boca, venc-li en vision un hom tan gran, que tocava del cap al teginat del porxe, e donà-li tal de la mà per la cara, plena de cenra, que a envers lo gità en terra. Sí que cridà con fo en terra: “Santa Maria, vall!” tres vegades; e jac així con si fos mort, tot despoderat de sos membres e hac la vista perduda. E los companyons llevaren-lo e posaren-lo sobre una flassada, e estec con a mort bé entrò a hora de mitja nit. E, con lo gall cantà, ell cobrà la paraula e demanà prevere; e el clergue de l'esgleia del dit lloc de Sent Nicolau venc, e confessà's d'ell molt devotament. E lo dia de Nadal, per lo matí, a precis e a requesta d'ell, portaren-lo a l'esgleia de madona Santa Maria, de Mallorca; e davant l'altar ell se féu posar, e tothom venia-lo veure. E ell era així dèbil, que de negun membre que ell hagués no es podia en res ajudar, e la vista que havia del tot perduda. E plorant pregava lo poble que degués Déu pregar per ell; e davant tuit ell manifestava sos pecats e sos falliments ab gran contricció e ab gran dolor, sí que tot hom e tota dona n'havia gran pietat. E ordonà's en la dita esgleia, qui és la seu, que tots dies se'n digués “Salve regina” entrò fos mort o guarit. Què us en

665. Observem que Muntaner dóna com a catalans els almogàvers de Segorb, vila a la vora del Palància, en l'actual província de Castelló. El fet és més remarcable perquè la comarca sogorbina, lingüísticament, és aragonesa, si bé de transició.

666. L'ús d'una tovallola per part d'un almogàver és un fet a tenir en compte, perquè hom el creuria en contradicció amb el seu caràcter i els seus costums.

diria pus? Que açò durà entrò al dia d'Aparici;⁶⁶⁷ e al dia d'Aparici la seu fo plena del poble, e, con lo preïcador hac preïcat, pregà lo poble que tuit pregassen madona santa Maria que pregàs lo seu beneit car fill que aquell dia beneit mostràs sos miracles sobre aquell pecador, e que tuit s'agenollassen, e els clergues cantarien "Salve regina". E tuit faeren-ho de bona volentat; e, con començaren cantar "Salve regina", l'home gità un gran crit, e los membres, tots quants n'havia, eixiren de llurs llocs, sí que ben sis preveres l'havien a tenir; e a la fin de la "Salve regina", ab gran cruïxit que donaren tots quants osses havia en sa persona, en presència de tuit recobrà la vista e los membres, e los membres li tornaren cascun en son lloc, adrets e bons. E així ell e tot lo poble faeren grans gràcies a Déu d'aquell tan bell miracle que Déu e madona santa Maria los havia mostrat aquell jorn. E així lo bon hom anà-se'n sa e adret.

Per què cascuns de vosaltres qui aquests miracles oirets creats que així fo manifest e palès. E fets-ne vostre prou e dubtats lo poder de Déu e esforçats-vos de bé a fer; e guardats-vos que de fet ni de paraula no façats res qui contra el nom de Déu ni de madona santa Maria ni dels seus beneits sants ni santes vinga, ni contra les festes qui són ordonades per la santa Esgleia.

[CONQUESTA DE MENORCA]

172 Quan la festa fo passada, de Nadal, e el senyor rei l'hac tenguda en la ciutat de Mallorca, féu recollir tot hom e féu la via de Menorca. E, con fo entrò a vint milles de l'illa de Menorca, una gran fortuna acollí-lo, així que li departí tot l'estol, en tal manera que sol ab vint galees ell pres terra al port de Maó. E, con fo al port de Maó, lo moixerif de Menorca, qui s'era aparellat de defendre, e gran secors que li era vengut de Barbaria, fo-li ab tot son poder a la popa de les galees, així que tota hora era ben ab cinc-cents hòmens a cavall e ben quaranta mília de peu. E lo senyor rei, ab les galees, estava escala en terra, a l'illa dels Conills.⁶⁶⁸ E la fortuna aquella durà ben vuit jorns, que anc null hom dels seus no hi poc atendre; e après abonança's lo temps, e adés venia una galea al port de Maó e adés dues e adés tres, qui una nau, qui dues, e tuit atenièn així con podien. E, con lo senyor rei veé que hi havia ben dos-cents cavalls armats venguts, pensà de posar los cavalls en terra e eixir tota la gent en terra. E el moixerif, qui veé que el poder venia, anà-se'n al castell de Maó e aquí aplegà tot son poder.

E, con lo senyor rei veé que havia ben quatre-cents cavalls armats e en partida dels almogàvers, dix a l'almirall e als altres rics hòmens que iria, que no volia pus

667. La festa d'Aparici és el dia dels Reis.

668. L'illa dels Conills, illot al mig del port de Maó, és també l'illa del Rei, anomenada així per haver-hi desembarcat el rei Alfons el Liberal en aquesta expedició.

gent esperar. E l'almirall e els altres clamaren-li mercè que no fos, mas que esperàs tot l'estol e tots sos cavallers; e ell dix que gran hivern era, e les gents qui sofrerien gran desaire, e que per res no ho sofreria. E així anà-se'n lla on era lo moixerif, ab tot son poder, e avallà-se'n, batalla arregada, en un bell pla qui és pres del dit castell de Maon; e, con les hosts foren la una prop de l'altra, lo senyor rei va ferir ordonadament ab tota la sua gent, e el moixerif així mateix contra lo senyor rei. E la batalla fo molt cruel, que els hòmens de l'illa eren bons hòmens d'armes, e havia-hi cavallers turcs bons, que el moixerif hi havia a sou. E la batalla fo així cruel e fellona, que tuit havien assats què fer; mas lo senyor rei, qui era dels mellors cavallers del món, brocava ça e lla, e no li escapava cavaller a qui pogués ferir a colp; sí que totes ses armes hi rompé, salvant la maça, de què faïa tant, que null hom davant no li gosava estar. E així, ab la gràcia de Déu e ab la sua proesa e de les sues gents, ell vencé la batalla; sí que el moixerif fugí e mes-se en el castell entrò ab vint de sos parents; los altres moriren tots. E lo senyor rei féu llevar lo camp a les sues gents e puis anà assetjar lo castell on lo moixerif s'era mes.

E entretant l'estol del senyor rei fo vengut; e, con lo moixerif veé lo gran poder del senyor rei, ell li tramès sos missatges e pregà-lo que fos de gràcia e de mercè sua que ell, ab vint de sos parents qui ab ell eren, ab llurs mullers e llurs infants, que els ne lleixàs anar en Barbaria, solament ab llurs vestedures e ab vianda estrò lla; e ell retria-li lo castell de Maó e la vila de Ciutadella. E lo senyor rei, per ço que tota l'illa pogués haver sens tot embarg, atorgà-li-ho; e així lo moixerif reté-li lo castell e la vila de Ciutadella e tots los altres llocs de l'illa e li donà tot quant tresor havia.⁶⁶⁹ E lo senyor rei lliurà-li una nau que noliejà, de genoveses, qui era venguda al port de Maon per fortuna, que anava en Ivissa carregar de sal, e dins aquella nau lo senyor rei féu metre lo moixerif estrò ab cent persones, entre hòmens, fembres e infants, e pagà la nau e los féu metre molta vianda. E partiren-se del port en tal punt, que la nau aquella acollí fortuna e rompé en Barbaria, que anc no n'escapà persona. E així veus nostre Senyor, con vol destruir una nació de gent, con lleugerament ho fa; per què cascuns se deuen guardar de la sua ira. Que la roda de fortuna veus con girà en un colp contra lo moixerif e son llinatge, qui havien senyoria d'aquella illa més havia de mil anys.

669. Per a tots aquests fets, vegeu COSME PARPAL I MARQUÈS, *La conquista de Menorca en 1287 por Alfonso III de Aragón*, Barcelona, 1901. Per als sojorns del rei, el citat *Itinerari* de CARRERAS CANDI, p. 67-68. La darrera data a Mallorca és del primer de gener; la primera a Maó, del 5. La data de rendició del castell de Maó és el 21 de gener de 1277. [Hi ha una reedició de l'obra de Parpal, traduïda al català, d'editorial Dalmau, 1964, col·lecció Episodis de la història, 54. Cf. també: Elena LOURIE, *La colonización cristiana de Menorca durante el reinado de Alfonso III el Liberal, rey de Aragón*, "Analecta Sacra Tarraconensia", 53-54 (1980-1981), p. 135-186, reed. a Elena LOURIE, *Crusade and Colonisation. Muslims, Christians and Jews in Medieval Aragon*, Variorum, vi, i també al mateix volum, *Anatomy of ambivalence. Muslims under the Crown of Aragon in the Late Thirteenth Century*, vii, p. 2-6. M. T. F.]

E, com lo senyor rei n'hac tramès lo moixerif, anà-se'n a Ciutadella⁶⁷⁰ e féu pendre totes les fembres e els infants de tota l'illa e els hòmens qui romases eren vius, qui eren assats pocs, que en la batalla foren tots morts. E, con les fembres e los infants e els hòmens foren preses, de l'illa, foren entre tots ben quaranta mília persones, e aquelles ell féu lliurar totes, que en fos cap e major de fer vendre En Ramon Calvet, un hom honrat de Lleida. E aquell hi mes altres oficials sota si; e tramès-ne la major part a Mallorca e puis tramès-ne en Sicília e en Catalunya e en altres parts; e en cascun lloc se'n tenc encant públic, e de les persones e de les robes qui los foren trobades. E, con açò fo ordonat, lo senyor rei ordonà que en el port de Maó se faés una vila ben murada, e jaquí procurador en l'illa En Pere de Llibià, un honrat ciutadà de València, e donà-li tot poder que pogués tota l'illa donar a pobladors e que de bona gent poblàs l'illa. E així ho féu segurament, que així és poblada l'illa de Menorca de bona gent de catalans, con negun lloc pot ésser bé poblat.⁶⁷¹

E, con lo senyor rei hac ordonats en l'illa tots los oficials e hac ordonada la població, de què fo cap e capità lo dit Pere de Llibià, qui era molt prohò e savi, partí's de Menorca e venc-se'n a Mallorca, on li fo feta gran festa per la sua venduda.⁶⁷² E visità tota l'illa de Mallorca ab l'almirall e ab En Guillem d'Anglerola e d'altres rics hòmens qui ab ell eren. E puis partí de Mallorca e tramès-ne tot l'estol en Catalunya ab l'almirall; e lo senyor rei, ab quatre galees, girà's en Ivissa per visitar, on li fo feta així mateix gran festa, e estec-hi quatre jorns. E puis anà-se'n en Catalunya e pres terra a Salou; e de Salou anà-se'n en Barcelona, on trobà l'almirall que ja havia presa terra ab tot l'estol.

E l'almirall pres comiat d'ell e tornà-se'n en Sicília; sí que, al tornar que faïa en Sicília, acollí'l una fortuna molt gran al golf del Lleó, que totes les galees se departiren, e n'hi hac qui corregueren en Barbaria e d'altres en Sardenya e d'altres en Principat.⁶⁷³ E l'almirall fo en aquella hora en gran condició, emperò ab l'ajuda

670. El rei Alfons arriba a Ciutadella el dia 30 de gener de 1287 i hi resta fins al 14 de març (CARRERAS CANDI, *Itinerari d'Alfons II*, p. 68). Recordem que Ciutadella era la capital de l'illa; això explica el llarg sojorn després immediatament de la conquesta del castell de Maó. Quant al castell de Santa Àgueda o Sant Agaiz —San Agaiz, diu ZURITA, llib. IV, cap. LXVIII— es trobava a l'interior de l'illa, en un turó del terme de Ferreries (PARPAL, *op. cit.*, p. 40).

671. Muntaner pot assenyalar aquí un altre territori poblat per catalans. Pere de Llibià és un personatge que ja apareix altament col·locat en el regnat de Pere el Gran, al començament, ja que ell i Guillem de Marsella reben del rei l'encàrrec de fer i administrar un estol, i el primer ha de substituir, si cal, el segon, en el càrrec d'*almirall del fet de la mar*. Vegeu F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, IV, apèndix, documents XXVIII i L (27 octubre 1276 i 5 agost 1277).

672. L'*Itinerari* de CARRERAS CANDI (p. 68) no deixa lloc per a aquesta anada a Mallorca, ja que dóna seguits els sojorns a Ciutadella fins al 6 de març, i l'endemà dia 7 ja dóna el sojorn a Barcelona. Amb tot, una postil·la a l'ed. Casacuberta, v, p. 43, dóna la data de 5 de març com d'arribada del rei a Mallorca.

673. Probablement Muntaner es refereix aquí a un episodi que va tenir lloc, quan Roger de Llúria, després de la conquesta de Mallorca per Alfons, se'n va tornar cap a Sicília. Llavors va passar per

de Déu, qui en molts llocs li havia ajudat, restaurà-lo, e correc a Tràpena, e fo san e salve; e puis, a pocs de dies, cobrà totes les galees. E, con totes foren a Tràpena, anaren-se'n a Messina, on trobà lo senyor rei e tota la gent, qui feren gran festa a Messina; e desarmà, e pensà de seguir la cort del senyor rei, així con aquell qui el dit senyor rei de Sicília no faïa res que ell no hi sabés. E visqueren en gran alegre e en gran deport, visitant e costejant tota Calàbria e el Principat de Taranto e terra d'Otranto e aquells llocs que tenien en Principat.

E així lleixar-vos he a parlar del senyor rei de Sicília, e tornar-vos he a parlar del senyor rei d'Aragón.

[TRACTAT DE TARASCÓ]

173 Com lo senyor rei d'Aragó fo en Barcelona, fo-li feta gran festa, e anà-se'n visitant tots sos regnes. E, con fo en Aragon, veé's ab Don Alfonso de Castella e ab Don Ferrando, son frare; e donà-los molt del seu e trobà que estaven molt ben e que menaven la guerra ab lo rei Don Xanxo, llur avoncle, e guanyaven tots dies terres sobre ell. E així anà visitant tots les fronteres. E els missatges li venien expressament del papa e del rei de França e del rei d'Anglaterra per tractar pau entre ells; e açò menava lo rei d'Anglaterra per ço con volia que al primer any següent lo matrimoni s'acomplís entre lo rei d'Aragón e sa filla; sí que per ço hi metia tot son poder. E, en veritat, aital se faïa lo rei Carles, per ço con ho havia promès e jurat. Sí que, tant tractaren lo rei Carles e el rei d'Anglaterra, que el papa tramès un cardenal en Proença, a Tarascó, ab lo rei Carles, qui tractàs de la pau ab lo senyor rei d'Aragó; sí que, con foren a Tarascó, trameteren llurs missatges al senyor rei d'Aragó, que els trametès missatges qui ab ells tractassen de la pau.

E el dit senyor rei, sobre el dit tractament a ordonar, venc-se'n a Barcelona; e, con fo a Barcelona, manà ses corts que tothom a dia cert fos a Barcelona. Així con ho manà, així es complí; sí que la cort fo ajustada, e foren ajustats al palau reial. Ell los dix con lo rei Carles e el cardenal eren a Tarascó, e que el requerien que hi trametés missatges qui ab ells tractassen de la pau; e així que ell no hi volia res fer sens consell de sos barons e cavallers e ciutadans e prohòmens de les viles. e així que ordonassen entre ells aquells rics hòmens e cavallers e ciutadans e hòmens de viles qui deguessen tractar los missatges quals serien ne ab quin poder irien; e que, enaixí con aquells ho tractarien, que el senyor rei e tuit ho tenguessen per ferm. E abans que d'ací partissen fo atorgat que els missatges fossen dotze, ço és a saber, dos rics hòmens e quatre cavallers e dos savis e dos ciutadans e dos hòmens de

Menorca i hi fou ben acollit pel moixerif. Però, havent partit de Menorca, va sorprendre'l un fort temporal com el que descriu Muntaner (vegeu NEOCASTRO i ZURITA, llib. IV, capítol LXXXI). Això fou a la fi de novembre de 1285.

viles; e fo ordonat quants companyons ne escuders degués menar cascun. E, així con fo ordonat, així es complí e es féu; e sobre açò donaren poder a quaranta, entre rics hòmens, cavallers ciutadans e hòmens de viles, que deguessen açò ordonar e endreçar; e encara fo ordonat que nuil hom de Barcelona no partís estrò los missatges fossen anats e venguts de Tarascó, per ço que sabessen què haurien fet; e així fo tot atorgat. E, con açò fo atorgat, aquells quaranta, tots jorns dues vegades, s'ajustaven a la casa dels Preicadors e tractaven e ordonaven dels fets; e, així con ordonaven cascun dia, així ho portaven davant lo senyor rei, e ell adobava-hi ço que li paria que faés a mellorar, així con aquell senyor qui era molt savi e molt bon, e havia la volentat plena de vera caritat e justícia e de tota altra saviesa.

E, con los missatges foren elets e ordonats en qual manera deguessen anar, a honrament del senyor rei e de tots sos regnes, a ells foren donats los capítols e el poder. E, con foren gint arreats, a ells fo ordonat majordom tal que convenia a vera valor; partiren de Barcelona, e tota hora, entre cavalls en destre e les cavalcadures d'ells e de llurs companyons e de llurs escuders e les atzembles, foren tota hora que menaven cent bèsties. E cascun dels missatges foren bons e savis. E anaren tant per llurs jornades, que vengren a Tarascó. E lo senyor rei romàs a Barcelona, ab tota la cort, e, si anc veés jocs e solaces, així de taules redones, com de trer a taulat, con d'anar ab armes e bornar e danses de cavallers e de ciutadans, e d'hòmens de viles e de cascun mester de la ciutat (que s'esforçaven de tot goig e de tot alegre a fer), llavors ho pògrets veer, que negun no pensava mas d'alegre e de solaç e de fer tot ço que a Déu e al senyor rei plagués. E, con los missatges foren a Tarascó, foren bé reebuts per lo rei Carles e per lo cardenal e per los ambaixadors qui hi eren del rei de França, e majorment per los missatges qui hi eren del rei d'Anglaterra.

E qui saber volrà los noms dels missatges, e tot ço que el cardenal los dix de part del pare sant, e encara tot ço que ells li respongueren e tot ço que s'hi féu del començament entrò a la partença, vagen-se'n a la gesta que En Galceran de Vilanova ne féu e lla trobarà-ho tot per orde e encara tot ço que entre els altres hi respòs En Maimon de Castellaulí, qui era un dels dits missatges del senyor rei d'Aragón.⁶⁷⁴ E, si negun me demana per què hi anomèn més En Maimon de Castellaulí que negun dels altres, jo us dic que per ço ho faç con hi respòs pus baronívolment, e mills con a cavaller, que negun altre; e, si bé negun s'hi féu, se féu per les paraules que ell dix. E així no me'n cal pus parlar; que el parlament durà molt entre ells, e a la fin preseren comiat d'ells e tornaren-se'n ab ço que fet hagren. E trobaren lo senyor rei en

674. La *Gesta* de Galceran de Vilanova no ha arribat fins a nosaltres. De què es tractava? No ens sorprendria que es tractés d'algun poema dins l'estil del *Sermó* de Muntaner, o, menys probablement, dins l'estil dels poemes que s'han volgut veure en diversos passatges de les cròniques de Jaume I i Desclot, i fins en el mateix Muntaner. També van assistir a les negociacions de Tarascó el bisbe de Saragossa Hug de Mataplana, Ramon d'Anglesola, Berenguer de Puigvert, Guillem Durfort i Bernat Guillem de Pinells, famós lletrat (ZURITA, llib. IV, cap. CXX).

Barcelona e aquí, davant tota la cort, digueren llur missatgeria, tal que el senyor rei e tot son consell ne foren pagats. Sí que endreçada era la pau, tan honrada e tan bona con lo senyor rei havia mester e les sues gents, e encara a gran honor del senyor rei de Sicília,⁶⁷⁵ e així, que el matrimoni se devia complir, a pocs de dies, de la infanta filla del rei d'Anglaterra ab lo dit senyor rei d'Aragó.

Mas nostre Senyor, ver Déus, volc d'altra manera mudar l'enteniment de tot ço que s'hi era tractat. E cascun pot entendre que nostre Senyor, ver Déus, és vera dretura e vera veritat; per què negun no sap ni pot entendre en los seus secrets, e lla on hom se cuida, per son feble enteniment, que algunes coses que Déus fa venguen per mal, tornen en gran bé. Per què negun no es deu treballar de res que Déu faça; e així és mester que en aquest punt ne prengam cascun bon confort e lloem e graciem Déu de tot ço que ens dóna.

[MORT D'ALFONS II]

Per què, lla on la major festa era a Barcelona, e major alegre e major deport, a Déu venc de plaer que al senyor rei N'Anfós venc malautia d'una naixença⁶⁷⁶ que li féu en la cuixa, al raïgal. E per aquella ell no estec que no tragués a taulat ne anar ab armes, així con aquell qui era lo pus coratjós de tots fets d'armes que negun altre qui en el món fos. E així, menyspreant aquella naixença, mesclà-s'hi febre; així que tan fort lo combaté ben deu jorns, que tot altre hom fóra mort.

174 E, com ell se sentí fortment agreujat, féu son testament, així ab gran diligència con negun altre pogués fer; e una vegada e dues lo féu llegir e examinar. E lleixà lo regne a son frare, lo senyor En Jacme, rei de Sicília; e lleixà lo seu cos a l'orde dels frares menors, a Barcelona.⁶⁷⁷ E així, ab gran contricció de sos pecats,

675. És notable aquest elogi de Muntaner al tractat de Tarascó, i pot ésser adduït, al costat de l'elogi dantesc a Alfons II, com un argument a favor del tractat, objecte de judicis adversos per part de molts historiadors que, seguint Zurita, han cregut que Alfons s'hi obligava a combatre el seu germà Jaume, si no abandonava el regne de Sicília. Ja vam indicar en la nostra *Història de Catalunya* (2ª ed., p. 386, n. 46) que Zurita va desconèixer el text del tractat publicat per RYMER i SENDERSON, *Foedera, conventiones, litterae* (La Haia, 1745), i va seguir el que en deia el Neocastro, que també el desconeixia. Sobre les condicions del tractat, vegeu el resum que en donem en la predita *Història de Catalunya*, I, *loc. cit.* [Cf. també Ferran SOLDEVILA, *A propòsit del tractat de Brignoles dit també de Tarascó (1291)*, a *Studi medievali A. de Stefano*, Palerm, Boccone del Povero, 1956, p. 519-527. M. T. F.]

676. *naixença*: Ed. València: *eixidura*. [J. B.]

677. El rei Alfons havia ordenat el seu testament el 2 de març de 1287. Hi deixava els seus regnes al seu germà Frederic (P. DE BOFARULL, *Condes de Barcelona*, II, p. 250). En l'hora de la mort va atorgar dos codicils, on va disposar que el seu cos fos soterrat al monestir de Frares Menors de Barcelona. [Cf. el testament, de 1287, i els dos codicils, redactats abans de morir, a A. UDINA, *Els testaments*, docs. 27, p. 170-174, doc. 28, p. 174-175, i doc. 29, p. 175-176. Cf. també Ferran SOLDEVILA, *El testament d'Alfons el Liberal*, "Spanische Forschungen der Görresgesellschaft", I-21 (1963), p. 149-154. M. T. F.]

confessà moltes vegades e reebé lo nostre salvador Jesucrist, e fo periolat. E, con hac reebuts tots los sagraments de santa Esgleia, així prenent comiat de tots, féu-se donar la creu, e aorà-la molt devotament e ab plors e ab llàgremes; e encroà sos braços ab la creu sobre sos pits e llevà los ulls al cel e dix:

—En les mans tues, Pare, Senyor, coman lo meu espirit.

E senyà e beneí si mateix e puis tot son poble e tots sos regnes. E ab la creu abraçada, dient moltes bones oracions, passà d'aquesta vida.⁶⁷⁸

E, si anc vis gran plor, aquí fo, així con aquells qui havien perdut bon senyor. E, així con ell hac manat, ab gran professó fo portat als frares menors, e aquí ell fo enterrat. Déus, per la sua mercè, haja la sua ànima! E sens tot dubte podem estar que ab Déus és en paradís, així con aquell qui se n'anà verge, que jamés no hac paria de fembra, ans era son enteniment que verge vengués a sa muller e que puis així mateix jamés no hagués cura d'altra dona.⁶⁷⁹

[REGNAT DE JAUME II]

175 E, con lo cos fo enterrat, lo testament se llegí. E tantost armaren-se quatre galees, e el comte d'Empúries e d'altres rics hòmens e cavallers e ciutadans foren elets per anar en Sicília per amenar lo senyor rei En Jacme; e així es féu, que tantost lo comte d'Empúries e els altres qui elets hi foren se recolliren per anar en Sicília, per amenar lo senyor rei En Jacme de Sicília per ésser senyor e rei d'Aragó e comte de Barcelona⁶⁸⁰ e del regne de València. E entretant los barons e els rics hòmens, cavallers, ciutadans e hòmens de viles ordonaren que el senyor infant En Pere regís e governàs los regnes e tota la terra ab lo consell que li fo donat, estrò que el dit senyor rei En Jacme fos vengut en Catalunya. E lo senyor infant En Pere regí e governà així sàviament los regnes con anc senyor sàviament ho poc fer.

E, com lo comte d'Empúries e els altres qui ab ell eren foren recollits, anaren tant, qui ab un vent, qui ab altre, qui a rem, qui a veles, que a pocs de temps preseren terra a Tràpena. E saberen que madona la reina e el senyor infant En Jacme e el senyor infant En Frederic eren a Messina, e tantost faeren la via de Messina. E, con foren a Messina, vengren, qua anc no llevaren senyeres; e anaren-se'n a la Duquena e aquí eixiren, que altre llaus no llevaren.⁶⁸¹ E, con foren davant madona la reina e el senyor rei e el senyor infant, lo comte, en plorant, dix-los la mort del

678. La mort va tenir lloc la nit del 17 al 18 de juny de 1291, P. DE BOFARULL, *loc. cit.*

679. Muntaner va deixar-se dur per les aparences. El cert és que el mateix Alfons, en el seu codicil de 17 de juny, confessa els seus amors amb Dolça, filla del difunt Bernat de Caldes, ciutadà de Barcelona, i la recomana al seu successor, ensems amb el fill de què resta embarassada. P. DE BOFARULL, *op. cit.*, p. 251. [Cf. A. UDINA, *Els testaments*, doc. 28, p. 174-175. M. T. F.]

680. *comte de Barcelona*: Ed. València: *de Catalunya*. [J. B.]

681. També a l'arribada, doncs, acostumava a cantar-se el *llaus*.

rei N'Anfós; e, si anc veés dols ne plors, aquí foren. Què us diré? Dos jorns durà lo dol, gran e aspre; e a cap dels dos jorns, lo comte pregà madona la reina e el senyor rei que faessen ajustar consell general; e tantost lo dit senyor rei féu cridar lo dit consell. E tothom fo ajustat a Santa Maria la Nova; e lo comte d'Empúries, en presència de tuit, féu publicar lo testament del senyor rei En Pere, en lo qual vinculava que, si el rei N'Anfós moria sens infants, que tornàs lo regne d'Aragó al dit senyor rei En Jacme, e Catalunya e el regne de València, així con davant havets oït. E puis féu publicar lo testament del senyor rei N'Anfós; e així mateix lleixava tots los regnes al dit senyor rei En Jacme, frare seu, rei de Sicília.

E, con los testaments foren llegits, lo comte e els altres missatges qui foren venguts requeseren lo dit senyor rei En Jacme que li plagués que pensàs d'anar en Catalunya e reebre sos regnes; e lo senyor rei En Jacme respòs que era aparel·lat d'anar, mas que ordonaria l'illa de Sicília e tota Calàbria e tota l'altra terra en qual manera degués romandre, e puis que se'n pensaria d'anar; e la resposta plagué a tots. E mantinent lo senyor rei manà a l'almirall que armàs trenta galees, e l'almirall tantost parà taula e féu metre en cunç les dites trenta galees, aparellades d'armar. E entretant lo senyor rei tramès per tota Calàbria e les altres terres que rics hòmens e cavallers e síndics de ciutats e de viles venguessen a ell tost a Messina. E, con foren a Messina, ell preïcà'ls e dix-los moltes bones paraules; e comanà'ls madona la reina, que la guardassen així con per reina e per senyora; e així mateix los manà que guardassen per cap e per senyor e per major l'infant En Frederic, així con la sua persona; e que faessen tot quant ell manàs ne volgués, així con farien per ell. E cascuns prometeren-ho així. E ell senyà'ls e beneí-los tots e pres comiat; e aquells, en plorant, cascú besà-li lo peu e les mans; e après besaren les mans al senyor infant En Frederic. E, con açò fo fet, cascun pres comiat d'ells e tornà-se'n cascun en son lloc ab gran enyorament que es donaren del senyor rei; emperò havien tuit gran goig del creiximent que li era vengut e així mateix del bon cap que els havia lleixats, ço és a saber, lo senyor infant En Frederic.

176 E, com açò fo fet, lo senyor rei En Jacme pres comiat de tota la universitat de Messina, e aquell manement los féu que havia fet a aquells de Calàbria. E après anà-se'n a Palerm, on així mateix hac fets venir tots los barons de Sicília e cavallers e síndics de ciutats e de viles; e, con foren tuit ajustats, dix-los moltes bones paraules, e així mateix con havia dit als altres, e aquell mateix manament los féu. E, con açò hac fet, pres comiat de tuit, e anà-se'n a Tràpena. E entretant l'almirall fo vengut ab les galees, e madona la reina e el senyor infant En Frederic foren aquí e tots los barons de Sicília. E aquí lo senyor rei pres comiat de madona la reina, que li donà la sua benedicció; e puis pres comiat del senyor infant En Frederic e el besà més de deu vegades, així con aquell qui ell amava molt per moltes

raons, ço és a saber: per ço con era son frare de pare e de mare; e l'altra, que el senyor rei, son pare, lo li comanà; l'altra, per ço con ell lo s'havia nodrit, e ell qui tots temps li era estat obedient, e és vui en dia, així con bon fill deu ésser a bon pare. Per què l'havia molt coral en son cor e molt car; e així lleixà-lo governador e senyor en tot lo regne.⁶⁸² E pres comiat, així, de tuit, e recollí's ab la gràcia de Déu, e el comte d'Empúries e els altres ambaixadors ab ell, e l'almirall, qui d'ell no es partí.

E meteren-se en mar, e Déus donà'ls bon temps, sí que en pocs de dies foren en Catalunya. E preseren terra a Barcelona ab la gràcia de Déu;⁶⁸³ que ben fo gràcia de Déu qui venc als pobles dessus, con lo senyor rei En Jacme los venc per rei e per senyor; que aquell dia intrà pau e bona volentat per tots los regnes e terres. Que el senyor rei, que així con fo graciós e benaventurós al regne de Sicília, així és estat e és benaventurós e plen de totes gràcies al regne d'Aragon e a tota Catalunya e al regne de València e a tots los altres llocs seus.

[CORONACIÓ DE JAUME II A SARAGOSSA]

E, con hac presa terra en Barcelona, no em cal dir la festa que li fo feta; emperò, abans que la festa començàs, ell féu ajustar tothom als frares menors e reté son deute, així de plorar con de misses e beneficis que féu dir e fer sobre el cos del senyor rei N'Anfós, son frare. E, con açò hac fet, qui durà quatre jorns, la festa se començà tan gran, que tot lo món paria que en vengués. Aquesta festa durà ben quinze jorns; e, con aquesta festa hac durat, partí de Barcelona e anà-se'n per Lleida a Saragossa; e en cascun lloc li faïen gran festa. Mas emperò, con fo eixit de Barcelona, en el primer lloc on anà, anà a Santes Creus e aquí ell reté així mateix son deute al cos del senyor rei, son pare, e puis tenc son camí, així con ja us he dit, a Saragossa; e lla fo la festa sens comparació la major qui anc se fos feta; e aquí pres la corona en la bona hora.⁶⁸⁴

682. Muntaner es mostra ben informat en aquest punt: a les Corts Jaume va presentar als sicilians, en la persona del seu germà Frederic, no llur rei sinó el seu lloctinent (ZURITA, llib. iv, cap. cxxiii; FINKE, *Acta Aragonensia*, i, p. 8). [Les obres generals sobre Jaume II són: J. E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*, Barcelona, CSIC, 1948, 2 vol. J. E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaume II, a Els descendents de Pere el Gran*, Barcelona, Ed. Teide-Vicens Vives, 1954, p. 57-145. J. E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaume II o el seny català. Alfons el Benigne*, Barcelona, ed. Aedos, 1963². JOSÉ HI-NOJOSA MONTALVO, *Jaime II y el esplendor de la corona de Aragón*, Sant Sebastià, Nerea, 2005. M. T. F.]

683. Jaume II va partir de Tràpani el 23 de juliol de 1291 i va arribar a Barcelona, després d'haver pres terra a Mallorca, el 16 d'agost. ZURITA, *loc. cit.* [En realitat, el 24 de juliol el rei era encara a Palerm; sortí el 25 de juliol de Tràpani: Juan Manuel del ESTAL, *Itinerario de Jaime II de Aragón (1291-1327)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2009, p. 47. M. T. F.]

684. Jaume II va arribar a Saragossa el 17 de setembre de 1291 i fou coronat el 24 del mateix mes. ZURITA, *loc. cit.*

[PAU AMB SANÇ IV DE CASTELLA]

E puis, con la festa fo passada, de la coronació, veé's ab Don Alfonso de Castella, qui el venc veure en Aragon; e el senyor rei donà-li del seu e lo pregà que fos de gràcia e de mercè sua que no el desemparàs, e que era son desastre con lo senyor rei N'Anfós era mort, que, si ell hagués més viscut dos anys, que li hagra fet senyorejar tota Castella; per què, si d'ell no havia ajuda, que tenia tot son fet perdut. E lo senyor rei confortà'l e li dix que sabés per cert que ell no el desempararia, ans li faria tot aquell secors que fer-li pogués.

E, con açò fo fet, Don Alfonso partí molt alegre e pagat del senyor rei e se'n tornà en Castella, a Seron e als altres llocs seus.

177 E lo senyor rei anà visitant tot Aragon e puis venc-se'n a la ciutat de València e puis anà visitant tot lo regne. E, dementre que ell anava visitant ses terres, al senyor rei vengren missatges molt honrats del rei Don Sanxo de Castella, cosí germà seu, e saludaren molt devotament lo dit senyor rei En Jacme de part del rei Don Sanxo de Castella; e faïa-li saber que havia gran alegre de la sua venguda e que el pregava, així con a car cosín a qui ell molt amava, que li plagués que hagués pau ab ell, e que ell, que era aparellat que li valgués contra tots hòmens del món, e que lo rei N'Anfós, qui l'havia guerreat e l'havia mes en punt de tolre sos regnes e els volia donar a sos nebots, que no li atenyien tant con ell (de què era estat molt meravellat), e que no paria que ab ell hagués deute negun. E, així, que pregava ell que no guardàs ço que lo rei N'Anfós, son frare, havia fet, mas que pensàs lo gran deute qui era entre ells.

E lo senyor rei d'Aragon respòs als missatges molt cortesament així con aquell senyor qui és estat e és lo pus cortès e el mills nodrit de totes coses que anc senyor negú fos. E ell dix que ben fossen venguts e puis dix-los que el rei Don Sanxo no es devia meravellar de res que el rei N'Anfós li hagués fet, que el rei N'Anfós, con a bon fill, que volia venjar la gran falla que ell havia feta al senyor rei, son pare.

—E dic-vos que d'aquell cor mateix nos n'èrem nós; mas pus ell demana pau, a nós plau que l'haja.

E los missatges respongueren:

—Hoc, senyor, ab una cosa: que es profer que a coneguda vostra farà esmena a vós de tot ço que ell hagués fallit al senyor rei, vostre pare; e l'esmena sia aquella que vós, senyor, vullats, vullats-vos que us en do ciutats o castells o viles o llocs, e fer tota aquella honor que vós conegats que fer-vos-en deja

E lo senyor rei respòs que, pus tan bé ho deïa, que ell se'n tenia per satisfet e que d'ell no volia ciutats ne castells ne viles ne altres llocs, que, la mercè de Déu, que ell havia tals realmes e tan bons, que no li faïen fretura sos llocs, mas bastava-li que ell se'n penedís d'açò que fet havia; emperò volia que ell faés e donàs part de

la terra de Castella a aquells dos infants, sos nebots, ço és a Don Alfonso e a Don Ferrando, que ell per res no els desempararia. E los missatges digueren que sobre açò se n'irien.

E així tornaren-se'n al rei de Castella e contaren-li tot ço que el senyor rei los hac dit e li digueren la gran bonea e saviesa que era en ell. E lo rei de Castella fo molt pagat e manà que tornassen a ell, e que ell era aparellat que totes coses faés que ell manaria. Què us en diria? Que tantes vegades anaren missatges entre ells, que la pau fo atorgada de cascuna de les parts; que Don Alfonso e Don Ferrando de Castella volien haver pau ab llur avoncle, lo rei Don Sanxo, e que es tenien per pagats d'açò que el senyor rei d'Aragon havia tractat que el rei de Castella los donàs, e que renunciarien al regne.

E així fo empresa vista del senyor rei d'Aragon e del rei de Castella, que fossen a Calataiú, qui és del senyor rei d'Aragon, e fossen a Sòria, qui és del senyor rei de Castella; e cascuns esforçaren-se d'ésser a la vista con pus honradament pogués. Sí que con lo rei fo a Calataiú ab gran gent de rics hòmens, prelats, cavallers, ciutadans, sabé que el rei de Castella era a Sòria; així mateix, que li havia amenada la reina, e era-hi l'infant En Joan, frare del rei Don Sanxo, e molts d'altres rics hòmens. E lo senyor rei d'Aragon, qui sabé que la reina era a Sòria, per sa cortesia e per honor de la reina volc anar a Sòria abans que ells venguessen a Calataiú; e anà a Sòria. E el rei de Castella, qui sabé que ell venia, eixí-li a carrera més de quatre llegües; e aquí fo acollit lo senyor rei d'Aragon ab molt gran honor, e totes les sues gents, que, aitant con estegren a Sòria, no s'hi féu mas festa e alegre.

E, con la festa fo passada, lo senyor rei d'Aragon volc-se'n tornar e pregà lo rei de Castella e la reina que vinguessen a Calataiú, e ells digueren que ho farien volenters; e així tots ensems vengren-se'n a Calataiú, on lo senyor rei los féu llurs ops, al rei de Castella e a la reina e a tots aquells qui ab ells eren, d'aquell jorn que entraren en Castella. E segurament que de totes quantes coses haguessen, que anomenar se poguessen, de tot faia donar ració a tothom lo senyor rei d'Aragon, tan bastant, que per res no ho pogren menjar negun; ans pògrets veer per les places donar dues dinades de pa per un diner e un porcell o un cabrit o un moltó o gallines o civada o peix fresc e salat, que ço que us costara en altra saó dos sous, haviets per sis diners.⁶⁸⁵ E de tot açò trobàrets totes les places plenes d'aquells qui

685. Les entrevistes i negociacions entre Jaume II i Sanç IV van tenir lloc a Monteagudo, prop de Sòria, i es va establir pau i aliança entre ells el 29 de novembre de 1291. Abans s'havia pactat el matrimoni de la infanta Isabel de Castella, filla de Sanç IV, amb el rei Jaume II. Les vistes es van continuar a Sòria i allí es van celebrar les esposalles el primer de desembre. La reina de Castella era Maria de Molina. De Sòria van passar a Calataiú, on el dia 18 de desembre van ratificar les paus i aliances. Vegeu *Crònica de Sancho IV*; ZURITA, llib. IV, cap. CXXIV-CXXVI; MERCEDES GAIBROIS DE BALLESTEROS, *Historia del reinado de Sancho IV*, II, p. 139-141; la relació coetània, oficial, de la cancelleria catalana, publicada en *Memorial Histórico español*, III (Madrid, 1852), p. 452-456; FINKE, *Acta Aragonensia*, I, p. 11-13. [El text

ho venien, així que tots los castellans e gallegos e altres gents moltes que hi havia se'n meravellaven. E un dia menjava lo senyor rei d'Aragon a la posada del rei de Castella ab lo rei e ab la reina, e altre dia menjaven ells ab ell a la sua posada. Sí que la festa era tan gran que a tots jorns se faïa, que açò era una gran meravella a veer. Sí que en Calataiú estegren tots ensems tretze jorns, e dins aquests dies fo feta la pau e refermada entre ells. E encara fo feta pau del rei de Castella ab sos nebots; e els donà en Castella tantes de terres, que ells se'n tengren per pagats e ho graïren (e ho pogren graïr) al senyor rei d'Aragon, e que d'altrament, si no fos per ell, res no n'hagren haüt.

E, així, con hagren estats tretze dies en Calataiú, ab gran concòrdia e pau e amor, partiren-ne. E el senyor rei d'Aragon acompanyà lo rei de Castella e madona la reina de Castella estrò foren fora de tot Aragon. E pertot lo senyor rei féu a tots sos ops, així con davant vos he dit, estrò foren fora de tots sos regnes; que anc un dia no poc hom conèixer que les racions se minvaven de res, ans creixien e melloraren tots dies. E, con foren al departiment dels regnes, preseren comiat los uns dels altres, ab gran concòrdia, amor e gràcia que Déus hi havia tramesa. E lo senyor rei de Castella e madona la reina, sa muller, anaren-se'n pagats e alegres per la pau que havien feta ab lo senyor rei d'Aragon, e encara per la pau de sos nebots; de què era estat en gran paor que el regne no li tolguessen, con hagren fet, si lo senyor rei d'Aragon s'hagués volgut; mas lo senyor rei d'Aragó volc tractar abans entre ells pau e amor, per lo gran deute que havien ells ab ell així mateix.

Ara vos lleixaré a parlar del rei de Castella e tornar-vos he a parlar del senyor rei d'Aragon e de Sicília.

[PACIFICACIÓ DE LA TERRA]

178 E, com lo senyor rei d'Aragon se fo partit del rei de Castella, ell se n'anà deportant e visitant tots sos regnes e terres alegrement e pagada, així que en breu de temps hac mesa tota la terra en pau e en concòrdia; que depuis ell fo rei coronat d'Aragon e de Catalunya e del regne de València, ha tenguda e té la sua terra així en pau e en concòrdia, que de nits e de jorn pot hom anar carregat de moneda, que

del tractat corresponent al rei Sanç a M. GAIBROIS, *Historia del reinado de Sancho IV*, III, doc. 384. Cal remarcar que aquest tractat repartí les futures conquestes al Magrib entre Castella i la Corona catalano-aragonesa: Ch. E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane*, p. 220-221 i 299. Philippe GOURDIN, *Le "partage" du Maghreb entre l'Aragon et la Castille au traité de Monteagudo (1291)*, a M. BALARD; A. DUCCELLIER, eds., *Le partage du monde. Échanges et colonisation dans la Méditerranée médiévale*, Paris, Publications de la Sorbonne, 1998, p. 399-409. Contra el que diu Muntaner, el rei de Castella no féu pau amb els seus nebots, els infants de la Cerda, ni els donà terres; aquesta solució no arribà fins al 1304 i realment la imposà Jaume II, però en aquest moment, a la pau de Monteagudo, Jaume II es limità a prometre que no alliberaria els fills del príncep sense el consentiment del rei Sanç de Castella. M. T. F.]

no trobarà qui enuig ni dan li faça.⁶⁸⁶ E així mateix mes pau e concòrdia entre tots sos barons, qui tots temps havien acostumat de guerregar; e encara esquivà bandos que no pogués haver en la ciutat de Barcelona ne en les altres ne en totes les viles. Que a Tortosa havia durat bando gran entre los Garidells e els Carbons e els Puigs; que, per ço que ho pogués castigar, s'avenc ab En Guillem de Montcada, qui havia lo terç en Tortosa, e li'n donà canvi, e al Temple atretal. E, con tota la ciutat fo sua, adobà lo dit bando, qui per grat, qui per força, en tal manera que ara està pus pla que ciutat que sia en Catalunya. E així mateix se féu de molts altres llocs.⁶⁸⁷

Ara vos lleixaré a parlar del senyor rei, qui va així endreçant sos regnes, e vull dir una raon de la taula redona e de la gran honor que féu Déus a l'almirall, a Calataiú, con los reis hi eren, que fo de les grans honors de taula redona que Déus féu a negun ric hom ne cavaller.

[ÈXIT DE ROGER DE LLÚRIA EN EL TORNEIG DE CALATAIUD]

179 Veritat és que, con los reis foren a Calataiú, així con davant havets oït, los castellans tots demanaven:

—Qual és l'almirall del rei d'Aragó a qui Déus ha feta tanta d'honor?

E hom mostrava'l-los; així, que així li anaven darrere cent o dos-cents cavallers e altres, con a altra persona faeren dos o tres, que no es podien sadollar de la sua vista. E l'almirall, per honor del rei de Castella e de la reina, féu cridar taula redona en Calataiú e mes la tela per júnyer, e hac fet fer, al cap del camp, un castell de fusta on ell eixís con cavaller vengués. E lo primer jorn que la taula se tenc, ell tot sol volia tenir aquell jorn la taula a tothom qui júnyer volgués. E fo aquí lo senyor rei d'Aragon e el rei de Castella e l'infant Don Joan, frare del rei de Castella, e Don Joan, fill de l'infant En Manuel, e Don Diego de Biscalla⁶⁸⁸ e d'altres barons de totes les terres e regnes del rei de Castella e rics hòmens d'Aragó e de

686. L'ed. de València diu: "en pau e en dretura, que de nuit o de jorn pot hom anar lo coll carregat de moneda". Cf. aquesta frase amb la relativa a la pacificació dels regnes per Pere el Gran (cap. xxix). Observem la referència al passat i al present, de manera que la redacció d'aquest capítol és anterior a la mort de Jaume II (1327).

687. Moltes eren, en efecte, les bandositats existents en els regnes, i Sanç IV, durant aquests contactes, fou mitjancer en algunes d'elles. Era notable, i endurida entre totes, l'enemistat de Roger de Llúria i Bernat de Sarrià (ZURITA, llib. iv, cap. cxxv). També fou notable la de Guillem de Montcada amb els bisbes de Vic, manifestació de la bandositat dels *Nyerros i Cadells*, "Mem. Ac. B. Lletres", III, p. 558-564). [Sobre la renúncia al domini de Tortosa a favor del rei per part dels Montcada, a canvi dels castells de Vallobar i Saidí, i per part dels Templers, que reberen dominis a la Plana i al Maestrat: Laureà PAGAROLAS I SABATÉ, *Els Templers de les terres de l'Ebre (Tortosa)*. De Jaume I fins a l'abolició de l'Orde (1213-1312), Tarragona, Diputació de Tarragona, 1999, I, p. 229 i 243-249. Les famílies Garidell i Carbó ja figuraven entre les més destacades de Tortosa a mitjan segle XIII: ibídem, I, p. 212. M. T. F.]

688. El fill de l'infant don Manuel és l'infant don Joan Manuel, el cèlebre literat castellà; el senyor de Biscaia és don Diego López de Haro.

Catalunya e del regne de València e encara de Gascunya, de la terra del rei d'Anglaterra, e tota altra gent qui eren venguts a veure les juntes, e senyaladament per veure l'almirall què faria, de què tot lo món parlava tant. Així, que tot aquell plan de Calataiú on la taula redona se faïa era tan ple de gent, que a penes hi podia hom estar; així que, si no fos que era hivern, no hi pogra hom aturar. Sí que aquella hora ploc un poc.

E així, con estaven los reis e tota la gent, un cavaller d'aventura venc molt gent arreat e ab bon continent e aparellat de júnyer; e tantost con aquells del castell lo veeren, tocaren la trompeta, e tantost l'almirall eixí del castell, així mateix ben arreat e gentilment, e parec bé cavaller de gran avantatge. E, si negun me demanava qui era lo cavaller d'aventura, jo dic que era En Berenguer Arnau d'Algera, de la ciutat de Múrcia, qui era molt valent e ardit e dels pus bells cavalcadors d'Espanya, e era de la companya del rei de Castella e era gran e soberg e de bell tall. E així mateix vos pusc dir de l'almirall que era dels bons cavalcadors del món e dels bells cavallers del món. Què us diré? Los feels portaren dues astes molt grosses al dit Berenguer Arnau d'Algera, e pres aquella que li plac, e l'altra donaren a l'almirall; pus los feels meteren-los al mig de la tela e faeren senyal a cascun que moguessen. E pensaren de moure la un contra l'altre; e qui veé venir aquells dos cavallers, pogra dir que no eren cavallers, mas foldre e tempesta, que jamés cavallers no pogren venir mills ab tot ço del llur, ne pus baronívolment. E En Berenguer Arnau d'Algera ferí l'almirall per lo cortó davant de l'escut, sí que l'asta n'anà en peces; e l'almirall ferí'l per l'elm e donà-li tan gran colp davant, per la cara de l'elm, que l'elm volà del cap més de dues astes de llança lluny, e la llança féu més de cent peces. E, al ferir que féu l'elm, avantà tan fort a la cara del dit En Berenguer Arnau, que tot lo nas li fonyà, en tal manera que null temps puis no en fo adret; e encara per lo mel de la cara e per les celles, que tot correc en sang, sí que tothom se cuidà que fos mort. E, però, bé féu bona cavalleria, que, si tot s'hac pres tan gran colp, anc no es desmaià de res. Sí que los reis abdoses conegren-lo, qui l'amaven molt e hagren paor que no fos mort, e veeren-lo tot cobert de sang, e lo nas tot trencat e afollat; digueren-li con se sentia, e ell dix que bé e que no havia mal. E llevaren l'elm de terra, e los reis manaren que la taula se llevàs e que no volien que pus se n'hi fessen, per paor que brega no n'eixís. E així l'almirall, ab les sues trompes e nàcares, tornà-se'n així guarnit a la posada, e tota la gent, així castellans com altres, anaven-li darrere e deïen que bé era digne que Déus li hagués feta aquella honor que feta li havia en molts llocs, que dels bons cavallers del món era. E ab aquella honor ell romàs, e aquella fama qui anà per tota Castella.

E així lleixar-vos he estar l'almirall e parlaré dels afers del senyor rei d'Aragon e de Sicília.

[L'ALMIRALL TORNA A SICÍLIA]

180 Con lo senyor rei d'Aragó hac endreçats los fets de Castella e endreçada tota sa terra, ell manà a l'almirall que se'n tornàs en Sicília e que estegués prop del senyor infant En Frederic e que tota hora tengués cinquanta galees adobades e aprellades, que no calgués mas muntar la gent, si ops hi era; e que anàs ab l'infant En Frederic visitant tota Calàbria e les altres terres del regne e que tenguessen la terra en veritat e en justícia. E així con lo senyor rei ho manà, així es complí: l'almirall anà en el regne de València, visitant totes les sues terres, ço és, viles e castells, e puis venc-se'n a Barcelona per mar ab totes aquelles galees que pendre volc de València; e a Barcelona ell se recollí e pres comiat aquí del senyor rei, e anà-se'n en Sicília. E passà per Mallorca e per Menorca; e puis costejà la Barbaria e pres naus e llenys de sarraïns e hi barrejà viles e llocs; e ab gran guany e ab gran alegre ell se'n tornà en Sicília; e trobà a Palerm madona la reina e l'infant En Frederic, qui el reseberen ab gran goig e ab gran alegre, e ell donà'ls les cartes que tenia del senyor rei; e, con hagren vistes les cartes e saberen la pau que havia feta ab lo rei de Castella, foren-ne molt pagats. E l'almirall, ab lo senyor infant En Frederic, anà visitant les terres per tota Sicília e puis passaren en Calàbria e faeren atretal.

[PAU ENTRE JAUME II I EL REI DE NÀPOLS]

E, con foren en Calàbria, venc-los missatge que Carles Martell, lo fill major del rei Carles, era passat d'aquesta vida; per què en fo fet gran dol per tots aquells qui ben li volien, per ço con era bon senyor. E romàs de Carles Martell un fill qui fo, e és encara, rei d'Hongria, e una filla per nom madona Climença, qui fo puis reina de França.⁶⁸⁹ E la mort de Carles Martell féu saber lo senyor infant En Frederic al senyor rei d'Aragon.

Ara vos lleixaré a parlar d'ells e tornaré a parlar del rei Carles.

181 E, com lo rei Carles sabé la mort de son fill, fo'n molt despagat; e dec-ho ésser, que molt era bo e valent. E segurament, així con era bon crestià, posà en son cor que Déus li donava aitals verguntades per ço con soferia que hagués guerra entre ell e la casa d'Aragon. E així pensà de tractar que en totes maneres pogués fer pau ab lo senyor rei d'Aragó e de Sicília; e anà-se'n al papa⁶⁹⁰ e dix-li que el pregava que ell de tot en tot tractàs e ordonàs que pau hagués entre la santa Esgleia e la casa de França ab lo rei d'Aragó, que, quant per ell, tota res hi faria que

689. Sobre Carles Martell, vegeu més amunt, cap. CLXIX. Va morir l'any 1295. El seu fill, que va regnar a Hongria, fou Carles Robert. La seva filla Climença fou reina de França pel seu matrimoni amb Lluís X.

690. Es tracta ja del papa Bonifaci VIII (1294-1303).

fer-hi pogués. E lo papa respòs que ell deïa bé e gran saviea, que qui pensava lo poder de Déu e con Déus havia donat poder al senyor rei d'Aragon, que tot lo món era ço que ell faïa, part ço que havia tota Espanya a son manament, e així mateix hauria lo rei d'Anglaterra a la sua part, si es volia, e encara tota la Llenguadoc, per què de tot en tot era mester que la pau se tractàs.⁶⁹¹ E així lo papa féu-se venir misser Bonifaci de Calamandrana e manà-li que ell que ho treballàs; e ell respòs que ho faria volenters. E així lo papa tramès, ab lo rei Carles ensems e ab misser Bonifaci, un cardenal que anàs en França al rei, e que el pregava e el consellava que ell que degués fer pau ab la casa d'Aragon, ab lo rei Carles ensems, que ell era aparellat que hi faria de part de la santa Esgleia tot ço que plagués a ells. E així lo rei Carles e el cardenal e misser Bonifaci partiren del papa e anaren al rei de França e trobaren-lo a París, e monsenyer Carles, son frare, ab ell, qui es faïa apellar rei d'Aragon.

E, con hagren parlat ab lo rei de França e ab monsenyer Carles, son frare, lo rei de França respòs que li plaïa molt la pau e que tota res hi sofreria que sofrir-hi pogués. Mas monsenyer Carles respòs lo contrari, que dix que ell no lleixaria lo regne d'Aragó per res; sí que sobre açò fo gran contrast entre lo rei Carles e ell. E a la fin avengren-se així, ab lo rei de França que hi fo bo: que el rei Carles li donà tot lo comtat d'Anjou, que ell havia en França, qui és molt honrat comdat e bo (e cascú se pot pensar que honrat comdat e bo deu ésser, con son pare, lo rei Carles, qui era fill del rei de França, nat en la casa de França, ne fo heretat); e monsenyer Carles donà al rei Carles tot lo dret que havia en lo regne d'Aragon, qui per lo papa Martí li era donat, que lo rei ne pogués fer a totes ses volentats. E així se complí e així es féu, per què açò era aquella cosa qui més contrastava la pau que res. E així negun no diga que al rei Carles costàs poc la pau que féu ab lo senyor rei d'Aragó, segons que a avant oirets; ans li costà lo dit comdat, qui és molt honrada cosa.⁶⁹²

E, con açò fo fet, ab tot lo poder del rei de França e de monsenyer Carles, lo rei Carles e el cardenal e misser Bonifaci vengren en Proença, e de Proença trameren misser Bonifaci en Catalunya, al senyor rei d'Aragon, ab la missatgeria. Què us en diria? Que tant anà e venc dels uns als altres, que hac acabat tot son enten-

691. Tot Espanya per la seva aliança amb Sanç IV, cosa ben dubtosa i exagerada. I més exagerada encara la referència al rei d'Anglaterra Eduard I, que podia decantar-se cap a ell, però que ja no tenia l'estímul del matrimoni de la seva filla Elionor. Quant a l'al·lusió al Llenguadoc, sembla no menys gratuïta, per bé que sempre hi persistia la inquietud, a causa de l'heretgia, i no trigà a haver-hi una conspiració, en què participaven Carcassona, Limoux i altres ciutats i viles llenguadocianes, per lliurar-se a l'infant Ferran de Mallorca. Vegeu GEORGENE WEBBER DAVIS, *The Inquisition at Albi*, Nova York, 1948, p. 71-76.

692. Muntaner surt, evidentment, al pas de censures que degueren ésser fetes contra el tractat d'Anagni. Carles de Valois va obtenir, en efecte, el comtat d'Anjou, i pogué intitular-se comte d'Alençon, de Valois i d'Anjou. — El cardenal és el de Sant Climent.

ment, que la pau fo atorgada per cascunes de les parts. E la manera de la pau fo aquesta, en summa; que qui tot ho volia recontar, major llibre se'n faria que aquest. La pau fo així tractada: que el papa revocava la sentència que papa Martí havia donada contra lo rei d'Aragon e absolvía lo senyor rei d'Aragon, e tots aquells qui eren estats ni eren sos valedors, de tota mort d'hòmens e de tot ço que haguessen pres, per qualque manera fos, de llurs enemics, a tot lo mellor enteniment que entendre se volgués; e d'altra part monsenyer Carles de França, e el rei Carles per ell, renunciava aquella donació que a ell era estada feta del regne d'Aragon; e d'altra part, que hagués pau e concòrdia ab lo rei de França e ab sos valedors lo senyor rei d'Aragó, e ab la santa romana Esgleia e ab lo rei Carles; e, encara, que lo rei Carles donà sa filla, madona Blanca, que era la major filla que el rei Carles havia, per muller al senyor rei d'Aragon; e lo senyor rei d'Aragon renunciava a tot lo regne de Sicília en esta manera: que el papa li donava Sardenya e Còrsega en esmena, e que no era tengut que el retés al rei Carles ne a l'Esgleia, mas que el desemparava, e emparàs-se'n l'Esgleia, si es volia, e el rei d'Aragó d'alre no era tengut; d'altra part, retia al rei Carles sos fills, que havia en sa presó, e les altres recenes.⁶⁹³

E així los missatges a la fin vengren al senyor rei d'Aragon ab aital pau, e que açò li farien, e ell açò que damunt és dit; e que n'hagués son consell, que àls fer no hi podien. E sobre açò lo rei féu ajustar corts a Barcelona. E estant així lo parlament aquest, lo rei En Sanxo de Castella morí de malautia e lleixà tres fills: lo primer, que lleixà rei de Castella, e havia nom Don Ferrando; e l'altre, Don Pedro; e l'altre, Don Felip; e lleixà una filla.⁶⁹⁴ E, con lo senyor rei sabé la mort del rei de Castella, hac-ne desplaer e féu-ne universari, així con tanyia fer a ell.

693. Les condicions del tractat d'Anagni, jurat pels plenipotenciaris el 5 de juny de 1295, foren bastant acostades a les que Muntaner resumeix. Però la donació de Sardenya i Còrsega no consta en el tractat, sinó que fou feta en una ulterior cessió secreta. I en la qüestió de Sicília, Muntaner omet l'obligació contreta per Jaume II de combatre el seu germà Frederic i els sicilians si no se sotmetien a les estipulacions. [Cf. l'edició i estudi dels pactes d'Anagni a Vicente SALAVERT Y ROCA, *El Tratado de Anagni y la expansión mediterránea de la Corona de Aragón*, "Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón", v (1952), p. 290-360. La infeudació del regne de Sardenya i Còrsega pel papa Bonifaci VII a Jaume II a V. SALAVERT Y ROCA, *Cerdeña y la expansión mediterránea de la Corona de Aragón, 1297-1314*, Madrid, CSIC, 1956, II, doc. 21, p. 22-30. Ferran SOLDEVILA, *Sardenya en les cròniques de Bernat Desclot i Ramon Muntaner*, "Archivio Storico Sardo", xxviii (1962). *Studi Storici in onore di Ernesto Martínez Ferrando*, p. 206-221, concretament p. 214, insistí en aquesta anticipació cronològica de la donació de Sardenya a Jaume II per part del papa. Aquest article ha estat reeditat a F. SOLDEVILA, *Cronistes, joglars i poetas*, a cura de J. MOLAS i J. MASSOT, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996. M. T. F.]

694. El rei Sanç IV de Castella va morir el 25 d'abril de 1295, a Toledo, de tuberculosi. El seu primogènit fou Ferran IV el Emplazado. La filla era la infanta Isabel, que estava en terres de Jaume II d'ençà de les seves esposalles, esperant d'arribar a l'edat núbil.

[NOCES DE JAUME II AMB BLANCA D'ANJOU]

182 E, com la cort fo ajustada, lo senyor rei hac son consell ab sos barons, prelats e cavallers, ciutadans e hòmens de viles; e a la fin la pau fo atorgada en aital manera con davant havets entès. E los missatges tornaren-se'n al rei Carles e al cardenal, que atrobaren a Montpesller, e faeren llur fermetat de totes les paus. E tantost tots ensems, ab la infanta madona Blanca, que amenaren molt honradament e bé acompanyada, vengren a Perpinyà; e, con foren a Perpinyà, lo senyor rei d'Aragó, e l'infant En Pere ab ell, e molt honrat cabdal de Catalunya e d'Aragon, ab ell foren a Gerona. E lo senyor rei tramès lo noble En Bernat de Sarrià, tresorer seu e conseller, a Perpinyà, ab tot poder per refermar totes les paus e el matrimoni e que veés la donzella. E, con lo dit noble fo a Perpinyà, fo bé acollit per lo rei Carles e per lo senyor rei de Mallorca e per tots; e, con hac vista la donzella, tenc-se'n fort per pagat, sí que tantost fermà per lo senyor rei d'Aragó totes coses, així de les paus com del matrimoni.

E, con açò fo fet, lo senyor rei d'Aragon tramès a Siurana, e amenaren los fills del rei Carles e les altres recenes totes; e, con foren a Gerona, lo senyor rei, ab ells e ab tota la cavalleria sua, e dones e donzelles totes quantes honrades n'havia en Catalunya, venc-se'n a Figueres. E, d'altra part, lo rei Carles e el cardenal e la donzella e tota l'altra gent qui ab ell venien, vengren-se'n a Peralada; e posà, ell e sa companya, entre Peralada e Cabanes, e en el monestir de Sent Feliu. E lo senyor rei tramès al rei Carles sos fills e les recenes totes; e lo senyor infant En Pere acompanyà'ls estrò foren a llur pare. E si anc veé's gran goig, aquí fo entre lo rei Carles e sos fills; e cascuns dels barons de Proença e de França faeren atretal de llurs fills qui eren en recenes, que recobraren; mas sobre tot fo lo goig que madona Blanca fo a sos germans, e ells a ella. Què us diré? Tanta de gent havia de la una part e de l'altra, que Peralada e Cabanes e Sent Feliu e Figueres e Vilabertran e el Far e Vilatenim e Vila-sèquer e Castelló d'Empúries e Vilanova e tota aquella encontrada era plena de gent. E lo senyor rei d'Aragon faïa donar ració complida a tothom, de totes coses, així a estranys com a privats. E el solaç e el deport se moc entre ells, que el senyor rei d'Aragon anà veure lo rei Carles e la infanta, muller sua; e li posà lo senyor rei la corona al cap, la pus rica e la pus bella que anc reina portàs en testa; e d'aquella hora a avant hac nom regina d'Aragon. Què us diré? Les joies foren grans qui es donaren de les unes parts a les altres; e fo ordonat que, ab la gràcia de Déu, que la missa oïssen al monestir de Vilabertran e que faessen llurs noces; e lo senyor rei féu-hi fer una casa de fusta, la pus bella que anc fos feta de fusta. E lo monestir és honrat lloc e bell e bon.

E així con ho hagren ordonat, així es complí; que al dit monestir de Vilabertran foren tuit, e aquí hac gran alegre e gran festa per moltes raons. La una raó per lo matrimoni qui a la bona hora se féu, que ben pot hom dir que anc tan bell pa-

rell de marit e de muller no s'acostaren null temps; que del senyor rei vos pusc dir que és lo pus graciós senyor e lo pus cortès e el pus ensenyat e el pus savi e mellor d'armes qui anc fos e dels bons crestians del món; e de madona la reina Blanca pot hom dir, així mateix, que fo la pus bella dona e la pus sàvia e la pus graciosa a Déu e a sos pobles que anc fos regina neguna e la mellor crestiana; que ella era fontana de gràcia de totes bonees. Per què Déus hi tramès la sua gràcia, que anc no fo marit ne muller de neguna condició qui tant s'amassen; per què a ella pot hom dir lo mot que les gents de Catalunya e d'Aragó e del regne de València li dixeren: que l'apellarien "la santa reina Dona Blanca, de santa pau"; que pau santa e bona ventura venc per ella a tota la terra. E, segons que per avant oïrets, eixiren-ne molts fills e filles, qui tots foren bons a Déu e al món.⁶⁹⁵

[VOCACIÓ RELIGIOSA DE L'INFANT JAUME DE MALLORCA]

E, con lo matrimoni fo complit, durà la festa ben vuit jorns, que estegren tuit ensems. E après preseren comiat los uns dels altres, e lo rei Carles, ab sos fills, tornà-se'n. E, con fo al coll de Panissars, lo rei de Mallorca eixí-li a carrera, e anaren-se'n as Veló e depuis des Veló, a Perpinyà;⁶⁹⁶ e lo senyor rei de Mallorca tenclos aquí ben vuit jorns. E dins aquells vuit jorns intrà tanta de privadea entre monsenyer Lluís, fill del rei Carles, e l'infant En Jacme, fill major del senyor rei de Mallorca, que diu-se que entre ells se prometeren que la u fes ço que l'altre faria; així que s'acordaren que cascun renunciassen als regnes que els devien pervenir, e que es mesessen en l'orde de monsenyer sant Francesc. Sí que a pocs de temps s'hi mes monsenyer Lluís, fill del rei Carles, e renuncià al regne, e puis fo bisbe de Tolosa mal son grat, e puis morí, e fo canonitzat per lo papa per molts miracles que Déus féu per ell, e en sa vida e en sa mort, e vui se'n són fets altars per tota

695. Muntaner és la font narrativa més important per a aquestes noces, tot i que ell no s'hi va trobar. Recordem el que ha dit respecte a la seva absència de Peralada (capítol cxxv). Però algú pogué informar-lo. D'altra banda, no diu res que no estigui dins la lògica dels esdeveniments; de manera que pot dir-ho sense haver-s'hi trobat i àdhuc sense tenir-ne informació. La coneixença de la contrada i dels noms de lloc fa la resta. El que diu sobre el gran amor entre marit i muller és repetició del que ha dit de Pere el Gran i Constança de Sicília (cap. xcv). La frase respecte a la reina Blanca és més bella en l'ed. de València: "Sancta regina, madona Blanca de sancta pau". Les noces van tenir lloc el dia primer de novembre de 1295. ZURITA, llib. v, cap. xiv. Observem que Muntaner parla del rei Jaume II en present: *és*; i de la reina Blanca en passat: *fo*. De manera que, quan Muntaner escrivia aquest capítol, el rei encara vivia i la reina ja era morta. O sigui que fou escrit entre el 14 d'octubre de 1310, data de la mort de Blanca i el 2 de novembre de 1327, data de la mort del rei. Això concorda bé amb el que diu Muntaner, al començament de la Crònica, d'haver-la començada l'any 1325. En els quinze anys de matrimoni, Blanca va tenir cinc fills i cinc filles (BOFARULL, *Condes de Barcelona*, II, p. 253-256). Bofarull dóna com a data de les noces el 29 d'octubre. [Sobre la família de Jaume II: J. E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*. M. T. F.]

696. L'ed. de València i les que en deriven, entre elles la d'A DE BOFARULL, p. 347, no han vist l'ús de l'article es en aquest punt, i han transcrit a *Suelo e de Suelo*.

crestiandat e se'n fa festa. E així mateix com l'infant En Jacme, fill del senyor rei de Mallorca, qui era lo major e devia regnar, se reté frare menor e renuncià al regne, e, con fo passat d'esta vida, així mateix creu que serà sant en paradís.⁶⁹⁷ Que qui més fa per Déus, major mèrit par que en deja esperar; per què qui regne ja-queix en aquest món per Déu, par que el regne celestial ne deja haver per esmena, pus la sua vida vaja continuant estrò a la fin, a tot bé a dir e a fer.

Ara vos lleixaré estar aquests dos senyors, frares menors sants e benignes, e tornar-vos he a parlar del rei Carles, qui es partí del senyor rei de Mallorca e se'n tornà a les sues terres ab sos fills. E així mateix lo senyor rei d'Aragon, ab madona la reina, anà-se'n a Gerona, e de Gerona a Barcelona, e puis per tots los regnes. E la glòria e el goig qui es faïa en cascuns dels llocs, no us ho cal contar, que pensar-vos-ho podets; que qui havia cobrada pau e havia cobrats los sagraments de santa Esgleia, així con misses e tots altres oficis, de què aquelles gents eren molt desitjoses, quin goig e quin alegre devien haver!⁶⁹⁸

[CASAMENT DE L'INFANT PERE]

183 E, així com lo senyor rei se n'anava deportant ab madona la reina per sos regnes, lo senyor infant En Pere no es partia de madona la reina; per què madona la reina pregà lo senyor rei que degués percaçar honor a son frare l'infant en Pere, e que li donàs de què pogués tenir honrada casa, e així mateix que li percaçàs muller, aquella que li pertangués. E lo senyor rei, obeint ses pregàries, que l'heretà molt honradament, e donà-li per muller de les honrades donzelles que filla de rei no fos, qui fos en Espanya, ço és a saber, madona Guillema de Montcada, filla d'En Gastó de Biern, ab grans riqueses; que sol en Catalunya havia, en bons castells e viles e llocs, tres-centes cavalleries. Sí que les nocés se faeren molt honrades e bones, e fo-hi lo senyor rei e madona la reina. E lo senyor infant En Pere ab madona Na Guillema de Montcada anaren-se'n deportant per los regnes.⁶⁹⁹

697. Lluís, sant provençal (va néixer a Brinhòlas en 1274), va morir dos anys després del seu alliberament (1297). Després d'haver renunciat a la corona va ingressar a l'orde franciscà i en 1295 mateix fou nomenat bisbe de Tolosa. En 1317 fou canonitzat pel papa Joan XXIII. Es comprèn que totes aquestes circumstàncies contribuïssin a impressionar Muntaner i a fer-li reverenciar aquests prínceps angevins, pare i fills. Quant a l'infant Jaume de Mallorca, vegeu FR. MARTÍ DE BARCELONA, *L'ordre franciscà i la casa reial de Mallorca*, "Estudis Franciscans", xxix, 1923.

698. Recordem que des de l'any 1282 els regnes catalanoaragonesos havien estat sotmesos a l'entredit papal, i que, en conseqüència, no s'hi celebrava la missa ni s'hi administraven els sagraments, excepte el baptisme i en cas de perill de mort.

699. Guillema de Montcada era filla de Gastó VII, vescomte de Bearn. Havia estat promesa amb l'infant Sanç de Castella (Sanç IV); però no van arribar a celebrar-se les nocés. Es veu que era poc agraciada i d'un caràcter altiu i atrabiliari. Ja hem hagut d'esmentar-la amb motiu de la seva oposició als bisbes de Vic (cap. clxxviii, n. 687). Sobre aquest punt, vegeu PARASSOLS I PI, *Nyerros i Cadells*, "Mem. Ac. B. Lletres", iii, p. 558-564.

[JAUME II ABANDONA LA POSSESSIÓ DE SICÍLIA]

184 E lo senyor rei d'Aragon tramès missatges en Sicília, a En Ramon Alemany, qui era mestre justicier de tot lo regne, e a En Vilaragut, qui era mestre portolà,⁷⁰⁰ e puis a tots los altres, que desemparassen castells e ciutats e viles que fossen en Sicília e en Calàbria e per les altres parts del regne, e que es guardassen que a persona neguna no lliurassen castell negun, mas, lo castell haurien desemparat, que cridassen a la porta del castell ab les claus en la man:

—Ha-hi null hom de part del sant pare apostoli qui vulla reebre aquest castell per part d'ell e de la santa Esgleia?

E que ho cridassen tres vegades, e, si dins aquelles tres vegades no hi apareia negun qui pendre ne reebre lo's volgués, que lleixàs les portes obertes e les claus als forrellats, e anassen-se'n. E així anaren-se'n, e, con se n'eren anats, les gents del lloc emparaven-se'n, de part de l'infant En Frederic, de cascun castell o lloc. E així desempararen, En Ramon Alamany e En Vilaragut e tots los altres qui per lo senyor rei d'Aragon hi eren, tota Sicília; e recolliren-se en naus e en galees e vengren-se'n en Catalunya al senyor rei, qui els acolli molt ben e féu a cascun bona esmena de tot ço que havien desemparat, qui era llur, en Sicília, e li plagué ço que fet hagren. E així lo senyor rei d'Aragó hac complides totes ses covinences de la pau, que en res no hi hac fallit; de què la santa Esgleia e lo papa se'n tengren per pagats e per alegres.⁷⁰¹

E així lleixar-vos he a parlar del senyor rei d'Aragon e tornar-vos he a parlar del senyor infant En Frederic, son frare.

[L'INFANT FREDERIC, REI DE SICÍLIA]

185 Con lo senyor infant En Frederic e l'almirall, qui no es partia d'ell, e misser Joan de Pròixeda e los altres barons e cavallers e ciutadans e hòmens de viles de Sicília e de Calàbria saberem con lo senyor rei d'Aragon los havia desemparats, digueren al senyor infant En Frederic que ell que pensàs d'emparar la terra, que l'illa de Sicília e tot lo regne era vinclat a ell segons lo testament del senyor rei En Pere, son pare.

—E, si lo senyor rei En Jacme ho havia desemparat, havia-hi desemparat lo dret que ell hi havia, mas lo dret que vós, senyor, hi havets, ell no ha lloc de des-emparrar, ne creem que li sàpia greu que vós vos n'emparets; que basta-li a ell que ell haja atès ço que promès a les paus.⁷⁰²

700. *Magister portulanus*, sembla que era l'alt funcionari que curava de la inspecció dels ports i de llur administració. *Magister justiciarius*, cap de l'administració de justícia.

701. Sia certa o llegendària aquesta versió de la manera com fou abandonada Sicília, el fet és que la Santa Seu va restar finalment molt desplaçada de la conducta de Jaume II (vegeu F. SOLDEVILA, *Hist. de Catalunya* (2^a ed.), I, p. 400).

702. Es diu que Jaume II, en acomiadar els ambaixadors sicilians que havien anat a Catalunya a protestar de l'abandó de Sicília, els va dir: "De l'infant Frederic, germà meu, no us demano ni suplico

Què us diré? Així fo acord de tuit e atrobaren ab doctors e altres savis que ell podia justament emparar ço que el senyor rei, son pare, li havia lleixat per vincle. E sobre açò tramès tantost per tota Sicília e en Calàbria e als altres llocs dels regnes e emparà's dels castells e ciutats e viles e llocs; e féu entretant donar dia que tots, cabdals, cavallers e síndics de ciutats e de viles fossen a dia cert a Palerm, que ell se volia coronar rei e volia que tuit lo jurassen.

E lo jorn que els fo donat hi foren tuit, e aquí hac grans gents de catalans e d'aragoneses e de llatins e de calabreses e dels altres llocs del regne. E tantost foren ajustats al palau reial, ço és a saber, en la Sala Verd de la ciutat de Palerm,⁷⁰³ e l'almirall preïcà'ls e els dix moltes de bones paraules que faïen al temps que tenien entre mans. E entre les altres coses que els dix mostrà-los per tres raons que aquest senyor era aquell terç Frederic que les profetes deïen que devia venir a ésser rei de l'Emperi e de la major part del món. E les raons eren aquestes: que era cert que ell era lo terç fill que el senyor rei En Pere havia; e d'altra part, que ell era lo terç Frederic qui havia senyorejada Sicília; d'altra part, que seria lo terç Frederic qui és estat emperador d'Alemanya. Per què per nom dret li podia hom dir Frederic terç, rei de Sicília e de tot lo regne.⁷⁰⁴ E sobre açò tuit se llevaren e a una veu cridaren:

—Déus don vida a nostre senyor lo rei Frederic terç, senyor de Sicília e de tot lo regne!

E tantost llevaren-se tots los barons e faeren-li sagrament e homenatge, e puis tots los cavallers e ciutadans e hòmens de viles.

E, con açò fo fet, tantost, ab gran solemnitat, així con és costuma, anà-se'n a la seu de la ciutat e ab gran benedicció reebé la corona.⁷⁰⁵ E així, ab la corona en testa e ab lo pom en la man sinistra e la verga en la man dreita, ab vestedures reials,

res, perquè, com ell sigui cavaller, ell sap el que ha de fer; i vosaltres també sabeu bé el que heu de fer", NEOCASTRO; ZURITA, llib. v, cap. xiv.

703. Sobre aquest palau, vegeu DESCLOT, cap. xci, n. 666. La Sala Verd existeix encara.

704. És cert que ell era el terç fill mascle de Pere el Gran (Alfons, Jaume, Frederic, Pere); seria, realment, si senyorejava l'Imperi alemany, el terç emperador Frederic (Frederic I Barba-roja, Frederic II i ell); però no era el terç Frederic de Sicília, sinó el segon: el primer era l'emperador Frederic II. Ell, però, va anomenar-se Frederic terç (vegeu *Història de Catalunya* (2ª ed.), I, p. 401, n. 98). Això fou després de la pau de Caltabellotta. Vegeu més endavant, capítol cxcviii. És un fet que Frederic va afaïllar la idea d'esdevenir un dia emperador d'Alemanya (vegeu els versos que ell mateix va escriure, MILÀ I FONTANALS, *De los trovadores en España*, p. 460). Vegeu també en la nostra *Hist. de Catalunya*, I, p. 356, n. 93, un resum de les principals manifestacions de la idea imperial flotant en la cort catalana. — La proclamació de Frederic com a senyor de l'illa va tenir lloc l'11 de desembre de 1295. [Sobre aquest monarca cf. A. DE STEFANO, *Federico III d'Aragona, re di Sicilia*, Bolonya, 1956². Clifford R. BACKMAN, *The Decline and Fall of Medieval Sicily. Politics, Religion and Economy in the Reign of Frederick III 1296-1337*, Cambridge UP, 1995 *Federico III d'Aragona re di Sicilia (1296-1337)*. Convegno di studi (Palermo 27-30 Novembre 1996), actes a cura de M. GANCI, V. D'ALESSANDRO, R. SCAGLIONE GUCCIONE, Palerm, Societá siciliana pèr la Storia Patria, 1999. M. T. F.]

705. La data de la coronació fou el 25 de maig de 1296.

anà-se'n cavalcant de l'esgleia major de Palerm al palau, ab los majors jocs e solaces que anc se faessen en coronació de negun rei qui en el món fos. E, con foren al palau, los menjars foren aparellats, e aquí tothom menjà. Què us diré? Que quinze jorns durà la festa, que null hom no féu res en Palerm mas solaçar e ballar e cantar e fer jocs de diverses maneres. E tota hora les taules eren meses al palau a tothom qui menjar volgués. E, con tot açò fo passat, e cascuns se'n foren tornats en llurs llocs, lo senyor rei Frederic terç anà per tota Sicília visitant e puis per Calàbria e per tots los altres llocs.

[LA REINA CONSTANÇA VISITA ROMA I TORNA A CATALUNYA]

E madona la reina fo absolta per lo papa, e tots aquells qui eren de sa companya; sí que tots dies oïa missa, que així ho hac a fer lo papa per covinença a les paus que lo senyor rei d'Aragon féu ab ell. Per què madona la reina partí de Sicília ab deu galees e se n'anà en Roma en peregrinatge, e pres comiat del senyor rei de Sicília e el senyà e el beneí e li donà la sua benedicció, tal com mare pot donar a fill. E, con fo en Roma, lo papa li féu molta d'honor e li atorgà tot ço que ella li demanà. E estec lla e anava tots jorns cercar les perdonances, així con aquella dona qui era la mellor crestiana que en aquell temps sabés hom en el món. E misser Joan de Pròixeda no es partia d'ella. E estec tant en Roma e guanyà les perdonances, estrò que el senyor rei d'Aragó venc a veure lo papa e per tractar pau entre lo rei Carles e el rei de Sicília, son frare, així con avant entendrets. E ella se'n tornà en Catalunya. E, con fo en Catalunya, madona la reina fou molt de ben per l'ànima del senyor rei En Pere e per la sua, e féu molts monestirs e molts d'altres béns. E en Barcelona ella fení e lleixà's a la casa dels frares menors, ab son fill lo rei N'Anfós; e morí menoreta vestida, e segurament que cascun pot haver sa fe que és ab Déu en glòria.⁷⁰⁶

Ara lleixaré a parlar del senyor rei de Sicília e de madona la reina e tornaré a parlar del senyor rei d'Aragon.

[RETORN DE LES BALEARS AL REI DE MALLORCA. EL COMTE-REI, A ROMA]

186 Com lo senyor rei d'Aragon veé que havia pau ab tot lo món, pensà's que fos bon que retés les illes de Mallorca e de Menorca e d'Ivissa al senyor rei de Mallorca, son avoncle. E, con ja us he dit, lo senyor rei d'Aragon anà una vegada

706. La reina Constança va partir de Sicília (Milazzo) cap a Roma amb la seva filla la infanta Violant, amb Roger de Llúria i amb Joan de Pròcida (començ de 1297). Speciale sembla indicar (cap. xx) que va morir a Roma; però va morir a Barcelona, tal com diu Muntaner (1302) (ZURITA, llib. v, cap. lv). [Sobre la reina Constança: P. de BOFARULL Y MASCARÓ, *Los condes de Barcelona vindicados*, Barcelona, 2, 1836, p. 243-247. Àurea JAVIERRE MUR, *Costanza de Sicilia en las crónicas de su tiempo*, "Rivista Storica del Mezzogiorno", 1, fasc. I-II (1966), p. 171-185. M. T. F.]

veure lo papa en Roma, depús les paus foren fetes, e lo papa e els cardenals faeren-li molta d'honor, e tots los romans;⁷⁰⁷ e encara li fo feta molta d'honor en Gènova e en Pisa. E en aquella venguda no poc acabar res de la pau que es faés del rei Carles e del rei de Sicília, son frare; sí que se'n tornà en Catalunya, així con ja us he dit davant.

E puis, per temps a avant, lo senyor rei d'Aragó tramès missatges a l'almirall, en Sicília, que vingués en Catalunya; e l'almirall encontinent venc a ell.⁷⁰⁸ E puis no anà a molt de temps que el senyor rei, ab gran estol, partí de Catalunya per anar al papa, per tractar de tot en tot la pau del senyor rei de Sicília e del rei Carles. E, con fo espegat, a Palamós hom se recollí. E tramès al senyor rei de Mallorca, son avoncle, que el trobàs a Coblliure, que ell se veuria ab ell; e lo senyor rei de Mallorca venc-hi encontinent. Així que lo senyor rei partí de Palamós ab cent cinc galees, e a les Parades de Coblliure ell se veé ab lo senyor rei de Mallorca, son avoncle; e en aquella vista féu gran festa la u a l'altre. E lo senyor rei d'Aragon reté-li les illes de Mallorca e de Menorca e d'Ivissa; e refermaren llurs paus e llur amor així con de pare a fill; de què fo gran alegre de tots aquells qui ben los volien.⁷⁰⁹ E lo senyor rei lleixà son lloc al noble En Ramon Folc e al noble En Bernat de Sarrià, que li retessen les illes per ell; e així es féu e es complí. E lo senyor rei anà e treballà en aquell viatge que anc pau no poc endreçar que es faés entre el rei Carles, son sogre, ni el rei de Sicília, son frare, ans se'n tornà en Catalunya; de què les gents hagren plaer gran con Déus l'hac tornat sans e viu, e madona la reina atretal.

E així lleixar-vos he a parlar dels fets de Sicília e tornar-vos he a parlar del rei Don Ferrando de Castella, qui per son mal consell desafià lo rei d'Aragon, con les paus foren fetes del rei Carles, no anà a llong de temps a avant. E alscons diran:

—Con se'n passa En Muntaner així sumàriament d'aquests fets?

E, si a mi ho deïen, jo diria que paraules hi ha qui no han respost.⁷¹⁰

707. La primera anada de Jaume II a Roma és del 1297. Hi va arribar a finals de març. Els honors que li foren fets pel papa, als quals al·ludeix Muntaner, foren principalment la concessió dels títols de gonfanoner i capità general de la santa Seu i la investidura de Sardenya i Còrsega. (La investidura el 4 d'abril d'aquell any). ZURITA, llib. v, cap. xxviii; FINKE, *Acta Aragonensia*, I, p. 3. [La concessió del títol de gonfanoner a V. SALAVERT Y ROCA, *Cerdeña y la expansión mediterránea*, II, doc. 19, p. 17-20; la concessió del regne de Sardenya i Còrsega a doc. 21, p. 22-30, com ja hem dit abans. M. T. F.]

708. El gran almirall va anar a trobar el rei Jaume II a Aragó, a la vila de Terol, on era. Això fou per l'octubre de 1297. ZURITA, llib. v, cap. xxxi.

709. La restitució de les Balears al seu oncle Jaume II de Mallorca, imposada a Jaume II de Catalunya-Aragó pel tractat d'Anagni, no va tenir lloc sinó, després de moltes dilacions, l'any 1298. Vegeu LECOY DE LA MARCHE, *Les relations politiques de la France avec le Royaume de Majorque*, II, p. 338-364. Muntaner, que s'ha esforçat a dissimular la pugna entre les dues branques dinàstiques catalana i mallorquina, està aquí a punt de traïr-se.

710. Els fets que Muntaner passa aquí per alt —“tan sumàriament”— no són altres que els de l'expedició de Jaume II contra el seu germà Frederic. En 1298, Jaume II va tornar a Roma, amb un gran estol, que va partir de Nàpols el 24 d'agost de 1298. Aquesta expedició va acabar amb el fracàs del setge

[GUERRA AMB CASTELLA. EXPUGNACIÓ DEL CASTELL D'ALACANT]

187 Com lo senyor rei d'Aragó se posà en son cor dels desafiaments que el rei de Castella li hac trameses, donà-se'n gran honta e dix que mester era que el ne faés penedir; e manà al senyor infant En Pere que s'aparellàs ab mil cavalls armats e ab cinquanta mília hòmens de peu, e intrassen nou jornades en Castella per Aragó, e lo senyor rei entraria per lo regne de Múrcia així mateix ab gran poder. Què us en faria pus noves? Que així con lo senyor rei ho dictà, així es complí; que el senyor infant En Pere intrà ab mil hòmens a cavall armats, de catalans e d'aragoneses, en Castella, e ab ben cinquanta mília almogàvers; e intrà ben nou jornades intre Castella, així que assetjà la ciutat del Leon e hi trasc ab trabucs.⁷¹¹

Ara vos lleixaré a parlar del senyor infant, qui té assetjada la ciutat del Leon, qui és dintre Castella ben a vuit jornades d'Aragó, e tornar-vos he a parlar del senyor rei d'Aragó, qui se n'entrà per lo regne de Múrcia, ab grans gents per mar e per terra.

188 E en lo primer lloc on ell venc del regne de Múrcia fo Alacant,⁷¹² e combaté la vila e la pres; e puis muntà al castell, qui és dels bells castells del món,⁷¹³ e pensà'l de combatre tan fort, que sus per la muntanya a amunt el senyor rei, son cos, se'n muntà, ab molts cavallers a peu, estrò a la porta del castell; e un poc llunyet de la porta hac un tros de mur qui era enderrocadís, e per aquell lloc, per força d'armes, esvaïren lo castell. E siats cert que lo senyor rei, son cos, fóra estat, lo primer qui hi fóra intrat, si no fos un cavaller bo e expert, de Catalunya, per nom En Berenguer de Puigmoltó, qui tirà lo senyor rei e cridà:

de Siracusa. Muntaner opta per no parlar d'aquestes lluites fraticides; algun cronista sicilià prefereix posar de manifest que, de sotamà, Jaume i Frederic estaven d'acord i el germà havia anunciat al petit que no volia sinó cobrir les aparences (NICOLAO SPECIALE, *Historia Sicula*, ed. Gregorio, 1, p. 387).

711. Aquesta entrada de l'infant Pere i d'Alfons de la Cerda a Castella va tenir lloc a la primeria d'abril de 1296. La ciutat de Lleó es va rendir sense lluita, sense el setge que Muntaner suposa (ZURITA, llib. v, cap. xx). [M. T. FERRER I MALLOL, *Entre la paz y la guerra*, p. 34-35. M. T. F.]

712. Alacant i la seva contrada formaven part aleshores, com ja hem indicat, del regne de Múrcia. [L'exèrcit no passà pel camí habitual des de Biar cap a Villena i baixant pel corredor del Vinalopó per tal de no transitar per les terres de don Juan Manuel, possible aliat. Una part de l'exèrcit i les màquines de guerra foren transportades per la flota directament a Alacant, mentre que una altra part degué passar pel camí de Xixona: M. T. FERRER I MALLOL, *Entre la paz y la guerra*, p. 35-37. Molta de la documentació útil per a l'estudi de la conquesta del regne de Múrcia per Jaume II fou publicada per J. M. del ESTAL, *Conquista y anexión de las tierras de Alicante, Elche, Orihuela y Guardamar al reino de Valencia por Jaime II de Aragón (1296-1304/5)*. Colección de Documentos Medievales Alicantinos, 3 vols, Alacant, Instituto de Estudios "Juan Gil Albert", Excm. Diputació Provincial d'Alacant, 1985-1999. M. T. F.]

713. Un altre elogi de construcció arquitectònica, que repetirà qualificant-la de reial, com al castell d'Oriola, una mica més avall.

—Ah, senyor, què serà açò? Lleixats-nos entrar primers.

E lo senyor rei sol no l'escoltà, ans se mes avant; e lo dit En Berenguer de Puigmoltó saltà avant, e un altre cavaller. E aquells de dins van-se aquí defendre, així que per cert aquells dos cavallers foren morts, si no fos lo senyor rei, son cos, qui ab l'espaa en la mà e ab l'escut abraçat, donà salt dins; e així, lo terç qui hi entrà dins fo.

E, con lo senyor rei fo dins, e En Berenguer de Puigmoltó e l'altre veeren lo senyor rei que els fo de prop, pensaren-se d'esforçar, e lo senyor rei mes-se davant l'escut; e un cavaller qui era dins, companyó d'En Nicolàs Peris (qui era alcaid del castell), qui era gran e valent, tramès una ascona muntera, que tenia en la mà, al senyor rei, e donà-li tal colp per lo quarter primer de l'escut, que més de mig palm la passà dins. E lo senyor rei saltà dins, avant, qui era jove e trempat,⁷¹⁴ e va-li tal donar per mig del cap, de l'espaa, que el capmall que portava no li valc un diner, que entrò en les dents lo fené; e puis va-li trer l'espaa del cap, e va'n ferir l'altre, que el braç ab tot lo muscle n'avallà en terra. Què us diré? Lo senyor rei, de la sua man, n'espegà cinc en aquell lloc.

E entretant les gents atenièn e entraven per aquell portell; e En Berenguer de Puigmoltó no es partia del senyor rei e així mateix faïa d'armes, que meravella era. Què us diré? Que ab molta cavalleria qui fo entrada après del senyor rei se n'anà lo senyor rei a la porta del castell, on era En Nicolàs Peris, l'alcaid, ab l'espaa en la man dreita e ab les claus del castell en la mà sinistra, e aquí ell se defensà; mas poc li valc son defensar, que aquí fo tot especejat. E així lo castell fo pres, qui és dels reials castells del món.

E, con lo castell fo pres, lo senyor rei manà que l'alcaid no fos soterrat en cimiteri, ans lo donà per mal e féu gitar lo cos als cans. Per què, en veritat, senyors qui oïts aquest llibre, guardats-vos, con empararets castells per senyor, que qui castell empara per senyor, la primera cosa en què li deu anar lo cor és que li salve lo castell a son senyor, e l'altra, que en pusca eixir a honor de si e de son llinatge. E no els va lo cor així a molts qui ara reeben castells, ans la primera cosa en què pensen, pensen:

—Aitant he de guàrdia del castell, e per aitant trobaré un escuder qui el me tendrà, e aitant me'n sobrarà cascun any.

Per què aquells qui açò pensen fan foll pensament; per què en són molts cavallers, e altres bons hòmens, estats morts e consumats, e llurs senyors los han donats per traïdors. Que aquest cavaller, alcaid d'Alacant, per nom Nicolàs Peris, hi morí e el defensà mentre vida li bastà, a ell ni a aquells qui ab ell eren; mas per ço con no hi tenia tanta companya con tenir-hi devia e de què prenia sou del rei de Castella, e no hi havia mes en obra ço que en prenia cascun any del rei de Castella, e per cascuna d'aquestes coses fo donat per traïdor. E així dic-vos que dels grans

714. *jove e trempat*: Ed. València: *jove e nin e bé temprat*. [J. B.] El *capmall* és el capiró de malles.

perills del món és tenir castell per senyor, per gran pau que sia; que en un dia o en una nit ve ço que jamás no es cuida hom que vengà.⁷¹⁵

E així, con lo dit senyor rei hac pres lo castell, comanà'l a En Berenguer de Puigmoltó; e féu gran raó, que ben li ho havia servit. E puis anà-se'n a la vila; e En Ramon Sacoma e En Jaume Bernat e En Saverdum,⁷¹⁶ qui eren dels mellors d'Alacant, ab tots los altres faeren sagrament e homenatge al senyor rei. Que avallaren a ell a la vila d'avall con veeren que el castell era perdut, e coneixien que no es podien pus tenir en la vila, dintre, vella; que, per cert, si el castell no fos estat pres, ells null temps no foren estats retuts al senyor rei. Per què Déus e el rei de Castella e tot lo món los ne tenc per escusats; e lo rei de Castella, con ho sabé, los donà per bons e per lleials, e donà per traïdor En Nicolàs Peris, així con lo senyor rei d'Aragó havia fet; e conec que el senyor rei d'Aragó havia fet con a bon senyor e cavallerós, qui per mal l'havia donat.

[CONQUESTA DEL SUD DEL PAÍS VALENCIÀ I DE MÚRCIA]

E, con lo senyor rei hac ordonat Alacant, anà-se'n a Elx e posà setge a Elx e hi trasc ab trabucs. E dins aquell temps que el setge se tenia hac tota Vall d'Etna e de Noetla e Nampot, Asp, Petrer, la Mola. E hac Criveleny,⁷¹⁷ que l'arrais de Criveleny

715. Muntaner, davant d'aquest fet notable de l'alcaid d'un castell considerat traïdor per l'ene-mic del seu sobirà que acaba d'assaltar-li el castell, no podia, naturalment, deixar de sermonejar els eventuals candidats a una tan tràgica sort. [Sobre el castell d'Alacant: José HINOJOSA MONTALVO, *La clau del regne*, Alacant, Patronato municipal del V Centenario de la Ciudad de Alicante, 1990. Sobre l'alcaid Nicolás Pérez: Juan TORRES FONTES, *Nicolás Pérez, Alcaide de Alicante*, Publ. de la Academia Alfonso X el Sabio, 1961, p. 5-13. Sobre el costum d'Espanya, que preveia aquest càstig per a la traïció: M. T. FERRER I MALLOL, *La tinença a costum d'Espanya en els castells de la frontera meridional valenciana (segle XIV)*, "Miscel·lània de Textos medievals", 4. *La frontera terrestre i marítima amb l'Islam*, Barcelona, CSIC. Institució Milà i Fontanals, 1988, p. 1-102. M. T. FERRER I MALLOL, *Los castillos de la frontera meridional valenciana en el siglo XIV*, a *La Fortaleza medieval: realidad y símbolo*, Actas XV Asamblea General de la Sociedad Española de Estudios Medievales, eds. J. A. BARRIO BARRIO; J. V. CABEZUELO PLIEGO, Alacant, 1998, p. 199-214. M. T. F.]

716. Observem que tot són noms catalans i recordem el que diu el mateix MUNTANER (cap. XVI) sobre el poblament de Múrcia per catalans, una de les causes principals de la ràpida conquesta del regne per Jaume II. [Berenguer de Puigmoltó no fou l'alcaid d'Alacant llavors; el 23 d'abril ho era Ramon d'Urg. A Puigmoltó li fou encomanat l'ofici de justícia d'Alacant; en fou alcaid més tard, el 1318 i d'aquí deu venir la confusió de Muntaner. Fou també lloctinent del procurador de les terres del·là Xixona (1305-1306), alcaid del castell d'Oriola etc.: M. T. FERRER, *Organització i defensa*, p. 63-72. i M. T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 165-166, 317, 318. Sobre Ramon Sacoma, a qui el rei donà l'alqueria de Redovà: M. T. FERRER, *Organització i defensa*, p. 60 n. 62, 64, 179, 215, també M. T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 33, 58-59, 169, 207, etc. Sobre Jaume Bernat i Pere Saverdú: p. 33, 58, 169; p. 58, 191, 192. M. T. F.]

717. Etna i Novetla són Elda i Novelda. *Criveleny* és Crevillent. Els altres noms no ofereixen dificultat. Totes aquestes poblacions són dins l'actual província d'Alacant, en la comarca il·licitana. L'arrais de Crevillent era Mohamed Abenhudell. El rei, en compensació, va donar-li Beniopa (ZURITA, llib. v).

se'n venc a ell e es féu son hom e son vassall. E puis hac Favarella, Callosa e Guardamar. Què us diré? Tant tenc assetjat Elx, que l'hac, e es reté a ell. E puis hac Oriola e lo castell, que li reté Pero Roís de Sant Cebrià, qui n'era alcaid, que el li reté con veé que la vila d'Oriola hac haüda; e hac gran raon que li retés lo castell sens colp e senes costada, que un dels pus forts castells e dels pus reials és d'Espanya; e així podets entendre aquell cavaller con féu gran bondat e gran cortesia, que així reté lo dit castell al senyor rei. E après hac lo castell de Muntagut e la ciutat de Múrcia e Cartagènia e Llorca e Molina e molts d'altres llocs,⁷¹⁸ los quals és ver que la major part pertanyien que devien ésser per just títol del dit senyor rei, segons que ja davant havets pogut entendre, en lo temps de la conquesta del regne de Múrcia.⁷¹⁹

[MORT DE L'INFANT PERE]

E, con lo senyor rei hac haüda la ciutat de Múrcia e la major part del regne, establí la terra e lleixà-hi per procurador lo noble En Jacme Pere, son frare,⁷²⁰ ab molta bona cavalleria que hi lleixà ab ell, e venc-se'n al regne de València.

[L'ordre de l'ocupació del territori no fou el que indica Muntaner. Elx fou deixat de banda perquè hi havia negociacions per a un acord amb els representants de don Juan Manuel. Com també negocià amb el senyor de Petrer, Joan Garcia de Loaysa, i amb l'arrais de Crevillent: M. T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 48 i 54. El setge d'Elx començà a causa del fracàs de les negociacions amb els representants, a partir del mes de juny, mentre que altres llocs del mateix personatge, com Asp, Monòver i Xinosa, poblats per sarraïns, es reteren a Jaume II. Finalment fou signada una treva amb el representant de don Juan Manuel el 27 de juliol, que deixava Elx a mans de Jaume II fins que don Juan Manuel assolís els vint anys: ibídem, p. 52-54. *Nampot* és Nompot, actualment dit Montfort. M. T. F.]

718. Després d'haver-se apoderat de la contrada que forma l'Horta d'Oriola, Jaume II entra en els límits que tindrà després el regne de Múrcia. Aquesta campanya va tenir lloc durant el mes de juliol. El 2 d'agost el rei ja s'havia apoderat de Múrcia, que no va fer resistència, i el dia 18 ja era a València (ZURITA, llib. v, cap. xxi). [Després d'Elx fou ocupada Guardamar, el 27 d'abril; després Oriola, que es reté el 10 de maig, després d'un setge iniciat el primer del mateix mes. Pero Roiz de San Cebrián pactà la rendició del castell d'Oriola, si no rebia ajut del rei de Castella abans del 21 de juny. Favarella fou lliurada amb pacte pel seu alcaid, mentre que Callosa fou presa abans del 8 de maig: M. T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 39-42. L'ocupació del castell de Monteagudo i de Múrcia es portà a terme el 16 i el 19 de maig, mentre que Molina Seca s'havia retut voluntàriament el 14 de maig, ibídem, p. 43-44; Cartagena fou ocupada per Bernat de Sarrià almenys des del 19 de maig i el castell pactà la rendició si no rebia ajuda: ibídem p. 49-49. El rei conquerí Mula entre el 30 i el 31 de maig, bé que més tard es revoltà, i assetjà Alhama i Lorca, però aixecà el setge per anar al d'Elx. En realitat, Lorca, que Muntaner dóna per conquerida en aquesta primera expedició, no es reté fins al 28 de desembre de 1300, mentre que Alhama es reté entre l'1 i el 2 de febrer de 1298, ibídem, p. 50-52, 66-67, 74-82. El 7 d'agost el rei sortí d'Alacant, el 8 ja era a Xàtiva, el 9 a Alzira i el 10 a València: J. M. del ESTAL, *Itinerario de Jaime II*, p. 137. M. T. F.]

719. Es refereix al que ha dit en el c. xvi, és a dir, que Jaume I el Conqueridor havia lliurat a Alfons X i al seu germà l'infant Manuel, no sols la part que corresponia al rei de Castella, sinó la part que del regne de Múrcia li corresponia a ell, al Conqueridor. Amb la condició, ben entès, que la hi tornarien quan ell volgués.

720. Jaume Pere és el fill natural de Pere el Gran de qui ja ha estat qüestionat en altres passatges de la crònica. [Sobre Jaume Pere: M. T. FERRER, *Organització i defensa*, p. 15-19. M. T. F.]

189 E, con fo tornat al regne de València, a ell vengren noves que l'infant En Pere, son germà, de malaltia era mort al setge del Lleó, e En Guillem d'Angleola. E lo senyor infant en sa malautia féu així ben tota sa orde con a bon crestian pertanyia, que tots los sacraments de santa Esgleia pres molt devotament, així con a bon crestian e net e pur que ell era, que anc no hac coneguda dona carnalment mas madona Guillema de Montcada, sa muller. E, con ell passà d'aquesta vida, féu així bona fi con cristià del món pogués fer; e pregà a tuit que dol no es faés d'ell entrò la host fos tornada en Aragon ab lo seu cos, e que als seus peus fos enterrat lo dit En Guillem d'Angleola, així con aquell qui en mort e en vida li havia tenguda bona companyia. E així la host llevà's del Lleó, e ab lo cos del infant e d'En Guillem d'Angleola tornaren-se'n en Aragon. E, con foren en Aragon, e lo senyor rei ho sabé, fo molt despagat de la sua mort e féu-li retre son deute així con bon senyor deu fer a son car frare e bo; sí que el dit senyor infant fo molt plant per totes les gents.⁷²¹ Déus, per sa mercè, haja la sua ànima, així con de bon senyor e just e dreturer deu haver.

Ara vos lleixaré a parlar del senyor rei d'Aragon e tornaré a parlar dels fets de Sicília.

[LA GUERRA A SICÍLIA. BATALLA DE GAGLIANO]

190 Com lo senyor rei d'Aragon fo vengut, la segona vegada que anà al papa⁷²² e a Nàpols e en Sicília, e no poc haver feta pau entre lo rei de Sicília, son frare, e el rei Carles, son sogre, el duc Robert, fill major del rei Carles, fou romàs en Sicília, en la ciutat de Catània; que ser Virgili e En Napoleon, dos cavallers de Catània,⁷²³ li hagren retuda la ciutat, e puis així mateix li fo retut Paternó e Adernó e d'altres llocs. La guerra era molt gran en Sicília, que el duc hi havian gran poder de cavalleria, que bé hi havia tres mília cavalls armats; e lo rei de Sicília no n'hi havia pus de mil cavalls armats, de catalans e d'aragoneses, e tots dies aquells del senyor rei de Sicília guanyaven sobre ells.

191 E esdevenç-se que tres barons de França vengren en Sicília en ajuda del rei Carles, per venjar la mort de llurs parents, qui eren estats morts en la guerra de Sicília en temps del senyor rei En Jacme. E aquests tres barons amenaven ab si

721. L'infant Pere va morir el 30 d'agost de 1296. Fou soterrat al monestir de frares menors de Saragossa (ZURITA, llib. v, cap. xxxi). Sobre el seu matrimoni amb Guillema de Montcada, vegeu el mateix MUNTANER, cap. clxxxiii.

722. Observem que Muntaner no ha parlat sinó d'una anada de Jaume II a Roma (cap. clxxxvi). Però no ignora que van ésser dues.

723. Es tracta de Neapolion Caputo i Virgilio d'Escordia (ZURITA, llib. v, cap. xli). Adernó i Paternó es troben a l'Oest de Catània, en la regió de l'Etna, a una quarantena i una dotzena de quilòmetres, respectivament, d'aquella ciutat.

tres-cents cavallers de França, tots triats, qui eren dels mellors de França, e meteren-los nom “los cavallers de la mort”; e vengren en Catània ab cor e ab volentat que de tot en tot se combatessen ab lo noble En Guillem Galceran, comte de Cantancer, e ab Don Blasco d’Alagó, qui eren de part del senyor rei de Sicília. E açò juraren, sí que, con foren a Catània, tothom los deïa “los cavallers de la mort”, així com ells s’havien mes lo nom.

Què us diré? Ells saberan un jorn que el comte Galceran e Don Blasco eren en un castell de Sicília qui ha nom Gallano,⁷²⁴ e tots tres-cents cavallers, ab molta gent arreats e d’altres qui els volgren acompanyar, anaren-se’n a Gallano. E lo comte Galceran e Don Blasco saberan-ho, que en aquell pla de Gallano eren venguts; e regonegueren la gent que havien e trobaren que no tenien mas dos-cents hòmens a cavall e estrò a tres-cents de peu; e hagren llur acord que de tot en tot los eixissen a batalla. E a alba de dia eixiren de Gallano, batalla arregada, les trompes e les nàcares sonant; e els cavallers de la mort, qui els veeren, així mateix regonegueren quants eren, e atrobaren que tota hora eren ben cinc-cents hòmens a cavall, de bona gent, e molts hòmens de peu, de llur país.

E, con cascuna de les hosts se veeren, los almogàvers del comte Galceran e de Don Blasco cridaren:

—Desperta, ferres, desperta!

E tots a colp van ferir dels ferres de les llances en les pedres, sí que el foc ne faïa cascun eixir, així que paria que tot lo món fos llumenària, e majorment con era alba. E los francesos, qui veeren açò, meravellaren-se’n e demanaren què volia allò dir; e cavallers qui hi havia, qui ja s’eren atrobats ab almogàvers en Calàbria en fet d’armes, digueren-los que açò era costuma d’ells, que tota hora que entraven en batalla despertaven los ferres de les llances. Sí que dix lo comte de Brenda,⁷²⁵ qui era un dels comtes de França:

—Oh, Déus! —dix ell—. Què serà açò? Ab diables nos som atrobats, que aquell qui ferre desperta, par que en cor haja de ferir. E creu que nós hajam trobat ço que anam cercant.

E llavors senyà’s e comanà’s a Déu, e, batalla arregada, van-se ferir los uns en els altres.⁷²⁶

E lo comte Galceran e Don Blasco no volgren fer davantera ni saguera, ans tots plegats, la cavalleria de la banda sinestra e los almogàvers de la dreita, van ferir la davantera d’aquells en tal manera que parec que tot lo món ne vingués. E la

724. *Gallano* és Gagliano.

725. El comte de Brenda no és altre que Gautier o Gualter de Brienne, que serà duc d’Atenes i que tornarem a trobar.

726. Aquests passatges són molt útils per a la reconstitució de costums i la manera de combatre dels almogàvers. Cf. el nostre estudi *Els almogàvers*, “Col·lecció Popular Barcino”, núm. 149, Barcelona, 1952.

batalla fo molt cruel, e los almogàvers van trametre los dards, que endiàblia fo ço que ells ne faeren; que, a l'entrar que ells faeren en ells, més de cent hòmens a cavall, qui mort lo cavaller o el cavall, n'anaren en terra, dels franceses. E puis van trossejar les llances e esbutllar cavalls, que així anaven entre ells con si anassen per un bell jardí. E lo comte Galceran e Don Blasco van-se feixar ab les senyeres dels franceses en tal manera que a terra les gitaren totes. E llavors veérets fets d'armes e colps pendre e donar, que anc de tan poca gent no fo tan gran batalla e tan cruel; sí que açò durà estrò a hora de migdia, que null hom no pogra conèixer quals n'havien lo mellor, sinó tan solament en les senyeres dels francesos qui eren totes abatudes, salvant aquella del comte de Brenda, que ell llevà con lo seu senyaler fo mort e la comanà a altre cavaller. E, con los catalans e aragonesos veeren que aquells se tenien tan fort, moc-se un crit entre ells, e cridaren:

—Aragó, Aragó!

E llavors aquell nom escalfà'ls tots, e van tan règeu ferir, que açò fo la major meravella del món, així que dels cavallers francesos no en foren romases pus de vuitanta. E foren-se'n pujats en un cabeçó, e llavors lo comte Galceran e Don Blasco, rompent, van ferir en ells. Què us diré? Que tots s'emportaren lo nom que havien aportat de França, que ells s'havien mes nom "los cavallers de la mort", e tots moriren: que de tots tres-cents, ne encara dels altres qui ab ells eren, no n'escaparen mas solament cinc hòmens a cavall alforrats, qui eren de Catània, qui anaven ab ells per pilots, los quals fugiren.

E, com tots foren morts, la companya del comte Galceran e de Don Blasco llevaren lo camp, e podets dir que hagren tant guanyat, que per tots temps ne foren rics aquells qui en aquella batalla foren. E regonegueren quanta gent havien perduda e trobaren que havien perduts estrò a vint-e-dos hòmens a cavall e trenta-e-quatre hòmens de peu. E, així alegres e pagats, con hagren llevat lo camp, entraren-se'n en Gallano e feren ben pensar dels nafrats. E la novella anà al senyor rei de Sicília, qui era a Nicòsia, e hac-ne gran plaer, ell e tots aquells qui ab ell eren. E quatre jorns depuis fo feta la batalla, lo comte Galceran e Don Blasco corregueren Paternó e Adernó e llevaren gran presa de francesos qui eren venguts de Catània, al bosc, per llenya e per herba; e havia-hi ben dos-cents cavallers de francesos qui hi eren anats per guarda d'aquelles atzembles, qui tots foren morts e preses. E així, en aquella saó, hagren gran dol a Catània per la mort dels cavallers de la mort e dels altres; e així mateix n'hac gran dolor lo rei Carles e el papa con ho saberen, sí que el papa dix:

—Nós cuidàvem havet fet, e res no havem fet; que par-nos que la Sicília així la'ns defendrà aquest con son pare e son frare han fet; e, si ben s'és fadrí, ell mostrarà de qual casal és eixit. Per què creu que a la fin, si per pau no l'havem, jamás no n'haurem res sinó damnatge.

[BATALLA DE FALCONARA. PRESÓ DEL PRÍncep DE TARENTO]

192 E, con lo rei Carles sabé açò, féu aparellar a Nàpols son fill, lo príncep de Taranto,⁷²⁷ e lliurà-li mil dos-cents cavallers, entre franceses e proençals e napole-tans, tots de bona gent; e féu aparellar cinquanta galees, totes obertes per popa, e recolliren-se.⁷²⁸ E lo rei Carles manà a son fill, lo príncep, que de tot en tot se n'anàs dretament a la platja de Cabo d'Orlando, per ço con era llur la Nogata e la Figuera e el Cabo d'Orlando e lo castell de Sent Marc e Castelló e Francavila; e així, que valia més que presés terra lla en salvu, en llur terra mateixa, que si en altra part faïa host per si mateix; que lla havia gran cavalleria del duc, qui tantost serien ab ell e, encara, que n'haurien gran refrescament dels llocs qui es tenien per ells; e que d'aquell lloc tota hora podien anar a Catània per llur terra e qui per ells se tenia.⁷²⁹

E segurament lo rei Carles deïa la dreta via a qui creure-l'en volgués; mas lo jovent no s'acorda a vegades volenters ab la saviesa, ans s'acorda més ab la volentat. E així lo príncep, ab tota aquella gent, recollí's a Nàpols e pres comiat del rei Carles, son pare, qui el senyà e el beneí e el somoní de bé a fer, ell e tots aquells qui ab ell eren; e tuit besaren-li les mans e recolliren-se e faeren la via de Tràpena. Veus con los membrà bé ço que el rei los havia dit, que tuit digueren al príncep:

—Senyor, al pus llony que puscam del duc prengam terra e puis, senyera llevada, irem-nos-en a Catània, afogant e cremant tot ço que davant nos trobarem; que vergonya seria a vós e a nós que tantost vos mesclàssets ab lo duc, e parria que per vós mateix no gosàssets res fer.

E així lo príncep, cresent aquest consell, e no membrant ço que el rei Carles li havia manat, venc-se'n a Tràpena.

E, con les veles passaren davant lo cap de Gall,⁷³⁰ les guàrdies veeren que faïen la via de Tràpena, e tantost anà'n missatge al senyor rei de Sicília, qui era a Castrojoan; que per ço estava en Castrojoan con és enmig de l'illa e que tantost pogués acórrer ça o lla.⁷³¹ E, con sabé que el príncep faïa la via de Tràpena, tramès per sos

727. El príncep de Taranto o Tarent és Felip, fill de Carles II d'Anjou i germà del duc de Calàbria Robert, en auxili del qual va.

728. Aquestes galeres eren a posta per a traslladar els cavalls, que hi entraven o en sortien per aquesta obertura de popa.

729. *Cap d'Orlando* es troba a la costa Nord de Sicília, a 90 Km. de Messina. Pel que diu aquest passatge, es veu que els angevins tenien una llenca de territori que posava en comunicació Cap d'Orlando amb Catània, per l'interior de l'illa, vorejant la regió de l'Etna, per Francavila, fins a la costa oriental. Vegeu més precisions al cap. cxcv.

730. *Cap de Gall*, Capo di Gallo, en la costa Nord de Sicília, passat Palerm.

731. *Castrojoan* o *Castrejoan* (ed. de València) és l'antiga i l'actual Etna, el Castrogiovanni medieval. Es troba, en efecte, al mig de l'illa, encastellada a prop de 1.000 metres d'altitud, dalt d'un turó del Monte Erei, voltada fins a perdre's de vista de muntanyam abrupte. Fou sempre considerada com a reducte de l'illa; n'és bona prova el formidable Castello Lombardo que la flanqueja, antiga ciutadella, obra dels normands i dels Staufen.

barons, per tota Sicília, que atenessen a ell a Calatafim, on trobarien ell;⁷³² e així mateix ho tramès a dir a N'Huguet d'Empúries, qui era a Rèjol, en Calàbria. E, con cascun hac lo missatge, pensaren d'atendre al senyor rei. E el príncep hac haüt tan bon temps, que, abans que el senyor rei hagués tota sa gent aplegada, hac presa terra a les Seques de Tràpena, entre Tràpena e Marsara;⁷³³ e aquí posà los cavalls e tota sa gent en terra. E venc-se'n a Tràpena e combaté-la, e no hi poc res fer, ans hi pres damnatge; e així llevaren-se'n e anaren-se'n a Marsara. E lo senyor rei fo-li davant ab aquella gent, qui eren tro a set-cents hòmens a cavall e quatre milia almogàvers; e era ab lo senyor rei lo comte Galceran e Don Blasco d'Alagó e En Ramon de Montcada e En Berenguer d'Entença e d'altres cavallers molts e bons.

E, con les hosts se veeren, cascuns se meseren en orde de batalla; e el comte Galceran e En Guillem Ramon de Montcada e Don Blasco d'Alagó hagren la davantera del senyor rei de Sicília e meteren la peonada a la banda drete e la cavalleria a la sinestra. E, con los almogàvers veeren que eren prop de ferir, cridaren tuit:

—Desperta, ferres!

E tuit donaren dels ferres de les llances per les péres, sí que paria que fos una gran llumenària; de què fort s'espaventaren tots aquells de la host del príncep con saberen la raon, així con saberen los cavallers de la mort davant dits.⁷³⁴ E, així, les senyeres de les davanteres de cascunes parts s'acostaren e van-se ferir tan fortment, que aço fo una gran meravella.

E, con la davantera del senyor rei de Sicília hac ferit, lo senyor rei, qui era bé arreat e sobre bon cavall, e ell qui era nin e jove e bon d'armes e coratjós, no volc pus esperar, ans se n'anà tot dret lla on viu la senyera del príncep, e va ferir tan vigorosament, que ell, son cos, donà tal de la llança al banderer del príncep, que en terra mes ell e la bandera. E llavors veérets fets d'armes al príncep, que així mateix era gran e soberg e nin e jove e dels bons cavallers del món; que meravella era ço que faïen lo senyor rei e ell, cascun de sa persona. Què us diré? Que a la pressa que el príncep volc llevar la sua senyera, s'ajustaren de la una part e de l'altra tota la bona cavalleria; e lo senyor rei no es partia de la pressa, ans contrastava que la senyera del príncep no es llevàs, e defenia la sua que no pogués caer. E en aquella pressa encontrà's lo senyor rei ab lo príncep, e conegren-se, de què cascun hac gran plaer; e llavors veérets-los abdosos combatre cos per cos, que segurament que cascun podia dir que havia trobat ben son companyó; sí que en tal manera s'adobaren, que cascun despès sobre l'altre totes quantes armes havia. E a

732. *Calatafim*. Calatafimi. Es troba a ponent de l'illa, a una quarantena de quilòmetres de Tràpani.

733. *Les Seques* de Tràpani són les roques o esculls de la costa, que sobresurten del mar i que permetien el desembarcament. *Marsara* és Marsala, a la costa occidental de l'illa, a 31 Km. de Tràpani al Sud.

734. Cap. cxci.

la fin lo senyor rei donà tal de la maça al cap del cavall del príncep, que el cavall fo fora de tot seny e va caure en terra; e tantost con fo caüt lo príncep, un cavaller, per nom Martí Peris d'Eros, descavalcà, que conec que era lo príncep, e volc-lo matar; e el rei dix:

—No sia, no sia!

Sí que lo senyor rei volc davallar,⁷³⁵ e llavors En Martí Peris d'Eros cridà:

—Senyor, no avallets, que jo el guardaré que no muira, pus vós ho volets.

E així lo senyor rei pot dir que fo bon padrí aquell dia al príncep, que per Déu e per ell hac vida restaurada. Déus vulla que li'n reta bon mèrit, jatsessia que sia raon justa que gentil sang deu guardar sa par.

E, con lo príncep conec que aquí era lo rei, e encara que tant s'era ab ell combatut, reté's a ell; e el senyor rei comanà'l al dit Martí Peris d'Eros e a son germà, En Pere d'Eros, e a En Garcia Eixemenis d'Aibar. E, con los hac comanat, anà per lo camp ab la maça en la mà e lla on veia la major pressa; e féu tant d'armes aquell dia, que tothom pot conèixer que el fill era del bon rei En Pere e nét del bon rei En Jacme. Què us diré? Així gai anava per lo camp, abatent cavallers e a enderrocar cavalls, con fo lo leon entre les bèsties.

E dels almogàvers vos he dir què colp s'hi féu per un almogàver qui havia nom Porcell, qui fo puis de ma companya en Romania;⁷³⁶ que ab coutell de tall donà tal a un cavaller francès, que la gambera e la cama n'anà en un colp,⁷³⁷ e encara ne mes ben mig palm per la illada del cavall. Dels dards no us ho cal dir, que colp de dard hi hac qui passà lo cavaller que el feria, per l'escut; que l'escut e el cavaller guarnit passava ultra. E així la batalla fo vençuda, e tota aquella gent del príncep qui en terra eren foren morts e preses.

E lo senyor rei, con la batalla fo vençuda, tramès a Tràpena e a Marsara e a Calatafim e a Calatamaure⁷³⁸ que tothom aportàs pa e vi, que ell volia tot aquell jorn estar al camp, e que la sua gent llevassen lo camp, e que fos de tothom ço que hauria guanyat; que ell no en volia mas lo príncep e tot senyor de senyera qui fos pres; los altres fossen de qui els havia guanyats o pres. E així lo refrescament venc gran al camp, e tothom menjà e bec a sa volentat, e lo senyor rei mateix hi féu metre les sues tendes, e aquí ell menjà ab tots sos rics hòmens. E així mateix, en una bella tenda ell féu reposar lo príncep, e el desarmaren e faeren-li venir metges que li adobaren una gran ferida de bordó que tenia per la cara e d'altres

735. *e el rei dix... volc davallar*: Ed. València: *E lo senyor rei cridà*: —No sia, no muira! — Sí que Don Blasco atès e cridà: —Matats-lo! — *E lo senyor rei cridà*: —No sia! — Sí que el senyor rei volc avallar. [J. B.]

736. És a dir, en l'expedició a Orient.

737. Peça de l'armadura que protegia la cama.

738. L'ed. de València afegeix *e Alcomu*. *Calatamaure* és identificat per A. de Bofarull amb Castellamare (en el golf del seu nom, al Nord-oest de Sicília). *Alcomu* seria Alcamo, a poca distància del dit golf, a l'interior, de l'àrab Alkamuk.

nafres; e aparellaren-li molt ricament a menjar, e manà lo senyor rei que fos ben pensat.⁷³⁹

E aquell dia ells reposaren tuit al camp, en les tendes; e la gent llevaren lo camp, sí que no hi havia negun que no hagués guanyat sens fin. E a la nit lo senyor rei, ab tota sa host, alegres e pagats, e ab lo príncep e ab los altres presons, ells se n'entraren en Tràpena e aquí estegren quatre jorns. E puis lo senyor rei manà que el príncep fos amenat al castell de Xifalló⁷⁴⁰ e lla que fos ben guardat e ben pensat; e los altres presons, rics hòmens, féu així mateix departir per los castells, e els comanà a diverses cavallers. E, així con ho manà, així es complí; que, faent poques jornades, lo príncep fo amenat a Xifalló, e li fo ordonada la guàrdia aital con tanyia a senyor. E, con tot açò fo fet, lo senyor rei e els cavallers, cascun en son lloc, tornaren-se'n a la frontera.

E així lleixar-vos he a parlar d'ell e tornaré a parlar del duc e del rei Carles.

[AJUT DE FRANÇA I DE L'ESGLÉSIA AL REI DE NÀPOLS]

193 Com lo duc sabé la presó de son frare e el desbarat que havia haüt e lo gran dan que havia pres, podets pensar con fo despagat; e lo rei Carles sobre tots los altres. E totes les gentils cases de Nàpols foren òrfens de senyors. E així mateix lo papa, con ho sabé, fo molt dolent; e, si anc dix res con sabé la mort dels cavallers de la mort, bé en dix ara dos tants; que dix que per consumat tenia lo tresor de sent Pere, si ab aquest rei Frederic no havia pau. Sí que tramès un cardenal en França ab missatgers del rei Carles, qui així mateix hi anaren a pregar lo rei de França que trametés son frare, misser Carles, en Sicília en ajuda del duc; que, si no ho faïa, que fes compte que el duc havia a fer de dues coses la una: o havia a desemparar tot ço que tenia en Sicília o hi havia ésser mort o pres; e que el papa que es proferia que daria a misser Carles, del tresor de l'Esgleia, aquell sou que a ell plauria, a tots aquells cavallers que amenàs; e pregà'l que, si fer-ho podia, que amenàs cinc mília cavallers ab ell, que ell lo bastaria de moneda.

E així los missatgers del rei Carles e el cardenal anaren en França e posaren lo fet davant lo rei de França e els dotze pers. E a la fi fo acordat que per res lo rei Carles no fos desemparat, ne sos fills, per la casa de França, que la honta e el dan del rei Carles més s'esguardava a la casa de França que a neguna altra. E dic-vos que hagren bon consell; per què, si aital faïen los altres reis del món, que ajudassen a aquells qui d'ells serien eixits, mills los estaria e en serien mills dubtats que

739. És a dir, ben cuidat. *Pensar* i *cuidar* tenen un significat no gaire dissemblant.

740. *Xifalló*, Cefalú, a la costa Nord de l'illa. Observem que aquest és el cinquè dels prínceps angevins que cau presoner dels catalans: els altres havien estat Carles II d'Anjou i els seus tres fills. La batalla que acaba de descriure Muntaner és coneguda amb el nom de batalla de Falconara.

no són con los desemparen.⁷⁴¹ E així fo acordat que misser Carles, son cos, hi vengués, e que es percaçàs de rics hòmens e de cavallers, aquells que li plagués, que tot ho pagaria l'Esgleia. E misser Carles pres lo viatge volenters; de què, si li plagués, se pogra estar, que assats li bastava que presés la donació del regne d'Aragó contra lo senyor rei En Pere, son avoncle; e que ara haja pres lo viatge contra lo rei de Sicília, qui és son cosí germà, molt en mal li deu ésser vocat. E per aitals desconeixences cascun pot veure con vénen los fets, que cent anys ha que la casa de França no féu res de què li vengués honor, ans los és venguda tota deshonor; e sí es farà a tots aquells qui no van ab veritat e ab justícia.

Ara vos lleixaré a parlar de misser Carles de França, qui va percaçant la gent qui ab ell deu passar en Sicília, e tornar-vos he a parlar d'un valent hom de pobre afer, qui per sa valentia muntà, a pocs de temps, a més que null hom qui anc nasqués. E per ço vull parlar d'ell, en aquest cas, car los afers seus qui avant se seguiran foren fets molt meravelloses e de gran cosa, e qui tots són reputats, e deuen ésser, al casal d'Aragon; e com, en partida, la cosa per què jo em son mogut a fer aquest llibre és per les grans meravelles qui per ell se són mogudes e esdevengudes, e grans victòries que catalans e aragoneses han haüdes en Romania per lo seu començament. De les quals meravelles null hom no poria recontar la veritat con jo faç, que fui en Sicília, en la sua prosperitat, procurador general seu, e cabí en tots los seus afers majors que ell féu e per mar e per terra; per què cascuns me'n devets creure.⁷⁴²

[LA JOVENESA DE ROGER DE FLOR]

194 Veritat és que l'emperador Frederic hac un falconer qui era d'Alemanya, qui havia nom ser Ritxard de Flor, e fo molt asalt hom.⁷⁴³ E donà-li muller, en la ciutat

741. Aquesta frase és molt notable, i ens sentiríem temptats de creure que, amb ella, Muntaner es refereix en el seu pensament a l'abandó de Frederic de Sicília pel seu germà Jaume II i a l'escomesa de què el féu objecte. Recordem el que ha dit al final del capítol CLXXXVI excusant-se de passar de pressa damunt dels esdeveniments i observem el que diu aquí, unes ratlles més avall, de Carles de Valois perquè ataca el seu cosí Frederic de Sicília. [Efectivament, Muntaner no explica res de l'enfrontament de Jaume II amb el seu germà Frederic a la batalla naval de Cap d'Orlando, el juliol de 1299, on catalans s'enfrontaren a catalans, cosa que li devia semblar vergonyosa. Alguns, com Guillem Ramon de Montcada, esmentat abans, intentaren evitar de participar a la batalla, però hi foren obligats pel rei Frederic, que necessitava tota la seva gent: M. T. FERRER, *Nobles catalans arrelats a Sicília: Guillem Ramon I de Montcada, a Mediterraneo Medievale: scritti in onore di Francesco Giunta*, Centro di Studi Tardoantichi e medievali di Altomonte, Soveria Mannelli, Rubbetino, 1989, I, p, 417-431. Jaume II havia estat forçat pel papa a ajudar els Anjou contra el seu germà i complir els acords d'Anagni. Vencé la batalla i després es retirà. M. T. F.]

742. Observem la qualitat de la prosa en aquest paràgraf. Es diria que Muntaner, en començar a parlar de Roger de Flor i de l'expedició a Orient, la narració de la qual en realitat comença aquí, sent que ha arribat a un moment culminant de la seva obra, a allò per què principalment s'ha posat a escriure, i la prosa li brolla serena, amb una progressió pausada, plena de dignitat i de gràcia.

743. L'emperador és Frederic II. Com que aleshores era corrent de traduir els noms, del nom del falconer, que era Richard von Blume, es féu Ritxard o Ricard de Flor.

de Brandis, una donzella filla d'un honrat hom dela ciutat, qui era ric hom; sí que entre ço que l'emperador li donà e ço que pres ab sa muller ell fo gran ric hom. E d'aquella dona hac dos fills: lo major hac nom Jàcomo de Flor, e l'altre, menor, hac nom Roger de Flor. E en lo temps que Corralí venc al regne lo major d'aquests no havia quatre anys, ne aquell Roger no havia mas un any; e llur pare era bon d'armes e volc ésser a la batalla de Corralí contra lo rei Carles, e en aquella morí. E, con lo rei Carles hac lo regne, pres-se tot ço qui fos de negun qui fos estat de família de l'emperador ne del rei Manfrè,⁷⁴⁴ sí que a aquests fadrins ne a llur mare no romàs mas ço que la mare hi havia aportat en dot; de l'als foren desheretats.

E en aquell temps les naus de les maisons⁷⁴⁵ faïen cap a Brandis, e aquí venien eixhivernar aquelles de Polla qui volien trer del regne peregrins ne viandes. E les maisons havien totes grans heretaments, e encara a Brandis e per tota Polla e per tot lo regne. E així les naus qui eixhivernaven a Brandis, a la primavera carregaven per anar a Acre, de pelegrins e d'oli e de vi e de tota graixa e de forment. E segurament que és lo pus aparellat lloc per lo passatge d'Ultramar que negun que crestians hagen, e pus abundosa terra de totes gràcies; e és assats prop de Roma e és lo mellor port del món; e la ciutat, bella, qui recingla tot lo port, que les cases són entrò dins la mar.⁷⁴⁶

E per temps avant, con aquest fadrí Roger hac estrò a vuit anys, esdevenç-se que un prohóm del Temple qui era frare sergent, per nom frare Vassall, e era nadiu de Marsella e era comanador d'una nau del Temple e era bon mariner, e venc a eixhivernar un hivern a Brandis ab la nau, e donà llats a la nau e la féu adobar. E, mentre faïa adobar la nau, aquell fadrí Rogeró anava per la nau e per l'eixàrcia, així con si fos un bugiot, molt lleugerament; e tots dies era ab ells, per ço con l'alberg de llur mare era prop d'allà on la nau tenia llats. E aquell prohóm, frare Vassall, aaltàs's tant d'aquest fadrí Rogeró, que així l'amava con si fos son fill; e demanà-lo a la mare e dix-li que, si l'hi lliurava, que faria son poder que fos bon hom al Temple; e la mare, per ço con li paria prohóm, lliurà-l'hi volentera, e ell reebé'l. E eixí lo pus expert fadrí en mar, que meravelles faïa de muntar e de totes coses, sí que, con hac quinze anys, fo tengut dels bons mariners del món, de la persona e de raon de marinatge; sí que aquell prohóm, frare Vassall, li lleixà fer de la nau a totes ses volentats.

E lo mestre del Temple, qui el veé així ardit e bo, donà-li lo mantell e féu-lo frare sergent del Temple. E a poc de temps que fo fet frare, lo Temple comprà de

744. Aquí el mot *família* està emprat en el sentit, usual en aquell temps, sobretot en llatí, de companyia o *companya*, gent que forma part de la casa d'un príncep o gran personatge.

745. Les *maisons*: així es denominaven les cases dels ordes del Temple i de l'Hospital.

746. Muntaner, sens dubte, parla així de Brindisi, perquè coneixia bé la ciutat, ja que, com a procurador de Roger de Flor, devia haver-hi estat força. Brindisi s'aixeca en una península dins de la corba d'una badia, cenyida per dos braços de mar.

genoveses la major nau qui en aquell temps fos feta, e havia nom “lo Falcó”, e lliurà-la a aquest frare Roger de Flor. E d’aquesta nau navegà molt de temps molt sàviament e ab gran valor, sí que ab la nau s’atrobà en Acre tan bé lo Temple, que entre totes quantes naus havien no los valien tant con sol aquesta; que aquest frare Roger fo lo pus llarg hom qui anc nasqués, que sol no s’hi féu a comparar lo rei jove;⁷⁴⁷ e tot quant ell guanyava, departia e dava per los honrats cavallers del Temple e per molts amics que en sabia guanyar.

E en aquell temps Acre se perdé,⁷⁴⁸ e ell era al port d’Acre ab la nau, e llevà dones e donzelles ab gran tresor e molta bona gent. E puis així mateix llevà gent a Munt-peregrí, així que ell guanyà en aquell viatge sens fin. E, con féu desarmar, donà molt al mestre e a tots aquells qui poder havien al Temple. E, con açò fo fet, envejosos acusaren-lo ab lo mestre, dient que tenia gran tresor que li era romàs del fet d’Acre; sí que el mestre li emparà tota quanta roba trobà d’ell, e puis volc-lo pendre en persona. E ell sabé-ho e deseparà la nau al port de Marsella e venc-se’n en Gènova; aquí trobà misser Tisi d’Òria⁷⁴⁹ e d’altres amics que havia sabuts guanyar e manllèva d’ells tant, que comprà una bona galea per nom “l’Oliveta”, e armà-la molt bé.

[ROGER DE FLOR, AL SERVEI DE FREDERIC DE SICÍLIA]

E ab la galea ell se’n venc a Catània al duc e proferí’s a ell que li valria de la galea, en la guerra, e de les persones. E lo duc no l’acollí bé de fet ne de paraula; e

747. Buchon, en la seva edició de Muntaner (p. 408), suposa que aquest “rei jove” és l’infant Alfons, fill de Jaume II, el futur Alfons el Benigne. A. DE BOFARULL (ed. Muntaner, p. 368, n. 2) creu equivocada la suggestió de Buchon i declara que, en opinió seva, “la comparació és indeterminada”, “és a dir, que el compara al rei que és jove, puix que sempre els reis joves són més generosos al començ del regnat que després”. Insinuem si no es tractaria de Frederic de Sicília. [Segons Martí de RIQUER, *Història de la Literatura Catalana*, 1, Barcelona, Ed. Ariel, p. 462, aquest Rei Jove era el fill primogènit del rei Enric II d’Anglaterra, molt lloat per Bertran de Born amb aquest apellatiu. M. T. F.]

748. La caiguda d’Acre fou el 18 de maig de 1291. [Sobre la presa de Sant Joan d’Acre: Riccold de MONTE CROCE, *Pérégrination en Terre Sainte at au Proche Orient; lettres sur la chute de Saint-Jean d’Acre*, ed. i trad. de René KAPPLER, París, Honoré Champion, 1997. R. B. C. HUYGENS, A. FOREY, D. C. NICOLLE, (eds.), *MAGISTER THADEUS CIVIS NEAPOLITANUS, Excidii Aconis gestorum collectio. Ystoria de desolatione et conculcatione civitatis Aconensis et tocus Terre sancte*, Turnhout, Brepols, 2004 (Corpus christianorum, Continuatio medievalis, 202). Ernest MARCOS, *Almogàvers, la història*, Barcelona, L’esfera dels llibres, 2005, p. 76-88, contrasta la informació de Muntaner sobre aquesta primera etapa de la vida de Roger de Flor amb altres fonts: el cronista grec Paquimeres i fonts documentals publicades. M. T. F.]

749. Tití d’Oria, o sia Ticino o Tedisino. [Tedisio Doria pertanyia a una de les famílies genoveses més importants; armà naus en cors, sovint contra vaixells que comerciaven amb els mamelucs, malgrat la prohibició papal, després de la caiguda d’Acre; participà amb Manuele Zaccaria en la flota cristiana reunida pel papa Nicolau IV, Enric de Lusignan i els templers a Xipre el 1292 per a la defensa i conquesta de Terra Santa: Giustina OLGIATI, *Ramon Muntaner e “L’expedició dels catalans a Orient”*, “Saggi e Documenti” vi, Gènova, Civico Istituto Colombiano, 1985, p. 207-265, concretament p. 217. M. T. F.]

sí hi estec tres jorns que un bon respost no en poc haver. E en el quart jorn ell li tornà davant e dix-li:

—Senyor, jo veig que a vós no plau que jo sia en vostre servii, per què vos coman a Déu e iré cercar altre senyor a qui plàcia.

E lo duc respòs-li que anàs a la bona ventura. E tantost ell se recollí e venc-se'n a Messina, on trobà lo senyor rei Frederic; e venc-li davant e proferí's a ell així con havia fet al duc. E lo senyor rei acollí-lo molt graciosament e li féu gràcies de la proferta e tantost féu-lo de sa casa e li assignà ració bona e honrada. E ell féu-li homenatge, ell e tots aquells qui ab ell eren venguts.

E frare Roger, qui hac vist tan bell acolliment e tan honrat que lo senyor rei li hac fet, tenc-se'n molt per pagat. E, con hac estat vuit jorns ab lo senyor rei e hac refrescada tota sa gent, ell pres comiat del senyor rei e féu la via de Polla; e pres una nau carregada de viandes, del rei Carles, qui anava a Catània al duc, e mes-hi de la companya de la galea e d'aquells de la nau en la galea e tramès la nau a Saragossa, qui era de tres cobertes, carregada de forment e d'altres viandes. E après pres ben deu tarides, així mateix carregades de viandes, que el rei Carles trametia al duc; e ab aquestes tarides ell se'n venc a Saragossa, on havia gran freitura de vianda; e ab la galea així mateix mes-ne en el castell d'Agosta. Què us diré? Que d'aquella presa forní Saragossa e el castell d'Agosta e Lenti⁷⁵⁰ e tots los altres llocs qui per lo senyor rei se tenien, que entorn de Saragossa fossen, així con era Vola e d'altres llocs. E pensà de vendre les viandes a gran mercat a Saragossa e en tramès a Messina. E dels diners ell pagava los soldaners qui eren als castells de Saragossa e en la ciutat e a Agosta e a Lenti e als altres llocs; sí que tothom pagà, qui en diners, qui en vianda, de sis mesos; així ho restaurà tot. E, con açò fo fet, sobrà-li encara guany, que havia fet ben vuit mília onces, e venc-se'n a Messina e tramès al senyor rei mil unces en bells carlins⁷⁵¹ e pagà los soldaners qui eren ab lo comte d'Esquilaix a Rejo e a Calana e a la Mota e al castell de Santa Àgata e a Peudedàtil e a l'Amandolea e a Giraix, ço és a saber, en diners e en viandes, així mateix de sis meses.⁷⁵²

E puis armà tantost quatre galees, ultra la sua, les quals pres del darassanal. E, con les galees hac armades, tantost féu la via de Polla altra vegada e pres a Otrento la nau d'En Berenguer Samuntada, de Barcelona, qui era carregada de forment del rei Carles (gran nau de tres cobertes que el rei Carles trametia a Catània), e amarinà-la e tramès-la a Messina.⁷⁵³ E donà gran divícia a la ciutat, ab d'altres naus e

750. *Agosta*, com ja hem dit (cap. cv1), és l'antiga i l'actual Augusta. *Lenti* és Lentini, l'antiga *Leontinoi*, a 27 Km. d'Agosta. A la costa oriental de Sicília.

751. Els carlins eren una moneda feta encunyar pel rei Carles d'Anjou.

752. *Rejo* o *Rèjol* és Reggio de Calàbria. Totes aquestes poblacions ja han aparegut a la crònica. El comte d'Esquilaix o de Squilacce, a la Calàbria, era Huguet d'Empúries.

753. Aquest fet és confirmat per una lletra de Jaume II al seu germà Frederic, demanant-li indemnització per a Berenguer de Muntada o Samuntada (publ. RUBIÓ, *Diplomatari de l'Orient català*, doc. v1).

llenys que pres, que hi tramès així mateix carregades de viandes, més de trenta, així que fo infinitat ço que ell guanyà e el bé que ell féu a Messina e a Rèjol e a tota l'encontrada, que féu gran cosa.

E, com tot açò hac fet, comprà ben cinquanta bèsties totes bones e encavalcà escuders catalans e aragoneses que reebé de sa companya, e es mes deu cavallers de catalans e aragonesos en son alberg. E ab molta moneda anà lla on lo senyor rei era e trobà'l a Plaça;⁷⁵⁴ e aquí ell li donà més de mil unces en diners, e donà a Don Blasco e a En Guillem Galceran e a En Berenguer d'Entença sobre tots, ab qui s'acostà de tal amor, que es faeren frares e que tots temps fos comun ço que ells haguessen.⁷⁵⁵ Què us diré? No hi hac ric hom ne cavaller que no presés sos dons. E en tots los castells que venia, ell quitava los soldaners de sis meses; enaixí que enfortí lo senyor rei e refrescà així la sua gent, que ell féu que u ne valia dos.

E lo senyor rei, qui hac vista la sua bondat, féu-lo vicealmirall de Sicília e de son consell e li donà lo castell de Trip e lo castell de la Licata e les rendes de Malta. E frare Roger, qui veé l'honor que el senyor rei li hac feta, jaquí la sua companya de cavall ab lo senyor rei e lleixà per llur cap dos cavallers, per nom la u En Berenguer de Mont-roig e l'altre, misser Roger de la Macina;⁷⁵⁶ e lleixa'ls moneda per messió. E ell pres comiat del senyor rei e venc-se'n a Messina; e armà cinc galees e un lleny e pensà de batre tot Principat e Platja Romana e la ribera de Pisa e de Gènova e de Proença e Catalunya e Espanya e Barbaria.⁷⁵⁷ E tot ço que trobava, d'amics e d'emics, qui fos moneda e bona roba que pogués metre en galees, ell prenia; e als amics faia carta de deute e deïa-los que, con pau seria, que els pagaria; dels enemics prenia així mateix ço que bon los trobava e lleixava-los los llenys e les persones, que a negú no faia mal de la persona; e així cascun se partia pagat d'ell. Així que en aquell viatge guanyà sens fin d'aur e d'argent e de bones robes, aitant com les galees ne pogueren portar; e així, ab aquell guany tornà-se'n en Sicília, on tots los soldaders, així de cavall con de peu, l'esperaven així con los jueus fan Messies.

[SETGE DE MESSINA PER ROBERT DE NÀPOLS]

E, con fo a Tràpena, oí dir que el duc era vengut sobre Messina e que la tenia assetjada per mar; venc-se'n a Saragossa e aquí desarmà. E, si anc los soldaders l'esperaven ab gran fiança, ell los pensà d'acórrer, que tothom que trobava, així de ca-

754. Plaça deu ésser Piazza Armerina, a l'interior de l'illa, més al Sud de Castrogiovanni.

755. Aquesta fraternitat i comunitat és confirmada per un document de Jaume II, datat el 22 de novembre de 1305 (RUBIÓ, *Diplomatari*, doc. XXI).

756. L'ed. Bofarull diu: "Berenguer de Mont-roig, català, e Roger de la Matina".

757. Vet aquí un passatge en el qual el nom de Catalunya apareix usat en el sentit de terres catalanes, València compresa, i el nom d'Espanya exclusivament en el sentit de terra de sarraïns. Per a totes aquestes pirateries de Roger de Flor, vegeu RUBIÓ, *Diplomatari*, docs. II-VII, data de l'1 juliol 1301 al maig 1302.

vall com de peu, con guàrdies de castells, e en Sicília e en Calàbria, ell quità d'altres sis meses, així que tots los soldaders foren així en bona voluntat, que un ne valia més que dos no solien valer. E puis tantost féu-se venir sa companya e així mateix quità-la; e tramès al senyor rei gran refrescament de moneda e a tots los rics hòmens.

195 Ara és ver que el duc sabé que en Messina no havia molta vianda, e pensà's que la podia destrènyer, pus ell ab sa host se n'anàs a la Gatuna e l'estol que esteugués aquí, que lleny ne barca ab forment no pogués entrar a Messina ne a Rèjol, e, així, que podia dos setges tenir; e assenyaladament podia destrènyer Messina, que per terra no li vengués secors, con ell tenia Millàs e Montfort e Castelló e Franca-vila e Jais e Catània.⁷⁵⁸ E així ordonà les fronteres, que lleixà a Catània e a Paternó e a Adernó e a Tseró e als altres llocs, companya; e venc a Messina ab tot son estol, qui eren més de cent galees, e pres terra a Rocamador. E puis venc-se'n al Burg, lla on s'ajusta lo mercat, e el cremà e l'afogà;⁷⁵⁹ e puis venc al darassanal e cremà-hi dues galees, e les altres li foren defensades. Què us diré? Que tots dies nos donava gran batalla, e jo pusc-vos-ho dir, que jo fui dins lo setge del primer dia entrò al darrer, e havia dejús ma conestablia de la torre de Santa Clara entrò al palau del senyor rei; e segurament que en aquell portàvem més d'afany que enlloc de la ciutat. Què us diré? Que assats nos daven què fer, qui per mar, qui per terra.⁷⁶⁰

E lo senyor rei de Sicília féu aparellar Don Blasco e el comte Galceran, e ab set-cents hòmens a cavall, escut a coll, e dos mília almogàvers, ell los tramès acórrer Messina. E ells eren tals que no venien per cor que entrassen a Messina entrò que es fossen combatuts ab lo duc; e no creats que ells guardassen àls, que ab aquell cor venien tots. E, con foren a Trip, ells trameteren a nós que al maití, a alba de dia, serien davant Messina, e que nós feríssem d'una part, e ells d'altra, en la host del duc.

E així nós, ab gran alegre, aparellam-nos d'eixir al matí e de ferir. E la nuit lo duc ho hac sabut, e con fo jorn ja se'n foren tots passats en Calàbria, que un no en fo romàs, salvant que jaquiren alcunes tendes que no pogueren llevar, que el jorn los sobreprès. E així, con alba se féu, Don Blasco e el comte, ab tota la companya, arreats de la batalla, ells foren en la muntanya sobre Matagrifó. E aquells de la ciutat foren aparellats d'eixir e, con guardaren, no trobaren negun, que tots se'n foren passats en Calàbria, a la Gatuna, e lla ells se posaren.

758. Ja hem vist (cap. cxcii) la llenca de territori que els angevins posseïen de Cap d'Orlando fins a Catània. Ara aquí dóna algun nom més dels llocs posseïts. *Millàs* és Milazzo, en la costa Nord-est de Sicília, a 36 Km. de Messina. *Montfort* és Monforte San Giorgio; *Castelló* és Castiglione. [*Jais* és Aci. M. T. F.]

759. *Tseró* és Cesaró, al Nord-oest de la regió de l'Etna, que com hem dit voregen moltes de les bases posseïdes pels angevins. Rocamador, al sud de Messina.

760. Aquest és un dels passatges més interessants per a la biografia de Muntaner.

E així Don Blasco e el comte Galceran, ab aquella companya, entraren a Messina, e tots foren molt despagats con no trobaren batalla; sí que N'Eixiverre de Josa,⁷⁶¹ qui portava la senyera del comte Galceran, los tramès a la Gatuna un joglar ab cobles en què els faïa a saber que eren aparellats, que, si volien tornar a Messina, que els lleixarien pendre terra salvament, e puis que es combatrien ab ells. E res d'açò no volgren fer, que ells dubtaven aquests dos rics hòmens més que persones qui fossen en el món; e devien-ho fer, que molt eren bons cavallers e de gran valor e moltes batalles los havien vençudes.

196 E així lo setge durà tant, que Messina fo a ventura de desemparar per fam. E, si hi entrà lo senyor rei dues vegades, que cascuna vegada hi mes més de deu mília bèsties carregades de forment e de farina e molt bestiar; mas tot era no-res, que forment qui venga per terra no res munta, que la cavalleria e les gents qui l'acompanyaven se n'han menjat gran res con se'n són tornats. E així la ciutat estava molt destreta.

E frare Roger, qui sabé açò, havia sis galees a Saragossa e comprà'n quatre que n'havia entre Palerm e Tràpena, de genoveses, e així hac deu galees. E carregà-les a Xaca de forment e venc-se'n a Saragossa e esperà que es metés fortuna de xaloc o de migjorn. E, con la fortuna fo, que era tan gran, que tota la mar n'anava en sang,⁷⁶² que null altre hom no s'ho gosara pensar qui no fos així bon mariner com ell, féu vela de Saragossa con hac donat part a la nuit, e en alba de dia ell fo en Boca de Far. E en Boca de Far és la major meravella del món, con res hi ha durada con fortuna de xaloc o de migjorn hi ha, que les carreres hi són tan grans, e la mar hi cava tan fort, que res no hi ha durada.

E ell, ab la sua galea primera, pensà d'entrar, ab los artimons bords que havia ferrats.⁷⁶³ E, con les galees del duc les veeren, totes començaren a siular, e volgren llevar los ferres e no pogren. E així les deu galees, ab frare Roger, entraren en Messina salvament e segura, mas no hi hac negun qui hagués fil eixut. E tantost con fo a Messina féu cridar lo forment a trenta tarins la salma, qui costava a ell més de quaranta tarins ab les messions; e pogrà'l vendre a deu unces la salma, si es vol-

761. Els joglars feien aquest ofici, a vegades arriscat, de missatger entre les hosts per dur-los desafiaments. Les cobles çeren del dit Eixiverre de Josa? ¿O potser era el mateix joglar qui les havia compostes?

762. *Xaca* és Sciacca, a la costa Sud-Oest de Sicília. No es veu bé el sentit de l'expressió, tan suggestiva, "tota la mar n'anava en sang". A. de Bofarull tradueix "todo el mar estaba alborotado". ¿No es referirà més aviat al color que prenia, per la causa que fos?

763. *Artimó* era la vela triangular que es col·locava en el pal més proper a la popa o al timó. *Artimó bord* devia ésser una variant d'aquestes veles, la vela borda essent la vela gran que es posa a l'antena. A. de Bofarull, que ja donava aquestes precisions, es va trobar, a més a més, amb la dificultat de la variant *forats* per *ferrats*, que dona l'edició de València. I així va traduir: "llevando los artimones bastardos agujerados".

gués.⁷⁶⁴ E així Messina fo restaurada; e l'endemà lo duc llevà's del setge e tornà-se'n en Catània. E així podets entendre si los senyors del món deuen menysprear negun, que veus aquest gentilhom quant servii féu al senyor rei de Sicília, qui per sa cortesia l'hac bé acollit, e quant desservei féu al duc per lo mal acolliment que li féu.⁷⁶⁵

[FINAL DE LA GUERRA. PAU DE CALTABELLOTTA]

197 E, con Messina fo desassetjada, tota Sicília e tota Calàbria fo ab gran goig e ab gran alegre, e el senyor rei e tots sos barons. E lo rei Carles e el papa estegren ab gran reguard e ab gran paor que el duc no s'hi perdés, e tots aquells qui ab ell eren; pensaren de trametre missatges cuitosos a misser Carles que pensàs de venir, e misser Carles venc a Nàpols e amenà ben quatre mília cavallers soldejats per lo papa. E, con fo a Nàpols, pensà de muntar en les galees que el duc hi hac trameses e en altres qui eren en Nàpols, que el rei Carles havia fetes aparellar, e ab llenys e tarides venc pendre terra a Tèrmens;⁷⁶⁶ e a Tèrmens lo duc, ab tota sa host, venc de Catània, e aquí faeren-se gran festa. E, per bon començament, a Tèrmens moc-se una brega entre llatins e proençals e franceses, tan gran, que hi moriren tota hora més de tres mília persones.

E de Tèrmens partiren e anaren assetjar la vila de Xaca, qui és en la façana de fora,⁷⁶⁷ e segurament que és la pus feble vila e la menys forts de Sicília; e estegren-hi molt de temps que hi traïen ab trabucs. E assegur-vos que molt sabera greu al senyor rei d'Aragó que aital vila assetjàs, que dins un mes, o per grat o per força, no l'hagués; e ells res no hi pogren fer. Ans lla on lo setge se tenia pus estret, e per mar e per terra, hi entrà de nuit, per la marina, un cavaller de Peralada per nom En Simon de Vallgornera, bé ab dos-cents hòmens a cavall, de catalans e d'aragoneses, e de peu molts; e, après ell fou dins lo lloc, estegren en tal guisa, que poc temeren lo setge, ans los faïen gran dan.⁷⁶⁸ Què us diré? Lo setge durà tant, que misser Carles e

764. La *salma* era una mesura de capacitat equivalent a 263 litres. Aquesta era la *salma* general del regne. Hi havia també la *salma magna* a Messina i Terranova, de 315,5 litres. L'unca d'or de tarins (*uncia auri tarinorum*) era moneda de compte, que comprenia 30 tarins; i el tarí 20 grans (NICOLAU D'OLWER, ed. de l'*Expedició dels catalans a Orient*, p. 199).

765. Muntaner no podia deixar passar aquests episodis sense extreure'n la moralitat i el consell.

766. *Tèrmens* és Termini Imerese, a la costa Nord de Sicília, a 37 Km. de Palerm.

767. La *façana de fora* (no la *Fasona*, com diu l'ed. Bofarull, que no sap com interpretar-ho) és la costa Sud de Sicília, considerant interior la que mira a Itàlia.

768. Vet aquí un conterrani de Muntaner, que pogué informar-lo sobre coses de Peralada i la comarca després de la seva partença. Vallguarnera o Vallgornera és un vilatge empordanès, a uns sis quilòmetres de Peralada, avui veïnat de Vilanova de la Muga. Hi ha, però, també un Vallguarnera a Sicília, record sens dubte d'aquest personatge. Simó de Vallguarnera, que degué mudar el nom a una altra població en record del Vallguarnera pairal. Es troba a l'interior de l'illa, no lluny de Castrogiovanni (vegeu cap. CXCII, n. 731). Simó apareix més endavant en la crònica.

el duc hagren perduts tots quants cavalls havien, per malauties, e de la gent gran partida, així que per cert entre tots no pogren fer cinc-cents hòmens a cavall.

198 E lo senyor rei Frederic estava'ls ab tot son poder a una llegua lluny, en un lloc qui ha nom Calatabellot;⁷⁶⁹ e aquí era ab ell lo comte Galceran ab sa companya, e N'Huguet d'Empúries, comte d'Esquilaix, e Don Blasco e En Berenguer d'Entença e En Guillem Ramon de Montcada e Don Sanxo d'Aragon, frare del senyor rei,⁷⁷⁰ e frare Roger e misser Mateu de Térrens e misser Corral Llança e molts d'altres rics hòmens e cavallers, qui tots dies cridaven al senyor rei:

—Senyor, anem a Xaca, e prengam misser Carles e lo duc, que, per cert, a nostre salve ho podem fer.

E lo senyor rei deïa:

—Barons, no sabets vosaltres que el rei de França és nostre cosí germà, e misser Carles atretal? Doncs, con podets consellar que jo vaja pendre misser Carles? Que cert som que en nostra man s'és; mas ja Déus no ho vulla que nós façam tan gran deshonor a la casa de França ni a ell, qui és cosí germà nostre, que, si ara és contra nós, altra vegada per aventura serà ab nós.

Sí que per res àls no li'n podien donar a entendre.

Què us diré? A misser Carles venc a saber; e, con ho hac sabut, pensà e dix:

—Ah, Déus, que dolça sang és aquesta de la casa d'Aragó! Que, si bé em membra, lo rei Felip, mon frare e jo fórem morts en Catalunya, si lo rei En Pere, nostre avoncle, se volgués; e havia gran raó, segons que nós li faïem, que li plagués que moríssem. E així mateix me par que el rei Frederic, son fill, fa semblant a mi, que cert son jo que en ses mans és que ens pogra haver morts o preses, e per sa cortesia e per dreta naturalea no li ho sofer o cor. E així la desconeixença fo gran con jo venguí contra ell; per què, pus així és la bondat llur a la malvestat nostra, convé que jo no partesca de Sicília entrò jo haja feta pau de la santa Esgleia e d'ell e del rei Carles.

E és ver que tot era en sa mà, que ell havia poder del papa que alt e baix e tot ço que ell faria, així en guerra con en pau, fos ferm per la santa Esgleia; e semblantment havia poder del rei Carles.

Per què ell tantost tramès sos missatges a Calatabellot e demanà vistes ab lo senyor rei e que entre Calatabellot e Xaca ells se veessen. E la vista fo atorgada; e

769. *Calatabellot* és Caltabellotta, població que té una anomenada mercès al tractat que s'hi celebrà i que posava terme a les lluites per Sicília. Es troba, en efecte, a poca distància de Sciacca, al Nord.

770. Vet aquí els noms dels principals barons catalans, aragonesos i sicilians que eren amb Frederic. Sanç d'Aragó era fill de Pere el Gran i de dona Agnès Zapata, amb la qual va tenir dos fills més, Ferran i Pere, i una filla, Teresa. Sanç fou castellà d'Amposta (vegeu P. DE BOFARULL, *Condes de Barcelona vindicados*, II, p. 246; MIRET I SANS, *Les cases dels Templers i Hospitalers a Catalunya*, p. 412), i com a hospitaler va tornar a Orient i va residir a Xipre (MAS LATRIE, *Hist. de Chypre*, III, p. 395 i 697. També el document que publica RUBIÓ, *Diplomatari*, doc. XLV).

el jorn que la vista fo ordonada foren cascuns d'ells a la vista e van-se besar e abraçar. E tot aquell dia estegren abdós tot sols en parlament; e puis, la nit, tornà-se'n cascun en son lloc, e lleixaren les tendes parades per l'endemà. E l'endemà, per lo matí, foren aquí. Què us diré? Abdós tot sols tractaren de la pau, e puis mesclaren-hi lo duc e aquells que els plagué. E la pau fo així feita: que el rei Carles lleixava l'illa de Sicília al rei Frederic e que li dava sa filla per muller, madona Elionor, qui era e és encara de les pus sàvies creatures, e mellor, qui en el món fos, sinó tan solament madona Blanca, sa germana, reina d'Aragó; e lo senyor rei de Sicília desemparava-li tot quant tenia en Calàbria e en tot lo regne. E açò es fermà de cascuna de les parts, e que l'entredit que es llevava de Sicília, sí que per tot lo regne n'hac gran goig.⁷⁷¹

E tantost lo setge se llevà de Xaca, e misser Carles e les sues gents anaren-se'n per terra a Messina, e en cascuns llocs foren bé acollits. E el duc anà desemparar Catània e tots los altres llocs que tenien en Sicília; e vengren-se'n tuit a Messina, e el senyor rei atretal. E el senyor rei féu molta d'honor a misser Carles, e hac fet venir lo príncep, de Xifalló,⁷⁷² e el reté a misser Carles, e aquí fo la festa gran. E misser Carles e tots los altres preseren comiat del senyor rei e anaren-se'n per Calàbria, que el senyor rei los reté.

E a poc de temps lo rei Carles tramès madona la infanta molt honradament a Messina, on fo lo senyor rei, qui la reebé ab gran solemnitat; e aquí a Messina, en l'esgleia de madona Santa Maria la Nova, lo senyor rei la pres per muller.⁷⁷³ E aquell dia fo llevat l'entredit per tota la terra per un legat arquebisbe que hi venc de part del pare sant, e foren perdonats a tothom tots los pecats que en la guerra haguessen fets. E aquell dia fo posada a madona la reina la corona en testa, e fo la festa la major feta a Messina que anc s'hi faés.

[ROGER DE FLOR I ELS ALMOGÀVERS PASSEN A CONSTANTINOBLE]

199 E, mentre aquesta festa se faïa tan gran, quisque hagués festa, frare Roger estava en gran pensament; que ell paria que fos testard, e era lo pus savi hom del món per veure a enant. Sí que ell pensà: "Aquest senyor has perdut, e els catalans

771. Aquesta és la pau anomenada de Caltabellotta (19 agost 1302). La reconeixença de la senyoria de Sicília (de Trinàcria era el títol) a Frederic era només vitalícia. Elionor era filla de Carles II d'Anjou. Sobre les condicions totals de la pau, vegeu ZURITA, llib. v, cap. LVI. [Sobre la pau: C. SANLLEHY Y GIRONA, *El tratado de Caltabellotta*, Barcelona, 1943. Michele GRANA, *Il trattato di Caltabellotta*, "Atti dell'Accademia di Scienze, Lettere e Arti di Palermo", 35 (1975-1976, p. 291-334. Benedetto ROCCO; Antonino FRANCHI, *La pace di Caltabellotta: 1302 e la ratifica di Bonifacio VIII, 1303*, "Ho Theologos", n.s., 3 (1985), p. 331-424. M. T. F.]

772. Felip, príncep de Tarent, fill de Carles II d'Anjou, que estava pres al castell de Cefalú (vegeu abans, cap. CXCI).

773. Les noces van celebrar-se a la primavera de l'any 1335 (ZURITA, llib. v, cap. LX).

e els aragonesos qui l'han servit atretal, que ell no els porà res donar, e fer-li han soferir gran embarg. E ells són tals con tothom és, que sens menjar no poden viure; e així no hauran res del rei, e faran carxena per força e a la fin destroviran tota la terra e ells morran tots per partides. E així és mester que, pus tant has servit aquest senyor qui tanta d'honor t'ha feta, que tu percaç que li lleus aquesta gent de sus, a honor d'ell e a profit d'ells." E així mateix pensà de si mateix que no el faïa bon aturar en Sicília, que, pus lo senyor rei havia pau ab l'Esgleia, que el mestre del Temple, ab lo mal que el rei Carles e el duc li volien, que el demanarien al papa, e que el rei hauria a fer de dues coses l'una: o n'hauria obeir lo papa, que l'hi donàs, o n'hauria a tornar en guerra de l'Esgleia; e així, que ell ho valria mal, que el senyor rei hagués per ell tan gran afronta.

E, com tots aquests pensaments, qui eren vers, ell hac fets, venc-se'n al senyor rei e mes-lo en una cambra e dix-li tots aquests pensaments que havia fets. E, con li ho hac dit, dix-li:

—Senyor, jo he pensat, si vós ho volets e m'ajudats, que jo daré en aquest fet consell, a vós e a tots aquells qui servit vos han e a nós mateix.

E dix-li lo senyor rei que li plaïa molt e que li graïa molt ço que s'havia pensat, e que el pregava que ho proveís en tal guisa, que ell ne fos sens blasme e que fos profit d'aquells qui l'havien servit; e ell que era prest e aparellat que hi donàs tota ajuda que pogués.

—Doncs, senyor —dix frare Roger—, ab vostra llicència jo trametré dos cavallers ab una galea armada a l'emperador de Contastinoble⁷⁷⁴ e fer-li he a saber que jo son aparellat d'anar a ell ab tanta companya de cavall e de peu con ell vulla, tots catalans e aragonesos, e que ens do acorriment e sou. E jo sé que ell ha gran mester aquest secors, que els turcs li han toltà més de trenta jornades de terra; e ell en nulles gents no es fiaria tant con en catalans e en aragoneses, e majorment en aquests qui han menada aquesta guerra contra lo rei Carles.

E el senyor rei respòs-li:

—Frare Roger, vós sabets en aquests afers més que nós; emperò par-nos que el vostre pensament sia bon. E així ordonats-hi ço que us plaurà, que de tot ço que vós hi ordonets, nós tendrem-nos per pagats.

E sobre açò frare Roger va besar la mà al senyor rei e partí's d'ell; e venc-se'n a sa posada e estec tot aquell jorn a acordar en los afers. E lo senyor rei e los altres entenien en la festa e en lo solaç e en lo deport.

774. Andrònic Paleòleg (1282-1328). [Sobre la situació de l'Imperi Bizantí en aquells moments cf. Angeliki E. LAIOU, *Constantinople and the latins. The Foreign Policy of Andronicus II 1282-1328*, Cambridge Mss., Harvard, 1972 (Harvard Historical Studies, 88). També sobre la posició de la Companyia dins la política internacional: Robert I. BURNS, *The Catalan Company and the European Powers, 1305-1311*, "Speculum", xxix (1954), p. 751-771. Cf. també E. MARCOS, *Almogàvers*, p. 89-94 i, sobre les dissensions dins de la família imperial: p. 120-126. M. T. F.]

E, con venc l'endemà, ell féu aparellar una galea e hac dos cavallers en què es fiava e dix-los tot lo fet que s'havia pensat. E encara los dix que de tot en tot trac-tassen que ell hagués per muller la neboda de l'emperador, filla de l'emperador de Lautzara; e, encara, que fos megaduc de l'emperi;⁷⁷⁵ e, encara, que l'emperador faés paga a tots aquells que ell menaria, de quatre meses, a raon de quatre unces per mes, per sou de cavall armat, e per hom de peu una unça lo mes, e que en aquell sou los mantengués tots temps que estar-hi volguessen; e que la paga trobassen a Malvasia. E de totes aquestes coses los donà capítols, així d'aquests fets con de tot ço que haguessen a fer; e per ço sé jo aquestes coses, con jo mateix fui a dictar e a ordonar los dits capítols.⁷⁷⁶ E donà-los poder ab procuració ben bastant que totes coses poguessen per ell fermar, així matrimoni con tots altres fets. E se-gurament que els cavallers eren bons e savis, e, pus hagren oïda la manera, ab pocs capítols hi hac assats; mas emperè tot anà per orde. E així, con foren espegats, preseren comiat de frare Roger e anaren-se'n envers l'emperador.

E, com foren partits de Messina, frare Roger, qui tenc lo fet per fet (per ço con ell havia gran nomenada en la casa de l'emperador, per aquell temps que ell manava la nau per nom "lo Falcó", del Temple,⁷⁷⁷ qui havia molt de plaer fet a naus de l'emperador que trobava en Ultramar, e sabia greguesc assats cominalment, e així mateix havia ja major nomenada en Romania e per tot lo món per l'ajuda que havia feta tan francament al senyor rei de Sicília), percaçà's de companya, així que finalment En Berenguer d'Entença, qui era ab ell germà jurat,⁷⁷⁸ li promès que el seguiria, e En Ferran Eixemenis d'Arenós e En Ferran d'Aunés e En Corberan d'Alet e En Martin de Logran e En Pere d'Eros e En Bernat de Rocafort, e encara molts d'altres cavallers catalans e aragonesos, e dels almogàvers ben quatre milia, tots bons, qui del temps del senyor rei En Pere entrò en aquell dia havien menada la guerra de Sicília. Sí que ell fo molt alegre; e entre tant acorria a cascun d'açò que havia, que no els lleixava fretura.

E la galea anà tant, que en poc de temps fo en Contastinoble, on trobà l'em-perador xor Andrònic e son fill major xor Miqueli.⁷⁷⁹ E, com l'emperador hac

775. Maria, filla de Joan Assan III, tsar destronat de Bulgària, i d'Irene, germana de l'emperador Andrònic. El nom de Latzaura (el ms. de Madrid diu per metàtesi, "Lautzara") és una adaptació catalana de la paraula Zàgorje, regió de l'imperi búlgar (l'antiga Mèsia), que per ésser-ne el centre va donar-li nom. Significa "el país d'enllà de la muntanya" i la forma catalana hauria de descompondre's *La-Tzàüra La-Zàgora*. Vegeu NICOLAU D'OLWER, ed. Muntaner, p. 200. Quant al càrrec de megaduc, vegeu-ne la descripció que en fa el mateix Muntaner, una mica més avall.

776. No oblidem que Muntaner era, segons ha dit (cap. cxciii), procurador general de Roger de Flor. Aquí inicia les seves funcions dins de la Companyia.

777. Vegeu més amunt, cap. cxciv.

778. Més amunt, cap. cxciv.

779. Miquel havia estat associat a l'Imperi pel seu pare (1295). *Xor* és una adaptació del tractament *Kyr*, que significa senyor.

oïda la missatgeria, fo molt alegre e pagat e acollí ben los missatges. E finalment lo fet venc així con frare Roger havia dictat; que l'emperador volc que frare Roger hagués sa neboda per muller, filla de l'emperador de Lautzara, sí que tantost l'afermà per frare Roger la un dels cavallers; e après volc que tota aquella companya que frare Roger amenàs, que fos al sou de l'emperador, a quatre unces per mes per cavall armat, e dues unces per cavall alforrat, e una unça per hom de peu, e quatre unces còmit, e una unça notxer, e vint tarins ballester, e vint-e-cinc tarins proer;⁷⁸⁰ e que de quatre en quatre meses fossen pagats; e tota hora que alcun n'hi hagués que se n'hagués en cor de tornar a ponent, que comptàs ab la cort e que fos pagat, e puis se'n pogués tornar e hagués paga de dos meses per torna; e que frare Roger que fos megaduc de tot l'emperi. E megaduc és aital ofici que vol aitant dir con gran príncep, senyor de tots los soldaders, e que haja afer sobre l'almirall, e que totes les illes de Romania sien sotsmeses a ell, e encara los llocs de les marines.⁷⁸¹ E d'aquest megaduc tramès privilegi ab bolla d'or, ben fermat per ell e per sos fills, a frare Roger. E li tramès la verga del megaducat e la senyera e el capell; que tots los oficis de Romania han capell triat, que altre no gosa portar semblant capell d'aquell.

E així mateix hac atorgat que a Malvasia trobarien refrescament de paga e d'açò que ops haguessen con vendrien.

200 E així los missatges, alegres e pagats, ab tota fermetat tornaren-se'n en Sicília e trobaren frare Roger a la Licata⁷⁸² e digueren-li tot ço que havien fait e li donaren los privilegis de totes coses e la verga del megaducat e la senyera e el capell e el segell. E frare Roger, ab gran alegre e pagament, acollí los missatges e reebé lo megaducat; e d'aquí avant haurà nom "megaduc".

E, com lo megaduc hac totes coses reebudes, anà-se'n al senyor rei, que atrobà en Palerm ab madona la reina, e dix-li tot lo fait. E lo senyor rei fon molt alegre e encontinent manà donar al megaduc deu galees del darassanal e dos llenys, e féules-li adobar e aparellar. E el megaduc havia'n ja de sues vuit, e així hac divuit galees e dos llenys; e après noliejà tres naus grans e moltes tarides e altres llenys. E tramès en totes parts que tothom qui ab ell degués anar, que vengués a Messina. E lo senyor rei acorrec a tothom d'açò que poc, de moneda, e donà per persona,

780. És molt interessant aquesta escala de sous, i crida l'atenció que els ballesters fossin els més mal pagats, tot i la importància que prenien en els combats navals i l'aprenentatge que suposava el seu ofici. Possiblement, la causa n'era el fet que la lluita contra els turcs hagués d'ésser menada sobretot, per terra. [El problema d'aquest pacte fou que el nombre de membres de la companyia calculat inicialment amb l'emperador era molt menor del que després fou realment i per tant el cost fou molt superior: E. MARCOS, *Almogàvers*, p. 94-98. M. T. F.]

781. El megaduc era la quarta dignitat de l'Imperi, després del sebastocràtor, el cèsar i el protovestiari (NICOLAU, *loc. cit.*)

782. Licata, en la costa Sud de l'illa, a 218 quilòmetres de Siracusa.

així a hom, con a dona, con a infant qui ab lo megaduc se n'anàs, qui fos català e aragonès, un quintar de bescuit e deu peces de formatge, e entre quatre un bacó de carnsalada e alls e cebes.⁷⁸³

201 E així cascun se recollí ab llurs mullers e llurs infants, molt alegres e pagats del senyor rei, que anc no fo senyor qui mills se captengués de gents qui l'haguesen servit com ell féu, en tant com fer podia; e encara mes més poder, que cascun sabia que el senyor rei no havia tresor, que de tals guerres eixia, que res no li podia bastar.⁷⁸⁴ E així mateix recolliren-se los rics hòmens e cavallers, e havien los cavallers e los hòmens a cavall doble ració de totes coses.

E En Berenguer d'Entença no poc ésser aparellat aquella saó, ne En Bernat de Rocafort; que En Bernat de Rocafort tenia dos castells en Calàbria que no havia volgut retre en les paus entrò fos pagat d'açò que li era degut de son sou, a ell e a sa companya, per què així tost no es poc recollir. Mas recollí's En Ferran Xemenis d'Arenós e En Ferran d'Aunés e En Corberan d'Alet e En Pere d'Eros e En Martí de Logran e molts d'altres cavallers e adalils e almogaters. Així, con foren recollits, foren, entre galees e naus e llenys e tarides, trenta-sis veles, e hac-hi mil e cinc-cents hòmens de cavall per escrit, arreats de totes coses, salvant de cavalls; e hac-hi ben quatre mília almogàvers e ben mil hòmens de mar de sou, menys dels galiots e dels mariners qui eren del navili. E tots aquests eren catalans e aragoneses, e la major part menaven llurs mullers o llurs amigues e llurs infants.⁷⁸⁵

E així preseren comiat del senyor rei e partiren-se en la bona hora de Messina, ab gran alegre e ab gran pagament.

202 E Déus après donà-los tan bon temps, que dins poc temps preseren terra a Malvasia;⁷⁸⁶ e aquí los fon feta molta d'honor e los fo donat gran refrescament de totes coses. E atrobaren aquí manament de l'emperador que dretament se n'anasen en Contastinoble; e així ho compliren, que partiren de Malvasia e anaren-se'n en Contastinoble.

783. Temps a venir els components de la Gran Companyia tiraran en cara a Frederic d'haverlos enviats sense res més que aquests proveïments (vegeu cap. ccxxx): "amb un quintar de pa per home", diran.

784. Aquí Muntaner surt al pas del retret que els expedicionaris faran, temps a venir, a Frederic (nota anterior).

785. Observem el punt que té Muntaner a especificar que els expedicionaris tots eren catalans i aragonesos (vegeu caps. cxcix i cc). Remarquem el *per escrit* en què també degué intervenir Muntaner. [Semblances de Berenguer d'Entença, de Bernat de Rocafort i Ramon Muntaner i, més reduïdes, de Ferran Ximenis d'Arenós i de Ferran d'Aunés a E. MARCOS, *Almogàvers*, p. 99-102; 103-105; 105-109; 110. Sobre Corberan d'Alet, cf. n. 810. Ferran Ximenis d'Arenós abandonà la companyia amb la seva gent, per dissensions amb Roger de Flor el 1304 per passar al servei del duc franc d'Atenes Guy II de la Roche; Muntaner no en diu res: *ibídem*, p. 133. M. T. F.]

786. Malvasia és una de les penínsules de la Lacònia (Grècia).

E, con foren en Contastinoble,⁷⁸⁷ l'emperador, lo pare e el fill, los reeberen ab gran goig e ab gran plaer, e totes les gents de l'emperi. Mas, si ells n'eren alegres, los genoveses n'eren dolents, que ben veïen que, si aquesta gent hi durava, que ells havien perduda l'honor e la senyoria que ells havien en l'emperi; que l'emperador no gosava fer sinó ço que ells volien, e d'aquí avant no els preara res. Què us diré? Les noces se faeren, que el megaduc pres per muller la neboda de l'emperador, qui era de les belles donzelles e de les sàvies del món, e havia entrò a setze anys. E les noces se faeren ab gran alegre e ab gran pagament, e fo feta paga de quatre meses a tothom.

[BREGA ENTRE CATALANS I GENOVESOS]

E, mentre aquesta festa era tan gran, genoveses, per llur supèrbia, mogren baralla ab los catalans, sí que la brega fo molt gran. E un malvat hom, qui havia nom Russo de Finar, trasc la senyera dels genoveses, e vengren d'En Pera davant lo palau de Blanquerna.⁷⁸⁸ E los nostres almogàvers e hòmens de mar eixiren a ells,

787. La data d'arribada a Constantinoble ha estat objecte de discrepàncies. Muntaner no la dóna. Ja va observar ZURITA, llib. v, cap. LXIV que el cronista "que escribió los sucesos de la conquista no distingue los tiempos". Com que la partença de l'expedició té lloc després de la pau de Caltabellotta, i aquesta fou establerta en 1302, en general els autors l'han col·locada dins d'aquest any. Rubió i Lluch, en diversos dels seus estudis sobre la Grècia catalana (vegeu, p. e., *Diplomatari*, p. 9, n. 1), va sostenir que calia acceptar la data de 1303 que dóna el cronista bizantí Paquimeres (*Andrònic*, v, 12), i argumentava que és impossible altrament d'establir la cronologia dels fets subsegüents. Nicolau d'Olwer, per contra, es decanta cap a la data de 1302. "Pachimeras —escriu, *op. cit.*, p. 201— fixa l'arribada de Roger de Flor a Constantinoble *el setembre de la segona indicció*. Com que els grecs mudaven la indicció pel mes de setembre, correspon a l'any 1303. Alguns autors mantenen aquesta data; altres assenyalen la de 1302: d'arguments n'hi ha de prou força per banda i banda. Tanmateix, em decanta a la data 1302 la dificultat que tota la campanya d'Anatòlia fos feta en una sola temporada." Diguem, amb tot, que encara és més difícil, fins a fer-ho impossible, que, amb la lentitud de les negociacions i decisions d'aleshores, el tractat de Caltabellotta fos, com hem dit, establert el 24 d'agost i continuessin encara els parlaments i les negociacions, i per a la seva total fermesa calgués esperar l'aprovació del sant Pare Bonifaci VIII, i ja pel setembre haguessin pogut tenir lloc les negociacions amb el Paleòleg i els aparellaments i la partença de la Companyia. Tot això havia per força de prendre molt de temps. D'altra banda, tampoc no és possible que Frederic llicenciés tan aviat les seves tropes, sense ni temps de veure si els seus adversaris complien les estipulacions. Les noces amb Elionor d'Anjou no van tenir lloc, com hem dit, fins a la primavera de 1303. I observem que és al temps d'aquestes noces que Muntaner col·loca les cogitacions de Roger de Flor i la seva decisió de tractar amb el Paleòleg. Aquestes són les raons perquè ens decanem cap a la data de setembre 1303 per a la partença de la Companyia. Ja veurem com lliga bé amb les subsegüents. [E. MARCOS, *Almogàvers*, p. 119, també segueix Paquimeres en la fixació del setembre de 1303 com a data d'arribada a Constantinoble de la Companyia Catalana. M. T. F.]

788. El palau dels emperadors. Però el seu nom no és Blanquerna, sinó Blaquernes. [L'any anterior, Rosso de Finar s'havia apostat al Cap de Creus amb el seu vaixell i hi havia pres quatre vaixells catalans, entre barques i llenys: M. T. FERRER I MALLOL, *Catalans i genovesos durant el segle XIII. El declivi d'una amistat*, "Anuario de Estudios Medievales", 26/2 (1996), p. 783-823. <http://hdl.handle.net/10261/24695>. M. T. F.]

que anc lo megaduc ne els rics hòmens ne els cavallers no els pogueren tenir; e anaren-se'n defora ab un penó reial, e ab ells anaren solament tro a trenta escuders ab cavalls alforrats. E, con foren prop los uns dels altres, los trenta escuders van brocar e van tal ferir lla on era la senyera dels genoveses, que abateren a terra aquell Russo de Finar, e los almogàvers van ferir en ells. Què us diré? Que aquí morí aquell Russo de Finar e més de tres milia genoveses. E tot açò veia l'emperador de son palau e havia'n gran goig e gran alegre, sí que dix davant tuit:

—Ara han trobat genoveses qui abatrà llur ergull. E és gran raon, que a gran colpa dels genoveses se són moguts los catalans.

E, con la senyera dels genoveses fo en terra, e En Russo mort, e d'altres honrats hòmens, los almogàvers, matant llurs enemics, volien anar barrejar En Pera,⁷⁸⁹ qui és una vila triada de genoveses, en què era tot lo tresor e les mercaderies de genoveses. E sobre açò, con l'emperador veé que se n'anaven En Pera barrejar, clamà lo megaduc e dix-li:

—Fill, anats a aquesta vostra gent e fets-los-ne tornar; que, si En Pera barrejen, l'emperi és consumat, que los genoveses tenen molt del nostre tresor, e dels barons e de les altres gents del nostre emperi.

E tantost lo megaduc cavalcà en un cavall ab la maça en la mà, ab tots los rics hòmens e cavallers qui ab ell eren anats, qui el seguiren; e anà-se'n vers l'almogaveria, qui ja volien esvair la vila d'En Pera, e féu-los-ne tornar. E així l'emperador romàs molt pagat e alegre.

[ELS CATALANS PASSEN A ANATÒLIA]

E l'endemà fe-los donar altra paga, e que tuit s'aparellassen de passar en Boca d'Aver⁷⁹⁰ e anar sobre los turcs, qui en aquell punt havien tolt a l'emperador més de trenta jornades de terra de bones ciutats e viles e castells e les havien subjuga-des, que es treütaven a ells. E encara, que era major dolor: que, si un turc volgués per muller la filla del mellor hom d'aquelles ciutats o viles o castells qui a ells eren subjugats, que la li havien a donar per muller lo pare o la mare o els parents. E, si naixia fill, faïen-los turcs, e els faïen tallar del membre, així que eren sarraïns; e, si fos fembra, podia tenir qual llig se volia. Veus en quina dolor ne en quin subjugament estaven e a gran deshonor de tota la cristiandat! Per què podets conèixer si havia mester que aquesta companya hi passàs, e majorment que en veritat tant havien los turcs conquest, que host feta venien davant Contastinoble (que no hi havia mas un braç de mar al mig, qui no ha d'ample dues milles),⁷⁹¹ e traïen les

789. Pera era aleshores una població genovesa, separada de Constantinoble pel Corn de Bizanci, estret braç de mar.

790. Boca d'Aver, o sia els Dardanel.

791. El Bòsfor.

espaes e menaçaven a l'emperador; e l'emperador tot ho podia veer. Per què veus ab quina dolor devia viure, que, si haguessen ab què passassen aquell braç de mar, Contastinoble hagueren haüt.

203 E vejats grecs quines gents són, ne Déus con los ha aïrats, que xor Miqueli, fill major de l'emperador, passà a l'Artaquí,⁷⁹² ben ab dotze mília hòmens a cavall e ab cent mília hòmens de peu, que anc ab los turcs no es gosaren combatre, sí que se n'hac a tornar ab gran vergonya. E en aquell lloc de l'Artaquí on ell era estat e se n'hac a tornar, aquí tramès l'emperador lo megaduc ab sa companya, qui no eren mas mil e cinc-cents hòmens a cavall e quatre mília hòmens de peu.

E, abans que partissen de Contastinoble, lo megaduc ordonà que l'emperador donàs per muller una sua parenta a En Ferran d'Aunés, e el féu almirall de l'emperi.⁷⁹³ E tot açò ordonà lo megaduc per ço que les sues galees se mantenguessen ab los hòmens de mar que ell havia amenats, e que genoveses ne altres gents no es gosassen contra los catalans moure en tot l'emperi; e així mateix, con ell entraria ab la host dintre terra, que les galees li fossen en lloc sabut, ab viandes e ab tot refrescament. Sí que tot llur fet ordonà tan bé, que null hom no hi pogra res mellorar; e així mateix, ab les galees havia, de les illes, de les terres e de les marines, tot ço que li faïa ops per si e per sa gent.

E, con tot açò fo ordonat, preseren comiat de l'emperador e recolliren-se e anaren-se'n al cap de l'Artaquí, per ço con los turcs de tot en tot volien haver aquell cap, qui és molt graciós lloc. E tot aquell cap se guarda ab un mur que ha en lo cap de l'Artaquí envers la terra ferma, qui no ha de llong de batalla mig miller de l'una mar a l'altra; e puis, d'aquell estret a avant, és lo cap molt gran, en què ha més de vint mília entre alqueries e mases e casals. E los turcs moltes vegades eren venguts per esvaïr aquell mur, que, si el poguessen esvaïr, tot lo cap barrejaren.

792. Artaki, petita península a l'altra vora del mar de Màrmara. [Muntaner comença a manifestar el mensypreu que sentia pels grecs, patent en diverses ocasions en aquest mateix capítol i en altres. Cf. sobre aquesta qüestió: Michel ZIMMERMANN, *Orient et Occident dans la Chronique de Ramon Muntaner: A propos de l'expédition de Romanie*, "Le Moyen Age", 94 (1988), p. 202-235, concretament p. 225-226, i també J. A. AGUILAR, *Les expedicions a l'Orient*, p. 33-42. Contràriament, molts grecs eren contraris a assolard mercenaris i trobaren que els catalans rebien honors desacostumats; els mercenaris fins llavors havien estat generalment refugiats, com els alans. El principal problema fou que eren molts més que qualsevol altra força soldejada a l'Imperi i que no se n'havia previst el finançament de manera adequada; tampoc la jurisdicció entre els seus capitans i els governadors locals no havia estat prou ben delimitada: Savvas KYRIAKIDIS, *The employment of large groups of mercenaries in Byzantium in the period ca. 1290-1305 as wiewed by the sources*, "Byzantion", LXXIX (2009), p. 208-230. M. T. F.]

793. Ferran d'Aunés va casar-se amb Teodora, filla de Raül el Gros, emparentat amb la família imperial.

[PRIMERA VICTÒRIA DELS CATALANS SOBRE ELS TURCS]

E així lo megaduc, ab tota sa gent, pres terra aquí, que anc los turcs no en saberen res. E, con hagren presa terra, hagueren sabut que els turcs hi havien combatut aquell jorn; sí que el megaduc demanà si eren lluny d'aquí, e els dixeren que n'eren lluny tro a dues llegües, que estaven enmig de dues flumaires. E tantost lo megaduc féu cridar que tothom fos aparellat l'endemà matín per seguir la senyera. E és ver que ell portava la sua senyera e de l'emperador ab la cavalleria, e los almogàvers portaven un penó del senyal del senyor rei d'Aragó en la dantera de la fila, e en la reasaga un penó de senyal del senyor rei Frederic, rei de Sicília. E així s'ho empreseren tots ells con faeren homenatge al megaduc.

E al matí, ab gran volentat e ab gran alegre, llevaren-se tan gran matí, que en l'alba foren a la flumaire on los turcs eren atendats ab llurs mullers e llurs infants. E pensaren de ferir en ells en tal manera, que els turcs estegren meravellats d'aquestes gents qui ab los dards faïen tan grans colps, que res no hi havia durada. Què us diré? La batalla fo molt forta con los turcs se foren preses a les armes. Mas, què els valia? Que el megaduc ab sa companya de cavall e de peu se metien en tal manera sobre ells, que els turcs no pogueren pas durar. E aquí mateix no volien fugir, per les mullers e per los infants que hi havien, de què los dolia lo cor, ans volien abans morir; sí que jamés no foren hòmens vençuts qui tan grans tornes faessen; mas emperè a la fi tots n'anaren, e llurs mullers e llurs infants foren tots catius. E dels turcs moriren aquell dia més de tres mília hòmens a cavall e més de deu mília a peu.

E així lo megaduc e les sues gents llevaren lo camp e no tengren a vida null hom qui de deu anys amunt fos. E tornaren-se'n a l'Artaquí ab gran goig e ab gran alegre; e tantost meteren los esclaus e les esclaves en les galees, e moltes de belles joies, e tramès-ne lo megaduc la major part a l'emperador, e de les esclaves a l'emperadriu e al fill de l'emperador. E a madona muller del megaduc tramès lo megaduc esclaves e joies moltes, e a madona sogra del megaduc atretal. E açò fo al vuitè jorn que foren partits de l'emperador; sí que el goig e l'alegre fo tant per l'emperi, e majorment per l'emperador, e madona sa germana, sogra del megaduc, e madona sa filla ne faeren tant, que tot lo món se'n devia alegrar.

Mas, quisque n'hagués goig, los genoveses n'hagren gran dolor; e així mateix n'hac gran desplaer xor Miqueli, lo fill major de l'emperador, e gran enveja; sí que d'aquell jorn a avant posà sa ira sobre el megaduc e sa companya, que més amara perdre l'emperi, que con aquesta victòria havien haüda, per ço con ell hi havia estat ab tanta gent e era estat desbaratat dues vegades, jatsessia que ell, del cos, era dels bons cavallers del món. Mas sobre los grecs ha Déus tramesa tanta de pestilència, que tothom los confondria; e açò esdevé per dos pecats senyalats qui en ells regnen, ço és: la un, que són les pus orgulloses gents del món, que no ha gents al món que ells preen res sinó ells mateixs, e res no valen; d'altra part, que han la

menys caritat de llur proïsme que gents que sien en el segle. Que, con nós érem en Contastinoble, cridaven “Fam!” les gents qui fugien del Natalín⁷⁹⁴ per los turcs, e querien pa per amor de Déu, e jaïen per los femers, e no hi havia grec negun qui los volgués res donar; e sí hi havia gran mercat de totes viandes. E los almogàvers, de pietat que n’havien, migpartien ab ells ço que devien menjar; sí que per aquesta caritat que la nostra gent faïa, con enlloc hostejaven, més de dos mília pobres grecs que turcs havien desheretats, los anaven darrere, e tuit vivien ab nós. E així podets entendre Déus con ha aïrats los grecs, que diu l’eximpli del savi que “con Déus vol mal a l’hom, la primera cosa en què el puneix és que li tol lo seny”.⁷⁹⁵ E així los grecs han la ira de Déus sobre ells, que ells, qui res no valen, cuiden més valer que les altres gents del món; així mateix, que no hagen caritat a llur proïsme, ben par que de tot los ha Déus tolt lo seny.

[LA HIVERNADA A L’ARTAQUÍ]

E, com tot açò fo passat, lo megaduc, ab tota sa companya, s’aparellà d’entrar sobre los turcs per lo Natolí, e trer de catiu les ciutats e els castells e les viles que havien los turcs subjugats. E, con lo megaduc e ses gents foren aparellats de partir de l’Artaquí, e era lo primer dia de noembre,⁷⁹⁶ començà a fer lo major hivern del món, e de pluja e de neu e de fred e de mal temps; sí que les flumaires vengren tan grans, que null hom no les pogra passar. E així hac son consell que eixhivernàs en aquell lloc de l’Artaquí, qui és lloc graciós de totes coses. Que en aquella terra fa lo major fred del món, e les més neus hi caen; que, pus hi comença a nevar, entrò a l’abril no fa àls.

E, con açò hac acordat, d’eixhivernar en aquell lloc de l’Artaquí, féu lo pus bell pensament que null hom pogués fer: que ordonà sis bons hòmens d’aquell lloc e dos cavallers catalans e dos adalills e dos almogatens, e aquests dotze ordonaren a cascun ric hom sa posada, e als cavallers atretal, e als adalills e als almogàvers. E ordonaren així: que l’hoste de cascun li devia donar pan, vi e civada e carnsalada e formatges e hortalissa e llit e tot ço que mester hagués; sal, carn fresca e salsa, de totes altres coses los havien a bastar. E en cascuna cosa posaren preu covinent

794. *Natalín*, Anatòlia.

795. “Quos vult perdere Deus dementat”, recorda A. DE BOFARULL, ed. Muntaner, p. 387, n. 1.

796. Primer de novembre de 1303. [Diversos autors han assenyalat la importància de la crònica de Muntaner per a l’estudi del funcionament intern d’una companyia: Roger SABLONIER, *Krieg und Kriegertum in der Crònica des Ramon Muntaner. Eine Studie zum spätmittelalterlichen Kriegswesen auf Grund katalanischer Quellen*, Berna i Frankfurt, H. Lang, 1971 (Geist und Werk der Zeiten. Arbeiten aus dem Hist. Seminar der Universität Zürich, 31). Claude CARRÈRE, *Aux origines des grandes compagnies. La Compagnie Catalane de 1302, a Recrutement, mentalités, sociétés*. Colloque international d’histoire militaire, Montpellier, Université Paul Valéry, 1974, p. 1-7. M. ZIMMERMANN, *Orient et Occident*, p. 205-206. M. T. F.]

aquells dotze e ordonaren que l'hoste faés talla ab aquell qui posaria en son alberg, de totes coses, e que açò los complissen del primer dia de novembre entrò per tot març; e, com vendria, llavors comptarien cascuns ab llur hoste davant aquells dotze o la u d'aquells; e aitant con haurien pres, los comptaria hom sobre el sou, e al bon hom, senyor de la casa, pagar-li-ho ha la cort. Sí que d'açò foren molt pagats aquells de la host, e los grecs atretal. E així foren ordonats d'eixhivernar.

E lo megaduc tramès en Costantinoble e féu-se venir la megaduquessa, e així eixhivernaren ab gran goig e ab gran alegre. E el megaduc ordonà que l'almirall, ab totes les galees e ab tots los hòmens de mar, anassen eixhivernar a l'illa del Xiu,⁷⁹⁷ qui és molt graciosa illa, e lla se fa lo màstec, e enlloc més del món no se'n fa. E per ço los féu lla anar: con turcs, ab barques, corrien totes aquelles illes, e així ells guardaven tota aquella encontrada e anaven visitant les illes totes. Per què passaren tot aquell hivern ab bona vida e ab solaç e ab deport, e els uns e els altres.

E, con lo febrer fo passat,⁷⁹⁸ lo megaduc féu cridar per tot l'Artaquí que tothom hagués comptat ab son hoste per tot març e que fos aparellat de seguir la senyera lo primer dia del mes d'abril.

204 Així que cascun comptà ab son hoste. E hac-n'hi de tals que tan follament menaren llur priorat, que per un any de paga havien pres de llur host; e aquells qui savis eren hagren viscut ordonadament, emperò no n'hi hac negun que no hagués pres per molt més que el temps no era que havien estat.

E dementre lo compte se faia en lo mes de març, lo megaduc, ab quatre galees, ab la megaduquessa e sa sogra, germana de l'emperador, que havia eixhivernat ab ells, e dos germans de sa muller, anà-se'n en Contastinoble e per pendre comiat de la persona de l'emperador. E, con fo en Contastinoble, fo-li feta gran festa e gran honor, e recaptà ab l'emperador paga de quatre meses, que aportà a la companya; ço que negun no se'n sospitava, per la gran despesa que havien feta a l'hivern, e cascun n'havia molt a tornar a la cort. E així lleixà la megaduquessa en Contastinoble e pres comiat d'ella e de sa sogra e de sos cunyats e de sos amics.⁷⁹⁹ E puis pres comiat de l'emperador e recollí's ab les dites quatre galees, e fo tornat a la companya, a l'Artaquí, al quinzè jorn del mes de març; e tuit hagueren gran goig con lo veeren.

E lo megaduc demanà si tothom havia comptat ab son hoste, e dixeren que hoc. E sobre açò ell féu cridar que tothom fos l'endemà en una plaça que hi havia davant lla on lo megaduc posava, e que cascun aportàs l'albarà d'açò que devia; que el compte fos fet, e ordonat per los dotze bons hòmens que es faessen dos al-

797. *Xiu* és Quios, illa de l'Àsia Menor.

798. Febrer de 1304.

799. Els germans de la megaduquessa eren: Miquel, rei titular de Bulgària; Andrònic, protoves-tiari de l'Imperi; Manuel, Constantí i Isaac (NICOLAU, *op. cit.*, p. 201).

barans partits per a, b, c, que en tengués la un l'hoste e l'altre el soldader;⁸⁰⁰ e aquells albarans eren segellats ab lo segell del megaduc. E, con venc l'endemà, tothom fo vengut ab son albarà; e atrobà que havien reebut sens nombre, segons lo temps que havien estat en l'eixhivernar. E, con tots los albarans hac reebuts e meses en un tapit davant si, ell se llevà e dix:

—Prohòmens, jo us he molt què grair, con a vosaltres plagué que fos cap e senyor vostre e em volgués seguir lla on vos volguí menar. Jo trob que tuit havets més pres dos tants que no havets estat en l'eixhivernar, e ha-n'hi que n'han pres tres tants, e d'altres, quatre tants; sí que jo trob que, si comptar-vos-ho volia la cort, que vosaltres hauríets a passar gran desastre. Per què, a honor de Déu e a honor de l'emperi, e per l'amor que jo us he, jo de gràcia especial vos do tot quant havets despès aquest hivern, que no us sia res abatut de vostres pagues. E adés de present vull que sien cremats tots los albarans que ací m'havets posat, e els grecs porten los llurs als nostres racionals,⁸⁰¹ e fer-los han estar pagats.

E tantost féu venir foc e féu cremar davant tuit los albarans; e tothom llevà's e anaren-li besar la mà e li faeren moltes gràcies. E devien-ho fer, que el pus bell don fo justat que senyor faés a sos vassalls, passat ha mil anys; que tota hora fé paga de vuit meses uns ab altres, qui muntaren, sol dels hòmens a cavall, cinquanta mília unces d'or, e dels hòmens de peu, quaranta mília. Sí que tota hora, ab ço que rics hòmens havien pres, qui muntava sis mília unces d'or, fan dos comptes de moneda⁸⁰² de barcelonès o de reials de València. E, com açò hac fet, encara los volc més alegrar, que manà que tothom fos l'endemà a la dita plaça per reebre en bell aur paga de quatre meses. E així devets entendre quin goig hac en la host, ne ab quin cor d'aquí avant lo serviren. E així l'endemà féu-los donar la paga de quatre meses:

—E tothom s'aparell bé d'hostejar!

[NOUS COMBATS AMB ELS TURCS. MORT DE CORBERAN D'ALET]

205 E el primer dia d'abril, ab la gràcia de Déu la senyera eixí, e tothom pensà de seguir la senyera, e a la bona hora entraren-se'n per lo regne del Natolí. E los turcs foren-se aplegats per contrastar ab ells, ço és a saber, la gabella de Sesa e de Tin, qui eren parents d'aquells que la companya havien morts a Artaquí;⁸⁰³ sí que,

800. Ja hem indicat en què consistien aquests documents partits per A, B, C.

801. Els racionals eren el *mestre racional* i l'*escrivà de ració* o del racional. Ambdós funcionaris de finances. Muntaner ja devia ésser mestre racional de la host.

802. *sis mília unces d'or, fan dos comptes de moneda*: Ed. València: *cent mília unces d'or, que fan sis comptes de moneda*. El *compte* de moneda és un milió. [J. B.]

803. Era el primer dia d'abril de 1304. Muntaner designa les tribus dels turcs amb el nom de gabelles i les distingeix pel nom del territori on s'havien fixat. Nicolau es decanta a identificar la gabella de Sesa amb la de Sara-Khan, i la de Tin amb la d'Aidin. [Segons E. MARCOS, *Almogàvers*, p. 144-145, els turcs amb els quals lluitaren els catalans foren els de l'emir Alishir de Germiyan. M. T. F.]

con la companya fo prop d'una ciutat qui ha nom Filadèlfia, que és noble ciutat e de les grans del món, que ben vogí divuit milles dretament (aitant vogí con Roma e con Contastinoble),⁸⁰⁴ prop d'aquella ciutat, a una jornada, les dites dues gabelles de turcs, qui eren ben vuit mília hòmens a cavall e ben dotze mília hòmens de peu, ells arrencaren batalla al megaduc e a sa companya. E la companya hac-ne gran plaer, sí que aitantost, abans que no soferissen les fletxes dels arcs dels turcs, van brocar en ells, los de cavall a aquells de cavall, e los almogàvers, aquells de peu. Què us diré? Que la batalla fo molt fort e durà del sol eixit entrò a hora nona;⁸⁰⁵ sí que los turcs foren tots morts e preses, que no n'escaparen de cavall, mil, ne de peu, cinc-cents. E el megaduc e sa companya ab gran alegre llevaren lo camp, que no hagueren perduts mas entrò a vuitanta hòmens a cavall e entrò a cent de peu, e hagueren guanyat sens fin.

E, con lo camp hagren llevat, que hi estegren ben vuit jorns que estaven atendats en aquell lloc, qui era molt bon e delitós, ells vengren-se'n a la ciutat de Filadèlfia, on foren reebuts ab gran alegre. E així la novella anà per tot lo Natolí, que la gabella de Sesa e de Tin eren estats desbaratats per los francs; e, si hagueren goig, no fo meravella, que tots foren estats catius, si los francs no fossen estats.⁸⁰⁶ E així lo megaduc e la companya estegren a la ciutat de Filadèlfia quinze jorns. E puis partiren d'aquí e anaren-se'n a la ciutat dels Nifs e puis a Magnèsia e puis faeren la via de la ciutat de la Tira.⁸⁰⁷

206 E aquells turcs qui eren escapats de la batalla, ab d'altres qui foren aplegats a ells, qui eren de la gabella de Mendeixia,⁸⁰⁸ corregren a la Tira entrò a l'esgleia on jau lo cos de monsenyer sant Jordi, qui és una esgleia de les belles que jo anc veés,⁸⁰⁹ e és prop de la Tira estrò a dues milles. E a alba de dia corregren a la Tira, e no sabien que els francs hi fossen. E, així con ells començaren a córrer, lo viafora se moc per l'encontrada, e lo megaduc guardà e viu los turcs; que tots los podien veure, que els turcs eren en lo pla, e la ciutat de la Tira està alt. E manà a En Corberan d'Alet, qui era manescalc de la host, que hi anàs ab aquella compa-

804. La marxa fou, doncs, cap al Sud d'Artaqui fins a Filadèlfia, ciutat interior de l'Àsia Menor, en la regió de Kermian.

805. Recordem que l'hora de nona són les tres de la tarda. [La batalla fou al lloc d'Àulax: E. MARCOS, *Almogàvers*, p. 144-145. M. T. F.]

806. Per primera vegada apareix en la crònica aquesta designació aplicada als catalans i aragonesos, pels altres i per Muntaner. Els francs era la designació que es donava als occidentals en general en terres de l'Imperi grec. La Companyia acabarà adoptant-la. "La host dels francs que regnen en el regne de Macedònia".

807. La Companyia s'encaminava, doncs, de l'interior cap al mar Arxipèlag fins a Nimfe o Nimfaion, gira cap al Nord a Magnèsia i torna cap al Sud, més avall de Nimfe, a Tyràion.

808. *Mendeixia*. Menteixé.

809. Continua la sèrie de les esglésies i els monuments que Muntaner admira.

nya qui seguir-lo volgués; e la companya pres-se a les armes e pensà's de cuitar. E En Corberan d'Alet, entrò ab dos-cents hòmens a cavall e mil de peu, va entre ells ferir, sí que tantost los mes en veençó. E en matà ben set-cents hòmens a cavall e molts de peu; e hagra-los tots morts, mas la muntanya era pres, e pensaren de lleixar los cavalls e a peu pensaren de fugir per la muntanya. E En Corberan d'Alet era molt bon cavaller, e per massa volentat pensà així mateix d'avallar del cavall e pensà de muntar a peu per la muntanya; e los turcs, qui veeren que els muntaven darrere, pensaren ab les sagetes de trer, e per desastre una sageta va ferir En Corberan, qui s'hac desarmat lo cap per calor, per lo pols. E aquí ell morí, de què fò gran tala, sí que los crestians s'aturaren aquí ab ell, e los turcs anaren-se'n.

E, con lo megaduc ho sabé, fo'n molt despagat, per ço com ell l'amava molt e l'havia fet manescal e li havia afermada per muller una filla que havia haüda d'una dona de Xipre e era romasa ab madona la megaduquessa en Costantinoble, e devia fer les noces con fossen tornats en Contastinoble. E així, a l'esgleia de Sant Jordi, ab gran honor, soterraren lo dit En Corberan, entre altres deu crestians qui eren morts ab ell. E féu-los hom fer bells monuments; que vuit jorns s'hi aturà lo megaduc, e la host, per ço que la tumba d'En Corberan fos feita rica e bella.⁸¹⁰

[ARRIBADA DE BERNAT DE ROCAFORT. LES RELÍQUIES DE SANT JOAN A EFES]

E de la Tira lo megaduc tramès missatge a l'Esmira, e de l'Esmira al Xiu, a l'almirall En Ferran d'Aunés, que vengués a la ciutat d'Ània, ab totes les galees e els hòmens de mar ab ell;⁸¹¹ e així ho féu l'almirall. E, con l'almirall fo aparellat de partir del Xiu, En Rocafort, ab dues galees, venc en Costantinoble e amenà dos-cents hòmens a cavall, ço és a saber, ab tot llur arreu, salvant cavalls, e amenà ben mil almogàvers. E veé's ab l'emperador, e l'emperador tantost manà-li que anàs lla on sabés lo megaduc. E així venc-se'n a l'illa del Xiu, e ab l'almirall ensems partí del Xiu e vengren-se'n a la ciutat d'Ània. E, con aquí hagneren estat tro a vuit

810. Sobre Corberan d'Alet, vegeu MERCEDES GAIBROIS DE BALLESTEROS, *Los Corbaran de Leet*, "Homenatge a Rubió i Lluç", I, p. 471-477. [Germà COLON, *L'anedó de la "Crònica" de Ramon Muntaner*, a G. COLON, *La llengua catalana en els seus textos*, I, Barcelona, Curial, 1978, p. 153-165, concretament p. 163-164, comenta una mala lectura del fragment que explica la mort de Corberan d'Alet, en què el pols queda convertit en la pols en l'edició de Bofarull. M. T. F.]

811. *Esmira* és Esmirna. *Ània* és Anea, a la costa del mar Arxipèlag, no lluny de Quios. [Els manuscrits de la Crònica i les edicions més antigues diuen "murtats" en comptes de *missatges* o *missatge*, solució adoptada per l'edició Barcino i per la de Soldevila: Germà COLON, *Les perspectives d'un hàpax: els "murtats" de Muntaner*, a "Estudis Universitaris Catalans", 23 (Barcelona, Curial, 1979). *Estudis de llengua i literatura catalanes oferts a R. Aramon i Serra en el seu setantè aniversari*, I, p. 151-159. *Murtat* ve de l'àrab *murtadd*, on tenia un sentit de renegat; de l'àrab passà al turc i després al grec, llengua en la qual la paraula canvià de sentit i passà a designar uns arquers de l'exèrcit imperial. M. T. F.]

jorns, saberen noves que el megaduc venia e hagren gran goig; e trameteren dos missatges al megaduc e trobaren lo megaduc a la ciutat de la Tira; e lo megaduc, qui ho sabé, fo molt alegre e volc que jo anàs a Ània e que menàs En Bernat de Rocafort estrò a la ciutat d'Altoloc, qui d'altrament apella l'Esriptura Èfeso.⁸¹²

E el dit lloc d'Èfeso és lo moniment en què monsényer sent Joan Evangelista se mes con hac pres comiat del poble, e puis veeren una nuu en semblança de foc, d'on és openió que en aquella se'n muntà al cel en cos e en ànima. E par-ho bé en lo miracle qui en lo moniment seu se demostra cascun any; que en el jorn de sant Esteve, a hora de vespres, comença a eixir (del moniment aquell, qui és de quatre caires al peu del moniment de l'altar; e ha-hi una bella pedra de marbre dessús, qui ha bé dotze palms de llong e cinc palms d'ample, e en el mig de la pedra ha nou forats fort pocs), e d'aquells nou forats, con les vespres comencen a dir lo jorn de sent Esteve e de sent Joan, ix manna d'arena trida de cascun, qui munta bé un palm en alt sobre la pedra, així con una dou d'aigua ix. E aquella manna comença a eixir, així con vos he dit, així con les vespres comencen de sent Joan a dir, lo jorn de sent Esteve, e dura tota la nuit, e puis tot lo dia de sent Joan entrò al sol post; sí que és tanta aquella manna con al sol post és cessada d'eixir, que tota hora són bé tres quarteres de Barcelona.⁸¹³

E aquella manna és bona meravellosament a moltes coses, ço és a saber: que qui en beu con se sent febre venir, que jamés la febre aquella no li torna; d'altra part, si dona va en part e no pot haver la criatura, que en bega ab vi: tantost és delliurada; encara, que, si és fortuna gran de mar, e en gita hom en la mar tres vegades en nom de la santa Trinitat e de madona santa Maria e del benaurat sent Joan Evangelista, tantost cessa la fortuna; e, encara, qui ha mal de veixigues e en beu en nom del sobredit nom, tantost és guarit.

207 E així jo tantost presí companya e mené vint cavalls a ops d'En Rocafort; e ab grans perills que passé, de molts assaltejaments que haguem de turcs, jo venguí a la ciutat d'Ània. E diguí a En Rocafort que pensàs de cavalcar e vengués ab mi a la ciutat d'Èfeso, qui d'altrament se diu Teòloco en greguesc, e nosaltres, francs, li deïm Altoloc; e En Rocafort tantost donà los dits vint cavalls a la companya sua e pensà de cavalcar e de venir ab mi a la dita ciutat d'Altoloc. E vengren ab ell cinc-

812. Una altra dada concreta de la biografia de Muntaner. El nom d'*Altoloc* prové de l'italià *Alto-luogo*, derivació del grec *Hàgios Theòilogos* (és sant Teòleg, és a dir, sant Joan Evangelista). En turc és *Aya-Sàluk*.

813. "Muntaner, que parla amb tant de respecte de les coses religioses —comenta N. IORGA (*Contributions catalanes à l'histoire byzantine*, p. 37)—, pesa fins la manna que raja de la tomba de sant Joan Evangelista, totes les proporcions de la qual són mesurades". En realitat, no es tracta de pesar, perquè la quartera és mesura de capacitat. [Germà COLON, *L'anedó* de la "Crònica" de Ramon Muntaner, comenta una mala lectura de l'edició de Bofarull: "anedó" per "una dou". L'exemple es troba recollit en el *Diccionari català-valencià-balear*. M. T. F.]

cents almogàvers; los altres romaseren a la ciutat d'Ània ab l'almirall En Ferran d'Aunés, per raon dels turcs, que tots dies hi corrien.

E, com fo a la ciutat d'Altoloc, lo megaduc, ab tota la host, a cap de quatre jorns fo aquí e reebé bé lo dit Bernat de Rocafort, així que ell lo féu manescal de la host, així con era En Corberan d'Alet, e li afermà sa filla per muller, aquella que el dit En Corberan havia afermada. E tantost ell entrà en possessió de l'ofici, e el megaduc donà-li cent cavalls e tantost féu-li donar paga de quatre meses, a ell e a tots aquells qui ab ell eren venguts. E així estec lo megaduc en la dita ciutat vuit jorns, e puis venc-se'n ab tota la host a la ciutat d'Ània, e lleixà En Pere d'Eros per capità en la ciutat de Tira; e el dit En Pere d'Eros romàs a la dita ciutat de Tira ab trenta hòmens a cavall e ab cent de peu. E, con lo megaduc entrà en Ània, l'almirall e tots los hòmens e tots aquells qui eren venguts ab En Rocafort, l'eixiren a carrera a reebre, ab llurs armes; sí que el megaduc n'hac plaer, per ço con li hagren refrescada la host. E dementre que el megaduc era en Ània ell refrescà de paga tota la companya.

[NOVA VICTÒRIA SOBRE ELS TURCS. ELS CATALANS ARRIBEN FINS A ARMÈNIA]

E un jorn lo via-fora se moc que els turcs qui eren de la gabella de Tira corre-gren l'horta d'Ània.⁸¹⁴ E la host eixí en tal manera que aconseguiren los turcs e van ferir en ells, sí que en aquell jorn mataren ben mil hòmens de cavall, de turcs, e ben dos mília hòmens de peu. E los altres fugiren, que el vespre lo los tolç; si no, tots foren estats morts o preses. E així tornà-se'n la companya a la ciutat d'Ània ab gran goig e ab gran alegre e ab gran guany que hagueren fet.

E així lo megaduc estec ab la host en la ciutat d'Ània ben quinze jorns e puis après féu eixir la senyera e volc complir de visitar tot lo regne del Natolí. Sí que la host anà entrò a la Porta del Ferre, qui és en lo despartiment del regne del Natolí e del regne d'Armínia.⁸¹⁵ Sí que, con fo de prop la Porta del Ferre, los turcs d'aquella gabella d'Ània qui eren estat desconfits en l'horta d'Ània, e tots los altres turcs qui eren trameses de les altres gabelles, foren tots aplegats a una muntanya, e foren tota hora ben deu mília hòmens a cavall e ben vint mília de peu. E, batalla arregada, una alba de dia, qui fo lo jorn de madona santa Maria d'agost, ells vengren contra lo megaduc. E tantost los francs foren aparellats ab gran goig e ab

814. Nicolau es decanta a creure que aquí hi ha error i que es tracta de la gabella de Tin o Aidin (*op. cit.*, p. 203).

815. La Porta del Ferre o Porta de Cilícia, el coll que, a través del Taurus, posa en comunicació l'Àsia Menor i la Síria. Entre el Taurus i el mar, el regne de la Petita Armènia. [Cf. el seguiment d'aquesta primera campanya, contrastant les informacions de Muntaner amb les cròniques bizantines, a E. MARCOS, *Almogàvers*, p. 130-159; l'autor, seguint els historiadors grecs, assenyala que és impossible que la Companyia catalana arribés fins a la veritable Porta de Ferro, situada a una enorme distància d'on es trobava; Muntaner degué aplicar aquest nom a algun altre indret. M. T. F.]

gran alegre, que paria que Déus los tengués, con se faïa en aquella saó. E los almogàvers cridaren:

—Desperta, ferres, desperta!

E tantost lo megaduc ab la cavalleria va ferir als hòmens a cavall, e En Rocafort ab l'almogaveria, als hòmens de peu, e aquí veérets fets d'armes, que jamés tal cosa no veé null hom. Què us diré? La batalla fo molt fort e cruel, mas a la fin tots los francs llevaren un crit e cridaren:

—Aragon, Aragon!

E sí preseren tan gran vigoria, que els turcs se venceren; e així, matant e encalçant, durà l'encalç entrò a la nit, e la nit hac-los a tolre l'encalç. Emperò tota hora hi romaseren, dels turcs de cavall, morts més de sis milia, e de peu ben dotze milia. E així aquella nit la companya hagren bona nit e l'endemà llevaren lo camp; així que tota hora estec la host en aquell lloc vuit jorns per llevar lo camp, e lo guany que hi faeren fo sen fi.

208 E après lo megaduc féu cridar que tothom seguís la senyera e anà-se'n a la Porta del Ferre e aquí estec tres jorns. E puis pensà-se'n de tornar envers la ciutat d'Ània.

[L'EMPERADOR RECLAMA L'AJUT CATALÀ PER ASSEGURAR-SE
EL REGNE DE BULGÀRIA]

E, dementre que ell se'n tornava en Ània, missatges li vengren de l'emperador en què li faïa a saber que, totes coses lleixades, que ell se'n tornàs en Contastinoble ab tota la host, per ço con l'emperador de Lautzara, qui era pare de la megaduquessa, era mort e havia lleixat l'emperi a sos fills, qui eren dos infants germans de la megaduquessa e nebots de l'emperador, e el germà de llur pare, qui s'era alçat ab l'emperi.⁸¹⁶ E per ço l'emperador de Contastinoble, per ço con l'emperi de Lautzara pertanyia a sos nebots, ell tramès missatge a l'avoncle de sos nebots que s'era llevat emperador, que lleixàs l'emperi a aquells infants qui eren sos nebots, a qui es pertanyia. E fo-li fet cruel respòst; sí que la guerra començà entre l'emperador de Contastinoble e aquell qui s'era fet emperador de Lautzara, molt gran; sí que l'emperador de Contastinoble perdia tots dies en la guerra e per ço tramès missatge al megaduc que li vengués acórrer.

816. Deuen ésser els dos fills grans de Joan Assan III. Vegeu abans cap. cciv, n. 799. L'oncle era, en realitat, el cunyat, no el germà de Joan, per nom Tèter. I el seu successor i fill Sventislav degué atacar Constantinoble (NICOLAU, *op. cit.*, p. 203). [Sobre el projecte d'intervenció de Roger de Flor al regne de Bulgària en favor de la família de la seva esposa i també sobre algun error de Muntaner en la seva narració: E. MARCOS, *Almogàvers*, p. 159-162. Cf. també el treball, anterior, d'Ivan DUJCEF, *La spedizione catalana in Oriente all'inizio del secolo XIV ed i bulgari*, "Anuario de Estudios Medievales", 9 (1974-1979), p. 425-437. M. T. F.]

209 E el megaduc fon molt despagat con en aquella saó havia a desemparar lo regne del Natolí, que havia tot guanyat e restaurat dels turcs e de dolor.

E sobre la missatgeria que hac haüda e els precis que l'emperador li faïa molt expresses, féu ajustar consell què faria. E finalment lo consell fo aital donat: que de tot en tot anàs acórrer a l'emperador, e que l'hivern venia a dors, e que en aquell hivern farien compliment a l'emperador d'açò que ops hauria, e puis a la primavera tornarien al Natolí.⁸¹⁷ E açò tenc lo megaduc per bon consell e conec que la companya l'havia ben consellat. E aitantost aparellaren les galees e hi meteren tot ço que havien en la host; e la host pres lo camí de la marina, en guisa que les galees eren tots jorns après de la host. E lo megaduc lleixà en cascun lloc bon recapte, jatsessia que ab poc recapte hi havia assats, que en tal guisa havia escombrats los turcs, que quaix un no en gosava aparer en tot lo regne aquell; així que de tot en tot era aquell regne restaurat.

E, con tota la terra hac ordonada, ell se'n venc per ses jornades en Boca d'Aver. E, con fo a la Passàquia,⁸¹⁸ ell tramès un lleny armat a l'emperador, què volia que faessen. E, com l'emperador sabé que la host dels francs era a la Passàquia, fo molt alegre e pagat e féu gran festa fer en Contastinoble; e tramès a dir al megaduc que pensàs de passar a Gallípol e que al cap de Gallípol donàs posades a les sues gents. E aquell cap té de llong tota hora ben quinze llegües, e no ha d'ample en negun lloc pus d'una llegua, que de cada part lo resingla la mar; e és lo pus graciós cap del món, així con ha de bons pans e de bons vins e de totes fruites gran abundància. E en l'entrada del cap, en la terra ferma, ha un bon castell qui ha nom Hexamilla, qui vol aital dir con sis milles;⁸¹⁹ e per ço ha així nom, per ço con en aquell lloc no ha mas sis milles d'ample, e en el mig està aquell castell per guardar tot lo cap. E de la una part del cap és la mar de Boca d'Aver, e de l'altra, lo golf del Merгарix; e dins lo cap és puis la ciutat de Gallípol e el Pòtemo e el Sisto e el Mèdito, qui cascuns d'aquests són bons llocs;⁸²⁰ e menys d'aquests llocs hi ha molts casals bons e honrats.

E així lo megaduc partí tota la sua host per aquests casals, qui són bastos de totes coses, e ordonà que cascú pagès donàs a son hoste ço que li fos mester, e que cascú ho escrivís o ab talles tenguessen llur compte.

210 E, con tota la host hac assetjada, anà-se'n ell ab cent hòmens a cavall en Contastinoble a veure l'emperador e madona sa sogra e sa muller; e, com entrà per Contastinoble, fo-li feta gran honor. E, dementre que ell fo en Contastinoble, lo frare de l'emperador de Lautzara, qui guerrejava ab l'emperador, així con da-

817. Tot això s'esdevé, doncs, a la tardor de 1304.

818. *La Passàquia* és Lampsaki, a la vora asiàtica dels Dardanelos.

819. Mostra de com també Muntaner alguna cosa sabia de *greguesc*. *Hexamilla*, Hexamilion.

820. *Mergarix*, Mergarisi. *Pòtemo*, Potàmia. *Sisto*, Sestos. *Mèdito*, Mèditos.

vant havets entès, qui sabé que el megaduc era vengut ab tota la sua host, tenc son fet per perdut e tantost tramès sos missatges a l'emperador e féu tot quant l'emperador volc. E així l'emperador per los francs hac son enteniment de tot ço que ell volc d'esta guerra.

E, con aquesta pau fo feita, lo megaduc dix a l'emperador que donàs paga a la companya, e l'emperador dix que ho faria. E féu batre moneda en manera de ducat venecià, qui val vuit diners de barcelonès; e ell féu-ne qui havien nom "basilios", e no valien tres diners, e volc que correguessen per lo preu d'aquells qui valien vuit diners;⁸²¹ e manava que cascú presés dels grecs cavall o mul o mula o viandes o altres coses e que pagassen d'aquella moneda. E açò faïa ell per mal e que entràs oi e mala voluntat entre los pobles e la host; que tantost que ell hac son enteniment de totes les sues guerres, volgra que els francs fossen tots morts o fossen fora de l'emperi.

211 E lo megaduc contradí de pendre aquella moneda.

[ARRIBADA DE BERENGUER D'ENTENÇA]

E, dementre que eren en aquell contrast, En Berenguer d'Entença venc en Romania e amenà ben tres-cents hòmens a cavall e bé mil almogàvers. E, con fo a Gallípol, trobà que el megaduc era en Contastinoble e tramès-li dos cavallers, e què volia que faés; e el megaduc tramès-li a dir que vengués en Contastinoble ab tota sa companya, e així ell anà en Contastinoble.⁸²² E, con fo en Contastinoble, l'emperador l'acolli molt bé, e sobretot lo megaduc. E, con hac un dia estat, lo megaduc venc a l'emperador e dix-li:

—Sényer, aquest ric hom és dels nobles hòmens d'Espanya qui fill de rei no sia e és dels bons cavallers del món, e és ab mi així con a frare.⁸²³ E és vengut servir-

821. NICOLAU, *op. cit.*, p. 203, remarca l'exacta informació de Muntaner ja que el valor del besant de Constantinoble era, realment, d'uns vuit sous barcelonesos, mentre que els *vasilis* d'Andrònic no en valien ni tres.

822. Segons Paquimeres (*Andrònic*, VI, 4), l'arribada de Berenguer d'Entença a Constantinoble va tenir lloc per l'octubre de 1304. La data enllaça bé amb la cronologia que anem assenyalant. Des del combat de Santa Maria d'Agost han passat més de dos mesos, posant l'arribada d'Entença en la segona quinzena o a finals d'octubre.

823. Els Entença descendien dels Guillems de Montpeller. Eren rics-homes d'Aragó per les seves possessions aragoneses, entre les quals el lloc d'Entença d'on prenién el nom; però les seves principals possessions, la baronia d'Entença, eren a Catalunya, on eren senyors de Móra i Falset. Molts d'ells, potser la major part, eren catalans, de la branca fixada temps havia a Catalunya. Ho era, sens dubte, el de l'expedició, que ja d'abans escrivia en català. Vegeu RUBIÓ, *Diplomatari*, docs. IX-X. Aquest document ens mostra Entença al servei de Jaume II. [M. ZIMMERMANN, *Orient et Occident*, p. 210-211, assenyala que el respecte de Roger de Flor i de Muntaner per Berenguer d'Entença és perquè era un home del rei Jaume II, i insisteix també en la fidelitat de Muntaner a la dinastia. M. T. F.]

vos per honor vostra e per amor de mi, per què és mester que jo li faça plaer senyalat; e així ab llicència vostra jo li daré la verga e el capell del megaducat.

E l'emperador dix-li que li plaïa; e, con veé la franquea del megaduc, que ell se volia despullar del megaducat, dix en si mateix que era mester que la sua franquea li valgués. E, així, l'endemà, davant l'emperador e la cort plena, lo megaduc se llevà del cap lo capell del megaducat e posà-lo en el cap d'En Berenguer d'Entença; e puis li donà la verga e el segell e la senyera del megaducat, de la qual cosa tothom se meravellà.

[ROGER DE FLOR, CÈSAR DE L'IMPERI]

212 E, tantost con açò hac fet, l'emperador, davant tuit, féu-se assure de prop frare Roger e donà-li la verga e el capell e la senyera e el segell de l'emperi e el vestí de les robes qui tanyien a l'ofici e féu-lo cèsar de l'emperi. E cèsar és aital ofici que seu en una cadira qui és prop d'aquella de l'emperador, que no és mas mig palm pus baixa. E pot fer de l'emperi tot aitant con l'emperador: que ell pot donar dons perpetuals e pot metre la mà en el tresor e pot fer questes e penjar e rossegar; e, finalment, tot quant l'emperador pot fer, pot fer ell. E, encara, s'escriu "Cèsar del nostre emperi", e l'emperador li escriu "Cèsar del teu emperi". Què us diré? Que d'emperador a cèsar no ha tan solament negun departiment mas que la cadira és pus baixa mig palm que aquella de l'emperador, e l'emperador porta capell vermell e totes ses robes vermelles, e el cèsar porta capell blau e totes ses robes blaves, ab fres d'or estret. E així fo creat frare Roger cèsar; e trobà's que quatre-cents anys havia que cèsar no havia haüt en l'emperi de Contastinoble, per què fo l'honor molt major. E, con tot açò fo fet ab gran solemnitat e ab gran festa, d'aquí avant hac nom En Berenguer d'Entença "megaduc" e frare Roger, "cèsar".

[LA PRIMERA HIVERNADA A GALLÍPOLI]

E ab alegre tornaren-se'n a Gallípol, a la companya. E el cèsar menà-se'n madona sa sogra e madona sa muller e dos germans de la muller, qui era, lo major, emperador de Lautzara. E, con foren a Gallípol, pensaren d'ordonar de l'eixhivernar, que ja era passat "Omnia Sanctorum".⁸²⁴ E ab gran alegre eixhivernà lo cèsar ab madona sa muller e ab sa sogra e ab sos cunyats, e el megaduc, atretal.

E, con venc que hac tenguda festa de Nadal,⁸²⁵ lo cèsar anà en Contastinoble per acordar ab l'emperador què farien, que la primavera s'acostava; e lo mega-

824. Aquesta indicació cronològica de Muntaner [Tots Sants, 1 de novembre], lliga perfectament amb la data de l'arribada de Berenguer d'Entença que acabem de comentar.

825. Nadal de 1304.

duc romàs ab la companya a Gallípol. E, com lo cèsar fo en Contastinoble, acordaren que el cèsar e el megaduc passassen a la primavera en el regne del Natolí. E avenc-se així lo cèsar ab l'emperador: que l'emperador li donà tot lo regne del Natolí e totes les illes de Romania; e que passassen al Natolí, e que el cèsar partís ciutats, viles e castells per sos vassalls, e que cascun li hagués a fer cavalls armats sabuts, sí que no hi calgués donar sou a negun; e així que pensassen de passar, e que d'aquella hora avant l'emperador no fos tengut de donar sou a negun dels francs, mas que lo cèsar los proveís; emperò l'emperador havia a fer de present paga de sis meses, que així fo retengut a la covinença. E així lo cèsar pres comiat de l'emperador, e donà-li d'aquella mala moneda ab què faés la paga. E el cèsar pres-la e féu compte que, pus passava al Natolí, que no li faïa força lo desgrat de les gents qui romanien en Romania; e així ab aquella moneda venc a Gallípol e començà a donar paga d'aquella moneda, e d'aquella pagà cascun son hoste.

213 E, dementre la paga se faïa, lo cèsar dix a madona sa sogra e a madona sa muller que ell volia anar pendre comiat de xor Miqueli, fill major de l'emperador. E la sogra e la muller dixeren-li que per res no fos, que elles sabien que ell era fort enic, e havia'n tanta d'enveja d'ell, que, per cert, si ell venia en lloc on ell hagués major poder que ell, que ell lo destroviaria, e tots aquels qui ab ell fossen. E finalment lo cèsar dix que per res no se n'estaria, que gran vergonya li seria; que ell partís de la Romania e entràs en el regne del Natolí, per cor d'habitar tots temps lla contra los turcs, e que no en presés comiat, seria-li a mal notat. Què us diré? Que sa sogra e sa muller e sos cunyats eren tan dolents, que aplegaren tot lo consell de la host e li faeren dir que per res no anàs al viatge; e debades li ho dixeren, que ell per tot lo món no se n'esteguera que ell no hi anàs. Sí que, con sa sogra e sa muller e els cunyats veeren que per res no se'n volia estar, digueren que els lliuràs quatre galees e que se'n volien anar en Contastinoble; e lo cèsar apellà l'almirall En Ferran d'Aunés e dix-li que portàs en Contastinoble sa sogra e sa muller e sos cunyats. E per ço la muller del cèsar no passava ab ell al Natolí, car era prenyada ben de set meses e així la mare volia que infantàs en Contastinoble. E fo ordonat que, com la dona hagués infantat, que ab deu galees anàs lla on lo cèsar fos; e així la dona estec en Contastinoble e a son temps hac un bell fill, qui encara era viu con jo comencé aquest llibre.⁸²⁶

E així lleixar-vos he a parlar de la dona e de son fill e tornar-vos he a parlar del cèsar e de la host.

826. Doncs, el dia 15 de maig de 1325, segons indica Muntaner al començament del seu llibre.

[DESCRIPCIÓ DELS DARDANELS. RECORDS DE LA GUERRA DE TROIA]

214 Veritat és que, con ja us he dit, la host estava a Gallípol. E Gallípol vull que sapiats que és cap del regne de Macedònia, d'on Alexandri féu senyor e hi nasc; e així Gallípol en la marina és cap del regne de Macedònia, així con Barcelona és cap de Catalunya en la marina, e en la terra ferma, Lleida. E així mateix ha una altra bona ciutat en el regne de Macedònia, qui ha nom Andrinòpol; e ha de Gallípol a Andrinòpol cinc jornades. E a Andrinòpol era xor Miqueli, fill major de l'emperador. E encara vull que sapiats que el cap de Gallípol és en l'una banda de Boca d'Aver, de ponent; e de l'altra banda, de llevant, és lo lloc de l'Artaquí, on lo me-gaduc (qui llavors s'apellava) eixhivernà l'altre any ab la host.⁸²⁷ E aquell lloc de l'Artaquí era una porta de la ciutat de Troia; e l'altra porta era un port qui és enmig de Boca d'Aver, en què ha un castell molt bell, qui ha nom Paris, lo qual féu fer Paris, lo fill del rei Parian, con hac presa per força d'armes Elena, muller del duc d'Atenes, a l'illa del Tènedo, qui és prop de Boca d'Aver a cinc milles.⁸²⁸

En aquella illa (en aquell temps) del Tènedo, havia una ídola, e venien-hi un mes de l'any tots los honrats hòmens de Romania, e honrades dones, a romeria; e així fo, en aquell temps, que Elena, muller del duc d'Atenes, hi venc a romeria ab cent cavallers qui l'acompanyaven. E Paris, fill del rei Parian de Troia, així mateix era-hi vengut a romeria e havia-hi ab si tro a cinquanta cavallers; e veé la dona Elena e aaltà's tant d'ella, que dix a sos hòmens que mester era que l'hagués e que la se'n menàs. E així con s'ho mes en son cor, així es féu; que guarní's ab tota sa companya e pres la dona e volc-la-se'n menar; e aquells cent cavallers qui eren ab ella volgren-la-li defendre, e finalment tots cent moriren, e Paris menà-se'n la dona; de què puis se moc tan gran guerra, que a la fi la ciutat de Troia, qui vogia tres-centes milles, ne fo assetjada tretze anys, e puis fo aontada, presa e destruïda.

E al cap de Boca d'Aver, de fora, ha un cap que hom apella lo cap de l'Endremite,⁸²⁹ qui era porta de la ciutat de Troia. E així veus Boca d'Aver con era bé acompanyat de bons llocs e de gracioses de totes parts, que de cascuna part trobàrets que havia molta bona vila e molt bon casal en lo temps que nós hi anam, qui

827. Vet aquí una altra prova de l'exactitud de la cronologia que anem assenyalant. *L'altre any* no pot ésser, en aquest cas, sinó l'any abans, o sia el 1303, ja que ara som al començament del 1305. De manera que tots els esdeveniments des de l'arribada de la Companyia fins ara s'encabeixen, segons el testimoni del mateix Muntaner, en un any i pocs mesos, exactament de setembre de 1303 a començaments de 1305.

828. Muntaner, que ja ha parlat d'Alexandre, descabdella la seva erudició clàssica a través de les històries troianes medievals, fos que les conegués directament, fos per referències. *Parian* és Priam. Elena, aquí correctament escrit, en altres manuscrits és *Arena*. Menelau, que no s'anomena, esdevé un duc d'Atenes. *Tènedo* és Tènedos.

829. *Endremite* és Adramitti, a la Tròada.

tot és estat destruït e deshabitat per nós, segons que a avant entendrets, a gran tort de l'emperador e a gran dret nostre.

[ASSASSINAT DE ROGER DE FLOR]

215 Ara tornaré a parlar del cèsar, qui s'aparellà ab tres-cents hòmens a cavall e ab mil hòmens de peu per anar a Andrinòpol a veer xor Miqueli, fill major de l'emperador, malgrat de tots sos amics e sos vassalls. E açò faïa ell per gran lleialtat que havia en son cor e per fina amor de dreta raon que havia a l'emperador e a son fill; e cuidava's que, així con ell era ple de tota lleialtat, que l'emperador e sos fills fossen aitals; e era tot lo contrari, e provar s'ha a enant.

Com lo cèsar partí de Gallípol, de la host, ell lleixà per cap e per major lo me-gaduc En Berenguer d'Entença e En Bernat de Rocafort per manescal de la host; e així anà per ses jornades tant, que venc a la ciutat d'Andrinòpol. E el fill de l'emperador, xor Miqueli, eixí-li a carrera e el reebé ab gran honor; e açò féu lo malvat per ço que veés ab quina companya venia. E, con fo entrat a Andrinòpol, lo fill de l'emperador estec ab ell, ab gran goig e ab gran alegre que el cèsar féu d'ell; e xor Miqueli faïa d'ell atretal.

E, con hac ab ell ensems estat sis jorns, al setèn jorn xor Miqueli hac fets venir a Andrinòpol Girgan, cap dels alans, e Melic, cap dels turcoples, així que foren entre tots ben vuit mília hòmens a cavall. E aquell dia ell convidà lo cèsar; e, con hagren menjat, aquell Girgon, cap dels alans, entrà en lo palau on estava xor Miqueli ab sa muller e el cèsar, e van trer les espaes e van tot especejar lo cèsar e tots aquells qui ab ell eren;⁸³⁰ e puis per la ciutat mataren tots quants ab lo cèsar eren venguts, que no n'escaparen mas tres qui se'n muntaren en un campaner. E d'aquells tres era la u En Ramon Alquer, fill d'En Gisbert Alquer, cavaller de Castelló d'Empúries; e l'altre, fill de cavaller de Catalunya, per nom Ramon de Tous; e l'altre, Bernat de Roudor, de Llobregat.⁸³¹ E aquests foren al campaner combatus, e ells defensaren-se tant, que el fill de l'emperador dix que pecat seria, si morien, e així assegurà'ls. E aquests tres solament n'escaparen.

[ELS CATALANS SÓN ATACATS A GALLÍPOLI]

E encara féu major malvestat lo dit xor Miqueli: que ordonat hac que els turcoples, ab partida dels alans, hac trameses a Gallípol e hac ordonat que aquell dia

830. La data de la mort de Roger de Flor, ens és donada per PAQUIMERES (*Andrònic*, VI): 4 d'abril de 1305. [Sobre l'assassinat de Roger de Flor, cf. E. MARCOS, *Almogàvers*, p. 200-205. M. T. F.]

831. Altres textos (ed. Bofarull) anomenen Gisbert Alquer "Gilbert Alquer, cavaller de Catalunya, nadiu de Castelló d'Empúries"; i Ramon de Tous, G. de Tous; i Bernat de Roudor, Berenguer de Roudor.

que el cèsar morria, que ells correguessen a Gallípol e per tots los casals. E nós havíem meses los cavalls en herba, e estava la gent per los casals. Què us diré? Que així ens vengren descuidats, que ens tolgueren tots los cavalls que teníem per los casals, e més de mil persones que ens mataren; així que no ens romangueren mas dos-cents e sis cavalls, e nós no romanguem mas tres mília tres-cents set hòmens d'armes, entre de cavall e de peu, e de mar e de terra. E tantost van-nos posar setge davant, e venc tanta de gent sobre nós, que foren més de deu mília hòmens a cavall, entre turcoples e alans e grecs, e ben trenta mília hòmens de peu. E el megaduc, ço és a saber, En Berenguer d'Entença, ordonà que faéssem vall e que metéssem dins lo vall tot lo raval de Gallípol; e així ho fém. Què us diré? Ben quinze jorns esteguem així, que tots dies havíem torneigs ab ells dues vegades lo dia; e cascun jorn era nostre desastre, que perdiem nós ab ells.

E, estant així assetjats, En Berenguer d'Entença féu aparellar cinc galees e dos llenys e, malgrat de tots quants eren, ell dix que volia anar fer una ferida perquè pogués consell donar a la companya, e de vianda e de diners. E tuit dixeren-li que per res no faïa a fer, mas que valia més que es combatessen tots ensems ab ells, qui els tenien assetjats. E ell, així con a cavaller savi e bo que era, veïa lo perill de batalla e per res no s'hi acordava, mas pensà que anàs fer una ferida vers Contastinoble e, con la ferida hauria feita, que tornàs tantost vers Gallípol; sí que, a la fi, a fer s'hac ço que ell volc. E ab ell recolliren-se tanta de gent, que en Gallípol no romanguérem mas En Bernat de Rocafort, qui era manescal de la host, e jo, Ramon Muntaner, qui era capità de Gallípol. E no hi romaseren ab nós mas sis cavallers, ço és a saber: la un, En Guillemí de Siscar, cavaller de Catalunya; e En Ferran Gorí, un cavaller d'Aragó; e En Joan Peris, portogalès; e En Guillem Peris de Caldes, de Catalunya;⁸³² e N'Eixemèn d'Albero. E regoneguem quants érem con En Berenguer d'Entença fo partit de Gallípol, e no atrobam que fóssem, entre de cavall e de peu, mas mil quatre-cents seixanta-dos hòmens d'armes; dels quals n'hi havia de cavall dos-cents sis (que no havíem pus cavalls) e mil dos-cents cinquanta-sis hòmens de peu. E així romanguem en tal dolor, que tots dies teníem del matí a vespre lo torneig dels de fora a nós.

Ara vos lleixaré a parlar de nós, de Gallípol, que ben m'hi sabré tornar, e parlar-vos he d'En Berenguer d'Entença.

En Berenguer d'Entença pres les cinc galees e se n'anà après la ciutat de Recrea, qui és a vint-e-quatre milles prop de la ciutat de Contastinoble, e lla guanyà tant, que sens fin fo.⁸³³ E aquella ciutat és aquella on Herodes estava, qui féu matar par-

832. D'aquests dos personatges, altres textos de Muntaner (vegeu ed. Bofarull, p. 405) en fan un de sol: "En Joan Peris de Caldes, de Catalunya".

833. *Recrea* és Heraclea, a la vora europea del mar de Màrmara. Segons Paquimeres, el saqueig d'Heraclea va tenir lloc el 28 de maig de 1305 (*Andrònic*, vi, 26).

tida dels Innocents; e contar-vos n'he un miracle qui és visible. Que en aquell lloc de Recrea ha un golf qui va a l'illa de Màrmora e estrò a Artaquí; e és un bell golf qui té de llong entrò a vint milles, e atretant d'ample; que ell té del cap de la ciutat de Recrea estrò al cap del Gano e estrò al Màrmora, qui és una illa on se talla tot lo marbre de Romania. E dins aquell golf ha dues bones ciutats: la una ha nom lo Panido e l'altra, lo Rodistó.⁸³⁴

E en aquesta ciutat del Rodistó fo feta a nós la major malvestat qui anc fos feta a negunes gents; e per ço que sapiats la malvestat quina fo, la us diré.

[LA COMPANYIA DESAFIA L'EMPERADOR. ASSASSINAT DELS MISSATGERS]

216 Veritat és que, com lo cèsar fo mort e ens hagren corregut e ens tenien asetzats, nós haguem d'acord que abans que faéssem mal a l'emperador, que el desafíassem e el reptàssem d'açò que fer-nos havia fet; e que aquest desafiament, e puis lo reptament, se faés en Contastinoble en presència del batlliu del comun de Venècia e del comun de Pisa e del capità del comun de Gènova, e tot ab cartes públiques. E ordonam En Siscar, cavaller, e Pero Lopis, adalill, e dos almogatens e dos còmits, qui ab una barca de vint rems hi anassen per part d'En Berenguer d'Entença e de tota la companya. E així fo fet: que anaren en Contastinoble e en presència del batlliu del comú e de les dites comunes desafieren l'emperador e puis lo reptaren e proferiren que deu per deu, o cent per cent, que eren aparellats de provar que aulment e falsa havia fet matar lo cèsar e les altres gents qui ab ell hi eren anats, e havien corregut a la companya sens desafiar, així que en valia menys sa fe e que d'aquí avant que es deseixien d'ell. E d'açò llevaren cartes públiques, partides per a, b, c, que se n'aportaren, e altres ne lleixaren en feultat de les comunes.⁸³⁵ E l'emperador excusà's que ell no ho havia fet fer. E veus con se'n podia excusar, que aquell dia mateix féu matar tots quants catalans e aragoneses havia en Contastinoble, ab En Ferran d'Aunés, almirall.

217 E, con açò fo fet, partiren-se de l'emperador e demanaren-li que els lliuràs un porter qui els tengués guiats entrò que fossen a Gallípol. E ell lliurà'ls lo porter, e, con foren a la ciutat del Rodristó, lo porter los féu tots pendre, vint-e-set persones que eren de catalans e d'aragoneses, e tots esquarteraren-los e en la carnisseria a quaters ells los penjaren. E podets entendre qual crueltat fo aquesta que féu fer l'emperador, d'aquests qui eren missatges. E vaja-us lo cor que d'açò fo feta a

834. La descripció de Muntaner indica una bona coneixença. El *Panido* és Panídon, el *Rodistó* és Redeston, l'un a llevant i l'altre a ponent d'Heraclea, ambdós en la costa europea del mar de Màrmara.

835. "Els sentiments més nobles de la cavalleria no són estranys a aquest món que sembla tan rude", escriu NICOLAU IORGA, l'historiador romanès (*Contributions catalanes à l'histoire byzantine*, p. 35), tot comentant aquest bell gest.

avant tan gran venjança per la companya, ab l'ajuda de Déu, que jamés tan gran venjança no fo feta.⁸³⁶

E en aquest golf és aital miracle, que tots temps hi trobarets unes tals planures de sang qui són tamanyes com un cobertor, e ha-n'hi de majors e de menors; e aquell golf va tots temps ple d'aitals plates de sang viva, e pus que iscats d'aquell golf no en trobarets gens. E d'aquella sang cullen los mariners, que s'emporten de l'un cap del món entrò en l'altre per relíquies. E açò esdevén per la sang dels Innocents qui en aquell lloc fo escampada; e així, d'aquell temps a ençà, hi és e hi serà tots temps. E açò és vera veritat, que jo de la mia man n'he colleta.

[BERENGUER D'ENTENÇA, APRESAT PELS GENOVESOS]

218 E, com En Berenguer d'Entença hac barrejada la ciutat de Recrea, qui fo un dels grans fets del món, ell se'n tornava a la companya ab gran guany. E, així con ell se'n tornava a Gallípol, divuit galees de genoveses venien en Contastinoble e devien entrar en Mar Major,⁸³⁷ e atrobaren-se ab ell en una platja qui és entre Panido e el cap del Gano. E En Berenguer d'Entença féu armar sa gent e donà la proa en terra e estec ab la popa de fora de les cinc galees. E els genoveses saludaren-lo, e puis ab una barca anaren a ell e asseguraren-lo; e lo capità de les divuit galees convidà-lo a dinar en la sua galea, e En Berenguer d'Entença, mala a sos ops, fià-s'hi e anà a la galea del capità. E mentre menjaven e la gent fo desarmada, d'En Berenguer d'Entença, anaren -los al dors e preseren les quatre galees e hi mataren més de dues-centes persones. E en la una galea, en què era En Berenguer d'Entença, qui era ja pres, era-hi En Berenguer de Vilamarí e d'altres cavallers, e no es volgren desarmar; e sobre aquesta galea féu tan gran la batalla, que bé hi moriren quatre-cents genoveses, e aquells de la galea foren tots morts, que no n'escapà un.

E així veus quin convit saberen fer genoveses a En Berenguer d'Entença, que el se'n menaren pres en Contastinoble, ell e tots aquells qui eren seus qui eren romases vius, e hagueren tot ço que En Berenguer d'Entença havia guanyat a la ciutat de Recrea. Per què és foll tot senyor e altre hom qui es fia en negun hom de comuna; que hom qui no sap què és fe, no la pot guardar.⁸³⁸ E així amenaren-se'n

836. En aquesta traïció de l'emperador i en aquesta frase de Muntaner resta condensat el captivament ulterior de la Companyia (de les seves romanalles) envers els grecs i l'Imperi. [Sobre el desafiament a l'emperador, l'assassinat dels missatgers de la Companyia i dels catalans i aragonesos presents a Constantinoble: E. MARCOS, *Almogàvers*, p. 205-211. M. T. F.]

837. *Mar Major* és la Mar Negra.

838. El record d'aquesta i altres malifetes es reflecteix encara en els consells que Muntaner dona a l'infant Alfons en el seu *Sermó* per al passatge de Sardenya (estrofa XI). Que l'empresonament fou a traïció ens ho diu també la relació dels fets de la Companyia publicada per RUBÍO, *Diplomatari*, doc. xv (1305), la qual explica que disset galeres genoveses van trobar-se amb cinc galeres de Berenguer d'En-

En Berenguer d'Entença pres, e tots los seus, e els tengren en gran desaire en Pera (qui és vila de genoveses davant Contastinoble) ben un mes, estrò les galees foren entrades e eixides de mar Major. E puis menaren-se'n En Berenguer d'Entença en Gènova e passaren per Gallípol; e jo entré'l veure e volguí donar deu mília perpres d'aur per ell (qui val deu sous perpra, de barcelonès)⁸³⁹ e que el lleixassen, e no ho volgren fer. E, pus viu que no ho volien fer, donam a ell, que hagués què despendre, mil perpres d'aur. E amenaren-lo-se'n en Gènova.

E lleixar-vos he a parlar d'En Berenguer d'Entença, que bé hi sabré tornar con lloc e temps sia, e tornar-vos he a parlar de nosaltres, qui érem romases en Gallípol.

[CONSELL DE LA COMPANYIA. DECISIONS HEROIQUES]

219 Veritat és que con nós sabem que En Berenguer d'Entença fo pres, e tots aquells qui ab ell eren o morts o preses, fom molt desconhortats. E, con sabem així mateix la mort d'En Siscar e dels altres missatges que havíem tramesos a l'emperador, un dia ajustam consell què faríem.⁸⁴⁰ E, con ja us he dit, trobam que no érem romases mas dos-cents sis hòmens de cavall e mil dos-cents cinquanta-sis hòmens de peu. E l'acord què faríem fo en dues partides: que los uns deïen que ens n'anàssem ab tot ço del nostre a l'illa del Metolí,⁸⁴¹ qui és bona illa e profitosa; que encara havíem quatre galees e ben dotze llenys armats, e moltes barques, e una nau de dues cobertes, e així, que a nostre sau nos podíem recúller; e pus, con en aquella illa seríem, faéssim guerra ab l'emperador. E l'altre consell era aquest: que gran vergonya seria nostra que haguéssim perduts dos senyors e tanta bona gent que ens havien morta a tan gran tració, e que no els venjàssim o moríssem ab ells; que no havia gents en el món que no ens deguessen alapidar, e majorment que fóssem gent d'aital fama con érem e que el dret fos de la nostra part; e així que més valia morir a honor que viure a deshonor. Què us diré? La fin fo del consell que de tot nos combatéssim ab ells, e presem la guerra, e que tothom morís que àls hi digués; e a major fermetat, que tantost llevàssem de les galees e dels llenys e de les barques e de la nau dues taules del pla de cascun vaixell, per tal que negun

tença i que aquest, cridat pel capità *sub fiducia*, fou pres amb les seves galeres, i morts —*trucidatis*— molts dels seus companys.

839. Vegeu RUBIÓ, *Diplomatari*, docs. xv-xxiv i xxvi. [Sobre l'empresonament a traïció de Berenguer d'Entença pels genovesos: G. CARO, *Genova e la supremazia sul Mediterraneo (1257-1311)*, Gènova, Societá Ligure di Storia Patria, 1974 ("Atti della Societá Ligure di Storia Patria", n.s., xiv), II, p. 292-294. M. T. FERRER, *Catalans i genovesos durant el segle XIII*. Jaume II ho considerà una ofensa greu perquè Entença era un súbdit seu, p. 811-812. M. T. F.]

840. Per aquest i altres passatges es veu que el consell (consell general, com devia ésser aquest) era la reunió de tots els components de la Companyia, per a deliberar sobre els afers que la concernien.

841. L'illa de Metolí és Metellí, l'antiga Mitilene o Lesbos, illa de l'Arxipèlag, arran de la costa asiàtica, entre Tènedos i Quios.

no pogués fer compte que per mar pogués escapar; e així que cascun pensàs de fer con a bon. E açò fo la fin del consell.

E jo tantost e tots los altres anam fer esfondrar tots los vaixells. E sí fiu fer jo una gran senyera de sant Pere de Roma, qui estegués a la torre maestra, e fiu fer una senyera reial del senyor rei d'Aragon e altra del senyor rei de Sicília e altra de sant Jordi; e aquestes tres que portassen a la batalla, e aquella de sent Pere que estegués a la torre maestra.⁸⁴² E així entre aquell dia e l'endemà foren fetes.

[VICTORIÓS CONTRAATAC CATALÀ A GALLÍPOLI]

220 E com venc un divenres a hora de vespres, vint-e-tres dies abans de la festa de sant Pere de juny,⁸⁴³ nós nos aplegam tuit ab nostres armes davant la porta ferrissa del castell. E en la torre maestra jo fiu muntar deu hòmens e un mariner, per nom Bernat de Ventaiola, qui era de Llobregat; e cridà lo llaus del benaurat sant Pere de Roma, e tuit resposeren-li ab les llàgremes en los ulls. E, con hac dit lo llaus, així con la senyera de sent Pere se llevà, començaren tuit a cridar "Salve Regina". E faïa bell temps e clar, que en el món un núul no havia; e així con la senyera se llevà, un núul se mes sobre nós e va'ns cobrir tots d'aigua així con estàvem agenollats e durà aitant com la "Salve Regina" durà a cantar. E, con açò fo fet, lo ceel tornà així clar con d'abans era, e tuit haguem gran goig.

E ordonam que aquella nuit tothom confessàs e al matí en l'alba que combregàs,⁸⁴⁴ e, al sol eixit, que els enemics vendrien per donar torneig, que tuit fossen aparellats de ferir. E així ho faem. E comanam la senyera del senyor rei d'Aragó a En Guillem Peris de Caldes, cavaller qui era antic de Catalunya, e la senyera del senyor rei de Sicília a En Ferran Gorín, cavaller, e la senyera de sant Jordi comanam a N'Eixemèn d'Albero; e En Rocafort comanà la sua senyera a un fill de cavaller, per nom Guillem de Tous. E així ordonam nostra batalla en aquesta manera: que no fém davantera ni mijania ne reasaga, mas que els hòmens a cavall fom tots a la banda sinistra e metem los peons a la man dreta. E, així con ho haguem ordonat, així ho saberem los enemics. E és ver que la host dels enemics estaven atendats prop de nós en una muntanya tota llaurada de terra, qui ens era prop tro a dues milles.

842. Cadascuna d'aquestes senyeres té la seva causa i la seva significació, prou clares les del rei d'Aragó, la del rei de Sicília i la de sant Jordi. Quant a la de sant Pere de Roma, no oblidem que els catalans havien vingut a lluitar contra els turcs, mahometans, i que ara lluitaven contra els grecs, cismàtics. Vegeu també més endavant, cap. ccxxvii.

843. Això seria, doncs, el dia 6 de juny. Però aquest dia, l'any 1305, no es va escaure un divendres, sinó un diumenge.

844. Observem que és la primera vegada que Muntaner ens dóna notícia de pràctiques religioses de la Companyia. Observem també que mai, en tota la part relativa a l'expedició a Orient, no hi ha cap referència a cap dels capellans que hi havia a la Companyia, la qual oeix missa i rep els sagraments.

E, con venc al matí, que fo dissabte, a vint-e-dos jorns abans de la festa de sant Pere de juny de l'any mil tres-cents sis,⁸⁴⁵ ells vengren a nós, vuit mília hòmens a cavall, aparellats de la batalla; e jaquiren-ne dos mília ab los hòmens de peu ab les tendes, que ells tenien que fet guanyat era. E, con lo sol fo eixit, nós fom fora dels valls, tots arreats de combatre, ordonats així con davant és dit. E ordonam que null hom no es mogués estrò la bona paraula fos dita, que dix lo dit Ventaiola; e, con seria dita, que les trompes e les nàcares tocarien, que tuit ensems feríssem. E així se féu. E los enemics estegren ab les llances a les cuixes, arreats de ferir.

E, con los senyals foren fets qui ordonats eren, pensam de ferir tots ensems en un burs. E donam tal enmig d'ells, que parec que tot lo castell ne vengués en terra; e ells feriren així mateix molt vigorosament. Què us diré? Que, per pecat llur e per lo bon dret que nós havíem, ven-se vençre; e, pus la davantera fo vençuda, tuit giraren a colp. E nós pensam de ferir en ells, que null hom no en llevava man que no en ferís en carn; e així vengren entrò a la muntanya on era la llur host; e, si anc gent veés ab bon continent venir a reebre los seus, aquells de la host sí faeren, de cavall e de peu, enaixí ajudar, que en aquell punt nós cuidam que haguéssem massa a fer. Mas una veu venc entre nós, que tuit cridam, con fom al peu de la costa: "Via sus, via sus! Sant Jordi, sant Jordi!"⁸⁴⁶ E així prenguem vigoria e anam tuit ferir fermament en ells, e així mateix vengren-se; e llavors no calc mas ferir. Què us diré? Aitant com lo jorn durà, durà l'encalç, e tota hora durà vint-e-quatre milles, que la nuit fo escura abans que els lleixàssem. E a la nuit haguem-nos-en a tornar, e fo mitja nuit abans que fóssem tornats a Gallípol.

E l'endemà regoneguem nostra companya, e no trobam que haguéssem perdut mas un hom a cavall e dos de peu. E anam llevar lo camp e segurament que atrobam que tota hora haguem morts ben sis mília hòmens a cavall e més de vint mília de peu. E açò fo bé ira de Déu qui venc sobre ells, que nós per res no ens podíem pensar que tanta gent hi hagués morta, ans nos pensam que la un oufegàs l'altre.⁸⁴⁷ E així mateix morí molta gent en barques, que havia moltes tretes en terra per la marina,

845. O sia el 7 de juny de 1305, perquè el compte de Muntaner és per anys de l'Encarnació, que comencen el 25 de març. Aquell dia era, però, dilluns, no pas dissabte. A la fi hem trobat, però, una indicació sencera de data. [La cronologia de Muntaner és confusa i no es pot atribuir a l'any de l'Encarnació perquè, segons el costum seguit a terres catalanes, el decalatge cronològic en aquest compte (un any endarrerit) és només del primer de gener al 25 de març. El 25 de març havia començat l'any, el 1305 o el 1306, que és el que indica Muntaner. Atès que el cronista grec Paquimeres i els documents (A. RUBIÓ I LLUCH, *Diplomàtic de l'Orient Català*, doc. xv) daten aquests fets el 1305, és Muntaner qui s'equivoca. Paquimeres identifica el lloc de la batalla com Brankhiàlion i la data el 4 de juny: E. MARCOS, *Almogàvers*, p. 218. M. T. F.]

846. El ms. de Madrid dona així aquest crit de guerra. Altres textos de Muntaner hi afegeixen "Aragó, Aragó", abans de "Sant Jordi" (vegeu p. e. ed. Bofarull).

847. Malgrat aquesta explicació, la desproporció és tan enorme entre les pèrdues dels uns i dels altres, que poques vegades, potser cap altra, Muntaner no ha donat la impressió d'exagerar les xifres, en poc o en molt. [Segons Paquimeres, els morts de banda bizantina foren uns 200. E. MARCOS, *Almogàvers*, p. 221. M. T. F.]

qui eren totes esventades, e varaven-les e puis metien-se de dins tanta de gent, que con eren en mar tantost faïen sotssobre e negaven; e així s'hi perdé molta gent. Què us diré? Que el guany fo tan gran que en aquella batalla fém, que nombre negun no s'hi poria metre; que vuit jorns jurcam a llevar lo camp, que no calia llevar mas aur e argent, que les cintes totes dels hòmens a cavall e les espaes e les selles e los frens e totes llurs armadures són guarnides d'or, e cascun qui portava moneda, e los hòmens de peu atretal; e així fo sens fi ço que es guanyà. E així mateix hi haguem ben tres mília cavalls vius; los altres trobàrets morts; los altres, qui anaven per lo camp tirant los budells; e així haguem tants de cavalls, que tres n'hi havien a cascun.⁸⁴⁸

[ELS CATALANS DESFAN A APROS LA HOST DEL FILL DE L'EMPERADOR]

E, com lo camp fo llevat, jo haguí preses quatre grecs a mercè, que trobé en una casa, e eren hòmens pobres qui eren estats de Gallípol; e dix-los que los faria molt de bé, si em volien ésser espies, e ells ab gran goig atorgaren-m'ho. E jo vestí-los a la greguesca molt ben, e los doné a cascun un rossí dels nostres, que nós n'haviem ja, e juraren-me que bé e lleialment me servirien. E tantost jo tramís los dos a Andrinòpol per veer lo fill de l'emperador què faia, e los altres dos tramís en Contastinoble. E a pocs de dies tornaren aquells qui anaren envers lo fill de l'emperador e dixeren que el fill de l'emperador nos venia dessus ab disset mília hòmens a cavall e ben cent mília hòmens de peu, e que era ja mogut d'Andrinòpol.

221 E sobre açò ajustam-nos tots a consell e dixem què fariem. E finalment que el consell fo aital: que Déus e el benaurat monsényer sant Pere e sant Paul e sant Jordi, qui aquella victòria nos havia donada, que ens farien haver victòria d'aquell malvat qui tan gran tració havia feita; e que per res no ens aturàssem a Gallípol, que Gallípol era forts lloc e nós haviem tant guanyat, que ens poria flacar lo cor; e que per res no ens lleixàssem assetjar; e, encara, que el fill de l'emperador, qui venia, no podia venir ab tota la host plegat, ans covendria que faés davantera, e que nós que ens trobaríem ab la davantera, e que pensàssem de ferir; e, si la davantera arrencàvem, que tots serien desbaratats. E així, que nós al ceel no hi podíem pujar, ne en abís no hi podíem entrar, ne per mar anar-nos-en podíem; doncs covenia que per llurs mans haviem a passar. E així era bon que el cor no ens flaquejàs per res que haguéssem guanyat ne per força que ens veéssem davant, e així que pensàssem d'anar envers ells. E així fo emprès l'acord.⁸⁴⁹

848. Una referència a aquesta batalla i a la victòria dels catalans, en la relació citada al cap. cccviii, n. 838.

849. Observem la coneixença de la psicologia de la host que traspua aquest paràgraf, amb la consciència de la feblesa que pot produir la possessió de riqueses al lluitador. Observem la plasticitat amb què és expressada la necessitat de combatre amb els enemics.

E lleixam al castell cent hòmens, ab les fembres, e pensam d'anar. E, con haguem tres jornades fetes, així com a Déu venc en plaer, nós dormim al peu d'una muntanya, e de l'altra part dormiren ells; que los uns no sabien res dels altres estrò que fo mitja nuit, que nós veem gran claror de focs que ells faïen. E trametem escoltes qui ens aportaren llengua (dos grecs que presem), e sabem que en aquell lloc posava lo fill de l'emperador ab sis mília hòmens a cavall, e que bon matí se devia metre en el camí per venir envers Gallípol, e que l'altra host era entrò a una llegua lluny d'ell, que venia, e que lo fill de l'emperador jaïa en un castell que havia en aquell pla, que havia nom Apro, qui era bon castell e fort e ab gran vila. E nós fom fort alegres con sabem que castell e vila hi havia, que fém compte que la viltat d'aquella gent era tanta, que tantost guardarien com porien atendre al castell e a la vila d'Apro.⁸⁵⁰

E, com fo alba de dia, nós tuit confessam e combregam, e metem-nos tuit ab nostres armes, batalla arregada, a pujar la muntanya, qui era llaurada. E, com fom sus, lo jorn se féu, e aquells de la host veeren-nos, e cuidaren-se que ens venguéssim a mercè d'ells metre. Mas lo fill de l'emperador no s'ho tenc a joc, ans se guarní molt ben, e ell qui era molt bon cavaller, que res no li fallia mas com no era lleial. E, així, gint arreat de son cos, ab tota aquella gent venc envers nós, e nós envers ells.

E, con fom al ferir, gran res dels nostres almogàvers avallaren dels cavalls, que més s'atrevien a peu que a cavall; e pensam tuit de ferir molt vigorosament, e ells així a nós. Què us diré? Que plac a Déu que la davantera se vencé, així con de l'altra batalla, salvant lo fill de l'emperador, qui entrò ab cent cavallers se contornava entre nós; així que anà ferir, en una entrada que féu, un mariner per nom Bernat Ferrer, qui era sobre un bon cavall que havia guanyat en la batalla primera, e portava així mateix unes bones cuirasses molt belles que així mateix havia guanyades, e no portava escut per ço con no es sabia ben règer sobre el cavall. E lo fill de l'emperador cuidà's que fos home de gran afer, e donà-li de l'espaa al braç sinestre, sí que l'afollà de la man; e aquell, qui es veé afollat, qui era macip ben trempat, anà'l abraçar e ab una brotxa donà-li ben tretze coutellades, sí que de l'una lo ferí per la cara, que tota la li gastà. E llavors perdé l'escut e caec del cavall, e los seus llevaren-lo de la pressa, qui era gran; e nós no ho sabíem, e meteren-lo al castell d'Apro.

E puis la batalla durà, molt fort e molt aspra, entrò a la nuit.⁸⁵¹ E Déus, qui tot bé fa, adreçà'ns així, que per lo castell d'Apro foren tots desconfits, que cascuns

850. *Apro* és Apros, a uns 150 Km. de Constantinoble. Aquí és la psicologia dels enemics el que demostra conèixer Muntaner.

851. La data d'aquesta batalla, segons Paquimeres, és 6 de juliol de 1205. [Sobre la batalla: E. MARCOS, *Almogàvers*, p. 221-225. M. T. F.]

fugien lla, aquells qui atendre hi podien. Mas emperò tants no en fugiren, que aquell jorn no en morissen d'ells més de deu mília hòmens a cavall, e de peu sens fin; e dels nostres no hi moriren mas onze hòmens a cavall e vint-e-set hòmens de peu.

E així, la nuit, tots guarnits esteguem al camp. E l'endemà, que ens cuidam encara que ens donassen batalla, no trobam null hom d'ells viu en el camp; e anam al castell e combatem-lo e esteguem-hi ben vuit jorns. E llevam lo camp e portam-nos-en ben deu mília carros (qui cascun càrrou tiraven quatre brúfols),⁸⁵² e de bestiar tant, que tota la terra cobrien. E haguem guanyat sens fin, molt més que a la primera batalla. E d'aquella hora avant fo vençuda tota Romania; e los haguem mesa així la paor al cos, que no podia hom cridar: "Francs, francs!", que tantost no pensassen de fugir.

E així, ab gran alegre, tornam-nos-en a Gallípol; e puis tots jorns faïem cavalcades, que entrò a les portes de Contastinoble corriem. Que un jorn s'esdevenç que un almogàver de cavall, per nom Peric de Na Clara,⁸⁵³ hac perdut a joc e, ab dos fills que havia, pres ses armes, sens altra companya, e anà-se'n en Contastinoble caminant; e en un jardí de l'emperador ell trobà dos mercaders genoveses qui caçaven a caça de guatlla, e pres-los e los se'n menà a Gallípol e n'hac de rescat tres mília perpres d'or (e val perpra deu sous de barceloneses). E de semblants cavalcades s'hi faïen tots jorns moltes.

[RODOSTON I PÀNION, EN PODER DE LA COMPANYIA]

222 E, con açò fo passat e la terra era correguda tots dies, mes-se la companya en cor que anàs barrejar la ciutat del Redristó, lla on los nostres missatges havien morts e esquarterats e posats en la carnisseria a quarters;⁸⁵⁴ e, així con s'ho meteren en cor, així es féu. E anaren lla e preseren en alba de dia aquella ciutat, e de totes quantes persones hi atrobaren, hòmens e fembres e infants, ne faeren ço que ells havien fet dels missatges, que anc per hom del món no se'n volgren estar. E fo

852. *Brúfols* són búfals. Home del poble, Muntaner deforma com ell els noms acostant-los a paraules conegudes (*búfol*, *brúfol*). Però la forma ha restat al costat de l'erudita *búfal*.

853. Peric de Na Clara. El cognom correspon segurament al nom de la mare. Nicolau, en la seva edició de l'*Expedició*, p. 103, va separar-ne els components, que en les altres edicions apareixen units: Naclara. També separats en ed. Casacuberta. Muntaner el presenta com un almogàver a cavall. Aquest esment, en els textos catalans és excepcional. Les *Partidas*, II, tít. XXII, 6, presenten els almogàvers a cavall com un grau de comandament entre l'adalil i l'almogatèn. Però aquí cabria una explicació a l'esment excepcional: que Peric fos un dels almogàvers que, després de la victòria sobre el príncep Miquel, s'havien convertit en cavalcadors. [Els adalils lluitaven a cavall i els almugatens també, a vegades, però no pas sempre: M. T. FERRER, *Organització i defensa*, p. 242-258; s'hi estudia la funció dels almogàvers a la frontera peninsular amb l'Islam. M. T. F.]

854. Més amunt, cap. CXVII.

per cert gran crueltat, mas emperò aquesta venjança ne faeren.⁸⁵⁵ E con açò hagueren fet, anaren pendre altra ciutat, qui és a mitja llegua pres d'aquella, la qual ha nom lo Panido. E, con aquestes dues ciutats hagren, tengren per bé que tuit se mudassen lla ab llurs mullers o llurs amigues, salvant jo, que romangués a Gallípol ab los hòmens de mar e cent almogàvers e cinquanta hòmens a cavall. E així ho faeren, que mudaren-se entre lo Rodristó e el Panido, per ço con eren prop de Contastinoble a seixanta milles.

[ARRIBADA DE FERRAN XEMENIS D'ARENÓS. SETGE I PRESA DE MÀDITOS]

E, com la companya fo així assentada, En Ferran Xemenis d'Arenós, qui s'era partit del megaduc a l'Atarqui lo primer hivern, per noves que hac ab ell, e erase'n anat al duc d'Atenes, qui li féu molta d'honor,⁸⁵⁶ e sabé que nós érem així victoriosos de nostres enemics, així con a bon cavaller e expert que ell era, pensant que nós havíem mester companya, venc a nós de la Morea en una galea e amenà entrò a vuitanta hòmens entre catalans e aragonesos. E tuit haguem-ne gran plaer e fom-ne molt refrescats; e tuit donam-li tant, que ell e sa companya s'encavalcaren molt bé, e los arream de totes coses, con nós hàgrem fet mil si hi venguessen.

223 E, con ell fo ordonat, un dia pres estrò a cent cinquanta hòmens a cavall e entrò a tres-cents de peu e anà córrer estrò pres de la ciutat de Contastinoble. E, al tornar que se'n faïa, ab presa que amenava, de bestiar e de gents, l'emperador hac-li tramès, a un pas que havia a passar, bé vuit-cents hòmens a cavall e ben dos milia de peu. E En Ferran Xemenis, qui els veé, preïcà la sua gent e els amonestà de bé a fer, e tuit ensems van ferir. Què us diré? Que entre morts e preses n'hagren més de sis-cents hòmens a cavall, e de peu més de mil cinc-cents; e fo bon fet e honrat. E així guanyà tant, ell e sa companya, en aquella cavalcada, que ab aquell guany anà assetjar un castell qui és a l'entrant de Boca d'Aver, qui ha nom lo Màdito.⁸⁵⁷ E sapiats que ell al setge no era mas ab vuitanta hòmens de cavall e dos-cents de peu, e dins havia més de set-cents hòmens d'armes, de grecs. E en veritat que el ric hom era pus assetjat, a dreta raon, que aquells de dins; que tot lo pa que menjaven los trametia jo de Gallípol ab barques, e ha-hi vint-e-quatre milles de Gallípol; e així tot lo fet del refrescament los havia jo a trametre. E així tenc lo setge ben vuit meses, e hi traïa de nits e de dia ab un trabuc, e jo havia-li trameses

855. Muntaner, com altres elements de la Companyia, va restar (es dedueix d'aquestes paraules) al marge de la matança. Ell fou, sens dubte, un dels qui van intentar evitar-la. No va poder i la qualifica de "gran crueltat". I aquest qualificatiu el posa per damunt de la bàrbara venjança.

856. L'expressió "per noves que hac ab ell" ha d'interpretar-se en el sentit de diferències, baralles, que havien sorgit entre ells dos. El duc d'Atenes és Guy II de la Roche (1276-1308).

857. Màdito o Màditos és a la mateixa península de Gallípoli, més al Sud que la ciutat de Gallípoli.

deu escales de cordes ab rampagolls; e moltes vegades, de nuit, cuidaven-lo emblar, e no es podia fer.⁸⁵⁸

E contar-vos he la pus bella aventura, que li n'esdevenc, qui anc fos feita. Un jorn de juliol,⁸⁵⁹ que faïa molt gran sesta, tots aquells del castell eren, qui per ombres, qui dormien, qui estaven en parlament. E així com la gran sesta era, que tot lo món bullia de calor, En Ferran Xemenis, quisque dormís, ell vetllava, així com aquell qui tenia gran càrrec a costes, e guardà envers lo mur e no hi viu parlar negun, e negun no hi parlava ne hi paria; e anà's acostar al mur e féu semblant que acostàs escales, e null hom no hi parec. E llavors ell se'n tornà a les tendes e féu tothom de man en mà aparellar, menys de tot brogit; e hac cent hòmens jóvens e temprats e ab les escales acostà's al mur. E van arborar les escales, sí que quatre escales ab los rampagolls meteren en el mur; e puis van muntar en cascuna escala cinc hòmens, un après altre, e tot suau muntaren-se'n al mur, que anc no foren sentits; e pus muntaren-hi altres vint, e així foren quaranta, e van-se emparar de dues torres. E En Ferran Xemenis venc a la porta del castell ab tota l'altra companya, ab destrals per trencar les portes; e, així con aquests matarien aquells qui eren en el mur, e el via-fora seria dins, e tuit correrien a aquells, e ells trencarien les portes. E així se seguí, que, con aquells quaranta foren sus, pensaren de donar sobre aquells qui eren al mur, que dormien; tota la gent correc envers aquells. E En Ferran Xemenis fo a la porta e pensà de trencar lo portal, que anc no trobà qui li ho contrastàs; e, con les portes foren trencades, pensaren d'entrar e d'ouciure e de destruir tot ço que davant se trobaren. Així que preseren lo castell e tota la gent, e s'hi guanyà tanta de moneda, que d'aquella hora avant En Ferran Xemenis ne sa companya no hagueren fretura, ans foren tots rics. E així podets haver entesa la pus bella ventura que jamás oïssets dir: que de mig del jorn s'emblàs castell qui vuit meses hagués estat assetjat.

[ELS CATALANS CONTROLLEN UNA AMPLA ZONA DE TRÀCIA]

E, com tot açò fo passat, e tota la companya estec partida en tres parts, qui tots eren uns après altres, ço és a saber: En Ferran Xemenis al Màdito; e jo, Ramon

858. Observem com, d'ençà de l'assassinat de Roger i de tants catalans, la figura de Muntaner, que restava molt a segon terme, cobra cada cop més importància, i apareix com el seny i animador de la Companya. Cf. cap. ccxxv, on ell mateix es col·loca el tercer.

859. Vet aquí una indicació cronològica, després de molta estona de no donar-ne cap. Juliol, però, de quin any? Seguint la narració, hauria d'ésser de 1306, perquè la darrera data que ha donat és del mes de juny (cap. ccxx). Però entremig hi ha la batalla d'Apros, que hem datat el 6 de juliol. I després, deixant de banda els altres esdeveniments narrats pel mateix Muntaner, hi ha els vuit mesos del setge de Màditos mateix. Això ens duu al 1306. —Observem que bé dóna Muntaner la sensació de la canícula. [Sobre la tornada de Ferran Ximenis d'Arenós i la presa de Màditos, que fixa en el mateix any 2005, el mes de juliol; per tant, el setge no hauria durat vuit mesos: E. MARCOS, *Almogàvers*, p. 228-232. M. T. F.]

Muntaner, a Gallípol ab tots los hòmens de mar e d'altres terrassans (que Gallípol era cap de tots, e aquí venien tots quants res hi havien mester, e de vestir e d'armadures e de totes altres coses; que Gallípol era la ciutat que tuit trobaven ço que havien ops, e aquí estaven e venien tots los mercaders de qualque condició fossen); e al Rodistó e al Panido estava En Rocafort ab tota l'altra companya. E tots estaven rics e bastats, e res no sembraven ne llauraven ne cavaven vinya ne podaven; e sí collien cascun any aitant con volien de vi e aitant forment e civada, així que cinc anys visquem de renadiu.⁸⁶⁰ E les cavalcades se faïen pus meravelloses que jamés se pogués hom pensar, sí que, si totes les vos deïa hom, no hi bastaria a hom escriptura. Mas emperò dir-vos n'he una bella ventura que a nós, qui érem a Gallípol, venc.

[ELS GRECS ATAQUEN PER SORPRESA GALLÍPOLI I SÓN DESBARATATS]

224 Veritat és que un baró qui era en el reialme de Salònic, qui havia nom ser Cristòvol Jordi, venia del reialme de Salònic en Contastinoble a l'emperador.⁸⁶¹ E, con foren en l'encontrada de Gallípol, ell dix a sa companya (qui eren tro a vuitanta hòmens a cavall, ben aparellats e ben encavalcats) que, pus aquí prop de Gallípol era, que ell volia córrer; que ell sabia que no hi havia hòmens a cavall, ne de peu gaire, e així que n'hauria les atzembles e els càrreus que trametiém defora a llenya. Sí que tuit ho tengren a bé. E, així, a hora de tèrcia foren prop de Gallípol.

E jo tots jorns trametia dos càrreus e dues atzembles defora a llenya; e anava ab ells un escuder qui ab mi estava, qui era ballester a cavall, qui havia nom Marc. E, con foren lla on devien haver la llenya, aquests carregaren, e aquells correghren envers ells. E l'escuder, qui els veé, manà a quatre hòmens de peu que hi havia que se'n muntassen en una torre que hi havia menys de portes, e que ab pedres se defensassen, e que ell correria a Gallípol, e que tantost haurien secors; e així ho faeren. E els grecs preseren tantost los càrreus e les atzembles, e l'escuder correch a Gallípol e mes via-fora, e nós pensam d'eixir; e en veritat no eixim mas sis cavalls armats e vuit alforrats, que l'altra companya a cavall havíem tramesa en cavalcada ab En Rocafort. E aquells vengren entrò a les nostres barreres; e nós tuit, de cavall e de peu, aplegam-nos, e ells atretal. E així con havíem fet en les altres batalles, pensam tuit de ferir ensems en ells, de cavall e de peu; així que plac a nostre Se-

860. NICOLAU, *op. cit.*, p. 204, fa observar que no foren cinc anys sinó dos: de l'estiu de 1305 al de 1307. "Potser —diu— les *ii* del manuscrit original foren preses en la primera còpia per una *v*". Una altra explicació seria que Muntaner no es va limitar a computar el temps que estigueren en aquesta zona de la Tràcia. Tanmateix, en el capítol ccxxv hi insisteix.

861. NICOLAU, *op. cit.*, p. 204, diu que Cristòvol Jordi (anomenat per altres textos de Muntaner Jordi de Cristòpol) devia ésser italià, a causa del tractament de *Ser* que Muntaner li dóna. Hi ha, però, casos d'aplicació d'aquest tractament a personatges d'altres nacionalitats.

nyor, ver Déus, que los vencem. E haguem-ne trenta-set hòmens a cavall, qui morts, qui preses, e los altres encalçam entrò a la torre on los meus quatre hòmens estaven, qui eren ab los càrreus e ab les atzembles; e recobram-les e puis lleixam-los anar a la mala ventura e tornam-nos-en a Gallípol.

E l'endemà fém encant dels cavalls e dels presons e d'açò que haguem guanyat. E partim de guany per cavall armat divuit perpres d'aur, e per cavall alforrat catorze, e per peò set;⁸⁶² e així hac cascun la sua part. E per ço vos he dita aquesta tan bella aventura, que cascun entenats que res no és mas lo poder de Déu; e açò no es faïa per bondat de nós, mas per vertut e per gràcia de Déu.

[INCURSIÓ CATALANA A LES DRASSANES IMPERIALS]

225 E, dementre açò se féu, En Rocafort era anat córrer dellà Contastinoble una jornada, en un lloc qui és a l'entrant de la mar Major, qui ha nom l'Estenyaire,⁸⁶³ on se fan totes les naus e llenys e tarides e galees qui es fan en Romania. E havia-hi en l'escar més de cent cinquanta llenys entre uns e altres, e tots los cremaren; e, encara, que preeren tots los maestres e afogaren tota la vila e els casals d'aquell lloc. E tornaren-se'n ab gran presa e guanyaren tant, que fo sens fi.

[VICTÒRIA SOBRE ELS ALANS. ATRIBUCIONS DE MUNTANER A GALLÍPOLI]

E après pocs de jorns mesem-nos tuit en cor, En Rocafort e En Ferran Eixemenis e jo e els altres, que tot quant havíem fet no valia res, si no ens anàvem combatre ab los alans, qui havien mort lo cèsar. E finalment l'acord fo emprès, e així començam a metre en obra; que així fo ordonat: que la companya, ab llurs mullers e ab llurs infants, qui eren al Panido e al Redistó, tornassen tuit a Gallípol, ab llurs mullers e amigues e ab llurs infants e ab tot açò del llur, e que aquí lleixassen llurs mullers o llurs amigues e llurs infants e tota llur companya e ço del llur, e que de lla isquessen les senyeres. E així se complí.

Que Gallípol era cap de la host, e a Gallípol estava jo ab mon alberg e tots los escrivans de la host. E jo era capità de Gallípol, que, con la host era a Gallípol, tuit havien a fer dret en mon poder, del major al menor. E jo era canceller e mestre racional de la host, e los escrivans de la host estaven tots temps ab mi; sí que null hom no sabia de la host nulla hora, per nombre, quants eren, mas jo solament. E jo tenia per escrit quant cascun prenia per cavall armat e alforrat, e dels hòmens de peu atretal; sí que ab lo meu llibre s'havien a partir les cavalcades, e jo havia les quintes

862. Vet aquí ben especificada i manifesta la proporció entre el valor material concedit a cadascuna de les armes. Aquest devia ésser el costum dins la Companyia, costum que Muntaner, mestre racional, coneixia bé.

863. *L'Estenyaire* és Stènia, drassanes de l'Imperi, dins el Bòsfor, al Nord de Constantinoble.

d'aquelles, així de mar con de terra.⁸⁶⁴ E, encara, tenia jo lo segell de la companya; que, tantost con lo cèsar fo mort e En Berenguer d'Entença, pres, féu fer la companya un gran segell, en què era lo benaurat monsenyer sant Jordi, e les lletres deïen així: "Segell de la host dels francs qui regnen lo regne de Macedònia". E així tota hora féu Gallípol cap de la companya, ço és a saber, set anys que el tinguem depuis lo cèsar fo mort. E los cinc anys visquem de renadiu, que anc res no sembram ne plantam ne cavam.⁸⁶⁵ E, com tota la companya fo a Gallípol, la sort vengué sobre mi que jo romangués a guardar Gallípol e les mullers e los infants e tot ço de la companya, e que em lleixassen dos-cents hòmens de peu e vint hòmens de cavall de ma companya. E fo ordonat que em donassen lo terç de la quinta d'açò que guanyarien, e l'altre terç se partís per aquells qui ab mi romanien, e l'altre terç hagués En Rocafort.

226 E així, ab la gràcia de Déu, la host pensà d'eixir de Gallípol. E sapiats que tota hora havia dotze jornades entrò lla on los alans eren, de Gallípol, així que fora eren de la terra de l'emperador e eren en la terra de l'emperador de Lutzara. E, si negun me demana la quinta com se partia així, que dos-cents hòmens qui devien romandre ab mi a Gallípol n'haguessen lo terç, jo us dic que per ço se faïa com negun no trobàvem qui romandre volgués; e, així mateix, aitam poc ne podiem trobar negun. E què us diré? Que de nuit se n'anaren d'aquells qui romandre devien, enans que no romangueren ab mi mas cent trenta-quatre hòmens de peu, qui de mar, qui d'almogàvers, e set cavalls armats, qui eren de casa mia; que als altres haguí a donar per força llicència que se n'anassen. E prometeren-me de partir mig per mig de tot guany que Déus los donàs, ab aquells set cavalls armats. E així romanguí mal acompanyat d'hòmens e bé acompanyat de fembres, que tota hora hi romangueren ben dues milia fembres.

864. Vet aquí ben descrits els càrrecs i les atribucions de Muntaner. Els registres o llibres que portava i que van restar a la host quan ell va partir-ne, degueren perdre's en les vicissituds de la Companyia o del ducat d'Atenes. El segell, però, s'ha salvat i forma part de la col·lecció del comte Pierre de Viry. A l'envers té l'efigie de sant Jordi amb la llegenda: *Sigillum felicis exercitus francorum in Romaniae parti commorantis*; al revers l'escut de Catalunya i la llegenda: *Sigillum felicis exercitus francorum* (vegeu GUSTAVE SCHLUMBERGER, *Le sceau de la Compagnie des routiers catalans à Gallipoli en 1305*, "Comptes-rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres", 1925, p. 131-137). Com a canceller de la host, Muntaner tenia el segell i feia redactar els documents; com a mestre racional, duia les finances i els llibres corresponents, aplegant probablement en la seva persona el càrrec que s'anomenava d'escrivà de ració, i tenia autoritat damunt de tots els escrivans de la host. Les quintes que Muntaner diu tenir són la cinquena part del botí, que és el que corresponia al sobirà. És probable, doncs, que no tot el quint era per a ell, sinó que una part devia ésser per a les despeses generals. O més probablement: Muntaner devia tenir el *quint* amb l'obligació de subvenir a aquelles despeses.

865. Vegeu abans, cap. CCXXIII, n. 860. [Sobre els segells i les banderes usats per la Companyia: David JACOBY, *La "Compagnie catalane" et l'état catalan de Grèce. Quelques aspects de leur histoire*, "Journal des Savants", 1966, p. 78-103, especialment p. 80-87. Reimprès a D. JACOBY, *Société et démographie à Byzance et en Romanie latine*, Londres, Variorum Reprints, 1975, núm. v. M. T. F.]

E així la host se n'anà a la bona hora. E anaren tant per llurs jornades, que entraren en l'emperi de Lautzara, en un bell plan. Girgon, cap dels alans, qui de les sues mans havia mort lo cèsar a Andrinòpol, era aquí; e havia ab ells entrò a tres mília hòmens a cavall e entrò a sis mília hòmens de peu, e tuit hi havien llurs mullers e llurs infants; que los alans ho fan a manera de tartres, que ab tot ço del llur van tots temps, e jamés no posen en ciutat ne en vila ne en poblat.

E, con los nostres foren de prop ells, aturaren-se un jorn, que no s'acostaren a ells, per referrar e per endreçar llur fet de la batalla; que los alans són tenguts per la mellor cavalleria que sia al Llevant. E, con un jorn hagueren reposat, vengren l'endemà albergar prop d'ells estrò a una llegua; e puis llevaren-se matí e a alba foren ab ells e van ferir per les tendes. E los alans havien-ne haüda llengua, mas no es pensaven que tan prop los fossen; e, així, hac-n'hi ja aparellats ben mil de cavall. Què us diré? La batalla fo forts e durà tot lo jorn, sí que a hora de migdia lo llur cap Girgon fo mort e perdé la testa, e les senyeres sues, abatudes; sí que tantost se desbarataren. Què us diré? Que de tots los alans no n'escaparen, qui de cavall, qui de peu, tres-cents hòmens; qui per ço moriren així tuit, con dolia'ls lo cor de llurs mullers e de llurs infants.

Que contar-vos n'he que n'esdevenç a un cavaller alà que se'n menava sa muller, ell en bon cavall e sa muller en altre; e tres hòmens a cavall, dels nostres, anaren-los aprés. Què us diré? Lo cavall de la dona flaquejava, e ell, ab l'espaa, de pla, dava-li, e a la fin los nostres hòmens a cavall aconseguiren. E el cavaller, qui veé que l'aconseguien e que la dona s'havia a perdre, brocà un poc avant, e la dona gità-li un gran crit, e ell tornà envers ella e anà-la abraçar e besar; e, con ho hac fet, donà-li tal de l'espaa per lo coll, que el cap ne llevà en un colp. E, con açò hac fet, tornà sobre los nostres tres hòmens a cavall, qui ja prenien lo cavall de la dona, e ab l'espaa va tal colp donar a un d'aquells, qui havia nom Guillem de Bellveer, que el braç sinistre li n'avallà en un colp, e caec en terra mort. E los altres dos, qui veeren açò, lleixaren-se córrer sobre ell, e ell a ells; e la un havia nom Arnau Miró, adalill, que era bon hom d'armes, e l'altre, En Bernat de Ventaiola. Què us diré? Que faç-vos saber que anc no es volc llevar prop de la dona estrò l'hagren tot especejat; e ell carvené-se tan fort, que hac mort aquell Guillem de Bellveer e nafrats los altres dos malament. E així podets veure con morí con a bon cavaller, e que ab dolor faïa ço que faïa.⁸⁶⁶

E així moriren, per aquesta raon e dolor, la major partida dels alans; així con ja davant vos he dit, no n'escaparen tres-cents hòmens d'armes, que tots moriren. E los nostres preseren les dones e los infants e tot quant havien e les bèsties e els bestiaris e llurs tendes. E regonegren quina gent havien los nostres perduda e atro-

866. Observem (i és un altre tret simpàtic de Muntaner) com sap retre homenatge al valor o la virtut dels enemics. [Sobre l'atac als alans, a Bulgària: E. MARCOS, *Almogàvers*, p. 236-241. M. T. F.]

baren que havien perduts, entre de cavall e de peu, ben quaranta-quatre hòmens, e molts de nafrats. E, així, ab gran guany, pensaren-se'n de tornar, e ab gran alegre per la venjança que hagren feita de la mort del cèsar. E així meteren-se en el camín e ab gran repòs pensaren-se'n de tornar envers Gallípol.

227 Ara vos lleixaré a parlar d'ells, qui se'n vénen e han haüt afany e treball asats; e parlar-vos he de nós, qui romanguem a Gallípol, que no n'haguem res menys d'afanys que ells.

[MUNTANER DEFENSA GALLÍPOLI CONTRA ELS GENOVESOS.
HEROISME DE LES DONES DE LA COMPANYIA]

Que, dementre que la companya fo partida de Gallípol per anar sobre los alans, l'emperador ho sabé; e fo ventura que en aquella saó vengren divuit galees de genoveses, de què era capità ser Antoni Spíndola, e era vengut de Gènova en Contastinoble per menar en Llobardia lo fill menor de l'emperador per ésser marquès de Montferrat. Sí que el dit ser Antoni Spíndola dix a l'emperador que, si ell volia que son fill, lo marquès, hagués per muller la filla de misser Opisín Spíndola, que ell li gitaria los francs de Romania. E l'emperador dix-li que li plaïa.⁸⁶⁷

E sobre açò lo dit ser Antoni venc ab dues galees a Gallípol e desafià'ns de part del comun de Gènova. E el desafiament fo aital, que ens manava e ens deïa, de part del comun de Gènova, que nós eixíssem de llur jardí, ço era l'emperi de Contastinoble, qui era jardí del comun de Gènova; en altra manera, si no n'eixíem, que ens desafiava per lo comun de Gènova e per tots los genoveses del món. E jo respòs-li que no prendríem los desafiaments, que nós sabíem que el comú era estat, e era encara, amic de la casa d'Aragon e de Sicília e de Mallorca, e així que no hi havia raon que aquells desafiaments ell faés ne nós deguéssim reebre. E ell féu fer una carta pública d'açò que hac dit, e jo altra d'açò que haguí respost per tota la companya. Puis altra vegada tornà en allò mateix, e jo així mateix li responguí, e foren-ne fetes altres cartes. E puis, la terça vegada ell s'hi tornà, e jo responguí-li que ell faïa mal, qui en aquells desafiaments se fermava, e que jo li requeria de part de Déu e de la santa fe catòlica (que per exalçar aquella érem venguts en Romania), e que ell cessàs aquells desafiaments; e, encara, que el requeria de part del pare

867. Aquest fill menor de l'emperador que havia d'ésser marquès de Montferrat es deïa Teodor, i era, per la seva mare Iolanda Irene, nét de Guillem V, marquès de Montferrat. Per això n'era l'hereu. I, en efecte, Teodor va casar-se amb la filla d'Obizzino Spíndola (NICOLAU, *op. cit.*, p. 205). [Sobre la successió a Monferrato d'un fill de l'emperador Andrònic i l'armament d'una flota comercial genovesa, no de guerra, bé que preparada amb armes, per portar Teodor a Itàlia, que atacà Gallípoli: G. CARO, *Genova e la supremazia sul Mediterraneo*, II, p. 328-332. Pel que fa a la data de l'atac, fou el 16 de juliol de 1306, dissabte, segons l'editor i traductor de Paquimeres al francès, A. Failler, seguit per E. MARCOS, *Almogàvers*, p. 243. M. T. F.]

sant apostoli, “de qui nós tenim la senyera” (la qual ell podia veure), contra l'emperador e les sues gents, qui eren cismàtics e a gran tració havien morts los nostres caps e els nostres frares, vinent-los nós servir contra los infeels. E, així, que el requeria de part del pare sant e del senyor rei d'Aragó e del senyor rei de Sicília e del senyor rei de Mallorca que ens ajudassen a fer aquesta venjança e, si no ens volien ajudar, que no ens noguessen contra. E en altra manera, si ell no volia revocar los desafiaments, que protestava de part de Déu e de la santa fe catòlica que sobre ell, qui aquells desafiaments aportava, e sobre tots aquells qui bons hi eren estats ne hi eren, fos la sang qui s'escamparia entre nós e ells per aquell desafiament, e que nós ne romanguéssim sens pecat e sens colpa; que Déus e el món podia veure que nós con a forçats ho havíem a reebre e ens havíem a defendre. E tot açò fiu jo metre en forma pública.⁸⁶⁸

E ell estec en sos desafiaments. E açò faia ell per ço que havia donat a entendre a l'emperador que tantost con lo comun nos desafiàs, que no gosaríem romandre en Romania. E no en sabia bé lo nostre cor: que ab cor ho havíem pres, que null temps no n'eixíssem estrò venjança complida n'haguéssim presa. E així tornà-se'n en Contastinoble e dix a l'emperador ço que havia fet e encara li dix que ell adés de present li hauria lo castell de Gallípol, e mi e tots quants érem. E tantost féu recollir les divuit galees sues e set de l'emperador, de què era almirall N'Andriol Morisc, genovès,⁸⁶⁹ e llevaren lo fill de l'emperador per menar al marquesat. E vengren-nos un dissabte a vespre⁸⁷⁰ davant Gallípol totes vint-e-cinc galees, e pensaren

868. Cap d'aquests documents no ha arribat fins a nosaltres, i és ben de doldre, perquè amb aquesta correspondència entre Muntaner i Spínola, entre el català i el genovès, tindriem no sols unes pàgines més de prosa muntaneriana, sinó també una mostra del que era el Muntaner diplomàtic. Ho entreveiem a través del resum que ell fa aquí dels arguments i les raons de l'un i l'altre. I, pel que fa a Muntaner, destaca la seva habilitat a protegir-se sota l'alta autoritat dels tres reis de la casa de Barcelona aleshores regnants i del sant Pare Benet XI. Així Muntaner presenta la Companyia, no com un estol d'aventurers deslligat de tota autoritat estatal, sinó formant part de l'imperi mediterrani de Catalunya. El més notable és, però, l'enllaç que estableix de la Companyia amb la santa Seu. Enllaç no del tot gratuït, perquè Frederic de Sicília, si hem de creure la relació esmentada en la n. 838 al capítol ccxviii, s'havia adreçat al papa Benet XI oferint-li d'atacar l'Imperi cismàtic, amb l'ajut de la Companyia, i el papa havia acceptat. Cal dir, però, que la senyera de sant Pere de Roma no els l'havia donada el sant Pare: era el mateix Muntaner qui n'havia proveït la Companyia (més amunt, cap. ccxix). Pel que fa als genovesos, la raó principal està ben condensada en la frase del *jardí*, que ho era per a ells l'Imperi, a causa de la franquesa duanera de què hi gaudien. Vegeu també RUBIÓ, *Diplomatari*, doc. xviii i xix.

869. Es tracta d'Andrea Moresco. [Sobre el papa Benet XI: VITO SIBILIO, *Benedetto XI, il Papa tra Roma e Avignone*, Appendice di Carlo LONGO, Roma, Istituto Storico Domenicano, 2004, i M. BENEDETTI, *Benedetto XI. Frate, predicatore e papa*, Milà, Edizioni Biblioteca Francescana, 2007. M. T. F.]

870. Dada cronològica, que no pot donar exactament la data d'aquests fets, però que pot ajudar a acostar-s'hi, ja que l'atac a Gallípoli va tenir lloc, com diu més avall, al mig juliol (1306). I aquells dissabtes van escaure's el 9 i el 23, de manera que degué ésser el 9. [En el paragraf següent Muntaner fa referència als mercaders catalans que hi havia a Gallípoli, que col·laboraren en la defensa de les muralles. Els mercaders hi anaven a comprar botí, especialment esclaus, dels captius que feia la Companyia:

tot aquell dia e la nit obrar escales e gates per combatre-nos a Gallípol, sabent que la companya nos era lluny, e nós que érem pocs hòmens d'armes romases.

E, així con ells aparellaren llurs batalles que donassen l'endemà, jo ordoné ma defensó tota la nit. E la defensó fo així ordonada: que jo fiu guarnir totes quantes fembres hi havia (que de les armes havíem assats) e ordoné-les als murs; e en cascuna part del mur jo ordoné un mercader, d'aquells mercaders catalans qui hi havia, que fossen ordonadors d'elles, e ordoné per tots los carrers mitges bótes de vi ben temprat, ab vernigat, e molt pa qui menjàs e begués qui en volgués, que ben sabia que el poder era tan gran de fora, que no ens lleuria d'anar menjar a casa. E puis ordoné que tothom fos guarnit de cuirasses, que jo sabia que els genoveses anaven ben bastats de passadors e que en despendrien molts; que ells han una manera que no fan sinó trer a la basta, e despendre més cairells en una batalla que no farien catalans en deu; e així fiu tothom guarnir. E fiu estar oberts los postigos de la barbacana (que eren totes les barbacanes enverdescades), per ço que poguessen acórrer lla on major ops fos. E, d'altra part, ordoné los metges que havíem, que esteguessen aparellats d'adobar cascun con seria nafrat, en guisa que tantost pogués tornar a la batalla. E, con açò haguí fet e ordonat cascun on devia estar ne què devien fer, jo ab vint anava e corria ça e lla, lla on major ops era.

E, con jorn se féu, les galees vengren pendre terra. E jo ab un bon cavall que tenia, mi terç de cavalls armats ab llorigues e perpunes, contrasté als palomers de pendre terra bé entró a mitja tèrcia; e a la fin deu galees anaren pendre terra lluny. E sobre aquell pendre de terra, a mi caec lo cavall, e finalment un meu escuder avallà e donà'm lo seu; e anc tant no em cuité, que, entre lo cavall qui era en terra e jo, ab tretze nafres ne llevé.⁸⁷¹ Emperò, con fui pujat sobre l'altre cavall, pugé aquell escuder en les anques del cavall e entré-me'n al castell ab cinc ferides que haguí, de què poc me sentí, salvant d'una que n'havia de llong del peu, d'espaa. E aquella e les altres jo em fiu adobar tantost. E així haguí perdut aquell cavall.⁸⁷²

E, con les galees veeren que jo fui caigut, cridaren:

—Mort és lo capità! Via a ells, via a ells!

E llavors preseren terra tots ensems. E llagneren molt sàviament ordonades llurs batalles, que de cascuna galea eixia una senyera ab la meitat de la xurma. E fo

Daniel DURAN DUELT, *La Companyia Catalana i el comerç d'esclaus abans de l'assentament als ducats d'Atenes i Neopàtria* en M. T. FERRER I MALLOL - J. MUTGÉ I VIVES (eds.), *De l'esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts a l'Edat Mitjana. Actes del Col·loqui Internacional celebrat a Barcelona del 27 al 29 de maig de 1999*, Barcelona, 2000, p. 557-571. M. T. F.]

871. Recurs èpic el de comptar ensems les ferides del cavall i les del cavaller. El trobem en la cançó popular catalana de *Don Joan i don Ramon*:

Entre mon cavall i jo
tenim vint-i-nou llançades.

872. El cavall sembla doldre-li més —i li dolia, sens dubte— que les ferides.

així ordonat: que, si negun d'aquells qui anaven a la batalla hagués fam o set o fos nafrat e tornàs a la galea, que, si era ballester, que altre ballester eixís; e, si era llançer, atretal; en guisa que aquells qui daven la batalla, per res no poguessen minvar, ne per anar menjar ne per altra raon, ans de ple en ple donassen la batalla.

E així eixiren ordonadament e pensaren cascuns de donar batalla lla on cascun era ordonat que combatés ab sa xurma. E pensaren molt vigorosament de combatre, e nós, a defendre. E ells gitaven tants de cairells, que quaix lo cel tolíen hom de veer; e aquest trer de cairells durà entrò bé a hora nona, així que tot lo castell n'era plen. Què no us diré que tuit no en fóssem ferits, aquells qui defora anàvem; que un meu coc, qui estava en la cuina, qui coïa gallines per nafrats,⁸⁷³ que per lo fumeral li venc un passador qui li entrà per lo muscle ben dos dits. Què us diré? La batalla fo molt forts, e les nostres fembres, ab cantals e pedres (que jo havia moltes fetes metre al mur e a la barbacana), defensaven tan règeu que meravella era. Que en veritat, que fembra s'hi trobà que havia cinc cairellades en la cara, que encara se defensava així con si no hagués mal. E així durà aquesta batalla entrò a hora de despertada.

E, con venc a hora de despertada, lo capità, per nom N'Antoni Spíndola, davant dit, qui féu los desafiaments, dix:

—Oh, vil gent! Què és açò, que tres tinyoses que ha dedins vos defensen aquella casa? Molt sòts vils!

E llavors ell s'aparellà ben ab tres-cents hòmens de casades que hi havia, que tots eren de les mellors casades de Gènova, e ab cinc senyeres ell pensà d'eixir de les galees. E tantost a mi ho digueren, e jo munté al mur e viu-los venir; e tantost fiu armar mon cavall e els altres sis cavalls armats qui hi havia. E, con fom bé arreats e aparellats, que no ens fallia res, jo fiu venir cent hòmens d'aquells qui hi eren dels mellors e fiu-los desguarnir; que faïa gran calor, així con aquells qui érem enmig juliol.⁸⁷⁴ E viu que los cairells eren cessats, que negun no en treien, que tots los havien despeses; e en camisa e en bragues, cascun ab una darga e ab llança en la mà e ab les espaes cintes e el punyal, jo els fiu tots aparellar. E, con lo capità, ço és a saber N'Antoni Spíndola, ab tots aquells bons hòmens, ab les cinc senyeres, foren venguts a la porta ferrissa del castell e hagren donada batalla molt forts una peça, en guisa que la major part traïen la llengua de set e de calor, jo em comané a Déu e a madona santa Maria, e vaig fer obrir la porta. E ab los sis cavalls armats e los hòmens de peu que eixiren així lleugers anam ferir en les senyeres, sí que al primer colp n'abatem tres. E ells, qui hagren vist que nós així ferim vigorosament, de cavall e de peu, van-se vençre, així que tantost n'haguem les espatlles. Què us en

873. Era costum d'alimentar amb gallines els malalts en general (vegeu F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, I, p. 36 i 51).

874. Vet aquí la indicació cronològica a què hem fet referència (n. 870).

diré? Que tantost N'Antoni Spíndola perdé la testa en aquell lloc on féu los desafiaments, e ab tots los gentils hòmens qui ab ell eren eixits; així que tota hora hi moriren més de sis-centes persones de genoveses. E dic-vos que per les escales de les galees se'n muntaren los nostres mesclats ab ells, així que, en veritat, si sol haguéssim haüts cent hòmens frescs, de les galees haguérem retengudes més de quatre. Mas nós érem tuit nafrats e ujats, e així a la mala ventura lleixam-los estar.

E, con tots foren recollits, e de negats que n'hi hac assats al recollir, que caïen armats en mar, a mi venc missatge que en un camp n'havia romases entrò a quaranta; e correguem lla. E era cap d'aquells lo pus forts hom de Gènova; Antoni Bocanegra havia nom.⁸⁷⁵ Què us diré? Tots sos companyons moriren, e ell tenia una espaa bordonenca en la mà, e gitava tals estocs, que null hom no s'hi gosava acostar, així que ens matà dos hòmens. E jo, qui li viu fer tan gran cosa, mané que null hom no el ferís, e diguí-li que es retés, e el ne pregué moltes vegades; e anc res no en volc fer. E jo llavors mané a un meu escuder, qui era a cavall armat, que brocàs sobre ell; e aquell féu-ho volenter e va-li tal colp donar del pits del cavall, que en terra lo mes, e llavors foren-ne fetes cent peces.

E així les galees dels genoveses, desbaratats e morts e destroïts, ab lo marquès anaren-se'n en Gènova, e aquelles de l'emperador anaren-se'n en Contastinoble; e cascun anà ab son mal mandat, e nós romanguem alegres e pagats. E l'endemà aquells de la companya hagren sabut que jo era assetjat,⁸⁷⁶ e aquells qui eren ben encavalcats pensaren-se de cuitar, que en una nit e en un dia anaren més de tres jornades, així que l'endemà a vespre hi hac ateses més de vuitanta hòmens a cavall. E puis, a cap de dos jorns, la host tota venc, e atrobaren-nos tots carafaxats e nafrats e foren molt despagats con no hi eren estats. Emperò alegram-nos tuit los uns ab los altres, e fém grans professons a retre gràcies a Déu de les victòries que ens havia donades. E ells faeren-nos a tuit bona part d'açò que havien guanyat, així que tuit, la mercè de Déu, érem sobrerics.

[CONTINGENTS DE TURCS I DE TURCOPLÉS S'INCORPOREN A LA COMPANYIA]

228 E, con tot açò fo fet, los turcs, que nós havíem gitats del Natolí, saberem la mort del cèsar e la presó d'En Berenguer d'Entença e saberem les victòries que Déus nos hac donades e que érem tan poca gent, tornaren per lo Natolí e sotsme-

875. Els Bocanegra eren de les famílies més anomenades de Gènova. Gil Bocanegra i un altre Bocanegra seran, dins no gaires anys, almiralls del rei de Castella.

876. Jaume II tenia a Gènova un confident que l'informava de totes les notícies interessants que li arribaven. RUBIÓ, *Diplomatari*, p. 37, n. 3, creu que la lletra en què devia informar-lo d'aquest infructuós atac a Gallipoli deu ésser la que el confident alludeix en una del 19 d'octubre de 1306, on es parla del grec (Teodor Paleòleg). El confident era un Spíndola, Cristià, potser parent d'Antonio. [Cf. sobre aquest confident: Giovanna PETTI BALBI, *Un "familiar" e genovese di Giacomo II: Giovanni Spinola*, "Medioevo, Saggi e Rassegne", 20 (1996), p. 113-133. M. T. F.]

teren-se totes les ciutats e viles e castells de grecs e els estregueren més que d'abans, con nós hi anam, no eren. Veus quin bé esdevenç per les males obres de l'emperador e per la tració que ens faeren; que tot lo Natolí se'n perdé, qui era restaurat, que hagren turcs, e nós qui consumam tota la Romania; que, salvant la ciutat de Contastinoble e d'Andrinòpol e de Cristòfol⁸⁷⁷ e de Salònic, no hi hac vila ne ciutat que no fos afogada e cremada per nós ne lloc negun, si doncs de muntanya no eren.

Sí que los turcs vengren davant Gallípol; e un cap, per nom Xemelic,⁸⁷⁸ venc e demanà parlament e dix que, si ens plaïa, que ell volia passar a Gallípol a parlar ab nós. E jo tramís-li un lleny armat, e ell venc ab deu cavallers, qui tots eren sos parents. E aquí ell posà davant En Rocafort e En Ferran Xemenis e mi, que ell era aparellat ab sa companya e ab llurs mullers e llurs infants de passar a nós, e que ens faria sagrament e homenatge que serien ab nós con a frares, ell e tota sa companya, e que ens valrien contra totes les gents del món, e que metrien en poder nostre llurs mullers e llurs infants, e que volien estar en tot e per tot al nostre comandament, així con lo pus sotil de la companya, e que ens darien la quinta de tot ço que guanyarien.

E d'açò haguem nostre consell ab tota la companya, e tuit tenguem per bé que els reebésem. E així reebem aquest Xemelic, qui passà a nós estrò ab vuit-cents hòmens a cavall; e puis venc-hi un seu frare ab quatre-cents hòmens de cavall e ab dos-cents de peu, e així mateix lo reebem. E, si anc negunes gents foren obedients a senyor, ells ho foren a nós, e, si anc neguns hòmens foren lleials ne vertaders, ells ho foren a nós tots temps. E foren molt bons hòmens d'armes e de tots fets; e així estegren ab nós con a frares, e tota hora ells estaven, host feta, per ells mateix, prop de nós.

E així, con aquests foren venguts a nós, a l'emperador eren romases tro a mil hòmens a cavall de turcoples,⁸⁷⁹ qui eren soldats seus, qui ben solien ésser quatre mília hòmens a cavall, mas en la primera batalla ne matam nós ben tres mília; e així romaseren-ne aquells mil, qui així mateix se meseren al nostre poder, ab llurs mullers e ab llurs infants, con havien fet los turcs, e així mateix foren bons e lleials tots temps a ops de nós e obedients. E així nós nos fom crescuts de dos mília dos-cents-

877. *Cristòfol* és *Cristòpolis*, o sia *Cavalla*.

878. *Xemelic* és una contracció de *Ishac Melek*, nèt per part de mare del dotzè soldà d'*Iconium* *Azzedin Keikau* II (NICOLAU, *op. cit.*, p. 206). *Muntaner*, que degué sentir innumerables vegades aquest nom, el transcriu tal com sonava a les seves orelles.

879. Els *turcoples*, anomenats així pels grecs, o sia fills de turc, eren els turcs que professaven el cristianisme. [Sobre la incorporació de turcs i turcoples a la Companyia: *DAVID JACOBY, Catalans, turcs et vénitiens en Roumanie (1305-1332): un nouveau témoignage de Marino Sanudo Torsello*, "Studi Medievali", 3ª sèrie, xv-1 (1974), p. 217-261, especialment p. 230-234, reimprès a *D. JACOBY, Recherches sur la Méditerranée orientale du XIIIe au XVe siècle. Peuples, sociétés, économies*, Londres, Variorum Reprints, 1979, núm. v. *E. MARCOS, Almogàvers*, p. 234-235. *M. T. F.*]

hòmens a cavall e haguem morts e llevats a l'emperador tots quants soldaders havia. E així senyorejàvem e cavalcàvem l'emperi a nostra guisa, que con los turcs e els turcoples anaven en cavalcades, anaven-hi dels nostres aquells qui anar-hi volien e faïen-los molta d'honor e faïen en guisa que tota hora venien ab dos tants de guany que ells. E així jamés no es poc trobar que entre nós e ells hagués contrast.

[BERENGUER D'ENTENÇA TORNA A LA COMPANYIA.
DISSENSIONS ENTRE ELL I EN ROCAFORT]

229 Ara vos lleixaré de nós a parlar e tornar-vos he a parlar d'En Berenguer d'Entença, que els genoveses se'n menaren en Gènova e a la fin lo senyor rei d'Aragón trasc-lo de la preson.⁸⁸⁰ E, con fo fora de la presó, lo ric hom anà al papa e al rei de França per ordonar que la companya hagués secors d'ells; e assats pogra treballar, que el papa ne la casa de França no li donaren secors negun, ans li'n digueren del tot no.⁸⁸¹ E, con al senyor rei En Pere ne dix de no lo papa, con era a Alcoll, asmar podets con volrien que la casa d'Aragó anàs molt avant per llur secors.⁸⁸² E així lo ric hom, sens secors que no poc haver del papa ne de la casa de França, tornà-se'n en Catalunya e empenyorà e vené gran res de les sues terres; e noliejà una nau d'En Pere Solivera, de Barcelona, e hi mes, entre hòmens de paratge e altres, ben cinc-cents hòmens e anà-se'n en Romania.⁸⁸³

880. El comú de Gènova s'excusava davant Jaume II dient que Entença no hi fou dut presoner, sinó que hi va anar voluntàriament per reclamar de la roberia de què havia estat objecte (vegeu RUBIÓ, *Diplomatari*, p. 21, n. 2; i especialment els docs. XVI i XIX). Ignorem les circumstàncies de l'alliberament de Berenguer. Però una frase d'una lletra de Cristià Spínola a Jaume II, datada a Gènova el 19 d'octubre de 1305, ens permet de deduir que en aquella data ja havia partit de Gènova, alliberat, i el confident de Jaume II ja el feia a Barcelona (publicada per RUBIÓ, *Diplomatari*, document XVIII). [Sobre el retorn de Berenguer d'Entença a Romania i les seves diferències amb Bernat de Rocafort: E. MARCOS, *Almogàvers*, p. 253-262. M. T. F.]

881. La gestió de Berenguer d'Entença prop del papa Climent V troba confirmació en una lletra de Garcia de Vergua i Garcia Peres d'Ayerbe, comissionats de la Companyia, que es proposen també entrevistar-s'hi. La lletra és datada el 22 de gener de 1306. Publicada per RUBIÓ, *Diplomatari*, doc. XXIII. No s'hi parla del rei de França Felip IV, però sí del seu germà Carles de Valois, amb el qual també s'havia entrevistat Entença. [Sobre aquest papa: Sophia MENACHE, *Clement V*, Cambridge, Cambridge University Press, 1998. M. T. F.]

882. Muntaner es refereix als fets contats per ell mateix en els caps. LII i LVI i per Desclot en els caps. LXXXV i LXXXVI.

883. NICOLAU, *op. cit.*, p. 206, fa observar que aquest Pere Solivera deu ésser el mateix que pocs anys abans (1300) havia estat ambaixador comercial i polític de Jaume II prop dels reis de Xipre i Armènia i prop del khan dels tàrtars. Vegeu també el mateix NICOLAU, *L'expansió de Catalunya a la Mediterrània oriental*, § 62 i 69. [Pere Solivera fou un dels dos còsols de mar de Barcelona el 1303: C. BATLLE I GALLART, M. T. FERRER I MALLOL, M. C. MAÑÉ I MAS, J. MUTGÉ I VIVES, S. RIERA I VIADER, M. ROVIRA I SOLÀ, *El "Llibre del Consell" de la ciutat de Barcelona, segle XIV: les eleccions municipals*, Barcelona, CSIC. Institució Milà i Fontanals. Departament d'Estudis Medievals, 2007, doc. 13, p. 376-377. M. T. F.]

E con fo a Gallípol, jo reebí-lo molt honradament, així con aquell que devíem tenir per cap e per major. Mas En Rocafort no el volc reebre per cap ne per major, ans entès que ell era cap e devia ésser cap; així que el contrast fo gran entre abdós. E jo e els dotze consellers de la host adobam-los, així que tots fóssem con a frares, e, si En Berenguer volia fer cavalcada per si mateix, que l'acompanyàs qui es volgués, e En Rocafort, atretal, e En Ferran Xemenis, així mateix. E En Rocafort, així con aquell qui era molt savi, acostà's així ab l'almogaveria, que tuit guardaven a ell, e los turcs e los turcoples, atretal, per ço con eren venguts en temps que En Rocafort era major e mellor de la host; sí que d'aquí avant negun senyor no conegueren contra ell. E d'aquesta pau e concòrdia a tractar soferí jo molt afany e treball e molts de perills, per ço con me convenia anar dels uns als altres, e tota hora havia a passar per castells dels enemics, on estaven frontalers.⁸⁸⁴

Què us diré? Que En Rocafort, ab los turcs e ab l'almogaveria la major part, anà tenir setge a la ciutat de Nova, qui era a seixanta milles lluny de Gallípol. E En Berenguer d'Entença anà tenir setge a un castell qui ha nom lo Megareig, qui era a la meitat de la vila de Gallípol e del setge que tenia En Rocafort.⁸⁸⁵ E tota hora En Ferran Xemenis se tenia ab En Berenguer d'Entença e tots quants aragoneses havia en la host e en partida dels catalans de mar. E així cascun d'ells tenia llur setge, e cascuns havien trabucs ab què trabucaven los llocs que assetjats tenien.

[ARRIBADA DE L'INFANT FERRAN DE MALLORCA]

230 E, estant així, venc en Romania l'infant En Ferrando, ab quatre galees, qui hi venc per lo senyor rei Frederic, rei de Sicília, qui l'hi trametia ab aquesta convenença qui era entre ells: que el senyor rei féu que el senyor infant no pogués pendre senyoria de la companya ne encara de ciutats ne de viles ne de castells ne d'altres llocs, sinó per lo senyor rei de Sicília e, encara, que no pogués pendre muller en Romania sens volentat e sabuda del dit senyor rei de Sicília.⁸⁸⁶ E d'aques-

884. El caràcter de Muntaner, la seva qualitat moral, molt superior a la de la major part dels homes que el volten, la seva consciència de l'entitat superior de la qual tots formen part, destaquen bé en aquest passatge i en les seves intervencions de mitjancer.

885. No ha estat identificat aquest castell de Megareig; potser és el mateix Mergarix que hem trobat al cap. ccix. Quant al de Nova, NICOLAU, *op. cit.*, p. 206-207, proposa la seva identificació amb Etnos o Enea. "El nom d'Enea, interpretat de Nea —diu—, seria traduït per Muntaner de Nova". [Nova és Ainos, l'actual Enez, i Megareig és Megarísion, ara Magaris, segons la identificació d'A. Failler, editor de Paquimeres: E. MARCOS, *Almogàvers*, p. 263. M. T. F.]

886. L'infant Ferran, tercer fill de Jaume II de Mallorca i d'Esclarmonda de Foix, havia signat, en efecte, amb data 10 de març de 1307, a Milazzo (Sicília), uns pactes amb el seu cosí Frederic de Sicília, entre els quals hi ha el d'ésser cap de la Companyia com a lloctinent i el de no poder contraure matrimoni sinó servant la voluntat del dit rei i acceptant la muller que ell li elegeixi. L'homenatge que la Companyia farà a l'infant serà en nom i per part del dit rei. Publicat per RUBÍO, *Diplomatari*, doc. xxxii. [Sobre l'infant Ferran: Antoni RUBÍO i LLUCH, *Contribució a la biografia de l'infant Ferran de Mallorca*,

ta avinença hac lletres En Rocafort del senyor rei de Sicília, e jo, atretal; e en tota la host no hac null hom qui açò sabés més.

E així lo senyor infant venc a Gallípol,⁸⁸⁷ e aportà carta a En Berenguer d'Entença e a En Ferran Xemenis e a En Rocafort e a mi de part del dit senyor rei, que reebéssim lo dit senyor infant per senyor, així con la sua persona; e semblant carta ne tramès a tota la comunitat de la companya. Sí que jo reebí e fiu reebre a tots aquells qui eren en Gallípol, per cap e per major e per senyor, lo dit senyor infant, per part del dit senyor rei de Sicília, e li lliuré tot mon alberg e aitantost li compré cinquanta cavalls e atzembles aiantes con ops n'hac e muls e mules per cavalcar a sos ops. E tot quant hac mester jo li doné, e tendes e armes e totes coses que havia ops a caminar.

E tantost tramís dos hòmens a cavall a En Berenguer d'Entença, qui tenia setge al Megareix, qui era a trenta milles prop de Gallípol, e altres dos a En Rocafort, a la ciutat de Nova, que tenia assetjada, que era a seixanta milles prop de Gallípol, e a En Ferran Xemenis, atretal, qui era al seu castell de Màdito, qui és a vint-e-quatre milles prop de Gallípol. E tantost En Berenguer d'Entença venc a Gallípol ab sa companya e lleixà lo setge; e tantost reebé lo dit senyor infant, ell e tots aquells qui ab ell eren, així mateix per cap e per senyor per part del senyor rei de Sicília. E així mateix venc En Ferran Xemenis d'Arenós ab sa companya a Gallípol e reebé lo dit senyor infant per cap e per senyor per part del dit senyor rei. E així tots nosaltres fom obedients al manament del dit senyor rei de Sicília e tenguem lo dit senyor infant per cap e per senyor e per major. E d'açò haguem tuit gran alegre e gran pagament e tenguem lo nostre fet per guanyat, pus Déus nos havia aportat lo dit senyor infant, qui era de la casa dreita d'Aragon, així con aquell qui era fill del senyor rei de Mallorca, e, d'altra part, que era un dels mellors cavallers del món de la sua persona, e dels savis, e qui més volia tenir vera justícia; sí que per moltes raons era senyor qui ens venia molt a tall.

[INTRIGA D'EN ROCAFORT CONTRA L'INFANT FERRAN]

E, con tuit haguem jurat lo dit senyor infant, haguem missatge d'En Rocafort que ell no podia lleixar lo setge que tenia, mas que suplicava al dit senyor infant que anàs lla, que tota la companya havia gran goig de la sua venguda. E lo dit senyor infant hac consell sobre açò, e tots donam-li de consell que anàs lla e que nós tots lo seguiríem, salvant que En Berenguer d'Entença e En Ferran Xemenis ro-

“Estudis Universitaris Catalans”, VI (1913). J. E. MARTÍNEZ FERRANDO, *L'infant Ferran de Mallorca*, Barcelona, R. Dalmau ed., 1962 (Episodis de la Història, 36). M. T. F.]

887. Una lletra de Cristià Spínola a Jaume II ens dóna com a data d'arribada de l'infant Ferran a Gallípoli el dia 20 de maig. La lletra és datada a Gènova pel juny.

mandrien a Gallípol, per ço con cascun estava mal ab En Rocafort; e que tantost com lo senyor infant se fos avengut ab En Rocafort e ab aquella companya, que ells irien a ell. E així lo dit senyor infant, ab mi e ab tota la companya qui en Gallípol érem, salvant pocs qui romangueren ab aquests dos rics hòmens, anam lla on En Rocafort tenia lo setge, ço és a saber, a la ciutat de Nova. E, com ells saberen que el senyor infant venia a ells, ab gran honor reeberen-lo e ab gran goig e ab gran alegre que tuit hagren.

E, con lo senyor infant hac estat dos dies ab ells ab aquella gran festa, ell donà ses cartes a sa companya. E En Rocafort, qui sabia solament la covinença qui era entre lo senyor rei de Sicília e el senyor infant, pensà que el senyor infant venia de tan alt lloc e era així bo e vertader, que per res a la covinença que havia feta al senyor rei de Sicília, ell en res no vendria a menys. E pensà al seu avantatge e no pensà al profit comun; que ell pensà: “Si aquest senyor roman ací per cap e per major, tu est perdut; que ací és En Berenguer d’Entença e En Ferran Xemenis, qui l’han primer reebut que tu, e cascuns són nobles, e tota hora l’infant los honrarà: així en consells con en tots fets valen més que tu; e ells volen-te mal de mort, e així percaçar t’han tot lo mal que pusquen, e el dan, ab ell. E tu est vui major e senyor d’aquesta host, que tu has la major part dels francs, e de cavall e de peu, d’aquells qui en Romania són; d’altra part has los turcs e els turcoples, que no hic coneixen altre senyor. E així, que tu sies senyor, con te metràs a punt que torns a hores? Mes-ter t’és que prengues via perquè aquest senyor no hic romanga; mas açò hauràs a fer ab gran maestria, que les gents han tuit gran goig de la venguda d’aquest senyor e el volen tuit per cap e per major. Doncs, què faràs? Tu no has mas una via: que ab semblant de ben, faces en guisa que no hic atur”. E entendrets quina volta pres; que jamés no creu que null hom fos qui presés tan coberta volta con ell féu.⁸⁸⁸

Lo senyor infant, així con a aquell en qui havia gran fe, li dix tot son fet, e que faés aplegar consell general, que ell volia donar cartes a la companya, que aportava del senyor rei; que aquelles qui venien a En Rocafort, ja les li havia trameses. E En Rocafort dix que l’endemà faria aplegar consell general. E en lo demig En Rocafort aplegà per si mateix tos los caps de companya, així de cavall com de peu, e dix-los:

—Lo senyor infant vol que demà ajustem consell, que ell vos vol donar les cartes que us aporta del senyor rei de Sicília, e us vol dir de boca per què hic és vengut. E així cascuns siats nodrits, e nodrits vostres companyes, que l’escolten bé; e, con ell haurà parlat, negun no li respona, mas jo li respondré que vosaltres havets enteses les cartes e les sues bones paraules, e que se’n pens d’anar a la posada, e nós haurem nostre consell sobre açò que ens ha posat davant.

888. Vet aquí un precedent de monòleg interior, descabdellat per Muntaner interpretant els pensaments de Bernat de Rocafort. Aquesta és una de les pàgines de la crònica més riques de penetració psicològica, tot i la simplicitat dels raonaments.

E així lo senyor infant fo en lo consell, e a tuit ell donà ses cartes e dix ses paraules bones e sàvies a la companya. E ells resposeren-li ço que En Rocafort hac ordonat, ço és a saber, que es retengren acord; e així lo senyor infant tornà-se'n a sa posada e el consell romàs en la plaça. Què us diré? En Rocafort dix-los:

— Barons, aquests fets no es deuen per tuit manejar. Elijam cinquanta bons hòmens qui aquesta resposta acorden, e puis, con l'hagen acordada, diguen-la a cascuns de vosaltres, si us parrà bona; e, si bona vos par, fer-la han; e, si mellorament hi ha mester, fer-s'hi ha.

E així tuit tengren en ben ço que En Rocafort hac dit; així que abans que d'aquí partissen foren elets los cinquanta; e, con foren elets, juraren secret. E, con ho hagren fet, En Rocafort dix-los:

—Barons, gran amor nos ha Déus feita d'aquest senyor que ens ha tramès, que ja no n'ha en el món que tant nos valgués; que aquest és de la dreta llinya de la casa d'Aragon e és dels bons cavallers del món e d'aquells qui més amen veritat e justícia. Per què jo consellaria que nós, de tot en tot, que nós lo reebéssem per senyor. E ell ha'ns dit que el reebam de part del rei de Sicília per senyor, e açò nós per res no façam; que molt nos val més que ell sia senyor nostre que el rei de Sicília, per ço con aquest senyor no ha res ne terra, per què tots temps serà ab nós, e nós, ab ell. E el rei de Sicília ja sabets quin guardó nos ha retut del servii que li fém nós e nostres pares: que tantost con hac pau, nos gità de Sicília ab un quintar de pa per home;⁸⁸⁹ e així, açò és cosa que ens deu a tuit membrar. Per què tot clar li respogam que nós per res no el reebriem per part del rei de Sicília, mas que som aparellats que el reebrem per si mateix, així com aquell qui és nat de nostre senyor natural, e que ens tenim molt per honrats e que som aparellats que li façam fe e homenatge. E d'açò nos sabrà gran grat, e haurem retut nostre deute a ell e darem a conèixer al rei de Sicília que a nós membra ço que ens féu con hac pau.

E, així, finalment tuit dixeren que bé deïa; mas negun no sabia, sinó En Rocafort, les covinences qui eren entre lo senyor rei e el senyor infant. E ell sabia ben que eren tan fort fermades entre ells, que per res l'infant, per si, no podia aquella cosa fer ne reebre senyoria de ciutat ne de vila ne de castell ne de lloc; que, si la companya ho sabés, per res no el ne lleixaren partir, ans lo reeberen volenters per part del rei de Sicília. Mas En Rocafort los dix:

—Barons, si ell vos en diu de no, que per si no ho pendria, no us haja cura, que tota hora a la fin ho pendrà per si.

Què us en diré? Tot així con hagueren llur acord haüt, ho meteren en consell de la comunitat e los dixeren llargament tot ço que davant s'és dit; mas emperò no

889. Tot i que els proveïments no eren ni variats ni abundosos, Rocafort exagera a posta, per obtenir un efecte més contundent, malgrat que molts dels presents saben que no és exacte. Cf. més amunt, cap. cc.

ho dix En Rocafort, ans foren ordonats dos d'aquells cinquanta qui ho digueren per tuit. E tota la companya cridà:

—Ben deïts, ben deïts!

E així fo feta la resposta al senyor infant.

E, com lo senyor infant hac haüda la resposta, fo-li vijares que per gran honor sua li ho diguessen; e ells donaren-li'n de la befa. E què us diré? Que en aital parlament lo tengren quinze dies. E, con lo senyor infant veé que en açò estaven, respòs-los que per cert sabessen que, si per lo senyor rei de Sicília no el volien reebre, que ell se'n tornaria e Sicília. E, con açò fo respost per lo senyor infant e volc pendre comiat, En Rocafort e tota la companya pregaren-lo que no es partís d'ells estrò fossen al reialme de Salònic, e que d'estrò lla lo guardarien ells con a senyor, e lla ell hauria haüt son acord, e ells, atretal, e que, si a Déu plaïa, que trametria entre ells concòrdia. E així mateix li dixeren la discòrdia que era entre En Rocafort e En Berenguer d'Entença e En Ferran Eixemenis, e que plagués a ell que ho adobàs. E ell tot pla respòs que li plaïa.

[LA COMPANYIA ES TRASLLADA A LA REGIÓ DE CRISTÒPOLIS]

231 Ara és veritat que nós que havíem estat en el cap de Gallípol e en aquella encontrada set anys depús lo cèsar fo mort, e havíem-hi viscut cinc anys de renadiu,⁸⁹⁰ e així mateix havíem deshabitada tota aquella encontrada a deu jornades de totes parts, que havíem tota la gent consumada, sí que res no s'hi collia; per què covenia per força que desemparàssem aquell país.⁸⁹¹ E açò era acord d'En Rocafort e d'aquells qui ab ell eren, així de crestians com de turcs com de turcoples; e així mateix n'era d'aquell enteniment En Berenguer d'Entença e En Ferran Eixemenis e tots los llurs e jo mateix ab aquells de Gallípol; mas no ens gosàvem moure per paor de brega que no es mesclàs entre nós, con no havíem que tembre. E així lo senyor infant parlà ab cascuns, e fo acordat que tots ensems desemparàssem aquella encontrada, e que jo, ab vint-e-quatre barques e llenys e quatre galees, tots armats, ab los hòmens de mar e ab totes les fembres e infants que m'emportàs, e que anàs per mar entrò a la ciutat de Cristòfol, qui és a l'entrant del regne de Salònic, e que lla, si ells hi eren abans que jo, que m'hi esperarien, e, si jo hi era abans que ells, que els esperàs. E fo ordonat que jo cremàs e enderrocàs lo castell de Gallípol e el castell de Màdito e tots quants llocs hi teníem.

890. Tercera vegada que Muntaner insisteix en aquest compte (vegeu abans, c. ccxxiii i ccxxv). És tan inversemblant, que no pot ésser que no hi hagi alguna errada de transcripció en les xifres.

891. L'escassetat que regnava a la regió de Gallípoli està confirmada per un passatge de la lletra de Cristià Spínola a Jaume II esmentada a la n. 887 del capítol precedent: "De Romania vero dicitur quod ibi sint vitualia valde cara et quod Cathalani Gallipoli existentes et in illis contratis habent vitualium indigenciam valde magnam" (RUBIÓ, *Diplomatari*, doc. xxxiii).

E així pris comiat d'ells e venguí-me'n a Gallípol e complí ço que era ordonat. E ab trenta-e-sis veles, entre galees, llenys e barques, jo eixí de Boca d'Aver e fiu la via de Cristòfol.

232 E, con l'infant e la companya saberem que jo havia cremats e afogats e enderrocats los castells e llocs, e que fui eixit de Boca d'Aver salvament, ordonaren llur partença. E lla ordinació féu lo senyor infant aital, que En Rocafort ab aquells qui ab ells eren e els turcs e els turcoples, que se n'anàs primer d'un jorn, ço és a saber, que lla on ells jaurien l'una nit, que l'endemà lo senyor infant ab En Berenguer d'Entença e En Ferran Eixemenis e totes les companyes llurs jaguessen, així que tota hora anassen una jornada los uns lluny dels altres. E així anaren molt bé ordonats a poques jornades.

[BREGA ENTRE LA HOST DE ROCAFORT I LA DE L'INFANT.
MORT DE BERENGUER D'ENTENÇA]

E, con foren a dues jornades prop de Cristòfol, lo diable, qui no fa sinó mal, ordonà que la host d'En Rocafort se llevà massa gran dia, e la host del senyor infant se llevà massa matí per la gran calor que faïa. E aquells d'En Rocafort foren-se llevats gran dia per ço con havien aquella nit jagut en un plan qui eren tots jardins e que hi havia de tots los fruits qui en aquell temps se covenien, e bones aigües e molt vi que hi trobaren per les cases; e, així, per la bona posada, tardaren-se de partir. E los altres havien haüt tot lo contrari, per què es llevaren matí. E així la davantera de la host del senyor infant aconseguí la reasaga de la host d'En Rocafort.

E, con aquells d'En Rocafort los veeren, una veu de diable⁸⁹² venc entre ells, qui cridaren:

—Armes, armes! Que veus la companya d'En Berenguer d'Entença e d'En Ferran Xemenis qui ens vénen a matar.

Així, de mà en man la veu anà entrò a la davantera; e En Rocafort féu armar los cavalls, e tots aparellaren-se, e els turcs e els turcoples, atretal. Què us diré? Lo brogit venc al senyor infant e a En Berenguer d'Entença e a En Ferran Xemenis; e tantost En Berenguer d'Entença muntà en son cavall, ab una cota vestit, tot desguarnit, ab l'espaa cinta e l'ascona muntera en la man; pensà de cabdellar e de barrufestar los seus e de fer tornar endarrer.

E, anant cabdellant així con podia, que no es sabia quina rumor s'era, e estant així que ell cabdellava així con aquell qui era molt savi ric hom e bon cavaller,

892. Muntaner, tant en aquest paràgraf com en l'immediat, dóna la culpa al diable, cosa que no acostuma a fer. I ni tan sols insinua que tot pogués ésser aparellat per Rocafort i els seus. Tanmateix, no podem estar-nos de deixar un marge a la sospita.

venc en son cavall, armat de tots punts, N'Humbert de Rocafort,⁸⁹³ germà menor d'En Bernat de Rocafort, e En Dalmau Sent Martí, llur avoncle, així mateix en son cavall armat; e a junta van venir a En Berenguer d'Entença, qui cabdellava, e cuidaren-se que ell enagàs la companya. E abdosos a junta van-li venir, e En Berenguer d'Entença cridà e dix què s'era; e ells no guardaren àls, mas abdosos lo van ferir. E trobaren-lo desarmat e passaren-li les llances de l'altra part, així que abdosos aquí mateix lo mataren; de què fo gran dan e gran tala, que, ell faent bé, lo mataren.

E, con l'hagren mort, van cercar los altres, e assenyalamet En Ferran Xemenis. E En Ferran Xemenis, així con a bon cavaller e savi, així mateix al brogit muntà en son cavall, tot desguarnit, e anava cabdellant. E, con veé que aquells d'En Rocafort hagren mort En Berenguer, e anaven ab ells los turcs e los turcoples, que faien aitant con ells los manaven, e veé que tothom moria, estrò ab trenta hòmens a cavall, anà-se'n a un castell qui era de l'emperador. Veus en quin perill s'hac a metre, que en poder de sos enemics s'hac a metre per força. E aquells recolliren-lo volenters, que veïen la brega.

Què us en diria? Que així, matant e firent, vengren tro lla on era la senyera del senyor infant; e, com foren prop del senyor infant, tothom guardà la senyera e la persona del senyor infant e sa companya, així que el senyor infant venc armat sobre son cavall ab la maça en la man, e anava cabdellant així con podia. E, tantost con En Rocafort e sa companya lo veeren, meteren-se entorn d'ell per tal que negun hom no li pogués fer damnatge, ne els turcs ne els turcoples. Què us diré? Que tantost con lo senyor infant fo ab ells, romàs lo ferir; mas emperò no romàs tant, que tota hora aquell jorn no matassen dels nostres mateixs, ço és a saber de la companya d'En Berenguer d'Entença e d'En Ferran Xemenis, ben cent cinquanta hòmens a cavall, e ben sis-cents hòmens de peu. Vejats si fo ben obra de diable, que, si la terra fos poblada de gent qui a batalla los eixissen, ells havien ben morts aquells e ells mateixs.

E, com lo senyor infant venc a la plaça on jeia mort En Berenguer d'Entença, avallà e començà sobre ell a fer gran dol e el besà més de deu vegades, e tots quants n'eren en la host faeren atretal. E En Rocafort mateix se'n mostrà molt despagat e el plorà, e son germà e son avoncle qui mort l'havien, com lo senyor infant los ne reptà; e excusaren-se que no el coneixien. E així pur, a gran tort e a gran pecat, lo ric hom morí, e tots los altres.⁸⁹⁴

893. En altres textos Gisbert de Rocafort (ed. Bofarull, p. 438).

894. En una lletra de Cristià de Spínola a Jaume II, datada a Gènova el 16 de setembre de 1307, publicada per RUBIÓ, *Diplomatari*, doc. xxxv, trobem també la notícia d'aquestes bregues. Catalans que venien de Gallípoli en un lleny les havien comunicades a Anfroni Spínola, que tornava de Xipre a Gènova. Deia que els catalans havien combatut els uns amb els altres ("simul fuerant preliati"); que a un costat era Berenguer d'Entença amb la major part dels bons homes, a l'altre costat "fuerat Rocha-

E el senyor infant féu aturar en aquell lloc tota la host tres dies; e en una esgleieta que hi havia ermitana, de Sant Nicolau, soterraren lo cos e hi faeren cantar misses e el meteren en un monument bell qui era prop de l'altar. Déus haja la sua ànima! Que martiri dret fo, que, per tolre que no es faés mal, morí.

E, con açò fo fet, l'infant sabé que En Ferran Xemenis era en aquell castell ab aquells qui ab ell se n'eren anats, e puis que n'hi anaren ben setanta d'altres, així que tota hora fo al castell ben ab cent bons hòmens de la host. E l'infant tramès-li a dir que se'n tornàs a ell, e ell tramès-lo a pregar que li perdonàs, que ell no era en son poder, con no s'era, que, pus fo al castell una vegada, havia a anar davant l'emperador, ell ab tota sa companya. E així lo senyor infant tenc-lo'n per excusat, ell e tots aquells qui ab ell eren.

[L'INFANT FERRAN S'ACOMIADA DE LA COMPANYIA]

E, estant així, les quatre galees del senyor infant, de què era capità En Dalmau Senan, cavaller, e En Jacme Despalau,⁸⁹⁵ de Barcelona, vengren en aquell lloc on la host era, que el senyor infant los havia trameses missatge que acompanyassen mi. E ells no es volgren aventurar d'entrar en Boca d'Aver per paor de galees de genoveses, e així, menys de mi, tornaren-se'n.

233 E, con lo senyor infant veé les sues galees, hac gran goig; e féu ajustar consell general e dix-los quin acord havien: si el volien reebre per senyor per part del senyor rei de Sicília, que ell s'aturaria ab ells; en altra manera, que no hi aturaria. E en Rocafort, que ja es tenc per pus alt con En Berenguer d'Entença fo mort e En Ferran Xemenis no hi fo, féu estar la companya en aquell enteniment: que per res no el reebrien per part del rei de Sicília, mas per si enleix.

E, així, lo senyor infant pres comiat d'ells e recollí's en les sues galees e vense'n a una illa qui ha nom lo Taix, qui era prop d'aquell lloc sis milles.⁸⁹⁶ E fo ventura que aquell jorn mateix jo venguí ab tota ma companya en aquella illa, que no sabia noves de la host negunes. E trobé aquí lo senyor infant, qui hac gran goig de mi e contà'm tot lo fet, de què fui jo molt dolent e despagat, e tots quants eren ab mi. E així lo senyor infant requés-me de part del senyor rei de Sicília e de la sua que jo no em partís d'ell; e jo dix-li que era aparellat de complir tot son manament, així com d'aquell qui tenia per mon senyor, mas pregué-lo que soferís a

forte cum Amogaveris et hominibus peditibus atque Turchis qui cum Cathalanis fecerant comitivam, quod prelium dictus Rocaforte devicit et ibi perentus fuit dominus Beringarius de Entença". La lletra, doncs, confirma les notícies que dóna Muntaner.

895. "Jacobus de Palacio, civis Barchinonensis, testor", trobem entre els testimonis dels pactes de Frederic III amb l'infant Ferran. Es tracta, sens dubte, del personatge esmentat aquí.

896. L'illa de *Taix* és Tassos, davant el golf de Cavalla.

l'illa del Taix, e jo, ab tota aquella gent que menava, iria a la companya. E ell dix-me que li plaïa.

E jo tantost, ab totes les trenta-e-sis veles, ané-me'n a la companya, que trobé a una jornada prop de Cristòfol. E, con fui ab ells, abans que eixís en terra, fiu assegurar tots los hòmens e fembres e infants e tot ço qui hi era d'En Berenguer d'Entença e de sa companya e d'En Ferran Xemenis, atretal; e puis eixí en terra. E tots aquells e aquelles qui volgren anar lla on era En Ferran Xemenis, ells anaren, e els fiu acompanyar a cent hòmens a cavall de turcs e atretants de turcoples e cinquanta hòmens a cavall de crestians, e los fiu prestar carros qui els portaren la roba. E aquells qui romandre volgren en la host, romangueren; e a aquells qui romandre no volgren, doné barques qui los portaren a Negrepoint salvament.

E, con haguí donat recapte a tot açò, que haguí la host feta aturar dos jorns, fiu aplegar consell general e repté'ls tots d'açò que els era esdevengut e fiu-los remembrant de quant eren tenguts a aquell ric hom que mort havien, e així mateix a En Ferran Xemenis, qui per honor d'ells havia lleixat lo duc d'Atenes, qui li faia molta d'honor.⁸⁹⁷ E en presència de tuit jo los retí lo segell de la comunitat que hi tenia e tots los llibres; e els lleixé los escrivans e pris comiat de tuit. E tuit pregaren-me que per res no em partís d'ells; e sobretot los turcs e els turcoples vengren a mi plorant, pregant que no els desemparàs, que ells faïen compte de mi així con de pare. E per veritat que ells no m'apellaven mas lo "catà", qui vol aitant dir, en turquesc, com lo "pare"; sí que, en veritat, a mi pres major enyorament d'ells per ço con en mon poder eren entrats, e tota hora havien haüda major fe en mi que en null hom de la host, dels crestians. E jo dix-los que per res no podia romanir, que jo no podia fallir a l'infant, qui era mon senyor; sí que, finalment, pris comiat de tuit, e ab un lleny armat que jo hi havia meu, de setanta-dos rems, e dues barques armades, jo em partí d'ells e ané-me'n al Taix e trobé lo senyor infant qui m'esperava.⁸⁹⁸

[LA COMPANYIA, A LA PENÍNSULA DE CASSÀNDRIA]

E, con jo fui partit de la companya, la companya passà per lo pas de Cristòfol ab gran afany e puis per jornades anaren-se'n en un cap qui ha nom Caseràndria, qui és un cap de mar prop a vint milles de la ciutat de Salònic.⁸⁹⁹ E en aquell cap, a l'entrada, ells s'atendaren, e d'aquí corrien a la ciutat de Salònic e per tot aquell país, que trobaren terra nova. E pensaren de consumir aquella encontrada, així con havíem fet a aquella de Gallípol e de Contastinoble e d'Andrinople.

897. Vegeu més amunt, cap. CCXXII.

898. Remarquem l'autoritat amb què procedeix Muntaner enfront dels components de la Companyia, cristians i turcs, del més alt al més baix. I tots, per la seva lleialtat i la seva bondat, l'estimen i el respecten.

899. *Caseràndria* és Cassàndria, a la Calcídica. *Salònic* és Salònica.

E així lleixar-vos he a parlar de la companya e parlar-vos he d'una bella aventura qui a mi esdevenç en Gallípol, qui no fa a lleixar de contar.

[SAQUEIG DE FÒCEA]

234 Veritat és que abans que el senyor infant vengués a Gallípol, que venc a Gallípol un prohóm genovès, per nom ser Tesí Jaqueria, qui era nebot de misser Boneto Jaqueria, e venc ab un lleny armat de vuitanta rems, armat a pla. E, con fo a Gallípol, demanà segurtat e que volia parlar ab mi; e jo asseguré'l, e ell dix-me:

—Capità, veritat és que jo he tengut Fulla ben cinc anys, per mon avoncle misser Boneto Jaqueria, e ara misser Boneto és mort, e son frare, a qui roman lo lloc, qui és així mateix mon avoncle, venc a Fulla enguany ab quatre galees e demanà'm de compte; e jo retí-li compte, sí que finalment sobre el compte no ens avenguem gaire bé.⁹⁰⁰ Ara he entès que ell torna ab altres quatre galees, e que em vol pendre, e vol mudar altre capità a Fulla; e jo he haüda lletra de son fill que per res no l'esper, que, per cert, si em pot pendre, que ell me'n menarà en Gènova. E així son vengut ací a vós, que us son aparellat, ab tots aquells qui són venguts ab mi, que us faça fe e homenatge e que sia u de vostra companya.

E jo, qui sabia que ell era honrat hom e el viu molt savi e bon, reebí'l e li doné alberg bon e honrat, e el fiu escriure a deu cavalls armats en el llibre de la companya; que jo havia aquest poder per tota la companya, ço que negun altre no havia.

E, con ell fo fet de nostra companya, ell me dix que armàs una galea que havia jo al port, e dos llenys, e que li donàs companya; e que, per cert, que ell faria de guisa que hauria lo castell de Fulla, e que hi guanyariem tot lo tresor del món. E jo tantost armé la galea e el seu lleny, e dos altres llenys armats e una barca armada; e així foren cinc llenys. E muntaren-hi tota la sua companya, que eren entrò a cinquanta persones, tots hòmens bons e destres; e mis-hi per capità un meu cosí germà, per nom En Joan Muntaner,⁹⁰¹ al qual doné poder de fer totes coses així con la mia persona pròpia pot fer, e que ço que faria, faés tota hora a consell del dit ser Tesí Jaqueria e de quatre bons hòmens altres, catalans, que jo li assigné de consell.

900. Tesí Jaqueria és Ticino o Todisino Zaccaria; Boneto Jaqueria és Benedetto Zaccaria, que fou almirall de Castella. Sobre aquest personatge, vegeu ROBERTO LÓPEZ, *Genova marinara nel duecento, Benedetto Zaccaria, ammiraglio e mercante*, Milà, 1933. El germà de Benedetto a qui es refereix aquí no pot ésser sinó Manuel, perquè els altres dos germans que havia tingut ja eren morts. Vegeu la taula genealògica dels Zaccaria que publica el citat autor. Cal dir, però, que en la dita taula no apareix cap altre Tedisio que el d'una branca col·lateral, fill d'un Manuel Zaccaria, altre que el germà de Benedetto. La data no s'oposa a la identificació d'aquest Tedisio amb el de la crònica, i el parentiu permet la denominació d'oncles als dos germans difunts, per part de Tedisio. *Fulla* és Fòcea la Nova.

901. Recordem que el pare de Muntaner s'anomenava també Joan (cap. II i XXXIII). El cosí de qui parla aquí, tornem a trobar-lo al cap. CCLV, a l'illa de Gerba.

E així partiren de Gallípol l'endemà de la festa de Rams. Què us diré? Que el dit ser Tesí féu així e ordonà que ells vengren al castell de Fulla la nit de la festa de Pasqua;⁹⁰² e a hora de matines ells dreçaren llurs escales al mur, que ell portava faitices, així con aquell qui sabia quant havia d'alt sens més e sens menys. Què us diré? Que, abans que fossen sentits, en tal lloc féu ell muntar los nostres hòmens, que trenta dels seus hòmens e dels nostres hac sus en el mur, guarnits e aparellats. E, con aquests foren sus, lo jorn se féu; e ell ab destrals, ab tota l'altra companya, pensà de donar a les portes. E, con aquells qui eren dins los hagen sentits, preseren-se a les armes; e aquests trencaren les portes, e aquells nostres qui eren al mur pensaren de matar tots aquells que trobaren al mur e en les torres. Què us diré? Que tota hora hi mataren ben cent cinquanta persones, e los altres preseren tots, que bé hi havia dins cinc-cents hòmens combatents. E, con lo castell hagneren pres, eixiren de fora, en la vila que tenien los grecs qui hi estaven, que eren més de tres mília persones, tots llauradors de l'alum qui en aquell lloc se faia. E barrejaren tota la vila e preseren e lleixaren ço que els plagué. Què us diré? Que infinitat fo ço que s'hi guanyà.

[LES RELÍQUIES DE SANT JOAN A FÒCEA]

E en aquell lloc se guanyaren les tres relíquies que el benaurat sant Joan Evangelista lleixà a l'altar d'Èfesso con se mes al moniment. E con turcs preseren aquell lloc tragueren-ne aquelles tres relíquies e puis meteren-les penyora a Fulla per forment. E les relíquies eren aquestes: la primera, un tros de la Veracreu, que monsenyer sant Joan Evangelista llevà ab la sua man de la Veracreu, d'aquell lloc on Jesucrist havia tengut lo cap; e aquell tros era molt ricament encastat en aur, ab pedres precioses, que valien sens nombre (que fort cosa vos seria de creure, qui us ho contava, ço que entorn li era encastat); e ab una cadeneta d'aur que hi havia monsenyer sant Joan tots temps portava-la al coll. E l'altra relíquia era un camís molt preciós, menys de neguna costura, que madona santa Maria féu de les sues beneites mans, que li donà; e ab aquell deïa tots temps missa lo benaurat sant Joan. E la terça relíquia era un llibre que s'apella l'*Apocalipsi*, qui era escrit ab lletres d'aur per la man pròpia del benaurat sant Joan; e en les cobertes d'aquell havia així mateix una gran riquesa de pedres precioses. E, així, entre les altres coses guanyaren aquestes tres relíquies, les quals se guanyaren per ço con ja sabia ser Tesí Jaqueria on eren. E, així, ab gran guany tornaren-se'n a Gallípol; e aquí partiren tot llur guany, e per sort partim les relíquies. E a mi venc per sort la Veracreu, e a ell lo camís e el llibre qui s'apella *Apocalipsi*; e puis l'als se partí com partir-se devia.⁹⁰³

902. Pasqua l'any 1307 fou el 26 de març. Partiren, doncs, de Gallípoli el dia 29 de març i van arribar al peu del castell de Fòcea el dia 25 d'abril a la nit. Recordem que l'hora de matines és la mitjanit.

903. Aquest és un dels passatges més entenedridors de la crònica. La bondadosa ingenuïtat de Muntaner, la credulitat senzilla que admet els més deliciosos anacronismes, s'alien amb el goig del botí.

[L'INFANT FERRAN I MUNTANER A L'ILLA DE TASSOS]

E així veus con nos pres de la companyia de ser Tesí. E puis ser Tesí, ab ço que hac guanyat, armà lo seu lleny de la sua gent e de la nostra e venc-se'n a l'illa del Taix, on havia un bell castell despoblat; e pres aquell castell e l'adobà e l'endreçà. E en aquell castell venguí jo, e aquí trobé lo senyor infant ab les quatre galees, e aquí m'esperà ell con jo ané a la companya a pendre comiat, e aquí torné al senyor infant. E, si anc veés negun hom ben acollir son amic, misser Tesí sí féu a mi, que encontinent me lliurà lo castell e tot quant hi havia, e pensà del senyor infant e de nós tots, molt ricament, ben tres jorns que ens hi féu estar. E puis se proferí a mi de la persona e del castell e d'açò que havia, e jo doné-li molt arnès que jo tenia de casa e moltes armes de diverses maneres, e li doné una barca armada, de vint-e-quatre rems, e li lleixé ben quaranta hòmens qui volgren romandre ab ell a sou; e així jaquí-lo ben fornit e arreat. E així l'eximpli és ver, del català, qui diu: “Fe plaer, e no guards a qui”,⁹⁰⁴ que en aquell lloc on jo jamés no cuidava ésser reebí jo tan gran plaer, e el senyor infant per mi, e tota nostra companya. E, si ops nos fos, en aquell castell nos pògrem tuit salvar, e per aquell pògrem més estar aquí d'aquí avant.

[L'INFANT FERRAN I MUNTANER, APRESATS PELS VENECIANS]

235 E, així, presem comiat de ser Tesí Jaqueria, e partim-nos de l'illa del Taix ab lo senyor infant. E el senyor infant féu-me lliurar la mellor galea qui hi era après de la sua, la qual havia nom “Espanyola”;⁹⁰⁵ e ab les quatre galees sues e el meu lleny armat e una barca armada mia, fém la via del port de l'Almiro, qui és en lo ducat d'Atenes, on lo senyor infant havia lleixats tres hòmens per fer bescuit con entrà en Romania. E lla no trobam ne els hòmens ne el bescuit, que tot li ho hagren barrejat la gent de la terra. E, si anc li ho barrejaren, bé ens en venjam, que tot quant hi hac metem a foc e a flama. E puis partim de l'Almiro e anam-nos-en a l'illa d'Escròfol e aquí combatem lo castell e barrejam l'illa tota.⁹⁰⁶ E puis fom al cap de l'illa de Negrepoint; e el senyor infant dix que volia passar per la ciutat de Negrepoint, e nós tuit dixem que per res no fos. E és ver que ell n'era passat a l'en-

¿Quin millor botí que unes tals relíquies? Riquesa tan excepcional no pot seguir la sort de la resta: per això els dos caps se les reserven i pel que es veu en fan dos lots: l'un amb un tros de la Veracreu, l'altre amb el camís fet per la Verge i el llibre de l'Apocalipsi. Muntaner no ens diu què va fer del tros de la Veracreu que va tocar-li.

904. Un altre proverbi, aquest específicament català, a afegir a la lliçó.

905. És molt notable el fet que aquest nom hagi estat donat a la galera de Ferran de Mallorca, no sols perquè l'adjectiu espanyol, en català, era aleshores molt rarament usat, sinó per la significació que el fet pot tenir (vegeu F. SOLDEVILA, *El concepte d'Espanya a la Crònica de Muntaner*, “Rev. de Catalunya”, xvi, p. 176). El lloc d'Almiro és Halmyros a la Tessàlia —no al ducat d'Atenes—, en el golf de Volo.

906. L'illa d'Escròfol és l'illa de Scopelos, al capdamunt de l'illa del Negrepoint, gairebé davant del golf de Volo, esmentat a la nota anterior.

trant de Romania e hagren-li bon solaç e companya, e cuidà's que aital li faessen aquella vegada; e, així, a força de tuit, ell s'apoderà que en passàssem. E, així, a la mala hora nós fém aquella via e ens metem la corda per lo coll a ben vista nostra; perquè és gran perill anar ab fill de rei, jove, que ells són de tan alt cor e sang, que no es pensen que per res null hom los degués fer llur greuge. E segurament així deuria ésser, si coneixença havia en el món, mas lo món és així desconeixent, que en poques coses ret negun complidament son deute. E així mateix són senyors que no els gosa hom bé contrastar a res que ells se vullen apoderar, per què així esdevenc de nós, que la nostra destrucció haguem a consentir.⁹⁰⁷

E així anam-nos-en a la ciutat de Negrepoint; e aquí atrobam que havia vengudes deu galees de venecians e un lleny armat, de què eren capitans En Joan Corin e En Marco Minyot, e anaven per misser Carles de França (a qui s'esguarda l'emperi de Contastinoble) a la companya; e havia-hi per misser Carles un ric hom francès, per nom Tibaud de Cipoys.⁹⁰⁸ E així lo senyor infant féu-se assegurar ell e tota la companya, e els senyors de Negrepoint asseguraren-nos, e els capitans de les galees, atretal; e convidaren lo senyor infant. E, con fo en terra, les galees dels venecians van córrer sobre les nostres, e senyaladament sobre la mia, cor era veu que jo traïa de Romania tot lo tresor del món. E, al muntar que hi faeren, mataren-me ben quaranta hòmens, e així mateix hagren mort mi, si hi fos, mas jo no em partia un pas del senyor infant. E, així, barrejaren-me la galea e tot quant hi havia, que era una gran cosa, e puis preseren lo senyor infant e deu dels mellors qui hi eren ab ell. E, con aquesta tració hagren feta, misser Tibaud de Cipoys lliurà lo senyor infant a misser Joan de Mesí, senyor de la terça part de Negrepoint, e que el menàs al duc d'Atenes, que el guardàs per misser Carles de França e que en faés ço que ell li manaria. E, així, menaren-lo ab vuit cavallers e quatre escuders a la ciutat d'Estives; al castell qui ha nom Sant Omer lo duc d'Atenes lo féu guardar.⁹⁰⁹

907. La decisió de l'infant de Mallorca era temerària, atès que l'illa de Scopelos barrejada era sota domini de venecians.

908. *Corin* i *Minyot* corresponen als noms de Quirini i Minotto, italians ambdós. Carles de Valois, l'antic pretendent a la corona catalanoaragonesa, aspirava a l'imperi de Constantinoble, casat com era amb Caterina de Courtenay, hereva nominal de l'Imperi. El seu representant era Tibald de Cepoy o Chepoy, que va ara a la Companyia.

909. Aquests fets estan presentats diferentment en la lletra esmentada més amunt (capítol ccxxxii, n. 894) de Cristià de Spínola a Jaume II. Diu que l'almirall de les galeres venecianes va dir a l'infant que passés a la seva galera per parlar amb ell; l'infant va fer-li replicar que no era home que degués anar a ell. D'aquí se'n seguiren paraules grosses i les galeres venecianes van atacar i vèncer les de l'infant. Vegeu RUBIÓ, *Diplomatari*, doc. xxxv. — Joan de Mesí és Jean de Noyers de Maisy, senyor d'una terça part (*o tercer*) de l'illa del Negrepoint. El castell de Saint-Omer és a Tebes. El duc d'Atenes era aleshores Guy II de la Roche. [Aquest incident degué ésser l'origen de la notícia que el rei Frederic de Sicília comunicà al seu germà Jaume II, segons la qual Ramon Muntaner havia estat empresonat i turmentat pel rei Carles quan anava pels seus afers cap a Nàpols: *Acta Siculo Aragonensia. II*, doc. LVIII, p. 102-103 del 16 de juliol de 1308. Muntaner no comenta cap altre incident en el seu viatge de retorn fins a l'ar-

[MUNTANER ÉS TORNAT A LA COMPANYIA. DONATIUS QUE EN REP]

E a En Tibaud de Cipoys e als capitans de les galees donaren a entendre hòmens de Negrepoint que, si volien acabar res ab la companya, que hi tornassen mi, que jo m'empportava gran res de la companya; e, així, que farien dos béns: que en farien gran bé a la companya e, d'altra part, que ells sabien que em matarien tantost, e així no seria qui demanàs ço que m'havien llevat. E, així mateix, que hi tornassen En Garcia Gomis Palasín, a qui En Rocafort volia pitjor que a hom del món; e que en farien gran plaer a En Rocafort, e que ells no podien res fer menys d'En Rocafort.

E així con los ho consellaven, així ho faeren; que tornaren En Garcia Gomis e mi a la companya. E, con fom a la companya, tantost presentaren En Garcia Gomis a En Rocafort, e En Rocafort hac-ne gran plaer; e tantost venc a la popa de la galea e, així con fo en terra, sens altra sentència féu-li tolre la testa en presència de tuit En Rocafort; de què feu gran tala e gran damnatge, que en veritat ell era un dels bons cavallers del món, de tots fets.

236 E, com açò fo fet, tragueren mi en terra, e, con aquells de la companya me veeren, e En Rocafort e els altres van-me tots besar e abraçar e començaren tuit a plorar d'açò que havia perdut. Los turcs e els turcoples avallaren tuit e volien-me besar la man e començaren a plorar de goig pensant que jo volgués romandre. E tantost, ab En Rocafort e ab tuit ensems qui m'acompanyaren, menaren-me al pus bell alberg qui hi era, que em faeren tantost delliurar. E, con fui en l'alberg, aquí trameteren-me los turcs vint cavalls e mil perpres en aur, e els turcoples, atretants; e En Rocafort tramès-me un bell cavall e una mula e cent cafís de civada e cent quintars de farina e carnsalada e bestiar d'una mena e d'altra. E així mateix no hi hac adalill ne almogatèn ne null qui res valgués en la host, que no em trametés son present; així que tota hora estimaven que em valia, ço que a mi trameteren, quatre mília perpres d'or. Sí que En Tibaud de Cipoys e els venecians se tengren fort per decebuts con m'hi hagren tornat.

E, con açò fo fet, En Tibaud de Cipoys e els venecians e capitans de les galees entraren en parlament ab la companya, de llurs afers.⁹¹⁰ La primera cosa que fae-

ribada a Sicília. Més endavant, el 1325, Muntaner demanà al rei Jaume II que sollicités al dux de Venècia una indemnització de la depredació que havia sofert a Negrepoint i que Frederic de Sicília no havia aconseguit: A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents per la Història de la Cultura catalana mig-eval*, reimpressió de Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2000, I, docs. 64 i 65, p. 74-78; la carta del rei al dux fou reeditada a A. RUBIÓ I LLUCH, *Diplomatari de l'Orient Català*, doc. 125, p. 154-157. M. T. F.]

910. Se'ns ha conservat un fragment de document (publicat per RUBIÓ, *Diplomatari*, document xxxiv) en què la Companyia declara no haver pogut pagar a Ramon Muntaner el que li devia per despeses fetes per ell a favor de la Companyia, i demana a l'emperador Carles de Valois que vulgui proveir-hi. Aquest document està datat el 31 d'agost de 1307, sense indicació de lloc. Degué ésser expedit, segons RUBIÓ, *loc. cit.*, "quan Teobald de Cepoy entregà En Ramon Muntaner a la Companyia catala-

ren, hagren a prometre a la companya que a mi faessen satisfer del dan que m'havien donat; e açò hagueren a jurar, que la companya los dix que jo era estat llur pare e llur governador depús eren partits de Sicília, e que anc mal entre ells no es poc metre mentre jo fui ab ells e, encara, si jo fos estat ab ells, aquell mal no es faera d'En Berenguer d'Entença ne dels altres. Sí que aquest fo lo primer capítol que ells li hagueren a prometre e a jurar. E ateseren-ho mal e lleig, per què Déus mes mal prou en tots llurs fets, segons que avant entendrets.

[LA COMPANYIA RECONeix LA SENYORIA DE CARLES DE FRANÇA]

Què us diré? En Rocafort, esguardant que ell havia perduda la casa de Sicília e d'Aragon e de Mallorca e encara de tota Catalunya,⁹¹¹ pensà que s'acostàs a misser Carles, e així jurà e féu jurar a tota la companya la senyoria de misser Carles de França, mala a sos ops, e de l'una part e de l'altra. E, com hagren fet sagrament e homenatge a En Tibaud de Cipoys per misser Carles, e el dit misser Tibaud qui juraren per capità, lo dit misser Tibaud tot suau menà sa capitania, així mateix que àls no podia fer. Què us diré? Con hagren jurat En Tibaud, ell se cuidà que null hom no hi gosàs manar mas ell; e En Rocafort demanava'l menys que un ca, ans féu fer segell ab cavaller ab corona d'aur, que es cuidava coronar rei de Salònic. Què us diré? Con açò fo fet, En Tibaud fo capità del vent. Així con son senyor, misser Carles, fo rei del xapeu e del vent con hac presa la donació del regne d'Aragó, així fo ell capità del xapeu e del vent.⁹¹²

[MUNTANER TORNA AL NEGREPONT]

E, com los capitans de les galees veeren açò, pensaren que ells havien acabat ço per què eren venguts, pus que havien En Tibaud mes capità de la companya; preseren comiat e volgren-se'n tornar. E la companya e els turcs e els turcoples e encara En Tibaud pregaren mi que romangués, e jo dix que per res no romandria; e, con veeren que àls no podien acabar ab mi, faeren-se venir los capitans de les galees e pregaren-los carament de mi, e tantost donaren-me una galea en què anàs tota ma companya. E misser Joan Corí, lo major capità, volc que jo anàs en la sua galea; e misser Tibaud féu-me cartes a Negrepont, que tothom, en pena de cos e

na", és a dir en aquest punt de la narració. Però hem d'observar que en el document no es tracta d'indemnització per la roberia que han fet a Muntaner, sinó de deutes de la Companyia. És possible que en el tros de document que manca —la primera part— es tractés d'aquesta qüestió. La data, de totes maneres, és preciosa per a la datació dels esdeveniments.

911. Aquí Muntaner no vol que resti omesa Catalunya, que ja és inclosa dins la casa d'Aragó, i dins Catalunya resta inclosa València.

912. Vegeu més amunt, cap. cxix.

d'haver, que em retés lo meu. E jo doné tots los cavalls e càrreus e atzembles a aquells qui estats eren de ma companya qui romandre volgren ab la companya; e així pris comiat de tuit e recollí'm en la galea de misser Joan Corí. E, si anc null hom reebé honor per gentilhom, jo ho fiu d'ell, que tota hora volc que jugués ab ell en un llit, e solament abdosos menjäven en una taula.⁹¹³

237 E així venguem-nos-en a la ciutat de Negrepont. E, con fom a la ciutat, los capitans dixeren al batlle de Venècia que faés cridar que tothom qui hagués haüt res del meu, que m'ho retés, e pena de cos e d'haver; e així mateix misser Joan de Mesí e misser Bonifaci de Verona faeren atretal, con hagueren vista la carta de misser Tibaud de Cipoys. Què us diré? Que de vent ells foren molt volenteroses que jo fos satisfet, mas de la roba no en poguem gens cobrar.

[MUNTANER VISITA L'INFANT FERRAN A LA PRESÓ]

E jo pregué Misser Joan Corí que li plagués e fos son plaer que jo pogués anar a la ciutat d'Estives al senyor infant; e ell dix que per amor de mi que m'esperaria quatre jorns, la qual cosa jo li graí molt. E tantost haguí cinc bèsties e ané-me'n a la ciutat d'Estives, qui n'és prop vint-e-quatre milles, e lla trobé lo duc d'Atenes malaute, qui, així malaute con era, m'acollí bé e em dix que molt era despagat del dan que havia pres e que ell se proferia a mi que en tot ço que jo veés que ell me pogués ajudar, que m'hi ajudaria. E jo fiu-li'n moltes gràcies e dix-li que el major plaer que ell me poria fer seria que faés tota honor al senyor infant; e ell respòs que d'açò se tenia molt per tengut e que era despagat con en aital cas lo s'havia a servir. E jo pregué'l que li plagués que jo el pogués veer, e ell dix que hoc, veer e ésser ab ell, e que, per amor de mi, que, mentre jo hi fos, que tothom hi pogués entrar e menjar e, encara, que, si volia cavalcar, que cavalcàs.⁹¹⁴

E tantost féu obrir les portes del castell de Sent Omer, on ell estava, e jo ané a veer lo senyor infant. E, si haguí dol con lo viu en poder d'altre, no m'ho demanets, que esclatar cuidé per lo cor; mas ell, per la sua bonea, m'aconhortà. Què us diré? Dos jorns esteguí ab ell e el pregué que li plagués que jo romangués ab ell, que jo acabaria ab lo duc d'Atenes que li plauria que jo estegués ab ell. E ell dix que no era mester que jo romangués, ans era ops que me'n pensàs d'anar en Sicília, e ell fer m'hia carta de creença al senyor rei de Sicília, que a negun altre no en volia escriure. E tantost féu-me fer la lletra e dix-me tota la missatgeria que jo degués dir e tot ço que fer degués; que ell ben sabia que no havia hom al món qui tan bé

913. Aquestes eren maneres d'honorar un hoste. No mancava sinó que mengessin al mateix plat.

914. Observem com l'anomenada de Muntaner, de la seva bondat i de la seva proesa són reconegudes arreu i arreu li consequeixen un tracte de deferència i afalac.

sabés los afers que li eren esdevençuts en Romania con jo; e segurament deïa'n veritat.

238 E, con haguí estat dos jorns ab ell, pris-ne comiat ab gran dolor, que per poc lo cor no m'esclatà. E lleixé-li, d'aquells pocs diners que portava, partida; e encara me despullé d'unes vestedures que portava e doné-les al coc que el duc li havia lliurat. E parlé a part ab ell que es guardàs que no soferís que res que dan li faés li fos mes en la vianda; e, si bona guarda ne faïa, que de mi e d'altres n'hauria molt de ben. Sí que ell posà les mans als Evangelis e jurà en mon poder que abans se lleixaria tolre la testa, que ell soferís que mal li vengués negun per menjar que ell li aparellàs. E així partí'm d'ell e haguí pres comiat del senyor infant e de sa companya e ané pendre comiat del duc; e ell, la sua mercè, donà'm ses joies riques e bones, e partí'm pagat d'ell.

[MUNTANER PASSA A SICÍLIA]

E torné-me'n a Negrepoint e trobé les galees qui no esperaven sinó mi; e tantost recollí'm. E pensam de partir de Negrepoint e anam refrescar a l'illa de Setepose e puis a la Sidra e puis a Malvasia e a Malea e a Sant Àngel e al port de les Guatlles e puis a Corron. E de Corró anam-nos-en a l'illa de Sapiència, e aquella nuit jaguem a la dita illa.⁹¹⁵

E, com venc al maití, així con lo sol eixí, nós guardam, e veem venir quatre galees e un lleny per lla on nós érem venguts. E tantost llevam-nos de la posta e faem la llur via; e ells, qui ens veeren, pensaren-se d'armar. E jo guardé, e viu lluir los capells de ferre e les ascones munteres; tantost pensé'm que eren les galees d'En Riambau des Far, de qui jo havia haüda llengua, e tantost jo ho dixí al nostre capitan; e així los venecians pensaren-se d'armar. E a cap de peça lo lleny armat d'En Riambau des Far venc ab En Pere de Ribalta, qui era a popa, e tantost jo el conic; e acostà's ell que em veés, hac gran goig e així muntà en la galea a mi e dix-me que eren les galees d'En Riambau des Far. E els capitans dels venecians prengueren-me a una part e dixeren-me que jo que los desenganàs d'aquest cavaller, si era home malvat ne si havia fet mal a venecians. E jo dix-los que per cert que ell era prohom e hom qui per res no faria mal a null hom qui fos amic del senyor rei d'Aragó; ans los pregava que l'amassen e l'honrassen aïtant con estarien ensems. E així ells faeren desguarnir les gents e dixeren a mi que jo que els asseguràs de part d'ells, e que venguessen a la bona hora. E així jo munté al lleny ab En Pere de Ribalta e ané a En Riambau e fiu desguarnir tothom; e així mateix ensems ven-

915. *Setepose* és Spetses, *Sidra* és Hidra, *Sant Àngel* és Sant Angelo, *Port de les Guatlles* és Porto Kagiolid, *Corron* és Coron (ara Coroni), *Sapiència* és Sapiëntza. Van costerejant, doncs, la Morea.

guérem a les galees. E aquí saludam los uns los altres, e tots ensems anam-nos-en a l'illa de Sapiència e aquí metem tots escales en terra. E los nostres capitans convidaren En Riambau des Far e tots los caps, e aquell jorn esteguem aquí estrò a despertada.⁹¹⁶

E a despertada llevam-nos tots ensems e anam a Metó e aquí refrescàrem totes les galees e llevàrem aigua. E l'endemà anam-nos-en a la platja de Matagrifó e llevam així mateix aigua; e puis anam-nos-en a Clarença. E en Clarença les galees dels venecians s'havien a aturar per ordonar quatre galees que havien a lleixar en guàrdia; e així jo mudé'm ab En Riambau des Far, qui em féu lliurar una galea per ma companya. E ser Joan Corí, lo capità dels venecians, donà'm dues bótes de vi e bescuit assats e carnsalada e de tot ço que havia en la sua companya. E jo que fiu comprar en Clarença ço que em faïa mester.⁹¹⁷

E així pris comiat d'ells, e ab En Riambau des Far pensam-nos-en de venir a Curfó. E puis travessam del Curfó e presem terra al golf de Taranto, ço és a l'eixida del cap de les Leuques; e puis costejam la Calàbria e venguem-nos-en a Messina. E a Messina En Riambau des Far desarmà, e ell e jo anam al senyor rei, que atrobam a Castronou.⁹¹⁸ E aquí lo senyor rei acollí bé En Riambau e li donà de ses joies; e puis anà-se'n En Riambau, e jo romanguí ab lo rei e doné-li la carta del senyor infant e li dix tota la missatgeria.

916. Pere de Ribalta era un cavaller que havia estat comissionat per Jaume II en 1305, amb l'advocat Pere Batlle prop del comú de Gènova, per la qüestió dels béns arrabassats a Berenguer d'Entença (RUBIÓ, *Diplomatari*, doc. IX). L'hora de despertada és a mitja tarda, potser perquè es considera l'hora de despertar-se de la migdiada. Observem que tot seguit diu que a aquella hora es llevaren. [Riambau Desfar era un cavaller català que havia participat en l'ocupació del regne de Múrcia durant la guerra contra Castella de 1296-1304, motiu pel qual hi rebé algunes propietats, com també Pere de Ribalta: M. T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 216 i 192. El 1299 Desfar acompanyà Jaume II en l'expedició contra el seu germà el rei Frederic de Sicília i romangué un any o dos més al servei dels Anjou. Al retorn, amb altres cavallers, fou robat per corsaris provençals, motiu d'un llarg litigi amb la cort napolitana: M. T. FERRER I MALLOL, *Cavallieri catalani e aragonesi al servizio dei guelfi in Italia*, "Medioevo. Saggi e Rassegne", 20 (1996), p. 161-194, concretament p. 188-189. Pere de Ribalta, valencià, havia participat com a corsari en la lluita contra els francesos el 1285: M. T. FERRER, *Una família de navegants, els Marquet*, p. 163; portà a terme campanyes de cors contra el Magrib; el 1292 se'n queixava el rei de Tunis, com també el 1304. El 1306 Jaume II el féu capità de tres vaixells per fer complir als corsaris la pau amb Granada i el 1313 i el 1317 armava novament contra sarraïns: M. T. FERRER, *La guerra en cors amb els països musulmans*, p. 839, 844, 845 i 863, i M. T. FERRER, *La guerra marítima contra l'Islam a la Corona catalanoaragonesa en el segle XIV. Els armaments no reials*, en curs de publicació a Colloque international *Partir en Croisade à la fin du Moyen Âge. Financement et Logistique*, 6-7 mai 2010. Institución Milá y Fontanals, Barcelone, coord. Daniel Baloup, Casa de Velázquez, Manuel Sánchez Martínez, CSIC, Barcelona. M. T. F.]

917. La platja de Matagrifó, com Clarença, a la costa occidental de la Morea. [Metó és Methoni. M. T. F.]

918. *Castronou*, Castronuovo di Sicilia, a l'interior de l'illa, en l'actual línia fèrria de Palerm a Agrigento, a 86 Km. de Palerm.

[FI DEL CAPTIVERI DE L'INFANT FERRAN]

E lo senyor rei fo molt despagat de la presó del senyor infant e tantost tramès-ne missatge al senyor rei de Mallorca e al senyor rei d'Aragon. E entretant missatge venc de misser Carles al duc d'Atenes que trametés lo senyor infant al rei Robert; e tantost ell lo tramès a Brandis, e de Brandis anà-se'n per terra a Nàpols. E a Nàpols lo senyor infant estec en presó cortesa, que era guardat e cavalcava ab lo rei Robert, e menjava ab ell e ab madona la reina, muller del rei Robert, qui era sa germana.⁹¹⁹ Què us diré? Més d'un any estec lo senyor infant en presó; e puis lo senyor rei, son pare, recaptà ab lo rei de França que l'hi trametessen. E així lo rei de França e misser Carles manaren per llurs missatges al rei Carles, qui encara era viu, e al duc Robert, que el trametessen al rei, son pare. E tantost ab dues galees trameteren-lo al rei, son pare, e preseren terra a Coplliure; e féu-ne gran festa lo rei, son pare, e madona la reina, sa mare, e tots quants n'havia en les terres del senyor rei de Mallorca, per ço con tots l'amaven més que fill que el rei hagués.⁹²⁰

E així lleixar-vos he estar lo senyor infant, qui és ab lo senyor rei, son pare, sa e alegre, e tornar-vos he a parlar de la companya entrò que els vos haja amenats al ducat d'Atenes, on vui són. E puis d'aquí avant no m'entremetré d'ells, que, si res ne deïa, poria fallir, així com aquell qui de llurs fets d'aquí avant no sap res de veritat.⁹²¹

[TRÀGICA FI D'EN ROCAFORT]

239 Com En Rocafort hac fet segell ab cavaller ab corona d'aur, apoderà's així de la host, que menys hi coneixien En Tibaud de Cipoys que un sergent; sí que ell ne fo molt dolent e tenc-se per escarnit.⁹²² E En Rocafort desconec-se així, que

919. Robert d'Anjou, vidu de la infanta Violant, filla de Pere el Gran, s'havia casat amb Sança, filla de Jaume II de Mallorca. En realitat Robert encara no era rei, sinó duc de Calàbria, però governava en nom del seu pare, Carles II d'Anjou, que ja era vell.

920. Sabem que el dia 2 de juliol de 1308 Ferran era ja a Perpinyà, des d'on el seu pare Jaume II de Mallorca comunica la seva arribada al seu nebot Jaume II de Catalunya-Aragó. En la lletra fa referència a les seves gestions prop del rei de França Felip IV, prop de Carles de Valois i prop de Robert d'Anjou. Publicada per RUBIÓ, *Diplomatari*, doc. XLI; també íd., *Contribució a la biografia de l'infant Ferran de Mallorca*, "Estudis Universitaris Catalans", VII, 1913, p. 303-304 i 327.

921. No sempre mostra Muntaner tanta de prudència; però ara el contrast entre el que ha pogut explicar per haver-ho viscut i el que encara ha pogut explicar de sentir-ho dir i el que hauria hagut d'inventar totalment, perquè no en té cap referència, és massa fort perquè gosi aventurar-se. Això indica, de totes maneres, una honestetat historial que cal tenir en compte. Quan Muntaner inventa és perquè creu que pot inventar i que la seva invenció s'acosta a la realitat; i això en ocasions és cert.

922. A la situació del seu representant Tibald de Cepoy dins la Companyia respon sens dubte la lletra que Carles de Valois va adreçar a Blanca d'Anjou, muller de Jaume II de Catalunya-Aragó, demanant-li que el seu marit vulgui escriure a Bernat de Rocafort i els seus companyons perquè entenguin de tal manera en el seu profit i el seu honor, que ell pugui recompensar-los com desitja. I, en efecte,

null hom no moria en la host, que ell no es prengués tot quant havia; d'altra part, si negun hagués bella filla o bella amiga, era mester que ell l'hagués; així que no es sabien què es faessen, tots. E a la fi los caps de les companyes secretament anaren-se'n a En Tibaud de Cipoys e dixeren-li quin consell los dava d'En Rocafort, que no el podien soferir. E ell respòs que consell negun no els podia dar, que ell era senyor; mas, si ells volien bé fer, que pensassen d'una part, e ell d'altra, què hi farien. E tot açò deïa En Tibaud, que es pensava que el volguessen trair e decebre. E així En Tibaud anà a En Rocafort e, a una part, reprès-lo; e ell no li ho preà res.

E així En Tibaud havia tramès son fill en Venècia, que li armassen sis galees, e aquelles ell esperava. Sí que a poc de temps elles vengren, ab son fill, qui n'era capità; e, con les galees foren aquí, ell se tenc per estort. E tramès als caps de companyes secretament e demanà-los què havien fet en aquell fet, ne pensat, d'En Rocafort. E ells dixeren que tenien per bé que misser Tibaud faés cridar consell general e, con serien al consell, que ells dirien tot ço que ell faïa, e que el pendrien en persona e l'hi lliurarien. E així es féu. Per què, per llur desastre, l'endemà, que foren a consell, ells lo mogren de noves e sobre les noves ells lo preseren e lliuraren-lo a En Tibaud; de què faeren lo major desastre que anc gents faessen, con lo lliuraren a negun, mas que ells se'n presessen venjança, si en cor n'havien res de fer.

Què us diré? Que con misser Tibaud tenc En Bernat de Rocafort e N'Humbert, son frare (que llur avoncle, En Dalmau de Sent Martí, era mort poc havia, de malautia), los caps de companya corregeren a l'alberg e a les caixes d'En Rocafort e trobaren-hi tantes de perpres d'or, que tretze perpres ne partiren per hom; e així li barrejaren tot quant havia. E, con En Tibaud tenc En Rocafort e son frare, una nuit ell se recollí tot celadament ab sa companya en les galees e mes dins En Rocafort e son frare; e tantost ell baté de rem e lleixà'ls, sens comiat que no pres de negun. E, con venc al matí, que la companya no trobaren misser Tibaud, e veeren que se'n fo anat e que se n'hac menat En Rocafort e son frare, foren molt dolents e penediren-se d'açò que hagren fet. E moc-se entre ells una gran rumor, que es van pendre a les armes e van allancejar catorze caps de companya qui en aquell fet havien consentit. E puis van eléger dos de cavall e un adalill e un mogatèn, per qui es regissen estrò haguessen cap. E així estegren en aquesta manera, regent los quatre la host a consell dels dotze.

E En Tibaud de Cipoys anà-se'n estrò a Nàpols, e aquí ell lliurà al rei Robert En Rocafort e son frare, a qui volien pits que a hòmens del món, per los castells de Calàbria que no havia volgut retre així con los altres.⁹²³ E, con lo rei Robert los

Jaume II va escriure'ls en aquest sentit (publicada per RUBIÓ, *Diplomatari*, docs. xxxviii i xxxix, datat aquest a València, el 10 de maig de 1308).

923. Les referències de què disposa Muntaner no són prou exactes. Cepoy va enviar En Rocafort "et autres trastes" (altres traïdors) a la Pulla sota la vigilància de Jacques de Cornoy. Així consta en els comptes de Tibald de Cepoy. Vegeu RUBIÓ I LLUCH, *La Companyia catalana sota el comandament de*

tenc, abdosos germans, tramès-los al castell d'Avers; e en una volta hom los mes, e aquí ell los lleixà morir de fam, que anc pus hi foren entrats no els donà hom a menjar ne a beure. E així podets veure que qui mal fa, no el se llunya de si, e on en major grau és l'home, pus pacient e pus dreturer deu ésser.⁹²⁴

Ara us lleixarà a parlar d'En Rocafort, que son temps ha complit, e tornar-vos he a parlar de la companya.

[LA COMPANYIA, AL SERVEI DEL DUC D'ATENES]

240 En aquest temps s'esdevenç que el duc d'Atenes morí per malaltia, e no hac fill ne filla, e lleixà lo ducat al comte de Brenda, qui era son cosí germà.⁹²⁵ E aquest comte de Brenda nodrí en Sicília llong de temps, al castell d'Agosta, con era fadrí; que son pare lo mes en recena, que hi fo pres, e eixí'n ab rescat e lleixà son fill en son lloc; e per açò fenya's d'amar catalans e parlava catalanesc.⁹²⁶ E, con fo al ducat, lo dispot de l'Arta desafia-lo, e l'Àngel, senyor de la Blaquia, atretal, e l'emperador, atretal;⁹²⁷ així que de cascuna part li daven prou que fer. E tramès sos missatges a la companya e els promès de pagar lo sou de sis meses, si li venien ajudar, e encara puis de mantenir-los en aquell sou, ço és a saber quatre onces lo mes per cavall armat, e dues per cavall alforrat, e una onça per hom de peu.⁹²⁸ Sí que d'açò faeren sagrament e llurs covinences jurades de cascuna part.

E sobre açò la companya parti's de Caserandria e venc a la Morea, ab gran afany que en soferiren a passar la Blaquia, qui és la pus forts terra del món. E, con foren al ducat d'Atenes, lo comte de Brenda acollí-los bé e los donà encontinent paga de dos meses; e començaren a venir contra llurs enemics del comte, sí que en poc de temps hagueren consumada tota la frontera dels enemics del comte. Què

Teobald de Cepoy, "Miscel·lània Prat de la Riba", p. 239. Va continuar encara al capdavant de la Companya fins al començament del 1310. Quant als castells que els Rocafort no havien volgut lliurar als Anjou, es tracta sens dubte dels que es trobaven en el seu poder al moment de la pau de Caltabellotta, en virtut de la qual tots els castells que els súbdits de Frederic tenien a la Calàbria havien de tornar a mans dels angevins, mentre que els que els súbdits dels Anjou tenien a l'illa de Sicília havien de tornar a mans de Frederic. [El relat de Muntaner sobre les aventures de la Companya és ara molt sintètic i la informació no és tan bona; pot completar-se amb l'obra d'E. MARCOS, *Almogàvers*, p. 298-321. M. T. F.]

924. No podia mancar la moralitat, com a epitafi de la mort de Bernat de Rocafort. Tot mal es paga, sobretot aquell que s'ha fet amb abús de poder. Cf. amb les paraules que Muntaner posa en boca del prohom vell que se li apareix (cap. 1), i que el lloa per la manera com ha exercit l'autoritat.

925. El duc d'Atenes Guy II de La Roche va morir pel novembre de 1308. El seu successor fou Gualter de Brienne.

926. Ms. de Madrid: *fenyia's d'amar*. Ed. de València i Bofarull: *feya's amar*. Observem la denominació de *catalanesc*, que, aplicada a l'idioma, apareix abans que la de *català*.

927. El dèspota de l'Arta a l'Epir (no de l'Arca, com diu el manuscrit) era Tomàs Comnenos. L'Àngel és Joan II, sebastocràtor de Blaquia o sia la Tessàlia; l'emperador és Andrònic II.

928. Cf. cap. CXCIX, on trobem la mateixa paga per part de l'emperador.

us diré? Que cascuns hagueren goig que pau poguessen fer ab lo comte; sí que el comte cobrà més de trenta castells que li havien llevats, e ab gran sa honor posà's ab l'emperi e ab l'Àngel e ab lo dispot. E açò hac fet dins sis meses e no hac feta paga mas de dos meses.

[TRAÏCIÓ DEL DUC D'ATENES. VICTÒRIA DELS CATALANS A HALMYRÓS]

E, com ell veé que hac pau ab tots sos veïns, pensà's una gran malaventura, ço és, que pogués la companya destruir. E trià estrò a dos-cents hòmens a cavall, de la host, dels mellors qui hi eren, e estrò a tres-cents de peu, e aquests ell féu de sa casa e els quità e los donà terres e possessions; e, con bé los hac asseguts, ell manà als altres que li eixissen de la terra e de tot son ducat. E aquells digueren que els pagàs ço que li havien servit, e ell dix-los que els daria la forca. E entretant ell hac fets venir, qui de la terra del rei Robert,⁹²⁹ qui del principat de la Morea, qui d'aquell país, ben set-cents cavallers franceses; e, con los hac ajustats, ajustà ben trenta mília hòmens de peu, del ducat, grecs, e llavors, host feta, ell venc contra la companya. E aquells de la companya, qui ho saberen, ab llurs mullers e ab llurs infants eixiren-los en un bell pla, prop d'Estives; e havia-hi un pantà, e del pantà la companya se féu escut.⁹³⁰

E, com los dos-cents hòmens a cavall e els tres-cents de peu dels catalans veeren que a de veres ho faïa lo comte, anaren-se'n tots ensems a ell e dixeren-li:

—Sényer, nostres germans són ací davant nós, e nós veem que els volets destruir a gran tort e a gran pecat; per què nós vos deïm que ab ells volem anar morir. E així, desafiam-vos e ens espedim de vós.

E el comte dix que anassen a la mala ventura, que bo era que morissen ab los altres. E així tots plegats anaren-se mesclar ab la companya.

929. És a dir del regne de Nàpols, on senyorejava Robert d'Anjou.

930. Aquest pantà és el llac Copais, prop de Tebes. [Muntaner s'equivoca en la localització d'aquesta batalla, prop de Tebes i del pantà de Copais, i també s'equivoca el cronista Gregoras, que la situa a Beòcia, prop del riu Cefis. Altres fonts, com les diverses versions de la *Chronique de Morée* i també una carta de de Marino Sanudo, la situen prop del lloc d'Halmyrós, a la costa de Tessàlia: D. JACOBY, *Catalans, turcs et vénitiens en Roumanie (1305-1332)*, p. 222-230. El Prof. Jacoby afirma que Sanudo podia estar ben informat perquè el 1311 era capità de la gent de mar veneciana al Negrepoint i tenia amistat amb membres de la Companyia, i mostra que les altres localitzacions no eren possibles, atesa la situació de les forces en conflicte. La campanya feta per la Companyia al servei del duc Gautier V de Brienne s'havia desenvolupat en el territori de dos ports de Tessàlia: Halmyrós i Demetrias, i de la vila de Domokos. Fou després de la conquesta d'aquesta darrera vila que Brienne trencà amb la Companyia. La tradició recollida per Muntaner sobre el paper decisiu d'un pantà fou, segons D. Jacoby (p. 229-230), una invenció tendenciosa sorgida immediatament després de la batalla per explicar la desfeta de la cavalleria franca; d'altra banda, els 700 cavallers d'esperons d'or coincideixen amb els 700 de la batalla de Courtrai; per tant, hi ha elements literaris en la narració de Muntaner, fantasiosa també en el nombre de morts. Halmyrós és la localització acceptada actualment. M. T. F.]

E pensaren tuit d'arregar la batalla. E els turcs e els turcoples aplegaren-se tots en un lloc, que no es volgren mesclar ab la companya, pensant que no es faés ab acordada pensa dels uns e dels altres per destruir ells; e així volgren estar tots plegats a la vista. Què us diré? Lo comte, batalla arregada, ab set-cents cavallers franceses, tots ab esperons d'aur, e molts d'altres del país, e ab les gents de peu, venc envers la companya. E ell mes-se en la davantera ab la sua senyera, e pensà de brocar, e va ferir en la companya; e aquells de la companya anaren ferir en ell. Què us diré? Que els cavalls del comte, al brogit que los almogàvers faeren, giraren envers lo pantà, e aquí lo comte caigué, e la sua senyera e tots aquells qui en la davantera vengren. E els turcs e els turcoples, qui veeren que a de veres se faïa, pensaren de brocar e ferir en ells. E la batalla fo molt forts, mas Déus, qui tots temps ajuda a la dretura, ajudà a la companya en tal manera, que de tots set-cents cavallers no n'escaparen mas sol dos; que tots moriren, e el comte e tots los barons del principat de la Morea, qui tots eren venguts per destruir la companya. E d'aquests dos fo la un misser Bonifaci de Verona, senyor de la terça part de Negrepont, qui era molt prohom e bon, e tots temps havia amada la companya; sí que tantost lo salvaren, que el conegren. E misser Roger del Laur, un cavaller qui fo de Rosselló, fo l'altre, lo qual moltes vegades era estat per missatge a la companya. E així mateix hi moriren tots quants hòmens de cavall hi havia del país, e de peu n'hi moriren més de vint mília persones. E així la companya llevà lo camp, e hagren guanyada la batalla e tot lo ducat d'Atenes.

[LA COMPANYIA S'ESTABLEIX AL DUCAT D'ATENES]

E, tantost con lo camp hagren llevat, pregaren misser Bonifaci que fos llur capità, e ell no ho volc pendre per res; e així faeren capità misser Roger des Laur e li donaren per muller la muller qui fo del senyor de la Sola, ab lo castell de la Sola.⁹³¹ E així partiren-se la ciutat d'Estives e totes les viles e els castells del ducat; e donaren les dones per mullers a aquells de la companya, a cascú segons que era bon hom, e daven a tal tan honrada dona, que no li tanguera a ell que ell li donàs aigua a mans. E així assegueren-se e ordonaren llur vida en tal manera, que, si sàviament ho volen tenir, que per tots temps ells e els llurs hi hauran honor.

931. El senyor de la Sola o Amfissa —és a dir, el comte de Salona— era Roger III de Stromoncourt (NICOLAU, *Expedició*, p. 209). RUBIÓ (*Diplomatari*, p. 67) l'anomena Tomàs III. En el document que publica, Roger des Llaure és anomenat *militem... marescalcum et rectorem* de la Companyia (“*exercitus francorum in Romanie partibus existentibus*”). Tingué aquests càrrecs en 1311-12.

[ELS TURCS I ELS TURCOPLES S'ACOMIADEN DE LA COMPANYIA
I SÓN TRAÏTS PELS GENOVESOS]

241 E els turcs e els turcoples, qui veeren que la companya d'aquí avant no s'entenia a partir del ducat d'Atenes e hagueren tot lo món ganyat, dixeren que se'n volien anar. E els catalans los dixeren que ells los darien tres o quatre llocs, o més, del ducat, lla on se volguessen, e que els pregaven que romanguessen; e ells dixeren que per res no romandrien, que pus Déus los havia fet bé, que tots eren rics, que se'n volien tornar al reialme del Natolí a llurs amics. E així partiren-se ab gran honor e ab gran concòrdia los uns dels altres, e es proferiren ajuda cascuns, si ops s'havien.

E així tornaren-se'n salvament entrò a Gallípol a poques jornades, afogant e cremant tot ço que davant los venia, que no havien reguard que null hom los esteugués davant; en tal manera havien lleixat l'emperi los catalans. E, con foren en Boca d'Aver, vengren a ells deu galees de genoveses per tractament de l'emperador, e dixeren que los passarien lo braç de Boca d'Aver, qui no ha d'ample pus de quatre milles en aquell lloc; e així avengren-se ab ells e juraren-los sobre los sants Evangelis que salvament e segura los passarien. Així que passaren-ne un viatge de la pus menuda gent qui hi era; e, con aquells honrats veeren que bé havien passada aquella gent, meteren-se en les galees; e, con foren en les galees, a l'entrant llevaven-los les armes (que així era en covinença que els turcs lliurassen totes llurs armes als genoveses), e los genovesos metien-les totes en una galea.⁹³² E puis, con los turcs foren recollits en les galees, qui eren menys d'armes, los mariners lleixaren-se córrer sobre los turcs, e mataren-ne bé la meitat, e los altres meteren-se dessota. E així hagueren-ne la major part d'aquells qui bons eren e menaren-los-se'n en Gènova e els anaren venent en Polla e en Calàbria e en Nàpols e en altres llocs. E d'aquells qui eren romases en la part de Gallípol, no n'escapà negun, que l'emperador hac molta gent feta venir de Contastinoble, que tots los mataren. E així los turcs veus ab qual falsia e ab qual deslleialtat foren consumats per genoveses, que no n'escaparen mas aquells qui en la primera vegada passaren. E d'açò foren molt despagats aquells de la companya, con ho saberen. E així veus los turcs quina fin han feta.

[BERNAT ESTANYOL, CAPITÀ DE LA COMPANYIA]

242 E, com los catalans se veeren així ordonats al ducat d'Atenes e senyors d'aquell país, ells trameteren llurs missatges en Sicília al senyor rei de Sicília, que, si a ell plaïa un de sos fills trametre a ells, que ells lo jurarien per senyor e li lliura-

932. Aquest episodi de la traïció dels genovesos és també descrit àmpliament per Nicèfor Gregoras, p. 253 i seg. [D. JACOBY, *Catalans, turcs et vénitiens en Roumanie (1305-1332)*, p. 232-234. M. T. F.]

rien totes les forces que tenien; que ells ben veïen que no estaven bé menys de senyor, pus que Déus los havia tant de bé fet. E lo senyor rei de Sicília hac son consell que los donàs per senyor lo segon fill que ell havia, ço és a saber l'infant Manfrè e ells tengren-se'n per ben pagats; mas dix-los que tant era poc, que no era encara saon que l'hi trametés, mas que jurassen l'infant Manfrè per senyor e puis iria-hi un cavaller qui seria llur capità en son lloc. E açò atorgaren los missatges; e així los missatges, per tota la companya, juraren l'infant Manfrè per senyor.⁹³³ E el senyor rei ordonà un cavaller, per nom En Bernat Estanyol, qui fo d'Empordà,⁹³⁴ qui es n'anà ab ells per ésser capità de la host, e que presés sagrament e homenatge de tots; e així lo senyor rei tramès-los-ne ab cinc galees.

E, con foren a la companya, aquells de la companya foren molt pagats d'açò que els missatges hagren fet, e d'En Bernat Estanyol, qui els venia per capità; e reeberen-lo per capità e per major per part de l'infant Manfrè. E així regé la host un gran temps molt bé e molt sàviament, així con aquell qui era savi cavaller, e hi féu molt bon fet d'armes. Que la companya ordonà així: que tota hora la companya ha per veïns quatre grans poders, ço és a saber, que marquen ab castells e llocs de l'emperador, e així mateix marquen ab l'Àngel, senyor de la Blaquia, e d'altra part marquen ab lo dispot de l'Arta, e d'altra part ab lo príncep de la Morea;⁹³⁵ e En Bernat Estanyol ordonà'ls així: que tota hora se retenien una guerra e ab los altres faïen treves, e puis, con havien consumat aquell país on havien guerra, entrevaven-se ab aquell e havien guerra ab la u dels altres. E aquella vida mateixa tenen encara, que ells menys de guerra no porien viure.

[ALFONS FREDERIC, CAP I DESPRÉS SENYOR DE LA COMPANYIA]

243 E per avant En Bernat Estanyol morí de malautia, e ells trameteren en Sicília al senyor rei, que els trametés regedor.⁹³⁶ E lo senyor rei féu-se venir de Catalu-

933. Se'ns han conservat els capítols pels quals la Companyia catalana, representada per Roger des Llaur, reconeix per senyor natural l'infant Manfrè, fill del rei Frederic de Sicília (publicats per RUBIÓ I LLUCH, *Diplomatari*, doc. LIII). Segons Rubió, l'infant tenia aleshores cinc anys.

934. Ms. de Madrid: *Bernat Estanyol*. Ed. de València i ed. Bofarull: *Berenguer Estanyol*.

935. Felip de Savoia, com a marit que era (el terç) d'Isabel de Villehardouin (NICOLAU, *Expedició*, p. 210).

936. A la mort de Bernat Estanyol (1316), va regir provisionalment la Companyia Guillem Tomàs, mentre els missatgers anaven al rei Frederic (RUBIÓ I LLUCH, *Diplomatari*, p. 108, n. 3); K. M. SETTON, *Catalan domination of Athens*, Cambridge, Mass., 1948, p. 27. [Sobre l'assentament de la Companyia i els territoris que dominaven en aquests primers temps, senyals d'identitat, com segells, institucions de les quals es van dotar etc. cf. D. JACOBY, *Catalans, turcs et vénitiens en Roumanie (1305-1332)*, p. 235-261. D. JACOBY, *La "Compagnie catalane" et l'état catalan de Grèce*, p. 87-103. D. JACOBY, *L'état catalan en Grèce: société et institutions politiques*, a *Els catalans a la Mediterrània oriental a l'Edat Mitjana*. Jornades Científiques de l'Institut d'Estudis Catalans (Barcelona, 16-17 de novembre de 2000), coord. per M. T. FERRER, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2003, p. 79-101. M. T. F.]

nya son fill N'Alfonso Frederic, qui es nodria ab lo senyor rei d'Aragó; e de Catalunya ell se'n menà bona companya de cavallers e fills de cavallers e d'altra gent; e recollí's a Barcelona e venc en Sicília e féu gran goig al rei, son pare, con lo veé tan gran e de tan bell tai. E aparellà'l molt bé, e ab deu galees tramès-lo a la companya per cap e per major, per part de l'infant Manfrè. E, con fo a la companya, aquells de la companya foren-ne molt alegres e el reeberen; e ell los regí e els senyorejà, e fa encara molt sàviament e bona.⁹³⁷

E no anà a molt de temps que l'infant Manfrè morí, e així lo senyor rei tramès-los a dir que, pus l'infant Manfrè era mort, que d'aquí avant tenguessen lo senyor infant N'Alfonso Frederic per cap e per senyor; e la companya foren-ne molt pagats.⁹³⁸ E tantost percaçaren-li muller e donaren-li per muller la filla de misser Bonifaci de Verona, a qui era romàs tot ço que misser Bonifaci havia, ço és a saber, la terça part de Negrepont e ben tretze castells en la terra ferma, al ducat d'Atenes. E així hac aquesta donzella per muller, qui fo filla d'aquest noble, qui fo lo pus savi hom e el pus cortès hom que creu que anc nasqués; e per la sua bonea vos contaré lo bon duc d'Atenes quina honor li féu.⁹³⁹ E així N'Alfonso Frederic ha per muller aquesta gentil dona, qui és de part de pare dels nobles hòmens de sang qui sien en Llombardia, e la mare, qui fo muller de misser Bonifaci, fo filla dels pus nobles hòmens de la Morea; e per la muller hac misser Bonifaci la terça part de Negrepont. E d'aquesta dona ha N'Alfonso Frederic infants assats,⁹⁴⁰ e és eixida la mellor dona e la pus sàvia qui anc fos en aquell país, e segurament és de les belles crestianes del món; que jo la viu en casa de son pare, infanta, que havia entrò a vuit anys, con ab lo senyor infant hi fom preses; e en casa de misser Bonifaci fom meses ab lo senyor infant de Mallorca com fom preses.⁹⁴¹

Ara d'aquí avant vos jaquesc a parlar de N'Alfonso Frederic e de la companya, que d'aquí avant no me n'entremetria d'ells a parlar; que, depuis son vengut en Calàbria e en Catalunya, ells són tan lluny, que a hurtes hauria a parlar de llur fet, e jo no vull en aquest llibre metre mas ço qui és vera veritat. E així Déus los jaques-

937. Anfós Frederic era fill natural del rei Frederic de Sicília. Fou vicari general dels ducats de 1317 a 1330 (RUBIÓ, *Diplomatari*, p. 108, n. 3).

938. En realitat, Anfós Frederic no fou sinó vicari general: de primer en nom de l'infant Manfrè; i un cop mort aquest infant (9 de novembre 1317), en nom del seu germà l'infant Guillem, que fou així el segon duc d'Atenes i Neopàtria de la casa de Barcelona.

939. Vegeu el cap. següent.

940. Anfós Frederic va casar-se amb Marulla o Maria, filla de Bonifaci de Verona, en 1317. Els fills d'aquesta unió foren: Pere († 1355); Jaume, comte de Salona; Bonifaci, senyor de la terça part del Negrepont i senyor d'Egina; Guillem, senyor de Stir; Joan i Simona (NICOLAU, *Expedició*, p. 210). Sobre les gestes d'Anfós Frederic, vegeu SETTON, *op. cit.*, p. 29 i seg.; RUBIÓ, *Diplomatari*, p. 108 i seg. [Sobre el govern dels ducats catalans i les relacions amb Venècia: SENÉN A. GARCÍA, *The territorial and economic expansion of the Crown of Aragon in Romania, and Venetian response to catalan domination of Athens, 1311-1331*, "Medievalia", 11 (1994), p. 9-31. M. T. F.]

941. Referència als fets recontats al cap. CCXXXV.

ca ben dir e bé a fer, que de llur fet d'aquí avant no me n'entremetria. Mas, emperò, vull-vos contar la honor que el bon duc d'Atenes, qui lleixà la terra al comte de Brenda, li féu un dia; e açò vull contar per tal que reis e rics hòmens ne prenguen bon eximpli.

[LA FORTUNA DE BONIFACI DE VERONA]

244 Veritat és que el duc d'Atenes és un dels pus nobles prínceps qui sien en l'emperi de Romania après rei, e dels pus rics. E antigament foren dos frares, fills del duc de Braiman,⁹⁴² qui passaven en Ultramar per la santa Esgleia de Roma, ab gran cavalleria e ab molta altra gent, ab naus, qui s'eren recollits a Brandis e en Venècia; e l'hivern aconseguí'ls al port de Clarença. E llavors aquelles gents d'aquell país eren rebels a l'Esgleia, e aquests dos senyors trameteren missatges al papa que, si ell los donava lo principat de la Morea e el ducat d'Atenes, que ells aquell hivern que els conquerrien; e aitam poc se podien aquell hivern pus avant anar. E el papa ab gran goig atorgà-los-ho, sí que aquells dos conquistaren tot lo principat de la Morea e el ducat d'Atenes. E el major fo príncep de la Morea, e l'altre, duc d'Atenes,⁹⁴³ e cascun hac sa terra franca e quítia, e donaren a llurs cavallers, qui castells, qui casals, qui llocs, així que tota hora hi poblaren mil cavallers franceses, qui tots hi faeren venir llurs mullers e llurs infants; e ells mateix faeren venir llurs mullers de França; e puis tota hora aquells qui són estats après d'ells prenen mullers dels pus nobles barons de França filles, e així per dreta llinya són nobles hòmens e d'alta sang.

Esdevenç-se que el bon duc d'Atenes, com ja davant vos he dit, qui lleixà la terra al comte de Brenda, volc pendre cavalleria; e féu manar corts per tota sa terra, e manà que, el dia de sant Joan de juny, tots quants hòmens honrats havia en son ducat fossen a la ciutat d'Estives, on ell volia pendre cavalleria; e així mateix ho manà a prelat e a tota altra bona gent; e puis féu cridar per tot l'emperi e per tot lo dispotat e per la Blaquia que tothom qui hi volgués ésser, que vengués reebre dons e gràcies d'ell. E així fo manada la cort ben per sis meses abans que es faés.

E és veritat que el senyor de Verona, qui és bona ciutat en Llobardia, hac tres fills, e la un, ço és lo major, ell heretà de tot quant havia; e aquell qui venia après, ell arerà ab trenta cavallers e ab trenta fills de cavallers e los tramès a la Morea al duc d'Atenes.⁹⁴⁴ E aquell qui era duc d'Atenes, pare d'aquest duc de qui ara

942. Segons BUCHON (ed. Muntaner, p. 461), seguit per NICOLAU (*Expedició*, p. 210), aquest Braiman ha d'ésser Ray-mont, al Franc Comtat. Guy de Ray, nebot d'Oton de la Roche, megasir d'Atenes, fou designat successor pel seu oncle en aquella senyoria.

943. Com ja s'ha fet observar (NICOLAU, *Expedició*, p. 210), Muntaner barreja aquí la genealogia dels prínceps de Morea amb la dels ducs d'Atenes, que no tenen res de comú.

944. Per a la correcta genealogia de Bonifaci de Verona, vegeu MAS LATRIE, *Les seigneurs tiers de Négrepont*, "Rev. de l'Orient latin", II, 413, cit. NICOLAU, *Expedició*, p. 210.

vos parle,⁹⁴⁵ reebé-lo molt volenterosament e donà-li molt del seu e el féu gran ric hom e li donà muller ab gran riquea; e fo molt savi cavaller e bo e hac dos fills e dues filles de sa muller. E, com los frares saberen que així bé li anava, misser Bonifaci, qui era lo menor, dix a son frare lo major que ell volia anar a la Morea a son germà; e al frare major plagué, e ajudà-li d'açò que poc. E misser Bonifaci no havia mas un castell, que son pare li havia lleixat, e aquell vené per ço que mills s'aparellàs; e així aparellà's ab deu cavallers e ab deu fills de cavallers, e pres cavalleria de son frare lo major, per ço que més li valia que cavaller fos, que si anàs escuder; que en aquelles parts no és honrat negun fill de ric hom ne de cavaller estrò és cavaller, e per ço se féu ell cavaller per mà de son frare.

E així partí's de Llobardia e venc-se'n en Venècia, e recollí's aquí, e venc al ducat d'Atenes. E, con fo al ducat, venc denant lo duc, qui el reebé molt ben, e trobà que son frare era mort no havia un mes, e que n'eren romases dos fills e dues filles. E així lo ric hom tenc-se per consumat, que ço de sos nebots no li profitava res, que aquells qui n'eren tudors no li podien res donar dels pubills; e així podets entendre con se tenc per desbaratat. E el bon duc d'Atenes, qui el veé així descontentat, confortà'l e dix-li que no s'esmaiàs, que ell lo reebria de sa casa e de son consell, ab tots aquells qui ab ell eren venguts. E així lo ric hom fo recreat del tot; e el duc d'Atenes féu-li escriure sa ració bona e bella, per si e per sa companya. Què us diré? En aquesta vida visqué ben set anys, que anc no fo null hom, en la cort del duc, qui pus asaltament se vestís, ell ne sa companya, ne mills anàs arreat, que ell e sa companya faïa, així que tota aquella cort acolorava. E el duc d'Atenes prenia's ben guarda de son bon seny e de son bon capteniment, si ben no se'n faïa res semblant; d'altra part, trobava'l ab consell molt savi e bon.

E en aquesta saon que la cort s'aproïsmava, que el duc ha manada, cascun s'esforçà de fer vestits a si e a sa companya, per honor de la cort, que donassen a joglars. Què us diré? Que el jorn de la cort venc, e en tota la cort no hac mills vestit negun, ne pus honradament, que fo misser Bonifaci e sa companya; e hi hac ben cent brandons a son senyal; e açò tot manlevà sobre la ració que devia avant venir. Què us diré? La festa començà molt gran, e, con foren a l'esgleia major, on lo duc devia pendre cavalleria, e l'arquebisbe d'Estives deïa la missa, e sobre l'altar estegren les armes del duc, tothom estec esperant que el duc presés cavalleria de si mateix, e meravellaven-se; que el rei de França e l'emperador hagen plaer, e s'ho tengren a honor, que d'ells volgués reebre cavalleria.

E, així, con tots estaven esperant, ell féu apellar misser Bonifaci de Verona, e ell venc tantost; e el duc dix-li:

—Misser Bonifaci, seïts aquí, prop l'arquebisbe; que jo vull que vós me façats cavaller.

945. Es refereix al duc Guillem I (1380 - 1387).

E misser Bonifaci dix-li:

—Ah, senyor, què és açò que vós deïts? Tret-vos escarn de mi?

—Segurament —dix lo duc— no, ans vull que així sia.

E misser Bonifaci, qui veé que ab cor d'atendre ho deïa, acostà's a l'altar, a l'arquebisbe, e aquí ell va fer lo duc cavaller.

E, con l'hac fet cavaller, lo duc dix davant tuit:

—Misser Bonifaci, usança és que tots temps donen aquells qui fan los cavallers als cavallers novells que fan. E jo vull fer lo contrari: vós m'havets fet cavaller, e jo don-vos ací de present cinquanta mília sous de renda de torneses per tots temps, a vós e als vostres, d'aquest dia avant, tots en castells e en bons llocs, qui sien de vós e dels vostres en franc alou, a fer totes vostres volentats. E encara vos dó per muller la filla d'aital baró, qui és romasa en mon poder, qui és dona de la terça part de l'illa de Negrepont.

E així veus con l'heretá en un dia e en una hora; per què fo lo pus honrat do en un dia que, gran temps ha, negun príncep faés, e fo cosa nova e estranya.

E puis visqué misser Bonifaci ric e bastat, e li lleixà sa ànima lo duc con morí, e el féu procurador del ducat estrò lo comte de Brenda hi fo. E així podets saber de qui fo filla la muller de N'Alfonso Frederic.

Ara lleixaré parlar de tots los fets de Romania e tornar-vos he a parlar del senyor rei d'Aragon e del senyor rei de Mallorca e del senyor rei de Sicília.

[PAU AMB FERRAN IV DE CASTELLA]

245 Com lo senyor rei d'Aragó hac llevat lo regne de Múrcia al rei En Ferrando de Castella, fill qui fo del rei Don Sanxo,⁹⁴⁶ e li hac fet córrer gran res de tota Castella al senyor infant En Pere e a d'altres, aquells de Castella veeren que la guerra d'Aragon no els era bona (e especialment Don Enric, qui era molt antic e savi),⁹⁴⁷ e tractaren pau ab lo senyor rei d'Aragó. Així que la pau se féu en aquesta manera: que el fill major del senyor rei d'Aragó, per nom l'infant Don Jacme, devia pendre per muller la filla del rei Don Ferrando tantost con fos d'edat, e tantost la lliuraren al senyor rei d'Aragó, qui la féu nodrir en Aragó;⁹⁴⁸ e lo senyor rei d'Aragó reté lo regne de Múrcia al rei Don Ferrando, salvant ço qui era de sa conquesta, que el senyor rei En Jacme, son avi, havia donat en dot, ab una sua filla, a Don

946. Ferran IV, fill de Sanç IV. Muntaner es refereix als fets recontats als capítols CLXXXVII-CLXXXIX.

947. Es tracta de l'infant Enric, fill de sant Ferran.

948. Es tracta de la infanta Elionor, filla de Ferran IV de Castella. L'infant Jaume era el primogènit de Jaume II i de Blanca d'Anjou. [Aquest casament no fou pactat el 1304 a la sentència arbitral de Torrellas sinó a les vistes de Santa María de Huerta entre Jaume II i Ferran IV de 1308: A. MASIÁ DE ROS, *Relación castellano-aragonesa desde Jaime II a Pedro el Ceremonioso*, Barcelona, CSIC, 1994, I, p. 156. M. T. F.]

Manuel, frare del rei Don Alfonso de Castella.⁹⁴⁹ E puis aquella dona morí sens infants, e la terra devia tornar al senyor rei d'Aragó; e per la gran amistat que el rei En Jacme havia ab lo rei Don Alfonso, son gendre, e ab l'infant En Manuel, qui així mateix era estat son gendre, lleixà-ho tenir a Don Manuel. E ara lo senyor rei d'Aragó volc-ho cobrar, e gran raon e dret que era; e així en aquestes paus recobrà-ho, ço és, Alacant, Elx, Asp, Petrer, la vall d'Etra e de Noetla e la Mola, Crivilyn, Favanella, Callosa, Oriola, Guardamar.⁹⁵⁰

[GUERRA AMB SARRAÏNS DE GRANADA. SETGE D'ALMERIA]

246 Com lo senyor rei En Jacme hac feta la pau e fermada, pensà que, pus pau havia ab totes gents, que anàs sobre sarraïns, ço és a saber, sobre lo rei de Granada, qui li havia trencades les treves com lo rei de Castella se deseixí d'ell. Per què de tot se'n volc venjar; e tractà ab lo rei de Castella que de tot anassen sobre el rei de Granada en aquesta manera: que el rei de Castella ab son poder anàs assetjar Altzehira d'Alhadre,⁹⁵¹ e lo senyor rei En Jacme d'Aragon anàs assetjar la ciutat d'Almeria. E així fo ordonat e promès per cascuns dels reis que açò se complís a dia cert, e que negú no degués abondonar la guerra ne son setge sens voluntat de l'altre. E açò fo ordonat sàviament, per ço que el rei de Granada hagués a fer dues parts de la sua gent.

E així es complí, que el rei de Castella anà assetjar Altzehira d'Alhadre, e el senyor rei d'Aragon, la ciutat d'Almeria, qui és ciutat molt bona. E el setge durà ben nou mesos, que el senyor rei d'Aragó tenc, qui ab trabucs e ab manganells e ab tots aparellaments qui a setge pertanyen; que el senyor rei d'Aragó hi venc aparellat molt poderosament, ab molts rics hòmens e barons de Catalunya e d'Aragon.⁹⁵²

949. Així ho explica el mateix Muntaner, cap. xvii.

950. La pau fou establerta sota l'arbitratge del rei de Portugal (1304) (ZURITA, llib. v, caps. LXVI i LXVII). [La sentència arbitral de Torrellas té diverses edicions: A. BENAVIDES, *Memorias de Fernando IV anotadas y ampliamente ilustradas*, Madrid, 1860, II, núm. CCLXXIX, p. 413-418. *Colección de documentos para la Historia del Reino de Murcia. II. Documentos del siglo XIII*, ed. por Juan TORRES FONTES, Múrcia, Academia Alfonso X el Sabio, 1969, núm. CLIII, p. 155-158. J. M. del ESTAL, *Corpus documental del reino de Murcia bajo la soberanía de Aragón (1296-1304/5)*. Colección de Documentos Medievales Alicantinos, Alacant, Instituto de Estudios "Juan Gil Albert", Excma. Diputación Provincial de Alicante, 1/1, 1985, doc. 213, p. 362-370 i altres versions a: 1/3, docs. 133, 139, 149. Fou completada amb el pacte per concedir un heretament a Castella als infants de la Cerda: *Memorias de Fernando IV*, II, doc. CCLXXI. J. M. del ESTAL, *El reino de Murcia bajo Aragón*, 1/1, doc. 214, p. 370-372, i 1/3, doc. 150. Cf. l'estudi de la sentència i de la seva execució a M. T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 111-183. M. T. F.]

951. *Gecirat-Alhadra*, que significa "l'illa verda", Algesira d'Alfadre, o sia Algeciras. Cal no confondre-la amb Algecira del regne de València, avui Alzira. El rei de Granada era Nàsar (1308-1313). [L'atac a Granada fou acordat a les vistes de Santa María de Huerta de 1308; A. MASÍ DE ROS, *Relación castellano-aragonesa*, I, p. 154-159; II, doc. 118/338, p. 230-233. M. T. F.]

952. Jaume II va assetjar Almeria per l'agost de 1309. Va anar-hi amb un estol de dues-centes veles. Per al setge, vegeu A. GIMÉNEZ SOLER, *El sitio de Almeria en 1309*, Barcelona, 1904, i íd., *La Co-*

E entre los altres hi venc ab ell l'infant En Ferrando de Mallorques, molt ricament aparellat, ab cent cavalls armats e ab molts hòmens de peu, e ab galees e llenys qui portaven los cavalls e viandes e companyes e trabucs; que el senyor rei de Mallorca volc que vengués al secors del senyor rei d'Aragon bé arreat de tots punts, així con aquell qui era u dels mellors cavallers del món, de sa persona; e parec-ho bé en tots los afers qui els vengren entre mans, al setge; que, entre los altres fets, hi hac tres vegades feines ab los moros, que de tothom se'n llevava cavalleria l'infant En Ferrando.

247 Que un jorn, la vespra de sant Bartomeu, s'esdevenç que els moros foren tots aplegats, quants n'havia al regne de Granada, contra lo senyor rei d'Aragó, en colpa del rei de Castella, qui es llevà del setge que tenia, sens que no en féu res a saber al senyor rei d'Aragó. E féu gran falla lo rei de Castella con al senyor rei d'Aragon no ho féu a saber, que ell se llevava del setge, e mes en gran ventura lo senyor rei d'Aragon, qui fo sobtat de tanta gent qui li venc dessus, de què ell no es sospitava; e així tot lo poder de Granada venc, la vespra de sant Bartomeu, sobre la host del senyor rei d'Aragon.⁹⁵³ E lo senyor rei d'Aragó veé aquest poder tan gran, fo molt meravellat, mas de res no se n'esmaia, ans ordonà que el senyor infant En Ferrando estegués ab sa companya a l'esperó de la ciutat d'Almeria, per ço que, si negun eixia de la ciutat per ferir en lo setge mentre ells se combatrien ab los sarraïns, que el senyor infant ho defensàs. E vull que sapiats que era lo pus estret partit qui hi era; e per ço lo senyor infant pres aquell loc a guardar, cor era lo pus car partit, que d'altrament no hi fóra romàs.

Què us diré? Que, con lo senyor rei fo aparellat ab tota la host per ferir sobre la host dels sarraïns, de dintre d'Almeria, per l'esperó, aigua de la mar entrò a les cingles, eixí un fill del rei de Godix,⁹⁵⁴ ab ben quatre-cents hòmens a cavall e molta gent de peu. E el via-fora se moc a les tendes; e el senyor infant, molt gent arreat, ab sa companya, eixí al via-fora ab tota sa companya e ab sa cavalleria molt ordonadament. E, con los moros hagren passat l'esperó, aquell fill del rei de Godix era bon cavaller, e era un dels bons cavallers del món e bell hom, e venc tot primer, cridant, ab l'atzagaia en la man:

rona de Aragón y Granada, "Bol. Ac. Buenas Letras", IV, 1908. [Cf. també J. A. AGUILAR, "Lo rey d'Aragó no-ns fa sinó greuges e vilanies!", p. 123-128 i M. Desamparados MARTÍNEZ SANPEDRO, *Jaime II y la cruzada de Almería*, "Anales de la Universidad de Alicante. II. Historia Medieval", 11 (1996-1997). Actas del Congreso Internacional Jaime II: 700 años después, p. 579-598. M. T. F.]

953. La vespra de sant Bartomeu és el 23 d'agost. Els sarraïns havien ofert al rei de Castella, perquè llevés el setge d'Algesires, unes quantes forteses i 5.000 dobles d'or, i Ferran IV, que no era ben secundat pels seus magnats, va acceptar l'oferta (CONDE, III, p. 91; GIMÉNEZ SOLER, *La Corona de Aragón y Granada*, p. 158-170).

954. Guadix.

—*Ani ben i soltan.*⁹⁵⁵

Que àls no li eixia de la boca. E l'infant En Ferrando demanà:

—Què diu?

E los torsimanys que li eren de prop dixeren-li:

—Senyor, ell diu que és fill de rei.

Dix lo senyor infant:

—E jo, fill de rei!

E va brocar sobre ell; e abans que a ell se pogués acostar, hac morts ab la llança més de sis cavallers, e hac rota la llança. E puis va metre la mà a l'espaa e ab l'espaa en la mà ell se féu fer lloc tant estrò que venc a aquell qui cridava que era fill de rei; e aquell, qui el veé venir, sabé que era l'infant, venc envers ell e va-li, de l'espaa, donar tal colp, que el primer quarter de l'escut li gità en terra; e fo molt meravellós colp. E cridà:

—*Ani ben e soltan!*

E lo senyor infant va-li tal donar de l'espaa per lo cap, que entrò a les dents lo fené; e caec mort en terra. E tantost los sarraïns foren desconfits; e aquell qui se'n poc tornar per l'esperó salvà la vida; los altres moriren tots. E així lo senyor infant eixí en cap d'aquells de la ciutat.

E, dementre que aquell brogit era a l'esperó, los moros de la host aparellaren-se de ferir, e lo senyor rei volc brocar. Mas En Guillem d'Angleola e N'Asbert de Mediona avallaren dels cavalls e prengueren per lo fre lo cavall del senyor rei e digueren-li:

—Senyor, què serà? No sia per res, que en la davantera ha qui farà compliment al fet.

Sí que lo senyor rei era tan volenterós de ferir, que per poc no li esclatava lo cor; e dic-vos que, si no fos que ell mateix havia aquests dos rics hòmens, ab d'altres, ordonats per cabdellar, ell no els ho soferira; mas no podia àls fer.

E la davantera ferí en los moros, sí que els meteren en veençó. E segurament que aquell dia se n'entraren dins Granada, matant tota llur cavalleria; mas per dubte del setge, que d'altra part no hi venguessen, hac a romandre l'encalç, no per tant que aquell dia hi moriren sens fi de moros de cavall e de peu, que el major fet fo que anc se faés, e la major veençó. Sí que, d'aquell dia avant, los moros dubtaren així los crestians, que no els gosaven veer. Què us diré? Lo senyor rei se'n tornà ab tota la gent, ab gran goig e ab gran alegre, a les tendes, on trobà lo senyor infant En Ferrando, qui hac fet d'armes aitant com Rotlan gran res pogra fer, si hi fos.⁹⁵⁶ E l'endemà tengren bona festa del benaurat sant Bartomeu apòstol.

955. Recordem que Muntaner sabia *sarraïnesc* (vegeu cap. CCLI). Amb tot, Buchon (ed. Muntaner) fa observar que la transcripció exacta de la frase hauria d'ésser *Enny ebn es soltan*.

956. La comparació amb Rotlan, que Muntaner reserva per a les grans figures i les grans ocasions, no podia mancar en la glorificació de les gestes de l'infant Ferran, l'heroi preferit de Muntaner.

E, com lo rei de Granada hac vista la meravella que el senyor rei d'Aragó, e les sues gents, hac feta, tenc-se per perdut, que per res no es podia pensar que tan gran esforç fos en ells, ne tanta de bondat. E hac sos missatges, que tramès al senyor rei d'Aragó, e tramès-li a dir que ell lo pregava que es partís del setge, e que l'hivern li venia dessús, e que ell veïa bé que ell faïa per tal gent ço que faïa, en què ell no trobaria neguna bondat (que per ço se llevaren del setge los castellans, que ell ab ses gents perdés la persona), e que aquella conquesta no s'esguardava a ell.⁹⁵⁷ E, així, que el pregava que li plagués que ell hagués ab ell treves, e ell proferia-li que per tots temps li valria, de guerra, contra tots los hòmens del món e, encara, que a honor d'ell alforraria tots los catius crestians que ell tenia, que eren una gran cosa.⁹⁵⁸

E, con lo senyor rei hac entesa la missatgeria, apellà son consell e posà'ls deuant ço que el rei de Granada li hac tramès a dir; e finalment hac de consell que assenyaldament per tres raons se'n tornàs en sa terra: la primera, per l'hivern que li venia dessús; la segona, per la gran desconeixença que els castellans li havien feta; la terça, per los catius crestians que li retia, qui era major cosa que si dues ciutats d'Almeria hagués preses. E així fo acordat, e la treva se fermà; e lo senyor rei féu recollir tota la sua gent ab tot ço del llur, e tornaren-se'n, qui per mar, qui per terra, al regne de València.⁹⁵⁹ E així podets entendre lo senyor rei d'Aragon si és volenterós de créixer e de multiplicar la santa fe catòlica, con en aquella conquesta, qui sua no era, anà tenir setge; que siats certs cascuns que, si lo regne de Granada fos de la sua conquesta, gran temps ha que fóra de crestians.⁹⁶⁰

E, con açò fo feit, e lo senyor rei fo tornat en lo regne de València, lo senyor infant En Ferrando ab ses gents e ab ses galees tornà-se'n en Rosselló, al senyor rei, son pare, qui hac gran goig con lo veé, e senyaladament con tan bé hi hac fetes ses feines.

Ara vos lleixaré a parlar del senyor rei d'Aragó e tornaré a parlar del senyor rei de Sicília.

[GERBA, SOTA LA SENYORIA DELS LLÚRIA]

248 Veritat és que en aquell temps que el senyor rei d'Aragó anà a Almeria, lo senyor rei de Sicília, son frare, no estec en pau, que ans li esdevenc la paraula que

957. És molt notable la interpretació de l'alçament del setge d'Algesires pels castellans. Possiblement, es tracta de la interpretació que corria pels regnes catalanoaragonesos, i que, tot i exagerada, respon a l'actitud certa dels castellans, hostil a la intervenció catalana en la reconquesta del regne de Granada.

958. Observem l'ús del verb *alforrar*, en el sentit d'alliberar. Per aquest sentit, *cavall alforrat* val tant com "cavall alliberat", és a dir, alliberat de l'armadura.

959. El rei Jaume II va persistir en el setge d'Almeria fins al 26 de gener de 1310 (ZURITA, llib. v, cap. LXXXV).

960. Frase digna d'assenyalar-se, que respon a una opinió segurament generalitzada en els regnes catalanoaragonesos, on l'interès per la reconquesta era ben viu, ensems amb la recança que el regne de Granada, a causa dels tractats de partició d'Espanya, fos de la conquesta de Castella, exclusivament.

es diu en Catalunya, que “a vegades no es sap hom d’on se ve mal ne treball”.⁹⁶¹ E així esdevenç al senyor rei de Sicília: que ell estava en bona pau, e esdevenç-li que hac assats afany; emperò, tot ço que li esdevenç pres ell a honor de Déu e de la santa fe catòlica. Ara vos diré lo fet.

Veritat és que l’illa de Gerba, així con davant havets entès,⁹⁶² tenia l’almirall En Roger de Llòria, e, con l’almirall fo mort, En Rogeró, son fill, mantenc l’illa, e per colpa dels oficials l’illa se rebellava contra En Rogeró; sí que En Rogeró, ab l’ajuda del senyor rei de Sicília, que li havia afermada una sua filla per muller, que hac de madona Sibília de Solmella abans que hagués muller, ell se n’anà a Gerba ab sis galees e ab molts llenys armats. E el castell de Gerba estava assetjat, que el rei de Tunis hi havia tramès lo Leianí,⁹⁶³ un gran moac de Tunis, ab host de crestians e de sarraïns, que havien lo castell assetjat, e hi traïa ab quatre trabucs; així que tota hora lo tenc assetjat ben vuit meses. E, con En Rogeró fo vengut a Gerba ab les galees, lo Leianí hac paor que no es metés al pas de l’illa, qui és entre la terra ferma e l’illa;⁹⁶⁴ e veïa que, si ho faïa e li tolia aquell pas, que ells eren tots perduts. E així llevà’s del setge e eixí’s de l’illa e tornà-se’n a Tunis. E En Rogeró, qui veé que se’n fo anat, tramès per los vells de l’illa e reconcilià’ls e castigà aquells qui colpa havien.

Ara és veritat que Gerba és una illa poblada de bones gents d’armes, e en l’illa ha dues partides: l’una ha nom Moàbia, e l’altra, Mistoua; e aquestes partides són així con geelfs e gebellins són en Toscana e en Llombardia.⁹⁶⁵ E així mateix aquesta Mistoua e Moàbia ha tant comprès, que tota Fríquia en la terra ferma hi és, així alarbs con moabs con barbres;⁹⁶⁶ e creu que de l’una part e de l’altra hi haja de moros cent mília persones per part. E cap d’aquests, e bando, és tots temps a Gerba, que a Gerba se començà, qui es manté encara, e donen favor e ajuda a tots aquells qui de llur bando són, cascunes de les parts. E la casa de Ben Simomem és cap, en Gerba, de la Moàbia, e són molt lleials gents e bones envers los crestians.

E, con En Rogeró hac reconciliada l’illa, tornà-se’n en Sicília, e devia complir son matrimoni. E el rei Robert cità-lo que vengués a ell a Nàpols, per ço con en Calàbria havia ben vint-e-quatre castells. E ell anà a Nàpols, e a Nàpols pres-lo malaltia e morí; de què fo gran tala, que, si hagués viscut, ell hagra bé semblat l’almirall, son pare. E romàs la sua terra a son germà En Carlet, qui era un fadrí, en aquella saó, de dotze a catorze anys, molt bo e savi segons sos dies.

961. Aquest eiximpli, a l’ed. Bofarull, diu: “a vegades no sap hom d’on ve a hom mal ne treball”.

962. Vegeu més amunt, caps. CXVII i CLIX.

963. Ms. de Madrid: *Leianí*. Ed. de València i Bofarull: *Lahieni*.

964. Recordem que Gerba és separada de la terra ferma per un freu de cinc milles d’ample.

965. Güelfs i gibellins.

966. Fríquia o Ifríquia, és a dir la regió nord-africana que comprèn la Tunísia i territoris adjacents. Els *moabs* són els moabites; quant als *barbres*, s’ha conjeatrat que Muntaner vol designar els *berebers*. Així ho tradueix Antoni de Bofarull: *berebers*. Vegeu també ed. Cascuberta, VII, p. 12.

249 E, com los sarraïns de Gerba saberen la mort d'En Rogeró, los malvats de Mistoua, ab partida d'alcuns malvats de Moàbia, així com la gabella de les Doaques, rebel·laren-se contra los crestians e contra la casa de Ben Simomem; sí que meteren cavalleria de Tunis en l'illa e assetjaren altra vegada lo castell. E En Carlet, ab l'ajuda del senyor rei de Sicília e del rei Robert, ab cinc galees e llenys anà a Gerba; e per aquella manera mateixa, con ell fo lla, la cavalleria de Tunis eixí de l'illa. E així mateix ell reconcilià les gents de Mistoua ab consell de casa de Ben Simomem, e els perdonà, e ordenà l'illa; e se'n tornà en Calàbria, on havia lleixada madona Saurina d'Entença,⁹⁶⁷ sa mare. E, com fo tornat a sa mare, no anà a llong de temps que així mateix morí; e romàs la terra a un fill que hi havia romàs, fort poc, que en aquella saó no havia cinc anys, e hac nom Rogeró de Llòria així com lo germà major; ço és a saber, que ell havia nom Francesc, de fonts, mas con lo germà fo mort, al conformar⁹⁶⁸ li mudaren lo nom, que hac nom Rogeró de Llòria.

E, com los malvats de Mistoua saberen açò, rebel·laren-se contra los crestians e contra aquells de Moàbia, sí que la guerra començà així entre ells, que no hi havia cavalleria estranya de l'una part ne de l'altra, llevat que En Simon de Montoliu, qui era capità de l'illa per En Rogeró, ab aquells del castell n'ajudava a aquells de Moàbia, per raó de la casa de Ben Simomem. E, estant així la guerra, misser Corral Llança, de Castellmenart, qui era tudor d'En Rogeró en aquelles parts, pregà lo senyor rei de Sicília que li plagués que En Jacme Castellar, un hom de mar bo e expert qui havia armades quatre galees per entrar en Romania a guanyar, que el faés anar a Gerba e que visitàs lo castell e que hi donàs tota aquella ajuda que pogués, e a la casa de Ben Simomem així mateix. E el senyor rei, per amor de misser Corral e per ço que el castell n'estegués pus forts, atorgà-li-ho; e féu-se venir En Jacme Castellar e li manà que faés una passada per Gerba e visitàs e confortàs e ajudàs a aquells del castell e puis que anàs guanyar, que les galees s'eren armades dels diners del senyor rei. E En Jacme Castellar pres comiat del senyor rei e anà-se'n a Gerba. E, con fo a Gerba, meteren-li lo cap entorn; que ab totes les gents de les galees, ab senyera estesa, pensà d'anar, ab aquells del castell, partida de crestians e ab aquells de Moàbia, contra aquells de Mistoua. Així que aquells de Moàbia foren vençuts, sí que En Jacme Castellar hi morí, e més de cinc-cents crestians, de què fo gran tala e gran damnatge.

E, con aquells malvats de Mistoua hagueren haüda aquesta victòria, ja foren pus endiablats e ab més supèrbia; e majorment havia la follia en testa un traïdor

967. Ms. de Madrid: *Saurina d'Entença*, Ed. de València i Bofarull: *Nangarina d'Entença*. Bofarull ja adverteix que el veritable nom és Saurina i que deu tractar-se d'una equivocació (p. 471).

968. Ms. de Madrid: *conformar*. Ed. de València i Bofarull: *confermar*. Aquesta és, pel significat, la bona variant. Aquest Francesc Rogeró deu ésser el Roger de Llúria nét del gran almirall que fou vicari general dels ducats d'Atenes i Neopàtria (vegeu RUBÍO I LLUCH, *Els governs de Mateu de Montcada i de Roger de Llúria en la Grècia catalana*, "Anuari de l'Inst. d'Est. Cat.", 1911-12). Va morir l'any 1370.

de Mistoua, que era llur cap, qui havia nom Alef. Sí que pus aquesta desconfita hagren feita, pensaren tots dies de donar batalla e guerrejar lo castell e aquells de Moàbia; sí que de tot en tot se volia aquell traïdor apoderar de l'illa.

250 E, com lo senyor rei de Sicília hac sabuda la mort d'En Jacme Castellar, fo molt despagat, mas emperò aconhortà-se'n en tant con ells havien fet més que no els era estat manat; que el senyor rei no els manà que desemparassen les galees e es metessen dintre terra a combatre ab ells.

[GERBA ÉS LLIURADA A FREDERIC DE SICÍLIA]

E a pocs de dies En Simon de Montoliu, qui veé que el fet de l'illa estava mal, e majorment lo castell, que los hòmens del castell demanaven paga, e ell no la'ls podia fer, per ço con de l'illa no collia res, e així lleixà en son lloc En Bord de Montoliu, cosí germà seu, e venc-se'n en Calàbria a madona Saurina, e dix-li l'estament de l'illa e del castell, e requès ella e misser Corral Llança, qui era tudor d'En Rogeró, que li ajudassen e de moneda e de gents. E madona Saurina en aquell temps havia-ho mal aparellat, ans era endeutada e empatxada per l'armada que Carlot, son fill, féu com anà a Gerba; e ella no collia res de renda en Calàbria, que tota la renda dels castells era assignada a pagar los torts e els deutes de l'almirall e d'En Rogeró. E així tramès al papa que li ajudàs, e dix-li'n de no; e així mateix al rei Robert, e dix-li'n de no; e a defalliment de tots, venc-se'n en Sicília al senyor rei de Sicília e demanà-li secors. E finalment lo senyor rei, per honor de Déu e per restaurar les gents del castell, qui eren tots catalans, ell s'emparà de l'illa de Gerba en aquesta manera: que madona Saurina e misser Corral Llança e N'Amigutxo de Llòria, qui eren tudors d'En Rogeró, faeren ab lo senyor rei de Sicília així: que li lliuraren lo castell e tota l'illa, e que tot ço que hi bestrauria hagués sobre l'illa de Gerba e dels Querquens,⁹⁶⁹ e que ho tengués e ho posseís així con cosa sua pròpia estrò que fos pagat de tot quant hi bestrauria, e que de tot ne fos senyor e major. E d'açò se faeren bones cartes, e li manaren lliurar lo castell de Gerba e la torre dels Querquens a En Simon de Montoliu, qui ho tenia, qui era en aquell lloc present, e el dit Simon féu-ne sagrament e homenatge al senyor rei, que els li retria tota hora que ell li ho manàs, ço és a saber, lo castell de Gerba e la torre dels Querquens.

[FRACÀS DE L'EXPEDICIÓ DE PELEGRINO DE PATTI A GERBA]

E, con açò fo fet, lo senyor rei féu armar divuit galees e mes dins cent hòmens a cavall, de cavallers e de bona gent, e ben mil cinc-cents hòmens de peu de nostra gent; així que anaren molt apoderadament. E donà per capità d'aquella gent mis-

969. *Querquens*, Kerkennah.

ser Peregrí de Pati, un cavaller de Messina, e li féu lliurar tanta de moneda que es pagassen los hòmens del castell de Gerba e de la torre dels Querquens d'açò que els era degut. E així preseren comiat del senyor rei; e preseren terra a l'illa de Gerba en un lloc qui ha nom l'illa de l'Almirall, qui és entrò a cinc milles lluny del castell.⁹⁷⁰ E així con ells degueren venir al castell per refrescar la gent e els cavalls dos o tres jorns, ells se meteren, molt mal ordonats, a entrar per l'illa, que vijares los fo que tota Barbaria no els gosàs estar davant. Cor segurament, si cabdellats anassen, ja de cinc tants de gents que no havia en l'illa, no els calgra tembre; mas per mala ordinació qui entre ells era, anaven descabdellats.

E els sarraïns de l'illa, així Mistoua con Moàbia, foren-se aünats, salvant los vells de la casa de Ben Simomem, qui es foren meses en el castell. E així, com los sarraïns veeren envers ells venir los crestians sens neguna ordinació, anaren ferir en los primers. Què us diré? Que tantost los desbarataren; e eren ben quinze milles lluny del castell. Què us diré? Que misser Peregrí fo pres, e de tots los hòmens a cavall no n'escaparen mas vint-e-vuit, e los altres moriren tots; e dels hòmens de peu, entre llatins e catalans, hi moriren més de dos mília cinc-cents; e així foren tots morts e desbaratats. E llavors los malvats de Mistoua apoderaren-se així de l'illa, que aquell Alef se féu senyor de tot; e tramès a Tunis, al rei de Tunis, que li trametés tres-cents hòmens a cavall, dels sarraïns; e així assetjaren lo castell, que un gat no pogra eixir que no fos pres. E misser Peregrí rescatà's, dels diners que havia aportats a pagar los hòmens del castell. E així les galees tornaren-se'n desbaratades en Sicília, on hac gran dol e gran dolor con ho saberen, e lo senyor rei sobretot. E misser Peregrí e los altres vint-e-vuit de cavall, qui eren escapats de la batalla, romangueren al castell; e, si anc veés gent que mal s'avenguessen ab altres, ells ho faeren ab aquells del castell, que tots jorns estaven en punt d'especejar; e açò s'esdevenia per les mullers o amigues d'aquells del castell.

251 E En Simon de Montoliu tornà en Sicília al senyor rei, a clamar mercè que faés reebre lo castell e la torre dels Querquens a qui li plagués e que hi trametés paga. E lo senyor rei bonament no trobava qui hi volgués anar; e encara vos dic que no trobara lo senyor rei qui en galea ne en lleny qui anàs en Gerba volgués muntar. E així lo senyor rei, d'aquest fet era fort en mal partit.

[MUNTANER ÉS NOMENAT CAPITÀ DE GERBA]

E és veritat que jo, Ramon Muntaner, en aquella saó venguí en Sicília, de Romania, e demané llicència al senyor rei que li plagués que jo pogués anar en les

970. "Recorreguda Gerba i estudiada la seva topografia —escriu NICOLAU D'OLWER, *El Pont de la mar blava*, p. 15— crec que l'illa de l'Almirall no és altra cosa que el Ras Rmel, promontori sorrenc, cinc milles a llevant del castell, que la marea, prou sensible en aquests paratges, arriba a separar de Gerba."

parts de Catalunya a pendre ma muller que havia afermada fadrina en la ciutat de València bé havia deu anys.⁹⁷¹ E el senyor rei dix-me que li plaïa, e així fiu armar una galea de cent rems que jo havia, que era mia. E lo senyor rei manà'm que, con jo hauria armada la galea, que anàs ab ell a Montalbà, un lloc de la muntanya, a tretze llegües de Messina, on ell estava d'estiu (e açò era en juliol);⁹⁷² que ell volia trametre joies a madona la reina d'Aragon e als infants, e volia que jo les los portàs. E jo dix-li que era aparellat de fer ço que ell manàs. E en aquella saó era lo senyor rei d'Aragó e madona la reina sobre Almeria.⁹⁷³

E així fiu armar mon lleny per venir en Catalunya, e compré tot ço que mester me fo per fer les nocés; e, con totes mes coses haguí aparellades en Messina, en la galiota armada jo ané a Montalbà al senyor rei per pendre comiat d'ell. E, con fui a Montalbà, lo senyor rei s'hac fet venir En Simon de Montoliu, e l'endemà que hi fo vengut lo senyor rei me féu venir en lo palau, davant si; que aquí fo lo comte Manfrè de Clarmunt⁹⁷⁴ e misser Damià de Palisi e misser Orrigo Rosso e molts d'altres rics hòmens de l'illa e molts cavallers catalans e aragoneses e moltes d'altres bones gents, així que tota hora havia en aquell palau cent bons hòmens de gran compte, e molta d'altra gent. E, con jo fui vengut davant lo senyor rei, lo senyor rei me dix davant tuit:

—En Muntaner, vós sabets lo gran dan e gran greuge e deshonor que nós havem pres en l'illa de Gerba, e va'ns molt lo cor que nós ne puscam haver venjança. Per què nós havem posat en nostre cor que nós no havem en nostre regne negun qui, ab l'ajuda de Déu, nos hi pusca tan bon consell donar con vós, per moltes raons, e assenyaladament per ço con vós havets més vist e oït en guerres que hom que sia en nostra terra; e d'altra part, que havets llong de temps senyorejada gent d'armes e sabets con fan a comportar; d'altra part, que sabets de sarraïns e parlar sarraïnesc, per què podets fer vostres afers menys de torsimany, així en espies con en altres coses, en l'illa de Gerba; e moltes d'altres bones raons que ha en vós.⁹⁷⁵ Per què nós volem e us pregam caramente que vós anets ésser capità de l'illa de Gerba e dels Querquens, e prenats aquest fet ab bon cor e ab bona voluntat. E nós prometem-vos que, si Déu vos trau a honor d'aquesta guerra, que

971. Observem una altra mostra, ben clara, de com Muntaner considerava València com part de Catalunya.

972. Montalbano.

973. Era, doncs, l'any 1309, almenys per l'agost (vegeu més amunt, cap. CCXLVI, n. 952). La reina Blanca d'Anjou, muller de Jaume II, també va prendre part en el setge d'Almeria.

974. Manfrè de Clarmunt era Manfredó de Chiaromonte, comte de Mohac, senescal del rei Frederic (vegeu RUBIÓ, *Diplomatari*, doc. LIII, p. 68).

975. Vet aquí un bell elogi d'En Muntaner que el cronista pot posar en llavis del rei Frederic de Sicília, sense mancar en un punt a la veritat; no sols perquè és molt probable que l'elogi fos així, sinó també perquè tot el que s'hi diu respon a la imatge que hem pogut formar-nos de Muntaner. A remarcar especialment aquesta notícia relativa al seu coneixement de l'àrab.

nós vos farem pus honradament anar en Catalunya a complir vostre matrimoni, que ara no fariets. E, així, pregam-vos que per res no ens en digats de no.

E jo, qui oí que el senyor rei rei havia tan gran fe en mi en aquests afers, vaig-me senyar e ané'm agenollar davant ell e fiu-li moltes gràcies del bé que a ell plaïa haver dit de mi, e encara de la fe que havia que jo fos tal, que en tan grans afers sabés donar recapte. E atorgué-li a fer tot ço que ell manàs en aquests afers e en tots altres. E ané-li besar la mà, e la li'n besaren molts rics hòmens e cavallers per mi.

E, con li ho haguí atorgat, ell apellà En Simon de Montoliu, e manà-li davant tuit que ell retés lo castell de Gerba e la torre dels Querquens e que per ell ho del·liuràs a mi, e que d'açò encontinent ne faés a mi sagrament e homenatge que ho tenia per mi, e que ensems ab mi anàs a Gerba e als Querquens e que em retés lo castell de Gerba e la torre dels Querquens. E així ho jurà e ho promès e en féu a mi homenatge. E aitantost lo senyor rei féu-me fer les cartes e donà'm aitant de poder con a si mateix, així que jo en retenc apellació neguna.⁹⁷⁶ E donà'm poder que jo pogués fer donatius perpetuaus e soldejar quals gents jo em volgués e metre en sou e gitar de sou qui em volgués, e fer remissions e perdons a qui em plagués, e fer guerres e paus ab tots aquells que a mi em plagués. Què us diré? Que ab tot poder me'n tramès. E jo dix-li:

—Senyor, més haurets a fer: que vós, per vostra carta, farets manament al tresorer e al maestre portelà e a tots los oficials vostres qui són en la façana de fora,⁹⁷⁷ que tot quant jo demanaré per mes lletres me sia tramès, així diners con vitalles e altres coses qui mester me facen. E que adés de present manets carregar una nau de forment e de farina que em trametats, e altra nau de civada e de lle-gums e de formatges, e altra nau de vi; e que adés de present ne vagen.

E el senyor rei manà que tantost fos fet; e jo li dix:

—Senyor, jo he entès que en l'illa de Gerba ha gran fam e minva de totes viandes, e tota la sua enconrada de la terra ferma, atretal; per què ab les viandes cuit jo endreçar tots nostres fets, ab les viandes faré combatre los uns ab los altres.⁹⁷⁸

Per què lo senyor rei entès que jo deïa bé, per què ell me bastà mills que senyor bastàs anc vassall, que anc res no hi plangué.

E així pris comiat d'ell e ané-me'n a Messina e, con fui a Messina, jo m'aparel·lé tantost de partir. E cascuns d'aquells llatins qui em devien seguir pensaren-me de tornar los diners que havien preses, que dixeren que ells no volien anar morir

976. És a dir, que Muntaner, lloctinent del rei a Gerba, tenia la plenitud del poder judicial i ni al rei no es podia recórrer de les seves sentències. D'altra banda, les altres facultats que el rei li atorga fan d'ell un virrei amb un poder com no era corrent d'atorgar.

977. Recordem que aquesta expressió *façana de fora* s'aplica a la costa sud de Sicília, és a dir, la que mira a fora, a la mar, a l'Àfrica.

978. Tot seguit apareix l'Ulisses que hi ha en Muntaner, que sap lluitar alhora amb les armes i amb l'astúcia i que veu el punt feble de l'adversari i es disposa a explotar-lo.

a Gerba; sí que llurs mares e llurs mullers ne venien plorant, que, per amor de Déu, cobràs mos diners, que cascuna se planyia que hi havia perdut pare o germà o marit. E així jo haguí a cobrar mos diners de tots, e havia de novell armar de catalans.⁹⁷⁹

[PRIMERES DISPOSICIONS DE MUNTANER PER A PACIFICAR GERBA]

252 E, con fui armat, jo em partí de Messina, e En Simon de Montoliu, ab un altre seu lleny armat, ab mi ensems; e a pocs de temps nós fom en l'illa de Gerba. E, con fom al castell, atrobam que aquella hora havia davant lo castell, que hi havien corregut, ben quatre-cents hòmens a cavall, moros, del rei de Tunis, e tots los moros de l'illa. E trobam que la porta del castell estava tancada; e tantost presem terra al castell e entram dins. E promet-vos que jo trobé així gran guerra dedins con defora, ço és a saber, entre los cavallers e els escuders que eren escapats de la desconfita e els hòmens del castell. E abans que jo em mogué de res, jo reebí lo castell e homenatge de tots aquells qui hi eren; e puis doné una carta del senyor rei a misser Peregrí de Pati e als altres cavallers e escuders, en què lo senyor rei los manava que tantost me faessen homenatge cascuns, de boca e de mans, e que guardassen la mia persona així con farien la sua. E així tantost ells compliren lo manament del senyor rei.

E, com açò haguí fet, jo mis bona pau, qui per grat, qui per força, entre tots, e guardé que d'aquí avant no pogué fer enuig l'u a l'altre, ne de fembres ne d'altres coses; e, con açò haguí fet, a cascuns jo doné paga e acorriment. E entretant lo senyor rei m'hac trameses les tres naus carregades, així con havíem ordonat. E, tantost con jo haguí les naus aquí, jo tramís lo meu lleny armat a Capis,⁹⁸⁰ on eren tots los vells de la casa de Ben Simomem, en un castell d'un alarb amic llur, qui és gran senyor en aquell país, per nom Jacob ben Acia; e tantost con ells hagren haüdes les cartes que el senyor rei los trametia, e la mia lletra, muntaren al lleny e vengren a mi. E, dementre que el lleny anà a ells, jo fiu ficar pals davant lo castell estrò una ballestada lluny del castell e ordoné que d'aquells pals avant, en pena de tració, null hom no passàs per neguna raó, menys de ma volentat. E ordoné tots aquells de llains, un escudat ab un ballester, que eixissen al torneig que dues vegades lo dia n'haguessen cascun jorn.

E nós érem entrò a trenta cavalls armats e estrò a quinze alforrats, del castell; e així començam-nos a defendre bé e ordonadament, sí que tota hora nos trobàvem defora. Emperò jo entretant cité tots los vells de l'illa, de part del senyor rei, que vinguessen a mi, e tramís a cascuns cartes que el senyor rei los trametia, que

979. Recordem que els *latins* són els sicilians. Entre línies es llegeix la satisfacció de Muntaner. Les temences dels sicilians valoren els riscos de l'empresa. Els catalans són allí per dur-la a terme. No durà sinó catalans.

980. Gabes.

obeïssen a mi així con a la sua persona; e tots los vells de Moàbia vengren a mi, així aquells qui eren en l'illa, con aquells qui eren defora. E a cascuns jo perdoné, e a llurs jumades, tot quant havien fet. E tantost fiu fer un vall, ab mur de pedra e de terra, fora del castell; e dins aquell vall e aquell mur jo fiu fer moltes cases de teules e d'estores e de rama. E tots aquells de Moàbia, de nit, ab llurs mullers e ab llurs infants, vengren a mi, e jo aitantost a tuit donava ració de farina e de llegums e de forment e de formatges; e gran ració, que en vivien molt abundantment.

E així mateix tramès a dir al traïdor Alef, qui era cap de Mistoua, que vengués a mi; e anc no ho volc fer. Mas vengueren-ne a mi dos vells de Mistoua, mas les llurs gents no es volgren partir dels altres; e d'aquests dos fo's l'u Amer ben Busait, e l'altre, Bàrquet. Què us diré? Que no anà a un mes que jo fui a Gerba, que tota hora hac en mon poder tres mília hòmens de Moàbia, ab llurs mullers e llurs infants. E, con tot açò fo fet, jo cité tres vegades lo dit Alef e aquells de Mistoua, abans que negun mal los volgués fer; e ells no volgren venir a mercè, desafié'ls e mis en l'illa dos-cents hòmens a cavall, d'alarbs, tots bons cavallers, qui eren amics de la casa de Ben Simomem e eren de la part de Moàbia; e a cascun jo dava de sou un besant lo dia, qui val tres sous quatre diners,⁹⁸¹ e civada e ració de llegums e de formatges.

E, con açò fo fet, e els dos-cents cavallers haguí dedins en l'illa ab aquells de Moàbia, jo pensé de fer cavalcades sobre ells; així que de nuit los assaltejàvem en cascun lloc. Què us diré? Que catorze meses durà aquesta guerra, que tots dies nos trobàvem una vegada lo jorn; e, la mercè de Déu, dins aquells catorze meses haguem d'ells més set-centes persones d'armes, entre morts e preses, e els desconfim dues o tres vegades; e sí havien ells bé quatre-cents hòmens a cavall e ben vuit mília de peu. Què us diré? Que a la un cantó de l'illa los fém arraconar, e hac entre ells gran fam, que de les paradures de les palmes faïen pa.⁹⁸²

[MUNTANER REBUTJA L'ATAC D'ALEF. SUBMISSIÓ DE CABDILLS SARRAÏNS]

253 E un jorn lo dit Alef donà a entendre a les gents de Mistoua que ell iria per secors, e eixí's de l'illa e anà-se'n a Selim Bemargam e a Jacob ben Acia e a d'altres alarbs e donà-los a entendre que, si venien a l'illa de Gerba, que ens porien tots haver; sí que foren bé vuit mília hòmens a cavall qui vengren estrò al pas.⁹⁸³ E aquí jo tenia dos llenys armats e quatre barques, de què eren caps En Ramon Godà e En Berenguer Despuig, còmits, als quals jo havia lliurat el pas a guardar. E, con los alarbs foren al pas, dixeren:

981. Muntaner no indica a quins sous es refereix. Cal suposar que són sous barcelonesos. És interessant aquesta equivalència monetària.

982. Ms. de Madrid: *paradures*. Ed. de València i Bofarull: *serradures*.

983. És a dir, al freu que separa Gerba de la terra ferma. Vegeu abans cap. CCXLVIII.

—Alefs, con porem nós entrar en l'illa?

E ell respòs que els hauria tost desbaratats, e puis porien entrar. Què us diré? Que hac catorze barques, e aquella nuit ferí en los crestians, en alba de dia; e els crestians foren així sobtats, que pensaren de fugir; e així llevaren los crestians del pas. E puis dix a Selim Bemargam e als altres que pensassen d'entrar en l'illa; e ells dixeren que enans veurien jo què faria, con açò sabia, que, con fossen dins, e jo los tolia lo pas, que ells serien perduts, per la poca vianda que havien; e així no volgren entrar en l'illa aquell jorn.

E tantost los nostres vengren al castell així desbaratats; e jo venguí e fui tan felló, que en poc estec que no pengé aquells còmits. E tantost comané lo castell a misser Simon de Vallguarnera, e el lleixé en mon lloc;⁹⁸⁴ e munté en la un dels llenys, que eren de vuitanta rems, e amené-me'n los altres ab mi ensems, e dues barques armades; e aquell dia jo fui al pas. E l'endemà Selim Bemargam e los altres dixeren a Alef:

—Què ens fórem fets, si en l'illa fóssem entrats? Tu nos havies cativats.

E dix Alef:

—E, si jo us lleu altra vegada aquests del pas, entraríets?

E ells resposeren que hoc, segurament. Sí que armà vint-e-una barca, e venc envers nós. E jo fiu darrere del meu lleny estar tots los altres; e, així con vengren e foren prop de mi, jo vaig ferir enmig d'ells en tal manera, que set de les barques mis a fons, e vaig-me'n calar sobre elles; e pensam de ferir sobre ells deçà e dellà, ab los altres llenys e barques, qui tantost feriren. Què us diré? Que de vint-e-una barca que eren, no n'escaparen con quatre, en què fugí lo dit Alef, ço és a saber, en l'illa; que aquí era la sua companya, qui ens miraven, e en la terra ferma los alarbs. E així no gosà fugir entre los alarbs, que tot l'hagren especejat. E en aquell dia matam més de dos-cents moros e n'haguem disset barques.

E d'aquella hora avant la guerra fo guanyada per nós, que tots se tengren per morts; e haguem guanyat lo pas, que d'aquí avant no hi podia entrar ne eixir negun menys de ma volentat. E Selim Bemargam e Jacob ben Acia e los altres qui hagueren vist açò llevaren les mans a Déu con en l'illa no eren entrats. E trameteren-me un hom nedant, que, si em plaïa, que vengués parlar ab ells en terra sobre llur fe, o que ells muntarien en el lleny a mi. E jo ané a ells e avallé en terra; e faeren-me molta d'honor e em donaren de llurs joies, e puis pregaren-me que lleixàs eixir cent hòmens a cavall que havia ab N'Alef en l'illa, qui eren parents e vassalls de Selim Bemargam, e atretants de Jacob ben Acia. E jo fiu-me'n molt tenir e pregar, e volgra-hi haver donades, per part del senyor rei, cinc mília onces, que ja fossen defora. E així a la fi jo els ho atorgué, faent semblant que em sabia greu; e mis-los-ho en gran servii, així que jo los dix que ab les mies barques que jo els ne

984. Sobre Simó de Vallguarnera, vegeu més amunt, cap. cxcvii, n. 768.

gitaria, e que hi volia ésser en persona; e que em lliuràs dos cavallers, e Jacob ben Acia, altres dos, qui els coneguessen, e que es guardassen que altres no en traguessen mas aquells llurs. E ells faeren-me'n moltes gràcies. E après, con açò fo atorgat, vengren d'altres caps que hi havia, qui me'n demanaven qui vint, qui deu; e jo no en volia res atorgar, e tuit caïen-me'n als peus, que major pressa havia de besar la mà, que si fos rei que entràs en terra novellament. E així mateix, a la fin atorgué'ls-ho a tots. Què us diré? Que a prometre m'hagren tots los caps que negun temps, per neguna raon, contra mi no venguessen, ells ne les llurs gents. E així m'ho prometeren, e en faem cartes, e em prometeren e em juraren, llavors, valer ab tot llur poder contra totes les gents del món. E d'açò me féu Selim Bermargam e Jacob ben Acia, Abdallà ben Debeb e Bon Bàrquet e els altres caps, sacrament e homenatge. Què us diré? Que, con açò fo fet e fermat, tots los quatre-cents hòmens a cavall qui eren a la part de Mistoua, ab N'Alef, eixiren de l'illa davant mi.

[ARRIBADA DE CONRAD LLANÇA A GERBA.
DERROTA DELS MOROS DE MISTOUA]

254 E, com açò fo fet, jo em partí d'ells ab gran pau e gran amor e lleixé lo pas ben guardat; e jo torné-me'n al castell, que tenguí lo fet per guanyat, con se fo. E, con fui al castell, jo haguí missatge d'aquells de Mistoua e de N'Alef, que es reteren a mi; e jo sens consciència del senyor rei no els volguí perdonar, e tramís-ne una barca armada al senyor rei, e què volia que en faés, e que tots eren morts e perduts, si ell se volia, e que ara era hora, si venjança ne volia pendre. Què us diré? Lo senyor rei hac son consell que per res a mercè no els presés, que gran deshonor li seria que no en presés venjança del dan que li havien donat. E així armà vint galees e tramès misser Corral Llança de Castellmenart, ab dos-cents cavalls armats de bona gent, a Gerba, e ben dos mília hòmens de peu, menys de la xurma de les galees; e tramès-me a dir, per la barca que jo li havia tramesa, que per res a mercè no els presés, ans, si de fam morien, que quaix qui res no en sap, que els faés ajuda de viandes fer als sarraïns que ab mi eren. E açò manà ell per ço que, per fam, no es n'eixissen de nuit nedant. E així es complí con lo senyor rei manà.

E nós, del castell, qui sabem que el senyor rei nos trametia misser Corral ab aquella gent, trametem a dir al senyor rei ab un missatge, ab una barca armada, en què el pregam que nós haguéssim la davantera a la batalla, qui l'afany n'haviem sofert ben un any e mig,⁹⁸⁵ e qui coneixíem los moros qui eren. E així lo senyor rei

985. Indicació cronològica que, relacionada amb la que hem trobat abans, cap. ccli, n. 973, ens permet de col·locar aquests esdeveniments en 1311.

graciosament atorgà'ls-ho. E, com jo sabí que misser Corral era aparellat, ab tota aquella gent, de venir a Gerba, jo pagué tots los dos-cents hòmens a cavall, d'alarbs, qui ab mi havien estat en la guerra (qui molt lleialment e bé m'havien servit, si anc cavallers havien per negun temps lleialment servit a llur senyor),⁹⁸⁶ de tot quant jo els devia; e a cascuns doné vianda que s'emportaren per quinze jorns e civada per llurs cavalls; e a cascun doné una aljuba de drap de llana e altra de lli; e a tots los caps, a cascun, una aljuba de pisset vermell e altra de xaló;⁹⁸⁷ e fiu-los posar en terra ferma. E així anaren-se'n pagats en tal manera de mi, que em proferiren valença contra tots los hòmens del món. E jo per ço gité'n los alarbs: que els hòmens de Mistoua se tenguessen per pus assegurats, e jo que havia manat que null hom no els faés negun damnatge.

E a pocs dies misser Corral, ab tota aquella bona companya, venc a Gerba e pres terra al castell, e aquí avallaren los cavalls e tota aquella gent. E els cavalls havien tan gran paor dels camells, que de tot seny eixien com los veïen; sí que haguérem d'acord que entre dos cavalls metessen un camell a menjar prop d'ells; sí que fo lo major treball del món, emperò així s'avearen ab ells, en tal manera que ab ells ensems menjaven. Què us diré? Que tretze jorns fém així reposar los cavalls e la gent. E dins aquells tretze jorns lo traïdor d'Alef venc-se metre en poder de misser Corral, que li promès que no el mataria e que li faria preson honrada; que el dit Alef era fals e mestre, e tenc son fet tot per perdut, per què es volc abans metre en la preson del senyor rei, que si vengués en man de nosaltres, del castell, que ben sabia que ell ab nós no poria restaurar.

255 E, així, la vespra de l'Ascensió nós moguem del castell,⁹⁸⁸ e aquell jorn anam-nos atendar prop d'ells a mitja llegua. E al matí anam-nos-en davant ells e trobam-los ben ordonats de la batalla;⁹⁸⁹ e foren tota hora ben deu mília hòmens d'armes a peu, bons, e estrò a vint-e-dos hòmens a cavall e no pus; e hagueren meses los hòmens vells e les fembres e els infants en un bell caser antic que en aquell loc era. E així foren-se los hòmens d'armes, en esquera, tots ab lo genoll fermats en terra, tots adargats. E nós no haguem volgut que dels moros de la nostra part hi hagués negun; e així fom nós, de cavall, entrò a cent vint cavalls armats e trenta alforrats, e estrò a mil hòmens de peu de catalans, que l'altra gent era en les galees a guardar lo pas. E nós havíem ordonat que, quan seríem davant ells, que, com la primera trompeta tocaria, que cascun presés ses armes; e a la segona trompeta tothom fos aparellat de ferir, e, con les trompes e les nàcares sonarien,

986. Cf. amb el que ha hagut de dir abans de la lleialtat dels turcs i dels turcoples (cap. ccxxviii).

987. *Aljuba* era una peça d'indumentària mora, consistent en una túnica curta, que arribava fins al genoll, amb mànegues també curtes.

988. La vespra de l'Ascensió va escaure's el dia 19 de maig en 1311.

989. Aquest matí devia ésser el de l'endemà, o sia el de l'Ascensió, dia 20.

que pensàssem de ferir tots, de cavall e de peu.⁹⁹⁰ E haguem mesa la nostra peonada a la banda dreta, e a la sinestra esteguem tots aquells de cavall.

Què us diré? Que, con los dos senyals foren fets, e los moros conegren que a la terça devien ferir; e així cuitaren-se e van-se llevar ensems e van ferir en la nostra peonada, en tal manera que els metien endarrere. E nós, qui érem en la davantera, ferim en tal manera que enmig d'ells fom; e après, misser Corral e tots los altres van ferir, que anc lo terç senyal no pògrem fer. E aquí tots fom mesclats, que jamés no veés tan mortal gent con ells eren. E què us diria? Que en veritat no pogra hom trobar en ells negun que no volgués morir, que així s'abandonaven entre nós con fa un senglar contra aquells qui matar-lo volen, con se veu a la mort.⁹⁹¹ Què us diré? Que la batalla durà de mitja tèrcia estrò a hora nona. E a la fin moriren tots, que anc un no n'escapà, que en aquell camp fossen, que tots no morissen. E tota hora nos mataren ben quaranta cavalls, e se'n nafraren a mort ben seixanta; d'altra part, hi hac pus de tres-cents hòmens nafrats dels crestians e, la mercè de Déu, no n'hi moriren pus de setze.

E, con tots los moros foren morts, anam-nos-en al caser e combatem-lo e a la fin presem-los; e morí tothom qui fos de dotze anys amunt; e cativam, entre fembres e infants, ben dotze mília persones. E aquí llevam lo camp, e tothom hi guanyà e hi féu son prou; e puis tornam-nos-en al castell ab gran goig e ab gran alegre. E misser Corral, ab tota la gent qui ab ell eren venguts, e encara ab tots aquells cavallers e fills de cavallers qui eren en Gerba, qui eren estats escapats de la batalla de misser Peregrí, tornaren-se'n en Sicília sans e alegres; e menà-se'n tots los catius.

[FRUITS DE LA GESTIÓ DE MUNTANER A GERBA]

E jo romanguí capità de l'illa, així con era d'abans tan solament ab aquells qui eren tenguts del castell. E pensé de poblar l'illa ab ajuda d'aquells de Moàbia, en tal manera que dins aquell any fo tan bé poblada con anc fo, e estegren tuit en bona pau; sí que el senyor rei n'hac, e n'ha, així bona renda tots anys con anc per negun temps n'eixí. E així veus l'honor que Déus ne féu al senyor rei, que hac feta venjança d'açò que fet li havien, de què tots temps los crestians ne seran més temuts e amats en aquelles parts e pus dubtats. Que en açò aporté jo Gerba, e així és encara; que un sotil crestià se n'amenava al castell trenta o quaranta hòmens preses en una corda, que no trobara qui li digués "mal fa". Per què lo senyor rei, la

990. Compareu aquesta ordenació a tocs de trompeta amb unes disposicions similars preses per Pere el Cerimoniós i descrites per ell en la seva crònica (cap. vi, § 52).

991. Aquest *s'abandonaven* no està usat en el sentit de cessar en la lluita, en la defensa, sinó tot el contrari, com il·lustra la comparació amb el senglar, una de les poques comparacions venatòries que trobem a la crònica.

sua mercè, qui sabé açò e hac entès per misser Corral e per los altres ço que jo havia fet en Gerba, de gràcia especial donà'm l'illa de Gerba e dels Querquens a tres anys,⁹⁹² ab tots drets e esdeveniments, e que en pogués fer, aquells tres anys, així con de cosa mia pròpia; així emperò, que jo, del meu, guardàs los castells e l'illa e que anàs pendre ma muller, que ben li membrà con a bon senyor la promessió que ell m'havia feta.

[VIATGE I CASAMENT DE MUNTANER A VALÈNCIA]

E sobre açò jo lleixé a Gerba mon cosí germà, En Joan Muntaner, e als Querquens, altre cosí germà meu, per nom En Guillem ses Fàbregues, e venguí-me'n en Sicília e armé una galea,⁹⁹³ e de Sicília, ab la gràcia de Déu e del senyor rei, ab bon privilegi que m'hac fet de la dita gràcia, ané-me'n en lo regne de València.⁹⁹⁴ E pris terra a la ciutat de Mallorca, on trobé lo senyor rei En Jacme de Mallorca e el senyor infant En Ferrando; e, si anc null hom pres gran honor de senyors, sí fiu jo d'ells; e em donaren d'açò de llur, la llur mercè. E sobretot ne féu gran festa lo senyor infant En Ferrando, que no es sabia què es faés de mi: tan gran goig havia con me veïa. Sí que al senyor rei, son pare, dix moltes vegades que jo era persona que ell devia més amar, après d'ell, que hom qui fos en el món;⁹⁹⁵ sí que el senyor rei, son pare, me féu moltes gràcies e molts plaers. E així ané-me'n a València e pris ma muller, que no hi estiguí mas vint-e-tres jorns. E recollí-la en la galea e giré'm a Mallorques e trobé que el senyor rei de Mallorca fo mort; que l'endemà que jo en partí, caec en malautia, d'on morí.⁹⁹⁶ Déus, per sa mercè, haja la sua ànima, així con a senyor bo e dreturer que era.

E així mateix, al tornar que me'n faïa, e fui a la dita ciutat de Mallorca, trobé aquí lo senyor En Sanxo rei, a qui hac lleixat lo regne son pare, e vinclat al senyor En Ferrando, si el dit senyor En Sanxo moria sens infants. E així mateix hi trobé lo senyor infant En Ferrando; e, si anc me fo feta honor per lo senyor rei llur pare, major me fo feta llavors a mi e a ma muller. E lo senyor rei de Mallorca me tramès a la galea quaranta quintars de pan e molt vi e formatges e tres bous e vint moltons e moltes gallines. Sí que anc null hom tan sotil con jo no es poc anc lluir de tan alts

992. Doncs, de 1311 fins a 1314.

993. Recordem que Joan Muntaner ja ha aparegut en el cop de mà de Ticino Zaccaria contra Fulla o Fòcea la Nova (capítol CCXXXIV). En canvi, Guillem ses Fàbregues no apareix sinó aquí. Si era cosí germà seu, cal deduir que la mare de Ramon Muntaner era una ses Fàbregues.

994. Ara En Muntaner precisa que on va és al regne de València. Recordem que més amunt (caps. CCXLIII i CCLI) ha dit que anava o estava a Catalunya, tot i referir-se a València.

995. A l'ed. de València i a l'ed. Bofarull, el subjecte d'aquesta frase no és l'infant mateix, com aquí, sinó el seu pare, Jaume II de Mallorca. Sembla més justificada la frase en llavis de l'infant, que sabia bé tot el que Muntaner havia fet per ell.

996. La data de la mort de Jaume II de Mallorca és el 28 de maig de 1311.

senyors con jo fiu d'ells.⁹⁹⁷ E així mateix lo senyor infant En Ferrando tramès-me en la galea tot l'arnès d'armes que havia de son cos e moltes d'altres coses. E així partim d'ells ab la llur gràcia. E el senyor infant En Ferrando lliurà'm dos falcons monterins gruers qui eren estats del senyor rei, son pare, que tramès per mi al senyor rei de Sicília.⁹⁹⁸ E ané-me'n a Menorca, e ja tantost no fui a Maon, que ja hi hac missatge del senyor rei de Mallorca que de part sua, si m'hi girava, m'hi fos donat gran refrescament; e, si anc ho manà, bé ho compliren sos oficials.⁹⁹⁹

E així, partent de Maon, e fui en Sicília e pris terra a Tràpena; e a Tràpena jo posé ma muller, e ab la galea ané a Messina. E trobé que el senyor rei era a Montalbà, en un lloc en què ell estava volenters d'estiu (e açò era en juliol);¹⁰⁰⁰ e lla jo doné al senyor rei los dos falcons que el senyor En Ferrando li trametia, e li conté les noves que jo sabia dels senyors deçà de ponent. E puis pris comiat d'ell, e, la sua mercè, donà'm del seu e em féu molta d'honor, e ab la sua gràcia torné-me'n a la galea, a Tràpena, e ab dues barques armades que haguí comprades e armades a Messina.

E llevé aquí ma muller e ané-me'n a Gerba, on fo feta gran festa a mi e a ma muller. E tantost donaren de joies, a mi, aquells de l'illa, mil besants, e atretants a ma muller; e aquells dels Querquens, així mateix, de llur poder me trameteren llur present. E així, ab la gràcia de Déu esteguem en bona pau e alegres e pagats en lo castell de Gerba tots aquells tres anys que el senyor rei la m'havia donada. Mas après tornar-vos he a parlar en qual afany e treball tornà l'illa de Sicília e tots aquells qui del senyor rei eren.

Ara vos lleixaré a parlar de l'illa de Gerba e tornaré a parlar dels afers qui es cresqueren al senyor rei de Sicília; que no us vull res contar de molts afers que a mi esdevengueren en Barbaria, per ço con negun no deu parlar de si mateix, si doncs no són fets qui toquen senyors. Per què jo no us parlaré res d'afers que a mi esdevenguessen, si no fossen fets qui es faessen per senyors.¹⁰⁰¹

997. Enmig de les seves prosperitats, que l'han dut a ésser governador d'una illa, Muntaner no oblida la modèstia del seu origen. En aquests episodis podem trobar una de les causes de l'elogi dels prínceps del casal de Barcelona.

998. Una altra de les poques referències venatòries de la crònica. La designació de "falcons monterins gruers" no és gaire corrent; però es tracta, evidentment, de falcons destinats a la caça de grues.

999. Aquesta seria la segona vegada que Muntaner arribava a Menorca, suposant que hagués pres part a la conquesta de l'illa per Alfons el Liberal (cap. CLXXII).

1000. Deu ésser l'estiu de 1312. Cf. amb el cap. CCLI, on també hem trobat el rei Frederic a Montalbà, pel juliol.

1001. Ja hem parlat en el prefaci d'aquesta fórmula que ací ens dóna Muntaner i que ens explica moltes omissions. És una interpretació aristocràtica de la història, que, per fortuna, Muntaner no duu fins a les darreres conseqüències. Així i tot, aquesta norma deu haver estat causa del silenci de Muntaner respecte a molts esdeveniments de la seva vida, especialment de la seva juvenesa; no sempre aleshores degué servir senyors ni tenir fets a recontar que afectessin senyors.

[NOVA GUERRA ENTRE ELS REIS DE SICÍLIA I NÀPOLS]

256 E, com tot açò fo passat, no anà a llong de temps que les paus e les treves qui eren entre lo rei Frederic de Sicília e el rei Robert se romperen en gran colpa del rei Robert.¹⁰⁰² Sí que el rei Robert s'aparellà de passar en Sicília, e el senyor rei de Sicília, qui sabé açò e veïa que galees del rei Robert li havien trencades les tonaires¹⁰⁰³ e preses llenys de Sicília, passà en Calàbria e pres per força la ciutat de Rèjol e el castell de Santa Àgata e el castell de Calana e la Mota e Silo e la Bonaire e d'altres llocs.¹⁰⁰⁴ E així lo rei Robert pensà de fer son aparellament per passar en Sicília.

257 E lo senyor infant En Ferrando, fill del senyor rei de Mallorca, sabé que son cunyat, lo rei Robert,¹⁰⁰⁵ havia fet son aparellament de passar en Sicília; aparellà's e ab bona companya anà-se'n en Sicília, de què lo senyor rei Frederic hac gran plaer con lo veé, per ço con no l'havia depuis vist que passà en Romania per ell. E així féu-li tal acolliment con pare pot fer a fill; e li donà la ciutat de Catània¹⁰⁰⁶ e li donà dues mília onces de renda, sobre sos cofres, tots anys. E així visqueren ensems ab gran alegre e gran pagament entrò que el rei Robert passà en Sicília; que hi passà ab gran poder, que tota hora hi passà ab més de quatre mília hòmens a cavall, de bona gent, e de peu sens nombre, e ab cent vint galees e moltes naus e llenys sens nombre.

E és veritat que en aquella saó era passat de Catalunya en Sicília lo noble En Bernat de Sarrià, ab ben tres-cents hòmens a cavall e ben mil hòmens de peu, de catalans; e el noble En Dalmau de Castellnou, ab cent hòmens a cavall e dos-cents de peu e d'altres cavallers.¹⁰⁰⁷ E poc ben dir lo senyor rei de Sicília que null hom no féu més per senyor que el dit En Bernat de Sarrià féu per ell, que per passar en Sicília lleixà l'almirallat del senyor rei d'Aragó e empenyorà tota sa terra. E, con

1002. Robert d'Anjou, fill terç de Carles II. Va començar a regnar en 1309. [Cf. sobre aquest rei i el seu regnat: Romolo CAGGESE, *Roberto d'Angiò e i suoi tempi*, Bolonya, il Mulino, 2002, 2 vols. M. T. F.]

1003. Les *tonaires* són les almadraves per a la pesca de la tonyina.

1004. *Rèjol* és Reggio de Calàbria; *la Mota* és la Motta San Giovanni; *Silo* deu ésser Stilo; *la Bonaire* en italià la Bonaria.

1005. El rei Robert, que havia restat vidu de Violant d'Aragó, filla de Pere el Gran, s'havia casat amb Sança de Mallorca, filla de Jaume II de Mallorca, germana, doncs, de l'infant Ferran.

1006. Recordem que, tanmateix, eren cosins germans. Se n'ha conservat el document en què Frederic de Sicília fa donació a Ferran de Mallorca de la ciutat de Catània i el Castell Ursino. Datat a Messina, el 24 de juliol de 1312. Publicat per RUBIÓ I LLUCH, *Contribució a la biografia de l'infant Ferran de Mallorca*, "Est. Univ. Cat.", VII, 1913, p. 348.

1007. Sobre Bernat de Sarrià, vegeu més amunt, cap. CXLVIII. Sobre Dalmau de Castellnou, cap. CXXV. [Sobre Bernat de Sarrià cf. la nota 607. Dalmau de Castellnou, noble rossellonès que fou procurador del regne de València de 1310-1311, havia participat en les campanyes d'ocupació del regne de Múrcia de 1298 i 1301 i en l'expedició a Almeria de 1309. De 1312 a 1314 guardà la infanta Constança, filla de Jaume II i promesa de don Juan Manuel, al castell de Garcimuñoz: M. T. FERRER, *Organització i defensa*, p. 77-78. J. V. CABEZUELO, *Poder público*, p. 149-151. M. T. F.]

foren en Sicília aquests dos rics hòmens, lo senyor rei ordonà que En Bernat de Sarrià estegués ab sa companya en Palerm, e En Dalmau de Castellnou que fos capità de Calàbria. E anà-se'n a Rèjol e pensà de guerrejar en Calàbria, així con aquell qui era un dels bons cavallers del món.

258 E així lo rei Robert, com venc en Sicília, pres terra a Palerm e cuidà haver Palerm; mas En Bernat de Sarrià fo dins ab sa companya, qui defès la ciutat en tal manera, que ben conec que res no hi poria fer. E partí de Palerm e per mar e per terra anà-se'n a un castell qui és entre Palerm e Tràpena, a la marina, qui ha nom Castellamar,¹⁰⁰⁸ en què havia entrò a vint hòmens, e reteren-se. E, con hac aquell castell, cuidà haver tota Sicília, e establí-lo ben; e puis per mar e per terra anà assetjar Tràpena. E dins Tràpena fo En Simon de Vallgornera, un cavaller de Peralada molt expert e bon d'armes e gran treballador e cavaller molt savi de guerra; e així mateix hi fo lo noble En Berenguer de Vilaragut, e d'altra part ben mil cavallers bons d'armes, e de cavall e de peu, qui la ciutat defensaren molt valentment. Sí que el rei Robert posà aquí son setge; e lo senyor rei de Sicília tramès al Munt Sant Julià,¹⁰⁰⁹ qui era prop del setge un miller e menys, lo senyor infant En Ferrando ab molta bona cavalleria e almogaveria; e d'altra part hi tramès En Bernat de Sarrià, qui hi venc ab tota sa companya. E d'aquell lloc daven molt mal jorn a la host, que tots dies hi ferien e els arravataven deu o dotze vegades lo jorn, e els llevaven atzembles e gents qui anaven a llenys e a herba; sí que en aquesta mala vida estaven, e aquells dintre així mateix los daven mals dies e males nits, e los uns als altres se treien ab trabucs.

[GERBA, AMENAÇADA PER L'ESTOL DEL REI ROBERT.
MUNTANER PREPARA LA DEFENSA]

259 E, estant així lo setge, fo ordonat per lo rei Robert que trametria lo noble En Berenguer Carròs ab quaranta galees e quatre-cents hòmens a cavall sobre mi al castell de Gerba e ab quatre trabucs.¹⁰¹⁰ E el senyor rei, qui ho sabé, tramès-me una

1008. Castellamare del Golfo. L'ed. de València i Bofarull l'anomenen *Castellamat*. El desembarcament de Robert d'Anjou va tenir lloc el 9 d'agost de 1313 (ZURITA, llib. VI, cap. XV). Castellamare va rendir-se el dia 14.

1009. Sobre el Munt Sant Julià, vegeu DESCLOT, cap. XC, n. 661. [Sobre Simó de Vallgornera o Vallguarnera, cf. notes 768 i 984 i sobre Berenguer de Vilaragut, nota 443. M. T. F.]

1010. Berenguer Carròs, que veiem lluitar així contra el rei de Sicília i els catalans, era fill de Francesc Carròs, l'almirall del rei Jaume II de Catalunya-Aragó que dirigirà l'estol a la conquesta de Sardenya (capítols CCLXXII i seg.). [Durant aquests anys i fins al 1327, aproximadament, fou molt freqüent la presència de nobles i cavallers catalans, i algun aragonès, al servei del rei Robert d'Anjou i dels güelfs d'Itàlia, aliats des del 1295 amb Jaume II. Berenguer Carròs ja era en servei dels güefs a Toscana el 1308: Romolo CAGGESE, *Roberto d'Angiò e i suoi tempi*, Bolonya, Società Ed. Il Mulino, 2001², I, p. 50

barca armada en què em faia a saber que escombràs lo castell de Gerba de fombres e d'infants e m'aparellàs bé de defendre, que aquell poder me trametia lo rei Robert dessus. E, con jo ho sabí, jo noliegé una nau a escar, d'En Lambert de València, qui era a la ciutat de Capis, "Ventura bona", que fo mia, e doné-li a escar tres-centes dobles d'or; e mis-hi ma muller e dos fillets que m'havia, un de dos anys e altre de vuit meses, e ella, prenyada de cinc meses e bé acompanyada, e gran res de les fombres del castell;¹⁰¹¹ e ab la nau, qui fo bé armada, jo la'n tramís a València, costejant la Barbaria, que trenta-tres jorns estegren en la mar, de Gerba a València. E a València vengren salvament e segura, la mercè de Déu.

E, con jo n'haguí tramesa ma muller e haguí escombrat lo castell de gent menuda, pensé d'ordonar lo dit castell e endreçar mos trabucs e manganells e fiu complir les cisternes d'aigua, e moltes gerres, e m'aparellé de tot quant me fo mester. E d'altra part jo haguí vistes ab Selí Bemargam e ab Jacob ben Acia e Abdallà ben Debeb e ab los altres caps d'alarbs qui eren ab mi en covinences; e dixí-los que ara era vengut temps que podien ésser tots rics e que podien guanyar nom e preu per tots temps, e que em deguessen ajudar; e conté'ls lo poder qui em venia dessus. E, si anc veés bona gent ben pendre los meus precs, ells ho faeren, ab gran goig e ab gran alegre. E tantost van-me fer sacrament tots e em besaren en la boca, que dins vuit jorns me serien ab cinc mília hòmens a cavall al pas; e, tantost con jo hauria vista o sabuda d'aquells, que fossen en aquelles mars, que els ho trametés a dir, e tuit passarien a l'illa, en tal manera que, con aquells haurien presa terra, tots que darien sobre ells, en tal manera que, si n'escapava u, que jamés no es fiàs en ells; e, encara, que em prometien que galees e tot ço que pendrien, que fos meu, que ells no en volien haver mas l'honor e el grat del senyor rei de Sicília e el

i 210. Cf. sobre la presència de mercenaris catalans a Itàlia: M. T. FERRER I MALLOL, *Mercenaris catalans a Ferrara (1307-1317)*, "Anuario de Estudios Medievales", 2 (1965), p. 155-227. <http://hdl.handle.net/10261/24684>, i de la mateixa autora: *Cavallieri catalani e aragonesi al servizio dei guelfi in Italia*, "Medioevo. Saggi e Rassegne", 20 (1996), p. 161-194. <http://hdl.handle.net/10261/24287>; *La circulation des élites militaires: les chefs de guerre catalans en Italie (XIVe s.)*, a Colloque International *La Circulation des élites européennes. Entre histoire des idées et histoire sociale* (Paris 20-22 maig 1999), Paris, Seli Arslan, 2002, p. 38-55 <http://hdl.handle.net/10261/25703>; *Ramon de Cardona, capità general de l'exèrcit guèlf i governador de Sardènia (†1338)*, a *La Sardegna e la presenza catalana nel Mediterraneo*. Atti del VI Congresso (III internazionale) di Studi Catalani (Cagliari, 11-15 ott. 1995), a cura di P. Maninchedda, Cagliari, CUEC, 1998, I, p. 57-82 <http://hdl.handle.net/10261/24616>; *Ramon de Cardona, militar y diplomático al servicio de cuatro reinos*, "Revista da Faculdade de Letras-História", II série, xv (1998 [2000]). IV Jornadas Luso-Espanholas de Historia Medieval" *As relações de fronteira no seculo de Alcanices* (Porto, 1997), p. 1433-1451. <http://hdl.handle.net/10261/23806>. Sobre Berenguer Carròs, cf. José HINOJOSA MONTALVO, *Diccionario de Historia Medieval del Reino de Valencia*, València, Biblioteca Valenciana, 2002, I, p. 455. M. T. F.]

1011. Aquests fills es deien Macari i Martí; el brot de què Valençona era prenys seria una nena que es dirà Caterina. Tot plegat ens dóna un espai de temps de més de dos anys d'ençà del matrimoni per a la naixença dels dos fills i els cinc mesos i mig de gestació de la petita. Seguim probablement dins el 1313, cap a les acaballes.

meu. E així fermé ab ells aquest fet. Què us diré? Que aquell dia que m'hagueren promès foren al pas ab més de cinc milia persones a cavall, bé aparellats; e, si hi venien de cor, no m'ho demanets, e els moros de l'illa, atretal. E jo haguí meses quatre barques per escala, armades, del Beit estrò a Gerba, que cascuna pensàs de venir a mi con veurien aquell estol. E així esteguí aparellat.

E el rei Robert aparellà les dites galees així con davant vos he dit. E En Berenguer Carròs e los altres qui venien ab ell preseren comiat del rei Robert e de la reina, qui hi era, e partiren-se del setge e foren a l'illa de la Pantelenea;¹⁰¹² e el capità de la Pantelenea tramès-me una barca que féu a saber que a la Pantelenea eren. E jo haguí gran goig e gran plaer e tantost fiu-ho a saber a tots los moros de l'illa, qui en faeren gran festa; e així mateix ho fiu saber als alarbs, e que esteguesen aparellats de passar, a l'altre missatge que haurien de mi; e a ells paria lo jorn un any.

E, con En Berenguer Carròs fo partit de la Pantelenea, vengren-li per missatges dos llenys armats que el rei Robert li trametia, que li manava expressament que tornàs a ell a Tràpena ab totes les galees, que el rei de Sicília havia armades seixanta galees per venir sobre lo seu estol. E En Berenguer Carròs tantost tornà-se'n a Tràpena. E veus com me n'esdevenç, que, si venguts fossen a Gerba, jamás no fóra estat a null hom vengut negun fet a son enteniment con a mi fóra esdevengut. E, con jo ho sabí, qui em meravellava con tant s'estaven (e hi tramís una barca armada a la Pantelenea, e el capità féu-me a saber con era estat e con se n'eren tornats), tramís gran refrescament als alarbs, en tal manera, de viandes e d'aljubes, que ells se'n tornaren cascuns en llurs llocs, pagats meus, e aparellats de venir ab tot llur poder a mi, tota hora que ops los hagués.

[TREVES ENTRE ELS REIS DE SICÍLIA I NÀPOLS]

260 Veritat fo que el senyor rei de Sicília sabé que en la host del rei Robert eren morts la major part dels bons hòmens, e de cavall e de peu, e la major part dels cavalls, e que l'estol era tot quaix desarmat, qui per morts, qui per malauties; e així féu armar seixanta galees, entre Messina e Palerm e Saragossa e els altres llocs de Sicília. E, con foren vengudes a Palerm, lo noble En Bernat de Sarrià e En Dalmau de Castellnou e En Ponç des Castllar e d'altres rics hòmens, cavallers, e lo senyor rei Frederic fo vengut ab tot son poder al Munt Sant Julià; e fo ordonat que les galees ferissen en tot lo llur estol, e el senyor rei e el senyor En Ferrando ab tot llur poder ferissen al setge; e, així, que tots en un jorn serien morts o preses, aquells del rei Robert. E açò era així lleuger de fer, que a un lleó a devorar tres o quatre moltons que perduts eren.

1012. L'illa de *Pantelenea* és *Pantelleria*. L'ed. de València i l'ed. Bofarull diuen *Pantanella*.

E, con madona la reina, mare del rei Robert e sogra del senyor rei de Sicília e del senyor rei d'Aragon, qui era al setge ab lo rei Robert, son fill, e el príncep, e així mateix hi era madona la reina, muller del rei Robert, germana del senyor infant En Ferrando e cosina germana del senyor rei d'Aragon e del senyor rei de Sicília,¹⁰¹³ saberen que tot açò fo ordonat, tantost trameteren llurs missatges al senyor rei Frederic e al senyor infant En Ferrando, qui no els eren lluny dues milles, e trame-teren a pregar que per res aquell mal no es faés, e, que per honor de Déu e per amor d'elles, que consentissen que entre ells hagués treves, e que tan gran mal no faessen; e que elles farien així ab lo rei Robert: que prendrien treves a un any entre ells e que dins aquell any que cascun fos tengut que ço que el senyor rei En Jacme d'Aragon ordonaria de pau entre ells, que es seguís; e que açò farien fermar al rei Robert e al príncep,¹⁰¹⁴ en tal manera que negun no en pogués menys venir.

Com lo senyor rei Frederic e el senyor infant En Ferrando hagren oïda la missatgeria, lo senyor rei estregué son consell ab lo senyor infant e ab tots los rics hòmens qui aquí eren, e tramès missatge a En Bernat de Sarrià e a En Dalmau de Castellnou, qui ja eren ab les galees al peu del Munt, que venguessen a ell. E així ho faeren; e, con tots foren a consell, lo senyor rei los dix la missatgeria que li era venguda de les reines abdues. E, con ho hagren entès, tuit tengueren que per res treves no prengués, mas que ferissen, que el fet era guanyat per tots temps, e que ara seria la guerra fenida, e que en sa mà los tenia tots, e que en aquest punt hauria tot Principat e Calàbria e tot lo regne; per què, pus Déus los havia aportats en aquest cas, que ara era hora d'eixir de treball. E finalment tot lo consell fo d'aquest enteniment.

E lo senyor rei Frederic, con hac entesa llur volentat, pres per la mà lo senyor infant En Ferrando e el mes en una cambra e dix-li:

—Infant, aquest fet toca a vós e a mi sobre tots los hòmens del món; per què jo dic que per quatre raons devem voler que aquesta treva se faça. La primera raó és aquesta: que devem fer per honor de Déu, qui tanta de mercè nos ha feta e ens fa (e que li ho conegam), que el seu poble crestià no muira per nós. E la segona raó és que aquí són dues reines a qui jo e vós som molt tenguts, ço és madona la reina, ma sogra, mare del rei Robert e sogra de nostre frare, lo rei d'Aragon, la qual jo deig honrar així con a mare; e així mateix la reina, muller del rei Robert, germana vostra, que nós devem amar així con a germana, e honrar; per què és mester que per amor d'elles e per honor façam aquesta cosa. E la terça raon és que, ja sia que el rei Robert e el príncep no facen envers nós ço que fer deurien, devem pensar

1013. La reina mare, és a dir, la vídua de Carles II d'Anjou, era Maria, filla del rei Esteve V d'Hongria (vegeu abans, capítol xxxviii, n. 4). Sança de Mallorca era cosina de Frederic de Sicília i filla de Jaume II de Mallorca, germà de Pere el Gran.

1014. Aquest príncep és Felip, príncep de Taranto, germà del rei Robert (vegeu capítol cxcii).

que avoncles són dels fills del senyor rei d'Aragon, frare e major nostre, los quals són nostres nebots, que amam així caramente con a nostres fills, e germans de la reina, muller nostra; e, encara, que el rei Robert, de tres parts, és nostre cunyat, e son fill és nostre nebot, e de vós que és cunyat;¹⁰¹⁵ per què em par que nós no demvem voler que ell sia mort o pres ací, e que haja tanta de deshonor; que la deshonor sua tornaria a deshonor, a la fin, als nostres, qui tan gran deute han ab ells. E la quarta raó és que, si ells són aquells qui ésser deuriem, per tots temps se deuran guardar que enuig ne damnatge no ens degen perçar. Sí que per totes aquestes raons, qui són quatre, tenc en bé, si vós ho consellats, que prengam la treva.

E el senyor infant En Ferrando acordà's a açò que el senyor rei Frederic tenc per bé.

E tantost lo senyor rei Frederic tramès sos missatges a les reines e atorgà-los la treva, en aquesta manera, emperò: que ell no es deseixia de res que tengués en Calàbria, sinó així con lo senyor rei En Jacme d'Aragon tendria per bé. E així li fo atorgat.¹⁰¹⁶ Què us diré? Que la treva se fermà per mà de les reines així com fo emprès; de què foren molt despagats tots aquells de la part del senyor rei de Sicília, e aquells de la part del rei Robert molt alegres, així con aquells qui es veïen en cas que no podien escapar que no morissen o no fossen preses. E així lo rei Robert e les reines recolliren-se e anaren-se'n a Nàpols; e hac-n'hi qui per terra anaren entrò a Messina e puis passaren en Calàbria. E lo senyor rei Frederic tramès lo noble En Bernat de Sarrià a Castellamar, que el rei Robert havia establert, e cobrà lo castell.

E així lo rei Robert hac treballat e despès debades, con se farà tots temps mentre Déus do vida al senyor rei de Sicília e a sos fills. Que els sicilians són així incorporats en l'amor de la casa d'Aragon e del senyor rei de Sicília e de sos fills, que tots se lleixarien abans esquarterar que es mudassen de senyoria. E null temps no es poc trobar que anc rei tolgués regne a altre, si les sues gents mateixes no l'hi tolien. Per què debades se treballà lo rei Robert, e farà tots temps; per què li serà tengut a mellor senyor, si en sa vida acostava en bona amor son fill ab sos avoncles e ab sos cosins germans, que si els jaqueix en discòrdia ab ells; que, si per aventu-

1015. Recordem que el rei Robert havia estat casat en primeres noces amb Violant, germana de Frederic, la qual va morir l'any 1302.

1016. Les treves foren signades el 16 de maig de 1314, segons el NEOCASTRO i ZURITA, llibre VI, cap. xv. La treva fou per un any. [La treva fou signada el 16 de desembre de 1314, amb la mediació del rei Jaume II i el rei de Mallorca, i no pas de les reines, segons Romolo CAGGESE, *Roberto d'Angiò e i suoi tempi*, I, p. 212-214, però un document publicat a *Acta Aragonensia*, III, doc. 124, fa referència a la intervenció de la reina Sança, esposa del rei Robert i germana del rei de Mallorca: J. A. AGUILAR, "Lo rey d'Aragó no ns fa sinó greuges e vilanies!", p. 132, nota 33. Cf. una carta de Frederic II al seu germà Jaume II sobre la negociació d'aquesta treva: *Acta Siculo Aragonensia. II. Corrispondenza tra Federico III di Sicilia e Giacomo II d'Aragona*, a cura de F. GIUNTA; A. GIUFFRIDA, Palerm, Societá Siciliana di Storia Patria, 1972, doc. XCVII (p. 140-142). M. T. F.]

ra, de les parts d'Alemanya vendrà emperador qui el volrà desheretar e, si el trobava ab amor de la casa d'Aragó e de Sicília, no ho faria.¹⁰¹⁷

261 Ara vos lleixaré a parlar d'aquesta guerra, qui és en treva, e tornar-vos he a parlar de ço que esdevenc a l'infant En Ferrando de Mallorca.

[ELS VILLEHARDOUIN AL DUCAT D'ATENES I A MOREA]

Veritat és que bé ha dos-cents anys que barons de França anaren en perdonança en Ultramar, dels quals eren caps e senyors lo duc de Bergunya e un seu germà qui era comte de la Marxa;¹⁰¹⁸ e eren néts del rei de França, e el duc era major de dies. E anaren tota hora bé ab mil cavallers de França e ab molts hòmens de peu; e foren a Brandis, on se recolliren; e jurcaren tant a espegar, que l'hivern los aconseguí, sí que los fo consellat que esperassen la primavera. E ells no volgren estar a consell de negun, e així partiren de Brandis ab moltes naus e llenys e anaren-se'n; e fortuna acollí-los, e hagueren a tornar en Clarença, a la Morea. Ara és veritat que, en aquella saó, aquell qui era grec e príncep de la Morea e duc d'Atenes e senyor de la Sola¹⁰¹⁹ e senyor de la baronia de Matagrifó e senyor de la baronia de Damala e senyor de la baronia de la Bandissa¹⁰²⁰ e de Negrepont, era un fill de l'emperador de Contastinoble, bord, qui s'era alçat ab la terra contra son pare l'emperador, e contra lo sant pare apostoli; e era hom de mala vida. E, con aquests barons de França se veeren en tan gran hivern e en tan àvol partit de llur passatge, trameteren missatge al papa que, si li plaïa, que ells llevarien la terra a aquell bord, fill de l'emperador de Contastinoble, e que haguessen aquelles indulgències que havien en Ultramar, e que aquí farien part de la terra a prelats, a arquebisbes, bisbes, que serien de la santa fe catòlica. Què us diré? Que el papa los atorgà tot ço que ells demanaven. E, estant que ells havien trameses missatges al papa, l'emperador era en el reialme de Salònic, que venia sobre son fill, mas no podia passar

1017. Muntaner no en parla concretament; però potser tenia en el pensament, quan escrivia aquestes paraules, el fet que en el trencament entre el rei Robert i el rei Frederic havia influït molt l'emperador d'Alemanya Enric VII, que es disposava a envair les terres de Robert i havia demanat i obtingut l'ajuda de Frederic (vegeu ZURITA, llib. v, cap. CIII).

1018. Segons BUCHON (ed. de Muntaner) l'expedició de què parla el cronista no és altra que la de la quarta Croada a Constantinoble. No cal dir que així els personatges i els fets apareixen completament alterats, ja que el duc de Borgonya esmentat per Muntaner no seria tal duc sinó el senyor de la Marche, i el comte de la Marche de qui parla el cronista seria Otó de la Roche, i que cap lligam de germanat no hi hauria entre ells. I així successivament. [Sobre la quarta croada: Kenneth M. SETTON, general editor, *A History of the Crusades*, 2. *The later Crusades 1189-1311*, Robert Lee Wolf; Harry W. Hazard ed., p. 153-185. Angeliki LAIOU (dir.), *Urbs Capta, The fourth Crusade and its consequences*, Paris, Lethielleux, 2005. M. T. F.]

1019. *La Sola* és l'actual Amfissa (vegeu capítol CCXL, n. 931).

1020. *Bandissa* és Vonitza.

per la Blaquia, que el dispot de l'Arta ajudava a son fill, e així no sabia quin consell s'hi prengué. E oí dir que aquests dos rics hòmens germans, néts del rei de França, eren en la terra ab gran poder, e tramès-hi sos missatges que, si ells volien destruir lo traïdor, son fill, que els dava tota la terra que ell tenia, francament e quítia. E d'açò hagren los damunt dits rics hòmens gran plaer e hagueren dos cavallers qui anaren ab llurs missatges a l'emperador, que els faés privilegi d'açò que els prometia. E los missatges anaren a l'emperador e ab bolla d'aur aportaren los privilegis segellats de la dita donació; e, encara, que el dit emperador los tramès ajuda de moneda.

Què us diré? Aquests dos rics hòmens edificaren una ciutat qui ha nom Patraix, e hi faeren arquebisbe, e desafiaren aquell fill de l'emperador, qui havia nom Andrònic. E a la fin ell s'ajustà ab tot son poder e ab partida del poder del dispot de l'Arta, e venc-los dessús, e aquests eixiren-li en camp, e plagué a Déu que aquest Andrònic fo vençut, e morí en el camp, ell e tota sa companya e tota quanta cavalleria havia en sa terra e gran gent d'aquella de peu qui ab ell eren. E així aquests senyors hagueren tota la terra que ell senyorejava; que les gents menudes li volien gran mal, e així reteren-se tots, e ciutats, viles e castells, a aquests dos senyors, ab gran plaer que hagren con Andrònic fo mort. E aquests dos senyors partiren-se la terra, que el duc fo príncep de la Morea, e el comte fo duc d'Atenes, e cascú hac sa terra franca e quítia; e puis partiren les baronies e castells e llocs, que donaren a llurs cavallers, així que tots los heretaren a la Morea, e molts d'altres que n'hi vengren de França. Per què d'aquests senyors són avallats los prínceps de la Morea e ducs d'Atenes, e tots temps depuis cascun d'ells han haüdes mullers dels majors casals de França; e així mateix los altres rics hòmens no prenien mullers ne cavallers aitampoc, si dels cavallers de França no avallaven; per què hom deïa que la pus gentil cavalleria del món era de la Morea, e parlaven així bell francès com en Acre.¹⁰²¹ E aquesta gentilea de cavalleria durà estrò que la companya dels catalans los mataren tots en un dia, con lo comte de Brenda los venc dessús, així con davant vos he contat; e creats que tots moriren, que anc un no n'escapà.

262 E és veritat que d'aquell senyor duc de Bergunya qui fo nét del rei de França, així con davant vos he contat, avallaren los prínceps de la Morea qui depuis són estats, ço és a saber estrò al príncep Lluís, qui fo lo quint príncep qui d'aquell senyor duc de Bergunya e nét del rei de França avallà. E aquest príncep Lluís morí, que no en romàs fill mascle negun, mas romangueren dues filles: l'una havia ca-

1021. Sorpren de trobar aquesta referència al francès parlat a Acre, per ponderar la puresa del francès parlat a la Morea, tot i que la cavalleria francesa va tenir un dels seus encontres a Sant Joan d'Acre. No és sorprenent que l'ed. de València, Bofarull i altres substituïssin Acre per *París*. Remarquem el bell elogi de la cavalleria francesa de Grècia i l'admiració que traspua per part de Muntaner, i la satisfacció, l'orgull bàrbar d'haver-la superada i destruïda. Més amunt, cap. ccxl.

torze anys com ell morí, e l'altra, dotze anys.¹⁰²² E lo príncep lleixà lo principat a la major, e a la menor, la baronia de Matagrifó; e lleixà vinclat lo principat que si la major moria menys d'infants mascles de lleial conjuï, que romangués lo principat a la menor; e així mateix jaquí vinclada la baronia de Matagrifó a la major. E, com los barons del principat hagueren perdut lo príncep Lluís, qui els era estat tan bon senyor, pensaren a qui porien donar la filla qui fos senyor poderós e qui els pogués defendre del dispot de l'Arta e de l'emperador e del senyor de la Blaquia, que ab tots aquells marca lo principat. E el ducat d'Atenes és dins lo principat, que antigament lo ducat se tenia per lo principat; mas, pus que la petició fo feta dels dos germans qui ho conquistaren, ho hac lo duc franc, ço és lo comte de la Marxa.

Què us diré? Que en aquell temps lo rei Carles hac conquistat lo regne de Sicília, així con ja havets entès, e fo lo major senyor e el pus poderós qui en aquell temps fos a llevant.¹⁰²³ E aquest senyor rei Carles havia un fill qui havia nom Felip, qui era après del major; e los barons de la Morea pensaren que a negun no podien tan bé donar la nina, la principessa, con a monsényer En Felip, fill del rei Carles, qui era molt savi, jove e bon.¹⁰²⁴ E així hagueren un arquebisbe e un bisbe e dos rics hòmens e dos cavallers e dos ciutadans e trameteren-los al rei Carles a Nàpols, on lo trobaren. Aquests missatgers parlaren del matrimoni, així que al rei Carles plagué molt, per ço con sabé que aquella nina avallava de son llinatge e, d'altra part, que el principat de la Morea és de les honrades riqueses del món, après rei; e així atorgà lo matrimoni de madona la principessa ab monsényer En Felip. E, abans que enans enantàs, ell se féu venir davant son fill e dix-li con aquell matrimoni havia fernet, si ell ho volia. Monsényer En Felip respòs-li que li plaïa molt, ab una cosa: que plagués a ell que li donàs un do. E el rei Carles dix-li que demanàs què es volgués que atorgat li fos. E sobre açò ell li besà la mà e dix-li:

—Senyor, lo do que us deman és aquest: que vós sabets que en infantea me lliuràs per companyó lo fill del comte d'Aria,¹⁰²⁵ qui és dels meus dies; e, si anc negun hom se poc tenir per pagat de servidor e de companyó, jo em tenc per pagat d'ell. Per què us prec, pare senyor, que us plàcia que haja per muller la germana

1022. Que la genealogia de Muntaner sigui exacta és una qüestió més que dubtosa; però és un fet que Lluís de Borgonya és confós pel cronista amb Guillem II de Villehardouin († 1278), pare d'aquestes dues noies de qui parla la crònica. Lluís de Borgonya fou contemporani de l'infant Ferran i el seu rival en la lluita per la possessió de la Morea. Potser el fet d'haver sonat el seu nom en aquests esdeveniments és causa de la confusió de Muntaner. Quant a les dues princeses, la gran s'anomenava Isabel i la petita Margarida.

1023. Es refereix a Carles I d'Anjou i als fets explicats al cap. xxxiv.

1024. Es tracta del príncep Felip, fill segon de Carles (el seu germà gran és Carles II d'Anjou). El matrimoni havia estat pactat en vida de Guillem de Villehardouin. Vegeu la *Crònica de Morea* ed. Buchon (Orleans, 1875), p. 144-152; RAYNALD, *Annales Ecclesiastici*, any 1269, § 4, i també DESCLOT, capítol LXIV.

1025. Aquest fill del comte d'Aria és Isnard de Sabran, que es va casar, en efecte, amb Margarida de Villehardouin.

de la principessa, ab la baronia de Matagrifó, e que abdues germanes sien núvies a una missa aquell dia.

E lo rei Carles, molt alegre, atorgà-li-ho; e així fé venir los missatges de la Morea e fermà així mateix aquest matrimoni. E tantost manà que fossen armades a Brandis deu galees, qui abdues les donzelles aportassen al dit lloc de Brandis, e lla esperar-los hia lo rei Carles e sos fills, e lla farien les noces. E de Brandis al principat no ha dues-centes milles, e així era lloc cominal.

Què us diré? Que les donzelles amenaren a Brandis, e aquí fo lo rei Carles cavaller son fill e, après, son companyó; e monsényer En Felip féu cent cavallers aquell dia, de sa mà, e son companyó, vint. E ambdues germanes foren núvies ensems; e la festa fo gran aquell dia,¹⁰²⁶ e totes les octaves se féu gran festa en aquell lloc. E puis, ab les deu galees, passaren-se'n al principat, e monsényer En Felip fo príncep de la Morea, e son companyó, senyor de la baronia de Matagrifó. Què us diré? Monsényer En Felip no visqué molt de temps ab la principessa, ans morí e no hac infant negun; e puis la principessa hac per marit un gran baró de França, del llinatge del comte de Nivers, e d'aquell hac una filla.¹⁰²⁷ E puis morí aquell príncep; e la principessa, con la filla fo d'edat de dotze anys, donà-la per muller al bon duc d'Atenes, a aquell qui lleixà lo ducat al comte de Brenda, qui era son cosí germà, que no hac infant negun de la filla de la principessa.¹⁰²⁸

E, com la principessa hac maridada sa filla, anà-se'n en França e pres per marit monsényer En Felip de Savoia, frare del comte de Savoia, e abdosos ensems vengren al principat,¹⁰²⁹ sí que a poc de temps la principessa morí de malaltia, que no hac infant negun de son marit; e lleixà en son testament que son marit, de sa vida, fos príncep, e puis, après la mort d'ell, que el lleixava a sa filla; ço que fer no podia, que ans devia tornar a sa germana, qui era viva, a qui son pare ho havia vinclat. E, con la principessa morí, lo príncep era en França, e en aquella saó lo príncep de Taranto, frare del rei Robert, era passat a la Morea per venir contra son cunyat, lo dispot de l'Arta, e veé lo principat menys de senyor e de dona.¹⁰³⁰ pres-lo, que no trobà qui l'hi contrastàs. Sí que monsényer En Felip de Savoia, príncep de la Morea, qui ho sabé, fo'n molt despagat; sí que no anà a llong de temps que el príncep de Taranto anà en França, e lo príncep de la Morea clamà's al rei de França del príncep de Ta-

1026. Sembla que les noces van celebrar-se l'any 1294 (HOPF, *Chroniques greco-romanes*, Berlín, 1873, p. 269). Però aleshores no és certa la presència de Carles I d'Anjou, que va morir l'any 1284.

1027. El duc de Nevers era Florenci d'Hainaut. L'ed. de València i les altres, excepte la de Casacuberta, diuen unànimement *Liverus* en lloc de *Nivers*.

1028. El duc d'Atenes és Guy o Guiu II de la Roche; el comte de Brenda Gualter de Brienne (vegeu més amunt, cap. CCXXII, CVI i CCXL).

1029. Muntaner s'equivoca: no es tracta del comte de Savoia, sinó del Lluís de Borgonya de qui hem parlat en la nota 1022 d'aquest mateix capítol.

1030. Sobre aquests personatges, cap. CCLX, n. 1014, i CCXL, n. 927.

ranto que li tenia son principat, que l'hi havia pres sens desafiar. E a la fin sentència fo donada que el li desemparàs; e així es féu, que el príncep de la Morea tramès sos procuradors, qui per ell reeberen lo principat. E en aquest temps morí lo duc d'Ate-nes menys d'infants, e lleixà lo ducat al comte de Brenda, cosí germà seu, així con davant vos he dit;¹⁰³¹ e romàs la duquessa, filla de la principessa, vídua.

Ara us lleixaré a parlar de la principessa e tornar-vos he a parlar de la germana.

[MATRIMONI DE FERRAN DE MALLORCA AMB ISABEL DE SABRAN]

263 Com lo fill del comte d'Aria hac fetes les noces, entrà en possessió de la baronia de Matagrifó, e, si anc senyor féu bona prova, ell sí ho féu, que fo molt savi e bon de tots fets, e hac de sa muller una filla, qui hac nom madona Isabel. E, con la filla fo nada, a poc de temps ell morí, de què foren molt despagats tots sos vassalls e quants n'hac en la Morea. E aquest comte d'Aria és del llinatge d'aquests dels Baus,¹⁰³² qui és la pus antiga casa e la pus honrada de Proença, e parents que són del senyor rei d'Aragon. E, con la dona hac perdut son marit, fo molt despaga-da e no volc puis pendre altre marit. E, con la principessa, sa germana, fo morta, ella demanà lo principat, e aquells qui el tenien per lo príncep, faeren-li'n crua resposta; sí que ella entès que en Sicília era lo senyor infant En Ferrando, fill del senyor rei de Mallorca, qui no havia muller ne terra ninguna, e pensà que en el món no havia hom en qui sa filla fos tan ben mesa, e que aquell hauria per grat o per força tot son dret del principat. E així tramès sos missatges en Sicília, e parla-ren-ne al senyor rei de Sicília e al senyor infant; sí que finalment fo acordat que la dona, ab sa filla, vengués a Messina, e llavors, si la donzella era aital con ells deien, que el matrimoni los plaïa. Sí que la dona, ab sa filla e ab deu dones e ab atretantes donzelles e ab vint cavallers e ab vint fills de cavallers e ab d'altra companya venc a Messina, on li fo feta molta d'honor. E, con fo a Messina, lo senyor rei e el senyor infant anaren-les veure; e, con lo senyor infant hac vista la donzella, qui tot lo món li donàs ab altra, ell no en canviara aquesta, ans n'hac tan gran plaer, que el jorn li fo un any que el fet fos fermat; sí que de tot en tot dix al senyor rei que aquesta donzella volia que fos sa muller, e no altra qui en el món fos. E no fo me-ravella, si en fo enamorat, que aquesta era bella, pus bella creatura de catorze anys que anc hom pogués veer, e la pus blanca e la pus rossa e ab la mellor color; e fo la pus sàvia, dels dies d'on era, que anc donzella fos en el món.¹⁰³³

1031. Més amunt, cap. ccxl.

1032. Ms. de Madrid: *Baus*. Ed. de València i altres: *Tous*. Ha d'ésser Baus pel que diu de la seva primacia a Proença i del seu parentiu amb els reis d'Aragó.

1033. Aquesta és una de les més belles semblances femenines de tota la crònica, pariona de la de Constança de Sicília o de la de Blanca d'Anjou (caps. xi i clxxxii). Cal advertir que el primer *bella* no figura en la major part de les edicions.

Què us diré? Que la dona de Matagrifó heretà la filla entre vius après la mort d'ella, e de tota la baronia de Matagrifó e de tot lo dret que havia en el principat, a fer e a dir a totes ses volentats, que altre vincle no se'n féu.¹⁰³⁴ E, con açò hac fet, e les cartes foren fetes de les donacions e de l'espoli, ab la gràcia de nostre Senyor, ab gran solemnitat e gran festa que en fo feta per lo senyor rei e per madona la reina e per tots los barons de Sicília e cavallers catalans e aragoneses e llatins e tots aquells de Messina, lo senyor infant pres madona Isabel per muller. E dix la missa l'arquebisbe de Messina, e la festa durà ben quinze jorns, així que tothom se meravellà, con així n'eren tuit pagats.

E, com la festa fo passada, lo senyor infant la se'n menà a Catània, ab sa mare e ab tota aquella gent que eren venguts ab ella; e li lliurà dones catalanes e donzelles, mullers e filles de cavallers. E, con foren a Catània, lo senyor infant féu grans dons a tots aquells qui ab ella eren venguts; e així estec ben quatre meses a Catània. E puis la dona sogra del senyor infant tornà-se'n ab sa companya a la Morea, alegre e pagada; e lo senyor infant, alegre e pagat, estec ab madona la infanta, e plac a Déu que l'emprenyà, de què fo fet gran alegre con ho saberem. E, con la dona fo grossa, lo senyor infant s'aparellà de passar a la Morea, ab ben cinc-cents hòmens a cavall e molta gent de peu.

[MUNTANER ES POSA A DISPOSICIÓ DE L'INFANT FERRAN.
MORT D'ISABEL DE SABRAN]

264 E, estant que ell s'aparellava, jo ho sabí a Gerba; e qui em donàs una gran cosa, jo no m'aturara que a ell no vengués e que ab ell no passàs on que ell anàs. Sí que tramís missatge al senyor rei que li plagués que jo vengués en Sicília; e al senyor rei plagué-li, e ab una galea e un lleny, e els vells de Gerba que vengren ab mi, jo venguí en Sicília; e lleixé en el castell de Gerba e en l'illa bon recapte. E en el primer lloc on pris terra, fo a Catània; e aquí trobé lo senyor infant sa e alegre, e madona la infanta grossa, que no anà a vuit jorns que infantà. E faeren-me gran festa, e jo fiu davallar de la galea dues bales, qui de tapits de Trípol e de vels e d'almeixies fort riques e d'alquinals e mactans e sucies e rindes¹⁰³⁵ e d'altres joies; e sí fiu desplaçar totes aquestes coses davant madona la infanta e el senyor infant e li

1034. El dia 2 de febrer de 1314, Margarida, senyora de Matagrifó, i Ferran de Mallorca van atorgar uns capitols en virtut dels quals aquella cedia en dot a l'infant, en contemplació del matrimoni que havia contret amb la seva filla Isabel, el castell i la terra de Matagrifó i altres dominis (publicats per RUBIÓ I LLUCH, *Contribució a la biografia de l'infant Ferran de Mallorca*, ap. doc. xxix).

1035. Les *almeixies* eren túniques llargues amb mànegues, usades pels moros damunt de les altres vestidures; els *alquinals* eren toques amb què les mores es cobrien el cap. Quant als *mactans*, ha estat conjecturat (ed. Casacuberta, n. 17; ed. Bofarull, p. 502, n. 1) si es tractava de retalls o trossos de tela per a confeccionar peces de vestir. Semblantment hom es pregunta si les *sucies* no eren una mena d'armilla amb mànigues que les mores porten damunt del vestit, i si les *rindes* no seran randes o puntes.

ho presenté tot, de què lo senyor infant fo molt pagat. E puis partí'm d'ells e ané-me'n a Messina, que el senyor infant me dix que abans de quinze dies hi seria, e que volia llongament parlar ab mi.

E, con fui a Messina, no anà a sis jorns que missatge me venc que madona la infanta havia un bell fill, qui nasqué lo primer dissabte d'abril de l'any mil tres-cents quinze.¹⁰³⁶ E Déus do a cascun tan gran goig con jo haguí; e el senyor infant si hac goig, no us ho cal demanar, e tots aquells de Catània, que més de vuit jorns durà la festa que en Catània se féu. E lo senyor infant féu-lo batejar a l'esgleia major de madona Santa Àgata benaurada, e féu-li metre nom Jacme. E, si anc infant fo nat de bona gràcia, aquest infant En Jacme ho féu.

Què us diré? Que, con l'infant fo batejat, e la dona fo fora de perill, lo senyor infant venc a Messina, e, con fo a Messina, jo em proferí a ell de persona e d'haver e de seguir-lo lla on ell plagués; sí que ell me'n sabé gran grat e dix-me:

—Vós havets anar al senyor rei, que trobarets a Plaça,¹⁰³⁷ e retrets-li lo castell de Gerba e la torre dels Querquens e les illes; e puis tornarets a nós, e llavors endreçarem tot ço que a fer hajam.

E així jo pris comiat d'ell. E, estant que jo pris comiat, missatge li venc, molt cuitat, que anàs a Catània, que madona la infanta estava molt mal, que la febre l'havia presa e mal de sinteria.¹⁰³⁸ E així cavalcà, que aquella nit se n'entrà en Catània; e, con la infanta lo veé, fo mellorada. Emperò ella havia fet testament abans que infantàs e llavors lo confirmà; e lleixà la baronia de Matagrifó e tot lo dret que havia en el principat a son fill, l'infant En Jacme e, si l'infant En Jacme, son fill, moria, lleixà-ho a l'infant En Ferrando.¹⁰³⁹ E era veritat que havia ben dos meses que sa mare era morta de malautia a Matagrifó,¹⁰⁴⁰ mas ella no en sabia res, ne el senyor infant no volia que hom li'n digués res mentre era prenyada, e així mateix, con hac infantat, entrò fos eixida a missa. E per ço lo senyor infant basca-

1036. El primer dissabte d'abril de 1315 fou el dia 5. Aquest fill fou el rei Jaume III de Mallorca, que va succeir al seu oncle Sanç.

1037. Deu ésser Piazza Armerina, al sud de Castrogiovanni i de Valguarnera.

1038. Ms. de Madrid: *mal de sinteria*. Ed. de València i Bofarull: *mal de cintiri*. O sia disenteria.

1039. Se'ns ha conservat aquest testament, datat a "Castell Ursin, en la cambra de la dita dona Isabel", el 15 de març de 1315; doncs, vint dies abans de la naixença del fill. Està redactat en català: "scriptum erat et est scriptura catalanica". No concorda completament amb el resum que en fa Muntaner; perquè Isabel deixa al seu marit l'infant Ferran, durant la seva vida, que "sia senyor et poderós de tots sos béns, castels, viles, drets e altres quals que quals coses que ell haurà e haver deurà al dia de sa fin, sens contrari e embarch del dit hereter seu sots escrit". En tots els altres béns estableix hereu universal "lo prenyat de què ara és prenys, si fill mascle serà". Publicat per RUBIÓ I LLUCH, *Contribució a la biografia*, ap. doc. xxxiii.

1040. Margarida de Villehardouin hagué de sofrir les increpacions i les vexacions dels senyors francesos de la Morea, que, segons la informació que es féu sobre la mort de l'infant de Mallorca, la van empresonar i la injuriaven: "Has donat la teva filla als catalans! Mala fortuna serà per a ella, perquè perdràs tota la terra". Margarida va morir dins el mateix any 1315, a la seva presó del castell de Chlomutzi (HOPF, *op. cit.*, p. 269; RUBIÓ, *op. cit.*, p. 310).

va que pogués lla anar, mas no esperava sinó que la infanta fos delliurada e eixida a missa; que tantost se devia ell e ella recollir, que ja eren totes coses recollites.

265 Què us diré? La infanta, així con a Déu plac, passà d'esta vida als trenta-dos jorns depuis l'infant, son fill, fo nat; e morí en los braços del senyor infant. E qui anc veé dol, lo senyor infant lo féu, e tota la ciutat; e ab gran solemnitat, així con aquella qui era pura e neta e ben confessada e combregada e periolada, hom la mes en un bell moniment prop del cos de la benaurada madona santa Àgata, a la sua beneita esgleia de la ciutat de Catània.¹⁰⁴¹

E, con aquest desastre fo esdevengut, lo senyor infant venc a Messina per recollir e anar a la Morea. E jo fui estat al senyor rei, que trobé a Plaça; e de Plaça anam a Palerm e, davant lo noble En Bernat de Sarrià e molts d'altres rics hòmens de Sicília, cavallers e ciutadans, jo li retí los castells e les illes de Gerba e dels Querquens. E plàcia a Déu que tots aquells qui ben nos volen pusquen retre tan bon compte d'açò qui els és comanat, com jo fiu al senyor rei, de les dites illes, les quals tenguí set anys, ço és a saber, primerament, en la guerra, dos anys, e puis tres anys que la'm donà de gràcia, e depuis dos anys per la guerra del rei Robert.

E, tantost con haguí retudes les illes, retí compte e haguí carta de fin. E, haüda la carta, pris comiat del senyor rei e torné-me'n al senyor infant, que trobé a Messina, que s'aparellava de recollir. E jo dix-li que era vengut per seguir ell e muntar en les galees e, encara, prestar tot quant jo tenia; e el jorn que li dix açò dix-me que l'endemà me retria resposta. E l'endemà, con hac oïda missa, ell se féu venir gran res de cavallers e de bona gent e davant tuit ell me dix:

—En Ramon Muntaner, veritat és que vós sots l'home en el món a qui ens tenim per pus tenguts que a negun altre.

E dix aquí moltes bones raons e retragué con jo en son servii e per ell havia perdut tot quant traïa de Romania; e, encara, que fui mes en presó ab ell; e, con lo rei Robert, per ell, havia a mi molt de mal fet; e, con jo li havia prestat del meu en Romania e abandonat tot quant havia; e, encara, que havia lleixats tots los oficis de la companya per ell; e molts d'altres serviis que a mi no membraven, que ell entenia que jo li havia fets; e ara, assenyalamment, per amor d'ell havia lleixada la capitania de Gerba e dels Querquens, que havia tenguda set anys.

—E, encara, que m'ha prestada en aquest punt aianta moneda com tenia en dobles. E, així, tants són los serviis que vós m'havets fets, que per res no us ho poria guardar. E ara som venguts en un cas que sobre tots quants serviis vós nos havets fets, muntarà aquest de què us volem pregar que ens façats. E així pregamvos, davant aquests cavallers, que vós nos atorguets que el nos farets.

1041. L'església de Santa Àgata, o sia el *Duomo*, construït per Roger I (1092), refet després de l'erupció de l'Etna en 1693. Isabel va morir el 7 de maig de 1315.

E jo llevé'm e ané-li besar la mà e li fiu moltes gràcies del bé que ell havia dit de mi e d'açò que es tenia per servit de mi. E dixí-li:

—Senyor, pensats de manar ço que vós volets que jo faça, que mentre que vida me bast en el cos, no falré a res, senyor, que vós me manets.

—Ara, sabets què és ço que nós volem que façats per nós? Nós ho direm. Veritat és que a nós fóra gran mester que anàssets ab nós en aquest viatge, que molt vos hi haguérem gran mester, e entenem que ens farets gran fretura; mas tant nos és car lo servii que volem que ens façats, que totes altres coses ne volem passar.¹⁰⁴²

266 Veritat és que Déus nos ha donat aquest fill En Jacme de la dona, nostra muller; e així pregam-vos que vós lo reebats e el portets a la reina, nostra mare, e en les sues mans vós lo lliurats. E pensats de noliejar nau o d'armar galees o ço que vós conegats que anets pus salvament. E nós farem lletra a l'honrat En Berenguer Despuig, cavaller, procurador nostre, que us do tot ço que hi haurets bestret e que us creega de tot ço que vós li direts de part nostra; e així mateix n'escriurem a madona la reina, mare nostra, e al senyor rei de Mallorca, nostre frare.¹⁰⁴³ E nós fer-vos hem carta de procuració general per totes les quatre parts del món, ço és a saber, de levant a ponent, e de migjorn a tramuntana, que tot ço que vós façats ne prometats per nós a cavallers o a hòmens de peu e a totes altres persones, que nós ho tenim per bo e per ferm e que per res no hi vendrem menys, e hi obligarem totes les terres e castells e llocs que havem ne esperam, ab l'ajuda de Déu, haver; e així ab tot poder nostre vós irets. E, con nostre fill hajats lliurat a madona la reina, nostra mare, vós irets a vostre alberg e regoneixerets e endreçarets tots vostres fets; e puis, con tots vostres fets hajats endreçats, vós vendrets a nós ab tota aquella companya de cavall e de peu que puscats. E el senyor rei de Mallorca, nostre frare, dar-vos ha aianta moneda con vós li demanets per pagar les companyes que ens amenarets. E açò és ço que volem que façats per nós.

E jo, qui oí aquestes coses, fui molt esbalaït con tan gran càrrec me metia a dors, ço és a saber, de son fill. E clamé-li mercè que m'hi donàs companyó; e ell dix que ja companyó no m'hi daria, mas que jo el pensàs e el guardàs així con hom deu guardar senyor e fill. E tantost jo em llevé e ané-li besar la mà, e fiu-me lo senyal de la creu, e reebí aquella benaventurada comanda.

E ell tantost manà a En Not de Novelles, cavaller, qui tenia son fill en guarda al castell de Catània,¹⁰⁴⁴ que el lliuràs a mi, e que d'aquí avant que el tengués per

1042. Ms. de Madrid: *ne volem passar*. Ed. de València i ed. Bofarull: *ne sien relaxades*.

1043. Esclarmonda de Foix i Sanç de Mallorca.

1044. El castell de Catània és el Castell Ursino de què ha estat qüestió en la n. 1006 del cap. cclvii. Fou aixecat per l'emperador Frederic II i fou obra de Riccardo di Lentini. Mig destruït per l'erupció de 1693, restaurat després, la seva mola imponent i severa evoca bé els temps que fou el teatre d'aquests tristos episodis i que pertangué a l'infant Ferran de Mallorca. — Quan a Ot de Novelles, creu Rubió i

mi e no per altra persona; e que tota hora que jo el volgués, que el me delliuràs, e que d'açò me faés sagrament e homenatge. E així ho féu, per què d'aquell dia avant l'infant En Jacme, fill de l'infant En Ferrando, fo en mon poder; e aquell dia havia quaranta dies que era nat, e no pus. E aquí mateix féu-me fer la carta de procuració, així con davant és dit, ab segell pendent, e totes les altres coses.¹⁰⁴⁵

[FERRAN DE MALLORCA, PRÍncep DE LA MOREA]

267 E, con açò fo fet, ell se recollí a Messina a la bona hora e anà-se'n en Clarença e pres terra a la ciutat, prop a dues milles. E la host eixí de Clarença e ben doscents hòmens a cavall qui els volgren contrastar de pendre terra. Què us diré? Que los almogàvers qui eren ab ell van eixir en terra, e els ballesters, e van ferir en aquella gent, sí que los faeren llunyar e fer plaça; e entretant meteren los cavalls en terra. E, con en terra hac entrò a cinquanta hòmens a cavall, lo senyor infant fo guarnit e aparellat e fo sobre son cavall; llavors féu desplegar la senyera, que pus no volc esperar l'altra cavalleria sua, ans féu sa brocada ab aquells cinquanta hòmens a cavall e ab los almogàvers; e va ferir als enemics e va'ls desbaratar, així que van fugir envers la ciutat, e el senyor infant e sa companya ab ells firent e donant. Què us diré? Que ab ells ensems se n'entraren en la ciutat e preseren la ciutat e mataren tots aquells que los plagué; e los hagueren tots morts, mas, con foren dins la ciutat, tota la gent cridà:

—Senyor, mercè! Senyor, mercè!

E sobre açò ell cabdellà e cridà que d'aquí avant no morís negun.¹⁰⁴⁶

E, així, les galees e tot son estol venc a la ciutat, e tothom entrà dins. E les gents de la ciutat ajustaren-se totes en un lloc e juraren per senyor lo senyor infant e li faeren tots homenatge, que ben sabien que a ell pertanyia lo principat per madona la infanta, sa muller. E, tantost con aquells de la ciutat de Clarença l'hagueren jurat, ell anà assetjar lo castell de Bellveer,¹⁰⁴⁷ qui és un dels bells castells del món, e és prop de Clarença; e combaté-lo fortment e hi dreçà trabucs, e a pocs

Lluch que tal vegada es podria identificar amb el primer mariscal dels ducats catalans de Grècia (*Contribució a la biografia*, p. 311). Observem la manera com Muntaner escrivé aquest nom, adjuntant el tractament *En* al nom *N'Ot* i formant el que ell es creu ésser el nom de fonts *Not*. Per això el fa precedir encara d'un altre *En* i forma el conjunt pleonàstic *En Not*.

1045. Cap d'aquests documents de què parla Muntaner no ha arribat fins a nosaltres.

1046. Aquests esdeveniments estan confirmats per una lletra de l'infant Ferran al seu cosí el rei Jaume II de Catalunya-Aragó (publicada per RUBIÓ I LLUCH, *Contribució*, doc. xxxiv, i *Diplomatari*, doc. lxxvii) i pel *Libre de los fechos et conquestas del Principado de Morea*, crònica aragonesa composta per iniciativa del gran mestre dels Hospitalers a Rodas, don Joan Fernández de Heredia (Ginebra, 1885). Vegeu RUBIÓ I LLUCH, *Contribució*, p. 312-313; i sobretot *Los navarros en Grecia y el ducado catalán de Atenas*, "Mem. Ac. B. Letras", iv, 1887, cap. iv.

1047. *Belveder* l'anomena Buchon, ed. Muntaner.

dies estengué'ls en tal guisa, que es reteren a ell. E puis cavalcà per la terra, e en cascuns dels llocs se retien a ell volenters, per ço con ell hac fet llegir en públic lo testament del príncep Lluís, qui vinclà lo principat a la sogra del senyor infant e, així, que a ella se pertanyia, e per lo vincl e per ço con sobreviví molt de temps a sa germana, la principessa; e, així, que tuit sabien que a ella devia tornar lo principat. E puis après mostrà la donació que n'havia feta entre vius a la infanta, sa mare; e puis, així mateix, que, con morí, féu testament e jaquí hereu madona la infanta, sa filla. E puis mostrà con madona la infanta, en son testament ho havia lleixat a l'infant Don Jacme, son fill, e, encara, que ho vinclà al senyor infant En Ferrando, si son fill moria. E, con tot açò hac mostrat lo senyor infant, en públic, en la ciutat de Clarença, per totes parts n'anaren lletres; e així tuit se tenien per dit que per dret lo principat devia ésser de son fill, de l'infant En Ferrando, e, si son fill defallia, que devia ésser seu. E així tuit li obeïen con a senyor natural llur e dreturer; e el senyor infant tenc-los en veritat e en justícia.

Ara vos lleixaré a parlar del senyor infant e tornaré a parlar de son fill, l'infant En Jacme.

[MUNTANER PORTA L'INFANT JAUME A PERPINYÀ]

268 Veritat és que, tantost com lo senyor infant se fo partit de Messina, jo no-liegé una nau de Barcelona qui era al port de Palerm, a escar, d'En Pere Desmont,¹⁰⁴⁸ e que vengués a Messina, e de Messina a Catània. E així mateix tramís a una dona de paratge, molt bona dona, qui era d'Empordà, que havia nom madona Agnès d'Adri,¹⁰⁴⁹ e era viuda, e era companyona venguda en Sicília ab la noble madona Isabel de Cabrera, muller del noble En Bernat de Sarrià; e havia haüts vint-e-dos infants, e era molt devota e bona. E acabé ab la dita noble madona Isabel e ab lo dit noble que la'm lleixassen, e jo que li comanaria lo senyor infant En Jacme, fill del senyor infant En Ferrando. E per llur cortesia lleixaren-la'm; e jo comané-li lo dit senyor infant, que em paria que ella devia saber molt d'infants, pus tants n'havia haüts, e per la sua bonea e con era de bon paratge e d'honrat. E d'altra part era-hi una bona dona qui era estada de casa del senyor infant En Ferrando, que madona la reina de Mallorca li tramès tantost con sabé que muller havia presa. E puis haguí altres dones. E l'infant havia bona dida e ben complexionada, qui era de Catània, qui el nodria molt graciosament; e, menys de la sua dida, jo n'haguí d'altres dues, qui ab llurs infants mis en la nau, per ço que, si l'una fallia, que les altres fossen aparellades; e per ço les hi mis ab llurs infants, estrò ops les haguéssem.

1048. No hem trobat notícies d'aquest Pere Desmont; però entre els testimonis del testament d'Isabel de Sabran hi ha un *Desmont* (RUBIÓ, *Diplomatari*, doc. LXXVI).

1049. Adri és un petit vilatge a 11 Km. de Girona. Avui forma part del districte municipal de Canet d'Adri.

E així ordoné mon passatge e armé la nau molt bé; e mis-hi ben cent vint hòmens d'armes e de paratge e d'altres; e hi mis tot ço que ens faïa mester, e per vianda e per defendre. E, con haguí aparellada la nau a Messina, una barca armada venc de Clarença, que el senyor infant trametia al senyor rei Frederic, que li faïa a saber la gràcia que Déus li havia feita; e així mateix ho tramès a mi a dir tot llargament, per ço que jo ho pogués contar al senyor rei de Mallorca e a madona la reina e a tots sos amics; e tramès-me cartes que donàs a madona la reina, sa mare, e al senyor rei de Mallorca; e féu saber que em pregava que tost m'espegàs de Sicília. E jo segurament era espegat, mas ab major goig m'espegué con sabí aquelles bones novelles. E així jo ané-me'n per terra a Catània, e fiu fer vela, de Messina, a la nau, e mané-li que vengués a Catània; e, con jo fui en Catània, a pocs dies la nau hi fo, e fiu recüller tothom.

E, con volguí recüller lo senyor infant, En Not de Novelles hac fets ajustar tots quants cavallers catalans e aragoneses e llatins havia en Catània e tots los honrats ciutadans; e davant tuit ell dix:

—Senyor, vosaltres coneixets que aquest sia l'infant En Jacme, fill de l'infant En Ferrando e fill de madona Isabel, muller sua?

E tuit dixeren que hoc, que ells foren al batejar e puis l'havien vist e conegut tota hora.

—E som certs que aquest és ell.

E sobre açò lo dit En Not ne llevà carta pública; e puis en aquelles paraules mateixes tornà, e així mateix li resposeren, e féu-ne fer altra carta. Puis mes-lo en les mies mans e en los meus braços; e volc haver de mi altra carta con jo lo dava per quiti del sagrament e de l'homenatge que m'havia fet,¹⁰⁵⁰ e con jo l'atorgava haver reebut.

E, fet tot açò, jo en los meus braços traguí-lo de tota la ciutat ab més de dues mília persones qui em seguïen e mis-lo en la nau. E tuit senyaren-lo e el beneïren. E aquell dia venc un porter del senyor rei a Catània, qui aportà de part del senyor rei dos parells de vestedures de draps d'aur, ab penes vaires, que el senyor rei tramès al senyor infant. E, així, fém vela de Catània lo primer dia d'agost de l'any mil tres-cents e quinze. E, con fui a Tràpena, jo haguí lletres que em degués guardar de quatre galees que el rei Robert havia armades contra mi, per haver aquest infant, que faïen compte que, si l'havien, que en recobriaren la ciutat de Clarença. E jo, qui ho sabí, enfortí encara més la nau e hi mis molt més d'armament e de gents e d'altres coses.

E partim de Tràpena, e haguem tal temps, que entrò lo jorn de Tots Sants nós no prenguem terra en Catalunya. E promet-vos que foren noranta-e-un dia que anc l'infant ne jo ne dona qui hi fos no eixí en terra. E sí esteguem vint-e-dos jorns

1050. Es refereix al que ha explicat al final del cap. CCLXVI.

a l'illa de Sent Pere; e ajustam-nos-hi vint-e-quatre naus, entre de catalans e de genoveses, e tots partim ensems de l'illa de Sent Petre, que tots veníem a ponent.¹⁰⁵¹ E haguem tan gran fortuna, que les set se'n perderen, e nós e els altres ne fom en gran condició. Emperò plagué a Déu que el jorn de Tots Sants nós presem terra al port de Salou; que anc la mar neguna hora no féu mal a l'infant ne a mi, ne m'eixí del braç aitant con la fortuna durà, de nuit ne de jorn, que jo l'havia a tenir con mamava, per ço con la dida no podia seure: tant de mal li faia la mar, e a les dones, atretal.

269 E, con fom a Salou, l'arquebisbe de Tarragona, per nom monsényer En Pere de Rocabertí,¹⁰⁵² tramès-nos aitanes bèsties con havíem ops, e féu-nos donar per posada l'alberg d'En Guanecs. E puis, a poques jornades anam-nos-en en Barcelona, on trobam lo senyor rei d'Aragon, qui molt acollí bé lo senyor infant e el volc veure e l'agracià e el beneí. E puis anam-nos-en, e ab pluges e ab mal temps; mas jo havia feta fer una anda en què havia l'infant, e anava a son aire, e la dida; que havia coberta de drap encerat e puis, damunt, de drap vermell, de presset vermell; e havia vint hòmens, qui per tandes portaven al coll l'anda. E jurcam anar de Tarragona a Perpinyà vint-e-tres dies.¹⁰⁵³ E a Bàscara trobam frare Ramon Sa-guardia ab deu cavalcadors que madona la reina de Mallorca nos havia tramès per ço que acompanyàs lo senyor infant; sí que anc no es partí de nós, ell e quatre porters del senyor rei que ens trameteren, entrò que fom a Perpinyà.

E, com fom as Veló, a passar l'aigua del Tec, tots los hòmens des Veló hi eixiren,¹⁰⁵⁴ e els mellors preseren l'anda al coll e passaren lo riu al senyor infant. E aquella nuit los cònsols e gran res dels prohòmens de Perpinyà e cavallers e tots quants n'hi havia foren ab nós; e hagren-hi molt més eixits, mas lo senyor rei de

1051. Aquesta illa de Sant Pere ha d'ésser l'illa de Santo Pietro, al SO. de Sardenya. Això ens serveix per a establir l'itinerari que va seguir la nau de Muntaner: Catània-Tràpani —potser algun port del S. de Sardenya—, illa de Sant Pere-Salou.

1052. Muntaner encerta el cognom, però no el nom de l'arquebisbe: es tracta de Guillem de Rocabertí, no de Pere. Pere de Rocabertí era germà de Guillem i era canonge de Girona. Hi ha, però, una altra dificultat en aquest punt: segons l'*Episcopologi* de JOSEP BLANCH (ed. de 1951, I, p. 184), l'arquebisbe Guillem de Rocabertí havia mort el 25 de febrer de 1315, és a dir, uns quants mesos abans d'aquests esdeveniments. Creiem, però, que res no s'oposa a l'afirmació de Muntaner, perquè la data de la mort de l'arquebisbe Rocabertí està per anys de l'Encarnació i deu ésser 1316.

1053. De Tarragona a Perpinyà hi ha uns tres-cents quilòmetres per via fèrria. Tenint en compte la major llargària de la ruta per carreteres i camins i descomptant el temps que degué restar a Barcelona, cal pensar que devien fer jornades breus d'una quinzena de quilòmetres, no gaire més. Observem la sollicitud paternal —gairebé maternal— que Muntaner posa en les disposicions que pren per al viatge de l'infant, tant per mar com per terra, i l'entendrimet que traspuja en la seva invocació.

1054. Observem l'ús inusitat de l'article *es*. Muntaner, com a empordanès que era, devia usar-lo habitualment; però el contacte amb catalans d'altres contrades i les influències literàries degueren allunyar-l'en. Algun cop, però, el parlar *salat* lliscava de la seva ploma, com ara en aquest cas.

Mallorca era en França. E així entram per la vila de Perpinyà ab gran honor qui ens fo feta; e anam-nos-en al castell, on era madona la reina, mare del senyor rei de Mallorca e del senyor infant En Ferrando, e madona la reina, muller del senyor rei de Mallorca;¹⁰⁵⁵ e abdues, con veeren que nós muntàvem al castell, avallaren-se'n a la capella de castell.

E, con fom a la porta del castell, jo pris en mos braços lo senyor infant, e aquí ab gran alegre jo el porté estrò davant les reines, qui seïen ensems. E Déu don-nos a tuit tal goig con madona la reina, sa àvia, hac con lo veé així graciós e bon, e ab la cara rient e bella, e vestit de drap d'aur, mantell catalanesc e pelot e un bell batut d'aquell drap mateix al cap.¹⁰⁵⁶ E, con jo fui prop les reines, agenollé'm e a cascuna jo besé les mans; e fiu besar al senyor infant la mà a madona la reina, àvia sua. E, con li hac besada la mà, ella lo volc pendre ab les sues mans, e jo dix-li:

—Madona, sia de gràcia e de mercè vostra que no us sàpia greu; que estrò haja mi mateix alleujat del càrrec que tenc, vós no el tendrets.

E madona la reina ris-se'n e dix que li plaïa. E jo dix-li:

—Madona, és ací lo lloctenent del senyor rei?

—Sényer —dix ella—, hoc. Ve'l-vos ací.

E ell féu-se avant; e era lloctenent, aquella saó, N'Huguet de Tutzó. E puis demané si hi era lo batlle e el veguer e els cònsols de la vila de Perpinyà; e així mateix foren aquí cavallers e tots quants hòmens honrats havia en Perpinyà. E, con tots foren presents, jo fiu venir dones e dides e cavallers e fills de cavallers e la dida de monsényer En Ferrando. E davant les dones reines e les altres, jo els demané tres vegades si:

—Aquest infant que jo tenc en els braços, coneixets que sia l'infant En Jacme, primer nat del senyor infant En Ferrando de Mallorca, e fill de madona Isabel, muller sua?

E tots resposeren que hoc. E açò diguí jo per tres vegades, e cascuna vegada ells me resposeren que hoc, e açò: que certament era aquell que jo deïa. E, con açò haguí dit, jo dix a l'escrivà que me'n faés carta. E après jo dix a madona la reina, mare del senyor infant En Ferrando:

—Madona, vós creets que aquest sia l'infant En Jacme, fill de l'infant En Ferrando, fill vostre, que engendrà en madona Isabel, muller sua?

E ella respòs:

—Sényer, hoc.

1055. La muller del rei Sanç de Mallorca era Maria, filla de Carles II d'Anjou.

1056. Remarquem la indumentària d'aquest príncep de pocs mesos i recordem que ens trobem al mes de novembre, a les acaballes. Així el veiem ben abrigat, no sols amb el vestit, sinó amb el mantell catalanesc que el cobreix tot, amb un pelot, que deu ésser alguna peça feta de pells, que potser li cobreix el coll (observem que és enumerat després del mantell) i un batut que li cobreix el cap, no com una peça d'armadura que és per als cavallers, sinó com una caputxa.

E així mateix ho diguí tres vegades, e en cascuna me respòs que me'n dava per bon e per lleial e per quiti e que me n'absolvía de tot quant jo en fos tengut e a son fill. E d'açò així mateix se féu carta.¹⁰⁵⁷

E, con tot açò fo fet, jo lliuré a la bona hora lo dit senyor infant En Jacme. E ella pres-lo, e besà'l més de deu vegades; e puis madona la reina jove pres-lo e així mateix besà'l moltes vegades; e puis cobrà-lo madona la reina, sa àvia, e ella lliurà-lo a la dona Na Perellona, qui li era de prop. E així partim-nos del castell e anam a la posada on jo devia posar, ço és a saber, a casa d'En Pere Batlle; e açò fo per lo matí. E après de menjar jo ané al castell e doné les cartes que portava del senyor infant En Ferrando a madona la reina, sa mare, e aquelles que aportava al senyor rei de Mallorca, e dixí-li tota la missatgeria qui em fo comanada.

Què us diré? Quinze jorns esteguí en Perpinyà, que tots dies anava veure dues vegades lo senyor infant; que tan gran enyorament n'haguí con me fui partit d'ell, que no sabia què me'n faés. E hagra-hi més estat, si no fos la festa de Nadal qui ens venia dessus; e així pris comiat de madona la reina e de madona la reina jove e de tots aquells de la cort; e pagué tots aquells qui m'havien seguit; e torné madona N'Agnès d'Adri en son alberg, prop de Banyoles. E madona la reina captenc-se molt bé de mi e de tots los altres. E venguí-me'n a València, on era mon alberg; e fui-hi tres jorns abans de Nadal,¹⁰⁵⁸ sa e alegre, la mercè de Déu. E no anà a molt de temps que el senyor rei de Mallorca venc de França, e hac gran plaer de son nebot; e tantost, així con a bon senyor, li ordonà, ab volentat de madona la reina, la sua vida, així con a fill de rei molt honradament.

[MORT DE L'INFANT FERRAN]

270 E no anà a llong de temps que el senyor infant En Ferrando tramès missatge al senyor rei de Mallorca que per mi li trametés companya de cavall e de peu. E madona la reina, sa mare, e el senyor rei de Mallorca trameteren-me a dir que jo m'aparellàs e que percaçàs bona companya de cavall e de peu que hi menàs, e que ell me faria donar estrò a vint mília lliures a València, a companyies. E jo tantost percacé'm de companya, així que a molts acorreguí d'açò del meu. E no anà a quinze dies que açò m'era vengut de manament, que haguí correu que no me n'entremetés, que N'Arnau de Caça, ab la nau del senyor infant, era vengut de la Morea, e que ell ab la dita nau hauria gent en Mallorca, que hi passaria. E així, a la mala hora, revocaren la mia anada.

1057. Tampoc no han arribat fins a nosaltres aquests documents. Però remarquem les maneres cortesanes, cavalleresques i curials que sap adoptar aquest home eixit del poble i que ha viscut generalment entre gents rudes. És la natural aristocràcia de certs homes del tipus de Muntaner.

1058. Doncs, el 22 de desembre de 1315.

E N'Arnau de Caça acordà d'una gent e d'altra en Mallorca; e estec tant, e tant tardà, que el senyor infant En Ferrando fo passat d'aquesta vida, de què fo la major tala que el llinatge d'Aragon presés de negun fill de rei llong temps ha.¹⁰⁵⁹ E no us diré que aquella casa ne presés tala, que sí es féu tot lo món; que aquest era lo mellor cavaller e lo pus ardit que en aquell temps fos fill de rei en el món e el pus dreturer e el mills ordonat de tots fets. E lo seu cos fo portat a Perpinyà; de què féu gran bé a madona la reina, sa mare, que ans que ho sabés, Déus la s'hac presa a la sua part. E pot hom dir d'ella que és santa en paraís, que en el món no era dona tan devota ne tan humil ne mellor crestiana. E així ella fo en paradís abans que el dol de son fill no veés. E el cos del senyor infant En Ferrando fo posat a l'esgleia dels Preïcadors, a Perpinyà.¹⁰⁶⁰ Déus haja la sua ànima e lo's meta ab los feels en glòria. Amén.

E, com ell fo mort, no anà a dos meses que morí l'altre príncep; e puis tota la terra s'ocupà, e té vui en aquest dia, monsényer En Joan, frare del rei Robert.¹⁰⁶¹ Déus, per la sua mercè, aport temps que torn a aquest senyor infant En Jacme, de qui deu ésser dretament. E Déus ho jaquesca a mi veure, e hi pusca en mes vellees ajudar d'aquell poc poder e saber que Déus m'ha comanat.¹⁰⁶²

Ara vos lleixaré a parlar d'aquests senyors de la casa de Mallorca e tornar-vos he a parlar del senyor rei d'Aragó e de sos fills.

[JAUME II DECIDEIX D'EMPRENDRE LA CONQUESTA DE SARDENYA]

271 Veritat és que el senyor rei En Jacme d'Aragon veé sos fills grans e alts e bons; e manà corts a la ciutat de Gerona, en les quals fo lo senyor rei En Sanxo de Mallorca e tots los barons de Catalunya.¹⁰⁶³ E aquí publicà's que de tot en tot trametés son fill,

1059. Observem que Muntaner no explica la manera com va morir l'infant Ferran, és a dir, a la batalla de la Manolada, lluitant contra el seu rival Lluís de Borgonya, combatent per defensar els seus propis drets (en virtut del testament de la seva muller) i l'herència del seu fill (5 juliol 1316). Sobre aquesta mort, RUBIÓ, *Contribució a la biografia*, p. 313-314, i sobretot el doc. XL, procés verbal sobre la predita batalla, que aquest document col·loca al camp de l'Esperó, prop de Clarença. Quant a Arnau Caça o Cassà, devia ésser home de confiança de l'infant, perquè apareix, amb el noble Bertran Gaucelm, tractant el matrimoni de l'infant vidu amb Isabel d'Ibelin, filla del comte Felip de Joppe, senescal del rei de Xipre (RUBIÓ, *op. cit.*, p. 312, i doc. xxxvi, acta matrimonial, datada a Nicòsia el 5 octubre de 1315).

1060. Ignorem si la sepultura de l'infant a l'església dels Predicadors de Perpinyà perdura encara.

1061. L'altre príncep, que Muntaner no anomena, potser perquè n'havia oblidat el nom, és Lluís de Borgonya. Va morir al cap d'un mes de la mort de l'infant, emmetzinat, segons sembla, per Joan I Orsini de Xifelònia (RUBIÓ, *Contribució*, p. 314).

1062. Jaume, essent ja rei de Mallorca, va arribar a ésser proclamat príncep de Morea l'any 1344 per molts barons del país aplegats a Rhoviata, i va, fins i tot, exercir actes de sobirania (RUBIÓ, *Contribució*, p. 315).

1063. Aquestes corts de Girona van tenir lloc a l'estiu de 1322 (vegeu *Cortes de Catalunya*, I). [F. SOLDEVILA, *Sardenya en les cròniques*, p. 215, assenyalava que malgrat que semblava que el fet que els fills de Jaume II haguessin esdevingut grans, alts i bons no té res a veure amb el que segueix, sí que lliga perquè el subjecte de la seva història són els reis i prínceps i alguns altres grans personatges i per això passa a

l'infant N'Anfós, a conquistar lo regne de Sardenya e de Còrsega, qui seu deu ésser, per ço con li paria, a ell e a ses gents, que li era gran càrrec con no el conquistava, pus havia tant de temps que se n'escrivia rei.¹⁰⁶⁴ E aquí finalment tuit ho tengren en bé, e sobre tots lo senyor rei de Mallorca; e li proferí que li armaria vint galees a son cost e a sa messió, e hi trametria dos-cents hòmens a cavall e molta gent de peu.¹⁰⁶⁵

E, con aquesta proferta hac feta, tots los rics hòmens e les ciutats e arquebisbes e bisbes e abats e priors li proferiren valença, cascú de cosa sabuda; així que el secors fo tan gran, que el senyor rei trobà en Catalunya, que fo una gran meravella. E après venc-se'n en Aragon; així mateix fo gran l'ajuda que li fo proferta; e al regne de València, atretal. Què us diré? Que en tal manera s'hi esforçà tothom, que hom pot dir que jamés tan bella ajuda no hac senyor de sos sotsmeses con ell hac dels seus. E tantost en bona hora venc en Barcelona e féu boscar seixanta galees e molts llenys armats, e noliejà molts llenys e tarides, e ordonà qui ab lo senyor infant degué passar, e d'Aragon e del regne de València e del regne de Múrcia e de Catalunya. E així mateix lo senyor rei de Mallorca féu fer les vint galees noves e puis endreçà los cavallers e les companyes de peu qui anassen ab la cavalleria, e tenc taula tantost; e en tal manera ho féu, que, con les galees foren fetes, els hòmens foren tots acordats. E així mateix lo senyor rei En Jacme d'Aragó e el senyor infant N'Anfós e el senyor infant En Pere anaven çà e lla endreçant lo viatge, e tuit ajudaven a enantar.

[CONSELLS DE MUNTANER PER A L'EMPRESA]

E és veritat que cascun és tengut de consellar son senyor en tot ço que pusca de bé, així lo gran con lo mitjà con lo menor; e, si per aventura no és hom qui ho pusca dir al rei, si res sap o coneix de bé, deu-ho dir a tal qui al senyor rei ho diga o li ho trameta a dir per escrit, puis lo senyor rei és tan savi, que, si coneix que bon sia, farà-ho; si no, lleixar-ho ha, e no romandrà per ço, que aquell ho haurà dit a bon enteniment e n'haurà llevada sa consciència e hi haurà retut son deute. Per què jo, con lo viatge fo publicat, fiu un sermó que envié per En Comín¹⁰⁶⁶ al senyor rei e al senyor infant, per ordinació del dit bon passatge, lo qual oirets ací. E portà'l-los en Barcelona, que jo no era ben sa.

ocupar-se de la conquesta de Sardenya, que és una gesta d'un dels fills. Assenyala també que el procés de la Cort de Girona conservat no parla del projecte d'expedició, però probablement hi fou tractat. M. T. F.]

1064. Des de l'any 1297 que el papa Bonifaci VIII li'n va donar la investidura.

1065. Cf. Crònica de Pere el Cerimoniós, cap. 1, § 9 i 11. [A. ARRIBAS PALAU, *La conquesta de Cerdeña por Jaime II de Aragón*, Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos, 1952, p. 194, J. E. MARTÍNEZ FERRANDO, *La tràgica història dels reis de Mallorca*, p. 165. L'ajut promès pel rei Sanç de Mallorca per a l'expedició no fou de dos-cents homes a cavall, sinó de cent. L'oferta de tots els estaments no fou tan entusiasta i costà d'aconseguir: F. SOLDEVILA, *Sardenya en les cròniques*, p. 215-216. M. T. F.]

1066. En Comín o Comí era un joglar que, com diu el mateix Muntaner més endavant, "cantava mils que null hom de Catalunya" (cap. CCXCVIII).

*Sermó de Muntaner*¹⁰⁶⁷272 En nom d'aicell ver Déus, qui fé el ceel e el tro,
en son de Gui Nantull¹⁰⁶⁸ farai un bell sermó

1067. Oferim aquí el glossari de tot aquest *sermó* a causa del seu particular caràcter occitanitzant, que no es dóna en la resta del llibre. Els mots o les locucions, segons l'ordre alfabètic:

a bandó metran si, es lliuraran de ple.
a cui, als quals.
ab lor, a gust (expressió obscura).
adrecéron que recobréron, s'enginyaren per recobrar.
aicell, aquell.
aicest, aquest.
alt en trebuna, dalt de la trona.
amanuüt, amanit, preparat, a punt.
amènon, emmenin, portin.
ancessor, predecessors.
assai, intents, provatures.
assall, assalt, empresa ofensiva.
au, ou, sent.
auselet, ocellet.
barall (se'n), es baralla, promou baralles.
barnats, conjunt de barons, gent notable.
baudor, joia, alegria.
benesit, beneït.
boia, traïció.
borges, barraca, casa de camp.
bos, bons.
cabdal, personatge important.
carvenda, carvengui, faci pagar car.
causes, coses.
cell, aquells.
clardats, claredat.
co, com.
coms, comtes.
contrafarà, imitarà.
cresó, creixença.
crestall, tros de vidre.
crit, cridi.
cusquecs, cadascun.
de si han trop a far, ja en tenen prou i massa amb ells mateixos.
deixén, davalla, tracta.
deman, demanda, pretensió.
demandaran, demanaran.
dets, deu (numeral).
diats, digueu.
dirai, diré.
dire, dir.

a honor e a laus del casal d'Aragon.
 E per tal que així sia, la salutacion
 diga xascús, si el plats, que la Verge nos don¹⁰⁶⁹
 seny e-s enteniment, que en façam nostre pro

dits, diu.
dui, dos.
e larg e trit, sencer i trinixat.
e-s, i.
eixament, igualment, així mateix.
eixermit, intel·ligent, despert.
en son cor se paus, no s'enardeixi.
enjan, engany, falsia.
enquer, encara, a més.
entendets, escolteu.
entendiment, propòsit.
enténdon, entenen.
er, ara.
eras, ara.
esclarirai, explicaré.
esglai, esglaió.
est, aquest.
esters, altrament.
estir, altrament.
estrait, allunyats, extrets (mot obscur).
eu, jo.
façon, facin.
fai, fa.
faits, fets.
far fundament, fer fonament, donar raons.
farai, faré.
fasésson, fessin.
fat, fatu, neci.
fè, fenc.
féron, feren.
fes, fe.
fundarai, fonamentaré.
gar, guardi.
gauig, goig.
gent, bé, ordenadament.
ges, res més.
gitet, llençà.
Gui Nantull, Gui de Nanteuil, heroi d'una cançó de gesta francesa.
hai, he.
il, els (article plural).
joi, goig.
jugon, juguen, actuen.
l'altre cap, els altres caps.
lai, allà.

per est món e per l'altre, e que a salvació
 véngon trastuit li comte, vescomte e baró,
 cavaller e burgès, mariner e peó,
 qui en est bon passatge de Sardenya a bandó¹⁰⁷⁰

lats, costat.
laus, lloança.
lausat, lloat.
leu, aixequi.
li, els (article plural).
lui, ell.
lums, llum.
maire, mare.
maisó, casal, gran llinatge.
mandat, manat.
marrit, afligit.
mestall, mescla.
metéron en esmai, causaren trasbals.
mut, mudi, alteri.
natural, vassalls.
nets, ordenat.
no us demor, no trigueu a fer-ho.
novell, notícia.
ordonat, designats, disposats.
pires, pare.
pallissada, tanca de pals.
parrà, apareixerà.
partit, afer, cas.
paternostres, parenostres.
pauc, poc.
pauquets, petitets.
peires, pedres.
pensat, tractats.
pènsion, tinguin cura.
perdet, perdé.
pes cabrall, força de cabrestant, pes de l'ariet (expressió obscura).
pessats, penseu.
pisàs, pisans.
plai, plau.
plasent, plaent.
plats, plau.
plevit, compromesos.
poiria, podria.
presant, dignes d'elogi.
presic, prèdiques, discursos.
presica, predica.
presicament, prèdica, parlament.
prèson, preen.
pressona, persona.

metran, si e sa terra e sa provesió,
 e segran l'alt enfant N'Anfós, que és ganfanó,
 e de trastota Espanya creiximent e cresó.
 De llevant a ponent, mitjorn, septentrió,

provesió, recursos.
que en quer, per la qual cosa demano.
que ho donon a sabor, que ho facin escaientment (expressió obscura).
que-s, que.
quets, quiets, silenciosos.
raís, raig.
raisó, assumpte, tema.
renda, rendeixi.
repausat, reposats.
sabrai, sabré.
sai, sé.
sal, llevat de.
salutacion, primera part de l'avemaria.
sapxa, sàpiga.
sàubon, saben.
segonda, segona.
segran, seguiran.
senes tot barat, sense cap frau.
senyerà, senyera (amb canvi d'accent per la rima).
ses tots pecats, sense cap pecat.
ses, sense.
si en plor, que en plori, que se'n lamenti.
si meseus avantar, a si mateix enaltir, augmentar el seu prestigi.
sia muntat, s'embarqui.
sion, estiguin.
só, són.
so, sota, arran.
soan, cosa digna de menyspreu, rebuig.
sogall, soga, corda.
soplei, suplico.
sos ops, el que els sigui necessari.
sus alt, dalt de tot.
tall (a), en bon punt.
tan leu, tot seguit.
tapiador, paletes.
tor, torres.
trastota, tota.
trastuít, tots.
tremblarà, tremolarà.
tro, firmament.
trobarai, trobaré.
usat, acostumats a la mar.
valent, vàlua.
Vangeli, Evangeli.

tremblarà tota gent qui en subjecció
de sos paires valents, rei Jacme, ja no só.
E vull sàpia xascús que aquest és lo lleó
que Sibilla nos dits que, ab senyal de bastó,
abatiria l'ergull de manta alta maisó;
que ges er non dirai, que bé m'entendon pro.
Eras vull que sapiats lo meu entendiment,
que trastuit li presic estan tan solament
en tres causes paleses que dirai verament.
La una és la pressona qui presica la gent;
la segonda, del poble qui l'au bé e l'entén;
la terça, la raisó de que el sermó deixén.
Adoncs, de la primera vos dic que follament
puja alt en trebuna qui no sap certament

vant, ufani, envaneixi.

vassaiagall, conjunt de vassalls.

vassessor, varvassors (càrrec feudal).

vé, veu.

veirà, veurà.

veirets, veureu.

véngon, vinguin.

verai, vertader, sincer.

verdats, veritat.

vescoms. vescomtes.

volent, volenterosos.

xascús, cadascú.

xerai, comportament, caràcter.

1068. Muntaner es refereix a la melodia amb què es cantava una cançó de gesta francesa que tenia per heroi Gui de Nanteuil; de manera que Comí havia de cantar el sermó amb aquella mateixa melodia. [El "Sermó" de Muntaner fou estudiat per Manuel MILÀ i FONTANALS, *Lo sermó d'en Muntaner*, a *Obras Completes*, III, 243-275 i també per M. de RIQUER, *Història de la Literatura Catalana*, I, p. 462-463, i més recentment per Maurizio PERUGI, *Il "sermó" di Ramon Muntaner. La versificazione romanza dalle origini*, Florència, Olschki, 1975. F. SOLDEVILA, *Sardenya en les cròniques*, p. 216-219, destaca referències molt concretes a Sardenya, que fan suposar que havia estat a l'illa. Alberto BOSCOLO, *Una nota sobre el Sermó de Ramon Muntaner*, "Estudis de Llengua i Literatura Catalanes", 11 (P. A. M., 1985). *Miscel·lània Badia i Margarit*, III, p. 127-133, analitza el coneixement que Muntaner demostra de la geografia, els llocs, la disposició urbana de Càller, etc. i també en dedueix que hi havia estat. Cf. també Joan ARMANGUÉ i HERRERO, *Formes de literatura catalana a Sardenya durant el segle XIV*, "Llengua i Literatura", 14 (2003), p. 7-44 i August BOVER, *La toponímia sarda en les cròniques de Ramon Muntaner i Pere III*, "Randa", 56 (2006). *Homenatge a Jordi Carbonell*, 2, p. 11-20. M. T. F.]

1069. El ms. de Madrid posa aquests tres versos en consonant en *-on*: *Aragon, salutacion i don*. No cal dir que no pot ésser que l'original trenqués així el consonant en *-ó*. En altres manuscrits i edicions apareixen correctament.

1070. "Metre's a bandó" vol dir lliurar-se plenament.

dire pro e en contra a tot son moviment,
 e que sàpia salvar lo seu proposament.
 La segona, del poble, que ses murmurament
 lo deuen escoltar xascús tot bellament,
 e sàpia-ho retener a son mellorament,
 que esters pauc valria tot son presicament;
 que la Vangeli dits que es perdet la sement
 que es gitet entre peïres, e espines eixament.
 E la terça, vos dic que deu far fundament
 al propòsit, que parle ses tot variament
 per què-s eu fundarai mon presic, e breument,
 en aicest bon viatge qui ens és a tuit plasent.
 Adoncs, senyor enfant, com a vostre vassall,
 entendets ma raisó, que assats de treball
 hai vist en aicest món, pus que null de mon tall.
 E per ço en la mar vullats pendre mirall
 de li vostre ancessor, qui féron mant assall.
 Que terçol no metats en l'estol, e-s a tall
 vos vendran vostres faits, que-s asberg ne capmall
 no us estarà denant, sal vint que l'almirall
 galees faça far lleugeres con ventall.
 Enaixí il ballester iran con a fiblall;
 no els falrà de llurs armes, ans, faits con a batall,
 los trobarets als ops, que així con pes cabrall,
 que tot can l'és denant, tira, que res no en fall.
 E-s en la vostra gent, senyor, no hi ha mestall,
 que trastuit són d'un cor e null no se'n barall.
 Que així er la verdats, que e'l valent d'un crestall
 no prèson l'als del món, mas que del fin corall
 que en Sardenya se pesca,¹⁰⁷¹ e-s après del metall,
 vos pusquen far senyor, sí que ab un sogall
 vos amènon davant tuit cell vassaigall.
 Per ço hai començat en lo fait de la mar,
 car la mar cové tenga cell qui vol conquistar
 lo regne de Sardenya; e, si ho fai, tremblar
 farà trastot lo món. E-s aiçò no es pot far
 ses menar la gent fresca per ferir e per dar;

1071. El corall era una de les riqueses de Sardenya i els catalans en feien un dels principals objectes del seu comerç.

e jamai ab terçol fresc no poden anar
 nautxer ne ballester, que als faits s'han a parar,
 ne proer ne remer; aiçò no cal provar.
 Que el ballester en taula júgon a tot llevar,
 que per mar ne per terra no els pot res contrastar;¹⁰⁷²
 e sobre aicest partit vos poiria allegar
 manta bona raó, de què no em cal parlar.
 Per què, senyor enfant, sí Jesucrist vos gar,
 vostra gent de la mar tenets en alt e en car,
 e honor e poder a l'almirall donar
 vullats, e que null altre no hi haja comandar,
 sal ell, après de vós; e-s enaixí, honrar
 vos farà de tots faits que vullats començar.
 Cent galees, o pus, sai que porets menar,
 llenys armats, sageties, que hom no pot albirar.
 Cinquanta naus, senyor, sal que vós menarets,
 llenys, tarides de bandes e mants d'altres llenyets
 que tuit, la Déu mercè, de vostra gent haurets.
 Adoncs, lo recollir sia plasents e nets,
 e que a Portfangós sien trastuit elets
 que vèngon a jorn cert. E les grans naus farets,
 senyor, metre en escala, e-s après los pauquets,
 per ço que negun dan enemics que estan quets
 no us pusquen donar; d'aiçò prec que us guardets.
 E ab gent falsa e mestra sai que contrastarets;
 per què d'açò és ops, senyor, que us adonets,
 e que en llurs paraules ni en ells no us fiets.
 E totes les galees pres terra vos tendrets;
 enaixí per escala tots aparellarets
 que són ordonats; e-s en guarda metrets
 quatre bons llenys armats, a cui senyal darets
 que fasesson tan leu. E puis ja no dubtets
 que dan vos pusca dar home que no amets;
 ans en guarda de Déu gent vos recollirets,
 qui us do honor e gauig e tot ço que volrets.
 E-s encara soplei la reial majestat
 que en xascuna galea que són ordonat

1072. Vegeu el que diu més avall, dins el mateix sermó, dels ballesters catalans i cf. amb el que n'ha dit abans, especialment als caps. cxxx i lxxxiii.

dos notxer e proer que, senes tot barat,
 pènsen de li cavall, que sol un oblidat
 no sia que sos ops no els sia ben donat;
 car la gent terrassana, tro que s'ón usat,
 de si han trop a far. On sien ben pensat
 xascús, e son dever així el sia mandat;
 e enaixí iran tuit fresc e repausat.
 E tuit li cavaller s'ón acostumat
 que lai on son cavall irà, sia muntat
 ab tota sa companya, per tal que-s aviat
 fossen en llur cavall tuit, molt gent arreat.
 E, si àls se'n fasia, seria vanitat,
 que el passatge er breus, d'on alegre e pagat
 irà ab tot li seu; e, si n'era llunyat,
 iria-li lo cor que tot fos malmenat.
 E null açò no mut, qui vol ésser lausat;
 qui son cavall se llunya, pot-se tenir per fat,
 que en loc poiria fallir, d'on seria menyspreat.
 E per vostra altea ordonarets, senyor,
 que li almogatèn e l'altre cap major¹⁰⁷³
 de l'almogaveria, qui són del món la flor,
 vagen en les galees, e dets companys (?) ab llor
 de xascú; e li altre iran ab gran baudor
 eixament en les naus, on los façen honor.
 La vianda s'ordon que, segons sa valor,
 n'hàjon assats trastuit, així il gran co'l menor.
 E-s en xascun vaixell haja ordonador
 de totes estes causes, que ho (?) dónon a sabor,
 E-s en xascuna nau faits metre, per terror,
 tres ballesters de torn; e qui us vol mal, sí en plor.
 E trabucs, manganells (aiçò prec no us demor),
 aixades, palafangues, ab mil bon llaurador,
 vós, senyor, menarets, e cent tapiador,
 carpenter e ferrer, qui non temen calor.
 E puis, Déus mitjançant, no us cal haver paor
 que viles ne castells, ciutats, casals ne tor,
 que no es renda a vós, si doncs ab gran dolor
 no volíon morir e perdre llur honor.

1073. L'«altre cap major», o sia els adalils. El consonant l'obliga a usar aquest circumloqui.

E cant aiçò, senyor, serà fait e complit,
 en nom del Paire e el Fill e del Sant Esperit,
 e de sa douça Maire (que prec que no us oblit),
 e de trastuit li sant, ab goig e ab delit
 vós pessats de recúller; e que dia e nit
 vos téngon en sa guarda. E-s a Maó m'és dit
 que el bon rei de Mallorca vos farà tal convit,
 que trastuit vos diran que res no hi ha fallit.
 E-s enaprés, senyor, qualsevulla ne crit.
 A la illa Sant Pere,¹⁰⁷⁴ ab fe, e llarg e trit,
 refrescats li cavall, si eren afeblit;
 e-s entretant l'estol serà amanuït
 de passar en Sardenya, trastuit, gran e petit.
 Ai, qui cell jorn veirà, de joi serà guarnit;
 que tants coms e vescoms e vasvassor eixit,
 així gent arreat, qui de cor són plevit
 a servir l'alt senyor infant, que és benesit
 de tota res qui el vé, e-s el pus eixernit
 qui anc fos, ne anc mais null no el veé marrit;
 e d'armes sai que e'l món er tant se'n delit.
 Trastuit li cavaller qui ab vós anaran,
 són vostre natural e volent e presant,
 cusquecs d'honrat paratge, que no hi ha null soan;
 e són tal, dui miller, que null rei no se'n vant
 que n'haja de tan bos. E-s eixament seran
 dets miller d'almogàver, qui tots temps vos segran,
 e mants d'autre sirvent, qui no us demandaran
 que els donets res del vostre, car en llur cor no han
 mas que us puixen servir, co cell qui ses enjan
 són vostre natural; e faran-ho semblant
 si negun vos contrasta a lo vostre deman.
 Adoncs, senyor, con tuit en Sardenya seran,
 en nom del Paire e el Fill e de l'Espirit Sant
 pessats anar per terra en Càller, afogant
 viles, castells e borges qui no us obeiran.
 E-s eixament l'estol al dit castell s'enant,
 e-s en la pallissada que so el port trobaran,
 meten-se per escala, sí co hi hai dit denant.

1074. Recordem que l'illa de Sant Pere ja és arran de Sardenya, a la costa sud-oest.

E veirets ballesters que el mur escombraran,
 que de l'aire abatien un auselet volant.
 E cal serà aicell qui dins Càller serà,
 qui en son cor se paus, con en terra eixirà
 lo valent En Carròs, almirall,¹⁰⁷⁵ qui hi metrà
 tant valent català qui de mar hi haurà?
 Que no us diré ges Càller, que-s el món tremblarà.
 Pus lo món fo format, negun non mostrarà
 que null fes tal passatges ab lo seu; que un gra
 no hi ha mes negun altre, ne ab si no menarà
 mas sol gent de sa terra. Adoncs, qual rei poirà
 si meseus avantar, que açò contrafarà?
 Ai, can veiran en Càller l'estendard qui parrà
 sus alt en la muntanya, qui tant flamejarà,¹⁰⁷⁶
 trastota la gran host ab manta senyerà¹⁰⁷⁷
 de mant honrat cabdal qui l'acompanyarà!
 E-s après Estampaix¹⁰⁷⁸ sai que s'atendarà
 lo prous senyor infant, qui ben s'alegrarà,
 qui per grat o per força dins Càller entrarà.
 E puis d'aquí avant mon consell cessarà,
 car no hauria lloc, car per mil tants sabrà
 xascús de son consell, e Déus qui el guiarà.
 D'una causa, senyor, vos remembre, si us plai;
 que en oblit no us metats aiçò que eu vos dirai:
 que null hom de comuna no lleixets ça ne lai,
 en castell ne en vila. E no me'n callarai,
 car no s'aubon què és fes, per què llur cor verai

1075. L'almirall de l'estol era Francesc Carròs, descendent del primer almirall que van tenir Catalunya i Mallorca, el Carròs que va prendre part en l'expedició de conquesta d'aquesta illa (vegeu *Llibre dels Feits*, § 56). Francesc apareix diverses vegades en els capítols subsegüents. També a la Crònica de Pere el Cerimoniós, cap. primer. Era ric home del regne de València. Vegeu l'elogi que en fa Muntaner al cap. cclxxxiv. [Francesc Carròs, senyor de Rebollet, fou nomenat almirall el 4 d'octubre de 1313: R. GALLOFRÉ; J. TRENCHS, *Almirantes y vicealmirantes*, doc. 46, p. 142-145. Sobre la seva gran baralla amb Peralta: M. M. COSTA I PARETAS, *Un episodi de la vida de Ramon de Peralta, a Mediterraneo Medievale: scritti in onore di Francesco Giunta*, Centro di Studi Tardoantichi e medievali di Altomonte, Soveria Mannelli, Rubbetino, 1989, I, p. 313-327. M. T. F.]

1076. Bella evocació de l'estendard reial dels pals vermells, al qual escau el "qui tant flamejarà" que li aplica Muntaner. Ell, que no aniria a l'expedició, la imaginava per endavant

1077. Vet aquí com Muntaner converteix un mot pla en agut per exigències de la rima. El cas no és massa excepcional; però poques vegades la transformació resulta tan audaçiosa.

1078. *Estampaix* no és sinó Stampax, o sia un barri de Càller.

no seria jamai. Per què no esclarirai
mas de llurs malvestats que-s en mon temps vist hai;
que al sant rei vostres paires han fait man foll assai,
e l'aut rei Frederic metéron en esmai,
que-s ab coberta d'ell adrecéron (ço sai)
que recobréron Mònac,¹⁰⁷⁹ de què foren tuit gai;
a tuit vostre ancessor ne foren d'un xerai;
que en quer Déu llur carvenda. Estir, d'als no m'esglai
mas de llur fals presic, de què no ix jamai
mas no-fes e boïa; e als no hi trobarai.
Mas li sard són estrait de vostra gent de çai,
per què farets mercès que els siats llums e rais,
car lleial gent seran. Enquer dir-vos sabrai
que en Còrsega metats de la gent vas Montcai
e de la Serrania, cusquecs a ben retrai.¹⁰⁸⁰
Eras lo meu presic vull que sia finats;
e prec a Déu, que és vera lum e clardats,
que l'alt senyor infant li sia recomandats,
coms, vescoms e barons e trastui li prelatz
qui ab lui anaran, e tuit l'altre barnatz;
e que-s en breu ne sia ab gran goig enviats
bon novell a sos paires, lo sant rei, qui assats
haurà de pensament tro sapxa la verdats.
Adoncs, senyors e dones que est sermó escoltats,
faits preguera a Déu que venga el bon mandats
de xascús a sa casa, e-s amics e privats.
E per aiçò que ab Déu aiçò sia acabats,
xascús s'hi lleu en peus, e trastui que diats
de paternostres tres per santa Trinitats
e a honor de sa Mare, qui fo ses tots pecats.
Que eu prec lo seu car fill que ens sia atorgats
e que el nom d'Aragon ne sia exalçats,
e que pisàs ne altres no el pusquen falsatats

1079. Mònaco. [Probablement es refereix al cop de mà de Francesco Grimaldi, genovès güelf exiliat, que l'any 1297 s'apoderà del castell de Mònaco, després d'haver-hi entrat disfressat de frare; la fortalesa pertanyia al Comú de Gènova, llavors governat pels gibellins, aliats de Frederic de Sicília: G. CARO, *Genova e la supremazia sul Mediterraneo*, p. 225-227. M. T. F.]

1080. Observem com Muntaner demostra conèixer bé les condicions geogràfiques i climàtiques d'aquestes illes. La gent de Montcai i la Serrania, és a dir, muntanyencs de terres endins.

bastir ne ordonar; e sant Jordi, al lats
de l'alt senyor infant, li sia acompanyats.¹⁰⁸¹

E segurament aquest sermó tramís jo al senyor rei e al senyor infant N'Anfós per ço que es recordassen d'açò que faïa a ells mester que faessen. E jatsefós que el meu consell no era bastant, almenys a fer recordar les coses era bo, que un consell aporta altre mellor, con cascun hi diu pro e en contra. E, la mercè de Déu, tot ço que jo dixí en aquest sermó se complí, salvant dues coses, de què fui molt despatgat, e son encara e seré tots temps. E la primera fo con les vint galees lleugeres no es faeren; que tant d'escarn e d'enuig soferí l'almirall e la host per galees dels pisans e dels genoveses, que no hagueren soferit, si vint galees lleugeres hi hagués. E l'altra fo con lo senyor infant, ab sa cavalleria e peonada, con hac presa terra, con no se n'anà dret en Càller, ell per terra e l'estol per mar, així con féu l'estol; que, si tuit ensems, e per mar e per terra, fossen venguts en Càller, aitantost hagren haüt Càller abans que no hagren Viladesgleies, e les gents qui foren estats tots sans e frescs, que hagren haüdes llurs robes e llurs tendes e llurs viandes e vin, lletovaris e confits, que cascun portava en les galees; que anc a Viladesgleies no se'n pogren de res servir, per què n'hagren molt desaire. E així tan solament aquestes dues coses m'estegren molt en cor; mas emperò, la mercè de Déu, tot és vengut en bé; mas bé e mellor hi ha.

[L'EXPEDICIÓ SURT DE PORTFANGÓS]

273 Veritat és que, com lo senyor rei e el senyor infant hagren recaptat per los llurs regnes, comdats e terres ço que per lo viatge los faïa mester, el senyor rei ab los infants ensems ordonaren que a Portfangós fos tothom a dia cert, e per mar e per terra. E aquell jorn que fo ordonat, hi féu tothom, e abans; que tant eren les gents volenteroses d'anar, que no els calia anar cercar per les terres, mas tuit pensaren de venir, aquells que el senyor rei e el senyor infant havien ordonat que anassen. E no us diré d'aquells qui ordonats eren d'anar, que tres tants n'hi vengren; e parec-ho bé al recollir, que més de vint mília hòmens d'armes hagren a romanir, que les naus ne les galees ne els llenys ne les tarides no els pogren llevar.

E així, ab la gràcia de Déu, tots se pensaren de recollir. E el senyor rei e madona la reina e tots los infants foren aquí a Portfangós; e el senyor infant N'Anfós pres comiat del senyor rei, son pare, e madona la infanta, sa muller,¹⁰⁸² e així ma-

1081. Muntaner aplega en aquest final, tot descomponent-lo, el crit *Aragó e sant Jordi*, crit de guerra de catalans i aragonesos.

1082. La muller d'Alfons (*el Benigne*) era Teresa d'Entença. Aquí el text es pot prestar a confusió donant a entendre que l'infant pren comiat també de la seva muller, quan el que diu o vol dir és que la

teix de madona la reina e dels infants. E el senyor rei acompanyà'ls entrò a la barca armada on se recolliren; e madona la reina, atretal, e els senyors infants. E així, a la bona hora lo senyor infant e madona la infanta, muller sua, recolliren-se, e tothom pensà d'aital fer.

E aquell dia hagueren bon temps, e faeren vela. E les vint galees de Mallorca e naus e tarides e llenys foren ab ell, qui ja eren vengudes a Portfangós; e d'aquí faeren vela, ensems ab lo dit senyor infant.¹⁰⁸³ E el senyor rei e madona la reina e tots estegren aquell dia mirant-los a la marina, entrò los hagren perduts de veer; e puis anaren-se'n a la ciutat de Tortosa, e les altres gents cascuns en llurs llocs.

[SETGE I PRESA D'ESGLÉSIES]

E lo senyor infant N'Anfós hac bon temps e ajustà's a l'illa de Sent Pere ab tot l'estol. E, con foren tots ajustats, anaren-se'n a Palma de Sols, e aquí eixí tota la cavalleria en terra, e l'almogaveria. E tantost fo aquí lo jutge d'Arborea ab tot son poder, qui el reebé per senyor, e gran res de tots los sards de l'illa, e encara aquells de la ciutat de Sàsser, qui es reteren a ell. E aquí féu acord, ab consell del jutge, que el senyor infant anàs assetjar Viladesgleies;¹⁰⁸⁴ e açò féu lo jutge con per Viladesgleies venia gran mal a la sua terra, major que per Càller ne per altre lloc.

E així lo senyor infant posà son setge a Viladesgleies e tramès l'almirall ab tot l'estol a assetjar lo castell de Càller, ab lo vescomte de Rocabertí, qui ja lo tenia assetjat, qui ab dos-cents cavalls armats e dos mília hòmens de peu hi havia trameses primers de Barcelona lo senyor infant ab naus. E així posaren-se davant Càller, e ja que el tenien així destret, que tots dies n'havien hòmens, e los havien tolta gran res de la terra, ço és de l'horta; e, con l'almirall hi fo, creats que entre lo vescomte e ell donaren-los de la malaventura assats. E sí hi havia dins més de tres-cents hòmens a cavall e més de deu mília a peu.

Ara vos lleixaré a parlar del vescomte e de l'almirall, qui molt bé s'avenien de totes coses, així con aquells qui eren cosins germans,¹⁰⁸⁵ e tornar-vos he a parlar del senyor infant.

infanta s'acomiaa també del rei. Teresa d'Entença va anar també a l'expedició. Vegeu Crònica de Pere el Cerimoniós, cap. 1, § 13. Sobre Teresa, vegeu la dita Crònica, pròleg, § 6.

1083. La data de partença és el 30 de maig de 1323. Vegeu Crònica del Cerimoniós, cap. 1, § 13. I en general, per a totes les qüestions relatives a aquesta expedició, vegeu la dita crònica i les notes corresponents. Hem jutjat que l'anotació esqueia més a la narració més detallada i exacta de la crònica reial. [La data de partença fou el 31 de maig segons A. ARRIBAS PALAU, *La conquesta de Cerdeña*, p. 197. M. T. F.]

1084. Cf. Cròn. del Cerimoniós, cap. 1, § 14-15. El jutge d'Arborea és Hug III. [A. ARRIBAS PALAU, *La conquesta de Cerdeña*, p. 199-204. M. T. F.]

1085. Aquest parentiu era entre el vescomte de Rocabertí i l'almirall Francesc Carròs.

274 Com lo senyor infant hac assetjada Viladesgleies, tots dies ell los faia combatre, e hi traïa ab trabucs; e estrengué'ls en tal manera, que de la malaventura havien assats, e tant de destret, que per cert no es sabien què es faessen. E així mateix lo senyor infant e tota la sua host hagren tantes de malauties, que la major part de tota la sua gent hi morí de malauties;¹⁰⁸⁶ e ell mateix hi fo molt malaute, que segurament ell fóra estat a gran condició de morir, si no fos lo gran pensament que madona la infanta ne féu; per què a Déu e a ella devem tuit grair la sua vida. E anc tant lo senyor infant no hi fo malaut, que jamés, ne per metges ne per null hom, ell se volgués partir del setge, ans moltes vegades ab la febre a costes s'armava e faïa combatre. Sí que per lo seu bon esforç e la sua bona cavalleria aportà a açò la vila: que es reteren a ell, així que el senyor infant e madona la infanta e tota la host entrà dins la ciutat de Viladesgleies e establiren-la molt bé de nostra gent e hi lleixaren aquells qui al senyor infant parec que hi faessen a romandre.¹⁰⁸⁷ E així lleixà aquí capità, e a la ciutat de Sàsser, atretal.

[COMENÇA EL SETGE DEL CASTELL DE CÀLLER.
ELS PISANS INTENTEN SOCÓRRER-LO]

E puis venc-se'n en Càller e edificà davant lo castell de Càller un castell e una vila e mes-li nom castell de Bonaire. E tenc tan fort assetjat Càller, que sol un hom no en poc eixir; per què certament poc hom veure que, si al començament hi fos vengut, que Càller hauria haüt abans que no hac Viladesgleies. Què us diré? Que aquells de Càller soferien e esperaven secors qui els devia venir de Pisa; lo qual secors, a pocs dies que el senyor infant fo en Càller, hi venc.

275 E el secors fo aital: que el comte Ner hi venc cap¹⁰⁸⁸ e amenà ben mil doscents hòmens a cavall, en los quals n'havia de tudescs vuit-cents cavallers, qui es tenen los mellors cavallers del món, e els altres eren pisans; e amenà ben sis mília hòmens de peu, ab malvats sards qui es mesclaren ab ells, qui eren de vers Cabo-

1086. Segons el cronista Villani, cap. CCLIX, en aquesta campanya haurien mort de pestilència, "per corruzione d'aria... quindicimilia e piu catalani". [A. ARRIBAS PALAU, *La conquista de Cerdeña*, p. 205 i 214-215. M. T. F.]

1087. La rendició de la vila d'Esglésies va tenir lloc el 7 de febrer de 1324. Vegeu Crònica del Cerimoniós, cap. 1, § 24. [A. ARRIBAS PALAU, *La conquista de Cerdeña*, p. 212-217, 220-227. M. T. F.]

1088. El comte Ner és el comte Reiner, en realitat el pare d'aquest que ve en auxili dels sards. El pare era Ranieri della Gherardesca, comte de Donoratico. El fill era Manfredó Donoratico. Segons VILLANI, capítol CCXXXVII, va ésser el pare el qui va passar a Sardenya en aquesta ocasió. Reiner fou casat amb Beatriu, germana de Constança de Sicília, muller de Pere el Gran. Per aquest motiu eren Jaume II i Manfrè Donoratico cosins germans (vegeu Crònica del Cerimoniós, cap. 1, § 26; ALÒS-MONER, notes a l'ed. A. PAGÈS, p. 33). [Sobre l'edificació de Bonaire: M. M. COSTA, *El santuari de Bonaire*, Càller, E. Gasperini ed., p. 5-11 i també Maria Bonaria URBAN, *Cagliari aragonese. Topografia e insediamento*, Càller, CNR. Istituto sui rapporti italo-iberici, 2000, p. 21-43. M. T. F.]

terra, e d'aquells sirvents toscans e marquesans ab llances llongues, que ells preen cascú un cavaller;¹⁰⁸⁹ e trenta-sis galees, entre de pisans e de genoveses, e moltes tarides e llenys qui portaven cavallers e cavalls. E vengren-se a Caboterra, e aquí posaren la cavalleria e tots los peons e quatre-cents cavallers que hi havia. E, con los hagueren posats en terra, tot lo navili se n'anà a l'illa Rossa, on ha bon port.¹⁰⁹⁰ E les tarides eren totes encastellades,¹⁰⁹¹ e meteren-se en esquera per defendre.

E, con açò fo fet, les galees vengren envers Castell de Càller, e lo senyor infant féu armar trenta galees e no pus; e ell son cos muntà en les galees e eixí defora per ço que es combatés ab los pisans e genoveses. E aquells foren així corteses, que anc no els volgren esperar, ans se n'anaven així con un cavaller faera davant un peó; sí que tot aquell dia estegren en açò: que, com lo senyor infant faïa vogar, ells fugien e puis tornaven a llur volentat. Sí que el senyor infant veé que no hi podia àls fer e eixí's de les galees e ordonà cascun dels setges con se guardassen; que dins en el castell havia ben cinc-cents hòmens a cavall, ab més de dos-cents qui n'havia entrats d'aquells qui eren eixits de Viladesgleies per pati, que el senyor infant los ho promès con eixiren e li reteren Viladesgleies. E així lo poder era gran dins; per què lo senyor infant pensà que per res no jaquís aplegar aquells qui eren venguts ab aquells de dins; e així establí lo setge en guisa que, si aquells de dins eixien per acórrer a aquells de fora, que aquells del setge los ho poguessen contrastar.

E dementre que açò ordonava lo senyor infant, les galees dels pisans e dels genoveses venien entrò a les galees del senyor infant. E l'almirall desarmà totes les sues galees, salvant vint, en què ell muntà pensant que l'esperassen a batalla. Mas aquells no ho volgren fer, sí que l'almirall los tramès missatge que, si es volien combatre ab ell, que els eixiria ab quinze galees; e aitampoc ne volgren res fer. E llavors lo senyor infant e l'almirall conegren que els faïen fretura les vint galees lleugeres que jo havia dit al meu sermó que haguessen;¹⁰⁹² e, per cert, si les haguessen hàüdes, ja quaranta galees de pisans ne de genoveses no hi gosaren ésser vengudes, que, dementre aquelles vint les empatxaren, les altres los foren a dors; e així podets entendre quina falla fo aquesta.

1089. Per a aquestes xifres cf. la Crònica del Cerimoniós que també en dóna algunes (capítol 1, § 26). Caboterra és una població a 4,8 Km. al SO. de Càller, i és també el territori adjacent o "terra di Capoterra". Els "servents marquesans" són els de la regió de les Marques, entre l'Úmbria i l'Adriàtic. [Les xifres que indicà el jutge d'Arborea en una carta eren: 1000 cavallers alemanys, 200 de pisans i 5.000 infants: A. ARRIBAS PALAU, *La conquesta de Cerdeña*, p. 233. M. T. F.]

1090. L'illa Rossa es troba al Nord de Sardenya, en el golf de l'Asinara, no lluny de Castell Sard i Castell Dòria. És una illa minúscula, alta de 27 m. i gairebé sense vegetació, voltada de petits esculls.

1091. Tarides encastellades, és a dir, amb castells o torres de proa i de popa.

1092. Vegeu el *Sermó*, versos 48 i 49. A la pena de veure que el seu consell no havia estat seguit i de constatar les males conseqüències que havia tingut l'omissió, s'ajunta aquí la satisfacció de Muntaner perquè els fets li han donat la raó. [A. ARRIBAS PALAU, *La conquesta de Cerdeña*, p. 234-237. M. T. F.]

Ara vos lleixaré a parlar de les galees e tornar-vos he a parlar del senyor infant e de sos enemics.

[DEFETA DELS PISANS A LUCOCISTERNA.
VALOR PERSONAL DE L'INFANT ALFONS]

Com lo senyor infant hac ordonat ab l'almirall lo fet de la mar e de tot lo setge e hac ordonat que l'almirall fos capità de tuit, ell ordonà aquells qui ab ell devien anar; sí que no volc haver ab si mas quatre-cents cavalls armats e cinquanta cavalls alforrats e estrò a dos milia hòmens de peu entre almogàvers e sirvents de mainada. E, con venc bon matí, al sol eixit, ell pensà d'eixir, ab la cavalleria e hòmens de peu, a carrera, al comte Ner, sí que es mes entre ell e el castell, lla on lo comte Ner devia venir, aparellat de la batalla. E, estant així, ells veeren venir lo comte Ner, esquera feta e ordonades ses batalles e tota sa gent, si anc negun temps gent poc venir a batalla ordonadament. E el senyor infant, qui els veé, així mateix ordonà sa batalla; e donà la davantera a un noble hom de Catalunya per nom En Guillem d'Angleola,¹⁰⁹³ e ell, ab la sua senyera, ab tota la cavalleria venc mota feta, e la peonada en la banda on veé que els altres havien la llur. Què us diré? Les hosts s'acostaren, e el comte Ner, a consell d'un valent cavaller qui havia nom Orrigo, tudesc, qui era eixit del setge de Viladesgleies, qui coneixia lo senyor infant, ordonà que dotze cavallers fossen ordonats ab lo dit Orrigo, tudesc, qui no haguessen cura mas de la persona del senyor infant. E així mateix fo ordonat per lo senyor infant que deu hòmens de peu no es partissen del seu estrep, e cavallers sabuts qui guardassen la sua persona e la sua senyera, que el senyor infant no es partia de la sua senyera.

Què us diré? Con les hosts foren apropiades, cascuns van brocar molt vigorosament, sí que jamés no pògrets veer batalla pus cruel, ne que ab tanta de volentat vengués l'un contra l'altre con cascuns faeren; sí que tan fortment se calcaren los tudescs a la nostra cavalleria, que els dotze cavallers, ab aquell Orrigo, tudesc, vengren lla on lo senyor infant era. E lo senyor infant, qui conec que aquells venien assenyadament per ell, ferí lo primer de la llança, tal colp, que de l'altra part la li passà, sí que mort lo gità en terra; e puis mes mans a la maça e lleixà's córrer a un altre e donà-li tal sobre l'elm que portava, que el cervell li féu volar. Què us diré? Que ab la maça ne mes en terra, morts, quatre; e puis la maça se rompé, e mes la mà a l'espaa e ab l'espaa en la mà ell faïa fer tal plaça, que res no li podia

1093. Aquest cavaller també és esmentat a la Crònica del Cerimoniós, cap. I, § 16 i 35; però no en un lloc tan destacat com aquest en què el col·loca Muntaner. [És la batalla de Lucocisterna: A. ARIBAS PALAU, *La conquista de Cerdeña*, p. 237-241. Pel que fa a Guillem d'Anglesola, havia estat procurador del regne de València de 1302 a 1303 i havia participat a la croada contra Almeria. J. V. CABEZUELO, *Poder público*, p. 110-113. M. T. F.]

estar davant. E, con los set cavallers dels dotze veeren que els cinc n'eren morts per mà del senyor infant, e veeren les meravelles que ell faïa, acordaren-se que ferissen tots en lo cavall del senyor infant e que el metessen en terra. E així ho faeren, que tots set ensems brocaren e van-li matar lo cavall, e lo senyor infant ab lo cavall ensems anà'n en terra; e en aquell punt mateix mataren lo cavall al seu banderer, e la senyera fo caüda en terra. E, con lo senyor infant fo en terra, l'espaa li volà de la mà, al caure, de la qual no tenia pus de la meitat, que l'altra meitat n'havia anada, que havia fets dos trosses. E no oblidà pas en què era, ans se deseixí de la sella e del cavall, que li jaïa dessus, així con aquell qui era molt fort e delliure e ab lo major cor de fet d'armes que cavaller qui en el món sia, e va treure lo bordó que portava cint; e veé la sua senyera en terra, e ab lo bordó en la mà va llevar la sua senyera, e la dreçà e la tenc abraçada. E, sobre açò, un cavaller seu, per nom En Berenguer de Boixadors,¹⁰⁹⁴ va avallar del cavall e va pendre la senyera e lliurà lo cavall al senyor infant; e lo senyor infant muntà tantost e féu pendre la senyera a un cavaller. E, con hac la senyera llevada, ell se veé davant los set cavallers e regonec Orrigo, tudesc; e ab lo pom del bordó al pits va brocar envers ell e va-li tal colp donar per mig del pits, que d'altra part lo li passà; e caec en terra mort, sí que jamés no el calgué tornar en Alemanya a contar noves d'esta batalla.¹⁰⁹⁵

Què us diré? Que, com sos companyons veeren mort lo dit Orrigo, volgren fugir; mas entre lo senyor infant e aquells qui ab ell eren, ho faeren en guisa que tots dotze romangueren en el camp, dels quals dotze los vuit moriren per mà del senyor infant. E, con aquests foren morts, lo senyor infant ab la sua senyera brocà avant; e llavors veérets fet d'armes, que jamés aital jornada tan fort no es poc veure, de tan poca gent. Sí que en aquella brocada lo senyor infant s'atrobà ab lo comte Ner e ferí'l d'una llança que hac presa d'un seu sirvent, tal, per lo cortó primer de l'escut, que en terra lo mes. E aquí hac fet d'armes, sí que per força los tudescs e els pisans muntaren lo comte Ner, qui fo ferit de més de deu nafres; e, com ell se veé a cavall, mentre la pressa era gran, ell s'eixí de la batalla e entrò ab deu hòmens a cavall ell fugí al castell de Càller; e trobà la cavalleria del castell de

1094. Les gestes d'En Boixadors també són ponderades en la Crònica del Cerimoniós, cap. 1, § 29. En parlen així mateix una lletra de l'ambaixador Guillem Oulomar, datada el primer de març de 1324 (FINKE, *Acta Aragonensia*, III, p. 452), i l'infant Alfons en una concessió feta a Boixadors, en què, concretament, recorda que aquest cavaller li va cedir el seu cavall (MIRET I SANS, *Itinerario del rey Alfonso III de Cataluña, IV en Aragón*, "Bol. Ac. B. Letras", v, p. 67). Encara el rei Martí en la seva proposició a les Corts de Perpinyà de 1405-1406, té un record per al "servir que En Boixadors e altres catalans feren al senyor rei nostre avi en la guerra de Sardenya" (*Parlaments a les Corts Catalanes*, p. 64). [El seu nom no era Berenguer, com diu Muntaner, sinó Bernat, bé que era fill de Berenguer de Boixadors. Sobre les seves activitats i el seu patrimoni: M. Mercè COSTA, *Oficials de la Corona d'Aragó a Sardenya (segle XIV). Notes biogràfiques*, "Archivio Storico Sardo", XXIX (1964), p. 325-377, concretament, p. 333-339. M. T. F.]

1095. Mostra de la ironia popular de Muntaner. Cf. amb altres casos similars en capítols CIII i CXXXIV ("que no li calec cercar metge", "jamés no li calec tallar altra regna"), etc.

Càller, qui eren ben cinc-cents, qui estaven defora esperant què seria, que no go-saven anar en la batalla, que l'almirall, si ho faessen, los donara tantost a dors. E l'almirall, així, poc se partia del setge; e així cascun havien estar a la vista. Sí que, con aquells de Càller veeren lo comte Ner, tengren llur fet per perdut. Què us diré? Que la batalla fo tan fort, que a un colp se van triar tots los tudescs e els pi-sans qui eren romases, e van-se emparar d'un puget; e lo senyor infant, ab los seus, atretal; que parec que fos torneig de solaç, e los uns guardaren los altres.

Ara vos parlaré dels hòmens de peu.

Com los almogàvers e sirvents de mainada veeren començar la batalla dels cavallers, estrò a dos-cents van trencar per mig les llances e meteren-se entre los cavalls, a esfondrar; e los altres van ferir en la llur peonada, tan fortment, que ab los dards ne mes cascun un en terra, e puis lleixaren-se anar sobre ells en tal guisa, que en poca d'hora los hagren desconfits e morts. Així que en l'estany¹⁰⁹⁶ se'n negaren de dos mília a ensús, e els altres moriren tots; que aquells qui fugien o s'amagaven per mates e se n'entraven per l'illa, e els sards los trobaven, no en lleixaven un a vida; per què tots moriren.

E, con lo senyor infant e els seus foren un poc reposats, lleixaren-se anar, mota feta, contra los enemics. E aquells faeren atretal, salvant entrò a vuitanta hòmens a cavall del comte Ner, que, con no el trobaren, que mentre la batalla era molt forts e dura, que se'n tornaren en Càller. E els altres combateren-se, que, si anc la batalla fo forts al primer assalt, pus forts fo aquesta de tan poca gent. Sí que el senyor infant hi fo ferit ab bordó per la cara; e, con ell se veé calar la sang per la cara e per lo pits, si fo escalfat de mal talent, no us ho cal dir, que anc lleó no es mes així contra aquells qui mal li haguessen fait, con ell féu contra ells. Què us diré? Que ab lo bordó en la man feria de tals estocs, que guai per aquell que aconseguia, que ab un colp n'havia assats. Què us diré? Que així anava per lo camp, adés ça, adés lla, que res no li havia durada davant,¹⁰⁹⁷ e tant féu en poca d'hora ab los seus, que tuit ho faïen molt ben, rics hòmens, cavallers e ciutadans, que aquells foren tots morts e vençuts, que anc no n'escaparen, entre aquells qui es meteren en Càller e altres qui fugiren envers lo llur estol, pus de dos-cents; e aquells mateix no foren escapats, si no fos la sospita en què lo senyor infant estava del setge.

1096. Càller es troba entre dos estanys, el de Molentàrgius a l'Est i el de Santa Cilla a l'Oest. Fa de mal dir a quin dels dos es refereix Muntaner, perquè depèn dels moviments de la batalla i de la direcció dels fugitius. La Crònica del Cerimoniós, cap. 1, § 29, parla de l'estany del Castell.

1097. Observem quin relleu de força i d'heroisme pren l'infant Alfons en aquests passatges per obra de Muntaner. El contrast és gran amb el que serà un dia el rei Alfons el Benigne, joguina de la seva segona muller, víctima de la malaltia. La narració de la Crònica del Cerimoniós, cap. 1, § 29, concorda en aquest aspecte del coratge i el capteniment de l'infant amb la narració de Muntaner. També hi concorda en alguns altres aspectes. Vegeu-ne les notes corresponents. La vivacitat de la relació de Muntaner podria fer creure que ell s'havia trobat en l'empresa. Sabem, però, que continuava a València i que hi intervenia, de totes maneres (vegeu n. següent).

E així lo senyor infant e els seus llevaren lo camp; e ab gran alegre e ab gran guany tornaren-se'n a la host. E l'estol dels pisans, ab gran dolor tornaren-se'n e pensaren de fugir e vengren en Pisa ab llur mal mandat. E el senyor infant tramès en Catalunya, al senyor rei, son pare, un lleny armat e féu-li a saber tot son fet con era estat; e requés-li que li trametés vint galees lleugeres, per los grans escarns que reebia de les galees dels pisans e dels genoveses.¹⁰⁹⁸

[ELS CATALANS ESTRENYEN EL SETGE DEL CASTELL DE CÀLLER]

Com lo senyor infant fo tornat al setge, si estrengué Càller no us ho cal dir; e tots quants sards havia en l'illa qui no s'eren retuts se reteren a ell. E lo jutge d'Arborea fo aquí ab tot son poder, al segon jorn que la batalla fo feita, e hac gran goig e gran plaer de la victòria que Déus hac donada al senyor infant; emperò fo molt despagat con ell ne hom dels seus no hi eren estats. E segurament no fo colpa d'ell, que com lo senyor infant fo entrat en Viladesgleies, ell era estat al setge tota hora ab son poder; e així, con lo senyor infant hac presa Viladesgleies, ab llicència sua ell se'n partí e tornà en sa terra per visitar sos llocs; e, tantost con ho hac fet e ajustat tot son poder, ell se'n venc en Càller, així que ja podets entendre que no errà mas de dos jorns que no fos a la batalla.

Emperò, con ell fo a la host ab tot son poder, entre lo senyor infant e ell e l'almirall e los altres rics hòmens estrengueren tan fort Càller, que a la mort eren dedins. Sí que un jorn s'esdevenç que aquells de dins hagren soterrat lo comte Ner, qui fo mort per les nafres que hac preses en la batalla, e gran res d'aquells qui de la batalla foren fuits, qui dins eren entrats; que pocs n'hi hac que senyal reial no portassen a costes, ço és a saber, que el senyal reial era aital com de bones llançades o bones espaades que aquells del senyor infant los havien dades; e ab aital senyal reial fugiren, e el comte Ner e els altres qui de la batalla fugiren.¹⁰⁹⁹

276 E com aquells de Càller veeren mort lo comte Ner e es veeren en aital destret, un jorn a hora de migdia, que faïa gran calor, que era dissabte, e aquells de la host del castell de Bonaire dormien e menjaven, e el senyor infant e los altres, ells armaren llurs cavalls e aparellaren-se de cavall e de peu, e van eixir, que aquells del setge

1098. Vet aquí que, finalment, és seguit el consell de Muntaner, per la força i la lliçó dels fets. Ell s'absté aquí de fer cap més comentari, pensant, sens dubte, que ja el faran el lector o el comentarista. En l'aplec dels reforços que el rei Jaume II va enviar aleshores al seu fill, Muntaner va tenir-hi una intervenció: ensems amb Jaume Escrivà fou acordador, com es deia, de la gent que s'enrolava en el regne de València (ZURITA, llibre VI, cap. XLIX i més avall, c. CCLVII). [L'almirall Francesc Carròs vencé la flota pisana: A. ARRIBAS PALAU, *La conquesta de Cerdeña*, p. 246-247. M. T. F.]

1099. Una altra de les ironies de Muntaner, que al·ludia en la n. 1095: les barres vermelles marcades per les ferides que els homes de l'infant i l'infant mateix havien fet als enemics.

no en veeren res. Que aquells qui els veeren primers foren pescadors catalans,¹¹⁰⁰ qui els veeren avallar del castell de Càller e començaren a cridar:

—Via fora! A armes, armes!

Sí que el senyor infant, qui ho entès, qui dormia en espatlleres, va's llaçar lo capell de ferre e posar l'escut al coll; e ell faïa estar tots temps dos cavalls seus ensellats, e tantost muntà en la un. E el primer qui fo a la porta del setge fo ell, e tantost ab ell hac més de dos mília sirvents, qui almogàvers, qui sirvents de mainada, qui hòmens de mar; e així mateix cavallers ateseren, qui guarnits, qui desguarnits. Que catalans e aragoneses han aquest avantatge d'altres gents: que los hòmens a cavall, tots temps que hostegen, van ab les espatlleres vestits, e ab lo capell jubat al cap, e tenen llurs cavalls ensellats; e tantost con senten brogit, no han cura d'als, mas que prenen l'escut e el capell de ferre e munten en llur cavall e tenen-se per bé arreats, així ben con altres cavallers farien, que haguesen l'asberg vestit o les cuirasses. E los hòmens de peu tenen cascuns llur dard e la llança a la porta de llur posada o de llur tenda, e tantost corren a la llança e al dard con res senten; e, tantost con han llur dard e llur llança, són armats de totes armes.¹¹⁰¹

E així con lo brogit oïren, tantost foren contra llurs enemics, així que el dit e el fet tot fo una cosa; que aquells de Càller se cuidaren que aitant se jurcassen armar con ells, per què se'n trobaren enganats, que el senyor infant ab la cavalleria los féu tantost a l'encontre e, mala a llurs ops, foren tant a enant avenguts, que per lo portal del castell de Bonaire se'n cuidaven entrar. E així lo senyor infant ferí en ells tan enfortidament, que tantost aquells de Càller hagueren a girar. Què us en faria pus llongues noves? Que el senyor infant ab l'almirall, qui és dels bons cavallers del món, e ab los altres, pensaren d'enderrocar cavallers e ferir de llances; e, con les llances hagueren trencades, ab les maces en la mà veérets fer dels pus desesperats colps del món. Dels peons no us ho cal dir, que no faïen mas allancejar hòmens de cavall e de peu. E faeren tant, que ben set-cents hòmens a cavall qui hi eren eixits no n'escaparen, e ben tres mília de peu, mas dos-cents, que tots los altres foren morts; e d'aquells de cavall e de peu del senyor infant no hi moriren mas vint. Així que, si camp haguessen més haüt (que tantost no fossen aconseguits al castell de Càller), un no n'haguera escapat d'aquells. Així aquesta jornada fo així bona con aquella de la batalla, a destrucció d'aquells del castell de Càller; e podets-ho entendre con hi venien volenteroses aquells del senyor infant, que En Gilaber-

1100. La presència d'aquests pescadors catalans a Sardenya, just al temps que se n'està realitzant la conquesta, indica la rapidesa amb què es mobilitzaven, en seguiment de l'expansió militar, els altres elements del país. Potsen eren pescadors de corall. Potsen pescaven per proveir l'exèrcit.

1101. Vet aquí dades molt interessants sobre els costums guerrers de catalans i aragonesos, que ens restarien desconeguts si no fos l'experiència de Muntaner i el seu goig de posar-la de manifest. Observem també com els prínceps no es diferencien, en llur capteniment, dels altres cavallers.

tí de Centelles¹¹⁰² e d'altres se n'entraren, mesclats ab ells, encara firent e donant, en Càller, que no els membrava de res mas de ferir sobre ells. De què los pisans faeren gran malvestat, que depuis que los hagueren preses dins, los mataren. E d'aitals malvestats són aparellats ells de fer, e tot hom de comuna, per què fa desplaer a Déu qui d'ells ha mercè.¹¹⁰³

E, con lo senyor infant los n'hac meses, aquells qui n'escaparen, tro dins en el castell de Càller, ell se'n tornà alegre e pagat al setge. E aquells de dins foren ab gran dolor; e tantost trameteren missatge en Pisa que los faeren saber ço que els era esdevengut, e que els acorreguessen, que d'aquí avant ells no veïen que es poguessen defendre del poder del senyor infant. E, con aquells de Pisa hagueren sabudes aquestes novelles, tengren-se per consumats e tantost se pensaren que eren de tot perduts, si ab qualque manera no faïen pau ab lo senyor rei d'Aragó e ab lo senyor infant. E, haüt aquest consell, en què tuit s'acordaren, ordonaren missatges a qui donaren tot poder que aquesta pau tractassen.

[JAUME II FA CONSTRUIR VINT GALERES LLEUGERES PER A SARDENYA]

277 Ara vos lleixaré a parlar d'ells e parlaré del senyor rei d'Aragó, que tantost con hac haüdes les novelles que el senyor infant li hac trameses de la batalla que hac vençuda, tantost ell féu boscar vint galees lleugeres entre Barcelona e València.

E, boscades les dites vint galees, tantost encontinent féu obrar aquelles, e féu posar taula a Barcelona a vuit galees, e a Tarragona a dues, e a Tortosa altres dues, e a València vuit. De les quals vuit galees de València hac comissió l'honrat En Jacme Escrivà, e jo, que les armàssem; e així es complí, que dins pocs dies les dites vuit galees de València foren armades e anaren a Barcelona.¹¹⁰⁴ E, con foren a Barcelona, totes les altres s'aparellaren, e fo ordonat per lo dit senyor rei que fos capità l'honrat En Pere de Bell-lloc, un cavaller molt bo e expert qui és poblat en Vallès. E les dites vint galees partiren de Barcelona e a pocs de dies foren en Càller;¹¹⁰⁵ e, con lo senyor infant les veé, hac-ne gran goig e gran plaer, e aquells

1102. Segons la Crònica del Cerimoniós, fou Bernardí de Centelles (cap. I, § 32); però més endavant (§ 35) diu també Gilabert. [A. ARRIBAS PALAU, *La conquista de Cerdeña*, p. 247-251. M. T. F.]

1103. Recordem els consells que, respecte als homes de Comuna o de República (les italianes), dóna Muntaner en el *Sermó* (versos 203 seg.). Vegeu també especialment capítol CCLXXXII. Muntaner no oblidà els mals que n'han rebut ell i persones a ell tan cares com l'infant Ferran.

1104. És possible que ZURITA hagi tret d'aquí la notícia que hem donat a la n. 1098 del capítol CCLXXV. Veiem, sia com sia, la consideració de què gaudia Muntaner d'home expert i complidor en qüestions d'aparellaments de guerra.

1105. Segons Zurita, la flota va partir de Barcelona el 27 de març de 1324, i diu que eren divuit galeres molt lleugeres i quatre llenys i dues naus grosses molt ben armades (llib. VI, cap. LIII). Segons VILLANI (capítol CCLI), eren vint-i-cinc galeres sotils. A començaments de maig la flota era al port de Malà, segons document publicat per FINKE, *Acta Aragonensia*, III, p. 462. Respecte a la data d'arriba-

de dins Càller tengren-se per desconfits, que ben veeren que d'aquí avant no els calia haver esperança d'ajuda de galees de Pisa ne de Gènova, que aquestes les gitarien de tot lo món.

E sobre açò fo vengut lo missatge de Pisa, qui tractà ab misser Bernobò Dòria que faés paus entre lo senyor infant e el comun de Pisa.

[PAU AMB ELS PISANS. DOMINI CATALÀ A SARDENYA]

278 Què us diré? Que de les maneres de paus s'hi menaren moltes, e jamés lo senyor infant no volc consentir a pau entre ells, si doncs el castell de Càller no li retien. E a la fi la pau se féu així: que el comun de Pisa tingués lo castell de Càller per lo senyor rei d'Aragó, e en fos lo comun de Pisa son vassall, e que li n'hagués a donar postat, irat e pagat,¹¹⁰⁶ tota hora que la'n volgués lo senyor rei d'Aragó e el senyor infant o llurs procuradors, e així mateix a tots aquells qui après d'ells vendrien; e, encara, que lo comun de Pisa renunciava a tot dret que hagués en l'illa de Sardenya ne en negun lloc de l'illa; d'altra part, que en lo castell de Càller no romangués terme negun mas aquella horta qui davant lo peu li era, ço és a saber, partida, e l'altra partida fos del castell de Bonaire; d'altra part, que en lo castell de Càller no es gosàs fer mercaderia sinó de Pisa e a Pisa; ítem, que negun lleny no hi gosàs venir a fer port sinó de Pisa; encara, que negun sard no hi gosàs venir a vendre ne a comprar res, ans aquells del castell de Càller haguessen a totes coses venir comprar al castell de Bonaire; encara, que els pisans deguessen valer al senyor rei d'Aragon e als seus contra tots los hòmens qui en l'illa de Sardenya venguessen fer damnatge; e lo senyor infant promès-los que, així con altres mercaders, poguessen mercadejar per tota l'illa de Sardenya e per totes altres terres del senyor rei d'Aragó, així con altres gents estranyes farien, e que pagassen aitant de dret con los mercaders catalans paguen en Pisa.¹¹⁰⁷

E, con tot açò fo fermat e jurat de cascuna de les parts, la senyera del senyor rei d'Aragon, ab cent cavallers del senyor infant, entrà en el castell de Càller e fo posada

da, vegeu Crònica de Pere el Cerimoniós, cap. 1, § 34. [Segons A. ARRIBAS PALAU, *La conquesta de Cerdeña*, p. 261-263, la flota s'endarrerí i no sortí fins a primers de maig de 1324; el 6 de maig passaren per Maó; hi hagué gent d'armes, però, que passava a Sardenya en naus, sense esperar les galeres. M. T. F.]

1106. Sobre la postat vegeu *Llibre dels Feits*, § 121, n. 893 i § 21 n. 220: "Irat e pagat", és a dir, de mal grat o de bon grat.

1107. El text del tractat de pau, que, segons nota de Ramon d'Alòs, es troba a l'Arx. de la Cor. d'Aragó, reg. 342, f. 241 i seg., ha restat inèdit. Fou signat el 19 de juliol de 1324. Les condicions són, si fa no fa, les que indica Muntaner. A. de Bofarull en dóna un breu fragment (el relatiu a la cessió, per part de Pisa, de totes les fortaleses que tenia a l'illa de Sardenya (ed. de Muntaner, p. 534, n. 1). [El tractat fou publicat per A. ARRIBAS PALAU, *La conquesta de Cerdeña*, doc. XLVI, p. 415-420, amb error de datació: 20 de juny en comptes de 19. Sobre la negociació de la pau, ibidem, p. 251-257. M. T. F.]

en la pus alta torre del castell de Càller.¹¹⁰⁸ E així la pau fo cridada e fermada, e les portes estegren obertes, de Càller, e hi poc entrar tothom; e els pisans e els pollins de Càller faien atretal en la host e en el castell de Bonaire.¹¹⁰⁹ E, con açò fo fet, lo senyor infant tramès l'honrat En Boixadors en Pisa ab los missatges de Pisa, per ço que el comun lloàs e atorgàs tot ço que s'era fet; e així ho lloà e ho atorgà lo comun.¹¹¹⁰

E, com aquells de Còrsega saberen açò, aquells de Bonifaci e dels altres llocs de Còrsega vengren al senyor infant e li faeren homenatge.¹¹¹¹ E així lo senyor infant fo senyor de tota Sardenya e de tota Còrsega; que, si bé ho comptats, molt més d'honor hac ell que el comun de Pisa fos son terratinent, e els pisans fossen sos vassalls, que si el castell de Càller hagués haüt. E, d'altra part, que el castell de Bonaire se poblà en tal manera que, abans que cinc meses fossen passats, fo murat e albergat, e hi hac, de catalans purament, més de sis milia hòmens d'armes; per què d'aquí avant tots temps lo castell de Bonaire seria soberg al castell de Càller, con los pisans se volguessen mal capténir.

279 E, con tot açò fo feit, lo senyor infant, a consell del jutge d'Arborea, lleixà establits los llocs e les viles e hi lleixà procurador general lo noble En Felip de Saluça, qui ab consell del jutge faés sos afers.¹¹¹² E lleixà capità del castell de Bonaire e de tota aquella encontrada lo noble En Berenguer Carròs, fill de l'almirall; e capità de Sàsser, En Sentmenat; e puis, en cascuns dels llocs, atretal. E lleixà tresorers de l'illa l'honrat En Pere de Llibià, cavaller,¹¹¹³ e N'Arnau de Caça, ciutadà de Ma-

1108. Això va tenir lloc el dia mateix de la signatura de la capitulació (vegeu Crònica del Cerimoniós, cap. I, § 34). Sobre les senyeres vegeu Crònica del Cerimoniós, cap. I, § 34.

1109. Els *pollins* de Càller deuen ésser els mestissos de pisà i de calleresa (n. a l'ed. Casacuberta). L'ed. Bofarull i altres transcriuen *pullis*.

1110. L'anada de B. de Boixadors, el cavaller que havia cedit el seu cavall a l'infant a la batalla de Lucocisterna (sobre aquest emplaçament vegeu Crònica del Cerimoniós, cap. I, § 29), és confirmada per la Crònica del Cerimoniós, cap. I, § 34. [A més de Bernat de Boixadors, també hi anà Guillem Oulomar: A. ARRIBAS PALAU, *La conquesta de Cerdeña*, p. 254-255. M. T. F.]

1111. Les qüestions relatives a Còrsega no van anar ben bé així (vegeu ZURITA, llib. VI, cap. LVI).

1112. Sobre Felip de Saluça o Saluzzo vegeu Crònica de Pere el Cerimoniós, cap. I, § 34. [Sobre el nomenament de Felip de Saluzzo, parent del rei: A. ARRIBAS PALAU, *La conquesta de Cerdeña*, p. 258 i doc XLVII, p. 420-421. Cf. l'arbre genealògic dels Aleramicis de Saluzzo, marquesos de Saluzzo, a L. L. BROOK, F. C. CASULA, M. M. COSTA, A. M. OLIVA, R. PAVONI, M. TANGHERONI, *Genealogie medioevali della Sardegna*, p. 108-109 i 276. Felip de Saluzzo s'havia casat amb Sibília de Peralta, hereva de diversos senyors a Aragó: M. T. FERRER I MALLOL, *Los descendientes de Ferran Sanxis de Castre, hijo bastardo del rey Jaime I el Conquistador (siglos XIII-XIV)*, "Hidalguía", XXII (1974), p. 25-48, concretament p. 29, 33-34. (Traducció castellana de l'article anterior, revisat: *Die Nachfahren des Ferran Sanxis de Castre, unehelicher Sohn des Königs Jacob I. von Aragonien (XIII. bis XIV. Jahrhundert)*, "Archiv für Sippenforschung" (Archives of Genealogical Research), 38 Jahrgang, November, 1972, Heft 48, p. 599-612. M. T. F.]

1113. No sembla que pugui ésser el mateix Pere de Llebià que ha aparegut en el capítol CLXXII. És un personatge que ja apareix al començament del regnat de Pere el Gran amb càrrecs importants. Vegeu SOLDEVILA, *Pere el Gran*, t. IV. [Pere de Llibià participà a la conquesta i fou capità de Vila d'Es-glésies: A. ARRIBAS PALAU, *La conquesta de Cerdeña*, p. 225. M. T. F.]

llorca. E, con totes les terres e llocs hac ordonats e endreçats, així de l'illa de Sardenya con de Còrsega, ell lleixà al noble En Felip de Saluça entrò a tres-cents hòmens de cavall, de nostra gent, soldaders, e de peu tro a mil, qui tots aquells romangueren a sou del senyor rei.¹¹¹⁴

[L'INFANT TORNA A CATALUNYA]

E, fet açò, pres comiat del jutge e del noble En Felip de Saluça e del noble En Berenguer Carròs e dels altres; e recollí's ab madona la infanta e ab tota la host e ab tot l'estol, e tornà-se'n en Catalunya sa e alegre e ab gran honor. E pres terra a Barcelona,¹¹¹⁵ on trobà lo senyor rei e madona la reina e el senyor infant En Joan, arquebisbe de Toledo, son frare, e el senyor infant En Pere e el senyor infant En Ramon Berenguer e el senyor infant En Felip, fill del senyor rei de Mallorca,¹¹¹⁶ e tots los cabdals de Catalunya, qui s'hi eren ajustats per ordonar secors que tramelessen al senyor infant en Sardenya. E, con lo senyor infant e madona la infanta hagren presa terra aquí, a la marina, fo-hi lo senyor rei e tots los infants e madona la reina, qui el reeberen ab gran honor. Què us diré? La festa fo molt gran, en Barcelona, e per tota Catalunya e Aragon e el regne de València, de Múrcia, e a Mallorca e en Rosselló, que totes les gents faeren de la venguda del senyor infant e de madona la infanta. E aquí lo senyor rei e el senyor infant faeren molt de dons e de gràcies a tots aquells qui eren venguts ab lo senyor infant, e cascuns tornaren-se'n alegres e pagats entre llurs amics.

[MORT DEL REI SANÇ. JAUME III, REI DE MALLORCA]

280 E no anà a llong de temps que el senyor rei de Mallorca hac malautia; que se n'era muntat, per les calors grans, en un lloc en lo qual ell s'adelitava molt, qui ha nom Formigueres, e aquí ell passà d'aquesta vida.¹¹¹⁷ E fo molt gran tala, que jamés no nasqué senyor que en si hagués més de veritat e de dretura que ell havia; e pot hom dir bé d'ell ço que seria fort cosa de dir de negun altre: que per negun temps en si no hac pecat mortal; e açò és vera veritat. E féu son testament e lleixà lo regne e tota la sua terra e tot son tresor a son nebot, lo senyor infant En Jacme, fill qui fo del senyor infant En Ferrando; e, si el dit senyor infant moria menys d'infant mascle de lleial matrimoni, que tornàs a l'altre fill que el senyor infant En Ferrando hac de la segona muller que pres con hac Clarença conquistada. Que

1114. Cf. aquesta xifra amb la que dóna la Crònica del Cerimoniós, cap. I, § 34.

1115. Per a la data d'arribada a Barcelona, vegeu la Crònica del Cerimoniós, cap. I, § 35.

1116. Vol dir fill de Jaume II de Mallorca, i germà, doncs, del monarca regnant o sigui Sanç.

1117. Formigueres, vilatge del Capcir, a 1.480 metres d'altitud. La mort del rei Sanç va tenir lloc el 4 de setembre de 1324 (ZURITA, llib. VI, cap. LVII).

féu-se venir la neboda del rei de Xipre, que pres per muller;¹¹¹⁸ la qual era, e és encara, de les bones dones e de les belles del món e de les sàvies; e hac-la, així mateix com l'altra, nina e poncella, que no havia pus de quinze anys. Sí que no visqué ell ab ella pus d'un any, e dins aquell any n'hac aquell fill, lo qual la dona té en Xipre; que, com lo senyor infant En Ferrando fo passat d'esta vida, ella se'n tornà en Xipre ab dues galees armades. E així lo senyor rei de Mallorca vinclà lo regne a aquell infant, si aquest senyor infant En Jacme moria, ço que Déus no vulla, ans li don Déus vida e honor aitant con bon sia per viure, així con aquell qui és la pus sàvia creatura, dels seus dies, qui anc fos nat cinc-cents anys ha.¹¹¹⁹ E après vinclà, lo dit senyor rei En Sanxo de Mallorca, que, si ambdoses morien menys d'infant mascle de lleial conjuï, que tornàs lo regne e tota la terra al senyor rei d'Aragon.

E, així, con fo mort, de Formigueres aportaren-lo a Perpinyà, on ell se lleixà en l'esgleia major de Sant Joan; e aquí fo feita la sepultura molt honradament, així con pertanyia a aital senyor con ell era. E, tantost con fo soterrat, posaren al seti reial lo dit senyor infant; e d'aquell dia a enant pres títol que s'apellà rei de Mallorca e comte de Rosselló e de Conflent e de Cerdanya, e senyor de Montpesller; per què d'aquí avant, con d'ell parlarem, nomenarem-lo senyor rei En Jacme de Mallorca, a qui Déus don vida e salut al seu servei, e el prest als seus pobles. Amén.

Ara vos lleixaré a parlar d'ell e tornar-vos he a parlar del senyor rei de Sicília.

[NOVA GUERRA ENTRE ELS REIS DE SICÍLIA I NÀPOLS]

281 Veritat és que el senyor rei tenia en Calàbria la ciutat de Rèjol e el castell de Santa Àgata e el castell de Calana e el castell de la Mota e la Gatuna e d'altres llocs. E fo ordonat, en les paus que el senyor rei d'Aragon tractà e féu entre lo senyor rei de Sicília e el rei Robert, que d'aquells castells e ciutat se faés ço que el senyor rei d'Aragon tengués per bé; sí que los dits castells e ciutat de Rèjol se meteren en man del senyor rei d'Aragó, que hi tramès cavallers seus qui per ell ho tengren. E a poc de temps ell donà sentència e volc que aquella ciutat de Rèjol e aquells castells e llocs que el senyor rei de Sicília havia en Calàbria, que fossen lliurats al pare sant, que els tengués en seqüestre, en tal manera que, si jamás lo rei Robert venia contra lo rei de Sicília, que ell fos tengut de tornar aquells castells e ciutat al senyor rei de Sicília, e que se'n pogués ajudar. E encara hi hac d'altres covinences que a mi no cal contar.

E, tantost que açò fo fet, no anà a molt de temps, pus que els castells tenc lo papa, que el pare sant, així con a sant senyor e a bona fe, pensant-se que mal no

1118. Es tracta d'Isabel d'Ibelin, filla de Felip, comte de Joppe, i neboda del rei Enric II de Xipre. El fill d'aquest matrimoni es deia Ferran, com el seu pare.

1119. Quan Muntaner escrivia això, Jaume III de Mallorca tenia, pel cap baix, deu anys, ja que Muntaner va començar a escriure la crònica en 1325 i l'infant va néixer en 1315.

en pogués sortir de negunes de les parts, que ell féu lliurar la ciutat de Rèjol e els altres llocs al rei Robert. E, con lo rei Robert tenc los dits llocs, hac-ne gran plaer; e el senyor rei de Sicília, con ho sabé, fo'n molt despugat, mas emperò hac-s'ho a soferir, e majorment pus era pau entre ells. Sí que en aquesta pau estegren, depús que els dits llocs tenc lo rei Robert, ben deu anys o pus.

282 E après, així con lo diable obra en tot mal a fer, la guerra tornà d'aquests dos senyors. De qui fo la colpa? A mi no tany que encolpe negun, que d'aitals senyors no en deu hom parlar mas en tot bé con hom li sap; e així jo no vull dir ne dic de qual part fo lo tort. Mas pur la guerra tornà, així que galees del rei Robert trenca- ren les tonaires de Sicília, e preseren llenys e barques de mercaderia qui eren de Sicília; e puis aquells de Sicília faeren aital d'aquells del rei Robert.¹¹²⁰ Sí que el senyor rei de Sicília tramès en Calàbria En Blasco d'Alagó e En Bernat Senesterra e d'altres rics hòmens e cavallers, e corregueren gran res de Calàbria e preseren per força Terranova e la barrejaren, e d'altres llocs, e puis tornaren-se'n en Sicília alegres e pagats, ab grans guanys.

E, com açò fo estat, lo rei Robert féu gran aparellament per passar en Sicília; e el senyor rei de Sicília, con ho sabé, aparellà's de defendre, e establí bé la ciutat de Messina e Palerm e Tràpena e tots los llocs de les marines; e així mateix féu tots aquells dels casals de l'illa qui eren dintre terra, metre en les viles e els castells qui eren forts e ben defenents; e així féu l'illa de Sicília tota aparellada de defendre. E lo senyor rei ordonà cavalleria de catalans e d'aragoneses e de sicilians que no es partissen dels rics hòmens e cavallers sabuts; e així mateix n'ordonà qui no es partissen del senyor infant En Pere, son fill,¹¹²¹ e que cascuns d'ells fossen aparellats de córrer e d'ajudar lla on ops fos. E així mateix ordonà misser Simon de Vallgornera, un cavaller de Peralada qui llong de temps l'ha servit,¹¹²² qui ab cent hòmens

1120. La causa d'aquesta guerra fou l'auxili prestat pel rei Frederic de Sicília als gibel·lins de Gènova i Llobardia, motiu pel qual el rei Robert l'acusava d'haver trencat les treves que existien entre ells (ZURITA, llib. VI, cap. LIX). Les *tonaires* de Sicília, vegeu més amunt. Observem l'ús del *pur* adversatiu per Muntaner, possible italianisme que tornarà a aparèixer en català en la correspondència d'Alfons el Magnànim (vegeu GIMÉNEZ SOLER, *Itinerario de Alfonso V de Aragón*). [El rei Frederic comunicà la ruptura de la treva al Papa el 1320. A primers del 1322 es queixà, en carta al seu germà Jaume II, del lliurament de Reggio i altres llocs pel papa al rei Robert i que el representant d'aquest, tan bon punt prengué possessió, féu penjar tots els partidaris del rei Frederic: *Acta Siculo Aragonensia*, II, docs. CXXII i CXXVII, p. 178 i 184-186. Els exiliats gibel·lins de Gènova havien demanat ajut a Frederic de Sicília, que el 1320, els envià una flota de 42 galeres i naus de transport que s'uní a la flota genovesa comandada per Corrado Doria. Per la seva banda, els güelfs genovesos demanaren ajuda al rei Robert, que els envià tropes i una flota, comandada pel noble català Ramon de Cardona: M. T. FERRER, *Ramon de Cardona, capità general de l'exèrcit güelf*, p. 71. M. T. F.]

1121. El qui serà el rei Pere II de Sicília, successor del seu pare Frederic.

1122. Ja hem trobat en la Crònica aquest personatge, que Muntaner no oblida mai de dir que era de Peralada (capítols CXCVII, CCLIII i CCLVIII).

a cavall, de catalans e d'aragonesos, e ab dos-cents almogàvers, anàs per tota l'illa e que es metés en cascun lloc on lo poder del rei Robert vendria.

E, con açò hac ordonat, no anà a molt de temps que el rei Robert tramès son fill, lo duc, ab tot son poder, per cap e per major en Sicília;¹¹²³ e preseren terra davant la ciutat de Palerm, al Pont de l'Almirall. E foren cent vint-e-quatre galees armades e sis grans naus e moltes tarides e molts llenys e barques; e hac-hi tota hora tres mília cavalls armats e gent de peu sens fi. E, con foren en terra e hagueren estats quatre jorns talant, ells s'acostaren a la ciutat; e açò fo en lo mes de juny de l'any mil tres-cents vint-e-cinc. E dins era lo comte de Clarmunt¹¹²⁴ e Don Blasco d'Alagó e d'altres rics hòmens e cavallers e En Simon de Vallguarnera, qui, tantost que ell veé que l'estol pres terra a Palerm, fo dins ab los cent hòmens a cavall e dos-cents almogàvers qui anaven ab ell. E, si anc veés ordonada ciutat bé de defendre, Palerm ho fo; que aquells de dins ordonaren que null hom no paregués als murs con aquells dreçarien escales e gruers e altres artificis que havien fets per combatre, mas, con les escales serien dreçades e els altres artificis, e els hòmens serien sus, que a colp tocassen trompes e nàcares per los murs, e tothom, ab cantals e ab ballestes de torn e de palanca e ab pega e alquitrà fus e ab foc donassen per ells. E així se complí, en tal manera que al quart dia que ells hagueren presa terra s'acostaren al mur e dreçaren llurs escales e llurs artificis, e, con los hòmens foren sus, així con davant havets oit que era ordonat, aquells de la ciutat se lleixaren córrer sobre ells, en tal manera que aquell dia hi morí l'almirall de vint-e-cinc galees armades que hi havia de la ciutat de Gènova, e hi moriren ab ell més de mil genoveses; e així hi moriren de les altres gents més de dues mília persones. Sí que preseren tal ret, que tots temps los membrarà.

E, con aquesta mala jornada hagueren haüda, estegueren tres jorns que anc no s'acostaren als murs de la ciutat. E al quart jorn ells vengueren aparellats de donar batalla; e, si anc lo primer jorn hagueren mala jornada, molt pitjor hagueren aquesta, que així mateix hi perderen molta gent. E així lo duc veé que no faïen res a Palerm, partí's d'aquí despagat e anà-se'n per mar e per terra a Marsara. E abans que ell hi fos, misser Simon deVallgornera hi fo entrat ab sa companya e tantost los eixí a torneig. Què us diré? Que així mateix assajaren de combatre Marsara e així mateix hi preseren gran dan. E llevaren-se e anaren-se'n a Matzara,¹¹²⁵ e sem-

1123. Carles, duc de Calàbria, primogènit del rei Robert. [El 1316, després d'expirar la treva de 1314, ja hi havia hagut algunes hostilitats, però finalment fou signada una nova treva, el 1316, que havia de durar fins al 25 de desembre de 1320. Les hostilitats començaren abans de la fi de la treva i continuaren fins al 1325 i en un to menor després: R. CAGGESE, *Roberto d'Angiò*, p. 163-173, 180, 190-240. M. T. F.]

1124. Joan de Chiaramonte el Vell, que hi era per capità i governador (ZURITA, llib. VI, cap. LIX).

1125. *Marsara* és Marsala, *Matzara* és Mazzara del Valle, ambdues a la costa nord-occidental de l'illa.

blantment misser Simon de Vallguarnera fou dins entrat abans que ells hi fossen, e així mateix hi preseren gran dan. E puis, partent de Matzara, foren a Xaca, e així mateix misser Simon ab sa companya fo dins entrat abans que ells hi fossen, e així mateix hi preseren gran dan. Què us diré? Que, partent de Xaca, anaren a Calatabellot e a la Crestina e puis a Gergent; e puis a la Licata e a Naro e a Terranova e al Carseliat e a Xicle e a Mòdica e a Saragossa e a Not e a Barsi e a la Ferla e a Palasol e a Baixoma e a Avola e a Agosta, a Lentí, a Catània.¹¹²⁶ E en cascuns d'aquests llocs li fo davant misser Simon de Vallgornera ab sa companya, qui li faia gran dan a la host, e puis aidava a defendre los llocs; així que en tal manera li anava pres, que null hom de la host, ne per herba ne per altres coses, no es podia llunyar que ell tantost no l'hagués mort o pres. E en cascuns dels llocs pres gran damnatge, sí que de Catània s'hac a llevar, e anà's recollir a l'estol seu a la terra de Màscara,¹¹²⁷ e, d'aquí partent, pres terra a Cobogròs, qui és a prop de Messina quinze milles; e d'aquí anà-se'n a un monestir qui ha nom Rocamador, prop de Messina una llegua. E aquí estec alscons jorns, que anc no s'acostà a la ciutat de Messina; e aquí ell regonec sa companya e trobà que, qui en fet d'armes, qui en malauties, bé hac perduda la meitat de la sua gent. E així mateix sabé que el senyor rei de Sicília, son avoncle, era a la plana de Millàs,¹¹²⁸ qui s'aparellava de venir combatre's ab ell; e pensà's que el senyor rei li vendria ab gent fresca e sana dessus, e qui eren tuit d'un cor e d'una volentat; e ell era ab gent treballada e qui havien haüt molt de desaire, e qui eren de diverses nacions e regions e de diverses volentats, per què la batalla no li era sana; e així recollí's e passà-se'n en Calàbria, a la ciutat de Rèjol, molt despagat. E dec-ho ésser, que anc en tota Sicília no poc haver presa una torre ne casal ne castell ne vila; e pensà lo gran damnatge que hi havia pres.

E així, senyors qui aquest llibre oirets, pensats lo tresor e les gents qui en aquest passatge s'és consumat, quin fruit ha fet a ben de crestians. Per què, si a Déu plagués ne als regidors, molt hagra més valgut que es fos despès a honor de la santa fe catòlica sobre Granada, que lla on s'és despès e consumat. E creats que aital fin hi faran tots aquells qui d'aquí avant hi passaran per cor de tolre l'illa al senyor rei de Sicília e als seus, qui a la santa romana Esgleia ne regoneixen tot ço en què regoneixer l'en deuen.

Ara vos lleixaré a parlar d'aquests afers de Sicília, e tornaré a parlar del gran engan e gran malvestat qui és en les comunes. E ja davant vos n'he jo ja dita partida; emperò, qui metre volia per escrit les llurs malvestats, no hi bastaria a escriu-

1126. De les poblacions que no han aparegut encara en el text de la Crònica, esmentades ací, *Gergent* és Girgenti; *Carseliat*, Garseliato; *Mòdica* i *Noto* al sud-oest de l'illa; *Palasol*, Palazzolo; *Lentí*, Lentini. De manera que van recórrer tot el S. de l'illa i van pujar després per la costa oriental fins a Catània.

1127. *Màscara*, Mascali.

1128. *Millàs*, Milazzo, a la costa Nord de Sicília, a 36 Km. de Messina.

re tot quant paper se fa en la vila de Xàtiva.¹¹²⁹ Mas emperò, con les malvestats de les comunes sien manifestes per tot lo món, sí us vull jo ara contar ço que los genovesos han fet al rei de Sicília, e així mateix la malvestat que han feta al senyor rei d'Aragon; e del comun de Pisa, atretal. E per ço faran gran saviea tots los reis del món, que es guarden que en res no es fien en los hòmens de les comunes; e, si ho fan, per tots temps se'n trobaran enganats.

[DEFECCIÓ DELS GENOVESOS EN LA GUERRA DE SICÍLIA]

283 Veritat és que el senyor rei de Sicília, així con aquell qui és tot de la part gibilina,¹¹³⁰ ha ajudat a la casa Dòria e d'Espíndola e a les altres grans casanes qui eixiren de Gènova e anaren a Saona, e de moneda e de cavalleria e de galees e de viandes; així que Déus e ell los han sostenguts en la ciutat de Saona contra la part güelfa qui era romasa en la ciutat de Gènova; així que certa cosa és que Déus e l'ajuda del senyor rei de Sicília los ha sostenguts. E, con lo duc, fill del rei Robert, passà en Sicília, los davant dits de Saona prometeren ajuda de galees al dit senyor rei de Sicília, e lo dit senyor rei faïa'n gran compte; e, si li membràs bé quantes falles havien fetes al senyor rei En Jacme, frare seu, mentre fo rei de Sicília, e a ell quantes li n'han fetes, no haguera neguna esperança en ells. Mas dels senyors esdevé així: que, con Déus los dóna gràcia que viuen llong temps, muden-se sovent los consells llurs, o per morts o per altres maneres; e los consells jóvens porten gran perill a tot senyor, que jatsessia que sien pus savis que els altres qui passats seran no eren, no poden saber tan bé tots los afers con aquells qui són antics, qui han vist e oït los fets; que ab la meitat menys de ciència sabrà mellor consell donar l'home antic que el jove en tots fets de guerres, per ço con molts més fets haurà vists e oïts l'antic que el jove; e així, per les coses passades pot hom proveir en les coses presents e esdevenidores.¹¹³¹ Per què us promet que, si lo bon comte En Guillem Galceran fos viu ne Don Blasco d'Alagon ne N'Huguet d'Empúries, comte d'Esquilaix, ne d'altres catalans e aragonesos qui passats són, ne encara misser Mateu de Tèrmens ne misser Vinxiguerra d'Apolois ne d'altres fossen vius,¹¹³² ja

1129. Xàtiva era un dels llocs de la península on hi havia una més important producció de paper. Sobre les "malvestats" de les comunes i l'hostilitat que Muntaner sentia envers elles, vegeu més amunt, cap. CCLXXVI, n. 1103.

1130. Important declaració de Muntaner, que precisa bé l'actitud de Frederic de Sicília: "tot de la part gibelina", com el rei Robert era de la part güelfa. Els anatemes del Dant contra Frederic resten així ben poc justificats. Muntaner dóna també la sensació d'ésser tot de la part gibelina.

1131. Muntaner, senecte i ple d'experiència, fa aquí l'elogi dels consellers vells i formula alhora la utilitat de la història en aquesta frase breu, sense que sembli haver-s'ho proposat. Per això l'hem destacada en el prefaci.

1132. Tots han fet el seu paper a les planes de la Crònica, excepte el darrer, que hi apareix per primera vegada i que és Vicinguerra de Palizzi.

lo senyor rei de Sicília no hagra tant perdut en secórrer los genoveses con ha perdut, que hagren-li fet remembrant lo temps passat. E així con ara n'és estat enganat, ne serà totes vegades e tostemps ell e tots los reis qui en les comunes se fiaran. E l'engan és bo que jo us faça recordant, que ara, en aquest passatge que el duc féu en Sicília, han fet los genoveses al dit senyor rei de Sicília.

Veritat és que el senyor rei de Sicília tramès a Saona per secors de galees, e tramès-hi moneda; e ells proferiren-li que li ajudarien de vint-e-cinc galees, e ell estec en esperança que així fos. E els dits genoveses faeren en tal manera que tot l'estiu passà, e el duc fo fora de Sicília, e se'n fo passat de prop Messina en Calàbria, així con davant havets entès; e, con saberen que el duc fo fora de Sicília e que se'n fo passat en Calàbria, llavors ells partiren de Saona e vengren-se'n a Tràpena, qui és lluny dues-centes milles de lla on lo duc era. E així podets entendre con se volien ab ell combatre ne encontrar, ne qual fo l'ajuda que el senyor rei de Sicília hac dels genovesos, ne con li serviren bé los diners que els havia trameses per armar.

[AJUT GENOVÈS ALS PISANS EN LA GUERRA DE SARDENYA]

E no bastà aquest escarn e aquesta falla, que ans pensaren que encara poguessen desservir lo dit senyor rei de Sicília de les dites galees, així con lo devien servir; que avengren-se ab lo comun de Pisa que ab vint-e-dues galees que ells havien tretes de Saona, que servissen lo comun de Pisa contra lo senyor rei d'Aragó. E lo comun de Pisa dava'ls mil florins d'or lo mes, e que ab armada de Pisa venguessen metre viandes e secors al castell de Càller; e encara, que ordonaren, en les avinences, que En Gaspar Dòria fos almirall de Pisa, que era almirall d'aquelles galees de Saona; e encara, que quatre-cents hòmens de casanes dels genoveses venguessen ab les vint-e-dues galees, e que fossen tots heretats en Sardenya. E així fo feta l'avinença entre ells e el comun de Pisa. Vejats qual servii faeren al senyor rei de Sicília, que contra lo senyor rei d'Aragó, qui és frare e major seu, faeren covinences ab los pisans.

E aitals fets, tan descominals envers Déu e el món, no par que fruit de ben degen fer; ans nostre Senyor, ver Déus, qui és veritat e justícia, jutja cascuns segons l'enteniment en què va. Per què la casa d'Aragon e dels deixendents d'aquella, tots temps són anats e van e iran a vera veritat e en bona fe; per què Déus los exalça e els creix e els fa victorioses en tots fets, e aquells qui els van ab falsetats e ab maestrries confon e abat.

Ara vos vull contar la fin d'aquesta deslleial companyia qui es féu entre lo comun de Pisa e els genoveses qui són en Saona a què féu cap, ne la justícia de nostre Senyor, ver Déus, con obrà sobre ells e farà tots temps contra tots aquells qui ab malvestat e ab falsia van.

284 Veritat és que la companyia fo feta entre ells ab aquell enteniment que fo feta la companyia de la rata e de la granota, qui cuidava enganar l'una l'altra, així con trobaretz en les faules d'Isop;¹¹³³ e per ço con cascuna anava ab mal enteniment, venc lo milà, qui abdós les emportà e les menjà, així con ha esdevengut dels que la companyia faïen, cascuns ab engan e ab malvestat e ab enteniment de decebre e enganar l'un a l'altre; e el poder de la casa d'Aragon, qui és l'àguila, és-los vengut al través e ha-los devorats e destruïts, e farà tots temps, si a Déu plau.

Devets saber que, con l'armada fo ordonada en Pisa per venir e acórrer al castell de Càller, foren vint-e-tres galees de genoveses e cinc de pisans e sis uixers e sis sageties e una nau e moltes barques e topes de pisans, així que foren tota hora ben seixanta veles qui partiren de Pisa. E, con lo noble En Francesc Carròs, almirall del senyor rei d'Aragon, sabé que aquest estol venia dessus ell, e venia per scórrer al castell de Càller, lo qual dit almirall tenia assetjat, pensà que per res la dita ajuda de viandes e de gents que portaven per metre al dit castell no hi poguessen per res metre, e ordonà tot son bon fet així con aquell qui és dels bons cavallers e dels savis qui sia en el món; e pensà per les coses passades les esdevenidores, així con ací oirets.

Veritat és que no havia dos meses passats con açò fo, que dues galees de Pisa, lleugeres, vengren de nits a la pallissada de Càller e, sens que l'almirall En Carròs no se n'apercebé, entraren dins la pallissada; e eren galees lleugeres de rems, e portaren vianda que meteren al dit castell de Càller. E, con lo dit almirall veé al matí les dites dues galees dins la pallissada, fo molt despagat; emperò ab l'ajuda de Déu e son bon seny tot li tornà en bé e en gran profit e alegre. Que ell tantost assetjà les dites dues galees, que de la pallissada no podien eixir que per les sues mans no haguessen a passar; e així tenc-les tant assetjades, que les xurmes de les dites dues galees s'hagueren més menjat que les dites dues galees no havien aportat de vianda. E, con ell les veé en aquell partit, una nit, e per mar e per terra, venclos a dors e sobreprès-los en tal manera, que les dites dues galees ab la xurma e ab tot quant havien, foren així servits per los catalans, que tots los tallaren, que no n'escaparen vius mas trenta qui s'eren amagats dessota. E aquells trenta, pus fo jorn, que els trobaren vius, no els mataren, que l'hom, pus és pres, no és vassallatge que hom l'alcia;¹¹³⁴ mas tantost los foren fets gambals de ferre¹¹³⁵ e mes-los a l'obra del mur e del vall que l'almirall faïa fer al dit lloc de Bonaire, qui en poc de

1133. L'erudició de Muntaner, que hem vist manifestar-se, sobretot, en els llibres de cavalleries, no podia deixar de contenir també un gènere tan popular i tan adient amb el seu temperament sentencios com les faules. I les d'Isop tenien en català prou difusió perquè fossin conegudes del nostre gran cronista.

1134. La noblesa de cor de Muntaner es manifesta prou en aquestes regles que va donant de capteniment humanitari en la guerra. La paraula *vassallatge* és aquí usada en el sentit de cosa digna o noble.

1135. Gambals de ferro, és a dir, anells o argolles per a encadenar les cames dels presoners.

temps s'és fet dels bells llocs que anc hom pogués veure fet en deu tants de temps. Que vull que sapiats que en aquell temps se trobava que hi havia més de sis milia hòmens d'armes bons, tots catalans, ab llurs mullers, e no havia dos anys que el dit almirall lo començà a edificar, con tenia assetjat lo castell de Càller, e el senyor infant N'Anfós tenia assetjada Viladesgleies; per què poden saber los pisans que sol lo lloc de Bonaire tendria tots temps assetjat lo castell de Càller.¹¹³⁶ E per ço que entenats lo lloc de Bonaire quin lloc és de mercaderia, vull que sapiats que, con l'almirall sabé que l'estol era partit de Pisa, e que eren ben seixanta veles, així con davant havets entès, regonec lo poder qui en lo lloc de Bonaire era, e trobà que hi havia catorze naus grans, de les quals les dotze eren de catalans, e una del rei de França, qui era venguda de Xipre, e una de genoveses e güelfs de la ciutat de Gènova, que l'almirall havia presa; e d'altra part hi havia trenta-sis llenys d'una coberta, de mercaders catalans; e d'altra part havia l'almirall vint-e-dues galees, entre galees e uixers, e vuit entre llenys e topes¹¹³⁷ que havia feites per anar per l'estany. E tot aquest navili l'almirall féu metre en andana davant la pallissada de Càller, per ço que havia vist que les dues galees li havien feit; e així apercebé's per aquella raó que negun dins la pallissada no pogués entrar.

Ara us lleixaré a parlar del lloc de Bonaire e de l'almirall e tornaré a parlar dels genoveses e dels pisans.

[FRACASSOS DELS PISANS I DELS GENOVESOS EN LA LLUITA NAVAL]

285 Com l'estol aquest fo partit de Pisa, en boques de Busnaire¹¹³⁸ perderen una galea, que ferí en terra, de la qual galea escaparen vius entrò a vuitanta hòmens. E lo jutge d'Arborea, qui ho sabé, tramès companya lla on la galea era rota, e prengueren tots los dits vuitanta hòmens, e ab una corda al coll envià'ls a Bonaire a l'almirall, que tantost los féu fer bons gambals e els féu metre a obrar lo mur e el vall de Bonaire. E així mateix, en aquella saó, una altra galea de genoveses de Saona, qui venia de les parts de Flandes, ab fortuna correc a l'illa de Sant Pere e rompé, e escaparen-ne cent cinquanta persones; e l'almirall sabé-ho a Bonaire e tramès-hi, e hac tots los dits cent cinquanta hòmens e féu-ne ço que dels altres havia fet.

1136. Per la manera com Muntaner parla de Bonaire, sembla com si hi hagués estat, cosa no impossible, per bé que no en tinguem cap notícia concreta. És clar que també podria parlar-ne per referències. Avui Bonaire ja no existeix. Càller ha tornat a prevaler i degué absorbir una població que sols causes militars havien fet néixer.

1137. *topes*: Ed. València: *conops*; ms. de Poblet: *còpols*. [J. B.]

1138. Una nota de l'ed. Casacuberta es pregunta aquí si es tracta de Bonifaci o de l'Asinara. Bonfarull (ed. de Muntaner) no vacilla a traduir aquest *Busnaire* per *Bonaire*. Buchon, en canvi, va creure que es tractava del riu Boza. En realitat, el ms. de Madrid diu *Bonaire*. [Sembla que *Busnaire* ha d'ésser Bosa, a la costa occidental de Sardenya, ja que del text es desprèn que era un lloc del territori d'Arborea, com ho era Bosa. M. T. F.]

Què us diré? Que el dia de Nadal de l'any mil tres-cents vint-e-cinc, les vint-e-dues galees de genoveses e les cinc de pisans, e sis entre llenys armats e sageties, vengren davant Càller, salvant que l'altre navili havien lleixat a Bonifaci. E per ço eren venguts així esparverats, que cuidaven entrar en la pallissada de Càller, e que hi poguessen passar la vianda que portaven; mas l'almirall hac en tal manera ordonada l'entrada, que res no hi pogra entrar sens la sua man. E, així, aquell dia de Nadal estegren davant l'escala de les naus e dels altres llenys e navili dels catalans, e faeren-se tretes tot aquell dia,¹¹³⁹ e lo dia de sant Esteve ells assajaren de combatre la un cantó del navili e preseren-hi gran damnatge, que res no pogueren fer; e l'endemà, que fo lo jorn de sant Joan, tornaren per l'altre cantó del navili, e així mateix res no pogren fer, ans hi preseren així mateix gran damnatge; e el dia dels Innocents anaren-se'n a Caboterra, e llevaren aigua, e així mateix tornaren per combatre la un cantó de les naus. E tots aquests assaigs faïen ells ab deu galees lleugeres per ço que l'almirall isqués de l'escala ab les sues galees, e con ell ne seria fora e vendria sobre les dites deu galees (que el temien poc per ço con en llur man s'era de fugir, de rem), e que les altres galees batessen de rem e que se n'entrasen ab la vianda dins la pallissada; e així cuidaven metre lo secors en Càller. Mas l'almirall coneixia tot ço que ells volien fer, per què no es volia moure de la posta. E, així, lo dia de Nadal, qui fo en dimecres,¹¹⁴⁰ e el dijous e el divenres e el dissabte estegren en aquests afers; e al dimenge après, l'almirall féu dinar la companya per lo matí, e manà que tothom qui fos en les sues galees que es guarnís, que eren, menys dels uixers, divuit; e féu cridar per les sues galees que, si ell se combatia, que la batalla fos reial, e que de cascun fos ço que es guanyàs, salvant los presons e les galees, que fossen del senyor rei; que ell de tot en tot, si en veïa bon llanç, que aquell dia los eixiria a batalla. E així estec aparellat de combatre.

E, con açò fo fet e ordonat, les galees dels genoveses e dels pisans vengren així ordonats de batalla, que meteren primeres set galees, cinc dels genoveses e dues dels pisans, qui es foren afrenellades totes set ensems, ab En Gaspar Dòria, qui era llur almirall, qui féu ab aquestes set; e totes les altres venien-los de popa. E les set galees acostaren-se tant a les galees de l'almirall En Carròs ab les proes primeres, que foren prop a get de dard. E, con l'almirall veé que les dites set galees li foren tan prop, de mà en mà manà a les sues galees que, sens tot brogit e amagadament, cascú lleixàs anar la gúmena en mar per ço que, si llevassen les àncores, aquells tantost se n'anaren, que més anaren ab vint rem, que no faeren aquelles de l'almirall ab cent cinquanta. E, així, cascú quedament lleixà anar la gúmena en mar, e tot cobertament, que anc los genoveses ne els pisans no se n'adonaren; e tantost

1139. És a dir, es llançaren trets (sagetes, cairells, passadors, dards, etc.). [Sobre el combat d'aquestes flotes: A. ARRIBAS PALAU, *La conquesta de Cerdeña*, p. 315-319. M. T. F.]

1140. El Nadal de 1325 va escaure's, efectivament, en dimecres.

van vogar, e abans que no pogueren haver girat aquelles set galees, l'almirall los fo a dors e pensà'n en tal manera, que més de mil e cent persones hi mataren; que tothom qui es trobà sobre coberta morí, e amagaren-se dessota, tota hora, ben quatre-cents genoveses e ben dos-cents pisans. E així l'almirall hac tantost les dites set galees, ab tota la gent morts e preses. E les altres galees dels genoveses e dels pisans llevaren volta als caps que tenien a les set galees e pensaren-se'n d'anar. E En Gaspar Dòria, con a valent, con la batalla era, ab una barqueta que tenia a popa, pensà de fugir e muntà en una galea qui li estava de popa, qui era d'un seu germà. E, con les dites set galees foren preses, l'almirall anà darrere les altres; mas bell no-res era, que jamés no les poguera aconseguir; e així tornà-se'n alegre e pagat entre els seus. E tothom hac tant guanyat, que tots foren rics; e anc a null hom no llevà res que hagués guanyat.

E los genoveses, con foren lluny, trameteren una galea per missatge a l'almirall, e trameteren-lo a pregar que li plagués que el llur missatge pogués veure los presons, per ço que sabessen quals hi eren estats morts ne quals n'eren escapats. E a l'almirall plagué, e així veeren-los tots. E així hac-n'hi escapats vius quatre-cents tretze genoveses e dos-cents pisans, així con davall se meteren e davant vos he dit. E, con tots los hagren escrits, volgren donar per rescat a l'almirall, dels genoveses que tenia preses, totes quantes viandes e armes e totes altres coses que portaven en les galees qui escapades eren; e l'almirall dix-los que no els en daria lo pus sotil qui hi era, ans ajudarien a fer lo vall e el mur de Bonaire. E així ab gran dolor anaren-se'n. E veus qual fruit faeren, ab llurs malvestats, de l'armament que havien feit e de la falsa companyia que havien feta ab los pisans, que la un cuidava enganar l'altre; e al través venc l'almirall del senyor rei d'Aragon, qui els devorà e els departí.

286 E a cap de quatre jorns que açò fo, que les galees dels genoveses e dels pisans se'n tornaren ab gran dolor, trobaren una nau de catalans en què era lo noble En Ramon de Peralta, ab seixanta cavallers que el senyor rei d'Aragon trametia en Sardenya; e ja altra nau, en què anaven quaranta-vuit cavallers qui eren així mateix d'En Ramon de Peralta, era davant ben deu milles.¹¹⁴¹ E així fo ventura d'ells que vengren a aquells on era lo noble En Ramon de Peralta, e donaren-li setze batalles, que anc res no hi pogueren fer, ans hi perderen ben tres-cents genoveses, que els mataren, e molts nafrats. Així que en tal guisa se partiren dolents de la nau, que jamés no n'oïren parlar que despagats no en sien.

1141. En Ramon de Peralta havia pres part a la conquesta de Sardenya i figura en les llistes de cavallers que van acompanyar l'infant Alfons fornides per la Crònica del Cerimoniós. Hi figura entre els supervivents. Cap. I, § 36. [Ramon de Peralta era fill de Felip de Saluzzo i de Sibília de Peralta: M. T. FERRER, *Los descendientes*, p. 33. Ocupà el càrrec de governador de Sardenya, almenys el 1326: A. ARIBAS PALAU, *La conquista de Cerdeña*, p. 328-331. M. T. F.]

E podets cascuns conèixer que obra de Déu és estada, que l'almirall En Car-ròs en tots aquests fets no perdé mas tres hòmens, e En Ramon de Peralta no perdé en la nau mas un cavaller salvatge.¹¹⁴² Per què cascuns se deuen esforçar que vagen ab lleialtat; e qui ab lleialtat irà, Déus serà ab ell; e qui ab deslleialtat va, Déus lo confondrà e l'aportarà a destrucció.¹¹⁴³ Que ja ho pot hom tots dies veer, que veïble miracle ne veu hom tots jorns, que en aquest món ne fa Déus venjança; e podets-ho conèixer ara manifestament en lo fet dels pisans. Que el senyor infant N'Anfós féu pau ab ells en la manera que davant havets entès; e per neguna manera lo senyor infant N'Anfós, ne els seus, no els vengra jamés menys de res que promès los hagués; e ab aquell cor féu la pau ab ells, e es partí de Sar-denya e se'n tornà en Catalunya, pensant que d'aquí avant, pus pau havia ab los pisans, que no hi faria fretura lo seu aturar. E els pisans malvats, tota la pau que faeren ab gran malvestat, per ço que el senyor infant se'n tornàs en Catalunya, e puis que ell ne fos fora, cuidaven confondre en poca d'hora los catalans que hi eren romases.

[ELS PISANS TORNEN A HOSTILITZAR ELS CATALANS]

E que açò sia ver, tantost ho començaren de mostrar, que tantost faeren metre molta vianda al castell de Càller, e hi faeren grans obres, així d'enfortir los murs con d'altres defeniments, e hi faeren venir molts soldaders de cavall e de peu e establiren bé lo dit castell de Càller. E, com tot açò hagueren fet, pensaren de tren-car totes les covinences que havien ab lo senyor infant e totes les paus. Què us en diria? Que jamés no podien trobar català apartat, que tantost no el degollassen; així que en poc de temps, abans que els catalans se fossen regoneguts, n'hagren morts e gitats en un pou ben setanta, que s'hi trobaren con los catalans se'n foren apercebuts. E així mateix, que pensaren d'armar barques, e ab aquelles, si barca eixís del castell de Bonaire, anaven-se'n envers aquelles, e les prenien e les metien a fons. E així podets conèixer qual fiar-se fa en ells, que neguna fe ne veritat en ells null temps no es trobaria; per què nostre Senyor, ver Déus, veus con los va destro-vent per llurs males obres. Sí que ells s'han tallades vergues ab què es batran, que han tornada la guerra mala a llurs ops, que ja veets e havets entès con los n'és pres tro ací, e encara veurets què en serà.

1142. Aquesta és una de les poques al·lusions que fa la Crònica a cavallers salvatges (vegeu també cap. ccxcvii).

1143. El Muntaner sentenciós es manifesta ací amb una idea providencialista que li és cara, i la plasma gairebé en vers:

e qui ab lleialtat irà. Déus serà ab ell;
e qui ab deslleialtat va, Déu lo confondrà.

[ELS CATALANS PRENEN I DESTRUEIXEN STAMPACE]

Que, con aquest ric hom, En Ramon de Peralta, hagren combatut, anaren-se'n dolents, e lo dit ric hom, alegre e pagat, pres terra ab ambdues les naus al castell de Bonaire, e posà la cavalleria en terra e la peonada que menava; e foren bé reebuts per l'almirall e per tots aquells de Bonaire, e los fo feta gran festa. E a pocs de jorns l'almirall e el dit noble En Ramon de Peralta hagueren d'acord que la cavalleria per terra, e la peonada e l'armada per mar, ab los hòmens de mar, que anassen esvair Estampax, qui és la vila de Càller, qui és per si ben murada e bé establida; que tots los pollins eren en Estampax ab llurs mullers e ab llurs infants, que en el castell de Càller no havia romases mas soldaders.

287 E, així con ho hagren ordonat, així ho faeren; que alba de dia tots foren entorn dels murs, e van-se faixar als murs tan vigorosament, que no guardaren perill qui esdevenir-los-en pogués; així que los hòmens de mar foren envers la Llàpola,¹¹⁴⁴ e la batalla fo molt forta, que aquells de dins se defensaren molt vigorosament, e havien-ho bé aparellat, que res no els fallia qui a defensó fos mester. Què us en faria pus llongues noves? Que per força d'armes los hòmens de mar esvàiren lo mur e pensaren d'entrar. E, con aquells d'Estampax veeren que eren esvaïts, vengren tots d'aquella part, e los hòmens de cavall van-se acostar al mur e van-lo així mateix esvair. Què us diré? Que les senyeres del noble En Carròs e del noble En Ramon de Peralta pensaren d'entrar per Estampax, e llavors veérets la batalla cruel e fellona. Mas emperò aquells d'Estampax, gran res d'aquells del castell qui hi eren avallats, faeren gran esforç per la gran dolor que havien de llurs mullers e de llurs infants que veïen morir, e meteren esforç; mas nostre Senyor, ver Déus, qui els volc punir de llurs malvestats, la veençó venc sobre ells, que anc un no en restaurà a vida, ne de llurs mullers ne de llurs infants atretal; sí que hi morí així mateix lo capità e el castellà del castell e gran res dels soldaders. Sí que en aquell punt se'n cuidaren entrar los catalans per lo castell, mas emperò aquells qui eren dins e veeren la mortaldat de llur gent e la gran destrucció, pensaren de tancar les portes e aparedar a pedra e a calç. E, con los catalans hagueren morta tota la gent, pensaren de córrer per la roba qui era en la vila, qui era una infinitat l'haver e les robes qui hi eren; així que guanyaren tant, que tots temps ne seran rics aquells qui s'hi trobaren.¹¹⁴⁵

1144. *Llàpola* és un barri marítim de Càller, anomenat avui Lapula o Lapola. Aquests fets van tenir lloc al començament de l'any 1326, i foren també narrats pel cronista Villani. [Lapola era el port pisà de Càller: M. B. URBAN, *Cağliari aragonesa*, p. 43-53. M. T. F.]

1145. La nova d'aquestes victòries va arribar a Barcelona el 15 de gener de 1326 (ZURITA, llib. VI, cap. LXVIII). [Sobre aquesta presa: A. ARRIBAS PALAU, *La conquesta de Cerdeña*, p. 321. Stampace era un barri situat a la zona portuària: M. B. URBAN, *Cağliari aragonesa*, p. 31. M. T. F.]

E, con açò hagren fet, l'endemà van-hi tornar tots e van enderrocar tots los murs e les cases e ho meteren tot a pla. E los dits nobles ordonaren que la pedra e la fusta pensàs tothom de pendre a llur volentat e que ho portassen a Bonaire; e tothom ho pensà de carregar, qui ab barques, qui ab càrrous, e van-ho tot portar a Bonaire e van-ne bastir e obrar bons albergs. E ordonaren que l'esgleia dels frares menors, qui era molt rica, que la desfessen, e que a honor de monsényer sant Francesc que la mudassen a Bonaire, e que aquí fos lo convent dels frares; e que d'aquí avant no hi esteguessen mas frares catalans, e que fossen provència per ells mateix, e que així mateix fossen catalans de totes les órden que serien en Sardeña e en Còrsega.

E, així, senyors qui aquest llibre oirets, vaja-us lo cor al poder de Déu, que veus visiblement nostre Senyor, ver Déus, quina venjança dins un any ha feta d'aquestes malvades gents qui ab falsia e ab deslleialtat tornaren la guerra contra lo senyor rei d'Aragon, qui benignament e per pietat havia feta pau ab ells; e encara ha feta venjança d'aquest lloc d'Estampax, qui era poblat de les pus malvades gents del món e de les pus pecadores, que no és pecat que en cor d'home se pusca pensar, que no s'hi faés, sí que la pudor n'és anada davant Déus. E si vós deïts: "En Muntaner, quals pecats són aquells qui tants s'hi faïen?", jo us poria dir que lla era ergull e supèrbia e pecat de luxúria e de totes maneres; en tal manera que aquella destrucció n'ha Déus feta que fé de Sodoma e de Gomorra, que a foc ho ha fet tot cremar e abisar. D'altra part, d'usura taula mesa ne tenia tothom . E de pecat de gola, sobre tots los altres llocs del món. E així mateix, que tota Barbaria bastava aquell lloc de ferre e de cer e de tot llenyam e de totes vitalles; de què venia gran dan a tota la cristiandat. E d'altra part, que tot cossari e robador hi era benvengut, hagués fet mal a qui es volgués. E de tota tafureria de joc era cap aquell lloc; e tants de mals s'hi faïen, que no podia hom bastar a escriure. Per què veus nostre Senyor, ver Déus (beneit sia ell!), quina venjança n'ha feta en poca d'hora. Per què és foll aquell qui no ha paor ne temor de Déu; que nostre Senyor, ver Déus, sofer molt, mas aquí mateix la justícia de Déu cové que obre sobre los malvats, que, si no, los bons no porien durar en el món.¹¹⁴⁶

E d'aquí avant lleixar-vos he a parlar del castell de Càller, qui està assetjat, e aquells qui són dins se són paredats; e lleixar-vos he a parlar d'Estampax, qui és tot cremat e afogat e mes a baix; e tornar-vos he a parlar del senyor rei d'Aragó e del senyor infant N'Anfós e del senyor rei de Mallorca.

1146. Muntaner, engrescat amb la descripció dels vicis dels enemics, calla la lluita que va esclatar entre l'almirall Francesc Carròs i Ramon de Peralta, la qual lluita va acabar en combat sagnant dins de Bonaire. L'almirall fou destituït i Ramon de Peralta va passar a Sicília, al servei del rei Frederic (ZURITA, *loc. cit.*). [Sobre l'enfrontament de Ramon de Peralta amb l'almirall Carròs: M. M. COSTA, *Un episodi de la vida de Ramon de Peralta*. M. T. F.]

[REGÈNCIA DE FELIP DE MALLORCA. ESPOSALLES DE JAUME III DE MALLORCA
AMB LA INFANTA CONSTANÇA]

288 Veritat és, així con davant vos he dit, que, con lo senyor rei En Sanxo de Mallorca fo passat d'esta vida, e el senyor infant En Jacme, fill del senyor infant En Ferrando, nebot seu, fo posat al seti reial e d'aquella hora a avant fo apellat, e és e serà, rei de Mallorca,¹¹⁴⁷ fo ordonat per los rics hòmens, cavallers, prelats e hòmens de ciutats e de viles, que al dit senyor rei En Jacme de Mallorca fos donat per tudor lo molt sant e devot senyor monsenyer En Felip de Mallorca, avoncle seu,¹¹⁴⁸ e així se complí. E, après que monsenyer En Felip fo tudor, tractà e aportà a bon acabament que el dit senyor rei de Mallorca, nebot seu, hagués per muller la filla del senyor infant N'Anfós, fill major del molt alt senyor rei d'Aragó; e en aquest matrimoni fo feita dispensació del sant pare apostoli.¹¹⁴⁹ E aquest matrimoni fo fet ab gran concòrdia e a gran confirmació d'amor e de parentesc de la casa d'Aragó e de Mallorca; per què tots los llurs sotsmesos n'han haüda, e n'han tots temps, gran goig e gran plaer e gran profit. Déus, per la sua mercè, los do vida e salut (que el dit senyor rei de Mallorca, con s'afermà aquest matrimoni, no havia mas onze anys e poc més, e la senyora infanta, qui ha nom madona Costança, no havia mas cinc anys e poc més), en tal manera que el matrimoni se complexca e hagen fills e filles qui sien a plaer de Déu e a honor d'ells e a profit de llurs pobles. E aquest matrimoni fo fermat per cascuna de les parts en l'any de la incarnació de nostre Senyor, ver Déus Jesucrist, mil tres-cents vint-e-cinc.¹¹⁵⁰

Ara vos lleixaré a parlar del senyor rei de Mallorca e de monsenyer En Felip, qui reig la terra per lo dit senyor rei, nebot seu, e tornaré a parlar del senyor rei d'Aragó e del senyor infant N'Anfós.

[NOVA PAU AMB ELS PISANS, QUE RENUNCIEN A SARDENYA]

289 Veritat és que, com lo senyor rei d'Aragó e el dit senyor infant N'Anfós veeren que els pisans malament e eniga tractaven, aitant con podien, que poguessen

1147. És notable aquesta reiteració. No sabem que hagi estat observada. Sembla com si amb ella Muntaner volgués sortir al pas de tota pretensió d'arrabassar-li la corona. [Sobre aquesta successió: E. AGUILÓ, *Pretensions de Jaume II d'Aragó a la Corona de Mallorca*, "Bolletí de la Societat Arqueològica Lulliana", x (1903-1904), p. 211-212. G. MOLLAT, *Jean XXII et la succession de Sanche, roi de Majorque (1324-1326)*, "Revue d'Histoire et Archéologie du Roussillon", vi (1905), p. 65-83 i 97-108. M. T. F.]

1148. Els qualificatius amb què Muntaner acompanya el nom de l'infant Felip, fill del rei Jaume II de Mallorca, estan justificats perquè l'infant s'havia consagrat a la vida religiosa. Fou gran amic d'Àngel Clarenó, cap dels *zelanti*. Més endavant, deixada la regència, ingressaria en l'orde franciscà. Vegeu Fra MARTÍ DE BARCELONA, *L'orde franciscà i la casa reial de Mallorca*.

1149. Jaume III de Mallorca i Constança la seva muller, filla d'Alfons el Benigne i de Teresa d'Entença, eren parents, descendents ambdós de Jaume I el Conqueridor, ell besnét, ella rebesneta.

1150. El matrimoni fou signat el 24 de setembre de 1325.

haver secors de moltes parts, perquè poguessen desassetjar lo castell de Càller, e el senyor rei e el senyor infant pensaren de fer boscar galees e tarides e ordonaren que tots dies trametessen cavallers e peons en Sardenya; e, encara, que el senyor rei de Mallorca, tantost con lo dit matrimoni fo fermat, féu armar sis galees a Mallorca e dues naus, qui ab gran secors de moltes gents tramès al dit castell de Bonaire en ajuda del dit senyor rei d'Aragon. E així mateix hi anaren molts naus e llenys de Catalunya, qui tots anaven plens de bones gents d'armes; sí que a pocs de dies lo dit senyor rei e el dit senyor infant hi hagren tramesa tanta de cavalleria e tantes gents e tantes galees, que aquells de dins del castell de Càller se tengueren per morts e trameteren a dir al comú de Pisa que els acorreguessen, que, si no ho faïen, que pus no ho podien tenir.

E los pisans, sabent lo gran poder que el senyor rei d'Aragon hi havia tramès, tengren llur fet per perdut, e pensaren que al dit castell de Càller d'aquí avant no podien acórrer, ans haurien goig que el senyor rei d'Aragó los lleixàs viure en pau en la ciutat de Pisa. E, així, ab tot poder, trameteren missatges al senyor rei d'Aragó, qui vengren en Barcelona, on trobaren lo dit senyor rei,¹¹⁵¹ e molt humilment suplicaren al senyor rei e al dit senyor infant que els plagués que los perdonàs ço que fet havien contra ells, e que li retrien lo castell de Càller e tot quant havien en l'illa de Sardenya. E lo dit rei e lo dit senyor infant, moguts de pietat, per ço con tots temps ells e els llurs ancessors són estats, e són, plens de caritat e de misericòrdia, perdonaren-los e fermaren paus ab ells, en tal manera que encontinent li retessen soltament lo castell de Càller e tot quant havien en Sardenya. E el senyor rei ha-los feta gràcia que poguessen mercadejar per tota Sardenya e per totes altres terres sues salvament e segura, pagant ells, emperò, los peatges e les lleudes e els drets qui ordonats són o seran per lo dit senyor rei; e, encara, que pusquen haver còsols e llotges en les ciutats del senyor rei, així con los catalans han e hauran en la ciutat de Pisa. E, així, fermada la dita pau, los pisans, ab gran alegre con hagren trobada mercè ab lo senyor rei e ab lo dit senyor infant, anaren-se'n per retre lo castell de Càller al senyor rei e, per ell, a cavallers que el senyor rei hi ordonà; e, encara, a retre tots los altres llocs qui per ell se tenguessen en Sardenya.¹¹⁵²

1151. Els missatgers foren dos frares del convent de franciscans de Pisa: fra Bacciano i fra Joan de Septimo; Jacobo de Parrana de Gualandis, Rainer Campanelli i Bartolomeo Muso (ZURITA, llib. VI, cap. LXIX).

1152. La pau fou concordada a Barcelona, el 24 d'abril de 1326. Els pisans, que renunciaven al castell de Càller, podien romandre a l'illa, lliurement, com a súbdits privats o bé anar-se'n; Pisa rebia en feu les regions de la Trexenta i de Gippi (ZURITA, llib. VI, cap. LXIX; RAFFAELE DI TUCCI, *Manuale di Storia della Sardegna*, 3ª ed., Càller, 1922, p. 76). [A. ARRIBAS PALAU, *La conquista de Cerdeña*, p. 322-324 i doc. LVII, p. 445-447. Pel que fa als còsols, ja havien estat acordats amb Pisa per Pere el Gran: F. SOLDEVILA, *Una ambaixada pisana a Pere el Gran (1277)*, a *Studi Storici F. Loddo Canepa*, Firenze, Sansoni, 1959, p. 331-338. Regina SÁINZ DE LA MAZA LASOLI, *Il consolato dei Catalani a Pisa*

290 E així podets entendre con per les malícies llurs són estats consumats; que, si la primera pau que faeren ab lo dit senyor rei no haguessen rompuda, encara pogueren tenir lo castell de Càller e els altres llocs; mas ells, con ja davant vos he dit, se tallaren les vergues ab què es són batuts. E cascuns siats certs que qui pau trenca, passa los manaments de nostre Senyor Déus Jesucrist, qui pau lleixà e pau volia. E, així, guard-se cascun que prometa fermetat de pau, que certament tenir-ho deu, pus ho haja jurat e promès; e per res no hi deu tocar contra, e, si ho fa, ja no en farà son prou, ans Déus li serà contrari a tot son tractament.

[EL CASTELL DE CÀLLER EN PODER DELS CATALANS]

Què us diré? Que els missatges de Pisa e el noble En Berenguer Carròs, fill de l'almirall, e els altres cavallers que el senyor rei li havia acompanyats anaren tant, que vengren al castell de Càller e trameteren missatge al jutge d'Arborea, qui era procurador general de Sardènyia per lo senyor rei d'Aragon. E tantost ell venc al castell de Bonaire; e així mateix fo aquí En Felip de Boil, qui era capità de la guerra per lo dit senyor rei, e En Boixadors, qui tenia lloc d'almirall.¹¹⁵³ E los missatges de Pisa parlaren ab aquells del castell de Càller, e dilluns, nou dies de juny de l'any de l'encarnació de nostre Senyor mil tres-cents vint-e-sis, ells reteren lo dit castell de Càller al dit senyor rei d'Aragon, e per ell al dit jutge d'Arborea e al dit noble En Berenguer Carròs e als altres qui en lo dit castell de Càller entraren ab ben quatre-cents cavalls armats e ab ben dotze mília sirvents, tots catalans.¹¹⁵⁴ E entraren per la Porta de Sant Brancaç;¹¹⁵⁵ e els pisans eixiren per la Porta de la

durante il regno di Giacomo II d'Aragona. Notizie e documenti, "Medioevo. Saggi e Rassegne", 20 (1995), p. 195-222. M. T. F.]

1153. Felip de Boil i Bernat de Boixadors eren els substituïts de Ramon de Peralta i de Francesc Carròs. El de Boil fou governador general de Sardènyia. Muntaner segueix callant la substitució, tot i que la coneix fins al punt de poder donar el nom dels substituïts. El jutge d'Arborea era Hug II (1321-1336), fill natural de Marià III. [Felip de Boil era un noble valencià, senyor de Manises i de Xirell. El 1326 fou enviat pel rei a Sardènyia (ACA, C, reg. 228, f. 47 r.-v.) per tal d'ocupar el càrrec de governador de l'illa, després de la baralla de Peralta i Carròs i la destitució d'ambdós. De 1330 a 1336 fou tresorer d'Alfons el Benigne, com el seu pare ho havia estat de Jaume II. Intervingué en la campanya d'ocupació del regne de Mallorca i fou nomenat reformador de Mallorca (1345) i després governador general de Mallorca. Estigué casat amb Teresa de Bellvis i morí el 1348: J. HINOJOSA, *Diccionario de Historia Medieval*, I, p. 365. M. T. F.]

1154. El castell fou lliurat a Felip de Boil, governador de Sardènyia, i a Gonçal Ximenes d'Arenós i Galceran de Ribes, enviats expressament per Jaume II. Els alcaïds pisans que el lliuraren foren Francis Grasso i Joan Granci (ZURITA, llib. VI, cap. LXIX). [A. ARRIBAS PALAU, *La conquista de Cerdeña*, p. 323 afirma que les converses per a la rendició de Càller foren conduïdes per Felip de Boil i per Bernat de Boixadors. Galceran de Ribes intervingué més tard en l'estudi de la viabilitat de Bonaire, després de la presa de Càller: *ibidem*, p. 342. M. T. F.]

1155. Encara avui existeix la torre de Sant Pançaç, que Muntaner anomena *Brançaç*. Fou construïda en 1305 per l'arquitecte Giovanni Capula. En aquesta torre hi ha la porta de sortida del castell al camp. [Sobre aquesta torre: M. B. URBAN, *Cagliari aragonese*, p. 69-70, 72-74 etc. M. T. F.]

Mar e recolliren-se en quatre tarides e una nau que els dits oficials los hagren aparellades, qui els portaren en Pisa.

E con los dits oficials e el dit noble En Berenguer Carròs e companya del dit senyor rei entraren en Càller, llevaren en la torre de Sant Brancaç un gran estendard reial del dit senyor rei, e puis en cascuna de les altres torres altre estendard e molts penons reials menors. E per gràcia de Déu, con les dites senyeres e penons se llevaren per les dites torres, no faia gens de vent, e tantost con foren arborades, venc un vent al garbí, lo pus bell del món, qui estès les senyeres totes e los penons. E fo una vista la pus bella qui anc fos per aquells qui bé volen a la casa d'Aragon; e per los contraris, dolor e rancura assats. E aquí lo llaus se llevà, e havia tantes de gents de catalans dins e defora, e gents moltes de sards, e aquells de Bonaire qui responien als llaus tots ensems, que paria que cel e terra ne vengués. E, així, los dits oficials del dit senyor rei e el dit noble En Berenguer Carròs establiren bé lo dit castell, de molta gent de paraula, ço és de paratge, e de peu, en tal manera que per tots temps d'aquí avant hi serà Déu servit; e hi trobaran totes gents veritat e justícia en tal manera, que la casa d'Aragon e tota Catalunya n'haurà honor e glòria.¹¹⁵⁶

E d'aquí avant, ab l'ajuda de Déu, los catalans poden fer compte que seran senyors de la mar; ab aital raó, emperò: que regoneguen, així lo senyor rei e els senyors infants, sos fills, e tots llurs sotmeses, que açò los ve per gràcia de Déu; e que no s'ergullen ne es pensen que los sia venguda aquesta honor e moltes d'altres que Déus los ha fetes e els farà, per llur valentia ne per llur poder, mas tan solament que el poder e la gràcia de Déu ho ha fet. E, si açò los va en el cor, als dits senyors e a llurs sotmesos, fets compte que de bé en mellor los vendran tots llurs fets, que àls no és al món mas lo poder de Déu. Beneit sia ell e la sua beneita mare, madona santa Maria, qui aquesta gràcia los han dada!¹¹⁵⁷

E, mentre se faia aquesta gran festa en Càller e en Bonaire per los catalans, los pisans, dolents e marris, recolliren-se e anaren-se'n en Pisa, tantost con lo dit castell hagueren retut, de Càller, e los altres llocs que tenien en Sardenya. E Déus don-nos, per la sua mercè, major goig que en Pisa no hagueren con veeren entrar aquesta llur gent en Pisa; emperò confortaren-se en tant con hagueren trobada pau ab lo dit senyor rei d'Aragon, que tots se tenien per morts, si pau no hagues-

1156. Aquest episodi recorda el que el mateix Muntaner refereix en el cap. cxx, presagi favorable dels elements naturals. La frase darrera, en què el cronista uneix la casa d'Aragó a "tota Catalunya", com a part que s'integra en el tot, apareix en altres textos (ed. de València, ed. Bofarull) en una altra forma: "la casa d'Aragó e de Catalunya". De totes maneres, es veu el desig de fer aparèixer el nom de Catalunya en un moment d'exaltació patriòtica, que culmina en la predicció de la senyoria de la mar per als catalans. Sobre la col·locació de les senyeres catalanes al castell de càller, però llavors de la primera rendició, vegeu Crònica del Cerimoniós, cap. 1, § 34.

1157. Aquest passatge condensa algunes de les idees fonamentals de Muntaner: esdevenidor pròsper dels catalans (senyoria de la mar); perill d'enorgullir-se pels propis mèrits; Déu ho és tot i a ell deuen els catalans les seves glòries: cal que reis, prínceps i sotmesos ho reconeixin i agraeixin sempre.

sen haüda ab lo dit senyor rei d'Aragó. E d'aquí avant faran que savis, ells e altres persones e comunes, que ab lo dit senyor rei no es prenguen en guerra. E així Pisa cobrà tots los presons qui estaven preses a Bonaire, e los genovesos de Saona, atretal.

E així podets veure aquesta companyia que els pisans ne aquells de Saona havien feta, a quina fin és venguda per llurs pecats e per llurs tractaments. E aital lloguer esperen haver de Déu tots aquells qui no iran ab veritat ne ab justícia; que així con Déus ha confusos e abatuts ells per llurs mals tractaments, així nostre Senyor, ver Déus, per lleialtat e justícia que ha atrobades en la casa d'Aragon, li ha fetes, e li fa e li farà aitals gràcies con li fa.

[ELS FILLS DE JAUME II]

Que entre les altres gràcies que Déus ha fetes al dit senyor rei En Jacme d'Aragó, li ha fetes gràcies que hac de madona la reina Blanca, filla qui fo del rei Carles així con davant vos he dit, que fo molt santa dona e bona, cinc fills e cinc filles, los quals tots e totes veé ordonats e heretats en sa vida. E dir-vos he en qual manera.

Lo primer fill, qui hac nom En Jacme; e aquest senyor fo procurador general de tots los regnes per lo senyor rei, son pare; e aitant com la dita procuració amministra, tenc molt fortment justícia, així al poc com al gran. E a poc de temps que hac mantenguda aquesta senyoria, ell renuncià a aquesta senyoria e a tots los regnes e a tot lo món; e a honor de nostre Senyor, ver Déus, ell pres l'hàbit de l'orde de la cavalleria de Montesa, e viu e viurà, si a Déu plau, mentre vida haja, en el servii de Déu e en lo dit orde. Per què d'aquí avant no ens cal pus parlar d'ell, que ell ha lleixat la senyoria que podia posseir en aquest món, per posseir lo regne de Déu. Déus, per la sua mercè, li'n don gràcia.¹¹⁵⁸

E après, l'altre fill ha nom lo senyor infant N'Anfós, lo qual és aquell que davant vos he dit, e el qual, depuis lo dit senyor infant En Jacme hac renunciat a l'herència de son pare, hac títol del primer engenrat, e fo jurat, après lo senyor rei,

1158. Muntaner troba la manera de presentar favorablement la figura desballestada de l'infant Jaume —figura d'anormal—. La religiositat no sembla pas haver fet el principal paper en el seu renunciament al món. Sobre aquest personatge, com sobre tots els altres infants de què ara parla Muntaner, vegeu E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Els fills de Jaume II*, Barcelona, 1950; i també, del mateix autor, *Jaime II de Aragón, su vida familiar*, Barcelona, 1948. Vegeu també la Crònica de Pere el Cerimoniós, cap. I, § 2-7 i 42, i les notes corresponents. [Cf. també, en general, sobre els fills de Jaume II: Nuria GIL ROIG, *Correspondencia de Jaime II con sus hijos. Afecto, formalismo o interés*, "Aragón en la Edad Media", xiv-xv. *Homenaje a la profesora Carmen Orcástegui*, Saragossa, 1999, p. 693-707. Sobre l'infant Jaume: Joaquim MIRET I SANS, *Un document històric del infant en Jaume, primogènit del rey en Jaume II*, a *Calendari Català*, 1905 i *El forassenyat primogènit de Jaume II*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1957, 51 p. (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, XVIII), que és un treball pòstum. Eufemià FORT I COGUL, *La farsa de Gandesa*, Barcelona, R. Dalmau ed., 1969 (Episodis de la història, 130). M. T. F.]

son pare, per senyor e per rei de tots los regnes del dit senyor rei, son pare.¹¹⁵⁹ E tenc e posseí tantost la senyoria per lo dit senyor rei En Jacme, son pare, de tota la terra; e féu la conquesta de Sardenya, així con davant havets entès; e ha mantenguda, e manté e mantendrá per tots temps, la via de veritat e de justícia, així con aquell qui és lo pus graciós e lo mellor senyor, e lo mellor cavaller de sa persona que anc fos en lo regne d'Aragon, jatsessia que n'hi ha molts de bons haüts; mas així és d'aquesta beneita casa: que, la mercè de Déu, tots temps va de bé en mellor, e farà d'aquí avant, si a Déu plau.

291 E aquest senyor infant N'Anfós hac per muller una de les pus gentils dones d'Espanya qui filla de rei fos, e la pus rica, ço és a saber, la filla del molt noble En Gombau d'Entença; e ab ella pres lo comtat d'Urgell e tota la baronia d'Antilló e tota la baronia de son pare; e cascunes d'aquestes baronies són gran cosa. E així fo bé mullerat de dona molt noble e molt rica; e fo de les pus sàvies dones del món, que de la sua saviesa se poria fer un gran llibre; e fo molt bona crestiana, e qui féu molt de bé en sa vida a honor de Déu. E d'aquesta hac lo dit senyor infant, qui sobrevisqué a ella, dos fills molt graciosos, dels quals ha nom, la un, enfant En Pere, lo major, e el menor infant, En Jacme. E hac una filla, la qual és reina de Mallorca, que així poca con era d'edat de sis anys, la donaren per muller al senyor rei de Mallorca, En Jacme, fill qui fo del senyor infant En Ferrando de Mallorca. E tot ço se veé acabat en sa vida; e depuis, així con a Déu plac, la dita senyora infanta, muller del dit senyor infant N'Anfós, passà d'aquesta vida en la ciutat de Saragossa, lo darrer dimarts d'octubre de l'any mil tres-cents vint-e-set, e fo enterrada l'endemà, que fo festa dels benaurats apòstols sent Simon e sent Judes, en l'esglèia dels frares menors de Saragossa. Déus, per la sua mercè, haja la sua ànima, con de beneita dona e santa e graciosa deu haver; que ella fo combregada e periolada e moltes vegades confessada, així con aquella qui era molt catòlica e graciosa a Déu e al món; e així la volc Déus en son regne nina e jove. E en la dita ciutat de Saragossa fo fet per ella gran dol e grans plors. E així fení sos dies al servei de Déu, així con a ell plac ordonar.¹¹⁶⁰

1159. Vegeu Crònica de Pere el Cerimoniós, *loc. cit.* [J. E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaume II o el seny català. Alfons el Benigne*, p. 279-285; 290-294. M. T. F.]

1160. Sobre Teresa d'Entença vegeu Crònica de Pere el Cerimoniós, pròleg, § 6. Afegim que Ermengol X, darrer comte d'Urgell, havia disposat en el seu testament (10 juliol 1314) que, si no tenia hereus legítims, els seus testamentaris venguessin al rei Jaume II el comtat d'Urgell i el vescomtat d'Àger per 100.000 lliures jaqueses, amb la condició que casés la seva neboda Teresa amb l'infant Alfons i prenguessin el títol de comtes d'Urgell (BOFARULL, *Condes de Barcelona vindicados*, II, p. 262). Quant a la seva mort, la data correntment admesa és la que dóna Muntaner (vegeu ZURITA, llib. VI, cap. LXXV; i P. DE BOFARULL, *Condes de Barcelona vindicados*, II, p. 262). Però la Crònica de Pere el Cerimoniós (cap. I, § 42) dóna la data de 24 d'octubre. Es tracta possiblement d'una errada i diu *xxiii* en lloc de *xxviii*. [J. E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaume II o el seny català. Alfons el Benigne*, p. 285-290. M. T. F.]

E l'altre fill del dit senyor rei En Jacme d'Aragó hac nom l'infant En Joan, arquebisbe de Toledo, lo qual és un dels mellors crestians del món, així que en sa vida fa Déus vertuts per ell; e deu-ho fer, que ell és un dels pus gracioses prelats del món, així de preïcar con de totes ciències e de totes altres bones gràcies que anc senyor bo e honest deu haver. Déus, per la sua mercè, lo hi mantenga.¹¹⁶¹

Lo quart fill hac nom infant En Pere, lo qual és molt graciós e savi senyor, e el pus subtil que senyor qui en el món sia tan jove, e de totes bonees e savieses complit. E lo senyor rei, son pare, ha'l heretat e ha fet tant, que l'ha fet comte de Ribacurça e comte d'Empúries, qui cadascuns d'aquests comtats són molt nobles e bons; e, encara, que deu heretar en lo regne de València molt noble castell e molt noble lloc; per què pot dir que així és bé heretat con fill de rei qui al món sia, qui rei no sia.¹¹⁶²

E el quint fill del dit senyor rei En Jacme ha nom infant En Ramon Berenguer, lo qual, així con sos germans, és molt savi e graciós, que dels seus dies al món no en trobaria hom pus complit de totes bondats. E lo senyor rei, son pare, ha'l heretat, que l'ha fet comte de Prades e senyor de la baronia del noble En Guillem d'Entença; e, encara, ha molt bon lloc en lo regne de Múrcia; e així mateix pot dir que és heretat molt noblement e honrada, e que en pot fer aquella vida que tany a fer a fill de rei.¹¹⁶³

E així lo dit senyor rei en sa vida veé així heretats sos fills. E ses filles heretà així: que la major donà al senyor infant En Pere, qui fo fill del rei En Sanxo de

1161. Sobre l'infant Joan, vegeu MARTÍNEZ FERRANDO, *Els fills de Jaume II*, p. 119-135. [Cf. també: Maria Rosa MANOTE CLIVILLES, *El sepulcre de Joan d'Aragó*, "Butlletí de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi", xvii (2003), p. 11-20. M. T. F.]

1162. Referint-se a aquest elogi de Muntaner a l'infant Pere, MARTÍNEZ FERRANDO, *op. cit.*, p. 166, escriu: "en aquesta ocasió el seu elogi no ens sembla ditiràmbic com ho és quan parla d'altres membres de la família reial". L'heretatge en el regne de València estava format per les viles i castells d'Evo, Pop, Gallinera, Crevillent, Bairén, Gandia, Algar i altres (MARTÍNEZ FERRANDO, *op. cit.*, p. 169). Recordem també que l'infant va permutar el comtat d'Empúries pel de Prades amb el seu germà l'infant Ramon Berenguer. [Sobre l'infant Pere: Daniel GENÍS i MAS, *Les profecies de l'infant Pere d'Aragó (1305-1381): El comtat d'Empúries en l'inici del joaquimisme a Catalunya*, "Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos", 35 (2002), p. 119-140. Alexandra BEAUCHAMP, *De l'action à l'écriture: Le «De regimine principum» de l'enfant Pierre d'Aragon (V. 1357-1358)*, "Anuario de Estudios Medievales", 35/1 (2005), p. 233-270. Sobre l'hospital que féu edificar al Coll de Balaguer: E. FORT i COGUL, *Els hospitals del coll de Balaguer*, "Estudis d'Història Medieval", III (1970). *Estudis dedicats a Ferran Soldevila en ocasió del seu setanta-cinquè aniversari*, 3, p. 11-37. Sobre l'heretatge de l'infant cf. també: S. SOBREQÜÉS, *Els barons de Catalunya*, p. 94-95, 142-144, 149-151 i M. T. FERRER, *Les aljames sarraïnes de la governació d'Oriola (segle XIV)*, Barcelona, Institució Milà i Fontanals. CSIC, 1988, p. 33-34. M. T. F.]

1163. La permuta del comtat de Prades amb el d'Empúries, esmentada a la nota anterior, va tenir lloc l'11 de març de 1341; posteriorment, doncs, a la redacció de la Crònica. Per això no se n'hi fa esment. MARTÍNEZ FERRANDO, *op. cit.*, p. 187. [Sobre l'infant Ramon Berenguer: S. SOBREQÜÉS, *Els barons de Catalunya*, p. 144-145 i 149. M. T. FERRER, *Les aljames sarraïnes*, p. 34-35 i 36-37. M. T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 331-335. M. T. F.]

Castella;¹¹⁶⁴ e l'altra filla après donà al noble En Joan, fill de l'infant En Manuel de Castella;¹¹⁶⁵ e l'altra filla donà al duc d'Ostelric, qui és un dels majors barons d'Alemanya;¹¹⁶⁶ la quarta mes en l'orde de Seixena, la qual orde és la pus honrada, de dones, que sia en Espanya, e d'aquest orde és la dita infanta prioressa, així con aquella qui és molt santa dona e devota;¹¹⁶⁷ e la quinta filla ha donada per muller al fill del príncep de Taranto.¹¹⁶⁸

[MORT DE JAUME II]

292 E així lo senyor rei En Jacme se veé tots sos fills e ses filles bons e ab amor de tots los crestians del món. E, con tot açò s'hac vist, e Déus li hac feta esta gràcia, a ell venc malaltia tal e tan gran, que en soferí molt de treball. Per què moltes vegades, així con sant senyor e bon e graciós e ple de la santa fe catòlica, confessà e combregà e fo periolat, e hac tots los sacraments de santa Esgleia; e, con tots los hac reebuts, ab son bon seny e ab sa bona memòria, encroà ses mans e abraçà la santa creu e posà lo seu esperit en les mans de nostre Senyor, ver Déus Jesucrist. E dilluns, dos jorns de novembre de l'any mil tres-cents vint-e-set, a hora con s'encenien los llums,¹¹⁶⁹

1164. Es deia Maria. El matrimoni amb l'infant de Castella va tenir lloc pel gener de 1312, a Calataiud (MARTÍNEZ FERRANDO, *op. cit.*, p. 62). [Sobre la infanta Maria: Josep BAUCCELLS I REIG, *L'expansió peninsular en la política de Jaume II: el matrimoni de la seva filla gran Maria amb l'infant Pere de Castella*, "Anuario de Estudios Medievales", 12 (1982), p. 491-535. Máximo DIAGO HERNANDO, *Vicisitudes de un gran estado señorial en la frontera de Castilla con Aragón durante la primera mitad del siglo XIV: los señorios sorianos del infante Don Pedro*, *ibidem*, 35/1 (2005), 47-90. M. T. F.]

1165. La segona filla s'anomenava Constança. Les noces amb don Joan Manuel van tenir lloc a Xàtiva el 5 d'abril de 1312 (MARTÍNEZ FERRANDO, *op. cit.*, p. 139).

1166. La tercera filla era Elisabet i va casar-se en 1313 amb Frederic el Bell, duc d'Àustria, que apareix anomenada Austarrixa o Hostalric en els textos catalans medievals. [La infanta Elisabet estigué al monestir de Sixena des del 1309 fins al 1313, any en què fou tractat el matrimoni amb el duc d'Àustria. També s'educaren en el monestir les infantes Maria i Blanca: Regina SÁINZ DE LA MAZA LASOLI, *El monasterio de Sijena. Catálogo de documentos del Archivo de la Corona de Aragón, I (1208-1348)*, Barcelona, 1994, docs. 284 i 377. M. T. F.]

1167. La quarta filla es deia Blanca. Fou consagrada a Déu a la seu de Tarragona, l'estiu de 1310. Devia tenir aleshores vuit anys, i va rebre el mantell i la creu de mans de la priora de Sixena. Ella mateixa ho fou, per nomenament papal, l'any 1321. MARTÍNEZ FERRANDO, *op. cit.*, p. 155. [Moltes notícies sobre la infanta durant la seva educació i després com a monja i priora a: R. SÁINZ DE LA MAZA, *El monasterio de Sijena*. M. T. F.]

1168. La cinquena filla fou la infanta Violant. Va casar-se, com diu Muntaner, amb el fill de Felip d'Anjou, príncep de Tarent, Felip també de nom, despot de l'Epir. Marit i muller eren cosins germans, ja que la mare d'ella, Blanca d'Anjou, era germana del pare d'ell, Felip d'Anjou. El matrimoni va celebrar-se l'any 1328. Vídua al cap de dotze anys de matrimoni, va casar-se amb don Lope de Luna, noble aragonès (MARTÍNEZ FERRANDO, *op. cit.*, p. 200-201; P. DE BOFARULL, *Condes de Barcelona vindicados*, II, p. 256).

1169. Un llibre d'òbits del monestir de Pedralbes consigna l'hora en aquesta forma: "circa horam pulsacioni a cimbali latronis", o sia l'hora "del seny del lladre" (MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón*, I, p. 281). [L'hora dels llums encesos, que veiem esmentada per altres fonts, devia ésser una

nostre Senyor, ver Déus, e la sua beneita mare madona santa Maria, ab tota la cort celestial, reeberen la sua ànima e la meteren ab los feels en glòria. E, així, lo dit senyor rei En Jacme d'Aragó passà d'aquesta vida en la ciutat de Barcelona lo davant dit dia. E lleixà lo seu cos al monestir de Santes Creus, on jau lo cos del beneit senyor rei En Pere, son pare; e, així, lo seu cos fo aportat ab gran solemnitat e ab grans plors e ab grans crits e ab gran dolor de tots los seus sotmesos, al dit monestir;¹¹⁷⁰ e fo enterrat lla, e hi foren sos fills, e de les filles, partida, e prelats e rics hòmens e gran res dels mellors de sos regnes. Déus per la sua mercè lo tenga en sa guarda, e en sa comanda d'aquí avant sos fills e tots sos pobles; que ell en bon lloc és. E bona fo nat a ops de sa ànima e de tots sos sotmesos, que ell hac bon començament e bona mitjania, e ha feta mellor fi; e per la fe e per la bona veritat que ha haüda, veus quina gràcia li ha Déus feta. Per què cascun se deu esforçar que faça bé, que Déus lo veu.¹¹⁷¹

[REGNAT D'ALFONS III. EL COMTE-REI, CAP DE TOTS ELS DINASTES
DE NISSAGA CATALANA]

E així és mester que d'aquí avant lo senyor rei N'Anfós, rei d'Aragó e de València e de Sardenya e comte de Barcelona e d'Urgell, fill seu, s'esforç que faça molt de bé, que tal espill ha haüt del dit senyor rei, son pare. E ell ha haüt tal començament, que de bé en mellor vagen sos afers; e sí faran, si a Déu plau. E que, així con ésser deu, sia pare e governador a sos germans e a ses germanes, e que li membre que fills de reis ne de reines no són en el món que sien nats de mellor pare ne de mellor mare que ells són, e que són tots eixits d'un ventre. E, així mateix, sia sa mercè que li vaja al cor que sostenga lo senyor rei Frederic, son avoncle, e sos fills, qui són sos cosins germans de dues parts, e que el senyal reial seu qui reig Sicília no jaquesca deperir per neguna res;¹¹⁷² que mentre a Déu e a ell plàcia,

mica més tard que la d'encendre els llums, entre les nou i les deu del vespre a la tardor: M. T. FERRER I MALLOL, *Un procés per homicidi entre sarraïns de l'horta d'Alacant (1315)*, "Sharq al-Andalus", 7 (1990), p. 135-150, concretament p. 149. M. T. F.]

1170. Provisionalment, enterrat al monestir de Sant Francesc de Barcelona, abans d'ésser dut a Santes Creus. Malgrat el que diu Muntaner, s'ha afirmat que les despulles de Jaume II no foren traslladades a Santes Creus fins l'any 1410 (CÈSAR MARTINELL, *El Monestir de Santes Creus*, Barcelona, 1929, p. 189). Però la Crònica de Pere el Cerimoniós (cap. 1, § 36) afirma que, després d'ésser soterrat a Barcelona, fou dut a Santes Creus. Això fa pensar que hi deu haver alguna confusió i que no és possible que Pere III també s'equivoqués. [Aquesta confusió, que ve d'un error de l'historiador de Poblet Jaume Finestres, ha estat aclarida per Josep BAUCELLS I REIG, *L'enterrament de Jaume II a Santes Creus l'any 1327*, "Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia", 20-21 (1999-2000). *Homenatge al Dr. Manuel Riu*, 1, p. 323-343. M. T. F.]

1171. Cf. amb el *Pròleg*, on Muntaner fa una recomanació semblant, de fer bé, "que Déus lo veu".

1172. El parentiu era, realment, doble: els pares germans i les mares germanes: Jaume i Frederic, Blanca i Elionor. El "senyal" reial és el de les barres, que Frederic va combinar amb les àguiles imperials.

aquella casa estarà ferma e segura, a honor de Déu e d'ell e de tot son llinatge, e a gran profit de tots sos sotsmesos.

E pot fer compte que ell és rei d'Aragon e de València e de Sardènyia e de Còrsega e de Mallorca e de Sicília; que, si ell se vol, així és lo regne de Mallorca a son manament con és lo regne d'Aragon, e així mateix lo regne de Sicília; que de tot és ell cap e major.¹¹⁷³ E mentre que a ell plàcia que aquells regnes haja e tenga per cosa sua pròpia, e el senyor rei de Mallorca e el senyor rei de Sicília sien d'una volentat e d'una valença, així con ésser deuen, poden fer compte que seran sobirans a tots los reis del món e prínceps, així de crestians con de sarraïns, e a totes les comunes; e, si era contrari, ço que Déus no vulla, que entre ells hagués departiments, fets compte que ab la un confondria hom l'altre. Per què és mester que al senyor rei d'Aragó, N'Anfós, que li vaja lo cor en ço: que tota la fermetat e la unitat està en Déu e en ell, qui és cap e major de tot; e plàcia-li que li vaja lo cor al proverbi que diu lo català: que “no són tots amics aquells qui rien a hom”. E així la casa de Mallorca e de Sicília, qui porten lo seu senyal e ab aquell han a viure e a morir, reja e mantenga contra tots los hòmens del món. E males gents no metessen àls en son cor; e membre-li de l'eximpli de la mata de jonc, que en ells ha lloc a recordar. Déus per la sua mercè li do cor e volentat e los do a tots compliment de la sua gràcia. Amén.

E, si negun me demana: “En Muntaner, quin és l'eximpli de la mata de jonc?”, jo li respon que la mata del jonc ha aquella força que, si tota la mata lligats ab una corda ben forts, e tota la volets arrencar ensems, dic-vos que deu hòmens, per bé que tiren, no l'arrencaran, ne encara con gaire més s'hi prenguessen; e, si en llevats la corda, de jonc en jonc la trencarà tota un fadrí de vuit anys, que sol un jonc no hi romandrà. E així seria d'aquests tres reis, que, si entre ells havia devisions neguna ne discòrdia, ço que Déus no vulla, fets compte que han de tals veïns, que pensarien de consumir la un ab l'altre. Per què és mester que d'aquest pas se guarden; que, mentre tots tres sien d'una valença, no temen tot l'altre poder del món, ans, així con davant vos he dit, seran tots temps sobirans a llurs enemics.¹¹⁷⁴

1173. Frase reproduïda a vegades per mostrar la unió que formaven tots aquests regnes sota el cap suprem, que era el sobirà de Catalunya.

1174. Ara la Crònica s'acosta a la seva fi. Aquest és, podríem dir, el testament de Muntaner: la unió entre els sobirans dels tres reialmes, contra tots els possibles enemics, com a recomanació suprema. Quan ell escriu això, ja la qüestió mallorquina ha produït algunes guspines, i ja són damunt de l'escena els protagonistes del drama que Déu estalviarà de veure al bon Muntaner: Pere el Cerimoniós i Jaume III de Mallorca. En el fons, les pronòstiques de Muntaner van acomplir-se, perquè la destrucció de la branca mallorquina va impossibilitar la seva pacífica substitució a la branca central barcelonina en morir el rei Martí.

[PRIMERS ACTES DEL NOU SOBIRÀ]

293 Ara vos tornaré a parlar del dit senyor rei N'Anfós, per la gràcia de Déu rei d'Aragon, de València, de Sardènia e de Còrsega, comte de Barcelona, que puis que el dit rei, son pare, a qui Déus perdon e do santa glòria, fo soterrat e li fo feta tota la solemnitat que li tanyia, lo dit senyor rei N'Anfós, ab tots sos germans e ab tots los prelats e rics hòmens e cavallers e ciutadans, se'n venc a la vila de Montblanc, e en aquell lloc tenc consell en qual part iria, o en Aragon o en el regne de València, o si tornaria a Barcelona, que ell volia retre son deute en cascunes d'aquestes províncies, segons que els seus ancessors feren. E aquí finalment fo determinat que per reebre homenatges de prelats e de rics hòmens e de cavallers e de ciutadans e d'hòmens de viles e de tots los seus que per ell se tenien en Catalunya, que anàs a Barcelona, e que lla hagués parlaments e col·loció ab tots los catalans.¹¹⁷⁵

E, així, ell a la bona hora anà-se'n a Barcelona ab tots los prelats e rics hòmens e cavallers e ciutadans e hòmens de viles. E tramès a aquells qui no hi eren, qui es tenien per ell, que li fossen a Barcelona; e entretant ell anà visitant molts llocs, en tal manera, que la benaurada festa de Nadal ell tenc a Barcelona; la qual festa ab poc solaç e ab poca alegria, per la mort del senyor rei, son pare, se tenc. E feta la festa, ell féu en Barcelona tot ço que a fer havia, complidament e molt graciosa; e jurà los usatges e llibertats e franquees a tots los cavallers; e ells juraren ell per senyor, així con aquell qui era hereu del molt alt senyor rei, son pare, a qui Déus don santa glòria.¹¹⁷⁶

294 E, fet tot açò, ell pensà que així con los sants apòstols e deixebles de nostre Senyor, ver Déus Jesucrist, estaven desconsolats e marrits per la passió de nostre Senyor Déus Jesucrist, que així los seus sotsmeses estaven ab gran tristor per la mort del senyor rei, son pare; e que, així con Jesucrist, lo jorn de Pasqua, per la sua resurrecció, ell los alegrà e confortà, que enaixí lo jorn sant beneit de la Pasqua primera vinent, qui fo dicmenge, tres dies en abril,¹¹⁷⁷ a l'entrada de l'any mil trescents vint-e-vuit, que ell confortàs e alegràs ell mateix e sos germans e tots los seus sotsmesos. E ordonà que el dia davant dit de Pasca, que rics hòmens e prelats e cavallers e ciutadans e hòmens de viles fossen a la ciutat de Saragossa, e aquell dia beneit ell se faria cavaller e prendria la corona beneita e astruga, ab la major solemnitat e festa que anc rei prengué en Espanya null temps, ne encara en altres

1175. Quan Jaume II va morir, Alfons es trobava a Saragossa i va anar a Barcelona, després d'enterrar el seu pare a Santes Creus, segons la Crònica del Cerimoniós, cap. i, § 36.

1176. Cf. la Crònica de Pere el Cerimoniós, *loc. cit.* i notes corresponents.

1177. En efecte, Pasqua va escaure's en aquesta data i dia, que fou l'assignat per a la coronació. Cf. Crònica del Cerimoniós, *loc. cit.* [Sobre la narració de la coronació del rei Alfons el Benigne i el seu caràcter simbòlic: R. HOMET, *Actitudes ante el tiempo*, p. 169-170. M. T. F.]

províncies d'aitant con jo pusc saber. E d'açò féu fer cartes que tramès, per tots los seus regnes, a prelats e a rics hòmens, a cavallers e a hòmens de viles.

[PERSONATGES QUE ASSISTIREN A LA CORONACIÓ]

295 E fet açò, ell partí de Barcelona e anà-se'n a la ciutat de Lleida, visitant gran res dels llocs qui d'aquelles parts eren.¹¹⁷⁸ E tothom pensà's d'aparellar per anar a la dita festa beneita de la sua coronació. E no us diré que se n'aparellassen los barons solament de sa terra, que ans hi vengren de Sardenya lo fill del jutge d'Arborea e l'arquebisbe d'Arborea e dos nebots del dit jutge d'Arborea;¹¹⁷⁹ e hi vengren ab ells ensems, ab tres galees armades, l'honrat En Boixadors, almirall del dit senyor rei e governador de Sardenya, e molts d'altres honrats hòmens. E encara hi vengren missatges, ab grans presents e joies, del rei de Tiresmè, e missatges, així mateix ab grans presents e joies, del rei de Granada.¹¹⁸⁰ E hi venc molt honrat hom de Castella, e n'hagra molt més venguts, si no fos la guerra qui era entre lo rei de Castella e el noble En Joan Manuel, fill de l'infant En Manuel.¹¹⁸¹ E encara hi venc molt honrat hom de Navarra e de Gascunya e de Proença e de moltes altres parts; així que tan gran fo la congregació de gents en la ciutat de Saragossa, lo jorn de la dita festa de Pasqua, que tota hora esmava hom que hi havia més de trenta mília cavalcadors.

E lo senyor rei fo a Saragossa la setmana del Ram. E puis après hi fo lo senyor arquebisbe de Toledo, son germà.¹¹⁸² Après hi venc lo senyor infant En Pere, son germà, comte de Ribacurça e d'Empúries, ab més de vuit-cents hòmens a cavall; e el senyor infant En Ramon Berenguer, germà seu així mateix, comte de Prades, e hi venc ab ben cinc-cents hòmens a cavall. Après hi venc lo noble En Jacme de Xèrica, ab ben cinc-cents hòmens a cavall; e son germà,¹¹⁸³ lo noble Don Pedro de Xèrica, ab ben dos-cents hòmens a cavall. E après, lo noble En Ramon Folc, vescomte de Cardona, així mateix ab molta cavalleria. Après hi venc lo noble N'Arnau Roger, comte de Pallars, ab gran companya de cavall e de peu. E après, lo noble En Llop de Luna, ab gran cavalleria. E après, lo noble En Dalmau, vescomte de Castellnou, e així mateix ab molta companya de cavall e d'altra bona gent. E

1178. Vegeu l'*Itinerario de Alfonso III*, de MIRET I SANS, "Bol. de l'Ac. de B. Letras", v.

1179. El fill del jutge d'Arborea Hug III era el fill segon, anomenat Pere. L'arquebisbe d'Arborea era Guido Cattano (1312-1340).

1180. El rei de Granada era Mohamed IV; el rei de Tlemcèn, Abu-Tachefin I.

1181. El rei de Castella era Alfons XI, que sostingué lluites, en efecte, amb l'infant castellà don Joan Manuel. [La lluita es degué a la ruptura del compromís matrimonial de Constança, filla de don Juan Manuel, amb el rei de Castella, guerra que tingué una certa incidència a terres valencianes: M. T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 322-326. M. T. F.]

1182. L'infant Sanç. [Error per Joan. M. T. F.]

1183. Esmentat també per la Crònica del Cerimoniós, cap. I, § 37. [Sobre aquests personatges: M. COSTA, *La casa de Xèrica*. M. T. F.]

aprés, lo noble En Not de Montcada, ab molta companya de bons cavallers. E après, lo noble En Guillem d'Angleola, ab gran companya. E après hi venc lo noble En Berenguier d'Angleola e el noble En Ramon de Cardona e el noble En Guillem de Cervelló e el noble N'Eixemèn Cornell e el noble En Pere Cornell e En Ramon Cornell e el noble En Pedro de Luna e el noble En Joan Eixemenis d'Urrea e el noble En Felip de Castre e el noble N'Amorós de Ribelles e el noble En Guillem d'Erill e el noble vescomte de Vilamur e el noble En Ponç de Caramany e el noble En Gilabert de Cruïlles e el noble N'Alfonso Ferrandis d'Híxar e el noble En Pere Ferrandis d'Híxar e el noble En Bertran de Castellet e el noble En Pere d'Almenara e el noble En Gombau de Trameset e el noble N'Artalet de Foces e el noble N'Eixemèn Peris d'Arenós e el noble En Sadorta d'Arenós e el noble En Ferrer d'Abella. E així mateix lo noble En Jofré, vescomte de Rocabertí, e el noble En Bernat de Cabrera, vescomte de Montsoriu; e venien molt ricament aparellats de bona cavalleria e de bona gent, mas venc-los missatge que la comtessa d'Empúries,¹¹⁸⁴ tia del dit noble En Bernat de Cabrera, era morta, e hagren a romandre; mas de les llurs companyes hi hac moltes. Així mateix hi venc lo noble En Pere d'Aragall e molts d'altres nobles d'Aragon e de Catalunya e del regne de València e de Múrcia e de les altres províncies, cascuns ab gran cavalleria, que seria gran cosa d'anomenar e escriure.

E encara hi venc, ab gran cavalleria, lo mestre de l'orde de Calatrava e el mestre de l'orde de Montesa e el comanador de Montalbà e el noble frare Xanxo d'Aragon, castellà d'Amposta, de l'orde de cavalleria de l'Espital de sent Joan. E aquí fo, així mateix, lo davant dit senyor arquebisbe de Toledo e el senyor arquebisbe de Saragossa e l'arquebisbe d'Arborea davant dit e el senyor bisbe de València e el senyor bisbe de Lleida e el senyor bisbe d'Osca e el senyor arquebisbe de Tarragona e molts d'altres bisbes e abats e priors.¹¹⁸⁵

E així mateix hi fom nosaltres sis qui hi fom trameses per la ciutat de València, que anam ab gran companya; que tots dies donàvem civada a bèsties nostres pròpies, a cinquanta-dues, e hi havíem bé cent quinze persones. E hi menam trompadors e tabaler e nafil e dolçaina, los quals vestim tots de senyal, ab los penons reals, e tots bé encavalcats. E cascuns de nós tots sis menàvem nostres fills o nostres nebots, ab arma de bornar.¹¹⁸⁶ E tenguem casa oberta, del jorn que partim de València entrò hi fom tornats, a tothom qui menjar volgués ab nós, e donam en la cort vestitures de drap d'aur e d'altres, cascuns, a joglars. E hi portam cent cinquanta brandons de València, cascun de dotze lliures; e fém-los tots verds, ab escuts reials.

1184. Deu ésser la vídua del comte Ponç Hug d'Empúries.

1185. L'arquebisbe de Toledo, l'infant Joan d'Aragó; l'arquebisbe de Saragossa, Pere Lopes de Luna; el bisbe de València, Ramon Gastó; el bisbe de Lleida, Arnau Sescomes; el bisbe d'Osca, Gastó de Montcada; l'arquebisbe de Tarragona, Eiximèn de Luna.

1186. Recordem que Muntaner tenia dos fills: Macari i Martí.

E així mateix hi hac sis prohòmens per la ciutat de Barcelona, molt bé arreats e molt bé ordonats, e ab molts brandons. E així mateix n'hi hac de la ciutat de Tortosa, quatre; e puis, així mateix, de les altres ciutats e viles honrades, e de totes les províncies del dit senyor rei, qui cascunes s'esforçaven que hi venguessen molt honradament. Què us en diria? Que jamás en Espanya no fo així gran festa en un lloc, de bona gent, con aquesta és estada.

[NOBLES QUE HI FOREN ARMATS CAVALLERS]

296 E, pus vos he dita partida dels prelats e rics hòmens e altres bones gents qui a la dita festa s'ajustaren, és raon que us anomèn los nobles que el dit senyor féu cavallers novells aquell beneit dia, e els nobles que el dit senyor infant En Pere així mateix féu cavallers, e el dir senyor En Ramon Berenguer, atretal, e el noble En Ramon Folc. E cascuns d'aquests nobles faeren molts cavallers novells, així con davant entendrets que fo ordonat.

Primerament, lo dit senyor rei féu cavaller aquell dia lo noble En Jacme de Xèrica, e el dit noble féu-ne vint. E après lo dit senyor rei féu cavaller lo noble fill del jutge d'Arborea. E és ordonat que tots temps, ço és, con lo dit jutge sia en Sardenya, que faça vint cavallers novells, deu catalans e deu aragoneses, los quals ell deu heretar en Sardenya, que en esta cort no els poc fer per ço con no hac temps que els pogués aparellar; mas aitant se val, pus los ha reebuts de sa casa, e els deu fer cavallers e heretar en Sardenya. E après lo dit senyor rei féu cavaller lo noble En Ramon Folc, vescomte de Cardona, e el dit noble féu tres nobles cavallers, ço és a saber: lo noble En Ramon de Cardona, son germà, e el noble N'Amorós de Ribelles, e el noble En Pere d'Aragall; e cascun d'aquests nobles faeren deu cavallers. E après féu lo dit senyor rei cavaller lo noble En Llop de Luna; e el dit noble féu-ne tantost quinze. E après lo dit senyor rei féu cavaller lo noble N'Arnau Roger, comte de Pallars; e ell tantost féu-ne vint. E après lo dit senyor rei féu cavaller lo noble N'Alfonso Ferrandis, senyor d'Híxar; e el dit noble féu-ne tantost quinze. E après lo dit senyor rei féu cavaller lo noble En Guillem d'Angleola; e el dit noble féu-ne tantost deu cavallers. E après lo dit senyor rei féu cavaller lo noble En Joan Eixemenis d'Urrea; e el dit noble féu-ne tantost deu cavallers. E après lo dit senyor rei féu cavaller lo noble En Berenguer d'Angleola; e el dit noble féu-ne tantost deu cavallers. E après féu lo dit senyor rei cavaller lo noble En Pere Cornell; e el dit noble féu-ne tantost deu cavallers. E après lo dit senyor rei féu cavaller lo noble En Guillem de Cervelló; e el dit noble féu-ne tantost deu cavallers. E après lo dit senyor rei féu cavaller lo noble En Not de Moncada; e el dit noble féu-ne tantost dotze cavallers.

E, con lo dit senyor rei hac fets aquests rics hòmens cavallers, lo senyor infant En Pere féu cavaller lo noble En Dalmau, vescomte de Castellnou; e el dit vescom-

te féu-ne deu cavallers. E après lo dit senyor infant En Pere féu cavaller lo noble En Guillem d'Erill; e el dit noble féu-ne tantost deu cavallers. E après lo dit senyor infant En Pere féu cavaller lo noble vescomte de Vilamur; e el dit vescomte féu-ne tantost deu cavallers. E après lo dit senyor infant En Pere féu cavaller lo noble En Gilabert de Crulles; e el dit noble féu-ne tantost sis cavallers.

E, con açò hac fet lo dit senyor infant En Pere, lo dit senyor infant En Ramon Berenguer féu tres rics hòmens cavallers novells, e cascun d'aquells ne féu tantost qui deu, qui vuit cavallers. E els rics hòmens que el dit senyor infant En Ramon Berenguer féu cavallers són aquests.¹¹⁸⁷

Què us en diria? Que après que aquests rics hòmens hagren fets aquests cavallers novells, molts d'altres rics hòmens de Catalunya e d'Aragon hi faeren molts cavallers; que dic-vos que jo hi compté dos-cents cinquanta-sis cavallers novells, menys dels nobles. E per cert que n'hi hac molt més, que null hom no hi pogra tenir compte; tan gran era la pressa de les gents.

[LA COMITIVA S'ADREÇA A L'ALJAFERIA]

E tots aquests cavallers foren vestits de drap d'aur ab penes vaires; les quals vestedures donaren a jonglars, e puis vestiren-se altres vestedures, de pisset vermell; que tots hagren mantells ab penes vaires o d'erminis, e de pisset vermell cotes e gonelles e gramalles. E de cavalls, d'ensellaments ne de frens no cal parlar, que jamés en neguna cort tan bell arnès null hom no poc veer.

E fo així ordonat: que cascun ric hom, con eixia de l'esgleia, cavalcava ab sos cavallers novells, e així anaven-se'n a l'Aljaferia, qui és palau del senyor rei;¹¹⁸⁸ e null hom ab ells no cavalcava mas lo ric hom, qui es metia davant los cavallers novells que fets havia, cascun cavalcant en son bon cavall (que qui volia veer los cavalls bells e bé arreats, lla los pogra veure), e fills de cavallers qui, davant, los portaven a cavall les espaes, cascun de son senyor o de son frare o de son parent qui cavaller novell havia a ésser; e darrere venien los altres fills de

1187. Ací sembla que manquin els noms dels rics homes. Però l'ed. de València (i l'ed. Bofarull, p. 569) ho completan amb els mots: "los primers que anc féu". És a dir, que l'infant encara no havia armat mai cavallers.

1188. El palau de l'Aljaferia, obra d'artífexs morescos, que van desenrotllar un art profús per terres d'Aragó, la sola i veritable arquitectura aragonesa en els segles XIV i XV. Els arcs, la decoració prenen una extraordinària complicació en l'Aljaferia, que exerceix influència en altres edificis. Pere el Cerimoniós va preocupar-se d'enriquir-la per fer-ne el seu palau. Així se sap que va encarregar (1339-1342) un retaule de la Mare de Déu i un altre de Sant Martí al gran pintor Ferrer Bassa. [Sobre el palau de l'Aljaferia: Bernabé CABAÑERO SUBIZA et alii, Gonzalo BORRÁS GUALÍS, coord., *La Aljafería*, Saragossa, Cortes de Aragón, 1998. Pedro SOBRADIEL VALENZUELA, *La arquitectura de la Aljafería: estudio histórico documental*, Saragossa, Diputación General de Aragón, Departamento de Educación y Cultura, 1998. Elea PAULINO, *La Aljafería 1118-1583, el palacio de los reyes de Aragón*, Saragossa, Instituto de Estudios Islámicos y del Oriente Próximo, 2010. M. T. F.]

cavallers, qui els aportaven a cavall llurs armes. Així, altre no gosava a cavall anar ab ells, ans cascun se n'anava així ab trompes e ab tabals e ab flaütes e ab cembes e ab molts d'altres esturments; que en veritat vos dic que més de tres-cents parells de trompes hi havia. E hi havia d'altres joglars, qui cavallers salvatges, qui d'altres, més de dos-cents;¹¹⁸⁹ qui tals crits faïen, e tal brogit hi havia, que paria que cel e terra ne vengués.

E així, per orde, ab gran alegria anaren tots de l'esgleia de Sent Salvador, de Saragossa, entrò en el lloc de l'Aljaferia. E tota hora hi havia més de tres-cents bornadors¹¹⁹⁰ e ben cent cavallers o fills de cavallers o d'honrats ciutadans qui traïen a taulat; d'altra part, hi havia ben cent hòmens a cavall del regne de València e de Múrcia, qui jugaven a la genetia. E d'altra part, hi havia prop l'Aljaferia un camp tapiat on pògrets veure matar toros; que cascuna parròquia amenava son toro, tot de reial; e amenaven-lo ab trompes e ab gran alegre, e cascuns amenaven llurs monteros, qui els toros mataven.¹¹⁹¹ E puis veérets per carreres danses de dones e de donzelles e de molta bona gent.

[DURADA I SOLEMNITAT DE LES FESTES]

Què us diré? Que l'alegre era tan gran, que no anava a hom en àls lo cor mas a guardar deçà e delà. E era així bé ordonat, que els uns no faïen afany als altres. E aquesta festa durà de la vespra de Pasqua estrò al dimecres après Pasqua,¹¹⁹² ab lo pus bell temps del món, e ab la major pau qui anc fos entre gents; que no pot null hom dir que anc hi hagués mala paraula dita d'una persona a l'altra, del major entrò al menor, del dia que fom ajustats a Saragossa estrò al dia que en partim; ans ab gran concòrdia hi esteguem e ab gran concòrdia e amor ne partim. E tuit haguem bones posades: en tal manera ho hagren ben ordonat los prohòmens de Saragossa.¹¹⁹³

1189. Una altra de les escasses al·lusions a cavallers salvatges (vegeu més amunt, cap. CCLXXXVI); amb la particularitat que aquí Muntaner ens forneix una dada molt interessant sobre la possible coincidència, en una mateixa persona, de la condició de joglar i de cavaller salvatge.

1190. *Bornadors*, és a dir, els cavallers que bornaven, o sia que participaven en els torneigs.

1191. Ja va fer observar A. DE BOFARULL (ed. Muntaner, p. 569, n. 2) que aquesta devia ésser una de les més antigues notícies que posseïm sobre curses de braus en terres de la Corona de Aragó. Observem també els detalls del *camp tapiat*, que devia ésser una rudimentària plaça de toros, i de l'aportació d'un toro per parròquia, enmig de gran gatzara, com es fa encara avui el trasllat en certes poblacions. Els matadors eren munters, nom que, en general, s'aplicava als homes de cetreria, i que en aquest text de Muntaner ha estat conservat en castellà, com es fa avui en tots els idiomes amb els termes de la tauromàquia. No és sinó en manuscrits posteriors que apareix el mot *munters* en lloc de *monteros* (vegeu ed. Bofarull, p. 569).

1192. Pasqua va escaure's el 3 d'abril en 1328. De manera que les festes van durar del dissabte sant, dia 2, al dimecres, dia 6.

1193. Vet aquí un elogi, poc tingut en compte, de la civilitat de les gents de Saragossa i dels forasters que hi van acudir, així com del bon ordonament que van saber donar a tots els prohoms saragossans.

E tothom menjà ab lo senyor rei la vespra de Pasqua, e el jorn e el dilluns e puis, aitant con a cascun plagués menjar; que aitant con la cort durà no s'hi tancà porta. Mas lo senyor infant En Pere e el senyor infant En Ramon Berenguer, con los tres dies foren passats, cascun féu un jorn convit gran; e convidà lo dimarts lo dit senyor infant En Pere lo dit senyor rei e tots los rics hòmens e prelats e cavallers e ciutadans; e puis, tothom qui menjar-hi volgués. E aquell dia lo dit senyor infant En Pere tenc molt honrada cort e féu molts dons a rics hòmens e a cavallers e a ciutadans e a totes altres maneres de gents. E el dimecres après lo senyor arquebisbe de Toledo féu atretal a l'orde dels frares menors a Saragossa, on ell posava. E el dijous féu atretal lo senyor infant En Ramon Berenguer.

Què us diré? Que, així, ab gran alegre se mantenc la cort, de tots coses, estrò al dit dijous a vespre, ab bell temps e clar. E divenres matí venc, la gràcia de Déu, de bona pluja, que pres tot Aragon e Catalunya e regne de València e de Múrcia¹¹⁹⁴ e durà entrò per tot lo dicmenge tot dia. E així la terra, qui ho havia mester gran, hac compliment de la gràcia de Déu, així de bon senyor con de bona pau que el dit senyor rei havia aquell dia ab totes les gents del món (ço que no es pot dir de negun rei qui en el món sia), e encara ab gran goig e pau ab totes les sues gents, e encara bastada la terra de bona pluja. E així plàcia a nostre Senyor, ver Déus, que li don vida llonga e salut, e el prest als seus sotsmesos així con aquell qui és pus graciós senyor e el pus savi e el mellor cavaller qui en el món sia, e el pus catòlic e dels mellors crestians del món.

E aquí foren los dos beneits fills seus, ço és a saber, l'infant En Pere, lo major, qui és jurat rei d'Aragon après d'ell, e el menor, l'infant En Jacme, qui és comte d'Urgell. E cascun d'aquests beneits dos infants fills seus descenyiren les espaes a gran res dels rics hòmens qui s'hi faeren cavallers e hi donaren molts dons e hi feren moltes gràcies. E així la cort en totes maneres fo beneita de Déu e de mado-na santa Maria, e de tots los seus beneits sants e santes.

297 Ara, pus vos he parlat de la cort con s'aplegà ab la gràcia de Déu, vull-vos dir en qual manera lo dit senyor rei pres cavalleria de si mateix e reebé la beneita corona, ne en qual manera venc vetllar a l'esgleia de Sent Salvador, de Saragossa, ne en qual manera se féu la sua solemnitat de la beneita cavalleria que ell reebé de si mateix ne de la beneita corona, ne en qual manera eixí de l'esgleia, ne en qual manera anà estrò al seu palau de l'Aljaferia. E vull que sapiats cascuns que de l'esgleia de Sent Salvador, qui és la seu de Saragossa, estrò a l'Aljaferia, ha més de dues milles grosses. E per ço vull-vos açò recontar: que tots aquells qui en aquest llibre

1194. No ens sorprengui la insistència a parlar del regne de Múrcia com un dels països del conjunt catalanoaragonès: perquè la regió d'Alacant, annexada als regnes des del temps de Jaume II, era considerada com a territori del regne de Múrcia.

llegiran, sàpien con se fa lo rei ell mateix cavaller, ne en qual manera se posa ell mateix la corona, e ab qual solemnitat de benediccions e de misses e de molta bona oració, ne en qual manera lo deestra hom estrò és tornat en son palau; e que aquestes coses, a saber bones són a tothom, de qualque condició sia.

[EL REI S'ARMA CAVALLER]

Veritat és que el dit senyor rei tramès lo divenres sant, a vespre, a tot hom, que el dissabte matí, la vespra de Pasqua, con haurien cobrada alleluia, que cascun lleixàs lo dol que portaven encara per lo senyor rei, son pare, e que tothom s'adobàs les barbes,¹¹⁹⁵ e que començàs cascun a fer festa; e convidà tothom generalment, així con davant vos he dit, tres dies. E així, lo dissabte matí, con hagren cobrada alleluia e les campanes tocaren, tothom fo aparellat, així con lo dit senyor rei hac manat, de començar la beneita festa. Sí que ab altres qui hi érem per la ciutat de València, ab nostres bornadors davant e ab nostres trompes e tabals e dolçaina e tamor e d'altres esturments, tots sis, ordonats de dos en dos, molt ricament vestits e arreats, en nostres cavalls cavalcant, e nostres escuders atretal, partim-nos de la posada, qui era dintre la ciutat, prop la dita esgleia de Sent Salvador; e així començam nostra festa e anam per mig de la ciutat estrò a l'Aljaferia. E, con nós haguem començat, tothom començà, sí que a colp oïrets lo major brogit de trompes del món e de tots altres esturments. E, així cavalcant, faem aquesta festa estrò fo hora de menjar; e puis, con haguem menjat a l'Aljaferia, ab aquesta solemnitat tornam tuit en nostres posades. E, con vespres hagren tocat, tothom ordonà d'encendre los brandons, cascuns en son lloc que els era ordonat;¹¹⁹⁶ e de l'Aljaferia estrò a Sent Salvador no pògrets conèixer on havia més brandons. E els brandons no es movien d'aquell lloc que els era ordonat, que en cascun lloc era escrit a la paret quals hi devien estar. E, així, tothom ordonadament estàvem.

E, con fo hora del seny sonant,¹¹⁹⁷ lo senyor rei partí de l'Aljaferia per anar a Sent Salvador, així ordonat con oïrets. Tot primerament vengren a cavall tots los fills de cavallers qui portaven les espases dels cavallers novells. E, après que foren passades les espases, vengren les espases dels nobles qui devien ésser cavallers novells. E après venc l'espaa del senyor rei, la qual portava lo noble En Ramon Cornell. E après de l'espaa del senyor rei, venien dues carretes qui aportaven dos ciris,

1195. Això vol dir que un dels senyals de dol era de portar les barbes despentinades, i quan el dol finia calia arreglar-se-les novament, a més a més de deixar les vestidures endolades. [Sobre la persistència del nom de regne de Múrcia per a les terres meridionals del País Valencià annexades el 1304 a la Corona catalanoaragonesa, cf. M. T. FERRER, *Organització i defensa*, p. 4-9. M. T. F.]

1196. Recordem que més amunt (cap. CCXCV) ha dit que els representants de València havien dut cinquanta brandons, i que també havien dut molts brandons els representants de Barcelona.

1197. Toc d'oració. L'hora d'entrada de fosc. Per això es fan les lluminàries.

que en cascun havia més de deu quintars de cera, qui anaven enceses; jatsessia que poca fretura hi faïen, que les altres llumenàries eren tantes, que així bé hi podia hom veure con si fos jorn clar. E après dels dos ciris venia lo dit senyor rei, cavalcant en son cavall, ab lo pus bell arnès que anc fos feit de mans de maestres; e l'espaa que portaven davant ell, així con ja us he dit, la pus rica e la mills guarnida que anc emperador ne rei portàs. E après del dit senyor rei venia darrere, ab les sues armes que aportava, un noble e dos altres nobles qui estaven cascun entorn les armes; e així les armes anaven, ab aquell qui les portava, enmig de dos nobles. E així mateix anava lo noble En Ramon Cornell, qui aportava l'espaa enmig de dos nobles. E après de les armes del senyor rei venien tots los nobles que el senyor rei devia fer cavallers novells, de dos en dos. E après dels nobles que el senyor rei devia fer cavallers novells, venien los nobles que el senyor infant En Pere devia fer cavallers novells; e, après, aquells que el senyor infant En Ramon Berenguer devia fer; e, après, aquells que el noble Ramon Folc devia fer.¹¹⁹⁸ E après dels dits rics hòmens venien los altres qui devien ésser cavallers novells, de dos en dos, tots ordonats. E après d'ells, con tots foren passats, així mateix totes les armes vengren, ordonats de dos en dos; e totes les armes dels nobles hòmens e les espaes, portaven cavallers; e dels altres cavallers, portaven fills de cavallers. E, així, tot per orde, cavalcant en llurs cavalls, vestits de rics draps d'aur, e ab molt bell arnès, con ja davant vos he dit, de dos en dos, ells anaren après del dit senyor rei; que null altre hom no li gosava cavalcar, salvant lo senyor infant En Pere e el senyor infant En Ramon Berenguer, qui anaven ordonant que null hom no eixís de l'orde qui era ordonat.

[CERIMÒNIES DE LA CORONACIÓ]

E, així, ab la gràcia de Déu, e ab gran brogit de trompes e ab tabals e ab dolçaines e de cembes e d'altres estruments, e de cavallers salvatges, qui cridaven tots: "Aragon, Aragó!", e els casals dels rics hòmens de qui eren,¹¹⁹⁹ vengren a la dita esgleia de Sent Salvador; e tota hora fo passada mitja nit abans que el dit senyor rei fos, ab la dita companya, dins l'esgleia. E aquí tuit vetllaren ensems, dient oracions los uns, e els altres alegrant e cantant en nostre Senyor, ver Déus Jesucrist; e així passaren tota aquella beneita nit e oïren les matines molt devotament, en les quals foren tots los arquebisbes, bisbes, abats e priors, qui ab gran devoció digueren totes les hores.

1198. Ramon Folc, vescomte de Cardona, era al cim de la jerarquia nobiliària catalana, immediatament després dels prínceps de sang reial. Ell presidia el braç nobiliari a les corts. Per aquests motius el veiem aquí esmentat a continuació dels infants germans del rei.

1199. Aquesta dualitat de crits que no apareix en tots els textos (vegeu ed. Bofarull, on no apareix sinó un sol cop *Aragó*) podria respondre a la dualitat real dels crits, llançats en aragonès i en català. Cridaven a més a més els noms dels casals nobiliaris a què pertanyien.

E, con lo jorn fo clar, lo senyor arquebisbe de Saragossa revestí's a dir la missa. E el senyor rei, de la sua man, posà la corona, en la bona ventura, en l'altar major, e l'espaa; e es vestí un camís, així con si degués dir missa; e puis sobre lo camís se vestí la dalmàtiga reial, la pus rica que jamés emperador ne rei se vestís. E a cascuna cosa que es vestia, lo dit arquebisbe li deïa sa oració, aquella que ja era en les canòniques,¹²⁰⁰ que és ordonada que es deu dir. E après posà's l'estola per lo coll e per les espatlles, així con lo dia que la's posa hom; e aquella estola era tan rica e ab tantes pedres precioses, que seria forts cosa de dir ço que valia. E après, lo maniple, així mateix molt ric e ab gran noblea.

E, con tot açò fo fet, l'arquebisbe davant dit, de Saragossa, dix la missa ab gran solemnitat. E, con la missa fo començada, e dita l'epístola, féu-se calçar l'esperó dret a son germà, lo dit senyor infant En Pere, e l'esperó sinistre a l'altre german seu, En Ramon Berenguer; e, con açò fo fait, lo dit senyor rei acostà's a l'altar e pres l'espaa e, ab l'espaa ensems, ell se gità en oració davant l'altar; e el dit senyor arquebisbe dix-li damunt molta bona oració.¹²⁰¹ E, con foren acabades e el dit senyor rei hac feta la sua oració, besà la croera de la sua espaa e cenyí's ell mateix la dita espaa; e puis, quan la s'hac cinta, tragué la dita espaa des foure¹²⁰² e brandí-la tres vegades. E la primera vegada que la brandí desafià tots los enemics de la santa fe catòlica; e la segona vegada que l'esbrandí ell proferí a mantenir òrfens e pubills e dones vídues; e la terça vegada que l'esbrandí promès que tendria justícia, a tota la sua vida, així al menor con al major, e així als estranys con als seus sotsmesos. E, con açò hac fet, tornà l'espaa en la sua beina. E, con la Vangeli fo cantada, ell oferí si mateix e l'espaa a Déu, qui tots temps lo tindrà en sa guarda e li darà victòria contra tots sos enemics. E el dit senyor arquebisbe untà-lo de crisma en les espatlles e en lo braç dret, així con oí la missa. E, con la missa fo dita, lo dit senyor rei se descenyí l'espaa ell mateix e la tornà sobre l'altar, prop la corona.

E, après que aquesta missa hac dita l'arquebisbe de Saragossa, revestí's lo senyor infant En Joan, arquebisbe de Toledo, germà del dit senyor rei. E, con fo vestit e hac començada la missa, lo dit senyor rei, ell mateix, pres la corona de l'altar e la's posà al cap;¹²⁰³ e, con la s'hac posada al cap, lo senyor arquebisbe de Toledo e el senyor infant En Pere e el senyor infant En Ramon Berenguer adobaren-

1200. Les *canòniques*, o sia el ritual litúrgic o cànons eclesiàstics.

1201. Remarquem aquesta expressió tan plàstica, tan muntaneriana: el rei agenollat en oració, i l'arquebisbe, dret, a prop seu, més alt que ell, dient oracions *damunt d'ell*.

1202. És a dir, de la beina. Remarquem especialment l'ús excepcional, però que ja hem trobat alguna altra vegada, de l'article *es*, que era el propi de Muntaner, però que no s'usava literàriament i tanmateix encara se li escapa de tant en tant.

1203. Cf. aquest moment de la coronació amb el moment similar de la coronació de Pere el Cerimoniós, descrit per la Crònica de Pere el Cerimoniós, cap. II, § 10-12. [Sobre la coronació dels reis: Bonifacio PALACIOS MARTÍN, *La coronación de los reyes de Aragón, 1204-1410. Aportación al estudio de las estructuras políticas medievales*, València, Anubar, 1975. M. T. F.]

la-li. E, con lo dit senyor rei se posà la corona al cap, los dits senyors arquebisbes e bisbes e abats e priors e el dit senyor infant En Pere ab ells, altes veus en cantant, cridaren “Te, Deum, laudamus”; e, així con deïen aquest cant, lo dit senyor rei pres la verga de l’or ab la man dreta e l’espaa en la man sinestra, e puis pres lo pom de l’or en la mà dreta; e en cascuna cosa a reebre deïa lo senyor arquebisbe de Toledo una gran oració. E, con tot açò fo feit e la Vangeli fo cantada, lo senyor rei, altra vegada molt ab gran reverència, oferí si mateix e la sua beneita corona a Déu e s’agenollà davant l’altar molt humilment. E el dit senyor arquebisbe complí la missa a dir.

E, con la missa fo dita, e el dit senyor rei hac haüt compliment de la gràcia de Déu, e de la sua cavalleria, e de la santa reial senyoria, e fo untat e sagrat per rei e per senyor dels regnes d’Aragó, de València, de Sardenya e de Còrsega, e comte de Barcelona, anà siure davant l’altar de Sent Salvador, al siti reial, e posà lo pom e la verga en l’altar de Sant Salvador; e féu-se venir cascuns dels nobles que ja davant vos he anomenats e féu-los tots cavallers, així, per orde, con davant havets haüt.¹²⁰⁴ E, així con cascun era fet cavaller, anaven-se’n ab lo ric hom a la capella que li era assignada, e lla faïa sos cavallers novells. E el senyor infant En Pere, atretal, anà-se’n a la sua capella qui li era assignada, e féu los dits quatre rics hòmens cavallers; e el senyor infant En Ramon Berenguer, atretal; e el noble En Ramon Folc, així mateix. E aquells rics hòmens que ells faeren cavallers, així mateix anava cascun a la capella que li era assignada, e faïen los cavallers que fer devien. E, així con cascun ric hom havia fets los cavallers, anaven-se’n ab aquells a l’Aljaferia, així con davant vos he dit.

[EL REI TORNA AL SEU PALAU]

E, con tot açò féu fet, lo senyor rei pres lo pom en la mà dreta e la verga en la mà sinestra; e així, ab la corona al cap e ab lo pom e ab la verga en les mans, eixí defora l’esgleia e muntà sobre son cavall. E davant portaren-li l’espaa, e a darrere, les armes, així ordonadament con davant havets entès que faïen, la nuit, a l’esgleia. E, si volets saber la corona quina era, jo us pusc dir que la corona era d’aur e tota plena de pedres precioses, així con robís e balais e safilis e turqueses e perles tan grosses com un ou de colom; e havia davant un bell carboncle. E la corona havia d’alt tota hora un palm de cana de Montpesller, e havia setze murons; així que tothom la preava, e mercaders e lapidaris, que tota hora valia cinquanta milia lliures de reials de València. E la verga era d’or e havia ben tres palms de llong; e al cap de la verga havia un robís, lo pus bell que anc fos vist, e ben tan gros con un

1204. Aquest *haüt* (hagut) fa una mica estrany, i no és sense motiu que, en altres textos (ed. de València, ed. Bofarull) apareix en lloc d’*haüt* el mot *oyt*.

ou de gallina. E el pom era d'or e havia dessús una flor d'or ab pedres precioses; e sobre la flor, una creu molt rica e honrada de belles pedres precioses.

Lo cavall era lo mills arreat que anc fos. E, així, muntà a cavall, vestit ab sa dalmàtiga, ab l'estola e ab lo maniple e ab la dita corona al cap e ab lo pom en la man dreta e ab la verga en la man sinestra. E en lo banc del fre del cavall hac dues regnes; les unes regnes qui eren ja del fre que tenia lo cavall al coll, e en aquella regna destrava en la part dreta lo senyor infant En Pere, e en la part sinestra lo senyor infant En Ramon Berenguer e molts nobles de Catalunya e d'Aragon; e l'altre parell de regnes, que eren de seda blanca, havien bé cinquanta palms de llong, e en cascuna destraven rics hòmens e cavallers e ciutadans a peu. E après dels dits senyors infants e els nobles qui los destraven a peu, així con davant vos he dit, destràvem nosaltres sis, de València, qui hi érem per la ciutat; e altres sis de la ciutat de Barcelona e altres sis de la ciutat de Saragossa e quatre que n'hi havia de Tortosa; e així de les altres ciutats. Així que totes les regnes estaven complides d'aitals destradors a peu; e null altre hom no hi cavalcava de prop, sal aquell qui aportava l'espaa davant tots los destradors, e, après, aquell qui aportava les armes; e cascun d'aquells, així acompanyats de dos nobles, con ja havets entès davant. E darrere les armes del dit senyor rei venien los rics hòmens a cavall, molt gint arreats, que el dit senyor rei havia fets cavallers novells.

E així, ab aquella alegrança, mostrant la sua reial majestat, untat e sagrat e beneit de Déu e de tota res, ab grans goigs e ab grans alegres que hi havia, així con ja havets entès, ell se'n venc a l'Aljaferia; e segurament que tota hora fo passada horonona abans que ell hi fos. E, així, destrant en son cavall, ell entrà en lo dit palau, e anà lla ab la corona en son cap e ab lo pom en la mà dreta e ab la verga en la mà sinestra; e així se'n muntà en la sua cambra.

[CONVIT SOLEMNE]

E a cap d'una gran peça ell eixí de la cambra e venc ab l'altra corona en testa, menor, per ço con aquella major pesava massa; mas emperò no era tan poca que no hagués més de mig palm d'alt; e era tan rica e tan bella, que tota hora la preava hom vint-e-cinc mília lliures. E vull que sapiats que, con lo senyor fo sobre son cavall e eixí de Sent Salvador, que preava hom ço que ell portava dessús e ço que el seu cavall portava, cent cinquanta mília lliures de reials de València.¹²⁰⁵ E, així, con ja us he dit, ab l'altra corona menor lo senyor rei venc, ab lo pom e ab la verga, seer a taula a menjar. E hac-li hom aparellat a la banda dreta, a la taula, un

1205. Al llarg de la Crònica pot observar-se la tendència de Muntaner a donar xifres concretes del valor o de les dimensions o mesures de les coses. Poques vegades, però, com en aquesta ocasió en què vol ponderar la riquesa dels seus reis i especialment de llurs corones.

siti d'or en què estec lo pom; e a la banda sinestra, altre siti d'or en què estec la verga, dreta. E sec en la sua taula, qui havia divuit palms de llong,¹²⁰⁶ llunyet, de la part dreta, son germà, lo senyor infant En Joan, arquebisbe de Toledo; e de l'altra, pus llunyet d'ell, sec l'arquebisbe de Saragossa e l'arquebisbe d'Arborea. E en altra taula assegueren los bisbes; e en altres, los abats e priors. E puis, de l'altra part, de la part dreta, seïen tots los rics hòmens qui aquell dia eren estats cavallers novells, e après seïen tots los cavallers novells qui aquell dia s'eren fets cavallers novells. Així que el senyor rei seïa tan alt, més que tots, que tots lo veïen. E après fom ordonats nosaltres, ciutadans, qui siguem ensems molt bé ordonats, que cascun hac aquell lloc que los tanyia. E cascuns ordonaren servidors nobles e cavallers e fills de cavallers, que servien cascun segons que a la solemnitat e a l'honor de cascú pertanyia. E tots foren molt honradament servits e pensats. E fo molt gran meravella; que tanta de gent hi havia, que null hom no us ho poria escriure, que no fos gran afany.

E pus que us he parlat en general con tots foren servits, e tornar-vos he a dir en especial lo senyor rei con fo servit. Certa cosa és que el dit senyor infant En Pere volc ésser, aquell beneit jorn de Pasqua, majordom, e ordonà lo fet així con havets entès. Ell, son cos, e el senyor infant En Ramon Berenguer donaren aigua a mans al dit senyor rei; e fo-hi ordonat que el dit senyor infant En Ramon Berenguer servís lo senyor rei de la copa; e puis dotze nobles qui serviren, ab ell ensems, a la taula del dit senyor rei. E el senyor infant En Pere, ab dos nobles qui ab ell se tenien mà per mà, e ell al mig, venc primer, cantant una dansa novella que hac feta;¹²⁰⁷ e tots aquells qui aportaven los menjars responien-li. E, con fo a la taula del senyor rei, ell pres l'escudella e féu la creença e posà-la davant lo senyor rei; e puis féu atretal del tallador.¹²⁰⁸ E, con ell hac així posada la primera vianda al dit senyor rei, e acabada la dansa, ell se despullà les vestedures que vestia, que era mantell e cot ab penes d'erminis, de drap d'aur e ab moltes perles, e donà-les a un seu joglar; e tantost li'n foren aparellades unes altres riques vestedures, que es vestí. E tot aital orde tenc a totes les altres viandes que s'hi donaren a menjar; que en cascun menjar que aportà deïa una dansa novella que ell havia feta, e hi donà vestits, a cascuna vianda, molt rics e honrats; e donaren-s'hi ben deu viandes. E tota hora, con ell havia posada cascuna vianda al senyor rei, e feta creença, los nobles e els cavallers e els altres servidors posaven per les altres taules tan complidament, que null hom no hi pogra res esmenar.

1206. Veïem confirmat el que acabem de dir en la nota precedent.

1207. "Res no podem dir de la valor de la lírica de l'infant Pere —escriu MARTÍNEZ FERRANDO (*Els fills de Jaume II*, p. 181)— per tal com no ha arribat fins a nosaltres cap de les seves poesies".

1208. Segons una nota de l'ed. Casacuberta (ix, p. 25, n. 17) la *creença* o *credença* era un moblet auxiliar per al servei de taula. El *tallador* era una peça plana damunt de la qual es tallaven les viandes.

[CANT I RECITACIÓ DE VERSOS DE L'INFANT PERE]

298 E, con lo senyor rei e tuit hagren menjat, en lo palau reial fo fet un siti molt ric e honrat al senyor rei, e ell e els arquebisbes seguieren en aquell siti, con havien fet a la taula. E el senyor rei, ab la corona en el cap, així con havia segut a la taula, e ab lo pom en la man dreta e la verga en la man sinestra, llevà's de la taula e venc seure al dit siti, al seu palau; e als seus peus, entorn d'ell, seguieren nobles, cavallers e nosaltres, ciutadans. E, con foren tots asseguts, En Remasset, joglar, cantà altes veus, davant lo senyor rei, un serventesc novell que el senyor infant En Pere hac fet a honor del dit senyor rei. E la sentència del serventesc era aital: que el dit senyor infant li dix en aquell què significava la corona e el pom e la verga, ne, segons la significança, lo senyor rei què devia fer. E, per ço que ho sapiats, vull-vos-ho dir en suma; mas, si pus clar ho volets saber, recorrets al dit serventesc e lla trobar-ho hets pus clar. E la significança de la corona és aital: que la corona qui és tota redona, e en redonea no ha començament ne fin; així la corona significa nostre Senyor, ver Déus poderós, qui no hac començament ne haurà fin. Per ço con significa Déus poderós, la li ha hom posada al cap, e no en la mitjanía ne en los peus, mas al cap, on és l'enteniment; e per ço la memòria deu haver a Déu totpoderós, e que els vaja lo cor, ab aquesta corona, del regne celestial, lo qual regne és perdurable. E la verga significa justícia, que ell deu tenir sobre totes coses; que, enaixí con la verga, és llonga e estesa. E ab la verga bat hom e castiga; així la justícia castiga, que els malvats no gosen fer mal, e los bons se'n melloren de llurs condicions. E el pom significa que així con ell té lo pom en la sua man, que los seus regnes té en la mà e en lo poder seu; e, pus Déus los li ha comanats, que els defena e els reja e els govern ab veritat e ab justícia e ab misericòrdia, e no consenta que null, ne per si ne per altre, los faça tort negun. E així lo dit serventesc entès bé lo senyor rei e la sentència que porta; e, si a Déu plau, ell ho metrà en obra, en tal manera que Déus e el món ne serà pagat; e així li'n don Déus gràcia.

Enaprés, com lo dit Remasset¹²⁰⁹ hac dit lo dit serventesc, En Comí dix una cançó novella que hac feta lo dit senyor infant En Pere; e per ço con En Comí canta mills que null hom de Catalunya, donà-la a ell que la cantàs. E, con l'hac cantada, callà, e llevà's En Novellet, joglar, e dix, en parlant, set-cents versos rimats que el dit senyor infant havia novellament feits. E la cançó e els verses sonen tots al regiment que el dit senyor rei deu fer a ordinació de la sua cort e de tots los seus oficials, així en la dita cort sua, com per totes les altres províncies. E tot açò entès lo dit senyor rei, així con aquell senyor qui és pus savi que senyor qui en el món sia; per ço, si a Déu plau, així mateix metrà-ho en obra.

1209. Ms. de Madrid: *Remasset*. Ed. de València i ed. de Bofarull: *Romaset*.

[FINAL DE LES FESTES DE LA CORONACIÓ]

E, con tot açò fo cantat e dit, fo vespre. E així, reialment, ab la dita corona al cap e el pom en la mà dreita e la verga en la man sinestra, muntà-se'n en la cambra a reposar, que bé li era ops. E tuit anam-nos-en a les nostres posades; e tota la ciutat anava en joia, així con ja davant vos he dit. E d'aquí avant pot hom dir que jamés tan reial cort ne tan graciosa no fo tenguda ne tan alegre ne ab tan gran solemnitat. Nostre Senyor, ver Déus, lo jaquesca regnar molts anys al seu servei e a bé de la sua ànima e a profit e exalçament dels seus regnes e de tota la crestian-dat. Amén.

E així podets entendre en qual manera lo dit senyor rei ha volgut ressemblar nostre Senyor, ver Déus Jesucrist, que la Verge madona santa Maria e els seus beneits apòstols e evangelistes e els altres deixebles seus confortà en aquella beneita festa de Pasqua, per la Resurrecció; que d'abans érem¹²¹⁰ tuit trists e marrits per la sua Passió. E així los sotsmesos del senyor rei d'Aragon eren tots trists per la mort del bon rei, son pare, e ell aquest jorn beneit de Pasqua ha'ls alegrats e confortats, en tal manera que, si a Déu plau, tots viurem alegres e pagats, aitant com en aquest món siam. Així plàcia a Déu. Amén, amén.¹²¹¹

Finito libro. Sit laus, gloria Christo.

Qui aquest llibre ha escrit, de Déu beneit sia e de la sua mare madona santa Maria e de tots los seus beneits sants e santes en guarda e en comanda; e ab la sua beneita companyia ara e per tots temps sia. Amén, amén.¹²¹²

1210. *érem*: Ed. València: *eren*. [J. B.]

1211. En altres textos (ed. de València) no hi ha sinó un *Amén*, amb el qual fineix el llibre.

1212. El fet que aquest afegit no figuri en altres textos porta a creure que no és de Muntaner, sinó del copista, malgrat que pel to no desdiu de la manera del cronista.

MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA

Títols publicats

- 1/1 Pere PUJOL, *L'urna d'argent de sant Ermengol, bisbe d'Urgell* (1927)
- 1/2 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Paquimeres i Muntaner* (1927)
- 1/3 Josep M. MILLÀS, *Documents hebraics de jueus catalans* (1927)
- 1/4 Josep de Calassanç SERRA-RÀFOLS, *Forma conventus tarraconensis*, vol. I, *Baetulo-Blanda* (1928)
- 2/1 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 1a part (1926-1950)
- 2/2 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 2a part (1952)
 - 3 Josep PUIG I CADAFALCH, *La geografia i els orígens del primer art romànic* (1930)
 - 4 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *La població de la Grècia catalana en el XIVè segle* (1933)
 - 5 Joan BERGÓS, *L'escultura a la Seu Vella de Lleida* (1935)
 - 6 Manuel TRENS, *Ferrer Bassa i les pintures de Pedralbes* (1936)
 - 7 Francesc PRAT, *L'aqüeducte romà de Pineda* (1936)
 - 8 Ernest J. MARTÍNEZ-FERRANDO, *Pere de Portugal, «rei dels catalans», vist a través dels registres de la seva cancelleria* (1936)
 - 9 Josep PUIG I CADAFALCH, *Noves descobertes a la catedral d'Egara* (1948)
 - 10 Joaquim CARRERAS I ARTAU, *L'epistolari d'Arnau de Vilanova* (1950)
 - 11 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. I (1950)
 - 12 Marià RIBAS, *El poblament d'Ilduro: Estudi arqueològic i topogràfic des dels temps prehistòrics fins a la destrucció d'Iluro* (1952)
 - 13 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. II (1952)
 - 14 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 1a part (1955)
 - 15 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 2a part (1955)
 - 16 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. III (1956)
 - 17 Emili VIGO, *La política catalana del Gran Comitè de Salut Pública* (1956)
 - 18 Joaquim MIRET I SANS, *El forassenyat primogènit de Jaume II* (1957)
 - 19 Josep MASCARÓ, *Els monuments megalítics a l'illa de Menorca* (1958)
 - 20 Enric MOREU-REY, *Els immigrants francesos a Barcelona: (Segles XVI al XVIII)* (1959)
 - 21 Lluís G. CONSTANS, *Francesc de Montpalau, abat de Banyoles, ambaixador del General de Catalunya* (1960)
 - 22 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2a part, *El regnat fins a l'any 1282*, vol. I (1962)
 - 23 Josep BENET, *Maragall i la Setmana Tràgica* (1963)
 - 24 Àngel MARTÍNEZ i Joan VICENTE, *El poblat ibèric de Puig Castellar: Excavacions dels anys 1954-1958* (1966)
 - 25 Enric MOREU-REY, *Revolució a Barcelona el 1789* (1967)
 - 26 Eufemià FORT, *El Llibre de Valldossera* (1968)
 - 27 Ferran SOLDEVILA, *Els primers temps de Jaume I* (1968)
 - 28 Josep LLADONOSA, *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524* (1970)
 - 29 Gaspar FELIU, *La clerecia catalana durant el Trienni Liberal* (1972)

- 30 Rafael BASTARDES, *La representació del Sant Crist al Taller d'Erill* (1977)
- 31 Manuel SEGRET, *Aportacions a la història de la vila de Sant Llorenç de Morunys i comarca* (1978; reimpr., 2005)
- 32 Pere FREIXAS, *L'art gòtic a Girona: Segles XIII-XV* (1983)
- 33 Montserrat PAGÈS, *Les esglésies pre-romàniques a la comarca del Baix Llobregat* (1983)
- 34 Josep BAUCCELLS, *El fons «Cisma d'Occident» de l'Arxiu Capitular de la catedral de Barcelona: Catàleg de còdexs i pergamins* (1985)
- 35 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. I, *El domini carolíngi a Catalunya*, 1a part (1986)
- 36 Mercè VILADRICH, *El «Kitāb al-'Amal Bi-l-ašturlab» (Llibre de l'ús de l'astrolabi) d'Ibn al-Samḥ: Estudi i traducció* (1986)
- 37 Josep M. MARQUÈS, *El cartoral de Santa Maria de Roses: Segles X-XIII* (1986)
- 38 Ramon d'ABADAL, *Els temps i el regiment del comte Guifred el Pilós* (1989)
- 39 Miquel COLL I ALENTORN, *Guifré el Pelós en la historiografia i en la llegenda* (1990)
- 40 Mercè VIDAL, *Teoria i crítica en el Noucentisme: Joaquim Folch i Torres* (1991)
- 41 Isidra MARANGES, *La indumentària civil catalana: Segles XIII-XV* (1991)
- 42/1 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri: Segles XI-XV*, vol. I, *Estudi històric* (1991)
- 42/2 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri: Segles XI-XV*, vol. II, *Collecció diplomàtica* (1991)
- 43 Francesc AMORÓS, *Correspondència diplomàtica de Joan Francesc Rossell, 1616-1617: Una crònica de la cort de Felip III* (1992)
- 44 Eduard JUNYENT, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba* (1992)
- 45 Ramon PLANES, *La descripció dels arxius municipals catalans fins a la fi del segle XIX: L'Arxiu de la Ciutat de Solsona* (1993)
- 46 Constantin MARINESCU, *La politique orientale d'Alfonse V d'Aragon, roi de Naples (1416-1458)* (1994)
- 47 Manuel MILÀ I FONTANALS, *Epistolari de M. Milà i Fontanals*, vol. III, *Anys 1881-1884* (1995)
- 48/1 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant* (ed. facsimil, 1995)
- 48/2 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2a part, *El regnat fins a l'any 1282* (ed. facsimil, 1995)
- 49 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ i M. Assumpta GINER MOLINA, *Índex codicològic del Viage literario de Jaume Villanueva* (1998)
- 50 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. 1, *Barcelona: Arxiu Històric i Biblioteca de Catalunya* (1998)
- 51 Francesc FONTBONA [dir.], *Repertori d'exposicions individuals d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)* (1999)
- 52 Josep M. FIGUERES, *El primer diari en llengua catalana: Diari català (1789-1881)* (1999)
- 53/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG [cur.], *Els comtats d'Osona i Manresa*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatari (docs. 1-698)* (1999)
- 53/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG [cur.], *Els comtats d'Osona i Manresa*, 2a part, *Diplomatari (docs. 699-1478)* (1999)

- 53/3 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. iv, Ramon ORDEIG [cur.], *Els comtats d'Osona i Manresa*, 3a part, *Diplomatari (docs. 1479-1873). Mapes. Índex* (1999)
- 54/1 Antoni RUBIÓ I LLUCH [ed.], *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, vol. 1 ([1908]; ed. facsímil, 2000)
- 54/2 Antoni RUBIÓ I LLUCH [ed.], *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, vol. 2 ([1921]; ed. facsímil, 2000)
- 55 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. II.1, *Barcelona: Biblioteca Pública Episcopal i Biblioteca de la Universitat* (2000)
- 56 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Diplomatari de l'Orient català (1301-1409): Col·lecció de documents per a la història de l'expedició catalana a Orient i dels ducats d'Atenes i Neopàtria* ([1947]; ed. facsímil, 2001)
- 57 Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I, 1907-1942 (2002)
- 58 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. II.2, *Barcelona: Biblioteca de la Universitat (II)* (2001)
- 59 Francesc FONTBONA [dir.], *Repertori de catàlegs d'exposicions collectives d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)* (2002)
- 60 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. III, *Barcelona: Arxiu Capitular, Arxiu de la Corona d'Aragó, Arxiu de les Carmelites Descalces, Arxiu del Monestir de Sant Pere de les Puelles, Arxi Històric de Protocols, Arxiu Històric Provincial dels Franciscans de Catalunya, Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya, Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, Biblioteca de l'Illustre Col·legi d'Advocats, Biblioteca de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres. Apèndix* (2003)
- 61/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. v, Santiago SOBREQÜÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA [cur.], *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatari (docs. 1-386)* (2003)
- 61/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. v, Santiago SOBREQÜÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA [cur.], *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, 2a part, *Diplomatari (docs. 387-630). Mapes. Índex* (2003)
- 62 Josep PUIG I CADAFALCH, *Josep Puig i Cadafalch: Escrits d'arquitectura, art i política* (2003)
- 63 Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General de Catalunya (1413-1479)* (2004)
- 64 Jordi BOLÒS, *Els orígens medievals del paisatge català: L'arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya* (2004)
- 65 Joaquim MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor* ([1908]; ed. facsímil, 2004)
- 66 Jaume RIBALTA, *Dret urbanístic medieval de la Mediterrània* (2005)
- 67 Elisabet FERRAN, *El jurista Pere Albert i les Commemoracions* (2006)
- 68 Stefano Maria CINGOLANI, *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII: Bernat Desclot i les dues redaccions de la seva crònica* (2006)
- 69 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 1, *Anys 1880-1888* (2006)
- 70/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. vi, Pere PONSICH [cur.], *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatari (docs. 1-328)* (2006)

- 70/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. VI, Pere PONSICH [cur.], *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, 2a part, *Diplomatari (docs. 329-649). Mapes. Índex* (2006)
- 71 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1620-1714)*, vol. I, *Barcelona: Biblioteca de Catalunya* (2006)
- 72 Albert BALCELLS, Santiago IZQUIERDO i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. II, *De 1942 als temps recents* (2007)
- 73 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques: I. Llibre dels feits del rei En Jaume* (2007)
- 74 Lluís NICOLAU D'OLWER, *Democràcia contra dictadura: Escrits polítics, 1915-1960* (2007)
- 75/1 Ramon d'ABADAL [ed.], *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 1a part ([1926-1950]; ed. facsímil, 2007)
- 75/2 Ramon d'ABADAL [ed.], *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 2a part ([1952]; ed. facsímil, 2007)
- 76/1 Ramon d'ABADAL [ed.], *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 1a part ([1955]; ed. facsímil, 2007)
- 76/2 Ramon d'ABADAL [ed.], *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 2a part ([1955]; ed. facsímil, 2007)
- 77 Antoni RUBIÓ i LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 2, *Anys 1889-1900* (2008)
- 78 *Discursos inaugurals de les institucions científiques catalanes a cavall del segle XVIII i XIX* (2007)
- 79 Louis BARRAU i Jaume MASSÓ, *Cròniques catalanes*, vol. II, *Gesta comitum Barcinonensium* ([1925]; ed. facsímil, 2007)
- 80 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques: II. Crònica de Bernat Desclot* (2008)
- 81 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)* (2008)
- 82 *El costumari del monestir de Sant Cugat del Vallès* (2009)
- 83 M. Teresa FERRER i Manuel RIU (dir.), *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana*, vol. I.1, *Tractats i negociacions diplomàtiques amb Occitània, França i els estats italians, 1607-1213* (2009)
- 84 Eulàlia MIRALLES, *Sobre Jeroni Pujades* (2010)
- 85 Noemí MONCUNILL, *Els noms personals ibèrics en l'epigrafia antiga de Catalunya* (2010)
- 86 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques: III. Crònica de Ramon Muntaner* (2011)

